

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYYÛBÎ – HAÇLI İLİŞKİLERİ (1171-1250)

Doktora Tezi

Ayşe ÇEKİÇ

Danışman
Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Haziran 2020

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

EYYÛBÎ – HAÇLI İLİŞKİLERİ (1171-1250)

Doktora Tezi

Ayşe ÇEKİÇ

Danışman
Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

Haziran 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Ayşe ÇEKİÇ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1171-1250)” adlı Doktora tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

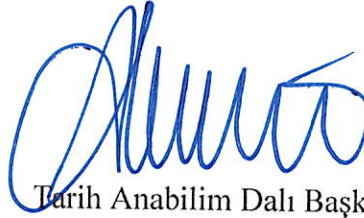
Ayşe ÇEKİÇ

Danışman

Doç. Dr. Seyfun ŞAHİN

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN danışmanlığında Ayşe ÇEKİÇ tarafından hazırlanan Eyyübî - Haçlı İlişkileri (1171-1250) adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

26/ 06/ 2020 (Tez savunma tarihi)

JÜRİ

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Seyhun Şahin

Üye: Prof. Dr. Ayşe Dudu Kuşçu

Üye: Prof. Dr. Nevzat Topal

Üye: Doç. Dr. Kürşat Koçak

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Nilay Ağırnaslı

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 24. / 07. / 2020 tarih vesayılı

2020-29-502

Kararı ile onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü

EYYÛBÎ - HAÇLI İLİŞKİLERİ (1171-1250)

Ayşe ÇEKİÇ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih

Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Haziran 2020

Danışman: Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

ÖZET

Eyyûbîler, Mısır merkez olmak üzere Suriye ve Kudüs Haçlı Krallığı'nın fethi sonrasında ise Filistin'e hâkim olmayı başarmış bir hanedanlıktır. Kurucusu ve devlet nizamının düzenleyicisi olan Selahaddin Eyyûbî, Selçuklu-Zengî mirası ve tecrübesiyle Mısır'da Nureddin Mahmud Zengî adına yönetimi ele geçirmiştir. Fatimî Hanedanlığı'nı ve Şîî öğretisini Mısır'dan atan Selahaddin bundan sonra kendi yönetim aygıtını oluşturmuştur. Selahaddin Eyyûbî'nin iç siyasette Sünnî İslam için birlik olma söylemi dış siyasette Haçlılara karşı ortak hareket etme söylemiyle eşgüdümlü icra edilmiştir. Selahaddin devletini bu çerçeve üzere inşa ederken ardıllarına da Haçlı-Eyyûbî ilişkisi çizgisinin sınırlarını miras bırakacaktır.

Tezimizde işlenen bölümler Eyyûbîlerin Haçlılar karşısına nasıl çıktıkları ve bu ilişki kapsamında ne tür silahlar kuşandıkları üzerinden hareketle Eyyûbî Devleti'nin Haçlılar karşısındaki konumunu saptamaya odaklıdır. Birinci bölümümüz Eyyûbî Hanedanlığı'nın Zengî topraklarını ele geçirme girişimine ve bu girişimin asıl tabloda Haçlılara karşı girişilecek savaşta daha sağlam durmaya endeksli fikriyatına dayanmaktadır. İkinci bölümümüzde ise Selahaddin Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığı topraklarını fethini ve bunun sonucunda III. Haçlı seferinin gerçekleşmesi ile bölgede değişen dengeleri ele aldık. Bu bölüm ile birlikte Eyyûbî-Haçlı savaşımının Avrupa'dan getirdiği yeni bir sefer dalgasının varlığıyla yüz yüze geldik ki bu durum Eyyûbî-Haçlı ilişkilerini sadece savaş noktasında değil diplomasi noktasında anlamamıza da olanak tanıdı. Tezimizin üçüncü bölümü ise Selahaddin Eyyûbî'nin Haçlı-Eyyûbî ilişkilerini getirdiği çizgiden ardıllarının bayrağı devralması üzerine odaklıdır. Uzun süreli hanedan çekişmelerinin yaşandığı bu süreçte Melik Âdil, Melik Kâmil, II. Melik Âdil, Melik Salih İsmail ve Turanşah'ın kısa saltanatı dönemleri çerçevesinde Eyyûbî Haçlı ilişkileri ele alınmıştır. Üçüncü bölümü ele aldığımız dönemde IV, V, VI ve VII. si olmak üzere dört Haçlı seferinin düzenlenmiş olması Selahaddin'in ardıllarının Haçlılar karşısındaki duruşlarını ve siyasetlerini anlamamız açısından kıymetli veriler sunmuştur.

Tezimizin sonucunda Selahaddin Eyyûbî ile Haçlılara karşı kurgulanan siyaset çizgisinin onun ardılları tarafından zaman zaman diplomasi kanalıyla esnetilerek devam ettirildiği fikrini elde ettik. Buradan hareketle Eyyûbîlerin devlet olma nişanının "büyük düşman" Haçlılarla mücadele yoluyla kazanıldığı ve bu faktörün Eyyûbîleri bir bakıma diri tuttuğu varsayımına ulaştık.

Anahtar Kelimeler: Selahaddin Eyyûbî, Sünnî-İslam, Eyyûbîler, Haçlılar, Kudüs, Mısır.

AYYUBIDS - CRUSADES RELATIONSHIPS (1171-1250)

Ayşe ÇEKİÇ

**Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of History,**

Doctoral Dissertation, June 2020

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Seyhun ŞAHİN

ABSTRACT

The Ayyubids is a dynasty dominating especially Egypt and then Palestine after the conquest of Syria and Jerusalem Crusader Kingdom. Saladin Ayyubid, the founder and organiser of the state, seized power in Egypt in the name of Nur al-din Mahmud Zangi with Seljuk - Zangi heritage and experience. Saladin, removing the Fatimid Dynasty and Shiah doctrine from Egypt, established his own ruling system. Saladin Ayyubid's internal political discourse of uniting for Sunni Islam was performed in coordination with his foreign political discourse of acting together against the Crusades. While establishing his state upon this basis, he would bequeath this way of Crusades-Ayyubids relationship to his successors.

The chapters of our thesis focused on establishing the position of the Ayyubid State against the Crusades by discussing how the Ayyubids confronted the Crusades and what types of weapons they used in this respect. The first chapter refers to the attempt of the Ayyubid Dynasty to occupy the lands of Zangi and how this attempt was prioritised to become more powerful in the wars against the Crusades. In the second chapter, we discussed the conquest of the lands of the Kingdom of Jerusalem Crusader by Saladin Ayyubid, and the balances changed in the region with the Third Crusade. In this chapter, we subjected the existence of a new series of wars from Europe caused by Ayyubid-Crusader war, and this allowed us to gain insight into the Ayyubid-Crusader relationships not only in terms of war but also diplomacy. In the third chapter of our thesis, we focused on transition related to the Ayyubid-Crusader relationships from the period of Saladin Ayyubid to his successors. In this period when long term dynasty conflicts were lived, the Ayyubid-Crusader relationships were discussed upon the short term reigns of Malik Âdil, Malik Kâmil, Malik Âdil II, Malik Salih İsmail and Turanşah. As a total of four Crusades, the fourth, fifth, sixth and seventh Crusades, were organised in this period we discussed in the third chapter, these wars provided us with valuable data in understanding the positions and policies of Saladin's successors against the Crusades.

To conclude, we can argue that the politics performed against the Crusades by Saladin Ayyubid was continued by his successors despite sometimes having been tolerated by diplomatic channels. In this respect, we concluded that the Ayyubids became a state by their struggle against the Crusades, "the big enemy", and this factor kept Ayyubids powerful.

Keywords: Saladin Ayyubid, Sunnî-Islam, Ayyubids, Crusades, Jerusalem, Egypt.

TEŞEKKÜR

Tez yazmak her zaman ve kaç yaşında olduğunun önemi olmaksızın bir fikir üretme eylemi ve bu eylemin sınanması gerçekliğinden ötürü de bir cesaret işidir. Bundan dört yıl önce Eyyûbi-Haçlı ilişkilerini çalışmaya başlamaya karar verdiğimde danışman hocam Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN'in her zamanki güler yüzüyle gözlerime bakıp *“kesinlikle çok güzel bir konu ve eminim bunun altından kalkabilirsin”* dediği günü bugün çok daha farkındalıklı hatırlıyorum. İşte tam o günden teze son şeklini verdiğim bu güne kadar sabırsızlıklarına, bitmeyen kapı aşındırmalarına ve her çıkmazımda kendisine başvurmama müsaade etmesine minnettarım. Bu teze şimdi teşekkür yazısı yazmaktaysam bunun ilk kısmını sayın danışmanım Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN'e ithaf etmeliyim. Çok teşekkürler hocam.

Ayrıca Prof Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU'ya, Prof. Dr. İlyas GÖKHAN'a, Doç Dr. Kürşat KOÇAK'a, Doç Dr. Ziya POLAT'a, Dr. Öğretim üyesi Nilay AĞIRNASLI'ya fikir, öneri ve yardımlarından dolayı müteşekkirim. Tez yazımı aşamasında dostluklarını ve önerilerini yakından hissettiğim Dr. Rami MAHMUD'a, Araştırma görevlisi Ahmet Enes KARAKAYA'ya, Kevser ÇAKILLI'ya, Fatih SANSAR'a, Ergun ÜSTÜN'e, Ayşe ÖDEMİŞ'e ve Mihriban ARTAN'a çok teşekkür ederim. Teknik düzenlemelerde İbrahim ÇEKİÇ'e, kız kardeşim Rukiye ÇEKİÇ'E ve harita çizimlerinde yardımına başvurduğum ağabeyim mimar Fatih ÇEKİÇ'e minnettarım. Kurumsal olarak bursiyeri olduğum TÜBİTAK'a, kaynaklara erişim noktasında sistemli hizmetinden istifade ettiğim İSAM'a teşekkürlerimi ifade etmeliyim. Son olarak biricik aileme ve babacığım doktora yıllarımı rahat geçirmemi sağlamalarından dolayı minnettarlığımı hiçbir sözcüğün ifade edemeyeceğini söylemeliyim.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	V
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
TEŞEKKÜR	IX
KISALTMALAR.....	XIV
ÖNSÖZ	XV
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

EYYÛBÎLERİN KURULUŞ EVRESİ: MISIR VE SURİYE EKSENİNDE EYYÛBÎ - HAÇLI İLİŞKİLERİ (1171 - 1186)

1. Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Zengî Naibliği Dönemi (1171 - 1174).....	44
1.1. Zengî Hanedanlığı İçerisinde Selahaddin Eyyûbî'nin İlk Gençlik Yılları	44
1.1.1. Selahaddin Eyyûbî ile Nureddin Mahmud Zengî Arasındaki Çekişme	46
1.1.2. Mısır'da Tutunma Çabaları: Nube, Libya ve Trablusgarp'ın Fethi	49
1.1.3. Selahaddin Eyyûbî ile Nureddin Mahmud Zengî Arasındaki Çekişmenin İkinci Evresi	51
1.1.4. Fâtımî Yanlısı İç İsyanlar ve Selahaddin Eyyûbî'ye Karşı Kurulan İttifaklar ..	54
1.1.5. Tarihin Seyrine Yön Veren Ölümler ve Değişen Dengeler: Nureddin Mahmud Zengî ile Kral I. Amaury'nin Ölümü	58

1.1.6. Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Düzen ve Asayiş Sağlama Çabaları.....	63
1.2. Selahaddin Eyyûbî'nin I. Suriye Seferi (1174 - 1176).....	70
1.2.1. Şam'a Giriş	70
1.2.2. Hıms, Hama ve Haleb Kuşatması: Haleb - Haçlı İttifakı	76
1.2.3. Selahaddin Eyyûbî ve Seyfeddin Gazi Mücadelesi	80
1.2.4. Haşhâşiler Üzerine Sefer: Misyab/Misyaf Kalesi Kuşatması.....	84
1.2.5. Aynu'l Cerr'de Eyyûbî - Haçlı Çatışması ve Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'a Dönüşü	85
1.3. Selahaddin Eyyûbî'nin II. Suriye Seferi ve Sonrasında Gelişen Olaylar (1176 - 1181)	86
1.3.1. Mısır'da İnşa Faaliyetleri ve Sefer Hazırlıkları	86
1.3.2. Haçlıların Mont Gisard (Remle) Zaferi (1177) ve Akabinde Cereyan Eden Olaylar.....	87
1.3.3. Suriye'deki Yönetim Boşluğu: Muhtelif Haçlı Saldırıları ve Baalbek Hâkimi İbn Mukaddem'in İsyanı	90
1.3.4. Haçlıların Yaptığı Hüzünler Evi (Beytü'l-Ahzan) Kalesi'nin Yıkımı (1179)..	95
1.3.5. Seyfeddin Gazi ve Melik Salih'in Ölümü: Suriye İçin Sonun Başlangıcı	98
1.4. Mısır ve Suriye'nin Eyyûbî Yönetimi Altında Birleştirilmesi (1181-1186)	102
1.4.1. Suriye'de Değişen Dengeler ve Eyyûbî - Haçlı Barışının Bozulması	102
1.4.2. Suriye'de Çok Başlıklardan Kurtulma Çabaları	108
1.4.3. Kudüs Haçlı Krallığı'nda İdarî Zaafiyetler ve Müslüman - Haçlı Çatışmaları (1183 - 1185)	117
1.4.4. Suriye - Mısır Birlikteliğinde Son Dönemeç: Selahaddin Eyyûbî'nin Musul'u Zaptı (1186).....	122

II. BÖLÜM

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN KUDÛS'Ü FETHİ: EYYÛBÎ SİYASETİNDE FİLİSTİN VE ÖNEMİ (1186 - 1193)

2. Selahaddin Eyyûbî'nin Filistin'e Yürüyüşü (1186 - 1187).....	128
2.1. Kerek Hâkimi Renaud ve Bozulan Barış	128
2.1.1. Kudüs Haçlı Krallığı'ndaki Anlaşmazlıklar: Trablus Kontu Raymond'un Selahaddin Eyyûbî ile Anlaşması.....	130
2.1.2. Savaşın İlk Sinyalleri: Selahaddin Eyyûbî'nin Kerek Seferi ve Akka'nın Yağmalanması	135
2.1.3. Büyük Karşılaşmaya Hazırlık ve Taberiye Kalesi'nin Ele Geçirilmesi.....	138
2.2. Hittîn Bozgunu: Kudüs Haçlı Krallığı'nın Ortadan Kaldırılması (1187)	140
2.2.1. Kudüs'e İlerleyiş ve Gerçekleştirilen Fetihler	146
2.2.2. Kudüs'e Giriş ve İlk Hutbe'nin Okunması.....	151
2.3. Selahaddin Eyyûbî'nin Sur'u Muhasarası ve Akabinde Gelişen Olaylar	158
2.4. Kudüs'ün Düşüşünün Avrupa'daki Yankıları ve III. Haçlı Seferinin Başlaması.....	166
2.4.1. İmparatorların Gelişi ve Akka'nın Düşmesi (1191).....	172
2.4.2. Mücadele Evresi: Arslan Yürekli Richard ve Selahaddin Eyyûbî.....	183
2.4.3. III. Haçlı Seferinde Son Evre: 1192 Müslüman - Haçlı Barışı.....	191
2.5. Bir Devrin Kapanışı: Arslan Yürekli Richard'ın Avrupa'ya Dönmesi ve Selahaddin Eyyûbî'nin Ölümü	196

III. BÖLÜM

SELAHADDİN'İN HALEFLERİ DÖNEMİ EYYÛBÎ - HAÇLI İLİŞKİLERİ (1193 - 1250)

3.Melik Âdil Devri Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1200 - 1218).....	202
3.1. Melik Âdil'in Eyyûbî Yönetimini Ele Geçirmesi	202
3.1.1. IV. Haçlı Seferi ve Eyyûbîler	212
3.1.2. 1207 Yılı Eyyûbî - Haçlı Çatışması ve Haçlılara Karşı Tûr Kalesi'nin İnşası	226
3.1.3. V. Haçlı Seferi: Dimyat Muhasarası ve Melik Âdil'in Ölümü	232
3.2. Melik Kâmil Devri Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1218 -1238)	239
3.2.1. Melik Kâmil'in Yönetimi Devralması ve Dimyat'ı Haçlılardan Temizlemesi	239
3.2.2. İslam Dünyasına Yeni Bir Tehdit: Moğolların (Tatarlar) Ortaya Çıkışı.....	247
3.2.3. Akka Kralı Jean'in Avrupa Seyahati: VI. Haçlı Seferi Hazırlıkları	251
3.2.4. VI. Haçlı Seferi ve Eyyûbîler	255
3.2.5. Melik Kâmil ve II. Friedrich'in Anlaşması: Kudüs'ün Haçlılara Verilmesi ..	260
3.2.6. Eyyûbîlerin Düşüşü Geçışı: Melik Kâmil Devri'nin Sonu.....	268
3.3. VII. Haçlı Seferi ve Eyyûbîlerin Yıkılışı (1238 - 1250)	276
3.3.1. Melik Kâmil Sonrası Eyyûbîlerin İç Sorunları	276
3.3.2. Kudüs'ün Yeniden Fethi: Gazze Savaşı (1244).....	279
3.3.3. VII. Haçlı Seferi ve Eyyûbîlerin Sonu	283
SONUÇ.....	301
KAYNAKÇA.....	311
EKLER.....	338
ÖZGEÇMİŞ	386

KISALTMALAR

ABD	: Ana Bilimdalı
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
Neşr	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TVYY	: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
ty.	: Tarih yok
vd.	: Ve diğerleri
Vol.	: Volume

ÖNSÖZ

Haçlı tarihi çalışmaları ve bunun Müslüman dünyasıyla ilişkileri uzun zamandır çalışılmalı konular kapsamında değerlendirilebilir. Selçuklulardan itibaren Sünnî - İslam ideali ve Haçlılar çağından biraz önce kurgulanan bu idealizmin kendisinden sonraki İslam devlet yapılanmalarına etkisi hiç azımsanmayacak ölçüdedir. Önce Şiîlik karşısında (bilhassa İsmailî düşünce ve Fâtımîler) belirginleşen bu fikriyât Haçlıların İslam dünyasına yerleşip bölge hanedanlıklarıyla ilişki içine girmeleriyle daha da aşikâr olmuştur. Bu durum Yakın Doğu'da kurulan İslam devletlerine İslam toplumunda ve kamuoyu vicdanında bir kabulgörüştür bahşederken; Haçlı Devletleri karşısında da oldukça etkin bir strateji belirlemelerini kolaylaştırmıştır. Tezimizin ana çerçevesinde Eyyûbîlerin Haçlılarla olan ilişkilerinde kendilerini bir "devlet" olarak nereye ve ne şekilde (nasıllığını dışarıda bırakmadan) konumlandıklarını saptamaya çalıştık. Bunu yaparken de Haçlı cephesinin hedeflerini ve icraatlarını ortaya koyduk. Böylece Haçlı-İslam ilişkilerinin daha özel payede ve genellemeye gidilmeden anlaşılmasına Eyyûbî Hanedanlığı bağlamında mütavazi bir katkı yaptığımızı söyleyebiliriz. Eyyûbîlerin Haçlılar karşısındaki çizgilerini belirleme düşüncemize ve çabamıza eşlik eden başlıca sebep; yeterince ana kaynak olmasına rağmen bu konunun daha önce neredeyse hiç çalışılmamış (Selahaddin Eyyûbî dönemi oldukça çok çalışılmasına rağmen Hanedanlığın genel siyaseti bu minvalde ele alınmamış) olmasından mülhemdir.

Bir devlet aklını anlamlandırma ve sınırlarını çizme girişimi olan tezimizin gayesi kapsamında edilgen olduğu kadar etken konumunu koruyan Haçlıların Eyyûbîlerle ilişkisi tezin işleyişi ve varsayımımızın tutarlılığı açısından üç bölüm şeklinde ele alınmıştır. Selahaddin Eyyûbî'nin Zengî mirasını devralarak (ve buna elinden geldiği oranda saygısını ihmal etmeden) İslam dünyasında Halife'den onaylı bir Sultan portresi çizmesi elini Haçlılar karşısında daima kuvvetlendirmiştir. Mısır, Suriye ve el-Cezire'nin ordularını ardına alıp Filistin'e yürümesi ise İslam'ı ve İslam'ın kutsallarını savunan bir lider olmasının yolunu açmıştır. Selahaddin, coğrafi olarak Mısır'ın zenginliği ile Dımaşk'ın jeo-stratejik konumunu Filistin'i ve Kudüs'ü ele geçirmede, sonrasında da elde tutmada başat faktör olarak görmekteydi. 1187'de Kudüs'ü fethettiğinde buna İslam'ın zaferi olarak işaret etti. Fatımîleri ortadan

kaldırdıktan 16 yıl sonra devletinin üç sacayağını oluşturmuştu. Bu ayaklar Haçlılar karşısında Eyyûbîlerin varolma süreçlerini tasvir etmekteydi ki bunlar:

1. Mısır-Suriye birlikteliği bölgedeki Haçlı güçleri karşısında her surette devam ettirilmeli.
2. Kudüs, Haçlılarla mücadele çerçevesinde daima söyleme dökülmüş bir fetih arzusu ve bu gerçekleştiği takdirde Eyyûbîlerin Haçlılar karşısındaki varoluş göstergesidir/nişanıdır. Kudüs vazgeçilemez bir Eyyûbî (İslam) toprağıdır.
3. Eyyûbî ailesi tıpkı Selçuklular gibi hilafet merkezini arkalarına almak zorundadır. Çünkü Sünnî-İslam ideolojisini söylem yapmışsa-ki yapmıştır-bu zaruridir.

Eyyûbî Melikleri Selahaddin'in ölümünden sonra çizgileri kaba hatlarla belirlenmiş bu tabloyu benimsemişlerdir. Zaman zaman esnemeler hatta bu çizgiden kısa süreli vazgeçişler olsa da büyük oranda bu devlet mantalitesi Eyyûbîleri Haçlılar karşısında siyaseten belirgin kılmıştır.

Haçlıların Kudüs'ü kaybedip Akka ve Sur'da kümelenmeleri yeni Haçlı seferlerinin kapısını aralamıştır. Eyyûbîler çağına denk gelen IV, V, VI, ve VII. Haçlı seferlerinde Kudüs'ün Eyyûbîlerden alınması daima dillendirilmiştir. Hatta Kudüs'ün tek başına alınması bölgede tutunmak adına Haçlıları başarılı kılmayacağından ötürü Eyyûbîlerin merkezi Mısır'ın da bu seferler ile ele geçirilmesi amaçlanmıştır. Bu süre zarfında gelen Haçlıların bölgedeki faaliyetleri ve Eyyûbîlerin onlara yaklaşımları tezde detaylıca işlenmiştir.

Bir devlet zihniyetini anlamak karşısında bulunan zümrelerin (burada söz konusu Haçlılar) siyasetlerini ve hedeflerini saptamadan anlaşılamaz. Tezimiz bu açıdan da Haçlıların Eyyûbîlere karşı geliştirdikleri siyaseti ve bölgedeki faaliyetlerini kaynaklar ışığında ortaya koymaktadır. Ayrıca ele aldığımız tarih aralığına usulca eğilip, anlamaya/anlamlandırmaya odaklı bir zihinle bakıldığında: çağın ruhunu bozmadan kadınların, çocukların, din adamlarının, kitlelerin, söylemlerin, vergilerin (tüccarları unutmadan) ve dahi insan psikolojisinin genel tablodaki yerini pekâlâ görebiliriz

GİRİŞ

1. Konunun Önemi, Kuramsal Çerçevesi ve Sınırları

Haçlı - Müslüman ilişkileri uzun yıllardır üzerinde çalışılan ve fikir üretilen bir konudur. Gerek Doğu toplumlarında gerekse de Batı toplumlarında pek çok tarihçi ve araştırmacı bu konu üzerine tezler yapmış ve eserler kaleme almıştır. Eyyûbî - Haçlı İlişkileri isimli tez konumuz esasında Haçlıların Doğu dünyasına gelmeleriyle beraber değişen dengeleri ve gelişen ilişkileri daha özel bir çizgide ele almayı amaçlamaktadır. Bu sebepten Haçlıların 11. Yüzyılın sonlarında Müslüman coğrafyalarda kurdukları devletlerle olan ilişkilerin incelenmesi genel tablonun anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu sebepten giriş bölümümüz bu konu üzerine eğilmekte; Eyyûbîlerin ortaya çıkışına değin Doğu-İslam dünyasının ve buna mukabil Haçlı - Müslüman ilişkilerinin zeminini atmaktadır.

Eyyûbî - Haçlı ilişkileri kapsamında bir tez ortaya koymamızın en önemli sebebi Haçlıların tarihi seyir içerisinde düzenledikleri seferlerin (III-IV-V-VI-VII) Eyyûbîler çağına denk gelmesiyle ilişkilidir. Tez konumuz bu açıdan bakıldığında Türk-İslam geleneğinden yetişmiş bir devlet olan Eyyûbîler ile Haçlıların Mısır-Suriye ve Filistin coğrafyasındaki ilişkilerini ele almaktadır. Bilhassa Mısır'ın, Suriye'nin ve Filistin'in jeopolitik konumları itibariyle önemini göz önünde bulundurduğumuzda-ki bu önem günümüzde de değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir-tez çalışmamızın bu noktada önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatini taşımaktayız.

Eyyûbîlerin Haçlılarla olan ilişkileri kapsamında yapılan çalışmaların ve tezlerin büyük çoğunluğu Selahaddin devrini ele almaktadır. Tez konumuzu belirlerken bu yaklaşımın doğru olmadığı kanaatini taşımaktaydık. Bu sebepten ötürü tez konumuzu Eyyûbîlerin kuruluşundan Mısır'da Memlûk hâkimiyetinin başlangıcına kadar (1171-1250) olan süreç içerisinde ele aldık. Bu sayede Eyyûbîlerin Haçlılar karşısında geliştirdiği siyasi ve politik çizginin sınırlarını belirlemiş ve bu çizginin Eyyûbîler açısından kuruluştan yıkılışa kadar seyrini takip etmiş olduk. Konuyu bu açıdan ele almamız Haçlılara karşı Eyyûbîlerin varoluşsal politikalarını ve bunu nasıl sürdürdüklerini anlamlandırmamız bakımından faydalı olmuştur. Eyyûbîlerin merkezî bir devlet yapısına sahip olmamalarına rağmen Mısır-Suriye ve Filistin'i büyük ölçüde devlet çatıları altında tutmaları ise Eyyûbî - Haçlı ilişkilerine coğrafya ekseninden yoğunlaşıp ele almamıza temel teşkil etmiştir.

Tezimiz hiçbir surette ne Eyyûbî Hanedanlığı tarihini ele alma gayesi gütmekte; ne de yerel Haçlı Krallıkları (Kudüs-Trablus-Antakya) kronolojisi çizmektedir. Tezimizin amacı Eyyûbîlerin Haçlılar karşısında dış siyasette kurguladıkları söylem ve icraatın anlaşılmasının yanı sıra; Haçlı tehdit argümanına karşı İslam dünyası (bilhassa hilafet merkezi Bağdat) içerisinde koruyucu hanedan vasfını nasıl üstlendiklerini irdelemektedir. Ayrıca tezimizin sonucunda Eyyûbî Devleti özelinde Haçlılara karşı geliştirilen politik ve siyasi çizginin sınırlarını belirlememiz Haçlı-İslam ilişkilerinin devlet çizgisi özelinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymanın yanında, genel geçer yorumlamaların önünün alınması açısından da önem arz etmektedir. Burada okuyucunun aklına şu soru gelebilir: Neden Haçlı-Eyyûbî ilişkisi çalışılmış? Haçlı-Zengî, Haçlı-Fatımî vs ilişkiler yerine. Bu soruyu tez konumu belirlerken kendime sormuştum. İçtenlikle ifade edebilirim ki Haçlı seferlerinin ve Avrupa'daki Haçlılarla Doğu'daki Haçlı Devletlerinin en yoğun ilişki içerisinde olduğu dönem Eyyûbî Hanedanlığı devrine rastlar. Bu sıradan bir rastlantı olarak düşünülmemelidir. Bölgedeki İslam devletlerini ve sınırlarını düşündüğümüzde ne Selçuklular ne Fatımîler (burada Şia faktörünü gözden kaçırmamak kaydıyla) ne de Zengîler, Mısır-Suriye coğrafi birlikteliğini yakalayıp Filistin topraklarına kadar sınırlarını genişletememişti. Bunu başaran Eyyûbîler ise kuruluşlarından yıkılışlarına değin Haçlıların hedef noktası olmuşlardır. Bu yaklaşımdan hareketle tezimiz Eyyûbî-Haçlı ilişkilerinin sınırlarını tespit etme ve

bunu Eyyûbî Devlet siyaseti noktasında kaynakların sunduğu verilerle ortaya koyma çabasıdır. Buna mukabil Haçlıların Eyyûbîler karşısında kurguladıkları siyaseti ve geliştirdikleri yöntemleri de tezin işleyişi aşamasında görmek mümkündür.

2. Kaynaklar ve Araştırma Eserlerin Tanıtımı

Doktora tez çalışmamız olan Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1171-1250) kapsamında ulaşabildiğimiz ölçüde geniş bir yelpazede kaynak taraması yaptık. Bu başlık altında kullandığımız kaynaklar ve araştırma eserler hakkında özet bir bilgi vereceğiz.

2.1. İslam Kaynakları

İbnü'l-Esîr, el- Kâmil Fi't- Târîh: 1160'da Cizre'de (Ceziret-i İbn Ömer) doğan müellif ilk gençlik yıllarını Musul'da geçirmiş ve tahsilini devrin ilim merkezi Bağdat'ta tamamlamıştır. Zengîler dönemini ve Eyyûbîler dönemini bizzat görmesi ve döneme dair yer yer çıkarımlarda bulunması onun eserlerini değerli kılmaktadır.¹ Ortaçağ tarihçiliğinin zirvesi olarak kabul edilen İbnü'l-Esîr'in **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**'nin konumuzla ilgili ciltlerini (eserin tamamı 12 cilt)² ve **et- Tarihu'l-Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l-Mavsıl**³ isimli Zengî tarihini anlattığı eserini tezimizde kullandık. İbnü'l-Esîr'in Zengî yanlısı tutumu ve Eyyûbîlere karşı temkinli yaklaşımı eserinin kıymetini Zengi-Eyyûbî ilişkileri bağlamında değerli kılmaktadır. Eyyûbîlerin Haçlılarla olan ilişkilerindeki irdeleyici ve sebep sonuç bağlamındaki değerlendirmeleri ise dönemi yaşayan birinin bakış açısını günümüze ulaştırması bakımından oldukça kıymetlidir.

Ebu Şame, Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye: 1203 yılında Şam'da doğmuştur. Sol kaşının üzerinde bir ben olmasından ötürü benli (Ebu Şame) nisbesiyle anılmıştır. Hadis, fıkıh, edebiyat ve tarih

¹ Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul: İSAR, 1998, 137-139; Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, İstanbul: Endülüs yayınları, 1991, 151-160.

² İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Heyet (çev.), İstanbul: Ocak yayınları, 2016.

³ İbnü'l-Esîr, **et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl**, Abdülkadir A. Tuleymat (Tahkik), Kahire, 1963.

alanlarında derin araştırmalarda bulunmuştur. Onu çekemeyen insanların zındıklık ithamıyla karşı karşıya kalınca bir grup taşkın adamlarca evinde katledilmiştir (1268).⁴ Zengîler ve Eyyûbîler hakkında önemli bir eser olan **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**'den tezimiz boyunca istifade ettik. ⁵ Müellif bu eserine bir de Zeyl⁶ yazmıştır. Bu eser oldukça muhtasar olmasının yanında bazı noktalarda bu eserden de faydalandık. Kitabu'r-Ravzateyn Zengîler ve Eyyûbîler açasından geniş ölçüde (rivayetvâri olmasını gözden kaçırmamak kaydıyla) veri sunmaktadır. Yazarın dili dönemin diğer kaynaklarına nazaran (İmadeddin Kâtip İsfehânî hariç) daha ağdalıdır. Eserde kaside ve şiirlerin oldukça fazla yer bulması ise eseri zengin kılmaktadır.

İbn Vâsıl, Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb: 1207 yılında Hama'da doğmuştur. 1225 yılında babasıyla Kudüs'e giderek Melik Muazzam'ın hizmetinde bulunmuştur. Melik Salih döneminde Kahire'de kadılık yapmıştır. Eyyûbîlerin yıkılmasından sonra Memlûklerin hizmetine girmiş, Memlûk Sultanı Baybars tarafından Sicilya'ya elçi olarak gönderilmiştir. 1298'de doğduğu şehir olan Hama'da vefat etmiştir.⁷ İbn Vâsıl'ın **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb** isimli eserinden tezimizde oldukça istifade ettik.⁸ Eyyûbî-Haçlı ilişkilerinde detaylı bilgi vermesi açasından önemli bir kaynak olmanın yanında Eyyûbî aile üyelerinin kendi aralarındaki ilişkilerini de detaylı bir aktarımla bize ulaştırmıştır. Eserin içeriği Ebu şame'nin eseriyle büyük benzerlik arz etse de İbn Vâsıl'ın dili ve yazımını daha sadedir.

el- Makrîzî, Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk: 1365 yılında Kahire'de doğmuştur. İlimle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Tarih, edebiyat, fıkıh ve hadis

⁴ şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 147-148; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 166-167.

⁵ Ebu şame, şihabeddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdîsî ed-Dımaşkî, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 1- 4, Beyrut: Müessese-i Risale, 1997; Kâtip Çelebi'nin Bibliyografya eseri olan Keşfü'z-Zunûn'da Kitabu'r-Ravzateyn'in adı Ezharu'r Ravzateyn fi Ahbaru'd Devleteyn olarak zikredilmektedir.: Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, Rüştü Balcı (çev.), Cilt 1, İstanbul: TVYY, 2017, 264; eser hakkında ayrıca bkz. Z. Velidi Togan, **Tarihte Usul**, İstanbul: Türkiye İş bankası yayınları, 2019, 202.

⁶ Ebu şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, İbrahim şemseddin (Tahkik), Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 2002.

⁷ şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 154-155.

⁸ İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed b. Sâlim, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1-5, 1953-1975.

alanlarında âlim seviyesinde olan müellif ömrü boyunca 600 hocadan ders okuduğunu söyler ve bununla gurur duyardı. Mısır tarihçiliğinde önemli bir yeri olan Makrîzî'nin tarihe dair yazdığı önemli eseri **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk** adını taşımaktadır. 1171 yılı olaylarıyla başlayan eser 1441 yılına kadar olan olayları anlatır. Bu eserin tamamı neşredilmiştir.⁹ Biz konumuz itibariyle ilk cildinin iki farklı basımını kullandık.¹⁰ Makrîzî'nin eseri tarihî olayların yanında, Eyyûbîlerin merkezi Mısır hakkında da ayrıntılı bilgi vermesi açısından önemlidir. Bilhassa vergiler noktasında önemli detaylar ihtiva etmektedir.

Ebu'l Fida, el-Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer: 1273'te Dimaşk'ta doğmuştur. Eyyûbî soyundandır ve aynı zamanda Hama Beyidir. 1299'da Hama Beyliği ortadan kaldırılınca Ebu'l Fida Memlûk Sultanı Kalavun'un oğlu Melik Nasır'ın hizmetine girmiştir. Ebu'l Fida'nın 1331'de ölümüne değin Memlûk Devleti için hizmet ettiğini bilmekteyiz. Eserleri arasında **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer** ismini taşıyan toplam dört ciltten oluşan eseri büyük öneme sahiptir.¹¹ Biz tezimizde eserin 2. cildini kullandık.¹² Kendisinin Eyyûbî soyundan geliyor olması eserinin önemini (burada yanlılığından ziyade devletin hedeflerini bir hanedan müntesibinden okuyor olmamıza odaklanmalıyız) bir kat daha arttırmaktadır. Eserin dili oldukça sade, cümleler basit ve anlaşılır özelliktedir.

Bahaaddin İbn Şeddad, en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye: 1145 yılında Musul'da doğan müellif Bağdat Nizamiye medresesinde yetişmiştir. Önce Zengî Hanedanlığı'nın hizmetinde bulunmuş sonra Selahaddin Eyyûbî'nin hizmetine girmiştir. Selahaddin Eyyûbî'nin biyografisi olarak kaleme aldığı eser Eyyûbî-Haçlı ilişkileri kapsamında oldukça kıymetli bilgiler sunmaktadır.¹³ **en-Nevâdirü's Sultaniyye ve el-Mehâsinü'l Yûsufiyye** isimli eserin Türkçe

⁹ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 208-210.

¹⁰ el- Makrîzî, Takiyuddin Ahmed b. Ali, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, M. Mustafa Ziyade (Neşr.), Cilt 1-1. kısım, Kahire, 1956; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, M. Abdülkadir Ata (Tahkik), Cilt 1, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1997.

¹¹ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 178-180; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 204-210.

¹² Ebu'l Fida, İmadeddin İsmail b. Ali, **el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer**, Cilt II, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1997.

¹³ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 141; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 149-150.

tercümesinden, Arapça neşrinden ve İngilizce baskısından istifade ettik.¹⁴ İbn Şeddat'ın eserinin yer yer abartıya kaçan övgüleri olsa da dönemin anlaşılması açısından çok kıymetli bir muhteviyata sahiptir. Selahaddin dönemini konu alan İbn Şeddat, bilhassa Kudüs Haçlı Krallığıyla olan ilişkiler ve III. Haçlı seferi dönemini kendi penceresinden olanca içtenlikle anlattığından ötürü sürecin Eyyûbîler açısından değerlendirilmesini bugünden bakıldığında mümkün kılmaktadır.

İmadeddin el-Kâtîp el-İsfahânî, el-Bark el-Şâmî ve El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî: İmadeddin Kâtîp İsfahânî 1125'te İsfahân'da doğmuştur. Bağdat Nizamiye medresesinde yetişmiş ve Nureddin Mahmud Zengî'nin özel kâtipliğine yükselmiştir. Bu yıllarda Selahaddin Eyyûbî ile tanışmış ve Nureddin Mahmud'un ölümünde sonra Selahaddin'in hizmetine girmiştir. Tıpkı Nureddin'e yaptığı gibi Selahaddin'in de özel kâtipliğini yapmıştır. Edebî hitabet gücü oldukça iyi olan İsfahânî'nin Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî dönemlerini ele alan eseri **el-Bark el-Şâmî** tarihsel olayları anlattığı kadar özelde Suriye coğrafyası hakkında detaylı bilgi içermesi bakımından sıradan bir kronolojik eser değildir. Bu bakımdan eser bir şehir tarihi edasıyla Suriye coğrafyasını yakından müşahede etmemize de olanak sağlamaktadır.¹⁵ Tezimizde eserin Ramazan Şeşen tarafından neşredilen V. cildini kullandık.¹⁶ Aynı müellifin bir de Selahaddin'in Kudüs Haçlı Krallığı üzerine yürüyüşü ve Kudüs'ü fethini anlattığı eseri **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî** vardır.¹⁷ Tezimizde bu eserin iki farklı basımından istifade ettik.

Usâme İbn Munkız, Kitabu'l İtibar: İbn Munkız 1095 yılında Hama şehri yakınlarındaki Urinet vadisindeki Şeyzer Kalesinde doğmuştur. İbn Munkız'ın ataları Şeyzer Kalesi hâkimidir. 1127 yılında İbn Munkız Musul hâkimi İmadeddin Zengî'nin hizmetine girdi. Bu tarihten sonra bölgede yaşanan Haçlı Müslüman çatışmalarını daha yakından görme imkânı elde etti. Pek çok savaşa kendisi de dâhil

¹⁴ Bahaaddin İbn Şeddat, Yusuf b. Bahaadin Halebî, **Selahaddin-i Eyyubi**, M. Selim Bilge (çev.), Diyarbakır: Lis yayınları, 2015; Bahaaddin İbn Şeddat, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, Kahire: Müessesesi-i Hindawi, 2012; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, D.S. Richards (Translated by), USA, 2002.

¹⁵ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 144-146.

¹⁶ İmâdeddin el-Kâtîb el-İsfahânî, Muhammed b. Muhammed b. Hamid, **el-Bark el-Şâmî**, Ramazan Şeşen (neşr.), Cilt V, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları, 1979.

¹⁷ İmâdeddin el-Kâtîb el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, Muhammed Mahmud Subh (Tahkik), Kahire: Dâru Kavmiyye, ty; İmâdeddin el-Kâtîb el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, basım yeri ve ty.

oldu. 1188 yılında Şam'da vefat etti.¹⁸ Haçlılar çağında yaşayan İbn Munkız buna dair izlenimlerini anlattığı, Zengî tarihinden ve Selahaddin Eyyûbî hakkındaki görüşlerinden bahsettiği eseri **Kitabu'l İtibar**¹⁹ tezimiz için kullandığımız önemli bir kaynaktır. Bu kitabın Türkçe'ye iki farklı tercümesi yapılmıştır ve ikisinden de istifade ettik. Eyyûbîlerin ilk kuruluş yılları ve Selahaddin Eyyûbî'nin gençliği hakkında önemli bilgiler içermektedir.

İbn Hallikân, Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman: 1211 yılında Erbil'de doğan İbn Hallikân nesep itibariyle Abbâsîlerin önemli vezir ailesi Bermekîlere dayanmaktadır. İbn Hallikân Memlûkler döneminde devrin önde gelen âlimlerinden oldu. Sultan Baybars kendisine oldukça ihtiram gösterirdi. 1253'te Suriye baş kadılığına tayin edildi. Hayatının son yılları biraz inişli çıkışlıydı ve bir dönem hapse atıldı. 1282 yılında Dımaşk'ta vefat etti. Müellifin en önemli eseri 1256 ve 1274 yılları arasında Mısır'da kaleme aldığı **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**'dır. Bu eser Hicri I. Yüzyıldan itibaren İslam dünyasında yetişmiş büyük kişilerin, âlimlerin, devlet adamlarının, felsefecilerin ve şairlerin hayatlarını anlatır. Bu açıdan çok önemli bir eserdir. İbn Hallikân'ın kendi el yazma nüshası British Museum'da bulunmaktadır.²⁰ Biz tezimizde eserin 7. Cildinden istifade ettik.²¹

Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik: Selahaddin Eyyûbî'nin yeğeni Takiyyüddîn Ömer'in oğlu olan Muhammed (el-Melik el-Mansur olarak anılır) 1171'de Mısır'da doğmuştur. 1191 yılında Takiyyüddîn Ömer'in ölümü sonrasında Hama meliki olmuştur. Eyyûbîlerin Hama kolunun ikinci melikidir. Vefat edinceye kadar Hama'yı yönetmiştir (1221). Tarih ve edebiyatla ilgili eserler kaleme almıştır. Bunların içinde en önemli olanı **Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik** isimli eseridir. Tamamı 20 ciltten oluşan bir genel İslam tarihi şeklinde yazılan bu eserin sadece 1179-1183 yılları arasını anlatan kısmı günümüze

¹⁸ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 136-140.

¹⁹ Usâme İbn Munkız, Ebu Muzaffer Müeyyedü'd-Devle Meceddin, **İbretler Kitabı**, Y. Ziya Cömert (çev.), İstanbul: Kitabevi yayınları, 2015; Usâme İbn Munkız, **İbn Munkız Haçlılara Karşı**, Selahattin Hacıoğlu (çev.), İstanbul: Bordo- Siyah yayınları, 2018.

²⁰ Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 189-191; Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 151-152.

²¹ İbn Hallikan, Şemseddin Ebu'l Abbas Ahmed b. İbrahim b. Ebî Bekir, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, İhsan Abbas (Tahkik), Cilt 7, Beyrut: Dârus Sadr, ty.

kadar gelebilmiştir.²² Selahaddin devri olaylarının anlatıldığı bu kısım Hasan Habeşi tarafından yayına hazırlanmıştır. Biz de bu basımdan tezimizde istifade ettik.²³ Eser Selahaddin Eyyûbî'nin Suriye'de hâkimiyet kurmaya çalıştığı dönemi anlatması açısından önemlidir.

ez-Zehebî, Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm: 1274 yılında Dımaşk'ta doğan ez-Zehebî Ortaçağ genel İslam tarihçileri arasında önemli bir yere sahiptir. O da tıpkı İbn Esîr gibi olayları kronolojik olarak toplamış ve kaydetmiştir. Ancak İbn Esîr'e göre daha yüzeysel ve kritik etmeden aktarımda bulunmuştur. Eğitim hayatı boyunca Şam, Haleb, İskenderiye, Mekke ve Medine'de bulunmuş, birçok âlimden ders almıştır. Tarih, hadis ilmi ve biyografi alanında eserler kaleme almıştır. En bilindik eseri İslam'ın doğuşundan başlayıp 1300 yılına kadar İslam dünyası ve devletleri hakkında kaleme aldığı **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm** isimli eseridir. Bu eserde tarihi olaylar anlatıldıktan sonra o yılın vefat eden şahsiyetleri hakkında önemli biyografik bilgiler de aktarılmaktadır. Ez-Zehebî 1348'de Dımaşk'ta vefat etmiştir.²⁴ Bu eserin Beşşar Avvam tarafından hazırlanan ve konumuzla ilgili olan ciltlerini (12-13-14) tezimizde kullandık.²⁵ Zehebî'nin eserinde olayların anlatımı ve neden-sonuç bağlamında ayrıntılı açıklamaları olmasa da tarihlendirmeler bakımından tezimizi zenginleştirdiğini söyleyebiliriz.

²² Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 134-135.

²³ Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, Şahinşah b. Eyyûb, **Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik**, Hasan Habeşi (Tahkik), Kahire: Alemül Kütüb, 1968.

²⁴ Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, 185-186; Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, 201-203; Tayyar Altıkulaç, Zehebî, **DİA**, Cilt 44, TDV, 2013, 180-188.

²⁵ ez-Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm**, Beşşar Avvâr Marûf (Tahkik), Cilt 12-13-14, Dârul Garbil İslamî, 2003.

2.2. Haçlı ve Bizans Kaynakları

Willermus Tyrensis, Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum: 1130 yılında Kudüs'te doğmuştur. 15 yaşından sonra Avrupa'da uzun yıllar eğitim almıştır. 1165'te Kudüs'e geri gelmiş ve burada Akka Piskoposu tarafından katedral tayin edilmiştir. Daha sonra Sur Başpiskoposu olmuştur. Kral Amaury'nin destekçisi ve hizmetkârı olan Willermus 1174 yılında kralın ölümüne değin Kudüs Haçlı Krallığı'nda önde gelen bir isimdir. Cüzamlı Kral olarak da bilinen Amaury'nin oğlu IV. Baudouin'in eğitmenliğini de üstlenen Willermus 1174-1178 yılları arasında kraliyet ve kilise çevresinde önemli bir isim haline gelmiştir. Ölüm sebebi ve tarihi kesin olarak bilinemese de tahmini olarak 1185 yılında öldüğü bilinmektedir. Willermus'un **Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum** ismini taşıyan 23 bölümden oluşmuş kroniği Kudüs'ün ele geçirildiği I. Haçlı seferinden itibaren 1184 yılına kadar olan olayları el almaktadır. Willermus'un kronik olarak yazdığı Kudüs Krallığı Haçlı Tarihi tezimizde önemli ölçüde kullandığımız kaynaklar arasındadır. Eyyübî-Haçlı ilişkileri açısından İslam kaynaklarıyla büyük oranda örtüşmesi eserin güvenilirliğini arttırmaktadır. Willermus'un kroniğinin Ergin Ayan tarafından yapılan Türkçe tercümesini ve İngilizce versiyonunu tezimizde kullandık.²⁶ Willermus'un eserinin devamı niteliğinde olan **La Continuation de Guillaume de Tyre (1184-1197)** isimli eser de Selahaddin'in Kudüs Haçlı Krallığı'nı ele geçirmesi konusunda istifade ettiğimiz bir kaynaktır. Kaynağın İngilizce tercümesinden (Fransızca aslından yapılan) istifade ettik.²⁷

Ernoul Kroniği: Ernoul'un kimliği hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber eseri Willermus'un kroniğinin devamı niteliğinde değerlendirilmektedir. Bazı kişiler Ernoul'un soylu Ibelin ailesi ile yakın ilişkiler içinde bulunan Gibelet ailesine mensup olduğunu söyleseler de bu durumu kesinleştirecek yeterli kanıt mevcut değildir. Ernoul Batı'dan gelmemiş aksine Doğu'da yetişmiş bir Hristiyan'dır (Haçlı). Bu bakımdan eserinde Müslüman dünyasına ve bilhassa Selahaddin'e karşı

²⁶ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)**, Ergin Ayan (haz.), İstanbul: Ötüken yayınları, 2016; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, Ergin Ayan (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Austin P. Evans (Ed.) Cilt II, New York: Colombia University Press, 1943.

²⁷ Peter W. Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, England: Ashgate publishing, 2004.

düşmanca bir tutum takınmadığı gibi, Ernoul savaş yerine barış yanlısıdır. Ernoul'un kroniği de Selahaddin Eyyûbi'nin Kudüs'ü ele geçirmesi ile değişen dengeleri ve Selahaddin'in ardılları döneminde bu dengenin seyrini ele alır. Kudüs'ün I. Haçlı seferinde ele geçirilmesiyle kısa bir başlangıç yapılan kronik, çoğunlukla Selahaddin ve Kudüs Haçlı Krallığı savaşlarını anlatır. Yer yer Kudüs şehri, Haçlı gelenekleri, Ermenistan Krallığının anlatımının yanında III. IV. V. ve Kudüs'ün II. Friedrich'e barış yoluyla verildiği VI. Haçlı seferi de kroniğinin ele aldığı konulardır. Tezimizde kroniğin Ahmet Deniz Altunbaş tarafından eski Fransızca aslından yapılan tercümesini kullandık.²⁸

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi: Latince bir ana kaynak olan Gesta Regis Ricardi İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın III. Haçlı seferi için Doğu'ya gelişini tafsilatlı bir şekilde anlatmaktadır. Eserin Richard de Templo tarafından yazıldığı (Bu durum biraz tartışmalıdır.) kabul edilmektedir. Ayrıca eserin nerede yazıldığı ve ne zaman Richard'a sunulduğu da tam olarak bilinmemektedir. Eserin Latince'den İngilizceye çevirisini Helen J. Nicholson yapmıştır. Nicholson'un çevirisinde kullandığı metin William Stubbs'ın 1864'te yayınladığı versiyondur (Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I (Vol I). Nicholson, Stubbs'ın yayınladığı versiyonun en kapsamlı ve detaylı versiyon olduğu görüşündedir. Biz de tezimizde bu çeviriyi kullandık.²⁹ Bunun yanında Harun Korunur tarafından 2019'da yayınlanan ve Gesta Regis Ricardi kaynaklı III. Haçlı seferini anlattığı eseri kullandık. Eserin en iyi yanı Gesta'dan uzun alıntılar barındırmasıdır.³⁰ Ayrıca Gesta Regis Ricardi'nin Latince'sinin İngilizce başlıklar ile yayımlandığı 1920 basımlı bir versiyonunundan da istifade ettik.³¹

Jean de Joinville, Bir Haçlının Hatıratı: Jean VII. Haçlı seferine Fransa kralı IX. Louis ile birlikte katılmış bir Fransız soylusudur. Jean'in 1224 yılında doğduğu bilinmektedir. 1248'de Fransa'dan yola çıkan Haçlı ordusunda yerini aldığında 24

²⁸ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, Ahmet Deniz Altunbaş (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019.

²⁹ Helen j. Nicholson (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, England, 1997, 6-12: Burada eserin yazarı, ne zaman yazıldığı gibi konular tartışılmaktadır.

³⁰ Harun Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, İstanbul: Kitabevi yayınları, 2019.

³¹ M.T. Stead (ed. by), **Itinerarium Regis Ricardi**, London, 1920.

yaşında genç bir delikanlıdır. 1248-1252 yılları arasını kapsayan eserini Jean Fransa'ya döndükten 50 yıl sonra yaklaşık 80 yaşlarındayken kaleme almıştır. Buna rağmen verdiği bilgiler bizzat görgü şahidi olması açısından önemlidir; belki biraz yaşın verdiği olgunlukla olayları daha dindar bir tarzda yorumlaması dışında olayların seyrini oldukça detaylı anlatması VII. Haçlı seferinin anlaşılması açısından büyük kolaylık sağlamaktadır. Tezimizde eserin Cüneyt Kanat tarafından yapılan tercümesini kullandık.³²

Ioannes Kinnamos, Historia: Ioannes Kinnamos 12. Yüzyılın ilk yarısında doğmuştur (Nisan 1243'ten sonra). Genç yaşta Bizans sarayına intikal ederek imparatorluk sekreteri görevini icra etmiştir. Tarihçi Niketas Khoniates ile çağdaş olan Ioannes'in hayatı hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Komnenos hanedanı İmparatorlarından olan II. Ioannes ve I. Manuel (1118-1176) dönemlerini kapsayan eseri Eyyübîlerin Mısır'da yönetimi ele geçirdikleri dönemin ilk yıllarına tekabül etmektedir. Bu açıdan Eyyübîlere karşı Bizans-Haçlı ilişkileri bağlamında istifade ettiğimiz bir kaynaktır. Eserin Türkçe'ye tercümesini Işın Demirkent yapmıştır. Biz de tezimizde bu çeviriyi kullandık.³³

Niketas Khoniates, Historia: 1155-1220 yılları arasında yaşadığı bilinen Niketas'ın Historia isimli eseri Bizans tarihi açısından önemli olduğu kadar, Bizans'ın çevre ülkelerle ilişkileri bakımından da önemli bir eserdir. 12. Yüzyılın neredeyse tamamı ve IV. Haçlı seferinin anlatıldığı kısım Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Historia'nın Almanca tercümesinden (3 cilt halinde) ilk cildini Fikret Işıltan çevirmiştir. 1180 yılından 1206 yılları aralığında olan kısmı ise Işın Demirkent tercüme etmiştir. Biz bu üç çeviriden de tezimizde istifade ettik.³⁴ Niketas'ın eseri Bizans-Haçlı ilişkileri ve Bizans-Eyyübî ilişkilerinin ortaya konulması açısından çok önemli bir kaynaktır.

Haçlı Mektupları: Eyyübî Haçlı ilişkilerini ele alırken Haçlılar tarafından kaleme alınmış mektupların değeri tezimiz için vazgeçilmez olmuştur. Gerek İslam

³² Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, Cüneyt Kanat (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016.

³³ Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, Işın Demirkent (çev.), Ankara: TTK, 2001.

³⁴ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Fikret Işıltan (çev.) Ankara: TTK, 1995; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, Işın Demirkent (çev.), İstanbul: Dünya yayınları, 2006; Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, Işın Demirkent (çev.), İstanbul: Dünya yayınları, 2004.

kaynaklarında gerekse de Haçlı kaynaklarında geçen olayların seyrini ve bazen de ayrıntılı tasvirlerini bu mektuplardan öğrenmekteyiz. Tezimizde kullandığımız Haçlı mektuplarını ihtiva eden kaynakların biri Türkçe'ye çevrilmiş olmak üzere toplamda üç kaynaktan istifade ettiğimizi söyleyebiliriz.³⁵

Ayrıca tezimizde Sıbt İbnü'l Cevzî'nin³⁶ el-Hüseynî'nin³⁷ Ravendî'nin³⁸ Ebu'l Farac'ın³⁹ İbnü'l Adim'in⁴⁰ el- Bundarî'nin⁴¹ Urfalı Mateos'un⁴² Süryani patriği Mihail'in⁴³ Fulcherius Carnotensis'in⁴⁴ Peter Tudedodus'un⁴⁵ Anna Komnena'nın⁴⁶ İbn Kalânîsî'nin⁴⁷ Raimundus Aguilers'in⁴⁸ en-Nüveyrî'nin⁴⁹ Jaques de Vitry'nin⁵⁰

³⁵ A. Onur Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, İstanbul: Kutlu yayınları, 2018; Dana Carleton Munro, **Letters of The Crusaders**, ABD, 1902; Malcolm Barber- Keity Bate, **Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, İngiltere, ty.

³⁶ Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu et-Türkî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, Ali Sevim (çev.), Ankara: TTK, 2011; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z-Zaman Fî Tarihi'l Ayan**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 21-22, Beyrut: Risaletül Alemiyye, 2013.

³⁷ Şadrüddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, Necati Lügal (çev.), Ankara: TTK, 1999.

³⁸ er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman, **Râhat-üs- Sudûr ve Âyet-üs- Sürûr**, Ahmed Ateş (haz.), Cilt 1, Ankara: TTK, 1999.

³⁹ Bar Hebraus Gregory Ebû'l Farac, **Tarih**, Ömer Rıza Doğrul (çev.), Cilt I-II, Ankara: TTK, 1999; Bar Hebraus Gregory Ebû'l Farac, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, Şerafeddin Yalkaya (çev.), Ankara: TTK, 2011.

⁴⁰ İbnü'l Adim, Kemaleddin Ebu'l Kasım Ömer b. Ahmed b. Hibetullah, **Bugyetü't Taleb Fî Tarihi Haleb -Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, Ali Sevim (haz.), Ankara: TTK, 1989; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb**, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1996.

⁴¹ el- Feth İbn Ali el- Bundarî, **Zubdat al-Nuşra va Nuhbat al- Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, Kıvameddin Burslan (çev.), Ankara: TTK, 2016; el- Feth İbn Ali el Bundarî, **Senâü'l-Barkî's- Şâmî**, Fethiye en- Nebrâvî (Tahkik), Kahire: Mektebetül Hancı, 1979.

⁴² **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Girgor'un Zeyli**, Hrant D. Andreasyan (çev.), Ankara: TTK, 2000.

⁴³ Süryanî Mihail, **Süryani Mihail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, Hrant D.Andreasyan (çev.), yayın yeri ve yayınevi yok, 1944.

⁴⁴ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, İlcan Bihter Barlas (çev.), İstanbul: IQ Kültür Sanat yayınları, 2009.

⁴⁵ Peter Tudedodus, **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk**, Süleyman Genç (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019.

⁴⁶ Anna Komnena, **Alexiad**, Bilge Umar (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996.

⁴⁷ İbn Kalânîsî, Ebu Ya'la Hamza b. Esad et-Tamîmî, **Şam Tarihine Zeyl**, Onur Özatağ (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2015.

⁴⁸ Raimundus Aguilers, **Haçlılar Kudüs'te (Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi)**, Süleyman Genç (haz.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2019.

⁴⁹ Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereğ Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 8, Kahire, 1931; Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereğ Fi Fünunü'l Edeb**, Necip M. Fevvez- Hikmet K. Fevvez (Tahkik), Cilt 28-29, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 2004; Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereğ Fi Fünunü'l Edeb**, Necip M. Fevvez- Hikmet K. Fevvez (Tahkik), Cilt 29, Dârül Kütübül İlmiyye, ty.

⁵⁰ Jacques de Vitry, **History of Jerusalem**, London, 1896.

İbn Tagrıberdî'nin⁵¹ İbnü'l- Ezrak'ın⁵² el- Aynî'nin⁵³ el-Ömerî'nin⁵⁴ es-Suyûtî'nin⁵⁵ İbn Haldun'un⁵⁶ ed-Devadâr'ın⁵⁷ el-Kalkaşandî'nin⁵⁸ İbn Kesîr'in⁵⁹ Maverdî'nin⁶⁰ Nizamülmülk'ün⁶¹ Ebü'n- Necîb Şeyzerî'nin⁶² Georgios Akropolites'in⁶³ Kazvinî'nin⁶⁴ İbn Bîbî'nin⁶⁵ İbn Verdî'nin⁶⁶ en-Nesevî'nin⁶⁷ ez-Zebidî'nin⁶⁸ Villehardouin'in⁶⁹ el-Hanbelî'nin⁷⁰ ve Ahmed b. Mahmud'un⁷¹ eserlerinden istifade ettik.

⁵¹ Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, **en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire**, Cilt 6, Kahire, 1936; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, **en-Nücûmuz Zâhire (Parlayan Yıldızlar)**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2013.

⁵² İbnü'l- Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali, **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi**, Ahmed Savran (çev.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1992.

⁵³ Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 1-2-4, Kahire: Dârül Kütüb, 2010; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 3, Kahire: Dârül Kütüb, 2007; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtinü'l Memâlik)**, M. Muhammed Emin (Tahkik), Cilt 1, Kahire: Dârül Kütüb, 2009.

⁵⁴ Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2014.

⁵⁵ Celeleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **Hüsnü'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, M. Ebu Fazıl İbrahim (Tahkik), Cilt 2, 1968.

⁵⁶ Abdurrahman İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Halil Şehade- Süheyl Zekkar (Tahkik), Cilt 4-5, Beyrut: Dârül Fikr, 2000; İbn Haldûn, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergâh yayınları, 2016,

⁵⁷ Baybars el-Mansurî ed-Devadâr, **Zübdetü'l Fikre fi Tarihü'l Hicre**, Donald Richard (Tahkik), Cüz 42, Beyrut, 1998.

⁵⁸ el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali, **Subhu'l-Â'shâ fi Sınâati'l - İnşa**, Cilt 6, Kahire, 1915, el-Kalkaşandî, **Subhu'l-Â'shâ fi Sınâati'l - İnşa**, Cilt 4, Kahire, 1914.

⁵⁹ el-Hafiz İbn Kesîr ed-Dimeşkî, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Mehmet Keskin (çev.), Cilt 12-13, İstanbul: Çağrı yayınları, 2000.

⁶⁰ Ebu'l Hasan Habib el- Maverdî, **el- Ahkâmü's Sultaniye**, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir yayınları, 2017.

⁶¹ Nizamülmük, **Siyasetnâme**, Sadık Yalsızuçanlar (çev.), İstanbul: Lacivert yayınları, 2012.

⁶² Ebü'n- Necîb Şeyzerî, **Nehcü's- Sülûk fi Siyaseti'l- Mülûk**, Nahîfî Mehmed Emin Efendi (çev.), Ensar Köse- Hasan Karayığit (haz.), İstanbul: Büyüyenay yayınları, 2013.

⁶³ Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, Bilge Umar (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları, 2008.

⁶⁴ Hamdullah Müstevfi Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK, 2018.

⁶⁵ İbn Bîbî, el-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rucedî, **Selçuknâme**, M. Halil Yinanç (çev.), İstanbul: Kitabevi yayınları, 2015; İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l- Ala'ıye fi'l Umûri'l-Ala'ıye**, Mürsel Öztürk (haz.), Cilt 1, Ankara: Kültür bakanlığı yayınları, 1996.

⁶⁶ İbn Verdî, Zeyneddin Ömer b. Muzaffer eş-Şehîr, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1996.

⁶⁷ Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celeleddin Mengübertî**, Hafız Ahmed Hamdî (Tahkik), Kahire: Dârül Fikrül Arabî, 1953.

⁶⁸ Murtaza ez-Zebidî, **Tervîhu'l- Kulub Fi- Zikri Ben-i Eyyûb**, Selahaddin el- Müneccid (Tahkik), Beyrut, 1983.

⁶⁹ Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, Ali Berktaş (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2016; Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, Ali Berktaş (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 2001; Geoffroi de Villehardouin, **Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest**, 2002; Villehardouin- De Joinville, **Memory of the Crusades**, Frank Marzials (Translated by), Londra, 1908.

Coğrafi kaynaklar noktasında, başlıca: el-İdrisî'nin⁷² Yâkût el-Hamevî'nin⁷³ Kazvinî'nin⁷⁴ Makrîzî'nin⁷⁵ Ebu'l Fida'nın⁷⁶ seyahatnameler noktasında ise: başlıca İbn Cübeyr⁷⁷ ile Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia'nın⁷⁸ eserlerinden istifade ettik.

Ana kaynakların dışında Haçlılar, Eyyûbîler ve Avrupa tarihi konusunda istifade ettiğimiz başlıca kaynaklar Runciman'ın Haçlı Seferleri Tarihi⁷⁹ el-İbadi'nin⁸⁰ Ramazan Şeşen'in eserleri⁸¹ Ayşe Dudu Kuşçu'nun Eyyûbî Devleti Teşkilatı⁸² Said Abdulfettah Aşûr'un eserleri⁸³ Oldenburg'un Haçlılar Tarihi⁸⁴ Stanley Lane-Poole'in⁸⁵ Malcolm Cameron Lyons- D.E.P. Jackson'ın⁸⁶ ve Abdul Rahman Azzam'ın⁸⁷ nitelikli Selahaddin biyografileri, Allshorn'un II. Friedrich'in biyografisi şeklinde kaleme aldığı meşhur eseri⁸⁸ Kantrowicz'in eserleri⁸⁹ Sicilya Bizans

⁷⁰ Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, Nazım Reşid (Tahkik), Bağdat, 1978.

⁷¹ Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme**, Erdoğan Merçil (haz.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2011.

⁷² Şerif el-İdrisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah, **Nüzhetu'l Müştak fi İhtirâku'l Afâk**, Cilt 1, Kahire: Mektebetüs Sekafetüd Diniyye, 2002.

⁷³ Yâkût el-Hamevî, Ebu Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 1-2-4-5, Beyrut: Darus Sadr, 1977; Cilt 3, Beyrut: Darus Sadr, ty.

⁷⁴ Zekeriya b. Muhammed Kazvinî, **Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, Murat Ağarı (çev.), İstanbul: Ayışığı yayınları, 2019.

⁷⁵ el- Makrîzî, **Hıtât**, Muhammed Zeynehüm-Medihe eş-Şerkavî (Tahkik), Cilt 1, Kahire, 1998.

⁷⁶ Ebu'l Fida, **Takvimü'l-Büldan**, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2017.

⁷⁷ İbn Cübeyr, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, İsmail Güler (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2008.

⁷⁸ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahûdî Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri**, Nuh Arslantaş (çev.), İstanbul: İFAV, 2013.

⁷⁹ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Fikret İşıltan (çev.), Cilt I-II-III, Ankara: TTK, 2008.

⁸⁰ Ahmed Muhtar el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, Beyrut: Dârul Nehzatül Arabiyye, 2014.

⁸¹ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Devlet**, İstanbul: Çağ yayınları, 1987; Ramazan Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, İstanbul: İSAM, 2012; Ramazan Şeşen, Eyyûbîler, **Türkler**, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye yayınları, 2002; Ramazan Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2018.

⁸² Ayşe Dudu Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, Ankara: TTK, 2013.

⁸³ Said Abdulfettah Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, Kahire: Dârul Nehzatül Arabiyye, 1996; Said Abdulfettah Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, Kahire, 2010.

⁸⁴ Zoe Oldenbourg, **The Crusades**, New York, 1966.

⁸⁵ Stanley Lane-Poole, **Selahaddin**, Nice Damar (çev.), İstanbul: Avesta yayınları, 2012.

⁸⁶ Malcolm Cameron Lyons- D.E.P. Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra Savan (çev.), İstanbul: Pınar yayınları, 2006.

⁸⁷ Abdul Rahman Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, Pınar Arpaçay (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2015.

⁸⁸ Lionel Allshorn, **Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250**, London, 1912.

⁸⁹ Ernst Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, New York, 1957; Ernst Kantrowicz, **Kralın İki Bedeni**, Ü. Hüsrev Yolsal (çev.), Ankara: Bilgesu yayınları, 2018.

ilişkileri noktasında istifade ettiğim Seyhun Şahin'in eseri⁹⁰ tezimizde kesif bir şekilde yararlandığımız eserler arasındadır. Ayrıca el-Berî⁹¹ Heyd⁹² Demirkent⁹³ Cahen⁹⁴ Abulafia⁹⁵ Hillenbrand⁹⁶ Küçüksipahioğlu⁹⁷ Beyyûmî⁹⁸ ve Takkuş'un⁹⁹ eserlerinden de oldukça istifade ettiğimizi söyleyebiliriz. Daha ayrıntılı bibliyografya bilgisine kaynakça kısmından bakılabilir.

⁹⁰ Seyhun Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları, 2016.

⁹¹ H. Mustafa Helal el-Berî, **Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fi Ahdi İmparator Frederick es-Sanî(1212-1250)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ürdün, 2004.

⁹² William Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Enver Ziya Karal (çev.), Ankara: TTK, 2000.

⁹³ Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri Tarihi**, İstanbul: Dünya yayınları, 2007; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul: Dünya yayınları, 1997.

⁹⁴ Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, Mustafa Daş (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016; Claude Cahen, **İslamiyet**, E. Nermi Erendor (çev.), Cilt 1, Ankara: Bilgi yayınları, 2000.

⁹⁵ David Abulafia, **Frederick II A Medieval Emperor**, New York, 1988; David Abulafia, **Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, Gül Çağalı Güven (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2012.

⁹⁶ Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, Nurettin El Hüseyini (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2015.

⁹⁷ Birsal Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, İstanbul: Arkeoloji Sanat yayınları, 2007; Birsal Küçüksipahioğlu, **Haçlı Devletleri, Türkler**, Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye yayınları, 2002.

⁹⁸ Ali Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, Abdülhadi Timurtaş (çev.), İstanbul: Nübihar yayınları, 2015.

⁹⁹ Muhammed Süheyl Takkuş, **Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Ference Fi'l-Meşrik 1096-1291)**, Beyrut: Dârun Nafaes, 2011.

3. Eyyûbîlerin Kuruluşuna Kadar İslam Dünyası ve Haçlılar (10 - 12. Yüzyıllar)

3.1. 10 - 11. Yüzyıllar Doğu İslam Dünyasına Genel Bir Bakış

11. Yüzyılın başları Abbâsî hilafet merkezinin güçten yoksun olduğu bir dönemin habercisiydi. İranî kökenlere sahip Şîî bir hanedan olan Büveyhîler, 10. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Abbâsî yönetimini baskı altına almışlardı. Büveyhîlerin Bağdat yönetimindeki bu üstünlüğü bir asır kadar devam etmiş ve bu evrede Abbâsî Halifeleri siyasi ve askeri anlamda iktidardan uzak birer kukla konumuna gelmişlerdi. Bu durum Sünnî Abbâsî Halifeliği'nin Şîî boyunduruğu altına girdiği anlamını taşıyordu. Büveyhîlerin, Şîî Fâtımî Halifeliği'ne yakınlığı ise Abbâsîlerin içinde buldukları zor durumun açık bir göstergesiydi.¹⁰⁰

Şîî Fâtımî hilafeti adını Hz. Peygamberin kızı Fatma'dan almaktadır. Fâtımî Halifeleri kendilerinin Peygamber soyundan olduklarını iddia ederler. Ifrikiyye'de (Kayrevan) 909 yılında kurulduğu kabul edilen Fâtımî Devleti'nin kökeni İsmailî düşünceye dayanmaktadır.¹⁰¹ Fâtımî Devleti İslam dünyasında baskın güç olmak adına Mısır ve Suriye coğrafyasını ele geçirmeyi planlamaktadır. Hatta Abbâsîlerin merkezi Bağdat'ta hutbeyi Şîî hilafeti adına okutmayı hedeflemektedirler. Bunun için Fâtımîler, Bağdat yönetimini baskı altına alan Büveyhîlerle temasa geçmişlerdir.¹⁰² İhşîdîler'in son güçlü valisi olan Kâfur'dan sonra Mısır'ın içine düştüğü zor durumu değerlendiren Fâtımî Halifesi el-Muiz Lidinillah, komutanı Cevher es-Sıkkîli eliyle Mısır'ı Fâtımî hilafetine kazandırmıştır. Bundan sonra Fâtımîlerin Abbâsîler karşısındaki konumu daha da güçlenmiştir.¹⁰³

¹⁰⁰ Hakkı Dursun Yıldız, Abbâsîler (siyasi tarih), **DİA**, Cilt 1, TDV, 1988, 35; P.M. Holt- A.K.S. Lambton- B. Lewis, **İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, Heyet (çev.), Cilt 1, İstanbul: Kitabevi yayınları, 1997, 151- 152; Chase F. Robinson (ed. by), **History of Islam (The Formation of The Islamic World Sixth to Eleventh Centuries)**, Cilt 1, New York: Cambridge University Press, 2010, 362.

¹⁰¹ Eymen Fuad Seyyid, Fâtımîler (siyasi tarih), **DİA**, Cilt 12, TDV, 1995, 228- 229; Adam Mez, **Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti İslâm'ın Rönesansı**, Salih Şaban (çev.), İstanbul: İnsan yayınları, 2014, 12-13; C. Edmund Bosworth, **İslam Devletleri**, Hande Canlı (çev.), İstanbul: Kaknüs yayınları, 2005, 108-110; Ira M. Lapidus, **İslâm Toplumları Tarihi**, Yasin Aktay (çev.), Cilt 1, İstanbul: İletişim yayınları, 2016, 470-471; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, Özden Arıkan (çev.), İstanbul: TVYY, 1999, 9-10.

¹⁰² Seyyid, Fâtımîler (siyasi tarih), 229-230; Sibt İbnü'l Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, Ali Sevim (çev.), Ankara: TTK, 2011, 26.

¹⁰³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Heyet (çev.), Cilt 7, İstanbul: Ocak yayınları, 2016, 234-235; Claude Cahen, **İslamiyet**, E. Nermi Erendor (çev.), Cilt 1, Ankara: Bilgi yayınları, 2000, 245; Süleyman Genç, **Fâtımî- Abbâsî- Selçuklu Münasebetleri ve Besâsirî İsyanı**, (Basılmamış

Selçuklu Türklerinin 10. Yüzyılın ikinci yarısında İslamiyeti kabul edip¹⁰⁴ devlet kurma yolunda ilerlemeleri olabildiğince mücadeleli geçmişti. Karahanlı ve Gazneli müttefik güçleri, daima tehdit olarak gördükleri Selçukluları uzun süre uğraştırmışlardı. Nihayet 1038 Serahs ve 1040 Dandanakan zaferi sonrası bağımsızlıklarını elde eden Selçuklular¹⁰⁵ bundan sonraki süreçte İslam dünyasında önemli siyasi roller üstlenmiştir. Bunun başındaysa Sünnî Abbâsî hilafetini Şiî baskısından (Büveyhîler- Fâtımîler) kurtarmak gelmiştir.¹⁰⁶

1040 yılında Dandanakan zaferi sonrası bağımsızlığını ilan eden Selçuklu Devleti her Ortaçağ İslam devleti gibi meşru dayanak noktaları bulmak mecburiyetindeydi. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, bu durumda reyini Abbâsîler tarafında olmakla kullanacaktı. Bunda Selçukluların din anlayışının Abbâsîlere yakın olmasının yanında, Selçukluların Batı'ya (Suriye-Filistin-Mısır-Anadolu) yayılma politikasının da baskın etkisi olmuştu. Bu durum Abbâsî Halifeleri için de büyük öneme sahipti. Çünkü Abbâsîler Fâtımî baskısını Selçuklu askeri gücüyle def edebilmeyi hesaphıyordu.¹⁰⁷ Akabinde Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey bu olumlu havanın gelişmesi adına Abbâsî Halifesi'ne bir mektup gönderdi. Mektubunda Gaznelilere karşı kazandığı zaferden ve teşkil ettiği devletten bahsetmekle beraber, Halife'den devletin meşru olarak onanmasını talep etti.¹⁰⁸ Tuğrul Bey tarafından gönderilen bu mektup Selçukluların resmen kurulduktan sonra Abbâsîlerle kurdukları ilişkinin ilk resmî göstergesidir. Selçukluların bu mektupla Abbâsî Halifesi'ni meşru Halife olarak görüp, bu bilinçle hareket edeceklerine dair teminat verdiklerini de

Doktora tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 1995, 40-41; Seyyid, Fâtımîler (siyasi tarih), 230.

¹⁰⁴ Muhammed b.Havendşah b. Mahmud Mirhand, **Ravsatu's- Safâ Tabaka-i Selçûkiyye**, Erkan Göksu (çev.), Ankara: TTK, 2015, 15-17; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Heyet (çev.), Cilt 8, İstanbul: Ocak yayınları, 2016, 76-77; Niğdeli Kadı Ahmed, **El- Veledü's Şefîk ve'l Hâfidü'l Halîk**, Ali Ertuğrul (çev.), Cilt 1, Ankara: TTK, , 2015, 428.

¹⁰⁵ Abdurrahman İbnü'l Cevzî, **el-Muntazam Fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular**, Ali Sevim (haz.), Ankara: TTK, 2014, 7-8; **Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, H. İbrahim Gök- Fahrettin Coşkuner (haz.), Ankara: Atıf yayınları, 2014, 18-19; Şadrüddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsir İbn Ali el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, Necati Lugal (çev.), Ankara: TTK, 1999, 2-9; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul: Ötüken yayınları, 2003, 88-106.

¹⁰⁶ Sibt İbnü'l Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, 13-14; Carl Brokelmann, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Neşet Çağatay (çev.), Ankara: TTK, 2018, 142; Claude Cahen, **Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı**, Mustafa Daş (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016, 41.

¹⁰⁷ Genç, **Fâtımî- Âbbasî- Selçuklu Münasebetleri ve Besâsiri İsyanı**, 100-101; Nilay Ağırnaslı, **Büyük Selçuklu Devleti'nin Mısır ve Anadolu Politikaları**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi SBE, 2013, 22-23.

¹⁰⁸ Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Rävendi, **Râhat-üs- Sudûr ve Âyet-üs- Sürûr**, Ahmed Ateş (haz.), Cilt 1, Ankara: TTK, 1999, 101-102; **Târîh-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme)**, 19-20.

söyleyebiliriz.¹⁰⁹ Zira Tuğrul Bey'in 1055 Bağdat seferinden önce Halife'ye yolladığı mektup, Selçuklu Türklerinin Abbâsî hilafetinin askeri ve siyasi taşıyıcısı olarak takdim edilmesinin bir yansımasıdır. Tuğrul Bey mektubunda: "*Peygamber (Muhammed'e) hizmetle şeref kazanmak için gelmek istiyorum ve Mekke'ye gidip orada dua ve ibadette bulunmak emelindeyim. Hacıların geçtikleri bütün yolların emin olmasını diliyorum. Yollarda eşkıyalık eden maaddileri (göçebeleri) ortadan kaldıracam. Sonra Suriyeli asilerle ve yanlış yol tutan Mısırlılarla Allah'ın izniyle harb edeceğim*" demektedir.¹¹⁰ Halife el-Kaim bi-Emrillah, Tuğrul Bey'in bu mektubundan sonra bir an evvel Bağdat'a gelmesini istedi. Hatta Tuğrul Bey Bağdat'a girmeden Bağdat camilerinde onun adına hutbe okuttu.¹¹¹ Sonrasında Halife, Tuğrul Bey'den "*Rahbe'den başlayarak, Suriye'ye yürümesini, Fırat ırmağını geçerek İslam camileri minberlerinde Şî hutbesi okutmaya başlayan Besasiri'yi yakalamasını*" istedi. Gerçekten de Şî Büveyhîlerin Abbâsîler üzerindeki baskıları seviyeye ulaşmıştı. Halife'de iktidar namına birşey kalmamıştı ki Büveyhîlerin Bağdat valisi Arslan Besasirî Halife'nin değerli adamlarını tenkile başlamıştı.¹¹² Bu konjonktürel durum Selçukluların bu süreçten sonraki siyasetlerini kesin olarak belirleyecektir. Tuğrul Bey'in Halife'yi koruma (gerek Sünnî hilafet makamının siyasi dayanağı olmak adına, gerekse de Abbâsîleri Şî dünyaya karşı yani Fâtımî ve Büveyhîlere karşı korumak adına) odaklı tutumu, genç bir dinamizme sahip Selçuklu Devleti'nin uzun soluklu politik stratejisini çizecektir. Selçuklular bu süreçten sonra Sünnî dünyayı tehdit eden oluşumların karşısında saf tutacaklardır.

1055 yılında Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle, Büveyhîlerin Bağdat valisi Arslan Besasirî Bağdat'ı terk ederek Rahbe'ye kaçtı. Tuğrul Bey Bağdat'ta sükûneti temin etti ve Halife el-Kaim bi-Emrillah'ı Büveyhî baskısından kurtardı. Dar'ül-İmare'ye (hükümet sarayı) yerleşen Tuğrul Bey Emir Aytekin'i Bağdat şahneliğine atadı. Ayrıca Halife'ye yıllık 50.000 dinar para ile 500 kür buğday maaş tahsis etti. Böylece Tuğrul Bey Bağdat'ta fiili yönetimi ele geçirdi. Çağrı Bey'in kızı Hatice

¹⁰⁹ Süleyman Genç, Selçuklu Tarihinde İbrahim Yınal İsyanı ve Onun Tarihi Arka Planı, **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XXXI, 2010, 19.

¹¹⁰ Ebû'l- Farac, **Tarih**, Ömer Rıza Doğrul (çev.), Cilt I, Ankara: TTK, 1999, 306.

¹¹¹ İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 8, 179.

¹¹² Sibt İbnü'l Cevzi, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, 18; Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 131-132.

Arslan hatun da Halife'ye nikâhlanarak akrabalık bağı kurulmuş oldu.¹¹³ Arslan Besasirî Selçuklulara karşı Fâtımîlerle haberleşerek onlardan para yardımı aldı. Düzenlediği yeni orduyla 1057 yılında Sincar civarında Kutalmış komutasındaki bir Selçuklu birliğini yenilgiye uğrattı.¹¹⁴ Bunun üzerine Tuğrul Bey bizzat sefere çıkarak Besasirî'nin askeri üssü Rahbe'yi ele geçirdi. Tuğrul Bey'in Musul, Diyarbakır, Sincar, Tekrît, Hille civarını kapsayan bu seferinin ana hedefi: Fâtımî - Besasirî ittifakını dağıtıp adı geçen yerleri Şîi boyunduruğundan kurtarmaktı. Sonuç itibariyle Bağdat'tan Rahbe'ye (Suriye) kadar olan yerler Sünnî Abbâsî Halifeliği'ne kazandırıldı. Tuğrul Bey, Musul ve civarını Kardeşi İbrahim Yınal'a teslim ederek Bağdat'a döndü. 23 Ocak 1058 günü muhteşem bir törenle hilafet sarayında karşılanan Tuğrul Bey'e Halife tarafından değerli hilatlar hediye edilmesinin yanında, Şarkın ve Garbın Sultanı (Melikü'l Maşrik ve'l Mağrib) ünvanıyla bir menşur takdim edildi. Tuğrul Bey bu ünvanı aldığı anda zaten Doğu'nun sultanıydı. Şimdiyse Melik el-Mağrib ünvanı özelinde yönünün Şîi Fâtımîlere çevrilmesi isteniyor ve onaylanıyordu. Bununla birlikte Selçukluların Yakın Doğu'da yürütecekleri politikanın ana çerçevesi oluşturuluyor ve Şîi Fâtımîlere karşı verilecek savaşımın meşruluğu ilan ediliyordu.¹¹⁵ Tuğrul Bey de esasında bunu istiyordu, Halife tarafından onanması ise meşruiyetini sağlamlaştırmaya yaradı. Aksi düşünülürse Tuğrul Bey'in Halife kanadından bir destek görmediğini varsaydığımız takdirde bile Selçukluların yayılım seyri Fâtımî coğrafyasını içine alacaktı.

Tuğrul Bey'den sonra tahta geçen Alparslan da amcasının devlet politikasını büyük oranda benimseyerek devam ettirmiştir. Sultan Alparslan'ın 1070 Suriye seferi Şîi Fâtımîler üzerine odaklı bir seferdir. Ancak Bizans ordusunun taarruzu karşısında Suriye seferini yarım bırakarak Anadolu'ya yönelen Alparslan 1071 Malazgirt Savaşında büyük bir zafer elde ederek Türklerin Anadolu'yu yurt edinmelerinin

¹¹³ Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 132-134; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, 14-15; el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, Ali Sevim (haz.), Ankara: TTK, 2006, 15-16; İbnü'l Adim, **Bugyetü't Taleb Fî Tarihi Haleb -Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, Ali Sevim (haz.), Ankara: TTK, 1989, 4; Ebû'l- Farac, **Tarih**, Cilt I, 307-308; el- Bundarî, **Zubdat al-Nuşra va Nuhbat al- Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, Kıvameddin Burslan (çev.), Ankara: TTK, 2016, 9-10.

¹¹⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fî't- Târîh Tercümesi**, Cilt 8, 190; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, 25-26; İbnü'l Adim, **Bugyetü't Taleb Fî Tarihi Haleb-Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, 4.

¹¹⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fî't- Târîh Tercümesi**, Cilt 8, 190-197; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular**, 40-43; el- Bundarî, **Zubdat al-Nuşra va Nuhbat al- Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)**, 10-12; Genç, **Selçuklu Tarihinde İbrahim Yınal İsyanı ve Onun Tarihi Arka Planı**, 25-27.

kapısını aralamıştır.¹¹⁶ 11. Yüzyılda Selçukluların geniş çaplı bir hızla yayılmaları ve Abbâsîleri içine düştükleri zor durumdan kurtarmaları İslam dünyası içerisinde Selçukluları önemli bir mevkiye taşıyacaktır ki bu İslam dünyasının koruyuculuğudur. Bu algı Haçlıların geldiği dönemde Selçukluların vermeye çalıştığı mücadeleyi açıklamamızda da kolaylık sunacaktır. Ayrıca Selçukluların Şiîliğe karşı Sünnîliği destekleme siyaseti, bir sonraki yüzyılda Selçuklu devlet geleneğinden beslenerek kurulacak devletlerin (Zengîler ve Eyyûbîler) "*Sünnî-İslam*" devlet formatına da kaynak teşkil edecektir.

Haçlıların Doğu'ya gelmeden evvel İslam dünyası içerisinde Sünnîlik-Şiîlik büyük bir ayrışma (bu çoğunlukla siyaseten algılanmalıdır) yaratmaktaydı. Bu ayrışmanın süregeldiği dönemde Haşhâşîler'in/Bâtınîler'in ortaya çıkışı da İslam dünyasında baskın bir terör havasının yayılmasına sebebiyet verecekti. Fars asıllı Hasan Sabbah'ın 11. Yüzyılda İran'ın kuzeyinde bilhassa dağlık Deylem bölgesinde şekillendirdiği terör örgütü, 1090'da Alamut Kalesi'nin alınıp merkez üssü yapılmasıyla suikastlarına hız kazandırdı. Kuruluş evresinde Fâtımîlerin desteğini alan Haşhâşîlerin ana hedefi Sünnî İslam dünyasıydı. 1092 yılında Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün Haşhâşî fedailer tarafından katledilmesi Sünnî dünyanın (burada fiili güç olarak Selçuklular düşünülmelidir) karşısına yeni bir mücadele cephesinin çıktığına işaret etmekteydi. Haşhâşîlere karşı mücadele bilhassa Selçuklular tarafından verilecekti. Zira Haşhâşîlerin düşüncesine göre İsmailî öğretiyi benimsemeyenler rafizî idi. "*Bir Rafizî'nin kanını dökmek, hak dinden olmayan yetmiş imansız Rumu öldürmekten daha hayırlıdır*".¹¹⁷ Bu söz Haşhâşîlerin mücadele edecekleri cepheye açıkça işaret etmekteydi. Bu cephenin ana mihverini de Selçuklular oluşturmaktaydı.

Selçukluların 1040 Dandanakan zaferinden sonra Şiî Fatımîlere karşı Abbâsî hilafetine verdikleri destek, Onları İslam dünyasında meşru kılmanın ötesinde Sünnî devlet algısının (gerek devlet gerekse toplumsal tabanda) mimarı yapmıştır. Bundan

¹¹⁶ el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 22-23; İbnü'l Adim, **Bugyetü't Taleb Fî Tarihi Haleb -Biyografilerle Selçuklular Tarihi**, 13-14; **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Girgor'un Zeyli**, Hrant D. Andreasyan (çev.), Ankara: TTK, 2000, 138-139; Simbad, **Vekayiname (951- 1334)**, Hrant D. Andreasyan (çev.), İstanbul: yayınevi yok, 1946, 44; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 8, 256-258; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, Hrant D. Andreasyan (çev.), yayın yeri ve yayınevi yok, 1944, 25-28; Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, 169.

¹¹⁷ Bernard Lewis, **Haşhâşîler**, Ali Aktan (çev.), İstanbul: Sebil yayınları, 1995, 33-41.

sonra Selçuklu devlet geleneğinden gelen Zengîler ve sonrasında Eyyûbîler, Mısır Fatımîlerine karşı bir mücadele içerisinde olacaklardır. Ayrıca 11. Yüzyılın sonlarından itibaren İslam dünyası adına büyük bir tehdit oluşturan Haçlılara ve Şiîliğin aşırılığından beslenerek terör estiren Haşhâşîlere karşı verilen mücadelede de Selçukluların tasarladığı "*Sünnî-İslam*" devlet algısını icraatlarıyla devam ettireceklerdir.

3.2. Haçlıların Doğu'ya Gelişi: I. ve II. Haçlı Seferleri

Haçlı seferleri Ortaçağ tarihinin en dikkate değer ve kapsamlı konusudur. Haçlı seferlerinin başladığında 6 yaşlarında olan tarihçi Azîmî, daha sonra yazacağı eserinde 1095/1096 yılı olaylarını anlatırken: "*Franklar, memleketlerinden çıkıp görünmeye başladılar. Bu sırada Zuhâl (Satürn) Sünbüle (Başak) burcunda idi*" der.¹¹⁸ Daha sonraki zamanda Azîmî Tarihi'ni okuyanlar Zuhâl'in Sünbül burcunda olmasını uğursuzluk olarak değerlendireceklerdir. Müslüman coğrafyacı Kazvinî'ye bakılırsa Zuhâl en büyük uğursuzluk yıldızı olarak değerlendirilir.¹¹⁹ Kehanetin tartışılabilirliği bir yana bırakıldığında gerçekten de uzun yıllar sürecek olan Haçlı seferleri insanlık tarihi adına büyük acıların yaşandığı bir dönem olarak tarihe kazınacaktır.

Haçlı seferlerinin sebepleri irdelenirken karşımıza iki yönlü bir durum çıkar ki: ilki Avrupa'nın kendi içindeki kaynak yetersizliğini karşılama içgüdüğü; diğeri ise Doğu Müslüman dünyasının önü alnamaz bir şekilde Bizans'ı tehditkâr vaziyette ilerleyişi.¹²⁰ Kutsal Kudüs'ü inançsızların (Müslümanlar) elinden kurtarma sloganıyla başlatılan Haçlı seferleri¹²¹ kutsal olan meseleler için verilen savaşımın her yönüyle (buna şiddetsel aşırılık da dâhil) mübah olduğu algısını da yerleştirecektir. Uzun ve

¹¹⁸ el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 35.

¹¹⁹ Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, Nurettin El Hüseyini (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2015, 62.

¹²⁰ Işın Demirkent, Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, **Haçlı Seferleri Tarihi**, İstanbul: Dünya yayınları, 2007, 1-3; Jean-Paul Roux, **Dinlerin Çarpışması**, Lale Arslan Özcan (çev.), İstanbul: Kabalıcı yayınları, 2012, 181-182.

¹²¹ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, İlcan Bihter Barlas (çev.), İstanbul: IQ Kültür Sanat yayınları, 2009, 50; **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 39; Peter Tudedodus, **Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk**, Süleyman Genç (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019, 57-58; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)**, Ergin Ayan (haz.), İstanbul: Ötüken yayınları, 2016, 42-43; el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 33; Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, 78; J. F. Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, Güray Kırpık (haz.), Ankara: Lotus yayınları, 2011, 97.

sıkıntılı bu hac yolculuğunun sonunda Hıristiyan Avrupalılara Tanrı tarafından verildiğine inanılan vaat ise: “*Krallık sizin ödülünüz olacaktır*” sözüdür.¹²²

1095 yılında Papa II. Urbanus tarafından başlatılan Haçlı seferlerinin 1071 Malazgirt yenilgisi sonrası Bizans'ın Selçuklu Türkleri karşısında düştüğü çaresiz durumla doğrudan ilgisi vardı. Bir anlamda Batı Hıristiyan dünyası Doğulu dindaşlarının (tarihsel seyir içinde bu durum samimi gözükme de)¹²³ hakkını savunmayı kendi üzerine vazife addediyordu.¹²⁴ Doğu'da Bizans'ın karşısında Müslümanların eli güçlü olsa da İtalya ve Sicilya'da durum bundan farklıydı. Normanlar 1076 yılında Papa'nın izniyle Güney İtalya'ya yerleşmişlerdi. Kısa sürede Sicilya'yı da ele geçiren (1091) Normanlar, burada baskın güç konumuna gelmişlerdi. Bu bir anlamda yeniden fetih (Reconquista) hareketinin hızlanmasıydı. Yani Müslümanların İtalya ve Sicilya'da Hıristiyanlar karşısında gerileyişi Haçlı seferlerinin öncü ayak sesiydi.¹²⁵

Haçlı seferlerinin yoğunlaştığı coğrafya kutsal Kudüs'ü de (Filistin) içinde barındıran Yakın Doğu coğrafyasıydı. Gerek Hıristiyanlık'ta gerekse de İslam'da Kudüs hac ziyaretinde önemli bir yer işgal ediyordu. Bu sebepten Müslüman ve Hıristiyan

¹²² **Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolymitanorum)**, Ergin Ayan (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2013, 50; **İncil**, İstanbul: Yeni Yaşam yayınları, 2016, Matta 5/12: Burada, "*Sevinin, sevinçle coşun! Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür*" ifadesinin öncesinde İsa adına çekilen sıkıntılar, sonrasında kazanılacak sevinç ve ödüle işaret olunmaktadır.

¹²³ Bizans Devleti için Makedonya Hanedanlığı dönemi (867- 1081) uzun bir süreci içine alır. 1025 yılından itibaren Bizans iç yönetiminde büyük sıkıntılar yaşamıştır. Bizans dış düşmanlar olarak Batı'da İtalya ve Sicilya'ya yayılan Normanlar, Kuzey'de Peçenek ve Uzlar, Doğu'da ise Selçuklu Türklerinin taarruzuyla uğraşmaktadır. Dinî olarak ise 1054 yılında Roma Katolik kilisesi ile Bizans Ortodoks kilisesi ekümeniklik iddiasıyla birbirlerini uzlaşmaz bir tavırla aforoz etmişlerdir. Bu durumun gerçekleşmesindeki en önemli payı 11. Yüzyıldan itibaren Roma Papalık makamının reformcu keşişlerin sultasına geçmesinde aramalıyız. Hatta Roma ve Bizans'ın bu iktidar çekişmesi Anna Komnena'nın *Alexiad*'ında açıkça ifade edilmektedir: "*Uzun süreden beri Rum devletinde erke göz dikmiş olup onu Pierre'in vaazlarında buldukları bahane sayesinde ele geçirmek isteyen Latinler, daha dürüst olan yığınları aldatarak bu büyük hareketi (Haçlı Seferleri) yola çıkarmışlardı. Kutsal mezarı kurtarmak için Türklerle savaşa gidiyorlarmış gibi yaparak, arazilerini satmışlardı (aslında kendileri için kılıç zoruyla yeni araziler, mülkler zaptetmek derdindeydiler.)*" Buradan anlaşılacağı üzere Batı'nın Bizans'a yardım vaadi çok gerçekçi görünmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Alexander Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, Tevabil Alkaç (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2016, 404; Güray Kırpık, **Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar**, İstanbul: Selenge yayınları, 2009, 50-51; Anna Komnena, *Alexiad*, Bilge Umar (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1996, 308.

¹²⁴ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Fikret Işıltan (çev.), Cilt I, Ankara: TTK, 2008, 51; Demirkent, Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, **Haçlı Seferleri Tarihi**, 5.

¹²⁵ Lütfi Şeyban, **Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri**, İstanbul: İz yayınları, 2016, 108-110; Kırpık, **Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar**, 28-29; Seyhun Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları, 2016, 80-86; Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, 80-81; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt I, 77; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 8, 352-353; Marc Bloch, **Feodal Toplum**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), Ankara: Doğu Batı yayınları, 2015, 37; Bloch, Arapların (Müslümanların) Batı Akdeniz cihetinden sıkıştırılmaya başlandığına işaret eder.

hacılar Kudüs'te karşılaşıyor ve her yıl Kudüs büyük bir panayıra ev sahipliği yapıyordu.¹²⁶ 11. Yüzyıl Avrupa'sının Anjou eyaletinde (Orta Batı Fransa) bir kral olan Fulk Nerra elli yılı aşkın yönetim evresinde pek çok kan dökmüş ve karısını zina ithamıyla diri diri yakmış bir Hıristiyandı. Günahlarından arınabilmek için Kudüs'e üç kez hac ziyaretinde bulunan Kral Nerra, bu girişimiyle hac ziyaretinin günahlardan arınmanın yüzyılı olacağı fikriyatının temellerini atmıştı. Sergilediği vahşilik karşısında ruhunu arındırmak için takındığı sofist tutum¹²⁷ oluşacak Haçlı ruhuna önemli katkı sağlayacaktı.¹²⁸

Haçlı seferlerinin başlamasında Avrupa dünyasının içinde bulunduğu zor durumun büyük etkisi vardı. 11. Yüzyılda Avrupalı Hıristiyan dünya sosyal, ekonomik ve siyasi krizlerle karşı karşıyaydı. Feodal sistemin yaygın olduğu Avrupa'da toprağın soylular arasında paylaşımı sıkıntısı, açlık ve üretim kıtlığına rağmen artan nüfus Avrupa dünyasını yeni kaynaklar aramaya zorluyordu. Haçlı seferlerine feodal Avrupa düzeninin en önemli katkısı ise savaş dönemlerinde ortak hareket etme bilincinin oturmuş olmasıydı. Papalık ve kilise ise bu seferlere katılanları motive etmek için günahların affı ve ebedi cenneti vaat ediyordu.¹²⁹ Doğu İslam dünyası ise Haçlı seferleri arefesinde siyasi bağlamda, Sünnî - Şîî odaklı mezhepsel bir çatışma/rekabet yaşıyordu. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Sünnî Abbâsî Halifeliği'nin karşısında Şîî Fâtımî Hilafeti yer almaktaydı. Bunun yanında mezhepsel birliktelik siyaseten aynı safta durmayı da gerekli kılmıyordu. Haçlıların I. Haçlı seferiyle birlikte Suriye-Filistin bölgesinde kolayca ilerlemelerinin ve Yakın

¹²⁶ William Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, Enver Ziya Karal (çev.), Ankara: TTK, 2000, 47-48.

¹²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Malcolm Lambert, **Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar**, Erdem Gökyaran (çev.), İstanbul: Kabalcı yayınları, 2015, 59-62: Bu düşünce tarzı sapkınca nitelemelerden kurtulamamıştır. 11. Yüzyılda çileci yaşam tarzı dünyadan uzak bir yaşam biçimini amaçlarken; 12 yüzyılda savaşçı reformistlere dönüşmüştür. Bu dönüşümde kilisenin önemli rolü olmuştur. Haçlı seferlerinin başlamasıyla Hıristiyan dünyada uyanan coşku savaşçı sapkınları münzevi sapkınlara tercih ettirmişti. Hatta: *Ormanlarda münzevi bir hayat süren ve tüylü kıyafetler içinde dolaşan vaizlerin, Batı'yu içeriden yıkmak için gizli bir tünelle gelen Sarazenler (Müslümanlar) olduğuna inanılıyordu.* Bu inanışın arkasında münzevi hayat yerine Müslümanlarla savaşmayı telkin eden bir düşünce (dayatma) yatmaktadır.

¹²⁸ Thomas Asbridge, **Haçlı Seferleri**, Ekin Duru (çev.), İstanbul: Say yayınları, 2014, 26-27; Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 56-60.

¹²⁹ Demirkent, Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, **Haçlı Seferleri Tarihi**, 2-3; Emrullah Kaleli, **Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar**, Ankara: Gece kitaplığı yayınları, 2017, 21- 26; Franco Cardini, **Avrupa ve İslam**, Gürol Koca (çev.), İstanbul: Literatür yayıncılık, 2004, 68.

Doğu'da dört Latin devleti kurmalarında Müslümanların birlikte hareket etmemelerinin büyük payı vardı.¹³⁰

Batı Roma Papalık makamı Doğu'nun yani Bizans'ın Türkler karşısındaki gerileyişinden büyük huzursuzluk duyuyordu. Papa VII. Gregorius (1073-1085) İspanya'da Müslüman Araplara karşı kazanılan zaferlerin (Reconquista) Doğu'da Selçuklu Türklerine karşı da elde edilmesini istiyordu. VII. Gregorius'un bu düşüncesi halefi olan Papa II. Urbanus (1088-1099) tarafından hayata geçirilme fırsatı bulacaktır.¹³¹ Zaten Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos Anadolu Türklerine ve Balkanlardaki Peçenek tehdidine karşı Avrupa'dan paralı asker talebinde bulunmuştu.¹³² Bu gelişmelerin üzerine Papa Urbanus 18-28 Kasım 1095 yılında topladığı Clermont konsilinde Haçlı seferlerinin fitilini ateşlemiştir. Bu konsilde yapmış olduğu meşhur konuşmasında Kudüs'ün inançsızların elinden alınmasını ve Doğu'daki din kardeşlerine yardıma gidilmesini vurgulamıştı.¹³³

Papa II. Urbanus'un harekete geçirici konuşması ve ardından keşiş Pierre Lermite'in coşkun vaazlarıyla Avrupa'dan on binler harekete geçti. Keşiş Pierre etkileyici konuşmasıyla şöyle diyordu: *“Tanrısal bir ses bana Fransa'daki tüm Kontların önünde şunu duyurmamı buyurmuştur ki, (kontların) herbiri kutsal mezarda saygı duası etmek için yurtlarından ayrılmalıdır ve hem bütün güçleriyle hem de içlerinin bütün ateşiyle Kudüs'ü Agrenoslardan (Türklerden) kurtarmayı kendilerine görev edinmelidir.”*¹³⁴ Bu söylemlerin akabinde sıradan halkla beraber pek çok soylu isimde Haçlı seferlerinde saf tutacaktır. Piskopos Adhemer von Puy başta olmak üzere, Toulus Kontu Raymond, Vermandois Dükü Hugue, Flandre Kontu II. Robert,

¹³⁰ Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, 73-74.

¹³¹ Jean-Claude Cheynet, **Bizans Tarihi**, İsmail Yerguz (çev.), Ankara: Dost yayınevi, 2016, 94; Demirkent, **Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri**, **Haçlı Seferleri Tarihi**, 5-6; Tuğrul Kihitir, **Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular**, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları, 2017, 99; Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, 46-49; Bekir Zakir Çoban, **Geçmişten Günümüze Papalık**, İstanbul: İnsan yayınları, 2020, 99.

¹³² Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Fikret Işıltan (çev.), Ankara: TTK, 2011, 334; Jonathan Riley-Smith, **What Were The Crusades**, New York, 2002, 12-13; Cheynet, **Bizans Tarihi**, 94; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt I, 82.

¹³³ Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, 45-52; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)**, 49-54; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt I, 83-85; Muhammed el- Arusî el- Matvî, **el- Hurubu's- Salibiyye Fi'l Maşrik ve'l Mağrib**, Tunus: Dârul Garbi İslamî, 1982, 34-35; Bernard Lewis, **İslam ve Batı**, Çağdaş Sümer (çev.), Ankara: Akılçelen kitapları, 2017, 31; Haçlı seferleri *“İsa'nın yaşadığı, öğretisini yaydığı ve kutsal toprakları yeniden ele geçirmek amacıyla yapılmış bir dizi dini savaş.”*; Michael Curtis, **Şarkiyatçılık ve İslam**, Mehtap Çakır (çev.), İstanbul: Matbu yayınları, 2015, 27.

¹³⁴ Anna Komnena, **Alexiad**, 303.

Normandia Dükü Robert ve eniştesi Blois Kontu Etienne, Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Boillon ile kardeşi Baldwin ve Sicilya Kralı Roger'ın yeğeni Bohemond, son olarak Hauteville'li Tancred bu önde gelen asillerdendi. Bu isimlerin komutasında ilerleyen Haçlı orduları uzun soluklu sürecek olan Haçlı seferlerinin temellendirilmesinde ve Kudüs'ün kurtarılmasında önemli roller üstleneceklerdir.¹³⁵

İlk Haçlı seferiyle 1096 yılında¹³⁶ Bizans sınırlarına girmeye başlayan Haçlı orduları büyük kayıplar verseler de 15 Temmuz 1099'da Kudüs'ü ele geçirmeyi başardılar.¹³⁷ İlk ve en başarılı olan I. Haçlı seferiyle, Avrupalılar Yakın Doğu'da dört Latin devleti kurdular. Bunlar: Anadolu topraklarında Urfa Haçlı Kontluğu (10 Mart 1098) ve Antakya Prinkepsliği (3 Haziran 1098) olmak üzere Filistin'deki Kudüs Krallığı (15 Temmuz 1099) ile Trablus-Şam bölgesindeki Trablus Haçlı Kontluğu'dur (12 Temmuz 1109).¹³⁸ Bundan sonra Haçlılar da Doğu topraklarında yaşama tecrübesi edinmeye başlayacaklardır.

Haçlıların Doğu İslam dünyasına siyaseten yerleşmeleri, onlara karşı bir İslam cephesinin oluşmasında ilham verici ve tetikleyici unsur olmuştu. Fakat Haçlı tehdidinin önlenemez veya ortadan kaldırılabılır olacağı düşüncesinin yerleşmesi için karşı bir atağın görülmesi şarttı. Bunu gerçekleştirecek isim ise 12. Yüzyılda adından sıklıkla bahsettiren Zengîler idi. Zengî Hanedanlığı Selçuklu devlet geleneğini (siyasi ve kültürel açıdan) doktrinler olarak benimsemiş bir Atabeylik olarak yapılanmışlardı.¹³⁹ Haçlılara karşı ilk yok edici atağı gerçekleştiren kişi Urfa'yı ele

¹³⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt I, 88-89; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)**, 55-56; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 65-66.

¹³⁶ el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 35; İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl**, Onur Özatağ (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2015, 1; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 8, 410; K. V. Jensen-K. Salonen- H. Vogt (ed. by), , **The View of the Crusades From Rome and Damascus. The Geo-Strategic and Historical Perspectives of Pope Urban II and Ali İbn Tahir al- Sulami**, **Cultural Encounters During the Crusades**, University Press of Southern Denmark, 2013, 34; Bernard Lewis, **Müslümanların Avrupa'yı Keşfi**, Belgin Çınar (çev.), Ankara: Akılçelen kitapları, 2019, 28.

¹³⁷ el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 37; İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl**, 4- 6; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 8, 418-419; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)**, 370; Fulcherius Carnotensis, **Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)**, 102-104; Raimundus Aguilers, **Haçlılar Kudüs'te (Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi)**, Süleyman Genç (haz.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2019, 188-211.

¹³⁸ Birsal Küçükspahioğlu, **Haçlı Devletleri, Türkler**, Cilt 6, Ankara: Yeni Türkiye yayınları, 2002, 1197.

¹³⁹ Gülay Ögün Bezer, **Zengîler, DİA**, Cilt 44, TDV, 2013, 268-272.

geçirip (1144) buradaki Haçlı kontluğu ortadan kaldıran İmadeddin Zengî idi¹⁴⁰ Bu durum kendisine haklı olarak İslam dünyasında büyük bir şöhret kazandırmanın¹⁴¹ yanında Haçlılara karşı girişilen mücadelede şahısların ileri plana çıkmasına da vesile olacaktı.¹⁴² Urfa'nın kaybedilişinden sonra ise Avrupa'da yeni bir Haçlı seferi hazırlıkları başlayacaktır.

İkinci Haçlı seferi olarak nitelendirilen bu seferde (1147- 1148) Haçlılar, Fransa Kralı VII. Louis ve Alman Kralı III. Konrad'ın idaresinde harekete geçmişlerdi. Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud'un Haçlılara verdiği büyük zayıfların yanı sıra Bizans'ın da bu sefere yardım etmemesi hasebiyle Haçlı orduları istediklerini elde edememişler ve Urfa'yı kurtaramamışlardı. Haçlılar için bundan sonra asıl odaklanılması gereken yer Kudüs'tü ve Kudüs karşı atağa geçen Müslüman güçlere karşı korunmalıydı. Gerçek bir hayal kırıklığıyla sonuçlanan bu sefer yakın gelecekte Haçlı devletlerinin savunma güçlerini arttırmaları gerçeğini gün ışığına çıkarmıştı.¹⁴³

İmadeddin Zengî'nin Haçlılara karşı giriştiği seferlerde bir ailenin yükselişi de tarih sayfalarının sıradanlıkla bahsettiği olaylardandır ki bu aile Eyyübîlerdir. Eyyübî ailesinin Zengî Devleti içerisinde askeri kadrolarda yer alıp Haçlılara karşı verilen mücadelede saf tutmaları, 12. Yüzyılın sonunda Mısır merkez olarak kurulacak olan Eyyübî Devleti'nin dış siyasetini büyük oranda etkileyecek parametreler içermektedir. 1144'te Urfa'nın Müslümanlarca fethinde İmadeddin Zengî'nin ordusunda görev alan Eyyübî aile mensupları, 1187'de Kudüs'ü Haçlılardan alabilecek dirayeti evlatlarına miras bırakacaklardır.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, Ergin Ayan (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019, 22-25; Halil İbrahim Gök, **Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146- 1233)**, Ankara: TTK, 2013, 50; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 125-128; İbn Kalânîsî, **Şam Tarihine Zeyl**, 152- 155; İbnü'l-Esîr, **et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl**, Abdülkadir A. Tuleymat (Tahkik), Kahire, 1963, 66-70; W. B. Stevenson, **The Crusaders In The East**, Cambridge University Press, 1907, 150-151; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, İstanbul: Dünya yayınları, 1997, 89.

¹⁴¹ **Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Girgor'un Zeyli**, 298; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Heyet (çev.), Cilt 9, İstanbul: Ocak yayınları, 2016, 169-171; Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, Ali Berktaş (çev.), İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2016, 129-130.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 391: III. Haçlı seferinin Avrupa'daki hazırlık evresinde mâlî sorunları karşılamak adına yürürlüğe konulan Selahaddin vergisi dikkate şayandır.

¹⁴³ Ebru Altan, **İkinci Haçlı Seferi (1147- 1148)**, Ankara: TTK, 2003, 125-126.

¹⁴⁴ Ramazan Şeşen, **Selahaddin Eyyübî ve Devlet**, İstanbul: Çağ yayınları, 1987, 36-38; Ahmed Muhtar el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyübiyyin ve el- Memâlik**, Beyrut: Dârul Nehzatül Arabiyye, 2014, 42-43.

3.3. Eyyûbî Ailesinin Yükselişi ve Mısır'ı Ele Geçirmeleri (1137- 1171)

Eyyûbîlerin ilk ortaya çıkış tarihi ve onlar hakkındaki bilgiler oldukça kısadır. Muhtemel ki bu durum Eyyûbîlerin kendi tabii seyirlerinde gelişmesinden ve mevcut durumda geleceğe dönük önemli bir siyasi güç olarak gözükmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebepten Zengî Hanedanlığı veyahut Selçuklu Devleti'nin kuruluş evresine ayrılan geniş ve tafsilatlı anlatımlar Eyyûbîler için geçerli olamamıştır. Bunda Eyyûbîlerin devlet kurabilecek istidatta olamamaları mı yoksa devletlerinin temelini sağlama alıncaya kadar sessiz çalışmalarını mı etkili oldu yönünde kesin bir şey denilemese de: Beyyûmî'nin ifade ettiği gibi Selahaddin'in amcası Esedüddin Şirkûh'un Mısır seferleri, Eyyûbî ailesine burada bir devlet kurma fikrini vermiş olmalıdır.¹⁴⁵ Bu başlıkta Selahaddin Eyyûbî ve amcası Esedüddin Şirkûh'un Mısır'ı Nureddin Mahmud adına fethetmelerine değin Eyyûbî ailesinin yükseliş basamakları tasvir edilecektir.

Eyyûbî Devleti adını Selahaddin Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb'dan almaktadır. Dönemin kaynakları Selahaddin'in dedesi Şadi b. Mervan'ın, Azerbaycan'ın Bilad-ı Gürc (Kerec) ve Erran taraflarında olan Dovin/Duvin şehrinin Ecnedekan/Aznadakan köyünden olduğunu belirtir. Şadi b. Mervan'ın soyu ise Hezbâniye¹⁴⁶ Kürtlerinin Revâdiyye koluna dayanmaktadır.¹⁴⁷ Eyyûbîlerin genel kabul gören bu nesebinin yanında kaynaklarda farklı rivayetler de mevcuttur. Fakat

¹⁴⁵ Ali Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyûbîler Selahaddin'in Devleti**, Abdülhadi Timurtaş (çev.), İstanbul: Nûbihar yayınları, 2015, 59.

¹⁴⁶ Hezbâniye Kürtleri hakkında bkz. Boris James, **Selahaddin ve Kürtler**, İstanbul: Avesta yayınları, 2011, 44-51.

¹⁴⁷ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cemaleddin Şeyyal (Tahkik), Cilt 1, Kahire, 1953, 3; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, İhsan Abbas (Tahkik), Cilt 7, Beyrut: Dârus Sadr, 139; el- Makrizî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, M. Mustafa Ziyade (Neşr.), Cilt 1-1. kısım, Kahire, 1956, 41-42; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 1, Beyrut: Müessese-i Risale, 1997, 403; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1997, 123; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, M. Selim Bilge (çev.), Diyarbakır: Lis yayınları, 2015, 39; Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Necip M. Fevvez- Hikmet K. Fevvez (Tahkik), Cilt 28-29, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 2004, 232-233; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, Nazım Reşid (Tahkik), Bağdat, 1978, 22-23; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, D.S. Richards (Translated by), USA, 2002, 17; Ramazan Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, İstanbul: İSAM, 2012, 18; Ayşe Dudu Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, Ankara: TTK, 2013, 39; Abdul Rahman Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, Pınar Arpaçay (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2015, 41-42; Muhammed Süheyl Takkuş, **Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Ferenc Fi'l-Meşrik 1096-1291)**, Beyrut: Dârun Nafaes, 2011, 404.

bunun daha sonraları hanedanı yüceltmek adına uydurulduğu düşünülebilir.¹⁴⁸ Eyyübîlerin mensubu olduğu Revâdiyye Kabilesi Kürt kabileleri arasında şerefle anılan bir kabiledir.¹⁴⁹ Eyyübî ailesinin Dovin şehrine ne zaman ve nereden geldiği pek açık değildir. Selçuklu Devleti'nin gelişip bölgede baskın güç olmalarıyla Türk kültür anlayışı Eyyübî ailesine intisap etmiştir. Selçuklu devlet geleneğinden beslenen Zengî Hanedanlığı içerisinde uzun süre önemli mevkilerde bulunmaları sayesinde de Türk devlet geleneklerini yakından görme imkânı elde etmişlerdir. Ayrıca aile üyelerine Turanşah, Tuğtekin ve Börü gibi Türk kökenli isimlerin verilmesi Eyyübî ailesinin Türk kültürüyle ne kadar kaynaştıklarını ortaya koyar mahiyettedir. Şeşen'in de ifade ettiği gibi: *“Eyyübî Devleti, Zengîlerin devamı, Zengîler ise Selçukluların Arap ülkelerindeki uzantısıdır. Eyyübîleri Memlükler takip etmiştir. Bu üç devletin halkı, toprakları, siyasi yapıları ve kültürleri birbirinin devamı olup ayrıldıkları başlıca husus başlarındaki hanedanlardır.”*¹⁵⁰ Zaten Ortaçağlarda (özellikle İslam dünyasında) günümüzde olduğu gibi ırkî temelli bir anlayışla ortaya çıkan devletlerin varlığından bahsetmemiz mümkün değildir. Devletler genel itibariyle içinde yetiştiği hanedanlıkların yapılarını benimserler. Bu durum Eyyübîler için de geçerlidir. Yani Eyyübîlerin Kürt kökenli olmalarına rağmen Türk kültürüyle harmanlanmış bir siyasi yapı olarak ortaya çıktığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Eyyübî ailesinin Dovin şehriden ayrılarak tarih sahnesi içinde başka coğrafyalara yerleşmeleri hemşehrisi olan Bihrûz isimli bir şahsın sayesinde. Bihrûz Şeddâdîlerin merkezi Dovin'de Şeddâdî ümerasından birisinin kölesidir. İsminin şehrin ileri gelenlerinin eşleriyle ilişkilendirilmesi sonrasında efendisi tarafından hadım edilir. Sonrasında Bihrûz el- Hadım olarak anılacak olan bu isim, Dovin'de tutunamayacağını anlayınca memleketini terk ederek Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın hizmetine girer. Kısa sürede yıldızı parlayan Bihrûz şehzade lalası olur. Bihrûz'un sultan tarafından beğenilip takdis edilmesi üzerine 1108'de Bağdat

¹⁴⁸ Murtaza ez-Zebidî, **Tervîhu'l- Kulub Fi- Zikri Ben-i Eyyüb**, Selahaddin el- Münecid (Tahkik), Beyrut, 1983, 35-36; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyüb**, 21-22; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 61.

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, **et- Tarihu'l- Bahir Fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl**, 119; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Cilt 7, 139; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 62.

¹⁵⁰ Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 40-41; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 17.

valiliğine getirilir ve kendisine Tekrît¹⁵¹ ikta olarak verilir. Bihruz Dovin'den arkadaşı olan Şadi b. Mervan'ı da yanına çağırarak elde ettiği imkânlardan onun da yararlanmasını ve kendisine yardımcı olmasını ister. Şadi ise oğulları Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkûh'u da yanına alarak Irak'a gelir ve çok geçmeden Tekrît kalesinin hâkimi olur. Şadi ölünce yerine Necmeddin Eyyûb geçer, kardeşi Şirkûh da kendisine yardımcı olur. Bu olaylar tarihsel kesinlikle bilinemese de 12. Yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleştiği vâkîdir.¹⁵²

Eyyûbîlerin asıl yükselişlerini Zengî Hanedanlığı'na intisap etmeleri sonrasında görmekteyiz. Zengîler 12. Yüzyılın ilk yarısında Selçuklu Atabeyliği olarak Suriye'de temellenmiş bir devlettir. Selçuklu devlet geleneğinden beslenen Zengîler Selçukluların Sünnî- İslam dünyasında toparlayıcı ve baskın güç olma düsturlarını da benimseyip devam ettirmişlerdir. Zengîlerin kaynaklarda belirtilen ümeradan ilk atası 1087 yılında Sultan Melikşah tarafından Haleb valiliğine atanmış olan Kasımuddavle Aksungur'dur.¹⁵³ Kasımuddavle Aksungur'un oğlu İmadeddin Zengî, adıyla müsemma olacak devletin yükselişini sağlayacak kişidir. Musul'da Selçuklu devlet ümerası arasında yetişme imkânı bulan İmadeddin Zengî ileride üstleneceği ideal devlet yöneticisi ve komutanlık vasfını bu yıllarda aldığı eğitimle temellendirecektir.¹⁵⁴ 1127 yılında Musul valiliğine getirilmesiyle de tarihte Zengîler yahut Musul Atabeyliği adıyla anılacak devletin başlangıcı temellenecektir. Musul Atabeyliği denilmesinin sebebi: İmadeddin Zengî'nin Irak Selçuklu Sultanı Mahmud'un oğluna Lala/Atabey tayin edilmesiyle ilgilidir.¹⁵⁵

¹⁵¹ Bağdat ve Musul arasında bir belde, Bağdat'a daha yakın. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 2, Beyrut: Dârus Sadr, 1977, 38.

¹⁵² İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Cilt 7, 141-142; Nevzat Keleş, İnsanların En Kibarlarından: Bağdat Şihnesi Bihruz el- Hâdim, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXX, Sayı 2, 2015, 452-453; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyûbîler Selahaddin'in Devleti**, 62-63; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 18; John Man, **Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı Selahaddin Eyyubi**, Ekin Duru (çev.), İstanbul: Say yayınları, 2016, 35.

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 8, 320-321; el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 30; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 1, 32; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, 39.

¹⁵⁴ Coşkun Alptekin, **The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları, 1978, 21; Gök, **Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146- 1233)**, 42-43.

¹⁵⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 62- 64; el- Azîmî, **Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)**, 62-63; Osman Gürbüz, XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddin Zengî, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 38, Erzurum, 2012, 53-54; Adnan Eskikurt, **Musul Atabeyliği (Zengîlerin Son Devri ve Lü'lü' Ailesi)**, İstanbul: Çamlıca yayınları, 2014, 31.

Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şirkûh bir süre Tekrît'te ikâmet ettiler. Hayatlarını değiştirecek yükselişi Tekrît dönemlerinde İmadeddin Zengî ile tanışmaları sağlayacaktır. Eyyûbî ailesinin İmadeddin Zengî ile tanışması bir savaş sonrasında gerçekleşecektir. Musul Atabeyi İmadeddin Zengî 1131/1132 yılında Irak Selçuklu Sultanı Mesud'a destek olarak Abbâsî Halifesi el Müsterşid'e karşı Bağdat'a saldırdı. Bu savaşta Bağdat Abbâsî komutanı Karaca es- Saki'ye yenildi ve yaralı olarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu zorlu süreçte ordusunu Dicle nehrinden geçirmesi gerekiyordu. Tekrît hâkimi Necmeddin Eyyûb, İmadeddin Zengî'nin nehri geçmesine temin ettiği sallarla vesile oldu. Bu yardım Zengî ve Eyyûbî ailesinin yakınlaşmasına basamak teşkil etti ve İmadeddin Zengî kendisine yapılan bu iyiliği hiç unutmuyacaktı.¹⁵⁶

Zengî ve Eyyûbî ailesinin tanışmasına vesile olan bu olaydan sonra Eyyûbî ailesinin Bihruz el- Hadim ile arası açılmaya başladı. Bu soğukluğun başlamasında Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Esedüddin Şirkûh'un Tekrît'te söz sahibi olmalarının büyük etkisi vardı. Ahali yeni yöneticilerini seviyor ve onların kahramanlıklarını konuşuyordu. Bu durum Bihruz'u haklı olarak endişeye sevk etti ve 1137 yılında Necmeddin Eyyûb'un Tekrît'deki görevine son vererek Eyyûbî ailesini kaleden çıkarttı. Tekrît'den ayrılışa görünür ve somut bir sebep olarak da Şirkûh'un, Bihruz'un adamlarından birini öldürmesi kâfi geldi.¹⁵⁷ Kaynaklardan anlaşıldığı üzere Tekrît'den ayrılış yılında Eyyûbî ailesinden Necmeddin Eyyûb'un bir oğlu dünyaya geldi. Bu oğlan ileride Eyyûbî Devleti'nin kurucusu olarak anılacak Selahaddin Yusuf b. Eyyûb'tu.¹⁵⁸ Bundan sonra Eyyûbîler aşiretleriyle Tekrît'den Musul'a gittiler ve İmadeddin Zengî'nin hizmetine girdiler. Zengî 1139'da Baalbek'i ele geçirince valiliğine Necmeddin Eyyûb'u tayin etti. Eyyûbî ailesine Baalbek gibi

¹⁵⁶ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 85-86; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 142-143; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 1, 404; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 19; Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler Selahaddin'in Devleti*, 65-66.

¹⁵⁷ İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 143; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 123; Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler Selahaddin'in Devleti*, 66-67.

¹⁵⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 39; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 17; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en- Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, Kahire: Müessese-i Hindawi, 2012, 9; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 144; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb*, 61; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, *en- Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, Kahire, 1936, 8; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 19.

önemi sorgulanamaz bir hudut şehrinin verilmesi Eyyûbîlerin Zengîler katındaki itibarlarını göstermektedir. Bundan sonra Eyyûbî ailesi ve bilhassa Esedüddin Şirkûh, Zengî ordularında özellikle Haçlılara karşı verilen mücadelede ön saflarda yer alacaktır. 1144 yılında Urfa'nın Haçlılardan alınmasında da önemli faydaları olacaktır.¹⁵⁹

1146 yılında İmadeddin Zengî bir kölesi tarafından öldürüldüğünde kurduğu devleti diğer tipik Türk devletlerinde olduğu gibi iki kısma ayırılır. Zeyneddin Ali Küçük'ten aldığı destekle Seyfeddin Gazi Musul'da hâkim olurken; Esedüddin Şirkûh'un desteğiyle de Nureddin Mahmud Haleb'te yönetimi üstlenir. Bu tarihten sonra İmadeddin Zengî'nin Haçlılara karşı verdiği mücadele ruhunu Nureddin Mahmud miras olarak devralır. Nureddin Haçlılara karşı giriştiği mücadelede Sünnî birleşmesi idealini daima göz önünde tutar. Sünnî enternasyonalizmin zaferini ise: Mısır'ı Eyyûbî ailesi komutanlığında ele geçirerek taçlandırır.¹⁶⁰

Zengî Devleti içerisinde yükselişe geçen Eyyûbîler, 1154 yılında Nureddin Mahmud'un, Dımaşk'ı ele geçirmesinde büyük yararlılık göstereceklerdir. Nureddin'in Dımaşk üzerine yoğunlaşmasının ana sebebi: İbnü'l-Esîr'in de işaret ettiği gibi Haçlıların Askalan'a yerleşmiş olmalarıdır. Haçlılar'ın Askalan'dan sonra Dımaşk'ı almaya gayret göstermeleri Nureddin'i harekete geçirir. Usâme İbn Munkız'ın söylediklerine bakılırsa Nureddin Dımaşk'ı almaya hazırlandığı esnada Usâme'yi bizzat görevlendirerek Taberiye'ye saldırıp Frenklerin dikkatini dağıtmasını istemiştir. Zira Nureddin, Dımaşk'ın Haçlılara geçmesi halinde Müslümanların Suriye'deki egemenliklerini tamamen kaybedeceğini öngörüyordu. İnce uğraşlarının sonucunda 1154'te Dımaşk'ı ele geçiren Nureddin Mahmud, Haleb'in yanında ikinci bir baş şehir elde etmiş oluyordu.¹⁶¹ Dımaşk'ın Nureddin Mahmud tarafından alınışından sonra Haçlılar, doğal zenginlikleri ve limanlarıyla kendilerine gelecek vaat eden Mısır'a yöneleceklerdir. Böylece Suriye'deki Müslüman Haçlı mücadelesine Mısır'da kaldığı yerden devam edilecektir. Mısır'ın bu

¹⁵⁹ Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 1, 405; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 19-20; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, 42.

¹⁶⁰ Marshall G.S. Hodgson, **İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, Heyet (çev.), Cilt 2, İstanbul: İz yayınları, 1993, 290-291; Ebû'l Farac, **Tarih**, Ö. Rıza Doğrul (çev.), Cilt II, Ankara: TTK, 1999, 382-383; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 20.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 244-245; Usâme İbn Munkız, **İbretler Kitabı**, Y. Ziya Cömert (çev.), İstanbul: Kitabevi yayınları, 2015, 35-36.

mücadeleye sahne olmasında Fâtımîlerin içinde buldukları güçsüz durumun da büyük etkisi olmuştur.¹⁶² Nureddin Mahmud'un emriyle Esedüddin Şirkûh ve Selahaddin Eyyübî komutasında Mısır'a üç sefer düzenlenecek ve bu seferlerin sonunda Mısır Fâtımîlerden alınacaktır.

1163 yılında Fâtımî Devleti içerisinde vezaret makamı için büyük çekişmeler yaşanmaktaydı. Fâtımîler'in baş hacibi Dirgam¹⁶³ Vezir Şaver'i koltuğundan ederek vezirlik makamına oturdu ve kendisine karşı durabilecek potansiyele sahip birçok Mısırlı Emiri öldürdü. Vezir Şaver bu durum karşısında Dımaşk (Şam) hükümdarı Nureddin Mahmud'dan yardım talep etti. Yapılan uzlaşma sonucunda Şaver Mısır vezaretini ele geçirdikten sonra Nureddin'in askerlerine iktalar verecek ve Mısır'ın geri kalan gelirinin üçte birlik kısmını Nureddin Mahmud'a gönderecekti. Ayrıca Esedüddin Şirkûh komutasında bir grup asker de Nureddin'e vekâleten Mısır'da kalacaktı. Nureddin Mahmud bu anlaşma üzerine Mart/Nisan 1164 yılında Mısır'a Esedüddin Şirkûh komutasında büyük bir ordu gönderdi. Esedüddin'in başarılı seferi sonrasında Dirgam öldürüldü ve Şaver vezirlik hilatını giydi. Şaver vezirlik makamını ele geçirdikten sonra Nureddin Mahmud'a verdiği sözleri tutmadı ve iki taraf arasında varılan şartları yerine getirmede. Nureddin bu duruma sinirlenerek Bilbis üzerine yürüdü burayı ele geçirdikten sonra Mısır'ın doğusuna hâkim oldu. Şaver ise bu durum karşısında çıkar yol olarak Haçlılara sarıldı, onlara haber gönderip Nureddin'in Mısır'ı ele geçireceğini söyleyerek onları korkuttu. Haçlılar Nureddin'in Mısır'a hâkim olmasından duydukları korkudan dolayı hemen harekete geçtiler. Kudüs Haçlı Kralı I. Amaury'nin emriyle Haçlı ordusu Mısır'a doğru ilerledi. Haçlı ordusu Şaver'in de desteğiyle Esedüddin'i Bilbis'te kuşatma altına aldı. Kaynakların ittifakla belirttiğine göre üç ay süren bu kuşatma esnasında Nureddin Mahmud'un bir Haçlı birliğini Harim önlerinde mağlup ettiği duyuldu. Bu haber üzerine tedirgin olan Haçlı orduları Kudüs'e dönmek istediler. Şirkûh'a haber göndererek barış talebinde bulundular. Yapılan görüşme sonrasında Haçlı ordusu da Şirkûh'un ordusu da Mısır'ı Şaver'e terk etmek noktasında uzlaştılar. Bu barış, ordusu

¹⁶² Aydın Usta, İmadeddin Zengi ve Artuklular, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, 2007 (Aralık), 135; Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, 46.

¹⁶³ William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Austin P. Evans (ed.) Cilt II, New York: Colombia University Press, 1943, 303; Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 149; Burada Dirgam Mısır'ın fiili yöneticisi ve ülkenin sultanı yani bir numaralı adamı olarak takdim edilmektedir.

yorulan Esedüddin Şirkûh'u memnun etti. Çünkü Şirkûh, Nureddin'in Suriye'de Haçlılara karşı kazandığı zaferden habersizdi ve sefer mühimmatı da çok azalmıştı. Şirkûh bu seferde Mısır'ı ele geçiremese de bir şeyin farkına varmıştı ki Mısır ehli yönetim muvazenesinden oldukça uzaktı. Memlekette işler hile ve yolsuzlukla yürütülüyordu.¹⁶⁴ Esedüddin Şirkûh'un yeğeni Selahaddin Eyyûbî ile gerçekleştirdiği bu ilk Mısır seferi Mısır'ın fethedilme gerekliliğini ortaya koymaktaydı. Ancak Mısır'ın ne denli karışık bir siyasi atmosferde olduğunu artık Haçlılar da yakından müşahede etmişlerdi. Bu kritik durumda Kudüs Kralı I. Amaury de, Bizansla mevcut müttefikliğini iyi değerlendirerek Mısır'ın Nureddin'in merkezi Suriye ile birleşmesini önlemek adına Mısır'ı ele geçirmeyi tasarlıyordu.¹⁶⁵ Haçlıların, Nureddin Mahmud'un Harim'i ele geçirdikten sonra durumun ciddiyetini anladıklarına dair düşünceleri Antakya Patriği Aimery'nin Fransa Kralı VII. Louis'e yazdığı mektupta açıkça ifade edilmekteydi. Antakya Patriği'nin Fransa Kralı'na yazdığı mektubun önemli pasajlarına bakacak olur isek: *"Ve şimdi size başımıza gelen tüm olayları anlatacağız. Geçtiğimiz (Paskalya'dan önceki) büyük perhizde Sarazenlerin başı olan ve Hıristiyan halkımızı önceki herkesten daha fazla bunaltan belli bir adam (Nureddin Mahmud Zengî) ve Dimaşk'ın sahibi olup ordusunun lideri olandan ikincisi (Esedüddin Şirkûh) beraberinde büyük bir Türk kuvvetiyle fethetmek için Mısır'a girdi. Bundan dolayı, Babil Sultanı olarak da bilinen Mısır Kralı (Dirgam) kendisinin ve adamlarının cesaretine güvenemeyerek, ilerleyen Türkler'in nasıl karşılanacağını ve Kudüs Kralı (Amaury) 'nin yardımının nasıl elde edileceğini kararlaştırmak üzere bir savaş meclisi topladı."* Mısır'daki iç düzensizliğin içine Kudüs Krallığı'nın da dâhil olduğu bu anlatıdan sonra mektubun ilerleyen kısmında Nureddin Mahmud'un Antakya Prinkepsi III. Bohemond ile yaptığı anlaşmanın nedeni olarak şunlar gösterilmektedir: *"Nureddin Zengî her taraftan kâfir kralları ve ırları bir araya topladı, prensimize bir barış ve ateşkes önererek sık sık baskı yaptı."*

¹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 319-321; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 73-74; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 27-28; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 401-402; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 43; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 1, 407-413; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 137-141; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zaman**, Cilt 7, 145-148; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 196-197; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 303-308; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 148-154; İbnü'l- Ezrak, **Meyyâfârikûn ve Âmid Tarihi**, Ahmed Savran (çev.), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1992, 137-139; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 23-24.

¹⁶⁵ Cecile Morrison, **Haçlılar**, Nermin Acar (çev.), Ankara: Dost yayınları, 2005, 49.

Böyle yapmasının nedeni büyük bir serbestiyet içerisinde topraklarımızdan geçerek... Mısır'da savaşan vasallarına yardım götürmekti." Mektup bundan sonra Fransa Kralı'ndan yardım talep edilerek sonlandırılmaktadır.¹⁶⁶ Görüldüğü üzere Haçlılar da Nureddin Mahmud'un niyetinden haberdardır.

Esedüddin Şirkûh Mısır'dan döndükten sonra, orada edindiği izlenimleri çevresine naklediyor ve Mısır'ı ele geçirme arzusunu açıktan açığa söylüyordu. Vezir Şaver Mısır'a göz konulduğu yollu haberleri işitince hemen Kudüs Haçlı Krallığıyla yazışmaya girişti. Nureddin ve Şirkûh'un ordusuna karşı Haçlılardan aldığı destekle elini güçlendirmek istedi.¹⁶⁷ Olaylar bu yönde gelişince Şirkûh hazırlıklarını kısa sürede tamamlayıp yola çıktı (Ocak/Şubat 1167). Haçlılar da Mısır'ın Nureddin'in eline geçmesi halinde kendilerine yaşam hakkı tanımayacağından ve kısa zamanda Kudüs'e de yöneleceğinden korktuklarından Şaver'in yanında saf tuttular.¹⁶⁸ Esedüddin Şirkûh'un yanında yeğeni Selahaddin Eyyûbî'den başka Şerefeddin Bozkuş, Şihabeddin el- Harimî, Emir Çavlı, Kutluğ-aba gibi önemli komutanlar da yer alıyordu.¹⁶⁹ Şirkûh bu seferinde birinci Mısır seferindeki gibi Ürdün-Sina topraklarını kat ederek Ocak 1167'de Kahire'nin güneyindeki Aftih'e vardı. Ülkenin batı tarafından ilerlemeyi tercih eden Şirkûh'un ordusu Orta Mısır'da yer alan Babeyn'e ulaştığında müttefik güçler yani Şaver ve Haçlılar, Şirkûh'la savaşmak için harekete geçmişlerdi. Şirkûh habercileri sayesinde müttefik güçlerin asker ve mühimmat bakımından kendisinden üstün olduğunu öğrenmişti. Bu durum orduda hafif karamsarlığa sebebiyet verse de Nureddin'in Sakif valisi olup seferde hazır bulunan Şerefeddin Bozkuş'un cesaretlendirici konuşması ve Selahaddin'in onun söylediklerini tasdiki karamsar havayı dağıtmaya yetti. Babeyn'de yaklaşık 2.000 süvari birliğiyle kendisinden sayıca çok fazla olan müttefik güçleri büyük bir gayretle yenen Şirkûh, İskenderiye'ye hareket ederek burayı ele geçirdi.¹⁷⁰

¹⁶⁶ A. Onur Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, İstanbul: Kutlu yayınları, 2018, 40-42.

¹⁶⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 75; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 42; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 28; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 339.

¹⁶⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 75; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 42; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 157-158.

¹⁶⁹ Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 25.

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 339-341; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 2, Beyrut:

Şirkûh İskenderiye'yi aldıktan sonra Selahaddin'i kendisine naib olarak burada bıraktı ve Yukarı Mısır'a yönelerek orada da hâkimiyeti ele geçirdi. Şaver ve Haçlı ordusu Kahire önlerinde toplanarak, Selahaddin'in İskenderiye'de yalnız olduğunu değerlendirip onu muhasara altına aldılar. Selahaddin İskenderiye'de erzakı azaldığı için zor durumdaydı. Nureddin Mahmud bu esnada Trablus Haçlı Kontluğu üzerine sefer düzenlemiş ve bazı kaleleri ele geçirmişti. Haçlılar bunu öğrenince Şirkûh'la müzakereye giriştiler. Haçlı Kralı I. Amaury, Şirkûh'a 50.000 dinar tazminat vermek ve Mısır'daki Haçlı ordularını (bir garnizon dahi bırakmadan) çekmek şartıyla anlaşmayı sağladı. Bunun üzerine Şirkûh ve I. Amaury Mısır'ı terketti, yönetim yine Şaver'e kaldı. 5 Eylül 1167'de Şirkûh sağ salim Dimaşk'a ulaştı.¹⁷¹ Bu ikinci Mısır seferinde de kesin sonuca ulaşılamamış ve kârlı çıkan taraf yine Şaver olmuştu. Ancak Şaver'in Mısır yönetimi uzun sürmeyeceğe benziyordu. Çünkü Frank elçileri Şaver'e zorla imzalattıkları ahidnameyle yıllık 10.000 altın haraç almayı ve Mısır'da küçük bir Frank garnizonu bırakmayı kabul ettirmişlerdi. Yapılan bu anlaşmada tek söz sahibi vezir Şaver'di, çünkü Fâtîmî Halifesi el- Âdîd'ın hiç bir otoritesi kalmamıştı.¹⁷²

Haçlıların Mısır'da bir garnizon bırakmaları kısa sürede Mısır üzerinde kesin bir kanaate varmalarını kolaylaştırdı. Haçlı garnizonu Mısır'daki yönetim boşluğundan istifade ederek Müslümanlar üzerinde hâkimiyet kurmak ve Mısır beldesini Haçlı Devleti toprağına katmak için Kudüs Kralı I. Amaury'e haber gönderdi. Bir an evvel harekete geçilerek Mısır'ın ele geçirilmesini talep ettiler. Kral, Mısır'ın Fâtîmîlerden alınmasına sıcak bakmıyordu. Çünkü bir ülkeyi ele geçirmek zor bir işti ve zaten Mısır'dan gerekli haracı alıyorlardı. Fakat kralın sözü Kudüs Haçlı Krallığı ümerasını ikna etmeye yetmedi. Ve I. Amaury başta olmak üzere Haçlı ordusu Mısır'ı ele

Müessesese-i Risale, 1997, 11-13; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 100-101; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 43; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 202; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 25.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 341-342; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 75; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 15-16; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 101-102; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 119; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 25.

¹⁷² Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Fikret Işıltan (çev.), Cilt II, Ankara: TTK, 2008, 313-314; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 341; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Mehmet Keskin (çev.), Cilt 12, İstanbul: Çağrı yayınları, 2000, 457; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 202; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 405.

geçirmek için sefere çıktı. Ordu 4 Kasım 1168'de Bilbis şehrini ele geçirip yağmalayınca Mısır halkında büyük bir korku hâsıl oldu.¹⁷³

Vezir Şaver öncesinde Nureddin'e verdiği sözleri yerine getirmemişti ve şimdi ciddi anlamda memleketi zor durumdaydı. Nureddin Dımaşk'ın Haçlı saldırısına uğraması endişesinden ötürü Mısır seferine bizzat katılmayıp, Şirkûh'u emrindeki askerler ve yeğeni Selahaddin de yanında olarak sefere memur etti. Esedüddin'e sefer sırasında yardımcı olacak emirler arasında İzzeddin Cordik, İzzeddin Kılıç, Şerefeddin Bozkuş, Aynuddevle el- Yarukî, Kutbeddin Yınal b. Hassan el- Menbicî gibi isimler yer almaktaydı. Şirkûh kısa sürede ordusunu hazırlayıp yola çıktı ve Mart 1169 yılında Kahire'ye ulaştı.¹⁷⁴ Şirkûh'un Kahire'ye ulaşmasından evvel Haçlı orduları Bilbis'i alıp Kahire üzerine yürümüşlerdi. Şaver de bu Haçlı ilerleyişini önleyebilmek ve ilerledikleri yol ikmallerini kesebilmek adına Fustat'ı ateşe verip halkın Kahire'ye çekilmesini istemişti. Bu yangın elli dört gün sürmüş ve Mısır'a büyük zayıat vermişti.¹⁷⁵ Bu kritik esnada Fâtımî Halifesi el- Âdîd, devletinin içinde bulunduğu durumu gösterebilmek için Nureddin'e bir mektup yazarak yardım dilendi. Mektuptan daha ziyade dikkat çekici bir şey vardı ki o da Halife'nin kadınlarının saçlarından kesilmiş parçaların zarfın içinden çıkmasıydı. Bu durumda Halife kendi haremini dahi koruyamayacak durumdaydı.¹⁷⁶ Haçlı orduları, Şirkûh'un Mısır'a yaklaştığını duyduğu anda strateji değiştirdiler ve Mısır'ı Şaver'le yaptıkları anlaşma sonucunda terk etmeye karar verdiler. Kudüs Kralı I. Amaury 1.000.000 Mısır dinarı karşılığında Mısır'dan çıkmayı taahhüt etti. Paranın çok az kısmını aldılar ve geri kalan kısmını sonra almak adına ülkelerine döndüler. Zaten Haçlılara vaat edilen paranın devlet hazinesinden ödenemeyeceği gibi Mısır halkından temin edilemeyeceği de açıktı. Böylece Haçlılar Mısır'ı ele geçiremeden döndüler. Şirkûh 8

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 348-349; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 76; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 460; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 406-407.

¹⁷⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 76-77; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 350-351.

¹⁷⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 349; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 460; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 157; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 188-190; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 50; el-Makrizî, **Hıtat**, Muhammed Zeynehüm-Medihe eş-Şerkavî (Tahkik), Cilt 1, Kahire, 1998, 789: Müellif Fustat hakkında bilgi verirken çıkarılan bu yangından da bahsetmektedir.

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 349; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 460-461; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 407; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 207.

Mart 1169'da Kahire'ye girdiğinde Eyyûbî ailesinin talihini değiştirecek görüşmeyi Halife el- Âdîd ile gerçekleştirecekti.¹⁷⁷

Şirkûh, Halife tarafından onurlandırılarak Mısır veziri oldu. Şirkûh'a vezirlik hilatı giydirilirken "el- Melikü'l Mansur Emirü'l Cüyûş" ünvanı verildi. 18 Ocak 1169'da sabık vezir Şaver öldürülerek malı yağma edildi.¹⁷⁸ Es-Suyûtî'nin yorumuyla "Şaver'in ölümü İslam dünyası için bir kurtuluş oldu. Çünkü o Haçlılarla ittifak etmekten çekinmeyen birisiydi."¹⁷⁹ Şirkûh Mısır vezirlik hilatını eskitemeden 23 Mart 1169'da öldü ve Mısır vezirliğine Halife el-Âdîd tarafından Şirkûh'un yeğeni Selahaddin Yusuf getirildi. Halife Selahaddin'i genç olarak gördüğünden onu amcasının makamına getirerek hükmü altına almayı hesaplıyordu.¹⁸⁰ Selahaddin'in vezirliğe getirilmesi üzerine İbn Kesîr'den naklen ismi belirtilmeyen bir şairin şu dörtlüğü okuduğu zikredilir:

"Mısır helak olmuştu. Yusuf oraya sahip oldu.

Rahman'ın vakti belirlenmiş bir emri ile,

Yusuf'un orada Şaver'i öldürmesi,

Davud'un Calut'u öldürmesi gibidir."¹⁸¹

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 349-351; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 407-408.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 352; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 408; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 462; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042-1195)**, 207-208; İbnü'l- Ezrak, **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi**, 154; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 162-163; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 122; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Beşşâr Avvâr Marûf (Tahkik), Cilt 12, Dârul Garbil İslamî, 2003, 217-218; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Halil Şehade- Süheyl Zekkar (Tahkik), Cilt 4, Beyrut: Dârul Fikr, 2000, 101-102; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 356-357; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 193-195.

¹⁷⁹ Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **Hüsnü'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, M. Ebu Fazıl İbrahim (Tahkik), Cilt 2, 1968, 4.

¹⁸⁰ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 168; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 68-70; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 352-354; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 123; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 462-463; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 43-44; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 209; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 43; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 4, 103; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 236-238; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 195; Said Abdulfettah Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, Kahire: Dârul Nehzatül Arabiyye, 1996, 19-20.

¹⁸¹ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 464.

Bu dizelerde yazarın tarihi bir çağrışım yaparak, Selahaddin Eyyûbî'yi Mısır'ı kıtlık ve yok olmaktan kurtaran Hz. Yusuf'a benzettiğini görmekteyiz. Bu benzeşim İslam tarihinde komutan-peygamber örneğini sunan Hz. Davud'a da Selahaddin özelinden gönderme yapmaktadır.

Selahaddin Eyyûbî, Mısır'da yüksek bir makam olan ve hatta Fâtımî Devleti'nin son zamanlarındaki vezirlerini de göz önünde bulundurursak, vezirlerin ülkedeki tek güç olduğunu söyleyebileceğimiz bir makamdaydı. Buna rağmen Selahaddin bir emir adamıydı, yani Nureddin Mahmud'un komutanıydı. Nureddin, Selahaddin'le yaptığı konuşmalarda kendisine emir-i sipahsâlâr diye hitap ediyordu. Amcası Esedüddin'in itibarını ve mevkisini miras alan Selahaddin, halk tarafından da çok seviliyordu. Zaman zaman ona olan toplum bakışı bir vezirlikten ziyade bir devlet başkanı şeklinde tezâhür ediyordu. Selahaddin'in olabildiğince saygı görmesinin yanında, onun Mısır'da olması öz itibarıyla Mısır'ın Zengî Hanedanlığı'nın eline geçtiğini göstermekteydi. Mısır'ın fethi Türk tarihi açısından Malazgirt zaferinden sonra kazanılan en büyük zaferdi. Bu tarihten sonra Türkler için Kuzey Sudan, Hicaz, Yemen ve Kuzey Afrika'nın fetih yolu açılmıştı.¹⁸²

Otuzlu yaşlarda ne toy ne de geçkin bir komutan olan Selahaddin'in Mısır'da yükselişinin geri planında bazı isimler vardı. Bunlar Selahaddin'in dayısı Şihabeddin el- Harimî; Şirkûh'tan miras açık sözlü İslam hukukçusu İsa el- Hakkarî ve yine amcası Şirkûh'tan miras onun azatlı memlûku hadım Bahaeddin Karakuş. Ve bunların da üstünde eski Fâtımî bürokratı Kadı Fâdıl. Kadı Fâdıl Selahaddin'in baş danışmanı ve gerçeği üstü kapalı şekilde ifade ettiği gibi "*sultan benim gönderdiğim mektupları taşıyan habercidir*" sözünün sahibidir. Bir bakıma Kadı Fâdıl, Selahaddin'in Mısır'da devletini temellendirmesinde fikir babasıdır. Fazlullah el- Ömeri'nin tabiriyle Kadı Fâdıl, Selahaddin'in devletidir.¹⁸³ Böyle olmasının en önde gelen sebebi ise onun bürokratik kurallara hâkim olması ve inşâ sanatında etkili bir silah gibi kullandığı güçlü kalemidir; "*kendi zamanında Şarkın ve Garbın kâtibi*"

¹⁸² Ramazan Şeşen, Eyyûbiler, **Türkler**, Cilt 5, Ankara: Yeni Türkiye yayınları, 2002, 104; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 51.

¹⁸³ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 106-109.

olarak bilinmektedir.¹⁸⁴ Selahaddin'e yönetim adına destek olanların yanında köstek olan isimler de mevcuttur. Bunlar Selahaddin'in vezirliğini protesto eden Aynuddevle el- Yaruki, Kutbeddin Ymal b. Hassan, Nasıhuddin Humartığın, İzzeddin Cordik, Şerefeddin Bozkuş ve Seyfeddin el-Mâştûb'tur.¹⁸⁵

Selahaddin vezir olduktan sonra uğraştığı ilk sorun Nubeli bir siyahi hadım olan Mutemin el-hilafe Sani'atü'l- Mülk Cevher'in Haçlılarla haberleşerek Selahaddin'i devirme girişimidir. Cevher, Kral I. Amaury'e bu ittifakı gerçekleştirebilmek adına bir mektup yazmış ve bu mektup yerine ulaşmadan Selahaddin'in eline geçmiştir. Bunun üzerine Selahaddin 20 Ağustos 1169'da Cevher'i ortadan kaldırıp, Fâtımî sarayındaki hadım siyahîlerin saraydan atılmasını emredince Fustat'ta büyük bir isyanın fitilini ateşlemiş olur. Mısır'daki siyahilerin (zenci) ve Ermeni askerlerin başlattığı bu isyana katılımcı sayısı 50.000 kadardır. Selahaddin isyanı kısa sürede bastırabilmek için isyancıların bulunduğu mahalleyi ateşe verir. İsyancılar Nil'in batısına çekildikten sonra aman dilemeye mecbur kalırlar ve Selahaddin'in kardeşi Turanşah'ın tazyikiyle de isyancıların pek çoğu öldürülür. Böylece Selahaddin, Mısır'da kendisine muhalif büyük bir grubu ortadan kaldırmış olur.¹⁸⁶

Mısır'ın Nureddin Mahmud'un emri altına girmesi Haçlı devletlerinde büyük bir endişeye sebebiyet verdi. Doğu'daki Haçlılardan Sicilya, İspanya (Endülüs) ve Avrupa'daki Hıristiyanlara mektup yazılarak yardım talebinde bulunuldu.¹⁸⁷ Bizans Kralı İmparator Manuel de Mısır'ı kurtarmak istiyordu; *"Doğu'dan ta Herakles (Cebelitarık) sütunlarına kadar uzanan eski büyük hükümdarlar gibi davranmak arzusundaydı."*¹⁸⁸ İmparator bu fikrini Kudüs Kralı I. Amaury ile de paylaştı ve kısa sürede büyük bir donanma hazırlattı. Donanma önce Kıbrıs'a ardından Dimyat

¹⁸⁴ Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereğ Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 8, Kahire, 1931, 1-2.

¹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 354-355; Şeşen, **Selâhaddîn Eyyûbî ve Devlet**, 54; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 108.

¹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 356-357; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 174-177; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 21, Beyrut: Risaletül Alemiyye, 2013, 150; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 124; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 71-73; Malcolm Cameron Lyons- D.E.P. Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra Savan (çev.), İstanbul: Pınar yayınları, 2006, 50-52; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 52-53.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 360; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 73.

¹⁸⁸ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, Fikret Işıltan (çev.) Ankara: TTK, 1995, 111.

önlerine demirledi. Bizans ve Kudüs Haçlı Krallığı müttefikliği ile gerçekleşen bu Dimyat kuşatması Bizans ordusuyla Haçlı ordularının ortak hareket edememesi yüzünden Selahaddin Eyyübî tarafından geri püskürtüldü. Bizans ordusu Kral I. Amaury'i gayretsizlikle suçladıktan sonra Bizans donanması Aralık 1169'da Niketas'ın söylediği üzere "*rezaletin siyah yelkenleriyle*" Konstantinopolis'e dönmek zorunda kaldı.¹⁸⁹ Selahaddin de Dimyat muhasarasında Haçlılara ve Bizans güçlerine karşı kazandığı zaferle Mısır halkı nezdinde büyük itibar elde etti. Tıpkı Şarl Martel'in Müslümanlara karşı kazandığı 732 Puvatya (Poitiers) zaferi sonrasında Franklar nezdinde elde ettiği itibar gibi.¹⁹⁰

Selahaddin Eyyübî, Mısır'da vezir olmuştu ama aile büyüklerinin yanında olmaması onun için önemli bir eksiklikti. Zira güngörmüş babası Necmeddin Eyyüb ve diğer aile efradı Selahaddin'e Mısır'da fikren ve psikolojik olarak büyük destek sağlayabilirdi. Bu sebepten ötürü Selahaddin, Nureddin Mahmud'a haber göndererek Şam'daki ailesinin Mısır'a gelmesini rica etti. Bu esnada Nureddin Mahmud Haçlıların elinde olan Kerek Kalesi'ni muhasara altına almıştı (Şubat/Mart 1170). Nureddin bunun üzerine Necmeddin Eyyüb'un hazırlıklarını tamamlayıp yola çıkmasını emretti. Necmeddin'in yanında çok sayıda tüccar ve Selahaddin ile dostluk bağı olan kişiler de bulunmaktaydı.¹⁹¹ Bu kabile Şubat 1170 tarihinde sağ salim Mısır'a ulaştı. Halife el-Âdîd ister korkudan isterse hürmetten kaynaklı olarak veziri Selahaddin'in ailesini Mısır kapılarında karşıladı. Bundan önce Fatîmî Halifelerinin böyle bir şey yaptıkları görülmemişti.¹⁹² Selahaddin babasına ihtiramda bulunarak Mısır vezirliğini teklif etti. Bunun üzerine Necmeddin Eyyüb: "*Ey oğlum! Bu iş için ehliyetli ve yeterli olduğun için Allah bu göreve seni seçti. Bu itibarla mutluluk kaynağının değiştirilmesine gerek yoktur dedi*". Bunun üzerine ise Selahaddin babasını tüm hazinelerden yetkili ve sorumlu (Beytü'l Mal muvazzaflığı/Maliye

¹⁸⁹ Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, 111-115; Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, Işın Demirkent (çev.), Ankara: TTK, 2001, 198-200; Lyons-Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 52-54.

¹⁹⁰ Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 163.

¹⁹¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 361; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 149-151; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 240.

¹⁹² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 361; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 149; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 240; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 162.

Bakanı) kıldı.¹⁹³ Böylece Selahaddin Eyyûbî temellendireceği devletin en önemli görevini ölünceye kadar kendisine akıl danışmanı olacak babasına bırakmış oldu.

Selahaddin Haçlıları Dimyat'tan uzaklaştırdıktan sonra Mısır'ın güvenliğini sağlama almak üzerine yoğunlaştı. Buradan kaynaklı olarak Haçlı topraklarına sefer yapma konusunda cesareti arttı. Aralık 1170'de ilk olarak Gazze'nin kenar mahallelerine saldırdı ve yol üzerinde bulunan Darum ve Remle'yi yağmalayarak geri çekildi.¹⁹⁴ Bu olaydan birkaç gün sonra ise (Aralık 1170'de) Selahaddin Eyle'ye¹⁹⁵ saldırdı. Eyle, Akabe Körfezi'nde bulunan gerek Kızıldeniz'in gerekse de Hicaz yolunun kilit noktası mesabesinde bir yerdir. Selahaddin Haçlıların Fatîmîlerin elinden aldıkları Eyle'yi geri almak için Kahire'de gerekli donanmayı oluşturdu. Gemileri monte olabilecek şekilde yaptırıp develere yükleyerek Eyle'ye ulaştı. Daha sonra bu gemiler birleştirilerek Kızıldeniz'e indirildi. Böylece Eyle'yi hem karadan hem de denizden kuşatmış oldu. Bu kuşatma sonrasında Eyle fethedildi, böylece Hicaz yolu güvenli hâle getirilmiş oldu. Aynı zamanda Haçlılar'ın Kızıldeniz'e çıkış kapıları da bu sayede ele geçirildi.¹⁹⁶

Selahaddin Mısır'da ülke ekonomisini ve idareyi kontrolü altına almış gözükmekteydi. Nureddin ise bir bakıma Suriye'yi hâkimiyeti altına almış ve Mısır'a hükmediyordu. Yakın Doğu'da İslam birliğinin güçlendiği dönemde Mısır'da iktidarsız oturan Fâtîmî Halifesi Nureddin için huzursuzluk vericiydi. Nureddin artık Mısır'da da Sünnî hutbenin okunması gerektiğine inanıyordu. Bunun üzerine Selahaddin Eyyûbî, Nureddin Mahmud'un yoğun isteği üzerine, Fâtîmî hilafetinin Mısır'daki izlerini yani Şîliği ortadan kaldırmak için harekete geçti. Fâtîmîlerin propaganda ve eğitim merkezi olan el - Ezher kapatıldı. Şîî tarzı okunan ezan yasaklandı. Sünnî mezhepler canlandırılmaya çalışılarak Şafî merkezli medreseler ülkede ikâme edilmeye başlandı. Şîî kadıların yerine Şafî kadılar atandı.

¹⁹³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 82; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 162.

¹⁹⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 370; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 29-30; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 326.

¹⁹⁵ Mısır ve Şam çölü arasındaki sınırda bulunan Eyle, Kızıldeniz (Bahrü'l- Kulzüm) sahilinde küçük bir şehirdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 1, Beyrut: Dârus Sadr, 1977, 292; **Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrîb**, V. Minorsky (haz.), Abdullah Duman-Murat Ağarı (çev.), İstanbul: Ayışığı yayınları, 2018, 110.

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 370; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 164; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 30.

Medreselerin inşa sürecinde Selçuklu ve Zengî geleneğinin yoğun etkisi hissedilmekteydi.¹⁹⁷

Nureddin Mahmud Mısır'daki bu gelişmelerin üzerine naibi Selahaddin'den hutbenin artık Şîî Fâtîmî Halifesi adına okunmayıp Sünnî Abbâsî Halifesi ve kendi adına okunmasını talep etmekteydi. Selahaddin biraz ağırdan alsa da Nureddin'in bu isteğini yerine getirmeyi geciktirmeyecekti. Selahaddin'in en büyük korkusu Nureddin'in Mısır'a yürüyerek yönetimi kendisinden almasıydı. Bu sebepten hutbeyi Nureddin'in hilafına hareket etmemek adına hemen okutmayı kabul etti. Muharrem'in ilk Cuması 10 Eylül 1171'de hutbede Abbâsî Halifesi el- Mustazi Billah adına dua edildi. Bu kısa girişte halkın nabzı yoklandı ve kimseden bu durumu yadırgayıcı bir ses çıkmayınca bir hafta sonra 17 Eylül 1171'de Fustat ve Kahire'deki hatipler Fâtîmî Halifesi adına okunan hutbeyi Abbâsî Halifesi adına okudular. Bu esnada Halife el- Âdîd çok hastaydı ve kimse hutbenin değiştiğini ona söylemedi, iyileştiğinde zaten öğrenecekti. Fakat Halife el- Âdîd hutbenin değiştiğini öğrenmeden öldü. Selahaddin bu duruma üzülen bir kaç gün daha bekleyecek de öldüğünde değiştirseydik diye hayıflandı. Bunun üzerine Kadı Fâdîl, Selahaddin'e adını hutbeden çıkarmasaydınız ölmezdi yolunda bir kinayede bulundu.¹⁹⁸ Daha sonra Fâtîmîlerin ortadan kaldırılıp Mısır'ın fethedildiğine dair tebşirâmeler Abbâsî hilafet merkezi Bağdat'a¹⁹⁹ ve Sultan Nureddin Mahmud'a yollandı.²⁰⁰ “*Nil'in hasta adamı*” artık ölmüştü.²⁰¹ Tudelalı Benjamin'in *Seyahatnâme*'sinde açıkça ifade ettiği Alevî

¹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 370; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 128; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 43; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyübiyyin ve el- Memâlik**, 41; Said Abdulfettah Aşûr, **el- Hareketü's- Sâlibiyye**, Cilt 2, Kahire, 2010, 19-20; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 55; İsmail E. Erünsal, **Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, İstanbul: Timaş yayınları, 2018, 360.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 372-373; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 83; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 128-129; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 43-44; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâ'u'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyüb**, 75-76; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 474; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 414; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 228; Zoe Oldenbourg, **The Crusades**, New York, 1966, 380-381.

¹⁹⁹ İbnü't- Tiktaka El- Fahri, **Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi 632- 1258**, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2016, 224; Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Mehmet İpşirli (haz.), Cilt 1, Ankara: TTK, 2018, 32: Mısır'da hutbelerin Abbâsî Halifesi adına okunduğu haberi Bağdat'ı fazlasıyla memnun etmişti.

²⁰⁰ es-Suyûtî, **Hüsnü'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, Cilt 2, 6.

²⁰¹ Azzam, **Selahaddin Eyyubi**, 76-79.

(Şii) hilafetiyle Abbâsî hilafetinin mücadelesi²⁰² artık sona ermişti. Bu müjdeli haber Bağdat'a ulaştığında günlerce süren şenlikler düzenlendi. Halife'ye yakın ve devletin önde gelen simalarından biri olan İmadeddin Sandal ile Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî'ye hilatlar gönderildi. İmadeddin Sandal Nureddin Mahmud'a onur verici hilatını bizzat kendisi giydirirken; Selahaddin'e ait hilat ve Abbâsî Halifeliği'nin sembolü olan siyah sancakları başkalarıyla gönderdi.²⁰³

Böylece Mısır'ın fethedilmesiyle Mısır'da yeniden Sünnî yönetimin idaresi başlamıştır. Mısır bundan sonraki süreçte Haçlı devletleriyle yürütülecek mücadelede merkez üslerinden biri konumuna gelecektir. Esedüddin Şirkûh'un ve yeğeni Selahaddin Eyyûbî'nin, önce İmadeddin Zengî sonra Nureddin Mahmud Zengî komutasında faaliyette bulunmaları Eyyûbî ailesine Haçlılarla mücadele ruhunu kazandırmıştır. Ayrıca Mısır'ı ele geçirme adına gerçekleştirilen üç Mısır seferinde Haçlı ordularını yakından müşahede etme şansını yakalamışlardır. Mısır'ı, Nureddin Mahmud adına fethetmeleri Eyyûbî ailesi için teşkil edecekleri devletin topraklarına yerleşmeleri adına ilk basamak olmuştur. Böyle bir atmosferde kurdukları devlet, İslam dünyasında meşruluğunu elde edebilmek için dış siyasette Haçlılar ile mücadeleyi ana eksenine yerleştirecektir. Haçlılar Doğu İslam dünyasında kurdukları Devletlerden/Krallıklardan sonra, Batı dünyasından yeniden seferberlik olunarak III, IV, V, VI ve VII. Olmak üzere yeni Haçlı seferleri düzenleyeceklerdir. Bu Haçlı seferleri ise Eyyûbîler çağına denk gelecek ve hemen hepsi esas nokta olarak Kudüs ve Mısır'ı hedef alacaktır. Bu denli yoğun seferlerin gerçekleştiği yıllar içerisinde Eyyûbî ve Haçlı ilişkilerinin seyri tezimizin ilerleyen bölümlerinde işlenecektir.

²⁰² Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahûdî Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri**, Nuh Arslantaş (çev.), İstanbul: İFAV, 2013, 119.

²⁰³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 374.

I. BÖLÜM

EYYÛBÎLERİN KURULUŞ EVRESİ: MISIR VE SURİYE EKSENİNDE EYYÛBÎ - HAÇLI İLİŞKİLERİ (1171 - 1186)

1. Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Zengî Naibliği Dönemi (1171 - 1174)

1.1. Zengî Hanedanlığı İçerisinde Selahaddin Eyyûbî'nin İlk Gençlik Yılları

Selahaddin Eyyûbî 1171'de Şîî Fâtımî Halifesi adına okunan hutbeyi Abbâsî Halifesi ve Nureddin Mahmud adına çevirdikten sonra Mısır'da Selahaddin'in naiblik dönemi başladı. Selahaddin, her ne kadar Mısır'a hâkim gözüke de her halükarda o Nureddin Mahmud Zengî'nin vekilidir. Bu vekillik süresi Nureddin Mahmud'un vefatına (1174) kadar devam edecektir. Nureddin Mahmud öldükten sonra ise Selahaddin'in Suriye'ye yöneldiğini görmekteyiz. Tıpkı Nureddin'in Haçlılarla daha iyi mücadele edebilmek adına Suriye'den kalkıp Mısır'ı almayı planlaması gibi Selahaddin de Mısır'dan kalkıp Suriye'yi kendi yönetimi altında birleştirmeyi planlayacaktır. Şimdi Selahaddin'in 1171 Mısır naibi oluncaya kadar kaynaklara nasıl yansıdığına bakmamız, onun liderlik kimliğini anlamamıza yardımcı olacak parametreler içermektedir.

Selahaddin Eyyûbî hakkında daha doğrusu onun Zengî yönetiminde geçen ilk gençlik evresi hakkındaki bilgiyi Usâme İbn Munkız'dan öğrenmekteyiz. Usâme uzun kariyer hayatı boyunca savaşçı, yazar ve saray adamı kimliği içerisinde

İmadeddin Zengî'den Selahaddin Eyyûbî'ye kadar devrin İslam liderlerine hizmet etmiş birisidir.²⁰⁴ Usâme yazmış olduğu eserinde Selahaddin'in komutanlık ve idarecilik vasfına yönelik önemli bulgular tespit eder. Usâme "*Atabek şöyle der*" diye başladığı cümlesinde (Atabey'in Nureddin Mahmud olduğunu belirtmese de bu kuvvetle muhtemel Nureddin Mahmud'dur. Zira İmadeddin Zengî öldüğünde Selahaddin Emir olamayacak kadar küçük -yaklaşık olarak yedi- yaşadadır.) Atabey'in ağzından şunları nakleder: "*Üç adamım var. Bunlardan birisi Allah'tan (Subhanehu) korkar ama benden korkmaz (Zeyneddin Ali Koçak'ı kastediyor). İkincisi benden korkar, ancak Allah'tan (Subhanehu) korkmaz (Nasıreddin Sungur'u kastediyor). Üçüncüsü de ne benden ne de Allah'tan (Subhanehu) korkar (Selahaddin İbn Eyyûb'u kastediyor).*"²⁰⁵ Usâme'nin Selahaddin hakkında söylenen bu sözü bizzat doğruladığını görmekteyiz. Zira Usâme Selahaddin'in gençlik yıllarında uyguladığı askeri disiplini sağlama adına yaptığı icraatları biraz aşırı bularak nakleder. Bunların ilki şöyledir: "*Bir gün Humus üzerine yürüyorduk. Bir gece önce öyle bir yağmur yağmıştı ki atlarımız çamurdan yürüyemiyordu. Piyademizse düşmanla temas halindeydi. Selahaddin durmuş bekliyordu, ben de onunla beraberdim. İkimiz de bulunduğumuz yerden piyadeyi görebiliyorduk. Bir ara bizim piyademizden biri Humus piyadesine koştu ve onlara katıldı. Selahaddin de bunu gördü. Bunun üzerine adamlarından birine "Kaçan adamın yanındaki askeri buraya getirin" dedi. Adam gitti ve kaçan askerin yanındaki piyadeyi getirdi. Selahaddin, "Senin yanından kaçıp Humus'a giren adam kimdi?" diye sordu. Adam "Vallahi onu tanımıyorum" diye cevap verdi. Selahaddin adamın ortadan ikiye kesilmesini emretti. Bunun üzerine ben, "efendim" dedim, "Onu hapsedin ve kaçan adamın durumunu soruşturun. Eğer bu adam onu tanyorsa ya da firarıyla ilgisi varsa başını vurdurursunuz. Değilse, uygun gördüğünüz şekilde davranırsınız." Selahaddin benim tavsiyeme meyleder gibi göründü. Ancak, onun arkasında durmakta olan bir adam, "Bir asker kaçtığında, onun yanındaki asker yakalanır, ya başı kesilir ya da ortadan biçilir" dedi. Bu açıklama Selahaddin'i kızdırdı ve arkasındaki adamın ikiye biçilmesini emretti. Bunun üzerine, böyle durumlarda yaptıkları gibi adamı bağladılar ve ortadan ikiye*

²⁰⁴ Simon Sebag Montefiore, **Kudüs Bir Şehrin Biyografisi**, Cem Demirkan (çev.), İstanbul: Pegasus yayınları, 2016, 227.

²⁰⁵ Usâme İbn Munkız, **İbretler Kitabı**, 193-194; Usâme İbn Munkız, **İbn Munkız Haçlılara Karşı**, Selahattin Hacıoğlu (çev.), İstanbul: Bordo- Siyah yayınları, 2018, 218.

kestiler.”²⁰⁶ Örnekten anlaşıldığı üzere Selahaddin Eyyûbî'nin askeri disiplin noktasında asla tavizkâr olmadığını görmekteyiz.

Usâme'nin bir başka rivayetinde de Selahaddin, Nureddin Mahmud'un emriyle Musul üzerine bir sefere çıkar. Kale kuşatması esnasında kale içerisinden bir adamı yakalayıp Selahaddin'in huzuruna getirirler. Selahaddin adamın ortadan ikiye kesilmesini emreder. Bunun üzerine yine Usâme, Selahaddin'e bir öneride bulunur. Önerisine göre; gerek Ramazan ayı içerisinde olunması gerekse de adamın Müslüman olmasından dolayı bu emrin tekrar düşünülmesini tavsiye eder. Ancak Selahaddin adamın öldürülmesiyle kale içindekiler korkuya kapılarak bize kapılarını açacaktır diye adamı isteği üzere öldürtür. Sonrasında ise kaleyi ele geçirir.²⁰⁷ Bu örnekte de görüldüğü gibi Selahaddin ilk gençlik yıllarında askeri disiplin adına geri adım atmayan bir komutan olarak tasvir edilebilir. Selahaddin'in bu tutumu ileride onu büyük orduları komuta edebilecek kabiliyette bir sultan olarak görmemizi kolaylaştıracaktır. Sıkı bir disiplin içinde yetişmesi, onun Haçlı seferleri tarihinde önemli bir yer edinerek büyük İslam sultanı olmasına da olanak sağlayacaktır.

1.1.1. Selahaddin Eyyûbî ile Nureddin Mahmud Zengî Arasındaki Çekişme

Selahaddin Eyyûbî, Fâtımî Halifesi'nin ölümünden sonra ülkenin tartışmasız tek idarecisi olarak gözükmekteydi. Babası ve diğer aile üyelerinin de Selahaddin'in yanında olması ona güç veriyordu. Zaten Halife el- Âdîd ölmeden önce Selahaddin, önde gelen Emirlerinden hadım Bahaeddin Karakuş'u saray sorumlusu yapmış ve böylece sarayda tek söz sahibi konumuna yükselmişti. Halife'nin ölümünün ardından ise Karakuş'u hilafet sarayı ve içindeki eşyaları ele geçirmekle görevlendirdi. Karakuş kısa sürede bütün eşyaları muhafazasına alarak hepsini Selahaddin'in huzuruna getirdi. Bu esnada saraydan sayılamayacak kadar çok eşya çıkarıldı. Bunlar arasında değerli takılar, güzel mücevherler, benzeri bulunmayan “*en- Nisâbu'z- Zümrüd*” isimli mercan ve kulunç hastalığına iyi gelen bir davul vardı. Ayrıca sarayın muazzam kütüphanesi de Karakuş tarafından ele geçirilmişti. Bu

²⁰⁶ Usâme İbn Munkız, **İbretler Kitabı**, 194; Usâme İbn Munkız, **İbn Munkız Haçlılara Karşı**, 218-219.

²⁰⁷ Usâme İbn Munkız, **İbretler Kitabı**, 194-195; Usâme İbn Munkız, **İbn Munkız Haçlılara Karşı**, 219-220.

kütüphanenin ne yapılacağı Selahaddin'in onayıyla Kadı Fâdıl'ın kontrolüne bırakıldı. Burada ele geçirilen Şîlikle ilgili pek çok kitap imha edildi. Geriye kalan saray mensuplarıysa tahliye edilerek, yeni doğumların önünün alınması için eşlerin ayrı yaşamasına onay verildi.²⁰⁸ Görünüşe bakılırsa Selahaddin, Nureddin'in bir Emiri gibi hareket ediyordu ve Mısır sarayından elde ettiği hazinelerin önemli kısmını büyük Sultan Nureddin'e gönderiyordu. Ancak Nureddin bundan pek memnun olmadığını göstermek istemiş olmalı ki: *“Bizim mala ihtiyacımız yoktu ve yokluğumuzu da bununla gidermeye ihtiyacımız yoktu. Bize gönderilen bu mal, bulduğumuzun karşılığının değeri de değildir”* dedi.²⁰⁹ Burada Nureddin'in gönderilen mala tenezzül etmediğini mi? veya Mısır gibi bir ülkenin ele geçirilmesi durumunda gönderilen meblağın değersizliğini mi? vurguladığı çok açık değildir. Ama açık olan bir şey vardır ki bu Nureddin ve Selahaddin'in arasının çok yakın gelecekte bozulacağı gerçeğidir. İki büyük komutanın arasına giren anlaşmazlığın şiddeti devrin iki tarihçisi- pragmatik oldukları gerçeğini göz önünde bulundurmamız kaydıyla- İbnü'l-Esîr ve İbn Şeddad'ın eserlerinde görülür. İlki Zengî Hanedanlığı'nı övüp yüceltirken; ikincisi Selahaddin Eyyûbî'nin biyografisini onu yüceltici tarzda kaleme alacaktır.²¹⁰ Yani siyasi mücadelenin yanında toplumsal ve tarihsel eğilimin şekillenmesine yönelik bir mücadelede söz konusudur.

Selahaddin Eyyûbî, Ekim - Kasım 1171'de Haçlı hâkimiyetinde bulunan Kerek Kalesi'ne bir günlük mesafedeki Şevbek Kalesi'ni muhasara etti. Kerek ve Şevbek bölgesi Musul ile Mısır arasında olduğundan gidiş gelişleri zora sokuyordu, kervanlar rahat bir şekilde yol alamıyordu. Böylece başlattığı muhasarada Haçlıları sıkıştırıp savaşı bir süre devam ettirse de Haçlıların eman dileyip on gün mühlet istemeleri üzerine Selahaddin bunu kabul etti. Nureddin Mahmud bu seferden haberdar olunca Selahaddin'le ortak bir şekilde Kerek ve Şevbek üzerine yürümeyi ve bu sayede iki taraftan sıkışan Haçlıların topraklarını fethetmeyi tasarladı. Selahaddin Şevbek muhasarasında verdiği mühletin dolmasını beklerken Nureddin'in yolda olduğunu ve kuşatmaya yardıma geldiğini öğrendi. Selahaddin'in yanındakiler Nureddin'in bu fetihten sonra Mısır'a gelip Selahaddin'i tahtından edebileceği fikrini dillendirince Selahaddin hemen Mısır'a döndü. Buna sebep olarak ise Fâtımî yanlısı

²⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 372-374; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 171.

²⁰⁹ Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 172.

²¹⁰ Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, 211.

Şîi kesimin Kahire’de isyan çıkaracağını gösterdi. Bu durum dönemin tarihçilerinin ittifak ederek belirttiği üzere Selahaddin ve Nureddin’in arasındaki gizliden gizliye süren soğukluğun (Selahaddin tarafında bu durum soğukluktan ziyade korkuyla tarif edilmelidir) gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştu.²¹¹ Nureddin Mahmud Selahaddin’in Şevbek’i almadan Mısır’a dönmesine çok kızmış ve bu davranışına karşılık gösterdiği mazereti de geçerli saymamıştı. Bundan sonra Nureddin Mahmud Mısır’a yürüyerek Selahaddin’i tedip etme fikrini yakınları ve bazı has adamlarına açmıştı.²¹²

Selahaddin gelişen bu durumun üzerine aile meclisini toplayarak ne yapılması gerektiğine dair onların fikrini öğrenmek istedi. Toplanan mecliste Selahaddin Eyyûbî’nin babası Necmeddin Eyyûb başta olmak üzere, dayısı Şihabeddin el-Harimî ve önemli emirler bulunmaktaydı. Selahaddin, Nureddin’le arasında gelişen olayları anlattıktan sonra onların düşüncelerini öğrenmek istedi. Mecliste bulunanlar içinde yaşlı ve tecrübeli olanlar suskunluklarını korurken, Selahaddin’in yeğeni Takiyyüddîn Ömer ayağa kalkıp: Nureddin Mahmud’un ülkeyi almak için Mısır’a geldiği takdirde onunla savaşacaklarını söyleyerek meclistekileri galeyana getirmeye çalıştı. Aile efradı dışından olanlar Takiyyüddîn’in bu sözlerine katılsalar da Necmeddin Eyyûb, Takiyyüddîn’i azarlayarak oturttu. Sonrasında oğluna ben senin babanı bu da dayın Şihabeddin, eğer ki Nureddin Mısır’a gelirse önünde yer öpmekten imtina etmeyiz. Senin boynunu vurmamızı emrederse andolsun ki vururuz. Biz bu şekilde davranırsak sen diğerlerinin nasıl davranacağını hesaba kat dedi. Mısır zaten Nureddin’indir. Biz onun memlûkleri ve naibiyiz. Senin şimdi yapacağın iş Nureddin’e bir mektup yazıp: “Mısır için harekete geçmek istediğini duydum. Buraya kadar yorulmana gerek yok. Bana bir adamını gönder, o da boynuma bağladığı mendille beni eşliğine getirsin demendir” dedi. Bu konuşmalardan sonra

²¹¹ İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 375; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 1, 221-222; Ebu Şame, *Kitabu’r-Ravzateyn Fi Ahbari’d-Devleteyn en-Nuriyye ve’s Salahiyye*, Cilt 2, 226-227; Ebu’l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari’l Beşer*, Cilt II, 130; el- Makrîzî, *Kitabu’s- Sülûk li- Marifeti Düveli’l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 48-49; İbnü’l-Esîr, *et-Tarihu’l- Bahir fi’d-devleti’l Atabekiyye bi’l- Mavsıl*, 158; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu’l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 1, Kahire: Dârül Kütüb, 2010, 97; Bahattin Kök, *Mısır’ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut’la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri*, *Belleten*, Cilt LVII, Sayı 219, Ankara: TTK, 1993, 430-431; Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler Selahaddin’in Devleti*, 173-174; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 57; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 84.

²¹² Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 57; Kök, *Mısır’ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut’la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri*, 431.

meclisteki emirler dağılınca, Necmeddin Eyyûb oğlu Selahaddin'i azarlayarak eğer Nureddin'e karşı cephe alacak olursa bunda başarıya ulaşamayacağını belirtti. Ayrıca mecliste konuşulanların Nureddin Mahmud'un haber ağının dışında kalmayacağını da söyledi. Böylece akil bir adam olan Necmeddin Eyyûb oğlunun Mısır yönetimini Nureddin Mahmud'un taarruzundan korumayı başardı.²¹³ Bundan sonra Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî arasındaki gergin hava hiçbir zaman ortadan kalkmayacaktır. İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre Nureddin Mahmud bu yıl Suriye'de el-Hevâdi yani haberci güvercinler edinmiştir. Bunun sebebiyse hem ülke sınırlarının genişlemesi hem de Haçlılarla sınırdaş olmasından ötürü haberlerin gün içinde ve vaktinde ulaştırılmasıdır.²¹⁴ Burada bilhassa Haçlılar vurgulanıyor olsa da Nureddin'in Selahaddin'e olan güvensizliğinin de alınan bu tedbirde etkili olduğunu düşünebiliriz.

1.1.2. Mısır'da Tutunma Çabaları: Nube, Libya ve Trablusgarp'ın Fethi

Selahaddin Eyyûbî, Nureddin Mahmud'la arasının bundan sonra asla sülman olamayacağını biliyordu. Çünkü her ikisi de büyük sultan olmak emelindeydi. Selahaddin Nureddin'le yaşadığı tatsız olaydan sonra babasının tavsiyesine uyarak Nureddin Mahmud'a ve Hanedanlığı'na tabi olduğunu dile getiren mektubunun yanında mücevherlerden, incilerden, kumaşlardan, nadir hayvanlardan ve ıtlardan oluşan değerli hediyeler de göndermişti.²¹⁵

Selahaddin Eyyûbî, Mısır'da hâkim gibi gözükse de Nureddin Mahmud'un Mısır'a yönelik bir harekât gerçekleştirmeyeceğinden emin olamıyordu. Bu sebepten ötürü kendince tedbir alma yoluna başvurdu. Olası bir Mısır'dan çıkarılma durumunda

²¹³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 375-376; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 227-229; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 1, 222-223; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 49; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 130; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 158-159; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 415-416; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 1, 97-98; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 480; Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti*, 174-175.

²¹⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 377-378; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 481.

²¹⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 1, 224; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 236; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 50; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 58.

sığınacağı bir yer olarak güneyde bulunan Nube'yi gözüne kestirdi. Ağabeyi Şemsüddeve Turanşah komutasında büyük bir orduyu Nube üzerine gönderdi (Aralık 1172). Ordu Asvân üzerinden Nube'ye ulaştı. Burada Ebrim isminde bir kaleyi kuşattılar. Kale içindekiler Selahaddin'in ordusuna karşı duracak güçte değildi. Bu yüzden kısa sürede kaleyi teslim ettiler. Turanşah kaleyi ele geçirdikten sonra ülkeyi gelir getirisi yönünden yokladı ve burada kalınmasını gerektiren sürdürülebilir bir gelir kaynağının olmadığı kanaatine vardı. Zaten bölge halkı da olabildiğince yoksuldu ve yegâne yiyecek maddeleri darı idi. Turanşah yapılan seferin ve çekilen zahmetin karşılığını bulamadan ele geçirdiği az bir ganimetle Mısır'a geri dönmek zorunda kaldı.²¹⁶ Selahaddin daha sonra Nube bölgesine düzenlediği seferin gerekçesini sorun çıkarıcı ve huzur bozan Sudanlıları etkisiz hâle getirmek olarak göstermiştir. Böyle yaparak gerçek amacını gizlemeye çalışmıştır.²¹⁷ Ayrıca Nube'nin fethini bir tebşirname ile Bağdat'a Abbâsî Halifesi'ne müjdelemiştir.²¹⁸

Selahaddin Eyyübî çok fazla getirisi olmayan Nube seferinin ardından Mısır'ın batısında bulunan Kuzey Afrika beldelerine yönelecektir. Kuzey Afrika ülkeleri zaten ilk İslam fetihlerinden itibaren Mısır'la bağlantılı bir konumdaydı hatta Mısır'ın bir parçası gibiydi. Ayrıca Kuzey Afrika coğrafyasının Akdeniz boyunca Mısır'la birleşik olması Mısır'ın batı hudutlarının korunmasını büyük ölçüde kolaylaştırıcı etkiye sahipti. 1172 yılındaki kıtlık da Mısır'ı olumsuz etkilemişti. Selahaddin bu sebepten dolayı yeğeni Takıyyüddîn Ömer'in kölesi olan Şerefeddin Karakuş komutasındaki bir orduyu Kuzey Afrika'ya yolladı (1173). Karakuş'un bu seferiyle Libya, Trablusgarp ve Tunus'un büyük bir kısmı ele geçirildi. Bu bölgeler uzun yıllar Eyyübî hâkimiyetinde kaldı. Hatta Trablusgarp'ın batı kısmındaki geniş bir semtin adı Şerefeddin'e ithafen Kırkaş (Karakuş) olarak isimlendirilmiştir. Bu seferlerle askeri birlik olarak bölgeye giden Oğuz Türkleri zamanla Muvahhidler

²¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 386-387; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb*, Cilt 1, 228-229; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 482; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 50-51; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 131; İbn Aybek ed- Devâdârî, *Kenzü'd- Dürer ve Camiü'l- Gurer*, Said Abdufettah Aşûr (Tahkik), Cilt 7, Kahire, 1972, 50; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 58-59; Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti*, 175-176.

²¹⁷ Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti*, 176.

²¹⁸ el-Kalkaşandî, *Subhu'l-Â'sâ fi Sinâati'l-İnşa*, Cilt 6, Kahire, 1915, 506-511; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb*, Cemaleddin Şeyyal (Tahkik), Cilt 3, İskenderiye, 1960, 285-288.

devletinde önemli bir unsur olmuşlardır. Bölgeye gelen Türkler giderek güçlenerek Muvahhidler'i tehdit eder duruma da gelmişlerdir.²¹⁹

Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'ın güneyine ve batısına yönelik gerçekleştirdiği bu seferlerin temel mantığına odaklandığımızda Mısır'da daha sağlam ve korunaklı bir yönetim ağı kurmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

1.1.3. Selahaddin Eyyûbî ile Nureddin Mahmud Zengî Arasındaki Çekişmenin İkinci Evresi

Nureddin Mahmud, Selahaddin Eyyûbî'nin Nube ve Kuzey Afrika seferleriyle uğraştığı esnada Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin II. Kılıç Arslan (1155-1192) ile mücadele halindeydi. Bu mücadelenin sebebi ise: Malatya ve Sivas hâkimi Danişmedli Zünnûn'un, Anadolu Selçuklu birliğini sağlamaya çalışan II. Kılıç Arslan'ın taarruzu dolayısıyla Nureddin'e sığınmış olmasıdır. Nureddin Mahmud, Danişmendli Zünnûn'a şefaatchi olarak orta yolu bulmaya çalışsa da; II. Kılıç Arslan Zünnûn'un memleketini hâkimiyet altına almayı kafasına koymuştu. Bunun üzerine Nureddin Mahmud, II. Kılıç Arslan'a karşı harekete geçerek Göksun, Besni, Maraş ve Merzuban'dan başlamak üzere bölgedeki şehirleri ele geçirmeye başladı. Nureddin 1173'te Maraş'ı ele geçirdikten sonra gönderdiği bir askeri birlikle de Sivas'ı ele geçirdi. Bunun üzerine II. Kılıç Arslan barış talebinde bulundu. Bu süreçte Haçlılar da Suriye'de sorun çıkardığından Nureddin barış yapmayı kabul etti. Yapılan barışın şartlarından biri Nureddin cihad için sefere çıktığında Sultan II. Kılıç Arslan da ona askeri açıdan yardım edecekti. Nureddin bu seferde iken Bağdat'tan gelen bir elçi Halife'nin Musul, el-Cezîre, Erbil, Ahlât, Suriye ve Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın elindeki topraklarla beraber Mısır beldesini Nureddin'e verdiğine dair menşur getirdi.²²⁰ Halife'den gelen bu menşura bakılırsa Nureddin

²¹⁹ Ali Muhammed Sallabî, **Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi**, Şerafettin Şenaslan (çev.), İstanbul: Ravza yayınları, 2010, 233; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 12, 483; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 388-389; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 236; Bedreddin Mahmud el-Aynî, **İgdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 1, 114; ez-Zehabî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm**, Cilt 12, 230; Şeşen, **Selahaddin Eyyûbî ve Devlet**, 62-63.

²²⁰ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 390-391.

Mahmud İslam dünyasının hilafet merkezinden onaylı en büyük Sultan'ı olarak görülmekteydi.

Nureddin Mahmud ilk olarak Mısır'da asıl hâkimin kendisi olduğundan emin olmak istiyordu. Bunu Selahaddin Eyyûbî'nin de yeterince anlaması için 1172 yılında veziri İbn Kayserânî'yi Mısır'a gönderdi. Kayserânî'nin Mısır'a gidiş sebebi Nureddin'in Mısır'dan alacağı verginin hesaplanmasının yanında Selahaddin'in de gözlemlenmesiyle ilgiliydi.²²¹ Selahaddin, Nureddin Mahmud'un bu baskın otoritesi karşısında başarılı olmak adına (ona karşı gelmeden) iyi bir İslam komutanı olduğunu göstermek zorundaydı. Bu sebepten, daha önceki Kerek kuşatmasındaki özrünün affı için Nureddin'le ortak bir telafi seferi yapma sözü vermişti. Buna göre Selahaddin Mısır'dan Nureddin Mahmud Dımaşk'tan yola çıkacak ve önce Selahaddin gelerek Kerek Kalesi'ni kuşatmaya başlayacaktır (Mayıs- Haziran 1173). Bunun üzerine Nureddin de Kerek üzerine yürüyecektir. Nureddin Mahmud'un Kerek Kalesi'ne ulaşmaya çok az yolu kaldığı esnada Selahaddin Eyyûbî, Nureddin Mahmud'un gelmesinden kendi adına korkarak Mısır'a geri dönecektir. Sonra Nureddin Mahmud'a ünlü fıkıhçısı İsa el- Hakkarî'yi göndererek, Mısır'a dönüş sebebinin babasının çok hasta olmasından ötürü olduğunu söyleyecek ve özrünü beyan edecektir. Fakat bu durum Nureddin Mahmud'u çok öfkeli edecektir.²²²

Selahaddin seferi yarıda bırakıp Mısır'a döndüğünde babası Necmeddin Eyyûb vefat etmişti (1173). Selahaddin babasının vefatı sırasında yanında bulunamadığından ötürü çok üzüldü. Necmeddin Eyyûb attan düşmüş birkaç gün hasta yattıktan sonra ölmüştü.²²³ Bu ölümle birlikte Selahaddin Eyyûbî sadece babasını değil, en büyük akıl danışmanlarından birisini kaybetmişti.

²²¹ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 51; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 234; Sallabî, **Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi**, 237.

²²² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 391; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 132; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerimiz ve Duyduklarımız**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2014, 297; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 59; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 176-177.

²²³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 33; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 84-85; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 230; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 248; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 132; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 51; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil**

Nureddin Mahmud, Selahaddin Eyyûbî ile Haçlılar üzerine düzenlediği son seferden de hayal kırıklığı ile ayrılınca Abbâsî Halifesi'ne bir elçi gönderdi. Giden elçi Nureddin'in ülkesinin en meşhur kadısı olan Kemaleddin Ebu'l Fazl Muhammed b. Abdullah eş - Şehrezûrî idi. Nureddin, Halife'ye kâfirlere (Haçlı) karşı yürüttüğü cihad hakkında bilgi veren bir mektup göndermişti. Ayrıca mektubunda Mısır, Suriye, el-Cezîre, Diyarbakır, Ahlât ve II. Kılıç Arslan'ın ülkesinin (Anadolu) hâkimi olduğuna dair resmî tasdiknâme istiyordu. Kadı Şehrezûrî Abbâsî sarayında büyük izzet ve ikramla karşılanarak Nureddin'in isteklerini kabul ettirdi.²²⁴

Selahaddin Eyyûbî artık Nureddin Mahmud'la kaçınılmaz bir çarpışmanın yaşanacağından emindi. Bunun için kendisine maddi açıdan yeni imkânlar sunacak bir arayış içine girdi. Bu arayış içerisinde gözler kısa sürede Yemen'e çevrilecekti. Yemen bölgesi Mısır için hayati öneme sahip stratejik bir coğrafyadır. Fâtımîler de zamanında bunun farkına vararak Yemen'i ele geçirip bir süreliğine hâkim olmuşlardır. Geçmişteki Fâtımî hâkimiyetinden dolayı bölgede Şîî unsurlar ön plana çıkmakta ve bundan olumsuz etkilenen bazı kesimler zaman zaman Selahaddin'in bölgeye yardıma gelmesini talep etmekteydi. Nureddin'in Mısır'a yürüyüp Selahaddin'i ve ailesini Mısır'dan çıkardığı takdirde Yemen Eyyûbî ailesi için yeni bir vatan olabilirdi. Selahaddin bu sefere daha önce yine aynı niyetle Nube üzerine gönderdiği ağabeyi Şemsüddeve Turanşah'ı görevlendirdi. Nureddin Mahmud'dan aldığı izinle 1174 yılında Turanşah komutasındaki ordu karadan ve denizden olmak üzere sefere çıktı. Yemen hâkimi Abdünnebi yenildi, Turanşah Zebid'i aldıktan sonra Aden²²⁵ üzerine yürüyerek orayı da ele geçirdi (1 Temmuz 1174). Turanşah

Fi't- Târîh Tercümesi, Cilt 9, 392; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Halil Şehade- Süheyl Zekkar (Tahkik), Cilt 5, Beyrut: Dârul Fikir, 2000, 334-335.

²²⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 393.

²²⁵ Şerif el-İdrîsî, **Nüzhetü'l Müştak fi İhtirâku'l Afâk**, Cilt 1, Kahire: Mektebetüs Sekafetüd Diniyye, 2002, 54: Ticari açıdan gelişmiş bir şehirdir. Hindistan ve Çin ile ticari bağlantısı vardır ve tüccar gemileri Aden limanı ile Uzak Doğu'yu birbirine yakınlaştırmaktadır. Bilhassa Hint biberi, kâfur, misk, kakule ve öd ağacı ticareti yapılan emtialar arasındadır.; 9. Yüzyılın taciri olarak seyahatini kaleme alan ve böylece Uzak Doğu ile kurulmuş ticaret ağının erken dönemlere dayandığını gösteren bir kaynak için bkz. Süleyman et-Tacir, **Doğu'nun Kalbine Seyahat**, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2012; Ayrıca Mısır merkezli Kuzey Afrika ve Arabistan coğrafyasının ticaret politikasında Hint ve Çin bağlantısını görmekteyiz. Bkz. Subhi Labib, Ortaçağ Boyunca Mısır'ın Ticaret Politikası, Seyhun Şahin (çev.), **Fırat Üniversitesi Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, Elazığ, 2009; 185-201; Mısır ve Yemen'in Çin, Hindistan ve Güneydoğu Asya ile olan ticari bağlantısı Fâtımîler devrinde de hiç azımsanmayacak ölçüdedir. Bkz. W. Montgomery Watt, **İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerine Etkileri**, Ü. Hüseyin Yolsal (çev.), Ankara: Bilgesu yayınları, 2013, 36.; Mısır Geniza arşivine göre Hindistan ticaret ağında yaklaşık olarak 450 ticari metanın ismi zikredilmektedir. Bkz. Ahmet N. Özdamar, **Ortaçağ İslam Dünyasında**

bundan sonra Sana başta olmak üzere Yemen'in diğer büyük şehirlerini ele geçirdi. Yemen'in fethinde Yemenli şair Umare'nin, Turanşah'ı Yemen'i fethetmeye teşvik etmesinin de büyük etkisi vardır. Turanşah'ın bu seferiyle Hicaz ile Mısır - Hint okyanusu ticaret yolu üzerinde askeri ve ticari bakımdan önemli bir stratejik nokta elde edilmiş oldu. Turanşah 1176 yılı başlarına kadar Yemen'de kaldı ve buraya idari açıdan yönetecek naibler tayin ettikten sonra Şam'a döndü.²²⁶ Eyyübîlerin Yemen'e kadar ulaşan yönetim ağı ticari faaliyet alanlarını genişletmeye yarayacaktı.

1.1.4. Fâtımî Yanlısı İç İsyanlar ve Selahaddin Eyyübî'ye Karşı Kurulan İttifaklar

Kudüs Kralı I. Amaury 1169 yılındaki Bizans ile ortak gerçekleştirdiği başarısız Mısır taarruzundan sonra, Selahaddin Eyyübî'ye karşı yine Bizans'la iş birliği içerisine girmenin faydalı olacağına kanaat getirmişti. Bu ortaklığın pekişmesi adına 10 Mart 1171'de saray mareşali Gerard de Pougy'yi ve Akka Piskoposunu da yanına alarak oluşturduğu muazzam maiyetiyle Akka'dan İstanbul'a doğru yola çıktı. Kralın oluşturduğu maiyet içinde yer alan Templier (Tapınak) tarikatının büyük üstadı olan Philippe de Milly önden elçi sıfatıyla Bizans'a yollandı. Çok geçmeden de Kral Amaury ve yanındakiler Bizans'a ulaştılar. Amaury kendisine yapılan saygın karşılımadan oldukça memnun kaldı. İmparator Manuel gelenleri büyük bir misafirperverlikle ağırladı. Bizans İmparatoru ve Kudüs Kralı yakın gelecek hakkında görüşlerini birbirlerinden sakınmadılar. Bu görüşmelerden sonra bir anlaşma yapıldı. Antlaşmanın şartları açık olmasa da İmparator bu uzlaşıyla Frank Krallığı içindeki yerli Hıristiyanlara yüksek hâkimiyetini göstererek

Ekonomik Ekosistem, İstanbul: Timaş yayınları, 2019, 19; Ayrıca bkz. Abdülhalik Bakır, **Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler**, Cilt 1, Ankara: Bizim Büro basımevi, 2004, 525-573; Abdülhalik Bakır, İbnü'l-Mücvir'in Bakışıyla Eyyübîler Döneminde Aden Şehrindeki Ticaret Hayatı, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Cilt XXV, Sayı 2, 2010, 383-413.

²²⁶ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 394-395; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 12, 488; el-Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 52-53; Ebu'l Fida, **el-Muhtasar Fi Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 133; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 237-243; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye**, Cilt 2, 271-275; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 85; Bedreddin Mahmud el-Aynî, **Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 1, 135-136; ez-Zehabî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm**, Cilt 12, 230; el-Feth İbn Ali el-Bundârî, **Senâü'l-Barkî's-Şâmî**, Fethiye en-Nebrâvî (Tahkik), Kahire: Mektebetül Hancı, 1979, 24-28; İbn Aybek ed-Devâdârî, **Kenzü'd-Dürer ve Camü'l-Gurer**, Cilt 7, 42; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 298; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 177-179.

Beytüllahim'deki Doğu Kilisesi'nin yeniden inşa ve tamirini üzerine aldı. Bunun yanında yapılan anlaşmaya göre Kudüs Krallığı Mısır'a bir taarruz yapacağı takdirde, Bizans mâlî bakımdan ve donanma açısından yardımda bulunacaktı. Bu Haçlı heyeti Bizans'ta halka kapalı bazilikalarda bulunan kutsal emanetleri de görme şerefine nail oldu. Bu ihtimamlı karşılama sonrasında Kral Amaury ve heyeti yapılan anlaşmadan büyük memnuniyet duyarak 15 Haziran 1171 tarihinde İstanbul'dan ayrılarak Kudüs'e doğru yelken açtılar. Kral Amaury artık Mısır'a karşı daha güçlü bir karşı saldırı planlayabilecekti.²²⁷ Bunun yanında iç karışıklıklardan kurtulan ve yönünü Akdeniz'e çeviren Sicilya Krallığı başta olmak üzere Avrupa devletlerine de Mısır'ı ele geçirme noktasında yardım çağrısı yapılmıştı.²²⁸

Selahaddin'in Mısır'da hâkim olması Suriye'deki Bâtınî İsmailîleri de (Haşhâşîler) rahatsız etmişti. Nureddin Mahmud'un Suriye'deki hâkimiyeti döneminde Haşhâşîlerin reisi olan Reşidüddin Sinan Suriye'de güçlü bir şekilde konumlanabilmek adına birçok kale inşa ettirmişti.²²⁹ Haçlılara karşı ılımlı tavır sergileyen Haşhâşîler Fâtımî Devleti'nin ortadan kaldırılmasını kızgınlıkla karşıladılar. Reşidüddin Sinan, Eyyübî ailesinin Mısır Fâtımî Devleti'ni ele geçirmesi üzerine 1169 yılında Kudüs Krallığı'na bir elçi heyeti gönderdi. Giden heyet Kral Amaury'e, Nureddin Mahmud'a karşı ortak bir ittifak cephesi oluşturmayı teklif etmenin yanında; Haşhâşîler'in Templier ve Hospitalier şövalye tarikatlarına verdikleri verginin kaldırılmasını da talep ettiler. Ayrıca Kudüs Krallığı'na sunulan iyi dileklerle birlikte Şeyhü'l-cebel (Dağ şeyhi) Sinan ve müritlerinin Hıristiyanlığa geçme istekleri de elçilik heyetinin krallığa sunduğu teklif arasında yer almaktadır. İttifak kurma arzusu dönemin siyasi yapısı düşünüldüğünde rahatlıkla anlaşılabilir olsa da; Haşhâşîler'in Hıristiyanlığa geçme (ihtida) teklifleri şaşırtıcıdır. Bu duruma Şövalye tarikatlarının Haşhâşîlerden aldıkları verginin etki etmiş olması muhtemeldir. Zira Haşhâşîler Hıristiyan olarak bu vergi yükünden kurtulmak istemiş olabilir. Ancak bu teklif şövalyeleri kızdırmış olmalı ki Templier tarikat üyeleri elçilik heyetini dönüş yolunda verdikleri baskınla kılıçtan geçirmişlerdir. Sonuç

²²⁷ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 210-214; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 326-327; Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, 200: Burada Kudüs Kralı Amaury'nin İmparator'a ricada bulunmak için Bizans'a geldiği anlatılmaktadır.

²²⁸ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 210; Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, 183.

²²⁹ Lewis, **Haşhâşîler**, 95.

olarak bu görüşmenin cevabı Reşidüddin Sinan'a ulaşamamıştır. Kral Amaury ise, tarikatın yaptığı bu icraata çok kızmakla birlikte Reşidüddin Sinan'a bir mektup yazarak üzüntüsünü bildirmiştir. Ayrıca Papalıktan Templier tarikatının lağvedilmesini rica etmeyi kafasına koymuştur.²³⁰

Selahaddin Eyyübî Mısır yönetimini ele geçirmişti ama içte önemli bir problem olarak Fâtımî yandaşları bulunmaktaydı. Fâtımî Devleti'nin ortadan kaldırılması Selahaddin'e muhalif bir grubun ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı. Fâtımî Devleti'ni diriltmek adına ortaya çıkan bu grup, bir anlamda yeni siyasi yapıyla eski mevkilerini kaybedenlerdi.²³¹ İsyancıların başını çekenler arasında Yemen'in fethinde Turanşah'a verdiği teşvikle karşımıza çıkan Umare el-Yemenî bulunmaktaydı. Yemen'in fethine söylemleriyle ön ayak olmasındaki sebepte bu isyanla ilgiliydi. Selahaddin'le girişecekleri mücadele esnasında Turanşah'ı Mısır'dan uzak tutarak Eyyübî ailesinin gücünü azaltmak istemişti.²³² İsyancıların arasında kaynaklarda öne çıkan isimler şu şekildedir: Kâtip Abdüssamed, Kadı ve dai'd-duat Abdülcabbar b. İsmail b. Abdülkavi, Kadı el- Uveyris, Vaiz Zeyneddin b. Ali b. Neca. Bunların yanında Mısırlı askerler, saray mensuplarının bulunduğu Fâtımî taraftarları ve Zenci piyadeler de bulunmaktaydı.²³³ Bu Fâtımî yanlısı isyancı grup Sicilya'ya ve Suriye sahilinde bulunan Haçlı Devletlerine de haber gönderip yardım istemişti. Bunun yanında Haşhâşîlerle de bağlantı kurup onların desteğini almayı planlamışlardı.²³⁴ İşler bu şekilde gelişmeye devam ederken isyancılardan Vaiz Zeyneddin b. Ali b. Neca Fâtımî Devleti'ni diriltme ideolojisine ihanet ederek Selahaddin Eyyübî'ye olanı biteni haber etti. Selahaddin, onun bu hizmetine karşılık bol miktarda ihşanda bulundu. Daha sonra bu komploda isimleri olan kişileri sorguya çekti ve suçlarını itiraf ettirdi. Bu sırada Kudüs Haçlı Kralı'nın elçisi bir mektup ve

²³⁰ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 220-222; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 331-332; Aydın Usta, Müslüman- Haçlı Mücadelelerinde Haşhâşîler, **Tarih Dergisi**, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, Sayı 44, İstanbul, 2008, 15; Bogdan Smarandache, The Franks and the Nizari Ismailis in the Early Crusade Periods, **Al- Masaq**, Vol. 24, Number 3, 2012, 234-235.

²³¹ Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 60; Beyyûmî, **Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti**, 183.

²³² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 396; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 489; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 337.

²³³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 396; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 489-490; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 53; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 133; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd- Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 282-283; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr- Benî Eyyüb**, Cilt I, 243-244; el Bundârî, **Senâü'l- Barki'ş- Şâmî**, 29.

²³⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 396; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 60.

hediyeye ile Selahaddin'in katına geldi. Elçinin asıl amacı isyanın gidişatını gözlemlemektir. Selahaddin bunu fark edince gelen elçinin peşine güvendiği bir Hristiyanı taktı. Böylece isyanın dış kaynaklı güçlerini de denetleme imkânı bulacaktı.²³⁵

Selahaddin bu isyan teşebbüsünü ve öğrendiklerini Kadı Fâdîl'a anlatınca, Kadı onların idam edilmesinin gerekliliğini belirtti. Bunun üzerine Umare el-Yemenî başta olmak üzere Kâtip Abdüssamed, Kadı el-Uveyris ve diğer önde gelen isyancılar idam edildi.²³⁶ Bu isyanda Umare el-Yemenî'nin idamı diğerlerinden ayrı tutulmaktadır. Makrîzî isyancıların idamını yazarken Umare'nin idamını "salabe" (صلب) yani çarpmaya girmek fiiliyle anlatırken; diğerlerinin idamını "şenega" (شنق) yani idam etmek şeklinde anlatır. İbn Vâsıl'da da Umare için çarpmaya gerildiği söylenir.²³⁷ Bu kullanılan ifadede Umare'ye yakıştırılan zındıklık ithamının etkisinin yanında isyanın Haçlılarla olan bağlantısının da etkisi olduğu düşünülebilir. Zira İbn Kesîr'de zikredilen pasaja göre el Kindî, Umare'nin ölümünden sonra şu şiiri okumuştur:

*"Ammare İslam'da bir cinayet işledi açıkça
Onda iken kilise ve haça beyat etti.
Hz. Ahmed'e buğz etmekle şirkin ortağı oldu.
Haçı sevdiğinden ötürü idam edildi.
Yarın kendi nefsi için yaptığı gayretin karşılığını bulacaktır.
Cehennem alevleri içinde irin içecektir."*²³⁸

Burada görüldüğü gibi Umare el-Yemenî'nin Haçlılarla iş birliği yapması eleştirilmekte ve İslam'a ihanetle suçlanmaktadır. Umare'nin şirkle itham edilmesinin yanında Haçlılara (Haça ve kiliseye) biat ettiği tabiri oldukça dikkat

²³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 396; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 12, 490; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 1, 244-245.

²³⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 397; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 12, 490-492.

²³⁷ el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 54; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 1, 246.

²³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 12, 491-492.

çekicidir. Bu durum Umare'nin idamı özelinden isyanın Haçlılarla bağlantılı dış güçlerle ortaklığına işaret etmektedir.

Bu iç isyanın bastırılmasından çok kısa süre sonra Kenzüddeve isimli birisi Nube hududuna yakın olan Asvân'da yeni bir isyanın fitilini ateşledi. Kendisi eski Mısır komutanlarından olan bu kişi halkı Selahaddin'e karşı kışkırtmaya ve Fâtımî Devleti'ni canlandırmaya çalışıyordu. Kısa zaman içinde etrafına büyük bir kitle toplamayı başaran Kenzüddeve'nin giriştiği bu isyanın önünü alabilmek adına Selahaddin büyük bir ordu teşhiz etti. Bu ordunun başına da kardeşi el-Melik Âdil Seyfeddin'i görevlendirdi. Melik Âdil'in komutasındaki ordu Kenzüddeve ve yanlılarını 1174 Eylül başlarında yenilgiye uğratarak ortadan kaldırdı.²³⁹ Selahaddin bundan sonra Fâtımî yanlısı başkaldırıyla bir daha karşılaşmayacaktı.

1.1.5. Tarihin Seyrine Yön Veren Ölümler ve Değişen Dengeler: Nureddin Mahmud Zengî ile Kral I. Amaury'nin Ölümü

Şair Umare'nin Selahaddin'e karşı Kudüs Haçlı Krallığıyla kurduğu ittifakın bir ucu da Avrupalı devletleri kapsıyordu. Doğu'dan yapılan bu ittifak çağrısına Sicilya'dan olabildiğince memnun bir tavırla karşılık gelmişti. Bu sıralarda Sicilya tahtında oturan Kral II. William, Krallığının Akdeniz politikasına yeni bir dinamizm kazandırdı. Birinci Haçlı seferinde II. William'ın amcaoğulları önemli roller üstlenmişlerdi ve şimdi sıra kendisindeydi. Böylece Akdeniz'in ticari ve siyasi meyvelerinden devşirebilecekti. Bu sebeple Mısır'a karşı kurulan ittifakta yerini alan Kral William kapsamlı bir Norman donanmasını Akdeniz'e gönderdi.²⁴⁰ İbn Şeddad'a göre, gelen donanma 600 parçadan oluşmaktaydı. Donanma içerisinde Şeyni²⁴¹, Tarrade²⁴², Butse²⁴³ cinsinden gemiler ve çeşitli savaş aletleri

²³⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 86-87; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 34; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't-Târih Tercümesi**, Cilt 9, 408; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 57-58; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 83-84; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 338; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 61.

²⁴⁰ Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, 185.

²⁴¹ Şeyni: Şani, Şeyniye veya Şevne olarak da isimlendirilir, Arapça çoğulu Şevani'dir. Büyük savaş gemisidir ve rivayete göre yüz kırk sandal küreğiyle hareket edebilmektedir. Normal şartlarda yüz elli asker taşır. bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 87.

bulunmaktaydı. Asker sayısı ise 30.000 civarındaydı.²⁴⁴ İbnü'l-Esîr'e göre ise bu donanma 200'ü bulan savaş gemisi, erzak ve mühimmat taşıyan 40 gemi ve atları taşıyan 6 büyük gemiden oluşmaktaydı. Gemideki piyade sayısı 50.000 iken süvarilerin sayısı 1.500 kişiydi.²⁴⁵ Yani toplamda 51.500 kişiden müteşekkil bir ordunun varlığı söz konusudur. Muhtemelen bu sayı biraz abartı olmakla beraber, gelen donanmanın her halükarda göz korkutucu olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Ayrıca Makrîzî gelen ordunun İskenderiye önlerindeki gücüne işaret etmek adına kuşatma esnasında Debbabe²⁴⁶ ve Mancınıkların²⁴⁷ da kullanıldığından bahseder.²⁴⁸ Sicilya donanmasının başında Kral II. William'ın yakın akrabası olan Lecce Kontu Tancred bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde Haçlıların Bizans ve Haşhâşîlerle de dostane ilişkileri devam etmektedir.²⁴⁹

Haçlılarla birlikte yürütülen İskenderiye kuşatması başlamazdan evvel Selahaddin Eyyûbî'yi tehdit eden bir durum daha vardı ki bu Nureddin Mahmud'un Mısır üzerine yürümeye karar vermesiydi. Nureddin Mahmud, Selahaddin'in Haçlılara karşı cihad etmekte gevşek davrandığını düşünüyor ve kendisiyle ortak hareket

²⁴² Tarrade: Taride veya Tadrive olarak da isimlendirilir. Arapça çoğulu Taraid'dir. Bir çeşit savaş gemisi olan Tarrade at ve katır taşımada kullanılmaktadır. Gemi en fazla kırk at taşır, zaman zaman asker taşımak için de kullanılmıştır. bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 87; Ayrıca bkz. Doğan Mert Demir, **Selahâddin'in Gemileri**, İstanbul: Babil kitap, 2019, 76-78.

²⁴³ Butse: el- Batesetu, el Butsetu, Batşe veya Butşe olarak da telaffuz edilmektedir. Büyük savaş gemisidir. Üç yüz ila yedi yüz asker savaşçı taşıyabilmektedir. Geminin cephesine burçlar da yerleştirilebilmektedir. Donanımlı büyük savaş gemisidir. bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 87-88; Demir, **Selahâddin'in Gemileri**, 80-81.

²⁴⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 87-88; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 50; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 34.

²⁴⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 406.

²⁴⁶ Debbabe: Arapça'da bu kelime tank demektir. Ağaç ve deriden yapılır. Yürüyen bir savaş aletidir. İtmek veya çekmekle hareket ettirilir. İskeleti sert ve sıkıca kenetlenmiş ağaçlardan oluşmaktadır. Bu iskelet ateşten etkilenmesin diye keçe ve sirke içinde bekletilmiş derilerle kaplanır. Debbabenin içine askerler girip hedefe yaklaşarak taş ve benzeri şeyler atıp kaleyi ele geçirmeye çalışırlar. İmadeddin Kâtip İsfehânî Haçlıların bir debbabesini şu şekilde anlatmaktadır: "*Büyük ve korkunç bir yapıdaydı. Dört katlıydı. O katlar ağaçtan, bakırdan, demirden ve kurşundan oluşuyordu.*" Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 80.

²⁴⁷ Mancınık: Şimdiki topların görevini Ortaçağlarda mancınıklar görmekteydi. Ancak mancınıkla atılan şey genellikle taşı. Mancınık ağaçtan yapılır, iki tane dikmesi bulunmaktadır. Aralarında uzunca bir ok olup baş tarafı ağır, kuyruk ucu hafiftir. Taşın yerleştirildiği kefe var güce çekilip bırakılır, sonrasında çarpmanın etkisiyle taşın hedef alındığı yer tahribata uğrar. Selahaddin Eyyûbî için yazılmış olan *Tabsiretü Erbabi'l Elbab* isimli eserde üç tür mancınıktan bahsedilmektedir. Bu türlerden Araplara ait olanın en iyi ve sağlam yapıda olduğu; Türklere ait olanın masrafı az ve külfetsiz olduğu ve bir de Haçlıların kullandığı mancınığın olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 61.

²⁴⁸ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 56.

²⁴⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 406; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 332-338, Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, 186.

etmemesini yadırgıyordu. Bu sebepten Mısır'a yürüyüp onu cezalandırmayı kafasına koymuştu. Bu durum Nureddin ve Selahaddin arasındaki çekişmenin son safhasıydı. Nureddin Mahmud bu sebepten ötürü Musul, el-Cezîre ve Diyarbakır'a haber gönderip sefer için askerlerin toplanması emrini verdi. Yerine yeğeni Seyfeddin Gazi'yi vekil bırakarak Mısır'a bizzat yürüyecekti. Ancak sefere çıkmadan 15 Mayıs 1174 Çarşamba günü boğaz anjiniinden vefat etti.²⁵⁰ Dımaşk Kalesi'ne defnedildi. Daha sonra Suk-ı Havvasîn'in yanına yaptırdığı medreseye nakledildi.²⁵¹ İbn Şeddad'ın söylediklerine bakılırsa: *“Yanında bulunduğum bir sırada Sultan Selahaddin bana şunu anlattı: Nureddin'in Mısır'ı hedef alacağı haberi bize ulaştı; o sırada dostlarımızdan bir cemaat; Onun bu amacının gerçekleşmesi halinde gereken müdafaaın yapılacağına, ona karşı çıkılacağına, otoritesi kırılacağına ve askerleri, cephe oluşturmamızla geri çevrileceğine işarette bulundular. Ancak ben tek başıma onlara muhalif oldum ve böyle bir şeyin telaffuz edilmesi bile doğru değildir dedim. Aramızdaki bu niza, vefat ettiğine dair haber bize ulaşınca kadar devam etti.”*²⁵² İbn Şeddad'ın anlattıklarından hareketle Nureddin Mahmud'un bu beklenmedik ölümü Selahaddin için büyük sultan olmanın yolunu açmıştır. Çünkü görünen tabloda Selahaddin'in itaat arzı pek olası değildir. Yani Nureddin Mısır'a geldiğinde Selahaddin'in onun karşısına çıkması kaçınılmaz gibi durmaktadır ve her durumda üstün güç Nureddin'dir. Nihayetinde gerçekleşen bu ölüm Selahaddin Eyyûbî'nin çağdaşı olan Süryani vakanüvis Büyük Michel'in de (Suriyeli Michel olarak da bilinir) dediği gibi bu iki adam arasında süregelen *“sağır dövüşü”* sonlandırmıştır.²⁵³ Gerçekten de bu ölüm Selahaddin Eyyûbî için büyük bir kurtuluş oldu.²⁵⁴ Selahaddin'in bundan sonraki büyük sorunu Kudüs Haçlı Krallığı'yla müttefik Sicilya donanmasının Mısır'a yürümesiydi.

²⁵⁰ İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 398; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 55; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 134; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 309; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 1, 258-259; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 222-223; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en- Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 33; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 332-333; Geoffrey Hindley, **Bir İslam Kahramanı Selahaddin**, Süleyman Genç (çev.), İstanbul: Doruk yayınları, 2011, 127-128.

²⁵¹ İbnü'l-Esir, **et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl**, 161.

²⁵² Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 86.

²⁵³ Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, Mustafa Aslan (çev.), İstanbul: Doz yayınları, 2009, 152-217.

²⁵⁴ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Cilt 1, 32-33; H. İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, İsmail Yiğit (çev.), Cilt 5, İstanbul: Kayıhan yayınları, 1988, 135.

1174 yılı Haçlı dünyası için umut verici başlamıştı. Mısır'daki isyancılarla kurulan ittifaklar ve Sicilya donanmasının yardıma geliyor olması Kudüs Haçlı Krallığı'nın elini rahatlatan sebeplerdi. Nureddin Mahmud ve Selahaddin Eyyûbî arasındaki çekişmede de bıçak kemiğe dayanmış gözükmekteydi. Bu esnada Selahaddin'in ağabeyi Turanşah da Yemen'deydi ve onun Mısır'da olmaması Haçlı saldırıları esnasında Selahaddin'i zora sokacaktı.²⁵⁵ Kudüs Kralı I. Amaury, Mısır'daki tüm gelişmeleri yakından takip ediyordu. Nisan 1174'te, Umare el-Yemenî ve isyancıların önde gelenlerinin ortadan kaldırılması Amaury'yi büyük üzüntüye sevkemişti. Bunun üzerinden çok geçmeden Kudüs Kralı, Mısır ve Selahaddin üzerine düzenleyeceği büyük saldırı planını gerçekleştirilmeden 11 Haziran 1174'te öldü. Böylece Selahaddin Eyyûbî önemli bir düşmanından daha kurtulmuş oldu²⁵⁶ Nureddin Mahmud'un ölümünden kısa süre sonra ölen Kral Amaury Hristiyan dünyasını büyük kedere boğdu. Haçlılar Nureddin'in ölümünü fırsata dönüştürmeyi amaçlarlar iken bu ölümle sarsıldılar.²⁵⁷ Suriye'de Nureddin'in ölümü ve Kudüs'te I. Amaury'nin ölümü Selahaddin için büyük gelişmelerin kapısını araladı. Bu sırada İçeride de isyancıları bastırmıştı. Geriye sadece Sicilya'dan gelecek olan Haçlı donanmasıyla yapacağı mücadele kalmaktaydı.

Kral I. Amaury'nin öldüğü esnada Sicilya donanması harekete geçerek açık denizde yol almaya başlamıştı. Sicilya Krallığı'nın an itibariyle ne Kudüs Kralı'nın ölümünden ne de Mısır'daki isyancıların ortadan kaldırıldığından haberi yoktu ve Mısır'a geldiklerinde Selahaddin'le tek başlarına savaşmayacaklarını umuyorlardı.²⁵⁸ 28 Temmuz 1174'te Sicilya donanması, başında Lecce Kontu Tankred ile İskenderiye Limanına yanaştı. Bunun üzerine halktan bazı kimseler de hazırlıklarını yapıp karşı saldırıya geçti. Haçlılar gösterilen tepki ve hücum karşısında limanda sıkışınca büyük korkuya kapıldılar. İskenderiye halkı derhal Selahaddin'e mektup yazarak gelmesini istedi. Bu haberin üzerine Selahaddin askerleriyle hemen yola çıktı. Memlûklerinden birini de üç yedek atla İskenderiye'ye kendisinin gelmekte olduğunu iletmeye gönderdi. Bu haberci aynı günün ikindi vaktinde İskenderiye'ye

²⁵⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 332.

²⁵⁶ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 223-224; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 61.

²⁵⁷ Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 218; Süryani Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 232-233.

²⁵⁸ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 337.

ulaştı. Habercinin gelmesi ve Selahaddin'in yolda olduğunu öğrenmek İskenderiyelilere büyük umut oldu. Savaşın ikinci gününde donanmadan büyük bir gayretle karşı saldırı düzenlenmeye başlandı, mancınıklar İskenderiye surlarının yakınına geldi. Aynı gün bu şiddetli saldırı karşısında iktalarında olan Müslüman askerler de yardıma yetiştiler. İskenderiye halkı bundan büyük cesaret buldu. Akşama kadar geniş çapta çarpışmalar oldu, çok sayıda Haçlı askeri öldü ve yaralandı.

Selahaddin'in savaş mahalline yaklaştığının haberi yayılmaya başladığında ise Haçlıların ümitsizliği daha da arttı. Müslüman ordusu gecenin karanlığından faydalanarak Haçlı donanmasına tekrar saldırmaya başladılar. Çadırlarına kadar sızıp silah ve taşınabilir eşyaları ganimet olarak aldılar. Bu esnada çok sayıda Frenk piyadesi öldürüldü. Savaş gemilerinin sahile yanaşıp Haçlı askerlerini almaya çalıştığı esnada birtakım Müslüman dalgıçlar denize atlayıp savaş gemilerini deldiler. Bu sebepten bazı gemiler batmaktan kurtulamadı. Çarpışma kuşluk vaktine kadar devam etti. Haçlı donanması mancınık ve kuşatma aletlerini arkalarında bırakarak Ağustos başında İskenderiye'den kaçmak zorunda kaldılar.²⁵⁹ İskenderiye kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması Sicilya Krallığı'na ağır bir darbe vurdu.²⁶⁰ Selahaddin Eyyûbî'nin, emiri Nureddin Mahmud'un ve baş düşmanı Kudüs Kralı I. Amaury'nin ölümlerinin ardından İskenderiye kuşatmasını büyük bir başarıyla geri püskürtmesi bölgede üstün bir güç otoritesi kuracağına sinyallerini vermekteydi. Zira Kudüs Krallığı'nın başına Amaury'den sonra çocuk yaştaki oğlu IV. Baudouin geçerken²⁶¹ Zengî Hanedanlığı'nın başına da yine bir çocuk sultan olan Nureddin'in oğlu el-Melik el-Salih geçecekti.²⁶² Sonuç itibarıyla iki büyük hükümdardan savaşmaksızın kurtulan Selahaddin, bundan sonra çocuk hükümdarların olduğu bir süreçte mevcut avantajlardan faydalanacaktı.

²⁵⁹ Bahaaddin İbn Şeddat, **Selahaddin-i Eyyubi**, 87-88; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 406-407; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 55-57; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 508; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 227; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 337; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 61-62; Hindley, **Bir İslam Kahramanı Selahaddin**, 123-124.

²⁶⁰ Şahin, **Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar**, 187.

²⁶¹ William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 397-398; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 225-227; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 307-308; Aşûr, **el- Hareketü's- Sâlibiyye**, Cilt 2, 31.

²⁶² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 400; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 333; Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 32.

1.1.6. Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Düzen ve Asayiş Sağlama Çabaları

Selahaddin Eyyûbî Mısır'da vezir olduğu andan itibaren Mısır ülkesinin sahibi olduğunun (ya da uzun vadede düşünüldüğünde yegâne sahibi olacağı) idrakindeydi. Bunun için ailesini yanına getirterek Mısır'da kendine has yönetim sürecini başlatmak istiyordu. Lyons ve Jackson'un ifade ettiği gibi: *“Ortaçağ İslam dünyasında paralı askerler, âlimler ve hacılar her zaman hareket halindeydi; sonuç olarak hırslı bir liderin etrafında kısa zamanda gerek askeri gerekse sivil bir idarenin çekirdeği oluşabiliyordu.”*²⁶³ Selahaddin Eyyûbî buradan hareketle, öncelikle sağlam bir askeri birlik kurmanın gerekliliğinin farkındaydı. Zira Mısır'a ayakbastı basalı gerek iç gerekse de dış saldırılar sürekli faal durumdaydı. Selahaddin tüm bunları bilerek ve çağının adamı olarak hareket etmek zorundaydı. Bu sebepten dolayı güveninin tam olduğu bir orduya ihtiyacı vardı. Amcasının memlûklerinden oluşan Esadiye birliğine güveniyordu. Ancak Nureddin Mahmud'un birliği olan Nuriye birliği tedirgin ediciydi ve her an istenmeyen durumlar oluşabilirdi. Bunun yanında asıl tehdit Ermeni süvarilerden ve Sudanlı piyadelerden oluşan Fâtımî ordusunun kalıntılarıydı. Selahaddin bu karma ordu yapısından ancak kendine has adamlar yetiştirerek kurtulabilirdi ve o da öyle yaptı. 1169 yılında kendine özel ordusu Salâhiye alayını oluşturdu. Alayın başına sadık adamlarından olan Ebu'l Heycâ'yi komutan tayin etti. Ancak oluşturulan bu ordunun tahsisata ihtiyacı vardı ve yeni sultanın bu noktada en büyük pratik dayanağı Nizamülmülk idi.²⁶⁴ Nizamülmülk Ortaçağ İslam dünyasının ve bilhassa devlet yapılanmasının uygulamada nasıl olacağını gösteren ve bugünden bakıldığında Ortaçağ İslam devleti olgusunun anlaşılmasına vesile olan bir siyaset bilimci devlet adamıdır. Nizamülmülk yazdığı *Siyasetnâme*'sinde ordu düzenliliği, tahsisat ve ikta sistemi hakkında şunları söyler: *“Orduya ödenecek para belli edilmelidir. İkta ehli olanlar iktaları ellerinde müstakil ve sayılmış tutmalıdır. Köle olanların ve ikta ehli olmayanların alacakları paranın ne kadar olduğu tayin edilmeli; zamanı gelince kendilerine verilmeleri veya yılda iki defa onları huzuruna çağırarak kendilerine vermeleri için karşılığı olan para hazırlanmalıdır. İkta sahiplerine söylesinler: emirlerindeki atlılardan her kim, ölüm sebebiyle veya başka bir sebeple ortadan*

²⁶³ Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 11.

²⁶⁴ Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 74; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 117; R. Stephen Humphreys, *From Saladin to The Mongols*, New York, 1977, 27.

kaybolursa, derhal bildirsinler ve gizli tutmasınlar. Atlının sahiplerine paralarını aldıkları zaman vuku bulan her önemli iş için bütün askerlerini hazır tutmalarını söylesinler. Eğer bir kişi mazeretli olarak kalırsa; derhal söylesinler ki, bu kalış emir ile olsun. Eğer bundan başka yaparlarsa, onlar azarlansın ve para cezası çeksinler.”²⁶⁵ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere: ikta sistemine bağlı bir ordu teşekkülü, gerekli durumda sefere hazır bir askeri güç olmanın yanında toprağın faal bir şekilde işlenmesine de olanak sağlayan ve işleri organize eden bir yapılanmadır. Sultan Selahaddin de Mısır’da bu yapıyı uygulamış ve Mısır topraklarını emir ve askerlerine ikta olarak dağıtmıştır. Bu sistemle Mısır’da kendi denetimine açık bir sistem oluşturmuştur.²⁶⁶ Bu askeri yapılanma ilerleyen dönemlerde sistematik bir ifade şekline bürünecek Daire-i Adalet (Adalet Dairesi) sisteminin bir ayağı olarak ele alınmalıdır. Adalet Dairesi’ni Maverdî’nin *el- Ahkâmü’s Sultaniye* isimli eserinde dağınık bir şekilde görmemizin yanında²⁶⁷ asıl formülasyonunu Kınalızade Ali Çelebi’nin *Ahlâk-ı Alâî* isimli eserinde görmekteyiz. Kınalızade’de, Büyük İskender’in hocası Aristo’ya dayandırılan adalet sistemi şöyle ifade edilmektedir

“*Adldür mûcib-i salâh-ı cihân,
Cihân bir bâğdur dîvâr-ı devlet,
Devletün nâzımı Şerîatdür,
Şerîata olamaz hiç hâris, illâ mülk,
Mülk zabt eylemez illâ leşker,
Leşkeri cem idemez, illâ mâl,
Mâli cem eyleyen raiyyetdür,
Raiyyeti kul ider pâdişah-ı âleme adl”*

Bu tabirin merkezi adalettir ve devletin yönetim çarkı adalet üzere dönmektedir:

“*Dünyanın iyileşme sebebi adalettir, dünya, duvarı devlet olan bir bağıdır, devlete düzen veren şeriattır, şeriati padişahın başkası koruyamaz, ordu olmadan padişah hâkimiyet kuramaz, Orduyu paradan başka bir şey toplayamaz, parayı kazanan*

²⁶⁵ Nizamülmük, *Siyasetnâme*, Sadık Yalsızuçanlar (çev.), İstanbul: Lacivert yayınları, 2012, 132-133.

²⁶⁶ Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 74; Humphreys, *From Saladin to The Mongols*, 42-43.

²⁶⁷ Ebu’l Hasan Habib el- Maverdî, *el- Ahkâmü’s Sultaniye*, Ali Şafak (çev.), İstanbul: Bedir yayınları, 2017, 52-55.

tebaadır, tebaayı padişaha adalet kul edebilir.”²⁶⁸ Selahaddin Mısır’a egemen olduğunda yukarıda zikrettiğimiz adalet dairesi formülünün bu şeklini duymamış veya siyasetnamelerde bu tarzda formüle edilmiş olarak görmemiş olabilir²⁶⁹ ancak pratiğe dökmeye gayret ettiği devlet yapılanması bundan farklı değildi ve Selahaddin Eyyübî sistemini askeri düzenlemelerle kurmaya başladı. Çünkü Daire-i Adalet kavramında ilk anlaşılması gereken şey siyasal egemenliğin ordu olmadan elde edilemeyeceği/tutulamayacağı gerçeği idi.²⁷⁰ Bu yüzden Selahaddin Eyyübî işe kendi ismine has ordusunu oluşturmakla başladı. Devamında rotasını Mısır’daki vergi sistemini düzenlemeye çevirdi. İlk etapta halkın desteğini ve sevgisini kazanmak için mükûs²⁷¹ (bir çeşit hizmet vergisi) vergisini Fustat ve Kahire’de kaldırdı. Selahaddin Eyyübî’nin Mısır’daki ilk liderlik döneminde (1169-1174) vergiler noktasında devrim niteliğinde uyguladığı asıl önemli gelişme ticaret gümrük vergisini kaldırmış olmasıdır. Bu emre dair Selahaddin’in fermanı Safer ayının üçü Cuma günü (1171) şahitler huzurunda halka duyurulmuştur.²⁷² “Hums” olarak tabir edilen bu gümrük vergisi Dimyat, Tinnis, Reşit, Ayzâb, Asvân, İskenderiye gibi sınır şehirlerde ticaret yapan ve milliyet ayırt edilmeksizin hepsine Rum denilen tüccarlardan tahsil edilen beşte birlik vergidir. Muhtemelen bu vergi Ceneviz, Venedik, Piza, Bizans Devleti ve Akdeniz ticaretinde aktif olan milletlerin tüccarlarından alınmaktaydı.²⁷³ Bu gümrük

²⁶⁸ Kınalızade Ali Çelebi, **Ahlâk-ı Alâî**, Murat Demirkol (çev.), Ankara: Fecri yayınları, 2016, 498; Halil İnalçık, **Adâlet Kitabı**, İstanbul: Yeditepe yayınları, 2015, 121.

²⁶⁹ Adalet dairesinin Osmanlı döneminde sistematize edilmiş versiyonu devlet yönetimi adına zihnimizde bütünlük arz etse de, bunun benzerini Selahaddin Eyyübî devrinde yaşamış devlet adamı ve düşünür olan Ebü’n- Necîb Şeyzerî’nin siyasetname tarzı eserinde de görmekteyiz. Müellif burada ülkenin yani devlet idaresinin kurulduğu düzen olarak beş kaideden bahseder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebü’n- Necîb Şeyzerî, **Nehcü’s- Sülûk fî Siyaseti’l- Mülûk**, Nahifî Mehmed Emin Efendi (çev.), Ensar Köse- Hasan Karayiğit (haz.), İstanbul: Büyüyenay yayınları, 2013, 83-91.

²⁷⁰ Wael B. Hallaq, **İslâm Hukukuna Giriş**, Necmettin Kızılkaya (çev.), İstanbul: Pınar yayınları, 2018, 127.

²⁷¹ Cengiz Kallek, Meks, **DİA**, Cilt 28, TDV, 2003, 583-588; Mükûs vergisinin tekil ifadesi Meks şeklindedir. “*Meks geniş anlamıyla “hesap veya kesenek, kesinti, vergi/resim” mânasına gelir; dar anlamıyla bir ülkedeki mahallî idarelerin kendi bölgelerine giren ticaret mallarından rıhtımlar, sınır gümrükleri, şehir kapıları, köprübaşları, derbendler, kapanlar veya pazarlarda aldıkları duhûliye resimlerini ifade eder. Ticaret metâi için aynı ülke toprakları içinde satışı sunulacağı nihâî pazara ulaşıncaya kadar transit geçtiği muhtelif idarî bölgelerde ödenen mekslerin toplamı genellikle büyük bir yekûn tuttuğundan kelimenin anlamı zamanla genişlemiş, ticaret metâından alınan ağır gayri meşrû vergilerin genel adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu husus “zulüm, zorbalık” ve “hıyanet”in meksin çağrışımları arasında bulunmasının sebebini açıklamaktadır.*” Bu açıdan Selahaddin Eyyübî’nin ele geçirdiği yerlerde mükûs’u kaldırması oldukça manidardır.; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 281-282.

²⁷² Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 70; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve’n- Nihâye**, Cilt 12, 479-480.

²⁷³ Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 298-299; Hums vergisi hakkında bkz. İbn Memâti, **Kavânin ed- Devânin**, Aziz Suryal Atiye (Tahkik), Kahire: Mektebeti Medbûli, 1991, 326.

vergisinin kaldırılması neticesinde Mısır'la kurulan ticaret ağındaki etki alanının geniş yelpazesini Selahaddin Eyyûbî ile çağdaş olan Yahûdî seyyah Tudelalı Benjamin'in *Seyahatnâme*'sinde görmekteyiz. Benjamin eserinin bir pasajında İskenderiye şehrinin ticari açıdan önemine şu şekilde değinmektedir: *"İskenderiye dünya milletleri için önemli bir ticaret merkezidir. Venedik, Lombardiya, Toskana, Apulia, Amalfi, Sicilya, Calabria, Romanya, Hazar, Macaristan, Bulgaristan, Slovenya, Rusya, Almanya, Saksonya, Danimarka, Norveç, İngiltere, Flanders, Normandia, Fransa, Poitiers, Provens, Cenova, Pisa, Aragon ve Navarra gibi Hıristiyan krallıklardan; Batıya doğru Müslümanların idaresi altındaki Endülü, el-Garp, Afrika ve diğer Arap memleketlerinden diğer taraftan Hindistan, Habeşistan, Libya, Yemen, Şinar (Irak), Şam; ayrıca halkı Yunan ve Türk diye isimlendirilen Yavan'dan da ticaret yapmak için pek çok tüccar buraya gelmektedir. Hindistan'dan gelen tüccarlar her çeşit baharatı buraya getirmekte ve Hıristiyan tüccarlara satmaktadır."* Bunun yanında İskenderiye'nin yoğun bir ticari trafiğe sahip olmasından ötürü her milletin kendine ait hanlarının olduğu da Benjamin'in ifadeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca İskenderiye'de yaklaşık olarak 3000 Yahûdî'nin yaşadığını da göz önünde bulundurur isek²⁷⁴ buradan Selahaddin Eyyûbî'nin Hums vergisinin lağvını emretmesinin gayri müslimler ve ticaret erbabı nezdinde yeni kurulan Eyyûbî Devleti'ne karşı bir sempati oluşturacağı gerçeğine de ulaşmış oluruz. Bu çıkan emirle birlikte tüccarların sakladıkları malları göstermeksizin, ihraç veya ithal ettikleri mallar sorulmadan, gereksiz yere alıkonulmadan, karadan yahut denizden ticaret yapmalarına izin verilmekteydi.²⁷⁵ Riley-Smith'in dediği gibi *"Ortaçağ Akdeniz hükümdarları, vergileri düşürmenin ticareti hareketlendirerek onlara daha az değil daha çok kazandırdığını çok iyi anlamışlardı."*²⁷⁶ Selahaddin'in bu uygulamasında Mısır'da değişen yönetimin ticaret erbabına bir zararının dokunmayacağı ve sürdürüle gelen ticaret akışının yine (ve hatta vergi affı uygulamasıyla daha serbest) devam ettirilebileceği sinyalinin verilmek istendiği muhtemeldir. Ancak bu mâlî cömertlik başka yönden kapatılmadığı surette Selahaddin'in güçlü orduları ikmâl etmesi olanaksızdı. Bunun için yapılması gereken en kestirme iş hem dinî açıdan hukuksal sorun oluşturmayacak hem de devlet

²⁷⁴ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, **Ortaçağ'da İki Yahûdî Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri**, 125-126.

²⁷⁵ Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 70-71.

²⁷⁶ David Abulafia, **Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, Gül Çağalı Güven (çev.), İstanbul: Alfa yayınları, 2012, 370.

tarafından kolaylıkla icra edilebilecek bir gelir kapısının açılmasıydı ki bu zekâtın devlet eli toplanıp dağıtılmasıyla gerçekleşecekti. Uygulamada zekâtı her Müslüman kendisi de verebilirdi fakat devlet tarafından toplanmak istendiğinde de sıkıntı olmazdı. Selahaddin geçmişteki uygulamalarda da görüldüğü üzere zekâtı bir devlet vergisine çevirerek sosyal yardımı devletin şefkatli yanıyla yaparken toplanan verginin bir kısmını da savaş, diplomasi ve idari işlerde kullanabilecekti.²⁷⁷ Zekâtın kullanım alanları ayetle belirtiliyor olsa da Allah yolunda savaşanlar da zekâttan pay alabilirdi.²⁷⁸ Bu surette askeri açıdan ordu düzenlemek ve yeni inşa sürecinde olan bir devletin mâlî ihtiyaçlarını karşılamak sağlam bir gelir kaynağına bağlanmış gözükmektedir.

Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da yerleştirmeye çalıştığı iktidarını Sünnî yapılanmanın kendisine sağladığı meşru zeminde görmekteyiz. Giriş kısmında açıklandığı gibi Eyyûbî devletinin meşruiyetini Sünnî devlet ideolojisini benimsemiş bir kanaldan (Selçuklu - Zengî silsilesi) alması, Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da Sünnî uyanışı gerçekleştirmesini gerekli kılmaktaydı. Bu durum Mısır'daki Şîlikten ziyade Haçlılar'a karşı cihad argümanının işlevi ve kavramın içinin doldurulmasıyla ilgiliydi. Çünkü şimdi karşısında savaşacağı en belirgin cephe Haçlılar'dı. Haçlılar ile girişeceği savaşta asıl önemli olan nokta ise içte birliği sağlamak ve o birlik ruhunu Haçlılara karşı sağlam bir şekilde kanalize etmektir. Tezimizin başlığının "Eyyûbî-Haçlı ilişkileri" ekseninde seçilmesinin de Selahaddin Eyyûbî'nin devletini Haçlılar karşısında cihad savunuculuğunu üstlenen siyasal bir yapı olarak tayin etmiş olması savından kaynaklıdır. Zira Selahaddin'in halefleri de onun bu meşruiyet çizgisini (Haçlılara karşı İslam'ın savunuculuğunu üstlenme) olabildiğince devam ettireceklerdir. Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'daki Sünnî medrese yapılanmasını oluşturmaya çalışması tam da bununla ilgili bir durumdur. Jonathan Berkey'in ifadesi Selahaddin döneminin medreseye bakış açısını çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Berkey'e göre: *"Her ne kadar medrese bir önceki araştırmacı kuşağın düşündüğü gibi Sünnî idarelerin Şîa'ya karşı mücadelesinde her zaman ve açıkça bir araç olarak kullanılmadıysa da, daha genel manada o, Haçlılar'ın uyanışa geçtiği Ortaçağ'da bile isteye gelenekçi ve - Haçlılara karşı savaşçı - bir Sünnî Müslüman*

²⁷⁷ Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 71.

²⁷⁸ el- Maverdî, **el- Ahkâmü's Sultaniye**, 233-237.

*kimliğinin öne çıkmasıyla irtibatlıydı."*²⁷⁹ Bu Sünnî Müslüman kimliğin oluşması için Selahaddin Eyyübî Fâtımîlerin merkezi olan Kahire yerine Fustat'ı²⁸⁰ medrese inşasını başlatmak için uygun görmüştü. Zira Fustat büyük bir şehir olup birçok pazarı ve tüccar konağı niteliğinde hanı bulunmaktaydı. Şehir içerisinde yerleşik olan zengin Yahûdî tüccarlarını da hesaba katarsak sadece ticari emtianın değil haber ağının da kısa sürede yayıldığı bir merkez olması açısından Fustat'ın kasıtlı olarak tercih edildiğini söyleyebiliriz.²⁸¹ Kahire Fâtımî iktidarının ihtişamlı sembolü iken Selahaddin'in medreseyi Fustat'ta yaptırıyor olması ilginçtir. Selahaddin'in Sünnî yapıdaki bir medreseyi Şîî Fâtımî başkentinde (her ne kadar yıkılmış da olsa) kurmak istemeyişi bir Şîî tepkiyi sınyacak gücü kendisinde bulamamasından kaynaklı olabilir. Ancak Fustat'ın Kahire'ye olan yakınlığı düşünülduğünde ise Kahire'nin üzerine Sünnî gölgenin düşmesi için burasının seçilmiş olması muhtemeldir.²⁸² Ya da Selahaddin Eyyübî Fustat'ta yeni bir inşa sürecine girerek, var olana şimdilik geniş çaplı bir müdahalede bulunmadan (bunu yok saymak şeklinde de düşünebiliriz) kendi siyasî yapılanmasını oluşturma sürecine girmiştir. Sonuç itibariyle Selahaddin Eyyübî her ne olursa olsun tarihi nişanelerden anlayan bir liderdi ve medreseyi Fustat'ın her hangi bir yerinde değil Amr İbn As²⁸³ Camii'nin yanında yaptırmayı kararlaştırdı. Ayrıca kendi ikâmetgâhı da buraya yakın olduğundan inşaatı sürekli izleme imkânı vardı. 1170 yılının başında Şafîî medresesinin yapımına başlandı ve Amr camiinin güneyindeki Fâtımî hapisanesi yol açmak adına yerle bir edildi. Medrese inşası sürecinde Fâtımî siyasal gücünün tehditkâr bir yansıması olan hapisananenin ortadan kaldırılması yeni kurulan devletin müşfikliğine ince bir

²⁷⁹ Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali İslami Eğitimin Sosyal Tarihi*, İsmail Eriş (çev.), İstanbul: Klasik yayınları, 2015, 18-19; Ayrıca bkz.: Humphreys, *From Saladin to The Mongols*, 28: Cihad söyleminin bütünleştirici yanı Eyyübî yapılanması içerisinde olan Türkmen, Kürt ve Arapları bir arada tutabilmesiydi.

²⁸⁰ Şerif el-İdrisî, *Nüzhetü'l Müştak fi İhtirâku'l Afâk*, Cilt 1, 322-323: Fustat'ın Hz. Nuh'un torunu Em (Ham'ın oğlu) tarafından inşa edildiğini yazar. İdrisî'ye göre ziraatin iyi yapıldığı ticari kapasitesi yüksek olan oldukça mamur bir şehirdir.; Zekeriya b. Muhammed Kazvinî, *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Murat Ağarı (çev.), İstanbul: Ayışığı yayınları, 2019, 157: Mısır'ın önemli şehri olan Fustat Amr b. As tarafından kurulmuştur ve Nil'e kıyısı vardır. Selahaddin Mısır'a yerleşince Fustat'ı imar etmiştir.; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül- Bıldân*, Cilt 4, Beyrut: Dârus Sadr, 1977, 261-266.

²⁸¹ Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia, *Ortaçağ'da İki Yahûdî Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, 119.

²⁸² Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, Yavuz Alogan (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 2016, 66; Azzam, *Selahaddin Eyyübî*, 130.

²⁸³ İslam'ın ilk asrında, Mısır'ın fethedilmesinde öne çıkan bir isimdir. Mısır Fâtihisi olarak bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Önkâl, Amr b. Âs, *DİA*, Cilt 3, TDV, 1991, 79-81.

göndermeydi.²⁸⁴ Devamında Mısır'daki Şîî kadıların yerine Şafîî kadılar görevlendirildi.²⁸⁵ Eyyübî siyasetinin ana kaynağı olan Sünnî düşüncenin ihyası adına gerek Selahaddin Eyyübî gerekse de halefleri döneminde medrese inşasına büyük önem verildi.²⁸⁶

Selahaddin Eyyübî, Nureddin Mahmud'un Mısır naibi olarak Fâtımî Halifesi'nin ölümü üzerine ilk parayı darb ettirmiştir (1171). Darbedilen paranın üzerinde Abbâsî Halifesi el-Mustezî ile Nureddin Mahmud'un isimleri zikredilmektedir.²⁸⁷ Selahaddin Eyyübî'nin siyasi kariyerine Nureddin Mahmud'a tabi olarak başlaması ve bunu Mısır gibi önemli bir coğrafyada icra ediyor olması sonraki zamanda kendisini Nureddin Mahmud'un mirasçısı olarak görmesine olanak sağlayacaktır. Selahaddin Eyyübî'nin Mısır'da geçirdiği ilk yöneticilik evresi (1174 Nureddin Mahmud Zengî'nin ölümüne kadar) onun Mısır'ı tanıma sürecidir. Selahaddin Eyyübî'nin bu dönemde kendine has ordu birliğini teşkil etmesi, tüccarlara ticari akışı sağlamak adına kolaylıklar sunması, vergi sistemini düzenlemeye gayret etmesi, Sünnî yapılanma sürecini (bilhassa medrese kanalıyla) başlatması gibi konulara öncelik vermesi Mısır'da kendine özgü siyasi bir ortam oluşturma gayesiyle açıklanabilir. Bu minvalde Selahaddin Eyyübî'nin en başından beri gelecek için kendisini tabiiikten kurtarıp sultan olmaya hazırladığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

²⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 370; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 128; Azzam, *Selahaddin Eyyübî*, 130-131.

²⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 370; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 128.

²⁸⁶ Mahmut Dündar, *Mısır Eyyübülerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, İstanbul: Çıra Akademi yayınları, 2017, 66.

²⁸⁷ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 45; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 187; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 81; Sallabî, *Selahaddin Eyyübî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, 237.

1.2. Selahaddin Eyyûbî'nin I. Suriye Seferi (1174 - 1176)

1.2.1. Şam'a Giriş

Nureddin Mahmud'un Mayıs 1174 yılında ölümünün ardından Mısır ve Suriye arasında kısa sürede bir denge değişikliğinin kaçınılmazlığı gün yüzüne çıkmıştı. Selahaddin Eyyûbî Mısır'da Zengî vekilliğinden kurtulup Suriye'de hâkimiyeti ele geçirmeyi amaçlamaktaydı. Böylece büyük sultan olabilmenin yolunu açabilecekti. Ancak bunun için gerekli ortamı ve ileri sürülen gerekçeleri çok iyi saptaması elzemdi. Zaten yakın zamanda Sicilya donanmasının İskenderiye saldırısını bertaraf etmiş ve Mısır'da asayişini sağlamıştı. Yani gücünün baskın yanını göstermeyi başarmış ve yönünü Suriye'ye çevirmişti. Nureddin Mahmud'un ölümünün ardından Zengî ailesinin başına henüz çocuk yaştaki veliahtı olan oğlu el-Melik el-Salih geçmişti.²⁸⁸ Selahaddin Eyyûbî, Melik Salih Şam (Dımaşk) tahtına oturunca Mısır'da onun adına hutbe okuttu ve yeni efendisinin ismini dinarların üzerine bastırdı.²⁸⁹ Görünürde her şey usulüne göre yapılmıştı ancak mevcut idarenin Nureddin Mahmud dönemindeki idareyle kıyaslandığında bir otorite boşluğunun olduğu aşikârdı. Nureddin Mahmud'un ölümünden hemen sonra Kudüs Kralı Amaury küçük yaşta tahta oturan Melik Salih'i hafife alarak Dımaşk'a girdi ve Banyas'ı muhasara etti. Dımaşk halkı bu saldırıdan oldukça korkmuştu ve Haçlılara yıllık vergi vermeyi teklif ederek anlaşma yapma ricasında bulunuldu. Kral Amaury buna başta razı olmasa da sefer esnasında hastalanmasından ötürü kuşatmayı kaldırıp geri çekildi ve kısa süre sonra da öldü.²⁹⁰ Selahaddin Eyyûbî artık kaçınılmaz olarak Suriye bölgesinin Haçlı tehdidine karşı (Kral Amaury ölmüş olsa da) açık olduğunu

²⁸⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 89; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 35; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 408; Ephrem-İsa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 223; Süryanî Mikhaîl, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 232; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 417; Ebu'l Fida, *el-Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 134-135; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cemaleddin Şeyyal (Tahkik), Cilt 2, İskenderiye, 1957, 2; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 317; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 162; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, *en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, 71.

²⁸⁹ Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 417; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 135; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 162.

²⁹⁰ Süryanî Mikhaîl, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 232-233; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 322; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 7.

biliyordu ve Nureddin Mahmud dönemindeki gibi Suriye'yi müstahkem bir bölge yaparak Mısır'la birleştirmeyi istiyordu.

Nureddin Mahmud'un ölümüne üzülenler olduğu gibi sevinenler de vardı. Nureddin'in yeğeni Musul Emiri Seyfeddin Gazi amcasının ölüm haberini alınca bu duruma çok sevindi ve haberciler çıkartarak artık Musul'da serbestçe içki içilebileceğini duyurdu. Sarhoş gezilip Emir (Seyfeddin Gazi) hesabına da eğlenilebilecekti. Ayrıca bu otorite boşluğunu fırsat bilen Seyfeddin Gazi ordusunu toplayarak hemen harekete geçti ve az zamanda Nusaybin Habur, Urfa (Edessa), Harran, Rakka, Suruc, gibi yerleri ele geçirdi. Kalatü'l- Caber dışında el-Cezîre'nin tamamına hâkim oldu.²⁹¹ İbn Vâsıl'a göre ise Seyfeddin Gazi'nin asıl muradı Mısır'a hükmetmektir.²⁹² Bu çıkarım bizi bir iktidar mücadelesinin açıklık kazanmasına götürmektedir. Mısır'ın hedef gösterilmesi bir coğrafyadan öte bir şahsın odak noktası haline getirilmesi olarak da düşünülebilir. Selahaddin Eyyûbî Mısır'ın resmî olmasa da fiilî sahibidir. Bu durumda Seyfeddin Gazi yakın gelecekte Selahaddin'le karşı karşıya gelecektir.

Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra Suriye meselesine Selahaddin Eyyûbî'nin nasıl baktığı da önemlidir. Zira güngörmüş ve yetenekli efendi Nureddin yerini dolduracak bir halef yetiştiremeden tahtından göçmüştür. Yerine geçen oğlu Melik Salih çocuk sultan kabilinde değerlendirilirken Musul sahibi Seyfeddin Gazi'nin amcasının ülkesini ele geçirme planı uygulamaya konmuştur. Ayrıca ileri gelen devlet ümerasının da ortak bir noktada buluşamayışı Nureddin Mahmud'un büyük gayretlerle ikâme ettiği devletin içine düştüğü sıkıntılı durumu yansıtması açısından önemlidir. Melik Salih'in küçük yaşta olması onun vasiliği için emirlerin birbirleriyle mücadele etmesine sebebiyet vermiştir. Bu emirlerden en güçlüleri Şemseddin İbn Daye ve İbn Mukaddem olarak bilinen Şemseddin Muhammed'dir. İbn Mukaddem Dimaşk'a sahip olarak Melik Salih'i yanında tutar ve böylece konumunu güçlendirmeye çalışır; İbn Daye ise Zengîlerin ilk merkezi olması bakımından büyük

²⁹¹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 5-6-9; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l-Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 175; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 401-402; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 417; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 62; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 138.

²⁹² İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 5.

önem arz eden Haleb'i ele geçirir.²⁹³ Bu ayrılıkçı tutumların yanında Melik Salih'in çevresindeki Emirler de bir konuda ortak fikirde bulunamayıp birlik içinde hareket etmekten uzaktıdır.²⁹⁴ Zengî Devleti'nin içine düştüğü kritik durumu İbn Kesîr şöyle tarif etmektedir: “Şam sultanı Nureddin Mahmud b. Zengî vefat etmiş, halk korkuya kapılmış, devlet binasının duvarları çatlamış, temelleri sarsılmış, yöneticiler ihtilafa düşmüş, ipler elden çıkmıştı.”²⁹⁵ Selahaddin Eyyûbî bu durumda kendisinin bizzat olaylara müdahale etme hakkının olduğunu düşünüyordu. Zira Nureddin Mahmud kendisine iş bilir ve güvenilir gözle bakmasaydı eyaletlerinden en büyüğünü ve en önemlisini idaresine vermezdi. Ayrıca Selahaddin Eyyûbî'ye göre, Nureddin Mahmud biraz daha yaşasaydı Melik Salih'e Atabey olma hakkının da kendisinin olacağından şüphesi yoktu. Ancak bu kargaşa durumu Selahaddin Eyyûbî'yi tedirgin etmiş olmalı ki Şam'a yolladığı mektubunda: “Sanki efendime ve oğluna sizden başka hizmet eden yokmuş gibi davranıyor ve beni dışlamaya kalkışyorsunuz” diye Şam ümerasını ikaz ediyordu. Mektubunun devamında ise yakında Şam'a geleceğini, efendisinin hatırasını şerefendirip sahip çıkacağını ve ahlaksızca tutum içinde olanları cezalandıracağını söylüyordu.²⁹⁶ Şam'daki bu çekişme ortamı ise halkın yeni sultan Melik Salih'e karşı olumlu düşüncelerini engelliyor ve yönetime karşı bir nefret oluşmasına neden oluyordu.²⁹⁷

İbn Mukaddem, Seyfeddin Gazi'nin ikircikli ve yayılmacı politikası ile Şam'ın içinde bulunduğu karışık durumu değerlendirerek Selahaddin Eyyûbî'ye bir mektup yazılıp yardım istenilmesini uygun gördü. Böylece Selahaddin Eyyûbî Şam'a geldiği takdirde hâkimiyetine rıza gösterileceği de mektupta ifade edildi.²⁹⁸ Selahaddin Eyyûbî Şam'a girmeden evvel Şam halkının Haçlıların Banyas'ı kuşatmasında onlarla savaşmak yerine, Banyas'ı terk etmeleri karşılığında para teklif etmelerini

²⁹³ İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 175; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 62.

²⁹⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 89; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 35.

²⁹⁵ İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 509.

²⁹⁶ Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, 168-169; Oldenbourg, *The Crusades*, 382.

²⁹⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 89; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 35.

²⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 408-409; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 89; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 176; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 165-166; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 146.

zelilce bir tutum olarak görmüş ve onları Haçlılarla ittifak yaptıkları için kınamıştı.²⁹⁹ Böylece Selahaddin Eyyübî Şam'da istikrarı sağlamakla hem Zengî Devleti'nin koruyucusu olacağına hem de Haçlılarla olan mücadelesini daha iyi sürdüreceğine inanmaktaydı. Bu durum Zengî Hanedanlığı tarafından bakıldığında Selahaddin Eyyübî'nin efendisi Nureddin'in devletini ele geçirmesi şeklinde değerlendirilebilmekteydi. Bunun en açık ve biraz da ironik tarzda söyleniş tarzını Büyük Michel'in eserinde görmekteyiz. Michel, Selahaddin Eyyübî'nin amacını şöyle özetler: “Nurettin'in mirasçılarını ortadan kaldırmak zorundaydı. Bunlar onun rakipleriydi. Zengî ailesinin çıkarlarını savunuyorlar ve Suriye'deki emellerine karşı hareket ediyorlardı. Zaten amacı onlara ait toprakları ele geçirip akrabaları Eyyübîlere dağıtmak değil miydi?”³⁰⁰ Tarihi süreklilik içerisinde bakıldığında ise Selahaddin Eyyübî'nin Suriye bölgesini tam anlamıyla Mısır'la ortak hareket etme noktasına getirdikten sonra yönünü Kudüs Haçlı Krallığı'na çevirmesi onun amacını göstermektedir. Nasıl ki Nureddin Mahmud Mısır'la Suriye'yi birleştirirken Haçlılara karşı daha iyi savaşacağını dillendirdiyse Selahaddin Eyyübî de rahle-i tedrisinden geçtiği komutanın yöntemini devam ettirecektir. Gerçekten gerek Suriye'nin coğrafi konumu gerekse de zenginliği Haçlılara karşı girişilecek savaşta çok önemli bir yer tutmaktaydı. Bu sebepten ötürü başta İmadeddin Kâtip İsfehânî olmak üzere Selahaddin Eyyübî'nin kâtipleri Kudüs'ü ele geçirmek için Suriye'nin önemini daima vurgulamışlardır. Bu minvalde Kudüs'ün kutsallığını da ön plana çıkarıcı ifadelerle mektuplarında yer vermişlerdir. İmadeddin Kâtip İsfehânî, Selahaddin Eyyübî'nin Suriye'yi ele geçirmeden önce yazdığı bir mektubunda dile getirdiği “Eski zamandan kalma piramitler, Kudüs'teki kutsal yerlere nazaran nedir ki” sorusuyla³⁰¹ esasında Eyyübî ailesinin uzun soluklu siyasi hedeflerine işaret etmek istemiştir.

Selahaddin Eyyübî aldığı Şam davetinden sonra kısa sürede harekete geçti. Kardeşi Melik Âdil'i Mısır'a naib bırakarak 12 Ekim 1174'te Kahire'den Şam'a yedi yüz kişilik bir süvari birliğiyle hareket etti. Yanında veziri Kadı Fâdıl ve kardeşi Tuğtekin bulunmaktaydı. Ekim ayının sonunda Şam sınırına varan Selahaddin

²⁹⁹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb**, Cilt 2, 8; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 63.

³⁰⁰ Ephrem-İsa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 223; Ayşe Çekiç, Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü: Selahaddin Eyyübî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Halep İle Musul'u Zaptı, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt 39, Sayı 67, 2020, 123.

³⁰¹ Azzam, **Selahaddin Eyyübî**, 142-143.

Eyyûbî hem hızından hem de bu denli az adamla gelmiş olmasından ötürü şaşkınlık yarattı. İbn Mukaddem'den başka Selahaddin'i Şam'a davet eden bir diğer isim olan Busralı³⁰² Şemseddin gelen orduyu ilk karşılayanlar arasındaydı.³⁰³ Şemseddin Kadı Fâdıl'a yanlarında ne kadar para olduğunu sorduğunda 50.000 dinar cevabını alınca beyninden vurulmuşa döndü ve "hem kendinizi hem de bizi yaktınız" dedi.³⁰⁴ Gerçekte ise Selahaddin Eyyûbî'nin yanında yalnızca 10.000 dinar vardı. Selahaddin'e göre yanında ne kadar para getirdiğinin çok önemi yoktu zira para transferi yaygındı. Selahaddin Eyyûbî bu kadar az adam ve niteliksiz nakitle gelerek aslında amacının ne olduğunu göstermeyi amaçlamıştı. *"Her şeyden önce asıl mesele, Selahaddin'in Suriye'ye giriş tarzıydı: Bir ordunun başındaki yabancı bir istilacı gibi değil de, eve dönen gerçek bir evlat gibiydi."*³⁰⁵ Selahaddin Eyyûbî Suriye'yi kanla değil gönül alarak ele geçirmeyi dilemekteydi. Mısır ve Suriye'yi İslam davası için bir çatı altında toplamak istiyor ve bunu her fırsatta dile getiriyordu. *"İslam ehli toplanıp bir araya gelerek birbirini sevmedikçe ben İslam mücahidi değilim"* diyordu.³⁰⁶

Şam ve Haleb arasındaki mücadelede ve çekişme sonrasında Melik Salih'in Haleb'te olmasının Zengî Devleti adına daha isabetli olacağına karar veren ümera yeni sultanı Şam'dan Haleb'e göndermişlerdi. Böyle düşünmelerinde önemli bir neden olarak Seyfeddin Gazi'nin Haleb'e saldırıp ele geçirmesi korkusu vardı. Böylece Melik Salih, Selahaddin Eyyûbî Şam'ı ele geçirmeden evvel Haleb'e gitmişti. Bu yolculukta ona refakat eden kişi Saadeddin Gümüştekin idi.³⁰⁷ Selahaddin Şam'ı

³⁰² Busra Havran'da (Suriye'nin güneyinde bulunan bir bölge) bir şehirdir. Hz. Peygamber'in rahip Bahira'yla karşılaştığı şehir olarak İslam tarihinde önemli bir yer edinmiştir. İslamî fetihler sırasında Şam'da ilk fethedilen şehir Busra'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. el-Kalkaşandî, **Subhu'l-Â'sâ fî Sinâati'l - İnşa**, Cilt 4, Kahire, 1914, 107-108; Ebû Muhammed Abdülmelik bin Hişâm bin Eyyûb el-Himyerî, **Siret-i İbn Hişam**, Abdülvehhab Öztürk (çev.), Cilt 1-2, İstanbul: Kahraman yayınları, 2016, 239; Ş. Tufan Buzpınar, Havran, **DİA**, Cilt 16, TDV, 1997, 539-541; Şerif el-İdrisi, **Nüzhetü'l Müştak fî İhtirâku'l Afâk**, Cilt 1, 161: İdrisi'de Busra'nın küçük bir yerleşim yeri ve halkının Araplardan müteşekkil olduğu geçmektedir.

³⁰³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 409; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 509; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 339-340; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 240: Burada yıl olarak bir hata söz konusu Mikhail Selahaddin'in Dimâşk'a girişini 1176 olarak zikreder; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 146; Ramazan Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016, 53-54.

³⁰⁴ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 19; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 409-410; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 146.

³⁰⁵ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 146-147.

³⁰⁶ Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 64.

³⁰⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 408-409.

hiçbir mukavemetle karşılaşmadan ele geçirdiğinde Melik Salih Haleb'te bulunmaktaydı. Selahaddin Şam'a girdiğinde ilk olarak babasının evi olan ve Dâru'l-Akiki olarak bilinen ata evinde konakladı. Aslında bunu yapmakla Şam'ın baba ocağı olduğunu gösteriyordu. Sonrasında şehir halkına sevgi gösterip halka çok miktarda ihsanda bulundu. Kale komutanı Reyhan, Selahaddin'e karşı biraz dirense de Şam Kadısı Kemaleddin Şehrezûrî'nin aracılığı sayesinde kısa sürede kale teslim oldu. Selahaddin Eyyûbî Şam'ı ele geçirirken bunu Melik Salih'in memlûku olarak yaptığını belirtmekten geri durmadı. Böylece asıl amacının ona yardım etmek ve Seyfeddin Gazi tarafından alınan yerlerin tekrardan alınarak kendisine teslim etmek olduğunu söyledi. Şam'ın işleyişini aksatmamak adına şehrin baş kadısı olan ve vakıf, divan vs. işleri bizzat yöneten Kemaleddin Şehrezûrî'yi görevinde bıraktı. Ayrıca itaatinin alameti olarak Melik Salih adına hutbe okutup para bastırıldı.³⁰⁸ Selahaddin Şam'da halkın sevgisini ve desteğini kazanmak adına mükûs vergisini kaldırdı³⁰⁹ ve derhal pazarların açılması emrini vererek yağmayı yasakladı. Böylece şehrin gönlünü fethetmeyi başardı.³¹⁰ Ancak sadece Şam'ın denetim altına alınması bir şey ifade etmiyordu. Şam/Dımaşk Güney Suriye'nin anahtarı olmasına karşın Haleb ele geçirilmeden Suriye ele geçirilmiş sayılmazdı ve Haleb cenahından yani kuzeyden gelecek bir saldırı Selahaddin Eyyûbî'yi zora sokabilirdi.³¹¹ Ayrıca Melik Salih'in yandaşı olanlar Selahaddin Eyyûbî'nin Şam'a girmesine büyük tepki gösterdiler. Muhalif grup Kutbeddin Yınal b. Hasan'ı Selahaddin Eyyûbî'ye göndererek, kılıçtan keskin sözlerin eşliğinde Selahaddin'in Şam'a gelmesinin hoş karşılanmadığını açıkça ifade ettiler.³¹² Zaten Musul emiri Seyfeddin Gazi'ye göre: Selahaddin Eyyûbî "*efendisine karşı havlayan bir köpek*" olarak görülmekteydi.³¹³ Ancak Seyfeddin Gazi'nin bu aşağılayıcı sözleri tamamen siyasi bir söylemdi. Ve Seyfeddin Gazi gelişen durumun kendi aleyhine olan ciddiyetini yeterince kavramış

³⁰⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 410; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 89-90; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 35; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 19-20; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 343; el-Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 58; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 418-419; İbnü'l- Ezrak, **Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi**, 166-167; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 135; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2018, 93.

³⁰⁹ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 58.

³¹⁰ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 147.

³¹¹ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 148.

³¹² Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 94; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 148-149; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 33.

³¹³ Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 241.

bulunmaktaydı. Zira İbn Şeddad'ın dediğine bakılırsa Seyfeddin çok geçmeden: “*Adamın işi büyüdü, şanı yüceldi ve söylediği üstünlüğü kazandı*” diyecekti.³¹⁴ Bu durumda Zengî Hanedanlığı'nın mirasına hâkim olmak adına gerçekleşecek karşılaşma uzlaşma masasından çok savaş meydanında olacak gibi görünmekteydi.

1.2.2. Hıms, Hama ve Haleb Kuşatması: Haleb - Haçlı İttifakı

Selahaddin Eyyûbî Dımaşk'ta işleri düzene soktuktan sonra yerine kardeşi Seyfül İslam Tuğtekin'i naib bırakarak 28 Kasım 1174 tarihinde Hıms üzerine sefere çıktı.³¹⁵ Hıms, Hama, Barin Kalesi, Selemiyye, Tell Halid ve el-Cezîre bölgesinde yer alan Urfâ şehri Nureddin Mahmud'un Emiri olan Fahreddin Mesud ez-Zaferanî'nin ikta bölgesiydi. Ancak Nureddin Mahmud ölünce halk Fahreddin Mesud'un kötü yönetimine başkaldırıp evini yağmalamış ve sonrasında yukarıda adları zikredilen ikta bölgeleri Zengî Hanedanlığı'na bağlı valiler tarafından yönetilmeye başlamıştı.³¹⁶ Bu otorite boşluğundan faydalanıp Haleb'i de ele geçirmek isteyen Selahaddin Eyyûbî Hıms şehrine girse de şehrin kalesinin direnmesi sonucunda vakit kaybetmemek adına Hıms Kalesi'ni kuşatacak kadar asker bıraktıktan sonra Hama üzerine yürüdü. Aralık ayının son haftasında (1174) Hama şehrini ele geçirdi.³¹⁷ Selahaddin bu ilerlemeleri kaydederken Mısır'dan büyük miktarda altın getirip cömertçe dağıttı ve etrafında güçlü bir ordu teşkil etti. Bunun yanında Nureddin Mahmud devrinden beri Dımaşk'ta bulunan bazı Haçlıları serbest bırakarak kurtuluş fidyelerini ödemelerinde kolaylık sağladı ve onlarla barış yaptı. Süryani Patriği Mihail'in Selahaddin Eyyûbî'ye karşı oldukça iğneleyici ve

³¹⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 90; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 35.

³¹⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 410; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 90; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 135; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 58; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 510; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 22.

³¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 410; İbnü'l- Ezrak, *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi*, 167; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 135-136; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 22.

³¹⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 410-411; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 510; Süryanî Mikhail, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 240; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 58-59; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 136; Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 236-237; Şeşen, *Selahaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 94; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 54-55.

tumturaklı üslubu bir kenara bırakıldığında, Dımaşk'tan salınan Haçlıların vasfını nitelediği “*güzide adamlar*” ifadesi dikkat çekicidir.³¹⁸ Zira Selahaddin Eyyûbî Haçlılarla mücadelesini daima dış politikasının ana gündemi olarak belirlemiş ve her fırsatta bunun altını çizmiştir. Onun Haçlı önde gelenlerini serbest bırakması bir anlamda Haçlılara karşı verdiği mücadeleye hanel getirmiş gözükmemektedir. Ancak devletin iç düzeni sağlanmadan Haçlılara karşı topyekûn bir mücadelenin verilmesi de mümkün gözükmemektedir. Şu aşamada Selahaddin Eyyûbî'nin öncelikli amacı Haçlı saldırılarını Suriye topraklarından uzak tutmak olabilir. Zira Haçlılar ile yapılan yerel ittifaklar Selahaddin'in işini daha da zora sokabilir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda Selahaddin Eyyûbî'nin Haçlılara karşı mevcut uzlaşmacı tutumu daha anlaşılır bir mahiyet kazanmaktadır.

Hama şehri ele geçirildiğinde burada Nureddin Mahmud'un memlûklerinden olan Emir İzzeddin Cordik bulunmaktaydı. Selahaddin Eyyûbî Hama'yı ele geçirdikten sonra asıl hedef olan Haleb şehri üzerine yoğunlaştı. Haleb yönetimine İzzeddin Cordik arabulucu ve elçi olarak yollandı ve Selahaddin kendi baskın gücünü ortaya koyarak barış yapılmasından yana tavır takındı. İzzeddin Cordik yanında Selahaddin'in mektubunu da götürdü. Ancak İzzeddin Haleb'e vardığında yakalanıp hapsedildi.³¹⁹ Yine de bu durum karşısında kapıların tamamen kapanmadığına inanan Selahaddin Eyyûbî, Haleb'i ele geçireceğine tüm kalbiyle inanıyordu. Hatta tek yapılması gereken şeyin gidip sütü sağmak olduğu benzetmesini de bizzat kendisinin yaptığı bilinmektedir.³²⁰ Ancak iş sandığı kadar kolay olmadı. Selahaddin Eyyûbî diplomasi yoluyla Haleb ile barışı sağlayamayınca şehir üzerine yürüdü. 30 Aralık 1174'te Haleb'i kuşattı. Nureddin Mahmud'un velihtı olan çocuk yaştaki Melik Salih çevresindeki ümeradan kimselerinde etkisiyle Haleb meydanına çıktı. Haleb halkına hitaben şunları söyledi: “Babamın size yaptığı iyilikleri unuttunuz mu? Ben sizin yetiminizim ve babamın iyiliklerini inkâr eden nankör adam ülkeme geldi ve şimdi onu benden almak istiyor.” Ayrıca Melik Salih bunları söylerken gerek olayın

³¹⁸ Süryanî Mikhaîl, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 240-241.

³¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 411; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 510; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 136; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 22-23; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 113; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 149.

³²⁰ Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 149-150; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 112: Haleb bir şehir adı olmakla beraber Arapça'da süt anlamına da gelmektedir. Bu bakımdan Selahaddin Eyyûbî Haleb'i ele geçirmenin süt sağmak gibi basit bir iş olduğunu edebi bir benzetmeyle dile getirmiştir.

trajedisinden gerekse de küçük yaşının verdiği ruh halinden olması muhtemel gözyaşlarını tutamıyordu. Bu hüznü konuşmanın akabinde Haleb halkı Melik Salih'i ve Haleb'i sonuna kadar savunacaklarına dair söz verdiler.³²¹ Bu dönemde Haleb'de İmamiye Şia'sına mensup pek çok kişi bulunmaktaydı ve onlar da Melik Salih'e bazı isteklerinin yerine getirilmesi karşılığında destek olacaklarını söylediler. Bu şartlar içerisinde Şîî tarzı ezanın okunması, cenaze namazlarında beş tekbir alınarak on iki imamın adının anılması ve nikâh akidlerini istedikleri kişinin gerçekleştirilmesi gibi birtakım mezhepsel istekler vardı. Melik Salih bu istekleri kabul ederek, babası Nureddin Mahmud Zengî'nin Sünnî baskınlığına ağırlık veren siyasetini bir yana bırakmış ve kendisine destek olabilecek her imkânı kullanmaya azmetmiş gözükmektedir.³²² Suriye'deki Şîî nüfusun pazarlık edebilecek derecedeki yoğunluğuna İbn Cübeyr'in hac dönüşü seyahat notları da (Rihle) tanıklık etmektedir.³²³

Halebliler kendi içlerinde bir bütünlük sağlamanın yanında, Musul Emiri Seyfeddin Gazi'ye elçiler yollayarak: "*Selahaddin'in Haleb'i almasına müsaade ederseniz Musul'un elinizde kalacağını sanmayın*" şeklinde ihtarda da bulundular.³²⁴ Haleb coğrafya itibariyle Haçlı topraklarına yakın olduğundan burada muharip (savaş ehli) genç insanlar bulunmaktaydı. Ve bu insanlar şehrin dışına çıkararak Havşen Dağı (Cebel-i Havşen) yakınlarında Selahaddin ile savaşıyorlardı. Bu sayede Selahaddin Eyyûbî'nin ordusunu şehre yaklaştırmıyorlardı.³²⁵ Bu esnada Selahaddin Eyyûbî'ye karşı oluşabilecek her muhtemel müttefikin kapısı da çalınıyordu. Haleb'i Melik Salih adına yöneten ve bütün işlerde etkin olan Saadeddin Gümüştekin Haşhâşîlerin lideri Reşidüddin Sinan'a haber yollayıp Selahaddin'i öldürmeleri karşılığında çok para teklif etti. Bu teklifi kabul eden Sinan bir grup fedaisini Selahaddin Eyyûbî'nin ordugâhına gönderdi. Haşhâşî fedailerini ordugâhta tanıyan Ebu Kubeys Kalesi hâkimi Humartekin onların niyetlerini öğrenmeye çalışırken ağır şekilde yaralandı.

³²¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 411; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 419; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye's Salahiyye*, Cilt 2, 348-349; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 23.

³²² İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 510; Muhammed b. El-Muhtar eş-Şankitî, *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şîî İlişkileri*, İdris Çakmak (çev.), İstanbul: Mana yayınları, 2016, 135.

³²³ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, İsmail Güler (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2008, 205-206.

³²⁴ Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 419.

³²⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 411.

Sonrasında saldırıya geçen Haşhâşî fedailerini Selahaddin'e oldukça yaklaşmayı başarsalar da amaçlarına ulaşmadan katledilmişlerdir. Ölenler arasında Selahaddin'in canını kurtaran emir Humartekin de vardı. Selahaddin onun ölümü üzerine iktâı olan Ebu Kubeys Kalesi'ni oğlu Nasireddin Mengüpars'a verdi.³²⁶ Haleblilerin azmettirici sıfatıyla yer aldığı bu suikast girişimi başarısız olmuştu ancak Selahaddin için bir başka atak saldırısı da Haçlı cenahından ortaya çıkmıştı. Trablus Haçlı Kontu III. Raymond Nureddin Mahmud tarafından Harim Savaşı (1163/1164) sonrası esir alınmıştı. Onun uzun yıllar süren esaret hayatının sona ermesinde Kudüs Krallığı ve Hospitalier şövalye tarikatının baskın çabası olsa da; İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre Haleb Emiri Sadeddin Gümüştekin'in 150.000 dinar sûri ve 1.000 esir karşılığında Raymond'u salıvermesi³²⁷ Haleb-Haçlı ittifakının sinyallerini taşımaktaydı. Selahaddin'in Suriye'yi ele geçirme politikası Haleb'in Raymond'a elçi gönderip yardım istemesine zemin hazırladı. Haleb ileri gelenleri Raymond'a yolladıkları elçiyle, Selahaddin'i Haleb kuşatmasından vazgeçirmek adına Haçlıların Suriye bölgesine saldırmalarını istemişlerdi. Bunun üzerine Raymond Hıms'a hareket etti ve Şubat 1175 tarihinde şehri muhasaraya başladı. Raymond, Trablus hâkimi olmasının yanında Kudüs Krallığı'nın da vasisi konumundaydı ve bu açıdan bakıldığında İslam birliği fikrini büyük ölçüde tehdit eden bir durum teşkil etmekteydi. Selahaddin Eyyübî Raymond'un Hıms'a doğru yola çıktığını duyar duymaz Haleb kuşatmasını kaldırdı (26 Ocak 1175). Doğruca Hıms üzerine yürüdü ve onun geldiğini haber alan Haçlı ordusu tekrar Trablus'a çekildi. Hıms bir ay kuşatmanın ardından Selahaddin'in ordularınca ele geçirildi. Daha sonra Baalbek üzerine yürüyen Selahaddin burayı muhasara etti ve Yümn adındaki hadım bir vali olan Baalbek yöneticisi kurtuluşunun olmadığını görerek kendisi ve maiyyeti için eman diledi. Selahaddin de bu teklifi kabul ederek Baalbek Kalesi'ni emanla ele geçirdi (29 Mart 1175). Böylelikle Haleb ve Musul dışındaki

³²⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 409-410; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 350; Ephrem-Isa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 223; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 24; Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, 94; Azzam, *Selahaddin Eyyübî*, 151; Lewis, *Haşîşiler*, 96; Nadir Karakuş, *Haçlı Seferlerinde Haşhâşîler*, İstanbul: Mana yayınları, 2018, 88-90; eş-Şankıtî, *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünnî-Şîî İlişkileri*, 167.

³²⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 412; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 510-511; Ephrem-Isa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 224; Birsal Küçükşipahioğlu, *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*, İstanbul: Arkeoloji Sanat yayınları, 2007, 172-173.

önemli Şam şehirleri Selahaddin'in eline geçti.³²⁸ Aslına bakılırsa Haleblilerin Haçlılardan yardım dilenmesi Selahaddin'in İslam birliği vurgulu siyasî propagandasını doğrular nitelikteydi. Zira Şam'ın ele geçirilmesi artık Haçlılarla mücadeleyi de zorunlu kılmaktaydı. Bir bakıma Halebliler Haçlılarla Selahaddin'e karşı ortak hareket ederek Selahaddin'in haklı düşmanı olmayı başarmışlardı. Ayrıca Selahaddin'in Haleb kuşatmasını kaldırmasını fırsat bilen Halebliler ileride Selahaddin'in baş düşmanı ve Kudüs Latin Krallığı'nın yazgısında kötü şöhretli bir isim olarak anılacak olan Chatillonlu Renaud ile bazı Haçlı tutsaklarını serbest bırakmışlardı.³²⁹

1.2.3. Selahaddin Eyyûbî ve Seyfeddin Gazi Mücadelesi

Selahaddin Eyyûbî'nin Suriye'deki ilerleyişinden gözü olabildiğince korkan Seyfeddin Gazi Sincar hâkimi olan kardeşi İmadeddin Zengî'ye haber gönderip ortak hareket etmeyi istedi. Ancak İmadeddin kendi hükümdarlığı ve geleceği adına Selahaddin'le daha önceden mektuplaşıp haberleştiği için kardeşinin teklifini reddetti. Bu sebepten ötürü Seyfeddin önce kardeşi İmadeddin ile savaştı ve sonra ikili arasında yapılan barışın akabinde Seyfeddin ordusunu toplayıp Selahaddin üzerine yürüdü. Elbette Seyfeddin'in ordusunda Haleb askerleri de yerlerini almışlardı.³³⁰ Bu müttefik ordu karşısında Selahaddin önce anlaşma yolunu tuttu ve Seyfeddin'e elçi yollayıp Hims, Hama ve Dımaşk'ı ona teslim etmeyi teklif etti. Ancak Seyfeddin bunu kabul etmeyip Selahaddin'in ele geçirdiği Suriye topraklarının hepsinin teslimini ve Selahaddin'in Mısır'a dönmesini anlaşma şartı olarak öne sürdü. Orta yol bulunamayan bu teklifler sonrasında iki tarafın ordusu Hama yakınlarında (Kurun-u Hama) karşılaştılar. Selahaddin'in karşısında Seyfeddin Gazi'nin kardeşi İzzeddin Mesud'un komutanlığını üstlendiği ordu bulunmaktaydı ve Selahaddin'i Suriye'den atmaya azmetmişlerdi. Ancak Seyfeddin'in zor şartlar

³²⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 412; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 341; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 94-95; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 94-95; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 65-66.

³²⁹ Ephrem-Isa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 224; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 152; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 341; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 65.

³³⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 412-413; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 91-92.

altında topladığı ordusu kısa sürede mağlup oldu ve dağıldı. Ardından Selahaddin'in ordusu bozulan Seyfeddin'in ordusunu takip ederek pek çok ganimet, silah, savaş aletleri ve güzel atlar ele geçirdiler. Böylece Selahaddin karşısında Musul-Haleb ittifakı önemli bir darbe yedi.³³¹

Selahaddin Eyyûbî Kurun-u Hama zaferinin ardından Haleb üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Bu Selahaddin'in Haleb'i ikinci kez kuşatmasıydı.³³² Selahaddin Haleb kuşatması esnasında Melik Salih'in adını paralardan ve hutbelerden kaldırdı. Böylece Mısır ve Suriye'nin Sultan'ı lakabını alarak kendi adına para bastırdı. Zaten daha önce Abbâsî Halifesi el Müstazî'ye elçi gönderip hâkimiyetinin tanınmasını ve meşrulaştırılmasını talep etmişti. Haleb muhasarası esnasında Selahaddin'e barış teklifinde bulunuldu ve Halebliler kendi hâkimiyetlerindeki yerlerin ellerinde kalması şartıyla barış yapmak istediler ve Selahaddin de kabul ederek anlaşma yaptı. Haleb'te barış sağlandıktan sonra Şevval ayının ilk on günü içinde (25 Nisan-4 Mayıs arası) Selahaddin Haleb'ten Hama'ya gitti. Hama'da bulunmakta iken Abbâsî Halifesi'nin elçileri ve gönderdiği değerli hilat Selahaddin Eyyûbî'ye ulaştı. Böylece Selahaddin'in Mısır ve Dımaşk'ın sultanı olduğu tasdik edilmiş oldu.³³³ Selahaddin Eyyûbî bu gelişmelerden sonra Suriye siyasetinde artık Zengî Hanedanlığı'nı ele geçiren bir gaspçı değil Halife tarafından tasdikli bir sultan olarak boy gösterecektir. Ayrıca Selahaddin'in Halife tarafından onanması (tıpkı Nureddin Mahmud Zengî gibi) Haçlılara karşı Suriye'nin birliğini korumak ve cihad noktasında lider komutan olmak adına ona meşru bir güç verecektir.

Selahaddin Eyyûbî, Zengî güçlerini Hama yakınlarındaki savaşta yenmiş olsa da bunun kesin bir zafer olmadığının farkındaydı. Bu sebepten ötürü gücünü yeni oluşabilecek Suriyeli müttefik güçlere karşı iyi kullanabilmek adına Temmuz-Ağustos 1175'te Haçlılarla bir ateşkes anlaşması yaptı. Ayrıca elinde bulunan Haçlı

³³¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 413-414; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 90-91; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 377-378; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 419-420; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 95; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 66.

³³² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 414; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 91; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 95; Ephrem-Isa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 224.

³³³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 414; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 512-513; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 33-34; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 59-60; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 66; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 95; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 341-342.

esirlerini de serbest bıraktı. Böylece Haçlıların saldırısını önlemeyi hedefledi.³³⁴ Bunun akabinde Selahaddin ordusunun bir kısmını Mısır'a gönderdi. Seyfeddin Gazi bu sırada hazırlık içindeydi Musul askerlerini kısa sürede toplayıp Hısn-ı Keyfa ve Mardin Artuklu Emirlerinden de yardım istedi. Haleb'te Melik Salih adına yönetici olan Saadeddin Gümüştekin de Seyfeddin'in ittifakına dâhil oldu. Müttefik güçler Trablus ve Kudüs Haçlı Krallığı'ndan da yardım talep ettiler. Tüm bu olup biten karşısında Selahaddin Mısır'a haber yollayıp asker takviyesi yapılmasını istedi. Akabinde savaşmak için Dımaşk'tan Seyfeddin'in bulunduğu Haleb'e doğru harekete geçti. 2 Nisan 1176'da Haleb ve Hama arasında Sultan Tepe (Tellü's-Sultan) mevkinde yapılan savaşta Seyfeddin'in ordusu büyük bir mağlubiyete uğradı. Selahaddin'in ordusu savaş sonrasında çok sayıda esir ve ganimet ele geçirdi. Selahaddin esirleri olanca hamiyetiyle serbest bıraktı. Büyük bir yenilgiye uğrayan Seyfeddin hemen Haleb'e dönüp hazinesini aldı ve sonrasında Fırat'ı geçip memleketi Musul'a döndü.³³⁵ Selahaddin'in Suriye'deki ilerleyişi Haçlılar için büyük tehditler barındırmaktaydı. Willermus'un ifadesiyle: "*Gerçekten de kazandığı herşey Haçlılar için kayıp*" idi. Selahaddin'in karşısında durmak için Nureddin'in varisi olan "*reşit olmayan çocuğun (el-Melik Salih) yardımına gitmek, onu desteklemek çok akıllıca olurdu.*" Willermus'un yazdıklarına bakılırsa Suriyeli güçlere destek olmak krallık adına oldukça elzem görünmekteydi.³³⁶

Selahaddin Eyyübî Haleb'in etrafını çembere almak ve Musul'la iletişimini kesmek adına Haleb'e bağlı önemli kaleler olan Buza'a ve Menbic Kalelerini kuşatarak ele geçirdi. Daha sonra Azaz Kalesi'ni kuşattı. Azaz Haleb'in en korunaklı kalelerinden biridir ve Selahaddin bu kaleyi 38 günlük kuşatmanın ardından Haziran 1176'da ele

³³⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 418; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 389; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 514; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 343; Şeşen, **Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi**, 96.

³³⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 418-419; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 92-93; İbn Vâsıl, **Müferriçü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 37-40; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 2, 397-399; el- Feth İbn Ali el Bundârî, **Senâü'l- Barki's- Şâmî**, 94-97; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 421; Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 224; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 137-138; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 241-242; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 514-515; Şeşen, **Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi**, 96-97; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 342; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 66.

³³⁶ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 232-234.

geçirdi.³³⁷ Azaz Kalesi'ni kuşatma esnasında Selahaddin'e karşı ikinci bir Haşhâşî suikastı düzenlendi. Bu suikastın düzenlenmesinde Haleblilerin Haşhâşîlerden yardım dilenmesi etkili olmuştur. Fedailer bu sefer Selahaddin'in çadırına kadar girmeyi başardılar ve onu yanağından yaraladılar. Bu saldırıdan ucuz kurtulan Selahaddin Eyyûbî artık insanlarla kendi arasına mesafe konulmasını istedi ve tanımadığı kimselerin alayına yaklaşmamasını emretti.³³⁸ Selahaddin Eyyûbî Haşhâşîlerin saldırısını bertaraf edip, Azaz Kalesi'ni de aldıktan sonra Haleb üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Ancak Haleb halkı işin savaşa dönüşmesini göze alamayarak barışa yanaştı. Böylece Musul Emiri Seyfeddin Gazi, Hısn-ı Keyfa ve Mardin Artuklu Emirleri, Haleb sahibi Melik Salih ve Selahaddin Eyyûbî arasında barış yapıldı (Temmuz 1176). Selahaddin'in ele geçirdiği tüm yerler kendisine bırakıldı ve bu anlaşmayla aldığı yerlerin sahibi olduğu onandı. Ayrıca iki taraftan biri anlaşmaya ihanet ederse diğerleri ona karşı hep birlikte hareket edeceklerdi. Anlaşmayla birlikte Haleb ve ona bağlı bazı önemsiz kaleler Melik Salih'e kaldı. Barışın akabinde Selahaddin Melik Salih'in küçük kız kardeşini ağırladı ve ona ikramda bulundu. Ayrıca bir istediğinin olup olmadığı sorusu karşılığında kız Azaz Kalesi'ni isteyince Selahaddin hiç çekinmeden bu isteği yerine getirdi. Uzun süren kuşatmanın ardından ele geçirdiği Azaz Kalesi'ni Nureddin Mahmud'un küçük kızını kırmayarak Haleblilere teslim etti.³³⁹

³³⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 93; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 138; el- Feth İbn Ali el Bundârî, **Senâü'l- Barki'ş- Şâmî**, 98-102; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 420-421; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 61; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 97; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 342; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 66-67.

³³⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 420-421; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 516; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 138; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 44-45; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 97; Karakuş, **Haçlı Seferlerinde Haşhâşîler**, 90-91; Lewis, **Haşîşiler**, 96.

³³⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 421; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 518-519; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 138; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 98; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 67.

1.2.4. Haşhâşîler Üzerine Sefer: Misyab/Misyaf Kalesi Kuşatması

Selahaddin Eyyûbî Azaz Kalesi'ni kuşatması esnasında Haşhâşîlerin saldırısına uğramıştı ve bu Suriye topraklarına yöneldiğinden beri iki kez olmuştu. Haleb ve Musul ile anlaşma yapıldığına göre şimdi sıra Haşhâşîlere gelmişti. Selahaddin hazırladığı orduyla Temmuz-Ağustos 1176'da harekete geçti.³⁴⁰ Suriye Haşhâşîleri Reşidüddin Sinan döneminde oldukça güçlenmiş ve Suriye'de birçok kale inşa etmişlerdi. Ve Selahaddin'in Suriye işlerine karışmasıyla otoriter bir yönetimin oluşması fikrini kendileri için tehdit saymışlardı. "*Sünnî Müslümanlığın mimarı, kutsal savaşın ise öncüsü haline gelen Selahaddin, Haşhâşîlerin düşmanlığını üstüne çekti. Haşhâşîler, ilk anda onu esas düşmanları olarak kabul ettiler ve o andan itibaren Selahaddin'in rakipleri olan Musul ve Haleb Zengilerine iyimser gözle baktılar*".³⁴¹ Selahaddin tüm bunların farkında olarak ve iki kez de Haşhâşî saldırısına yakından maruz kalmasından kaynaklı Haşhâşîler üzerine sefere çıkmıştır. Selahaddin Alamut Kalesi'nden sonra Haşhâşîlerin en önemli merkezleri olan Misyab/Misyaf³⁴² Kalesi'ni kuşattı. Günlerce süren kuşatmada pek çok Haşhâşî öldürüldü. Daha sonra Selahaddin Eyyûbî'nin dayısı olan Hama hâkimi Şihabeddin el-Harimî'nin aracılık edip Sinan ve Haşhâşîler adına şefaet dilemesiyle Selahaddin barış yapıp kuşatmayı kaldırdı. Misyaf Kalesi Hama'ya oldukça yakın olmasından ötürü Şihabeddin onların tehdidinden barış yoluyla kurtulmayı istemiştir. Ayrıca Selahaddin Eyyûbî'nin ordusu gereğince yorulmuş ve ganimet ihtiyaçları kalmamıştı. Haçlılar da Selahaddin'in Haşhâşîler üzerine yürümesinden ötürü Dımaşk topraklarına girmişlerdi. Sonuç itibariyle Misyaf kalesi ele geçirilemese de Haşhâşîlere gözdağı verilmişti.³⁴³

³⁴⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 425.

³⁴¹ Lewis, **Haşîşiler**, 95.

³⁴² Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 5, Beyrut: Dârus Sadr, 1977, 144: Eserde Misyab maddesi şeklinde anlatılan kaleye Misyaf isminin de verildiği söylenmektedir. Kale Şam sahilindeki Trablüşşam'a yakındır. Doğal olarak Hama'ya da bu surette yakındır.;el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 62: Makrîzî kaleye Misyab demektedir.; el-Kalkaşandî, **Subhu'l-Â'sâ fi Sınâati'l-İnşa**, Cilt 4, 113:El-Kalkaşandî'nin eserinde de kaleye Misyaf denmektedir.

³⁴³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 425; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 139; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 62; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, Beyrut: Dâru'l Kütübül İlmiyye, 1996, 85; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 47-48; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 519; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 303; Şeşen, **Selahaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 99; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 67-68; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 343; Lewis, **Haşîşiler**, 97-98; Karakuş, **Haçlı Seferlerinde Haşhâşîler**, 91-92.

1.2.5. Aynu'l Cerr'de Eyyûbî - Haçlı Çatışması ve Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'a Dönüşü

Haçlı cephesi bu esnada boş durmuyordu. Selahaddin'in Suriye işleriyle uğraşmasını fırsat bilerek 1175 yılında Selahaddin'le yaptıkları anlaşmayı bozdular. Kudüs Krallığı'nın ordusu Onfroi de Toron komutasında, 15 yaşındaki Kudüs Kralı IV. Baudouin'in emriyle harekete geçerken Trablus Kontu Raymond da harekete geçmiş ve Bikâ Vadisini yağmalamıştı. Bunu haber alan Baalbek hâkimi Şemseddin b. Mukaddem Haçlıları püskürtmek için harekete geçti. Yaptığı baskınla bir kısmını öldürdü iki yüze yakın esiri de Selahaddin'e gönderdi.³⁴⁴ Bu sıralarda Selahaddin'in abisi Yemen Fatihi Şemsüddeve Turanşah Yemen'den Dımaşk'a Selahaddin Eyyûbî'ye yardım ve destek için gelmişti.³⁴⁵ Haçlıların bu saldırısı karşısında Turanşah da Şam'dan yola çıkarak Haçlılar üzerine yürüdü. Aynu'l Cerr denilen mevkide Haçlı ordusuyla Turanşah'ın birliği karşılaştı. Yapılan savaşta Turanşah yenildi ve geri çekildi. Haçlılar bu sayede Baalbek hâkimi İbn Mukaddem karşısında aldıkları mağlubiyetin acısını çıkarmış oldular. Selahaddin Eyyûbî bu esnada Turanşah'a yardım için yola çıkmıştı. Bunu duyan Haçlı ordusu geri çekildi. Bunun üzerine Selahaddin Eyyûbî Dımaşk'a döndü.³⁴⁶ Selahaddin Eyyûbî Dımaşk'a gelince Nureddin Mahmud'un eşi İsmetüddin Âmine hanımla kadıların huzurunda evlendi (6 Eylül 1176). Evlilik akdinden iki gün sonra ise Mısır'a gitmek için yola çıktı.³⁴⁷ Dımaşk'ta naib olarak kardeşi Şemsüddeve Turanşah'ı bıraktı.³⁴⁸

Selahaddin Eyyûbî I. Suriye (Dımaşk) seferinde Nureddin Mahmud'dan sonra Zengîlerin içine düştüğü kargaşa ortamını iyi değerlendirerek Suriye'nin gelecekteki

³⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 426; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 63; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd- Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 423-424; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 519; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 343; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 99.

³⁴⁵ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 61; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 415; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 48.

³⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 426; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 424; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 63; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 69; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 343.

³⁴⁷ İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 520; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd- Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 431-432; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 99-100; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 171.

³⁴⁸ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 63; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 69; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 99.

şekillenmesine müdâhil olmuştur. Gerek Zengî aile mensuplarının çıkar çatışması, gerekse de Haçlı saldırıları Selahaddin Eyyûbî'ye Suriye siyasetinde etkin rol oynamasına fırsat tanımıştır. Abbâsî Halifesi'nin de desteğini alan Selahaddin Eyyûbî bundan sonraki süreçte Nureddin Mahmud'un yerini doldurmayı amaçlayacaktır. Zira Nureddin Mahmud'un Haçlı Devletleri karşısındaki güçlü ve tavizsiz konumu Haçlılara karşı verilen mücadelede bir şahsın ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu da çağın ruhu itibariyle İslam dünyasının Haçlılar karşısında karizmatik bir liderin varlığını içselleştirmesine olanak tanımıştır. Böylelikle Selahaddin Eyyûbî'nin, Nureddin Mahmud'un şahsında yükselen ve toplum tabanında kabul gören İslam komutanı kisvesini giyinmeye azmettiğini söyleyebiliriz. İsmetüddin Hatun ile evlenmesi de Nureddin Mahmud'a öykünmesinden kaynaklıdır. Zira böylece Melik Salih'in de babalığı, yani vasisi olmuştur.

1.3. Selahaddin Eyyûbî'nin II. Suriye Seferi ve Sonrasında Gelişen Olaylar (1176 - 1181)

1.3.1. Mısır'da İnşa Faaliyetleri ve Sefer Hazırlıkları

Selahaddin Eyyûbî Mısır'a döndüğünde tarih 1176 yılının Ekim aylarını göstermekteydi. Uzun ve yorucu I. Suriye seferi sonrasında merkezi Kahire'ye dönen Selahaddin Mısır'a naib olarak bıraktığı kardeşi Melik Âdil tarafından karşılandı. Selahaddin burada vakit kaybetmeden imar işlerine girişti. Eski Kahire surlarını yıkıp şehri tek bir surla çevrelemeyi, bunun yanında bir kale ve saray inşa etmeyi istedi. Bunun için Kahire valisi Bahaeddin Karakuş'u vazifelendirdi. Mısır'ın işlerini düzene soktu.³⁴⁹ Ayrıca bir Şafîî medresesiyle hastalar için bimâristan da (hastahane) yaptırdığı yapılar arasındadır. Bu yapılara önemli vakıflar da tahsis edilmiştir.³⁵⁰

³⁴⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 51-52; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, Cilt 2, 446-447; el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 63; Ebu'l Fida, *el-Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 139; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 100; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 343-344.

³⁵⁰ el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 63; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 428; Ebu'l Fida, *el-Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 139;

Selahaddin Eyyûbî'nin Mısır'da geçirdiği bu süre Mısır işlerini kontrolü altında tutarak ordusunun kanını tazelediği bir dönem olmuştur. Bundan sonra rotasını yeniden Haçlılar üzerine çevirecektir.³⁵¹

1.3.2. Haçlıların Mont Gisard (Remle) Zaferi (1177) ve Akabinde Cereyan Eden Olaylar

Selahaddin Eyyûbî Mısır'da hazırlıklarını sürdürürken gözünü çevrenin olup bitenlerine de olabildiğince dikmişti. 1176 yılı Anadolu cihetinden önemli haberleri Mısır ve Suriye'ye taşıyordu ki bu sıcak haberler Bizans'ın Anadolu Türkleri karşısında aldıkları büyük hezimetin (Miryokefalon) müjdelerini veriyordu.³⁵² Esasına bakıldığında bu zaferin Anadolu Selçuklularına nihaî vatan kazandırması sonucu, Eyyûbîleri o kadar heyecanlandırmıyordu. Fakat Bizans'ın ve İmparator Manuel'in düştüğü alçaltıcı durum Eyyûbî-Haçlı ilişkilerini derinden etkileyeceği benziyordu. Kendi aralarındaki olanca anlaşmazlığa rağmen Latin Haçlılar "*kudretli bir İmparatorluğun varlığının, İslam'ın zaferine karşı son bir dayanak olduğunu biliyorlardı.*"³⁵³ 1177 yılına girildiğinde Kudüs Haçlı Krallığı da kendi iç sorunlarıyla cebelleşiyordu. IV. Baudouin namı diğer Cüzamlı Kral rüşdünü ispat edip yönetimi devralsa da hastalığı gün geçtikçe artıyordu. Ayrıca kendisinden sonra tahta kimin geçeceği de sıkıntıdaydı. Tahtın devamını sağlama almak adına prenses Sibylle'nin evlenmesi gerekiyordu. Bu evlilik için çabalar bir önceki yıl başlamıştı. Fransa Kralı VII. Louis'in de desteğiyle bulunan koca aday, Montferrat markisinin büyük oğlu Guillaume Longue-Epêe idi. Ayrıca damadın babası Kuzey İtalya'nın en zengin hükümdarıydı. Ekim 1176'da Sayda'ya gelen Guillaume hemen Sibylle ile evlendi; evlilikten kaynaklı olarak Askalan ve Yafa Kontlukları kendisine verildi. 1177 yılında Guillaume ölse de Sibylle bir erkek evlat doğurmuştu. Bu çocuk her halükarda tahta geçemeyecek kadar küçük olduğundan bir naibe ya da babalığa

Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye**, Cilt 2, 447-448; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 54-55.

³⁵¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 94.

³⁵² Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 421-422; Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, 215; Süryani Mikhaîl, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 248-250; Niketas Khoniates, **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, 124-129.

³⁵³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 346.

ihtiyaç duyacaktı. Bu sebepten krallık elçileri Avrupa'ya bir daha damat adayı bulmak için gittiler. Ayrıca bu elçiler Selahaddin'e karşı müttefik bir cephe bulmayı da kafalarına koymuşlardı.³⁵⁴

Selahaddin Eyyûbî gerek Bizans'ın Anadolu Selçukluları karşısındaki mağlubiyetini gerekse de Kudüs Haçlı Krallığı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı ve daima müttefike muhtaç durumunu değerlendirerek harekete geçmeye karar verdi. Zaten Bizans da her ne kadar Anadolu Selçukluları karşısında mağlup olsa da, hâlâ var olan donanma gücünü Selahaddin karşısında kullanmaya istekliydi. Bu sebepten ötürü 1177 yılında Mısır'a karşı yapılacak bir Frank saldırısında Bizans donanması yerleşik Frank güçlerine destek olacaktı. Ayrıca yeni bir Haçlı seferinin yapılacağı söylentisi de kulaklara çalınmaktaydı.³⁵⁵

Mevcut durumda Selahaddin Eyyûbî hemen harekete geçmeyi uygun gördü. Zaten Mısır'da kaldığı süre içinde ordusunu teçhiz etmişti. 14 Aralık 1177'de yanında çok sayıda asker bulunur vaziyette Mısır'dan hareket eden Selahaddin Eyyûbî hızla yol alarak 16 Aralık'ta Askalan'a vardı. Buradan Haçlı topraklarına yağma akınları düzenlenerek pek çok esir ve ganimet ele geçirildi. Selahaddin'in saldırılarına topyekûn bir karşılık vermeyen Haçlılar, Eyyûbî safındaki askerlerin cesaretlerini kamçıldılar. Bunun üzerine Haçlı topraklarında emin adımlarla ilerleyen Eyyûbî ordusu Remle topraklarına geldi. Biraz fazla cesaretli davranarak Haçlıların karşılıklarına çıkabilecekleri gerçeğini dikkate almadılar. Willermus'un ifadesiyle: *"Selahaddin ordusuyla o kadar kibirliydi ki kazanacağından ve Krallığı fethedip dostlarıyla paylaşacağından emin olarak adeta zafer sarhoşluğu içindeydi"*. Halbuki Haçlı şövalyeleri olanca dikkatleriyle onları gözetliyor ve pusuda bekliyorlardı. Selahaddin'in ordusunun bir kısmı ise ganimet için etrafa plansızca dağılmışlardı. Haçlılar bu bölünmeyi fırsat bilerek harekete geçtiler. Selahaddin'in ordusu Remle'de büyük bir yenilgiye uğradı. Müslümanlar safından bir kısım asker şehit edildi ve bunların arasında Takiyyüddîn Ömer'in sakalı yeni bitmiş oğlu da vardı. Bunun yanında ordunun önde gelen simalarından Fakih İsa el-Hakkarî ve kardeşi ez-Zâhir Haçlılara esir düşmüşlerdi. Selahaddin Eyyûbî Haçlılar karşısında

³⁵⁴ William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 415-418; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 241-244; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 344.

³⁵⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 346; Ayrıca bkz.: Ioannes Kinnamos, **Historia (1118-1176)**, 215.

aldığı yenilgi sonrasında kalan askerleriyle geri çekildi.³⁵⁶ Haçlı ordusu bu zaferden oldukça cesaret aldılar ve bu başarıyı ilahi tövbelerinin Tanrı katında kabul edildiğine yordular.³⁵⁷ Selahaddin Eyyûbî bu yenilginin sonrasında Dımaşk'taki kardeşi Şemsüddeve Turanşah'a yazdığı mektubunda verilen savaşımın çetinliğini “*defalarca ölümle burun buruna geldik*” sözleriyle ifade etmektedir.³⁵⁸ Bu yenilginin stratejik bir hata sonucu (askerlerin ganimet hırsıyla başıboş hareket etmeleri) olduğu neredeyse tüm dönem kaynaklarında açıklanırken, Bahaeddin İbn Şeddad Selahaddin'in biyografisi olarak kaleme aldığı eserinde savaşı Selahaddin'den bizzat dinlediği şekliyle anlatır. Eserde ordunun düzensiz tavrının altı çizilmez ve bu yenilginin Allah'ın takdiri olduğu vurgulanır.³⁵⁹ Bu bir anlamda sonradan yazılan bütün sultan biyografilerinde uygulanan alışlageldik yöntemdir. Böylece Selahaddin Eyyûbî'nin ordusundaki nizamsızlığın tarihe mâl olmasının önüne geçilmek istenmiştir. Ancak her ne sebeple olursa olsun Cüzamlı Kudüs Kralı IV. Baudouin için bu zafer, krallığının ellerinden kayıp gittiğini hissettiği anda büyük bir cesaret kaynağı olmuştur. Hatta bu savaşta Haçlı ordu saflarında Aziz George'nin bizzat savaştığı da inanılan bir menkıbeye dönüşmüştür.³⁶⁰ Kudüs Haçlı Krallığı bu karşılaşmaya o kadar önem atfetmiş olmalıdır ki “*Türkler galip geldikleri takdirde kaçıp ölümden kurtulanları mürted telakki edeceklerine dair*” bir duyuruyu açıklamaktan geri durmamışlardır.³⁶¹ Selahaddin Eyyûbî Remle seferine çıkıp Kudüs Haçlı Krallığı'na bir darbe vurmak istediği sıralarda başka bir Haçlı grubu da Hama'nın muhasara edilmesiyle uğraşıyordu (Ekim-Kasım 1177). Bu dönemde Flandre Kontu Philippe d'Alsace (İbnü'l-Esîr kendisinden Haçlıların önde gelen

³⁵⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 430-431; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 94; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, Ahmet Deniz Altunbaş (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2019, 50-51; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 426-432; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 250-255; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 64; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 139-140; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 58-62; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 423; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 253-254; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 101-102; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 348-349.

³⁵⁷ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 255; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 432: Bu zafer Tanrı tarafından Kutsal Şehitler (Holy Martyrs) gününde bahşedilmiştir.; Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 225.

³⁵⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 431.

³⁵⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 94.

³⁶⁰ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 186; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 349; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 428; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 50: Ernoul burada Aziz Yorgi'nin (George) Hıristiyanlara yardım ettiğini söylemektedir.

³⁶¹ Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 253.

tağutu diye bahseder) deniz yoluyla Suriye sahillerine gelmiş ve Filistin'e hareket etmişti. Bu esnada Suriye'de Selahaddin'e naib olarak Turanşah bulunuyordu. Philippe, Turanşah'ın esnek yönetimini fırsat bilerek Suriye Franklarından yanına asker toplayıp Hama'yı kuşatmıştı. Hama şehrinde Selahaddind'in dayısı Şihabeddin el-Harimî yönetici olarak bulunmaktaydı. Selahaddin Eyyûbî Remle'ye IV. Baudouin ile savaşmaya giderken Hama'da da çetin çatışmalar olmaktadır. Ancak dört gün süren bu şiddetli çatışmaların akabinde Haçlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır.³⁶²

1.3.3. Suriye'deki Yönetim Boşluğu: Muhtelif Haçlı Saldırıları ve Baalbek Hâkimi İbn Mukaddem'in İsyanı

Selahaddin Eyyûbî Remle'ye Haçlılar üzerine sefere çıktığı sıralarda Haleb'de de işler yolunda değildi. Melik Salih gerek yaşının verdiği tecrübesizlik gerekse de babasının boşluğunu dolduramama sorunuyla cebelleşirken, Haleb emirleri de kendi iç mücadelelerine gömülmüşlerdi. Nureddin Mahmud devrinden itibaren devlet nezdinde önemli bir sima olan Ebu Salih b. el-Acemî, Melik Salih'in yönetimi döneminde baş vezir olmuştu. Haleb'te bir diğer önemli devlet adamı olan Saadeddin Gümüştakin'i desteklemeyen gruplar, Ebu Salih'in elini güçlendirip onu cesaretlendirerek Haleb'de devletin bir numaralı adamı haline getirdiler. Maddi ve manevi nüfuzu artan Ebu Salih, Gümüştakin karşısında tartışmasız üstün konumdayken bir cami çıkışı Bâtınîler tarafından öldürülünce Haleb ahalisi aralarındaki rekabetten ötürü cinayetin azmettiricisi olarak Gümüştakin'i suçladı. Sonrasında Ebu Salih taraftarları Melik Salih'e, Gümüştakin'i tevkif etmesi yolunda baskı yaptı. Melik Salih de bu gelişen durum karşısında Gümüştakin'i yakalatıp görevinden azletti. Gümüştakin Harim Kalesi'nin yöneticisiydi. Bu azlin üzerine kalede bulunan Gümüştakin'in adamları Melik Salih'e isyan ettiler. Gümüştakin'e işkence edildiğini görmelerine rağmen kaleyi teslim etmediler. Bu kargaşa ortamını iyi müşahede eden Haçlılar Harim'e saldırıya geçtiler (Ekim-Kasım 1177). Yukarıda bahsedilen dört günlük Hama kuşatmasından sonra Harim'e gelen Haçlılar var

³⁶² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 431-432; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 103.

güçleriyle saldırdılar. Onlara göre Melik Salih kaleyi savunamayacak kadar küçüktü ve Selahaddin de Mısır'da bulunmaktaydı. Mancınıklar kullanıp, kaleyi ele geçirmek için merdivenler kurarak dört ay Harim'i kuşatan Haçlılar burayı ele geçiremeyince Melik Salih'in verdiği çok miktarda parayı alarak geri çekilmeyi kabul ettiler. Melik Salih ise Haçlıları Harim önlerinden uzaklaştırdıktan sonra buraya babasının memlûku olan Serhak isimli birisini naib atadı.³⁶³ Süryani Mihail'e göre Saadeddin Gümüştekin tevkif edileceğini anlayınca Haçlılarla anlaşıp Harim'i muhasara etmelerine ön ayak olmuştu. Böylece Melik Salih'e üstün geleceğini ummuştu.³⁶⁴ Saadeddin Gümüştekin'in, Haçlılarla ittifak yaptığını kesin olarak bilmesek de sonuç itibariyle Harim muhasarası aldıkları toplu parayla Haçlılara yaramıştır; bu konuda Willermus aksini düşünse bile.³⁶⁵ Zira sürekli orduya ve teçhizata ihtiyaç duyulan bir dönemde nakit para devletin can damarlarından birini oluşturmaktadır. Haçlılar Harim kuşatmasından çekildikten sonra Suriye'deki gelişmeleri yakından takip etmekten geri durmayacaklardır. Fırsatını buldukça yağma akınlarına devam edeceklerdir.

Selahaddin Eyyûbî Remle yenilgisinin akabinde Mısır'a dönmüş ve Suriye'deki iç sorunlara odaklanmıştı. Haçlı saldırılarının Melik Salih'i zora sokmasını bir anlamda kendi iktidar çemberinin zayıf halkası olarak değerlendirmişti. Bu sebepten bir an önce Suriye'ye yönelip ipleri eline almayı amaçladı. Mart-Nisan 1178 yılında Suriye'ye ayak basan Selahaddin Eyyûbî Hıms şehri dışında karargâh kurdu. Bu sırada Haçlılardan bir grup Hıms civarında bulunmaktaydılar. Bir fırsatını bulan Selahaddin'in ordusu Haçlı birliğini pusuya düşürdü ve sonrasında Haçlılar esir alınarak malları ganimet olarak ele geçirildi. Selahaddin esir alınan Haçlıların öldürülmesini emretti ve böylece bu emri yerine getirildi.³⁶⁶ Haçlılar Hıms önlerinde yaşadıkları bu kaybın telafisini çok geçmeden Ağustos-Eylül 1178'de Hıms'a yakın Hama'yı muhasara ederek telafi etmek isteyeceklerdir. Yağmacılık hırsıyla pek çok

³⁶³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 432-433; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 140-141; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 63-64; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 2, 468-469; el- Feth İbn Ali el Bundârî, *Senâü'l- Barki'ş- Şâmî*, 134-135, Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 249-257.

³⁶⁴ Süryanî Mikhail, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 254.

³⁶⁵ Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 257: Willermus burada Haçlıların ihmalkâr davranarak Harim'i ele geçiremediklerini savunur. Miktarı bilinmeyen bir meblağın alınması karşılığında kuşatmanın ucuzca kaldırılmasını eleştirir.

³⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 436; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 103.

Haçlının katıldığı bu seferde ani baskın yapan Haçlılar Hama köylerini yakıp mallarını yağma ettiler. Halktan bazı kimseleri de esir alıp öldürdüler. Hama'daki Müslüman ordu birliği bu ani baskını haber alır almaz harekete geçti. Haçlılara karşı yaptıkları saldırıyla ele geçirdikleri ganimetleri geri aldılar ve bunun üzerine Haçlılar da çekilmek zorunda kaldı.³⁶⁷

Aralıklarla gerçekleşen Haçlı baskınlarının yanında Eyyübî ailesinin bazı fertlerinin yöneticilik arzuları da Suriye'de birtakım sorunların yaşanmasına sebebiyet vermekteydi. Selahaddin'in ağabeyi Şemsüddeve Turanşah çocukluğunu Baalbek şehrinde geçirdiğinden burasını çok sevmekteydi ve bu sebepten ötürü şehrin yönetiminin kendisine bırakılmasını istedi. Selahaddin Eyyübî önceki Suriye seferinde Baalbek'i ele geçirirken büyük yararlığını gördüğü İbn Mukaddem'i (Şemseddin Muhammed b. Abdülmelik el-Mukaddem) Baalbek yöneticisi yapmıştı ve şimdi ağabeyinin bu isteği neticesinde İbn Mukaddem'den görevini bırakmasını istedi. İbn Mukaddem bunu kabul etmemekle birlikte daha önceden yaptığı iyilikleri hatırlattı. Ancak Selahaddin Eyyübî, kardeşinin isteğini yerine getirmek adına İbn Mukaddem'e emri yerine getirmesini salık verdi. Gerginleşen bu ilişkiler sonrasında İbn Mukaddem Baalbek Kalesi'ne kapanarak isyan etti ve Selahaddin Eyyübî'nin artık şehri ağabeyine vermek için önce İbn Mukaddem'den alması gerekecekti. Bunun üzerine kuşatma başladı. Selahaddin Eyyübî kaleyi kuşatsa da ele geçiremedi ve İbn Mukaddem'e, Baalbek karşılığında başka bir yer verilmesinin teklifi üzerine anlaşma yapıldı. Baalbek Turanşah'a iktâ edildi ve İbn Mukaddem'e başka bir bölge verildi. Böylece İbn Mukaddem'in isyanı kansız bastırıldı.³⁶⁸ Süryani Mihail'e göre İbn Mukaddem Haçlılara defaatle hediyeler gönderdi ve yardıma gelmelerini istedi. Ancak onlardan yardıma gelen olmayınca Selahaddin'le anlaşma yolunu tuttu.³⁶⁹ Mihail'in bu rivayeti çok mantıklı gözükmemektedir. Zira İbn Mukaddem'in asıl isteği kendi yönetimi altında bir beldeye sahip olmaktır. Haçlılarla anlaşması, Selahaddin Eyyübî'nin Haçlılara karşı yenilme durumu gerçekleşse bile Baalbek'in

³⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fî't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 436.

³⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fî't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 436-437; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 141; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 3, Beyrut: Müessesesi-i Risale, 1997, 5; İbn Vâsîl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 71; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 526; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 66; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Cilt 12, 471.

³⁶⁹ Süryanî Mikhaîl, *Süryanî Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 257.

tekrar kendisinde kalacağı gerçeğini sağlayamayabilir. Ayrıca Haçlıların Suriye'ye yönelik baskılarının yoğun olduğu bir dönemde böylesi bir daveti - eğer yapılmışsa - geri çevirmeleri de çok mantıklı gözükmemektedir.

1178 yılı Suriye, el-Cezîre, Irak, Diyarbakır, Musul, el-Cibal, Ahlât ve civar bölgelerde kıtlığın baş gösterdiği yıl olmuştu. Yağmurun yağmaması mahsülün verimini düşürürken, temel besin gıdalarındaki fahiş fiyat artışlarını da beraberinde getirmişti. 1180 yılına değin devam eden bu kıtlık pek çok insanın ölümüne ve veba salgınlarının yaşanmasıyla bölge halkının zor zamanlar geçirmesine neden olmuştu.³⁷⁰ Hatta açlığın etkisiyle Arabistan'da büyük bir halk kitlesinin ayaklandığını Süryani Mihail eserinde yazar.³⁷¹

Kıtlığın sebep olduğu bir diğer sorun da halkın elindeki paranın azalmasıydı. Sıcak paranın alt sınıf toplum tabakasında erimeye başladığı bu dönemin en önemli sorunlarından birisi ise Mekke'de hacılara uygulanan ağır vergi yüklemesiydi. Özellikle Batı'dan (Garp) gelen hacılar bu vergilendirmeden oldukça şikâyetçiydi. Vergiyi ödeyemeyenler hapse dahi atılıyordu. Bunun üzerine Selahaddin Eyyûbî Mekke Emirine haber göndererek bu vergiyi kaldırması karşılığında Mısır'daki bazı arazileri ikta olarak verebileceğini söyledi. Ayrıca Mekke'ye her yıl 8.000 ölçek buğday gönderileceğini de belirterek Emir'in ve adamlarının ihtiyacının bu şekilde karşılanacağını bildirdi. Devamında yapılan bu yardımların Mekke ihtiyaçlıları için de kullanılacağı varılan kararlar arasındaydı.³⁷² Bu dönemde Endülüs'ten çıkıp hac farızasını yerine getirmek için Doğu'ya gelen İbn Cübeyr Selahaddin Eyyûbî'nin bu uygulamasından büyük bir övgüyle bahseder ve hacıları soyguncu taifenin elinden kurtardığını söyler.³⁷³

Selahaddin Eyyûbî Nisan 1178'de Dımaşk'a vardığında, Dımaşk naibi ağabeyi Şemsüddeve Turanşah'tı ve ahali onun yönetiminden memnun değildi. Bunun üzerine Turanşah'ın yerine yeğeni İzzeddin Ferruşah'ı tayin etti. Turanşah ise Baalbek hâkimi olacaktı. Turanşah daha sonra Baalbek'te de çok kalmayacak ve

³⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 437; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 526.

³⁷¹ Süryanî Mikhail, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 255.

³⁷² İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 526.

³⁷³ İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, 47-48.

İskenderiye'nin kendisine verilmesi üzerine Mayıs 1179'da Mısır'a gidecektir.³⁷⁴ Boşalan Baalbek ise Ferruḥşah'a ikta edilecektir. Ferruḥşah kısa sürede burada ordusunu teçhiz ederek Taberiye'de bulunan Safed Kalesi'ne akınlar düzenleyip Haçlı topraklarını yağmalayacaktır. İbnü'l-Esîr'in dediğine bakılırsa bu yağma akınlarından pek çok esir ile ganimet ele geçirilmiş ve Safed Kalesi tahrip edilmiştir.³⁷⁵ Selahaddin Eyyûbî Dımaşk'ta bulunduğu esnada Abbâsî Halifesi'nin elçileri onur verici hilatlerle gelerek huzura çıkmışlardır. Halife'yi temsilen gelen bu elçilik heyeti, Selahaddin Eyyûbî'ye "Muiz Emirü'l Müminin" lakabını vermiştir.³⁷⁶ Böylece Selahaddin Eyyûbî Remle yenilgisinden sonra, Dımaşk'taki karışık durumu düzene sokmuş ve Halife'nin desteğinin arkasında olduğunu ahaliye göstermiştir.

1179 yılının İlkbaharında hayvanlar alışlageldiği üzere yaylalara ve ovalara otlamaları için salınmıştı. Kudüs Haçlı Kralı IV. Baudouin Dımaşk ovasından Banyas istikâmetindeki yaylalara sürülen hayvanları vurmak adına harekete geçti. Nisan-Mayıs aylarında Kudüs Kralı, ordusunun başında olarak Dımaşk civarına baskınlar yapıp içlerinde kadın ve çocukların da bulunduğu halktan kimseleri esir aldı. Bu gelişmeler üzerine Selahaddin Eyyûbî yeni Dımaşk naibi yaptığı yeğeni Ferruḥşah'ı bir askeri birlikle yola çıkardı. Ona, Haçlılara yaklaştığında kendisine posta güvercinleriyle haber etmesini söyledi. Böylece Selahaddin Eyyûbî haberi alır almaz uygun zamanda harekete geçebilecekti. Ferruḥşah bu şekilde yola çıktı ve ani bir baskınla Haçlılara saldırdı. Yapılan çetin çatışmalardan sonra Haçlı ordusundan pek çok kimse öldürüldü ve Ferruḥşah'ın şecaatinin de bu zaferde önemli payı vardı. Haçlı saflarındaki kayıplar içerisinde tecrübeli Haçlı liderlerinden Onfroi de Toron (Henri) da vardı. Savaşta ağır yaralanan Onfroi çok geçmeden ölmüştü. Onfroi savaş kabiliyeti ve tecrübesi bakımından Müslümanlar arasında da önemle anılan birisiydi. Onun ölümü İbn Esir'e göre: "*Allah'ın Müslümanları O'nun şerrinden*" korumasıydı.³⁷⁷ Toronlu Onfroi daha önce Selahaddin'le İskenderiye kuşatmasında karşılaşmış ve Selahaddin Eyyûbî'nin cesurca savaşmasından oldukça etkilenmişti.

³⁷⁴ Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 103-104.

³⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 444.

³⁷⁶ İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 526; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 103.

³⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 438; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 67; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 350-351; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 191.

Hatta bir efsaneye göre Selahaddin Eyyûbî'yi şövalye ilan eden Onfroi idi.³⁷⁸ Antakya ve Lazkiye Haçlıları yine aynı yıl içerisinde Şayzer yakınlarında otlayan sürülere saldırıp ele geçirmişlerdir. Ayrıca Trablus Haçlı Kontu da kalabalık bir Türkmen kitlesine saldırıp mallarını yağmalamıştır.³⁷⁹ Yağma amaçlı bu baskınların hizmet ettiği nokta, Haçlı orduları için hayvanlardan besin elde etme ve ele geçirdikleri malları yeni saldırılarında kullanma amaçlı bir askeri takviyedir. Görüldüğü üzere 1178 ve 1179 yılının ilk yarısı Eyyûbî Haçlı çatışmalarının yoğun yaşandığı bir dönem olmuştur.

1.3.4. Haçlıların Yaptığı Hüzünler Evi (Beytü'l-Ahzan) Kalesi'nin Yıkımı (1179)

Selahaddin Eyyûbî'nin Remle yenilgisinden sonra Haçlıların kendilerine olan güvenleri yükselişe geçmişti. Sonrasında İbn Mukaddem'in isyanı ve Baalbek'in kimin yönetiminde olacağı meselesi de bir sorun olarak Selahaddin'in karşısına çıkınca, Haçlılar bunu fırsat bilerek Celile³⁸⁰ bölgesinin takviyesi ve tahkimiyle uğraşmışlardı. Hûle ile Taberiye gölü arasında kalan Dımaşk - Hicaz yol ağına bağlantı kuracak bir mevkide kale inşa etmeye başlamışlardı. Kudüs Kralı IV. Baudouin'in bu kaleyi inşa ettirmedeki önemli bir amacı Filistin'i Eyyûbî saldırılarına karşı daha korunaklı hâle getirmek istemesiydi.³⁸¹ Ayrıca Haçlılar inşa ettikleri kale vasıtasıyla Dımaşk'ı da ele geçirmeyi arzulamaktaydılar.³⁸² Bu amaçlarla yapılan Hüzünler Evi Kalesi'ni kuşatmak ve ele geçirmek için harekete geçen Selahaddin Eyyûbî kalenin oldukça müstahkem olmasından (İbnü'l-Esîr'e göre kale surlarının kalınlığı marangoz arşınıyla dokuz arşındı) ötürü kaleyi

³⁷⁸ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 191; Ayrıca bkz. Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 348-362: Burada Selahaddin Eyyûbî'ye şövalyelik ünvanını Taberiye Kontu Hues'in verdiği rivayet olunmaktadır. Ernoul'un kroniğinde geçen uzun şiire (şövalyelik nizamı) göre Selahaddin Eyyûbî cesur ve centilmen bir lider olarak bilinmektedir.; Zeynep Kocabıyıkoglu Çeçen, **Ortaçağ'da Şövalyelik Ethosu ve Selahaddin Eyyubi, Ortaçağ'a Yeni Yaklaşımlar: Ekonomi, Savaş, Kilise, Yaşam**, İstanbul: TVYY, 2019, 157-160.

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 438; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 67.

³⁸⁰ Ricoldus de Monte Crucis, **Doğu Seyahatnamesi (Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu)**, Ahmet Deniz Altunbaş (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2018, 24-27: Celile Nasıra'ya dört veyahut 5 mil mesafede bulunan bir bölge olmakla beraber Hz. İsa'nın ilk mucizelerinden kabul edilen suyu şaraba dönüştürme hadisesi burada gerçekleşmiştir.

³⁸¹ Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 105; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 318-319; Stevenson, **The Crusaders In The East**, 219-220.

³⁸² Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 258.

alamadan kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldı.³⁸³ Selahaddin bu çekilişin akabinde Banyas önünde karargâh kurdu. Kral IV. Baudouin ise bu fırsattan faydalanarak Trablus Kontu Raymond'u yardıma çağırdı. Selahaddin ordunun yiyecek sıkıntısını gidermek ve gerekli ihtiyaçları temin etmek adına Ferruḫşah komutasındaki bir askeri birliği Sayda ve Beyrut arasındaki bölgeye ganimet ele geçirmeleri için yollamıştı. Haçlılar toplandıkları esnada Ferruḫşah'ın ganimetlerle beraber geri döndüğünü haber aldıklarından harekete geçtiler. Selahaddin, Banyas karargâhındaki bir tepeden olan biteni izlemiş ve yola çıkmıştı. Haziran 1179'da Haçlı ordusu Ferruḫşah'ı Merc-i Uyûn denilen yerde sıkıştırdığında Selahaddin Ferruḫşah'a yardıma yetişmişti. Haçlı saflarında Templier ve Hospitalier tarikatlarının reisleri de bulunmaktaydı. İki taraf arasında yapılan çetin mücadeleler Selahaddin Eyyûbî'nin ordu saflarını zora soksa da savaşın sonunda yenilen taraf Haçlılardı. Selahaddin'in aldığı esirler arasında pek çok önde gelen sima vardı: Templier tarikatının büyük ustası Eude de St. Amand, Baudouin d'İbelin (İbn Barzan), Hugue de Galilée esir düşmüşlerdi. Baudouin ve Hugue fidye ve bazı Müslüman esirlerin serbest bırakılması karşılığında özgürlüklerine kavuşurlarken, Eude de St. Amand, Dımaşk'ta esaret altında öldü.³⁸⁴

Selahaddin Merc-i Uyûn zaferinin ardından Filistin'e yürümek yerine Beytü'l-Ahzan Kalesi'ni ele geçirmeye yoğunlaştı. Çünkü kalenin varlığı daimi bir tehdit barındırmaktaydı. Bu esnada Fransız şövalyelerden bir grup da Filistin'e ulaşmış bulunmaktaydı. Bu gelişmeler üzerine ordusunu kale üzerine yürüten Selahaddin kuşatmayı başlattı. Beş gün süren kuşatmanın (24-29 Ağustos) akabinde, lağımçıların da surları delmelerinin sonucunda kale ele geçirildi. Pek çok esir alındı ve kalede bulunan Müslüman esirler serbest bırakıldı. Kalede bulunan Tapınakçılardan hiçbiri sağ bırakılmadan öldürüldü. Selahaddin kalenin tamamen yıkılıncaya kadar başında bekledi ve kalenin kalıntılarını yerle bir etti. Bu sırada Haçlılar Taberiye'de toplanıp harekete geçmeyi tasarlıyorlardı ancak kalenin yıkıldığını duyunca ümitleri kırılıp

³⁸³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 440-441; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 19-20; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 351; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 105.

³⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 440-441; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 26-28; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li-Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 67; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 75-77; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Cilt II, 440-443; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 56-57; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 351-352.

dağıldılar. Selahaddin bu kalenin savaş olmaksızın yıkılması adına Haçlılara 60.000 Mısır dinarı teklif etmişti ancak teklifinin kabul edilmemesi üzerine harekete geçerek kaleyi kendisi yıktırmak zorunda kalmıştı.³⁸⁵

Selahaddin Eyyûbî kalenin yıkımının ardından Bağdat Abbâsî Halifesi'ne, Kadı Fâdıl'ın kaleminden çıkan bir mektupla kalenin ne denli muhkem olduğunu ve onu yıkmak için verdiği çabayı olanca açıklığıyla ifade etmişti.³⁸⁶ İmadeddin Kâtip'in kalenin yıkılan surlarını Yecüc ve Mecüc'ün seddine benzetmesi de oldukça manidardır. İmadeddin'in bu ifadesiyle, Selahaddin'in kaleyi yıkarak İslam'a yaptığı hizmeti vurgulama çabasını ortaya koyduğu aşikârdır.³⁸⁷

Asbridge'in Hüzünler Evi Kalesi hakkında öne sürdüğü iddia ise oldukça ilginçtir. Ona göre: Hüzünler Evi Kalesi kesinlikle tamamlanmış bir kale değildir: İsraili bilim adamı Ronnie Ellenblum'un kalenin yerini keşfetmesiyle bir gerçek ortaya çıkmış ki kale kesinlikle tam teşekküllü olmayıp bir sur ve bir kule üzerine bina edilmiştir. Yani tamamlanmış bir kale değildir.³⁸⁸ Burada Asbridge'in söyledikleri akla çok yatkın gözükmemektedir. Zira tamamlanmamış bir kale olsaydı kaynaklar bunu ifade ederdi. Ayrıca Willermus bu kalenin tam manasıyla mevcut olduğunu ve kaleyi kendilerinin tamamladığını yazmaktadır.³⁸⁹ Eğer bu kale Asbridge'in söylediği gibi bir sur ve kule üzere olsaydı, Haçlı kroniklerinde Selahaddin'in zaferi önemsenerek yer bulmazdı. Ayrıca tam olmayan bir kalenin ele geçirilmesi gibi bir olayı Selahaddin Eyyûbî'nin Abbâsî Halifesi'ne mühim bir meseleymiş gibi yazması da çok mantıklı gözükmemektedir. Nihayetinde her tarihi eser kalıntısı geçen yüzyıllar karşısında deformasyona uğrar. Kale hakkında Ellenblum'un ekibinin

³⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 441; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 80-82; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, Cilt 3, 36-37; William of Tyre, *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Cilt II, 443-445; Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 264-266; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 57; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 424; Süryanî Mikhail, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 258; Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)*, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2015, 66: Bu kaleye Yakup Kasrı da denilmektedir.; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 352; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 177-179; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 106-107; Rêgine Pernoud, *Tapınak Şövalyeleri*, Deniz Yüce Slyvestre (çev.), Ankara: Dost yayınları, 2015, 48; Stevenson, *The Crusaders In The East*, 220-222.

³⁸⁶ İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 532.

³⁸⁷ Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 179.

³⁸⁸ Asbridge, *Haçlı Seferleri*, 320.

³⁸⁹ Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 264-265.

ulaştığı kazı kanıtları ise geçen zamanın coğrafya üzerindeki kalıntılara yaptığı olumsuz etkinin sonucu olarak değerlendirilebilir.

Selahaddin Eyyûbî'nin bu başarısının ardından bir barış yapılmıştır. Bu barışın yapılmasında bu yıllarda süregelen umumi kıtlığın etkisinin yanında Kudüs Haçlı Krallığı'nın kendi içinde uğraştığı sorunların da etkisi olmuştur. Bunun yanında Selahaddin Eyyûbî'nin Anadolu taraflarına yönelmek istemesi de iki taraf arasında barışın sağlanmasını hızlandırıcı bir faktör olmuştur. 1180 yılında iki yıllığına yapılan anlaşmaya göre savaş durdurulmuş ve iki tarafın tüccarlarına rahat bir şekilde seyahat hakkı tanınmıştır. Trablus Haçlı Kontluğu anlaşmaya dâhil edilmemiştir.³⁹⁰ Bu durum bir anlamda Eyyûbîlerin lehinedir. Zira müttefik olarak Eyyûbîlerin karşısında olmayan Haçlı toplulukları zaman zaman Selahaddin'in yanında da durabilir ki bunu ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

1.3.5. Seyfeddin Gazi ve Melik Salih'in Ölümü: Suriye İçin Sonun Başlangıcı

1180 yılı Suriye'de dengelerin değiştiği yıldır. El-Cezîre ve Musul'un hâkimi olan Seyfeddin Gazi 29 Haziran 1180'de menenjit hastalığından muzdarip olarak vefat etti. Seyfeddin Gazi hastalığının son demlerinde ülkesinin kendinden sonra ne olacağını tahmin edebiliyordu ki Selahaddin'in Suriye'ye iyice yerleşip, durumunu oldukça güçlendirdiğini görmek hiç de zor değildi. Bu sebepten ötürü, Emirlerinin de tavsiyesiyle ülkeyi daha 12 yaşında olan oğlu Sencerşah'a bırakmak yerine daha deneyimli ve kabiliyetli olan kardeşi İzzeddin Mesud'a bıraktı. Böylece Selahaddin'in Zengî topraklarını ele geçirmesini önlemeyi planlıyordu. İki küçük veliaht oğlunu ise (Sencerşah ve Nasıruddin Kesek) Mücahidüddin Kaymaz'ın niyabetine teslim ederek iyi birer yönetici olmalarını umuyordu. Seyfeddin Gazi kendinden sonraki yönetim ağını bu şekilde tasarlayarak öldüğünde, Selahaddin

³⁹⁰ Ziya Polat, **Selahaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, 2015, 156-162; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 268; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 57: Ernoul eserinde Hüzünler Evi Kalesi'nin yıkımından sonra bir mütereke yapıldığından bahseder. Bu müterekeyi hızlandırıcı sebep olarak ise Selahaddin'in Yemen'e yönelecek olmasını gösterir.; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 12, 534; Takkuş, **Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Ferenc Fi'l-Meşrik 1096-1291)**, 457; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 352.

Eyyûbî de başka işlerle meşguldü. ³⁹¹ Suriye’de taht değişimi yaşanırken, Selahaddin’in bu seferki yol güzergâhı Anadolu topraklarını gösteriyordu. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın Hısn-ı Keyfa Emiri Nureddin Muhammed ile yaşadığı sorun Selahaddin’i de meşgul etmişti. Nureddin Muhammed’in II. Kılıç Arslan’a karşı Selahaddin’den yardım isteği karşılığını bulmuş ve Selahaddin ordusuyla Suriye’den hareketle Konya’ya doğru sefere çıkmıştı. Anadolu Selçukluları ile Eyyûbîlerin arasındaki sorun dolaylı bir meseleden kaynaklı olduğundan çok sürmeden barış yapılmış ve Selahaddin bundan sonra rotasını Ermeni Kralı Leon’a çevirmişti. Ermeni Leon’un da kısa sürede haddini bildirdikten sonra onun Türkmenlere yaptığı zulme son vererek Ekim-Kasım 1180’de Ermeni ülkesinden ayrılmıştı. ³⁹² Şair İbn Esad el-Mevsilî, Selahaddin’in Türkmenlere yönelik yapılan bu zulmü ortadan kaldırdığı için onu diğer Müslüman idarecilerden ayrı tutarar ve onu “*Bütün yüzler senin yüzündeki edebe feda olsun!*” sözlerine över. ³⁹³

Selahaddin Eyyûbî Anadolu’dan ayrılıp Şam’a geldikten sonra burada da çok durmayıp Mısır’a gitti. Mısır’a gitmesinin nedeni ağabeyi Şemsüddeve Turanşah’ın vefat etmesiydi. Turanşah İskenderiye iktasına sahip olmanın yanında Yemen’in büyük bir kısmına da yöneticiydi. Turanşah Mısır’da olduğu zamanlarda Yemen’deki naibler Aden, Zebid ve diğer Yemen beldelerinden hâsıl olan malları Mısır’a sevk ediyorlardı. Bu sebepten ötürü Selahaddin ağabeyinin ölümünden sonra Mısır işlerini yoluna koymak için oraya gitmişti. Bu kadar çok toprağa ve gelire sahip olan Turanşah’ın öldüğünde 200.000 Mısır dinarı kadar borcu çıkmıştı. Selahaddin bu borcu da geciktirmeden ödedi. ³⁹⁴ Selahaddin Eyyûbî Mısır’da bir süre kaldı ve bilhassa Yemen’deki otorite boşluğundan faydalanmak isteyenleri dize getirdi. Şöyle ki Turanşah’ın Yemen naibi efendisinin ölümünü fırsat bilerek harekete geçmiş ve ülkeyi tahakkümü altına almıştı. Selahaddin Yemen’de olup bitenleri izlemenin

³⁹¹ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 445-446; Ebû’l Farac, **Tarih**, Cilt II, 426-427; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 70.

³⁹² İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 446-448; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 70-71; Ebû’l Farac, **Tarih**, Cilt II, 425-426; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 477; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 344-345; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 107-109.

³⁹³ İbrahim Ethem Polat, **Haçlılara Kılıç & Kalem Çekenler**, İstanbul: Vadi yayınları, 2016, 161.

³⁹⁴ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 450; Ebû’l Farac, **Tarih**, Cilt II, 427; Ebu’l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 144; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 71.

yanında sert bir müdahalede bulunmaktan kaçınılmaktaydı. Zira Yemen öncelikli politikası değildi. Bu sebepten Yemen sorununu bizzat kendi çözmek yerine güvendiği Emirleri oraya yollamayı tercih etti. Mısır valisi olan Sârimüddin Kutluğ-aba gibi önde gelen ve iş bilir emirlerinden oluşan bir grubu Yemen'e gönderdi. Kutluğ-aba kısa sürede Yemen'deki karışıklığı dizginleyip Zebid'e hâkim oldu.³⁹⁵ Selahaddin bu süre zarfında Mısır'daydı ve Kasım-Aralık 1181'de Haleb sahibi Melik Salih'in ölüm haberini çok geçmeden aldı.³⁹⁶

Melik Salih küçük yaşta babasının özenle kurduğu devletin başına geçmişti ve bundan sonra Zengî hanedan mensupları ile Selahaddin Eyyübî arasındaki nüfuz mücadelesini yakînen müşahede etmişti. Bu sebepten ötürü hasta yatağında son nefesini vermeden ileri gelen ümerasını başına toplayıp kendisinden sonra yerine amcaoğlu İzzeddin Mesud bin Mevdud'un geçmesini istediğini söyledi. Bunun üzerine ümeradan birisi yerine Sincar hâkimi olan bir diğer amcaoğlu İmadeddin'in geçmesinin uygun olacağını ifade etti. Çünkü İzzeddin Mesud'un Fırat'tan Hemedan'a kadar uzanan geniş bir hâkimiyet sahası vardı; buna karşın İmadeddin sadece Sincar'a hâkimdi. Ayrıca İmadeddin Melik Salih'in kız kardeşiyle evliydi. Bu teklif üzerine Melik Salih Emirine: "Ben bu dediklerinin hepsini biliyorum lâkin Haleb'i İmadeddin'e verirsem o beldemi Selahaddin'e karşı koruyamaz ama İzzeddin'in geniş ordusu bunu başarabilir" demiştir. Böylece Melik Salih ölmeden evvel Mısır cenahından gelebilecek olası taarruz karşısında da topraklarını en korunaklı ele teslim etmeyi düşünmüştü.³⁹⁷ Görüldüğü üzere Melik Salih'in küçük yaşta hasta yatağında mevcut durumu ve ihtimalleri reel bir çerçevede değerlendirip Haleb'i malı ve askeri çok olan³⁹⁸ amcaoğlu İzzeddin'e bırakması ümeranın da

³⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 451-452.

³⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 452; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 144; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 169; İbnü'l Adim, *Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb*, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiye, 1996, 378-379; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 106; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 427; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir Fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 181-182; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 278; Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, *Mizmârü'l- Hakâik ve Sırrü'l-Halâik*, Hasan Habeşi (Tahkik), Kahire: Alemül Kütüb, 1968, 59-60; Şeşen, *Selahaddin Eyyübî ve Dönemi*, 109.

³⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 453; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 107-108; İbnü'l-Esîr, *et- Tarihu'l- Bahir Fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, 182; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 278-279; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 96.

³⁹⁸ İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 278.

hayretini celb etmişti.³⁹⁹ Nihayetinde Melik Salih öldüğünde 15 yaşına dahi erişememiş bir çocuktur.⁴⁰⁰

Melik Salih'in ölümünün ardından Emirler hemen İzzeddin'e haber yollayıp Haleb'e gelmesini istediler. İzzeddin bunun üzerine yanına Mücahidüddin Kaymaz'ı da alarak hemen harekete geçti. Aralık ayının son günlerinde (1181) Haleb'e gelen İzzeddin sevecenlikle karşılandı. Hatta Haleb askerleri İzzeddin'e, Selahaddin'in Mısır'da olmasını fırsat bilerek Dımaşk'a yürümesini salık verdiler. Dımaşk halkının Zengî ailesini ne denli sevdiğinden bahsettiler. Fakat İzzeddin Haleb'e yeni gelmişken Dımaşk'a saldırmayı uygun görmedi. Hem arada bir de anlaşma vardı ki İzzeddin anlaşmaya sadık kalmak adına yeminini bozmayacağını ifade etti.⁴⁰¹ İzzeddin de iyi biliyordu ki Selahaddin'e karşı böyle bir barış bozma girişimi zaten parçalı olan Suriye topraklarını Zengîler aleyhine daha da çıkmaza sokardı. Bazı kaynaklarda geçen anlatıya göre İzzeddin Haleb'e gelince Zengî hazinelerini açtırdı ve Melik Salih'in annesini kendisine zevce olarak hazinelerle birlikte Musul'a gönderdi.⁴⁰² Hazineleri Musul'a göndermesi kabul edilir olsa da Melik Salih'in annesini eş olarak alması doğru gözükmemektedir. Zira Selahaddin Eyyûbî Nureddin Mahmud'un ölümünün sonra Melik Salih'in vasiliğine vazifeli olduğunu göstermek adına annesiyle nikâhlanmıştı. Burada İzzeddin'in Dımaşk'a yürüyüp Selahaddin'in tepkisini çekmemeyi hedeflerken onunla nikâhlı olan bir kadını kendi nikâhına alması çok mantıklı durmamaktadır. Muhtemelen bu rivayet Zengî-Eyyûbî çekişmesinin şiddetine vurgu yapmak adına kaynaklarda zikredilmiştir. İbn Şeddad da geçmesi ise Selahaddin'in Suriye üzerindeki haklı meşruiyetini vurgulama amaçlı gözükmektedir.

Önce Seyfeddin Gazi'nin sonra Melik Salih'in ölümleri yakın vadede değişecek dengelerin sinyallerini taşımaktadır. Suriye topraklarında gerçekleşen bu el değişiklikleri Mısır'ın Suriye ile siyaseten birleşmesine büyük zemin hazırlayacaktır.

³⁹⁹ İbnü'l-Esîr, **et- Tarihu'l- Bahir Fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl**, 182.

⁴⁰⁰ el-Kalkaşandî, **Subhu'l-Â'sâ fi Sınâati'l-İnşa**, Cilt 4, 165; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 1, 305; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 76; Abdullah Nasih Ulwan, **Salah Ad-Din Al-Ayyubi (Saladin)**, Kahire, 2004, 56.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 453; İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 21, 279.

⁴⁰² Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 427; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 97; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 39; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 540.

1.4. Mısır ve Suriye'nin Eyyûbî Yönetimi Altında Birleştirilmesi (1181 - 1186)

1.4.1. Suriye'de Değişen Dengeler ve Eyyûbî - Haçlı Barışının Bozulması

1180 yılında Kudüs Haçlı Krallığıyla yapılan barış Suriye'deki denge değişikliklerinden sonra uzun sürmeyeceğe benziyordu. Melik Salih'in ölümü Zengî ailesi içerisinde bir mücadeleyi beraberinde getirirken Haçlı cephesinden de Suriye içlerine yönelim cüretine sebebiyet verecekti. Ancak Kudüs Haçlı Krallığı'nın veraset sorunları da süregelmekte ve krallığı yıpratmaktaydı. Krallığın başında olan IV. Baudouin cüzam hastalığından muzdarip bir durumdaydı ve onun bu hastalığı evlilik hayatına mani olduğundan (cüzamın cinsel yolla geçtiğine inanılıyordu) bir taht varisi bırakamayacağı ortadaydı. Kral'ın hastalığı şiddetlendikçe ülke içindeki çıkar çatışmaları da sesini yükseltiyordu. Kral'ın annesi Agnes devlet içinde patriklik makamı dâhil herşeyi kontrolü altında tutmak istiyordu ki mevcut Patrik Amaury öldüğünde Sur Başpiskoposu William'ı görmezden gelerek sevgilisi olduğu söylenen Kayseryalı Heraclius'u patriklik makamına getirmişti. Bu adam Agnes'in gönlünü çalmış olmanın yanında okuma yazması oldukça kıt ve sıradan bir papazdı. Kudüs ruhanî meclis üyeleri bu tayini hiçbir zaman içlerine sindiremeyeceklerdi.⁴⁰³ Heraclius Kudüs Başpiskoposu olmazdan evvel Şeyzer Başpiskoposluğunu yürütmekteydi.⁴⁰⁴ Kral annesi olarak Agnes'in yanlış başpiskopos seçmesinden başka bir diğer hatası da Ibelin ailesini krallığa karşı gücendirmek olacaktı. Şöyle ki Agnes oğlunun öleceği gerçeğini biliyordu ve taht için kendince önlem alma yolunu tuttu. Kızı Sibylle'yi güçlü ve soylu bir şövalyeye evlendirip, yetenekli bir damadı Kudüs'ün sorunlarını çözmesi için teşvik etmeliydi. Ancak yakın zamanda Sibylle, Ibelin Kontu Baudoin'e âşık olmuştu ve bu adam soyluluk açısından Agnes'in istediği standartları taşııyordu. Zaten Baudoin yakın zamanda da Müslümanlarla yapılan bir çatışmada esir düşmüştü. Sibylle sevdiği adamı esaret hayatında bırakmaya gönlü razı olmamış ki gönderdiği fidyeyle Baudoin'i kurtarmıştı. Esaret hayatından dönen Baudoin sevgilisinin bu jesti altında ezildiğinden eski sevecenliğini ona gösterememiş ve evlenmeden evvel sevdiği kadına borcunu

⁴⁰³ Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, 246; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 355; Sevtap Gölgesiz Karaca, *Kudüs Haçlı Krallığı (1098-1187)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi SBE Tarih ABD, 2012, 338.

⁴⁰⁴ Willermus Tyrensis, *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, 271.

ödemek adına Bizans İmparatoru Manuel'e giderek ondan fidyenin ederini isteyeceğini beyan etmiştir. Sibylle de Baudoin'in gitmesinin akabinde belki hissi değişim ya da çoğunlukla mensubu olduğu Krallığının çıkarlarını düşünerek (Bu evlilikte yine anne Agnes'in rolü büyüktür.) bir Fransız asilzadesi olan Guy de Lusignanla evlenmiştir. Bu evlilikten sonra Yafa ve Askalan Kontlukları Guy'un idaresine verilmiştir.⁴⁰⁵ Fransız bir asilzade olan Guy'un hem bilgelikten hem de cesarettten yoksun biri olduğu kaynaklara yansımıştır. Ancak talih onu daha sonra Kudüs Kralı yapacaktır ve bu haber kardeşi Geoffroy de Lusignan'a ulaştığında müthiş kahkalar atarak: “*Eğer Guy kral olursa, neden bir gün Tanrı da olmasın*” demiştir.⁴⁰⁶ Guy, Avrupa'dan gelirken bir gerçeği de getirmişti ki O İngiltere Kralı II. Henry'nin hâkim olduğu bir toprak parçası olan Poitou'dan gelmişti ve II. Henry Kudüs Haçlı Krallığı'na yardım edebilecek güce sahip bir hükümdardı. Bu durum İngiltere Krallığı'nın Kudüs Haçlılarıyla kuracağı dirsek temasına ve gerektiğinde vereceği desteğe işaret etmekteydi.⁴⁰⁷ Kudüs Haçlı Krallığı görünürde veraset sorununu çözümlenmiş durmaktaydı.

Bizans cephesine baktığımızda Kudüs Haçlı Krallığı'nın siyasetine destek çıkan İmparator Manuel Doğu'ya gelen Latinlerin geleneklerini bir anlamda benimsemiş ve Batılı prensesleri sarayına gelin almaktan geri durmamıştır. Kudüs'te yaşanan iktidar mücadelesi ve değişen kritik dengeler Eylül 1180 yılında İmparator Manuel'in ölümüyle daha da çıkılmaz bir hâl alacaktır. Çünkü Manuel'in ölümü Haçlıların en muteber müttetikini kaybetmesi anlamına gelmektedir.⁴⁰⁸ Buna rağmen Haçlı akınları hızından çok şey kaybetmeyecektir. Kerek hâkimi Chatillonlu Renaud'un (İbnü'l-Esîr onu Haçlıların azılı bir şeytanı olarak takdim eder.) askerlerini teçhiz edip önce Teymâ'ya ardından Hz. Peygamberin medfûn olduğu Medine'ye taarruz gerçekleştireceği haberi yayılmıştır (1181). Bu sırada Dımaşk'tan Mısır'a bir kervan yola çıkmıştır ve Haçlılarla anlaşma yapıldığından hareketle çok

⁴⁰⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 53-59-60-61; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 446; Peter W. Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, England: Ashgate publishing, 2004, 149; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 354-355; Karaca, **Kudüs Haçlı Krallığı (1098-1187)**, 337-338; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 130.

⁴⁰⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 61.

⁴⁰⁷ Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 194.

⁴⁰⁸ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 356; Judith Herrin, **Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırı Yaşamı**, Uygur Kocabaşoğlu (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 2016, 346-347.

ihtiyatlı değillerdir. Renaud bu kervana yaptığı ani baskınla pek çok ganimet, silah, hayvan ve benzeri tüm malları ele geçirmişti. 200.000 bezant değerindeki kervanın yağmalanması Kudüs Haçlılarıyla Selahaddin'in ittifakına gölge düşüreceğe benzemektedir. Akabinde Dımaşk naibi olan İzzeddin Ferruḫşah Dımaşk askeri birliğini yanına alarak Kerek üzerine yürür ve orayı yağma eder. Bunun üzerine Renaud İslam topraklarına bu şartlarda giremeyeceğini idrak ederek geri çekilir.⁴⁰⁹ Renaud'un bu saldırısı 1180 yılında yapılan anlaşmanın ihlali sinyallerini vermektedir. Selahaddin Eyyûbî bu karşılaşmanın akabinde Kudüs Kralı IV. Baudouin'e haber yollayarak yapılan saldırının tazminini talep eder. Fakat Renaud Kral'ın bastırmasına rağmen buna yanaşmaz ve verdiği yağma zararını telafi etmez. Fakat Selahaddin bu işin peşini bırakmaz ve bu olaydan birkaç ay sonra Kudüs Haçlı Krallığı'nın yaptığı barışı bozma ihlalden habersiz olan bir Hıristiyan hac kafilesi Dimyat limanına yanaşır. Selahaddin ise Renaud'a misilleme yaparak hacıların hepsini zincire vurdurur ve Renaud'un verdiği zararın tazminini yeniden talep eder. Buna rağmen Renaud yine de geri adım atmaz. Bu olay bundan sonraki süreçte 1180 yılında yapılan barışı ortadan kaldırır.⁴¹⁰

Seyfeddin Gazi ve Melik Salih'in ölümleri Suriye'deki denge değişikliğinin habercisiydi ve bu sırada Selahaddin Mısır'da bulunuyordu. Melik Salih'in ölümü Selahaddin Eyyûbî'nin yükselişinde önemli bir kilometre taşıydı. Zira *“Salih yaşamış ve Selahaddin'den Şam'ı geri vermesini talep etmiş olsaydı, çok gayret ederek inşa ettiği manevi zemine gölge düşürmeden ve dolayısıyla Halebli ve Musullu Zengilerin iddia ettiği gibi, bir gayrimeşru gaspçı olarak görünmeden, bunu reddedebilmesi zor olacaktı.”*⁴¹¹

Melik Salih'in ölümünün ardından İzzeddin Mesud Haleb'e hâkim olmuştu. İzzeddin'in kardeşi olan Sincar hâkimi İmadeddin de Sincar'ı İzzeddin'e verip karşılığında Haleb'i almayı kafasına koymuştu. İzzeddin İmadeddin'in bu teklifini reddedince İmadeddin etkili bir tehdit silahına başvurdu ve Haleb'in kendisine

⁴⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 451; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 72; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 57-58.

⁴¹⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 62; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 428; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 12, 541; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 361.

⁴¹¹ Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 195.

verilmediği takdirde “Sincar’ı Selahaddin’e bırakırım” dedi. Bu tehdit üzerine İzzeddin kardeşinin teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Her ne sebepten olursa olsun İzzeddin Suriye’deki ipleri eline tam almadan Selahaddin’in Mısır’dan Suriye’ye yönelmesini göze alamazdı. Ancak bu yaptığı İbnü’l-Esîr’in de yorumlamaktan çekinmediği gibi stratejik bir hata idi. Çünkü artık Selahaddin şunu biliyordu: Haleb ordusu çok olan İzzeddin’in değil İmadeddin’in elindeydi.⁴¹² Melik Salih’in ölmeden önce vardığı bilgece çıkarım kendini gerçekleştiren kehanete bürünmüştü. Selahaddin Eyyûbî vakit kaybetmeden Suriye’ye hareket etti (11 Mayıs 1182). Bu ayrılış Selahaddin için Mısır’dan son çıkıştı ve bir daha ömrü hayatında Kahire’ye dönemeyecekti. Selahaddin Suriye’ye gelirken ona tüccarlar ve önceki yıllarda gerçekleşen kıtlık sebebiyle Mısır’a gitmiş kimselerde eşlik etmekteydi. Bu yolculuk esnasında Selahaddin yolu üzerinde bulunan Haçlı şehirleri Kerek ve Şevbek’e yağma akınları düzenledi ve ele geçirdiği birtakım ganimetle Haziran 1182’de Dımaşk’a ulaştı.⁴¹³ Selahaddin Kerek ve Şevbek’e yaptığı akınlar esnasında artık Kudüs Haçlılarıyla bir barış ortamının kalmadığını gösteriyor ve 1180 barışını yerle yeksan ediyordu.⁴¹⁴

Selahaddin’in Suriye’ye doğru yola çıkması Haçlıları da harekete geçirmişti. Kerek’te toplanan ve teçhizatlarını hazır hâle getiren Haçlı ordusu Selahaddin’in geçtiği yollarda mevzilenerken özellikle dar geçitlerde Müslüman ordusuna zaiyat vermeyi planlamışlardı. Ferruḡşah bu karşı harekâtı istihbarat alınca Suriye’deki askerlerini toplayarak Haçlı topraklarına karşı harekete geçti, Debbûriyye⁴¹⁵ ve ona komşu olan köyleri yağmaladı. Bu yağmadan pek çok ganimet ve esir ele geçirdi. Habîs Celdek⁴¹⁶ denilen yeri de Haçlıların elinden alan Ferruḡşah bu fetihle Selahaddin’e önemli bir müjde hazırladı. Çünkü Habîs Celdek’te Müslümanlar çok eza görmüşlerdi.⁴¹⁷ Bu karşılaşma esnasında Haçlılardan alınan önemli bir kale de

⁴¹² İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 454; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 145.

⁴¹³ İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 456; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 145.

⁴¹⁴ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs’ün Fethi)*, 61-62.

⁴¹⁵ Taberiye yakınlarında bir beldedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül- Büldân*, Cilt 2, 437.

⁴¹⁶ Dımaşk bölgesinde bir kaledir, el- Habîs veya Habîs Celdek denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül- Büldân*, Cilt 2, 216.

⁴¹⁷ İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 457; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 114-115; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-*

Şakif Arnun⁴¹⁸dur.⁴¹⁹ Selahaddin Eyyûbî Dımaşk'a gelip biraz dinlendikten sonra yeniden Haçlı toprakları üzerine yoğunlaştı ve saldırı için Ürdün bölgesinde bulunan Ukhuvâne isimli yerde karargâh kurdu. Haçlılar da Taberiye'ye gelip hazırlıklarını tamamladılar. Selahaddin'in ordusu önce Baysân'a yöneldi ve şehir kılıç zoruyla ele geçirildi. Mutat adet gereği şehirdeki mallar ganimet alındı ve Haçlı kadınları esir edildi. Sonrasında el-Gavr bölgesine girilerek burası yağma edildi. Haçlılar ise bu ilerleyiş üzerine Taberiye'den çıkıp Cebel-i Kevkeb'e çok yakın mesafede mevzilendiler. Selahaddin bu gelişme üzerine Haçlılara karşı taarruza geçti ve yeğenleri İzzeddin Ferruḡşah ile Takiyyüddîn Ömer'e saldırı emri verdi. Kısa süreli çetin bir çatışmanın akabinde düşman topraklarında bu denli ilerlemenin şimdilik pek bir fayda sağlamayacağını bilen Selahaddin ordusuna çekilme emri verdi. Her iki taraf da zaferin kendilerine ait olduğunu beyan etmekten geri durmayacaktı.⁴²⁰ Selahaddin'in Suriye'deki merkezi Dımaşk'tan, Haçlı toprakları boyunca Güney'e sarkma projesi şimdilik bir toprak edinimi olarak görülemez. Çünkü Suriye'ye tam hâkim değildir. Ancak Selahaddin bu faaliyetleri ile Suriye'ye gelmesinin asıl amacını Suriyeli Zengî aile üyelerine göstermek istemiş olması muhtemeldir. Zira o çağlarda bile bir toprağın fethi toplumsal kamuoyu vicdanına başvurulmadan gerçekleştirilememektedir. Bu sebepten Dımaşk'tan Güney'e Haçlı topraklarına iniş Haçlılara karşı verilen cihadın Zengîlere gösterilmek istenmesiyle alakalıdır. Selahaddin bu düşünceyi Suriye'yi ele geçirirken de etkili bir yöntem olarak icra edecektir.

Nuriyye ve's Salahiyye, Cilt 3, 106; Stanley Lane-Poole, **Selahaddin**, Nice Damar (çev.), İstanbul: Avesta yayınları, 2012, 159-160; Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 60.

⁴¹⁸ Banyas yakınlarında oldukça güzel bir kaledir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 3, Beyrut: Dârus Sadr, ty, 356; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 77.

⁴¹⁹ Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 145; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 77; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd- Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 106; Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 60.

⁴²⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 458; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 77-78; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 115; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 146; Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, **Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik**, 95-96; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 543; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 470-472; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 362; Lane-Poole, **Selahaddin**, 160; Aşûr, **el- Hareketü's- Sâlibiyye**, Cilt 2, 60-61.

Selahaddin Eyyûbî Suriye’de bulunduğu esnada Yemen’deki olayları da yakından müşahede ediyordu. Yemen’e hâkim olan Hattan b. Munkız ve Aden şehri valisi İzzeddin Osman ez-Zencilî Selahaddin’e haber yollayarak Yemen’de süregelen karışıklıkları bildirmişler ve bir adamını Yemen’e yollamasını istemişlerdi. Bu talebin sebebini İbn Cübeyr’de *Rihle*’sinde Yemen’deki iç karışıklık olarak gösterir. Bu talep üzerine Selahaddin’in kardeşi Tuğtekin Mısır’dan harekete geçti ve Yemen’den önce Mekke’ye uğrayıp Mekke Emiri’ne değerli iki hilat hediye etti. Bu sırada Kâbe’yi de ziyaret etti ve 27 Aralık 1183 yılında Emir’in yanından ayrılan Tuğtekin Yemen’e doğru harekete geçti. Tuğtekin kısa sürede mevcut kargaşa ortamından yararlanarak Hattan’ı tevkif etti. İzzeddin Osman, Hattan’ın başına gelenleri duyunca kaçmaya çalışsa da muvaffak olamadı ve mallarına el konuldu. Böylece Tuğtekin Aden ve Zebid⁴²¹ başta olmak üzere buralara bağlı yerleri ele geçirdi.⁴²² İbn Kesîr’e göre Yemen’den elde edilen mallar yaklaşık 1.000.000 dinar veya daha fazlasına tekabül etmekteydi.⁴²³ Bu rakamın gerçeğe ne kadar yakın olduğu kestirilemese de Selahaddin’in Suriye’ye kesin olarak yerleşmeye çalıştığı bu evrede gelir getiren her kapıyı çalmaya değer gördüğü düşünülebilir. Ayrıca İbn Cübeyr’in de belirttiği üzere İzzeddin Osman’ın Yemen’deki tüccarlara kötü muamelesi, haksız yere mal gaspetmesi ve Hindistan’dan gelen emtiayı kendi hesabına geçirmesi gibi sebepler de kendi sonunu hazırlamıştır.⁴²⁴ Burada Eyyûbî yönetiminin Hint deniz ticaret yoluyla sağlam bir bağlantı kurmak istediği çıkarımını yapabiliriz. Yemen’e gelen mallar Kızıldeniz ve karadan kavşak noktaları vasıtasıyla Mısır limanlarına ve oradan da çoğunlukla Avrupa’ya naklolunduğunda buradan en büyük kâr marjını Eyyûbî Hanedanlığı elde edecektir.⁴²⁵

⁴²¹ Zebid Liman şehri Ortaçağlarda büyük öneme sahiptir. Coğrafyacı Makdisî Zebid’i Yemen’in Bağdat’ı olarak tasvir eder. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihal Şahin Utku, **Kızıldeniz, Çöl, Gemi ve Tacir**, İstanbul: Klasik yayınları, 2012, 444-445; Şerif el-İdrisî, **Nüzhetu’l Müştak fi İhtirâku’l Afâk**, Cilt 1, 52-52.: Zebid büyük ve gelişmiş bir şehirdir. Tüccarların toplanma yeridir; Mısır, Hicaz ve Cidde limanıyla yoğun ticari ilişkileri mevcuttur. Hindistan ve Çin ile de ticari bağlantıları vardır.

⁴²² İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 457-458; el- Makrîzî, **Kitabu’s- Sülûk li-Marifeti Düveli’l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 78; İbn Cübeyr, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, 102-104; İbnü’l Cevzî, **Miratü’z- Zaman Fi Tarihi’l Ayan**, Cilt 21, 283.

⁴²³ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve’n- Nihâye**, Cilt 12, 541.

⁴²⁴ İbn Cübeyr, **Endülüsten Kutsal Topraklara**, 121.

⁴²⁵ Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 29-30-40-41; Utku, **Kızıldeniz, Çöl, Gemi ve Tacir**, 150-151: Fatimiler döneminde Yemen’in Yakın Doğu ticaretindeki etkinliği Mısır-Kızıldeniz ve Uzak Doğu’yu birbirine yakınlaştırmının yanında, Kârimî tüccarlarının bölgede etkin olmasına da olanak tanımıştır.; Ayrıca bkz. Ahmed İsa- Osman Ali, **Müslümanların Rönesansa Katkısı**, Emre Miyasoğlu (çev.), İstanbul: Mahya yayınları, 2017, 80: İslam toprakları “medeni dünyanın iki büyük deniz havzasını, Akdeniz ve Hint okyanusunu birbirine bağlayan ekonomik açıdan çok önemli bir imparatorluktur.”

1.4.2. Suriye’de Çok Başlıktan Kurtulma Çabaları

Selahaddin Eyyûbî Suriye’ye geldiğinde iki farklı cepheyle mücadele edeceğini bilmekteydi. Bunun ilki Zengî Hanedanlığı olmakla beraber; ikincisi siyaseten daha çok meşru söyleme dönebileceği Haçlı Devletleri idi. Ancak Haçlılara karşı verdiği mücadelede karşı safta sadece Haçlı zümresinin bulunmadığı zamanlar da vardı. Böylesi bir durum Selahaddin’e göre sadece bir şeyin gerekliliğini icab ettiriyordu ki bu da Suriye’nin karmaşık ittifaklara kaynaklık etmemesiydi. Bu sebepten Suriye hem Haçlılara hem de gerektiğinde Haçlılarla ortaklık yapan Zengîlere karşı Eyyûbî yönetimi altında birleştirilmeliydi.

Selahaddin Eyyûbî Dımaşk’a döndükten sonra çok zaman geçirmeden hemen harekete geçti ve Haçlıların elinde bulunan önemli bir liman şehri Beyrut’a hareket etti. Mısır donanmasının da Beyrut’a gelmesini emretti ve donanma kısa sürede Beyrut önlerine demir attı. Donanma askerleri ve karadan gelen ordu birkaç gün şehri kuşatıp bazı yağma faaliyetlerinde bulunsa da Selahaddin kısa sürede şehri düşüremeyeceğini bildiğinden geri çekilme kararı verdi.⁴²⁶ Beyrut seferi bir anlamda Kudüs Haçlılarının ihlali üzerine bozulan 1180 anlaşmasının sert bir tepkimesi olmanın yanında, Selahaddin’in Suriye içlerindeki faal hareketlerinin de görünür kılınmasını amaçlamaktaydı. Zira kuşatmanın kaldırılmasına sebep olarak Eyyûbîlerin el-Cezîre bölgesine girmesini sağlayacak bir davet mektubu gelmişti. Harran Emiri Muzafferüddin Gökbörü’nün anlamlı daveti Selahaddin’in Zengîlere karşı kuracağı müttefik cephenin ilk sinyallerini taşımaktaydı.⁴²⁷ Ebû'l Farac’ın tespiti bu noktada oldukça açıklayıcıdır. Selahaddin’e “*asılzâdelerden biri evvela Fırat’ı geçmesini, Asur şehirlerini almasını, daha sonra Haleb’e karşı hareket ederse onu alabileceğini*” söylemiştir.⁴²⁸ Selahaddin için bu davet önemli bir

⁴²⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 458-459; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 98; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 115-116; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 111; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 362; Lane-Poole, *Selahaddin*, 160-161; Hindley, *Bir İslam Kahramanı Selahaddin*, 166.

⁴²⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 459; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 116; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 113; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 99; Lane-Poole, *Selahaddin*, 161.

⁴²⁸ Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 429.

coğrafyanın fethine kapı aralamaktaydı ki burası el-Cezîre⁴²⁹ bölgesidir. Zira Selahaddin'in el-Cezîre'ye hâkim olması Kuzey Suriye'deki egemenlik alanını pekiştirecektir.

Selahaddin Eyyûbî el-Cezîre bölgesine hareket etmeye azmettiğinde asıl hedefinin Haleb'i muhasara olduğunu söylemişti.⁴³⁰ Selahaddin'in bu atağından haberdar olan Musul hâkimi İzzeddin Mesud Haleb'e yapılacak olası saldırı karşısında tedbirli olmak adına Nusaybin'e gidip hazırlıklara başladı ve daha sonra Dârâ'ya gelip temkinli bir vaziyette beklemeyi sürdürdü. Fakat hiç hesaba katmadığı bir şey gerçekleşti ve Selahaddin'in Fırat'ı geçtiği haberi kulağına geldi. Yani şimdilik Selahaddin Haleb'e yürümüyordu ve İzzeddin ile adamlarının Urfa'yı müdafaa etmek üzere geri adım atmaları gerekiyordu.⁴³¹ Ayrıca Selahaddin'e karşı bir ittifak cephesi de kurulmaya başlanmıştı. Bu ittifak içerisinde Haçlılar başta olmak üzere Ahlât hâkimi Şah-ı Ermen gibi yerel güçler de yer almaktaydı. Musul yönetimi için Selahaddin'e karşı kullanılacak her ihtimal değerlendirilmek zorundaydı. Zira Selahaddin'i durdurmak gerekiyordu.⁴³²

Selahaddin Eylül 1182'de Urfa'yı muhasaraya başladı. Şehrin hâkimi olan Fahreddin Mesud ez-Zaferânî kuşatmanın şiddetini gördükten sonra direnmenin daha feci bir sonuca sebebiyet vermesinden korkarak teslim olmaya karar verdi. Fahreddin Mesud'a eman verilerek Urfa'ya giren Selahaddin'in ordusu Rakka'ya ilerleyerek burayı da ele geçirdi.⁴³³ Daha sonra ilerlemeye devam eden Selahaddin Eyyûbî

⁴²⁹El-Cezîre olarak adlandırılan bölge kaba hatlarıyla Fırat ve Dicle nehirleri arasını kapsamaktadır. Müellif enlem ve boylama göre el-Cezîre'yi altı cetvel şeklinde taksim etmiştir. Selahaddin'in doğduğu şehir olan Tekrît altıncı cetvel bölgesinde zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l Fida, **Takvimü'l-Büldân**, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2017, 231-243; el-Hamevî'de bu bölgeye Ceziret-i Akûr denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül-Büldân**, Cilt 2, 134-136; El-Cezîre bölgesi Bizans ve Yunan kaynaklarında Mezopotamya ismiyle zikredilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyfettin Çetin, **Yâkût el-Hamevî'nin Mu'cemül-Büldân'ında Kürtler**, İstanbul: Nûbihar yayınları, 2014, 49-52. Bu coğrafyaya (el-Cezîre) "*Mabeyne'n-Nehreyn*" yani iki nehir arası anlamına gelen Mezopotamya da denilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Haldûn, **Mukaddime**, Süleyman Uludağ (çev.), İstanbul: Dergâh yayınları, 2016, 245-246.

⁴³⁰ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 459.

⁴³¹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 459; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l-Haleb Fi-Tarihi Haleb**, 388.

⁴³² Bahaaddin İbn Şeddâd, **Selahaddin-i Eyyubi**, 98-100.

⁴³³ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 460; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l-Haleb Fi-Tarihi Haleb**, 388; Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, **Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik**, 105; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 117; Aşûr, **el-Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 62.

Habur, Karkîsiya, Mâkisîn, Araban, Nusaybin ve Suruc'a hâkim oldu.⁴³⁴ Selahaddin bu fetihleri esnasında ihsanlı ve adaletli yanını daima göstermenin yanında halka yük olan mükûs vergisini de izale ettiği yerler oldu.⁴³⁵ Zira o da bilmekteydi ki toprak fethetmek gönül fethetmekle eşgüdümlüydü. Selahaddin bu zaferlerini sürdürdüğü esnada önemli bir kayıp yaşamıştı ki bu Dımaşk naibi olan yeğeni İzzeddin Ferruḫşah'ın ölümüydü (Eylül 1182). Ferruḫşah Selahaddin için aile içindeki en güvendiği ve iş bilir adamlarından biriydi. Selahaddin'e yeğenin ölüm haberi ulaştığında Selahaddin Fırat'ı geçmiş ve el-Cezîre'ye girmiş bulunmaktaydı.⁴³⁶

Selahaddin'in bu faaliyetlerini fırsat bilen Haçlı cephesi de boş durmamıştı ve Dımaşk üzerine harekete geçmişlerdi. Bu durumda Musul yönetiminin de etkisi bulunmaktaydı çünkü Selahaddin'e karşı kader birlikteliği yapmışlardı. Musullu Zengîler, Haçlılara Selahaddin'e karşı Dımaşk'a yapılacak bir saldırı karşılığında 10.000 dinar tutarında haraç vermeyi teklif etmişlerdi. Ayrıca Banyas ve Habis Caldak'ın Haçlılara geri verilmesinin yanında Selahaddin'den alınacak her Hıristiyan esirin de serbest bırakılması varılan şartlar arasındaydı.⁴³⁷ Kudüs Haçlılarına destek olarak Trablus Haçlıları da bu ittifak cephesinde yer almaktaydı. Bu müttefik Haçlı ordusu Dımaşk üzerine harekete geçti ve bazı köyleri yağmalayarak ilerlediler. Darayyâ denilen mevkiye gelince bir camiye tahrip edecekleri haberi yayıldı. Bunun üzerine Dımaşk'taki bir grup Hıristiyan, Haçlıların yanına giderek şöyle dedi: "Eğer camiye yıkarsanız Müslümanlar tekrar yapmaya muktedirdir, fakat bundan sonra ülkemizde bulunan hiçbir kiliseyi de ayakta bırakmazlar." Oldukça açık olan bu sözler üzerine Haçlılar camiye yıkmaktan vazgeçtiler.⁴³⁸ Selahaddin bundan sonra şu sözleri sarfedecektir: "*Onlar köyleri tahrip ediyorlar, biz de onlara karşılık şehirleri ele geçiriyoruz. Sonra döner köyleri de tamir eder Haçlı topraklarına dönme*

⁴³⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 460; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 117-118; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 84-85; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 363.

⁴³⁵ Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer, **Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik**, 106.

⁴³⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 466; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 126-127: İbn Ebi Tayy'dan naklen anlatılana göre: İzzeddin Ferruḫşah sözüne güvenilir ve devrinin önemli simalarından biridir. Eyyûbî Devleti için önemli işler başarmış ve daima görüşüne başvuru bir devlet adamıdır.

⁴³⁷ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 363.

⁴³⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 460; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 364.

azmimizi kuvvetlendiririz.”⁴³⁹ Görüldüğü üzere Selahaddin’in el-Cezîre bölgesine girmesi Haçlıların Suriye’nin iç siyasetine Zengî destekli müdâhil olma yolunda attıkları adımı başarılı kılamamıştır. Bunun yanında bu ittifak cephesi Selahaddin Eyyûbî’nin Abbasî desteğini gerek Haçlılara gerekse de Zengîlere karşı kullanma yolunda ona önemli bir avantaj sağlayacaktır. Antakya hâkimi Bohemond’un Selahaddin’in el-Cezîre’deki faaliyetlerini değerlendirerek bir sulh dönemi istiyor olması da esasında Selahaddin için Haçlı cephesini ortak hareket etmekten yoksun kılacak bir avantajdı. Selahaddin ve Bohemond’un müzakerecileri arasında yapılan dört yıllık barış ortamı Suriye’nin Eyyûbî yönetimi altında birleşimini hızlandırıcı bir faktör olmuştu.⁴⁴⁰

Selahaddin Eyyûbî Emirlerine ve önde gelen müşavirlerine danıştıktan sonra Musul’u muhasaraya karar verdi. Kasım 1182 yılında Selahaddin’in ordusu Musul önlerine karargâh kurdu ve kuşatmaya başladı. Şehre mancınıklar kurularak saldırılması Selahaddin’e tavsiye edildi ancak Selahaddin “*böyle bir şehre karşı mancınık kurulmaz*” dedi. Musul’un surları ve duvarları gerçekten de müthiş bir askeri savunmayla beklemekteydi ve Selahaddin bu kuşatmadan “*yorgunluk ve sıkıntıdan başka bir şey hâsıl olmayacağını*” anlayarak geri çekilme kararı aldı. Ve rotasını Sincar’a çevirdi.⁴⁴¹ İmadeddin Kâtip İsfehânî’nin yorumu bu noktada çok çarpıcıdır şimdi Musul alınamasa da Selahaddin’in ordusu bir yıl içinde Nil, Fırat ve Dicle’den su içmişti.⁴⁴² Bu bile Selahaddin’in gücünü göstermeye yeter bir ifadeydi.

Selahaddin’in Sincar’a olan saldırısına karşı durabilmek adına birtakım önlemler alındıysa da Sincar’da bulunan emirlerden birinin Selahaddin’e mektup yazarak onun safına geçmesi işin seyrini değiştirdi. Bu kuşatma esnasında Musul hâkimi İzzeddin’in kardeşi Şerefüddin b. Mevdûd da (emîr-i emîran) Sincar’daydı. Şerefüddin burada İzzeddin’in naibi sıfatıyla bulunmaktaydı. Şerefüddin bu saldırı

⁴³⁹ İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 460; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 118; Aşûr, *el- Hareketü’s-Sâlibiyye*, Cilt 2, 64-65.

⁴⁴⁰ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 364; Rahime Kıyılı, *III. Bohemund Dönemi Antakya Haçlı Prinkepliği (1161-1201)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Tarih ABD, 2011, 50.

⁴⁴¹ İbnü’l-Esîr, *el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 460-462; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 99-100; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 118-123; İbnü’l Cevzî, *Miratü’z- Zaman Fi Tarihi’l Ayan*, Cilt 21, 285.

⁴⁴² Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 199; İbn Vâsıl, *Müferricü’l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 119; Çekiç, Fırat’tan Dicle’ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü: Selahaddin Eyyûbî’nin Kuzey Suriye Politikası ve Halep İle Musul’u Zaptı, 130.

karşısında telaşa kapılıp eman diledi ve Sincar Selahaddin'in eline geçti. İbnü'l-Esîr'e göre: "Şerefüddin eman dilemek yerine savunma hattı kursaydı, Selahaddin Sincar'a hâkim olamazdı."⁴⁴³ Selahaddin Sincar'ı güvendiği Emirlerinden olan Saadeddin b. Muineddin Üner'in niyabetliğine bıraktı. Bunun sebebi Sincar'ın coğrafya itibariyle bir sur vazifesi görmesiyle alakalıydı.⁴⁴⁴ Bir diğer rivayete göre ise Sincar'ı kardeşinin oğlu Takiyyüddîn'e bahşetmiştir.⁴⁴⁵ Sincar'da işleri yoluna koyan Selahaddin Şubat/Mart 1183'te Harran'a geldi.⁴⁴⁶ Bu esnada Musul hâkimi İzzeddin ile Ahlât hâkimi olan Şah-ı Ermen Selahaddin'e karşı bir ittifak cephesi oluşturmuşlardı. Bunu duyan Selahaddin Hama'da bulunan yeğeni Takiyyüddîn Ömer'e haber gönderdi ve yardıma çağırdı. Takiyyüddîn Selahaddin'e derhal Harran'dan ayrılmasını salık verdi. Selahaddin'in niyeti de bu yöndeydi ve ordusuyla Rasu'l-Ayn'a gitti. Musul ve Ahlât müttefik güçleri de Selahaddin'in Harran'dan ayrıldığını görünce dağıldılar.⁴⁴⁷ Bu gelişmeleri yakından takip eden Kerek Prensi Chatillonlu Renaud iyi bir donanma oluşturdu. Bu donanmayı tam olarak monte ettirmeden Eyle kıyısına taşıttı ve burada monte ettirerek kullanılabilir hâle getirdi. Daha sonra Haçlı ordusu gemilere binerek harekete geçtiler. Müslümanlara ait olan Eyle Kalesi'ni muhasaraya başladılar. Bir grup Haçlı askeri de Ayzâb⁴⁴⁸ taraflarına gitti ve sahilde yağma faaliyetlerinde bulundular. Orada gördükleri Müslüman tüccarları, gemileri ve mallarını ganimet olarak ele geçirdiler. Müslüman halk Haçlı saldırısı karşısında büyük şaşkınlık yaşadı. Çünkü bu zamana kadar Kızıldeniz'de Franklar ve savaş gemilerine rastlanılmamıştı. Bu ani saldırı üzerine Selahaddin Eyyübî Mısır'daki naibi Melik Âdil'e haber göndererek derhal bir donanma hazırlatıp harekete geçilmesini emretti. Ordunun başına Mısır donanmasından sorumlu Hüsameddin Lü'lü getirildi. Donanma reisi Hüsameddin ordusuyla takibe başladı ve Eyle'de bulunan Haçlı donanmasına dağıtıcı bir baskın gerçekleştirdi. Haçlıların bir

⁴⁴³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 463; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 100; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 123-124; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 87-88.

⁴⁴⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 124; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 88.

⁴⁴⁵ İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 285; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 100.

⁴⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 463.

⁴⁴⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 100; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 464; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 88.

⁴⁴⁸ Cidde denizi sahilinde bulunan bir kenttir ve İbn Cübeyr burasını dünyanın en hareketli limanı olarak nitelendirir. Bu liman kenti özellikle hac mevsiminde yoğun bir trafiğe sahiptir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Cübeyr, *Endülüsten Kutsal Topraklara*, 41-43.

kısmını öldürdü ve geri kalanlarını da esir aldı. Daha sonra Ayzâb tarafına yönelen Müslüman ordusu Haçlıların ganimet paylaşımı esnasında takındıkları nizamsız vaziyeti değerlendirerek onları bozguna uğrattı. Çarpışma esnasında sağ kalan Haçlılar da Müslümanların haremine girmeye azmettikleri için öldürülmekten kurtulamadılar.⁴⁴⁹ Esirlerin öldürülmesindeki sebebi İbnü'l-Esîr Haçlıların “*Mekke ve Medine’ye girmeye ve hacıları yakalayıp Kâbe’den uzaklaştırmaya ve sonra da Yemen’e gitmeye*” kararlı oldukları gerçeğinden çıkarır.⁴⁵⁰ Doğal olarak bu çıkarım yerindedir, zira Haçlılar Harem-i Şerif’e bu denli yaklaşmışken ve yol güzergâhına aşina olmuşken hayatta kalmaları tehdit unsuru olabilir. Kadı Fâdıl bu deniz zaferini Halife’ye yazdığı tebşirnâmede, Harem-i Şerif’e karşı yapılan Haçlı saldırısını Kur’an’ı Kerîm’de zikredilen Fîl vakasına benzetmektedir.⁴⁵¹ Selahaddin ve ordusunun Allah’ın evini koruduğuna yönelik tarihsel bir tekerrür bağı kurma fikrinden çıkan sonuç ise: Selahaddin’in güçlü bir İslam komutanı imajı çizme idealiyle açıklanabilir.

Mısır donanması ve ordusu Haçlılarla uğraşırken Selahaddin de zafer yürüyüşünü sürdürmekteydi; İzzeddin ve Şah-ı Ermen’in müttefik güçlerinin dağılması üzerine Mardin’e geldi ve Âmid üzerine yürüdü. Âmid İbn Nisân’ın adaletsiz yönetimi altındaydı. Hısn-ı Keyfa hâkimi Nureddin Muhammed b. Kara Arslan’ın Selahaddin’in safında yer alması da şehrin ele geçirilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Nureddin devamlı surette Selahaddin’i Âmid’i almaya teşvik etmiştir. Nihayetinde Nisan 1183’te Âmid Selahaddin’in eline geçmiştir.⁴⁵² Âmid’den ele geçirilen eşyalar arasında sayıları binlerle ifade edilen (hatta İbn Ebi Tayy bu rakamı 1.040.000 olarak verir ki, bu abartı bir rakamdır) kitaplar ilgi çekicidir. Selahaddin bu kitapları Kadı Fâdıl’a hibe etmiştir. Ve bu büyük kütüphane eşekler vasıtasıyla

⁴⁴⁹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 127-128; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 465; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 133-135; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 78-79.

⁴⁵⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 465.

⁴⁵¹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 129-130; İbnü'l Cevzî, **Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 21, 286.

⁴⁵² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 467-468; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 147; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 2, Kahire: Dârül Kütüb, 2010, 7; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 134-136; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb**, 389-390; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 145-146; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 302-303.

taşınarak Kadı Fâdıl'ın hizmetine amade kılınmıştır.⁴⁵³ Âmid ise Selahaddin'e sadakatli kalmak ve Haçlılarla yapılacak gazalara katılmak şartıyla Hısn-ı Keyfa hâkimi Nureddin Muhammed'e verilmiştir.⁴⁵⁴ Bunun yanında Âmid şehrinde de halka yük olan mükûs vergisi kaldırılmıştır.⁴⁵⁵ Böylece Selahaddin Eyyûbî ele geçirdiği yerlerde halka cömert yanını göstererek ılımlı bir yönetim icra edeceğinin sinyallerini vermeye gayret etmiştir. Bölge içerisinde Âmid'in fethi Selahaddin'in gücünü perçinlediği gibi, el-Cezîre'deki bu su götürmez üstün konum bundan sonraki süreçte de belirleyici bir faktör olmuştur. Selahaddin Eyyûbî artık büyük Zengî gücü olan Haleb şehrine yürümeğe göze almıştır.⁴⁵⁶ Âmid'de işleri yoluna koyduktan sonra yola çıkan Selahaddin Haleb'e bağlı Tell-Hâlid bölgesini kuşattı. Mancınıkların taş yağmuru sonrasında verdiği hasarın etkisiyle bölgeyi kısa sürede emanla ele geçirdi (Nisan-Mayıs 1183).⁴⁵⁷ Daha sonra Ayntab üzerine yürüdü ve burayı da ele geçirdi.⁴⁵⁸ Selahaddin bu işlerle uğraşırken Mısır'dan bir donanma denize açılmıştı. Donanma seyir halinde iken tam techizli yaklaşık 300 kişiden oluşan bir Haçlı birliğine rastladı. İki taraf arasında çıkan çatışmada Müslüman ordusu üstün geldi ve Haçlıların mallarını ganimet alan Eyyûbî donanma gücü tekrar Mısır'a döndü.⁴⁵⁹ Selahaddin'in Suriye'deki faaliyetlerinden haberdar olan Haçlılar yağma maksadıyla ve bir güç gösterisi yapmak için Mısır'a sefere çıktılar. Mısır'daki ordu bunu duyunca hemen harekete geçti. Haçlılar Müslümanlardan önce el-Üseyle ismiyle bilinen bir su kaynağının yanında konakladılar. Bu şekilde su kaynağını da tutmuş oldular ve Müslüman ordusu buraya geldiğinde susuzluktan kırılmak üzereydi ki İbnü'l-Esîr'in ifadesiyle "*Allah Teâlâ'nın lütfuyla büyük bir bulut belirdi*" ve

⁴⁵³ Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 7; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 146; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 546; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 233; Şeşen, **Selahaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 117; Erünsal, **Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane**, 360-361.

⁴⁵⁴ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, Ramazan Şeşen (neşr.), Cilt V, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi yayınları, 1979, 88; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 148.

⁴⁵⁵ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, 91.

⁴⁵⁶ Şeşen, **Selahaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 118.

⁴⁵⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 101-102; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 468; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb**, 391; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 157; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 139.

⁴⁵⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 469; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 139; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 148; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, 100-101.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 469; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 139-140.

yağan yağmurla Müslüman ordusu su ihtiyacını giderdi. Bundan sonra kendilerine bir cesaret geldi ve Haçlıları gerçekleştiren çarpışmada yenilgiye uğrattılar. Bu karşılaşmada öldürülen Haçlıların yanında bulunan at ve silah gibi savaş levazımata da ganimet olarak ele geçirildi.⁴⁶⁰ Görüldüğü gibi Selahaddin'in el-Cezîre bölgesini ele geçirme süreci Haçlılar tarafından bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Selahaddin Ayntab'tan sonra Haleb'e yürüdü ve kuşatmaya başladı (Nisan-Mayıs 1183). Bir süre Yeşil Meydan adıyla bilinen yerde konakladı ve sonra Cüşen Dağı'na giderek onun tepesine karargâh kurdu. Burada askerlerini konuşlandırdı ve Haleb askerleriyle çatışmalar gerçekleştirdi. Haleb hâkimi İmadeddin Zengî gerçekten şehri savunmada zorluk çekiyordu. İmadeddin savunma için hazinesinde yeterli paranın olmadığını idrak ettiğinden Haleb'i anlaşma yoluyla vermenin mantıklı olacağına kanaat getirdi. Emirlerden birisi olan Toman el-Yarukî'yi Selahaddin'e yollayarak anlaşma şartlarının konuşulmasını istedi. Toman el-Yarukî siyasi olarak Selahaddin'e mütemayildi ve aracı olarak gönderilmesinde bunun etkisi oldu. Görüşmeler sonunda Sincar, Nusaybin, Habur, Rakka ve Suruc'un İmadeddin'e verilmesi karşılığında Haleb alınacaktı. Bunun yanında Selahaddin talep ettiğinde İmadeddin ordusuyla Selahaddin'e yardıma gelecekti; bu konuda mazeret sunması bile söz konusu değildi. İbnü'l-Esîr'in de yorumladığı gibi Haleb gibi bir şehrin karşılığında köy ve mezralar alınmıştı. Haleb halkından bir zümre bu anlaşma sonunda İmadeddin Zengî'ye: "*Sen hükümdarlığa layık değilsin, ancak çamaşır yıkayabilirsin*" diyerek bir leğen su getirip hakaret dahi etmişlerdi.⁴⁶¹ Haleb'in kuşatılması ve alınması esnasında Selahaddin'in kardeşi olan ve şecaatiyle bilinen Tacülmülk Böri hayatını kaybetmişti.⁴⁶² Haleb'in ele geçirilmesinden sonra Selahaddin Eyyûbî'nin "*Haleb şehrini fethederken sevindiğim kadar başka bir kaleyi fethederken sevinmiş değilim*" dediği naklolunmaktadır.⁴⁶³ Willermus'a göre Selahaddin'in Haleb'i alması tüm

⁴⁶⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 469; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 140.

⁴⁶¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 102-103; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 469-470; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 81; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 148-149; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, 101-110; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb**, 391-395; Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 302-303; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 10; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 546-547; el- Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 306; Lane-Poole, **Selahaddin**, 163.

⁴⁶² Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 149; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 143; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 471.

⁴⁶³ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 547.

Haçlı topraklarının kuşatıldığı anlamına gelmekteydi.⁴⁶⁴ Diğer ele geçirilen yerlerde yapıldığı gibi Haleb'te de mükûs vergisi ve bazı harçlar kaldırılmıştır.⁴⁶⁵ Dımaşk Kadısı olan Muhyiddin İbn Zekî'nin⁴⁶⁶ Haleb'i fethine yönelik Selahaddin'e ithafen yazdığı kasidesinde Haleb'in fethinin Kudüs'ün fethini müjdelediği yönündeki sözleri⁴⁶⁷ esasında Selahaddin Eyyübî'nin bundan sonraki süreçteki yol güzergâhını göstermektedir.

Selahaddin Haleb'te işleri yoluna koyduktan sonra şehri oğlu Melik Zâhir Gazî'ye bıraktı ve onun küçük yaşta olmasından ötürü önemli bir Emir olan Seyfeddin Yazguç'u ona naib tayin etti.⁴⁶⁸ Selahaddin Haleb'i verdiği oğluna bir de öğütte bulundu ki bu öğüt Selahaddin'in yöneticilik vasfını gösterir mahiyettedir: "*Tüm hayrın kaynağı olan Allah'tan kork; kan dökmekten sakın çünkü kan davası hiçbir zaman yok olmaz; halkının, devlet adamlarının, ileri gelenlerin ve seçkinlerin kalbindeki sadakati muhafaza et.*" Görünürdeki bu tavsiye bütünleştirici bir yönetimin sinyallerini taşımaktadır.⁴⁶⁹

Selahaddin bundan sonra yönünü Hârim'e çevirdi. Hârim Haleb'e bağlı ve Melik Salih'in döneminde buraya atanan bir memlûk olan Serhak tarafından idare edilmekteydi. Serhak Hârim Kalesi'ni Selahaddin'e teslim etmedi ve Haçlılara haber göndererek onların himayesini talep etti. Kale içindeki askerler Haçlılarla yapılan bu haberleşmeden rahatsız olarak Serhak'ı hapsedtiler. Daha sonra Selahaddin'e haber yollayıp eman dilediler. Böylelikle Selahaddin Hârim Kalesi'ni ele geçirdi ve güvendiği adamlardan birini (İbrahim b. Şirve) kale dizdarı yaptı.⁴⁷⁰

⁴⁶⁴ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 303.

⁴⁶⁵ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 12, 547; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, 111-112.

⁴⁶⁶ Kudüs'ün fethinin ardından Mescid-i Aksa'da ilk hutbeyi okuyan kişi Muhyiddin İbn Zekî'dir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Mehmet Keskin (çev.), Cilt 13, İstanbul: Çağrı yayınları, 2000, 28-29; Ayşe Çekiç, Eyyübî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılmayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler, **CAHIJ**, Vol. 9, 2017, 83.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 470; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **el-Bark el-Şâmî**, 109; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 10-11; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 149; İbnü'l Adim, **Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb**, 396.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 473; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 92.

⁴⁶⁹ eş-Şankîfî, **Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri**, 135-136.

⁴⁷⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 471; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 149; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 103-104; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 14.

Selahaddin Eyyûbî'nin Haleb'i ele geçirmesi Eyyûbîlerin Suriye coğrafyasına baskın bir güç olarak yerleşmelerine olanak sağlamıştı. Bunun yanında Suriye'deki çok başlı ve her daim dış müttefiklere (buradan başlıca Haçlıları anlamalıyız) açık yönetim aygıtının tek elde toplanması da Eyyûbî hâkimiyetini Mısır-Suriye ekseninde birleştirmeye yönelik önemli bir adım olmuştu. Azzam'ın ifadesiyle: “İslam hilalinin iki boynuzu-Mısır ve Suriye-sımsıkı Selahaddin'in pençesindeydi. Müslümanların birliği neredeyse yüzyıllık bir bölünmüşlük sonrasında artık yakındı ve bu, Ferenklerin gelecekte beklenenleri için hayra alamet değildi.”⁴⁷¹

1.4.3. Kudüs Haçlı Krallığı'nda İdarî Zaafiyetler ve Müslüman - Haçlı Çatışmaları (1183 - 1185)

Haleb işlerini yoluna koyan Selahaddin yönünü Zengî ittifakı olan Fırat'ın doğusundan Güney'e yani Beysan topraklarına çevirdi. Bu yöneliş aslına bakılırsa bir fetih hamlesinden farklıydı. Selahaddin açısından Müslüman Emirlerle savaşp şehirler ele geçirmek asıl hedefi olan Haçlılarla mücadelesine gölge düşürmemeliydi, aksine bu fetihlerin kendisine kazandırdığı ikmal ve itibar gücü Haçlılara karşı kullanıldığında genel tabloda neyin hedeflendiği daha anlaşılır hâle gelmeliydi. Bu sebeptendir ki Dimaşk, el-Cezîre ve Diyarbakır (Âmid) askerlerini yanına alan Selahaddin Haçlı topraklarına sefere çıkmıştır (29 Eylül 1183). Kısa sürede Ürdün nehrini geçip Beysan'a yürümüş ve bulduğu malları ganimet olarak ele geçirmiştir. Tüm bunlar olurken Kudüs Haçlı Kralı IV. Baudouin hastalığının kendisini yatağa muhtaç kılmasına bakmaksızın, muteber kraliyet mensuplarını hazırlık yapmaya davet etmiştir. Bunlar içinde Trabluslu Raymond, Chatillonlu Renaud, Ibelin Kontu Baudouin ve Kral namzeti Guy de Lusignan bulunmaktaydı. Hatta Selahaddin'in saldırısına karşı Ceneviz ve Piza kolonilerinden de yardım talep edildi. Hac yolculuğu için gelenler dahi eli ayağı tuttuğu surette yardıma çağrıldılar. İki tarafın hazırlıkları oldukça sağlam temelliydi. Selahaddin'in ordusu Tubanie Pınarı olarak bilinen yerde karargâh kurdu. Burası Hz. Yusuf'un atıldığı kuyu olarak bilinmektedir. Kısa sürede savaş nizamına geçildi. Selahaddin'in okçuları tüm

⁴⁷¹Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 204.

çabalarına rağmen Haçlı cephesini savaşa çekemediler. Burada daha fazla zaman kaybedilmemeliydi ve Ekim ayında Selahaddin ordusuna geri çekilme emri verdi. Sefer boyunca yağmalanan mallar ganimet bilinerek Eyyûbî ordusu geri çekildi.⁴⁷² Selahaddin'in bu gazadan geri çekilmesi Ernoul'da farklı bir kisve içinde anlatılır. Buna göre: *“Türkopol denen atlı askerler ordudan ayrılarak Müslümanlar üzerine akına geçtiler. Bunlar hücum edip geri dönmek üzereyken, bir Müslüman şövalye bir Türkopolü konuşmak üzere yanına çağırdı. Türkopol onun firar edip Hıristiyan olmak istediğini veya Selahaddin'den krala bir mesaj iletmek istediğini sandı ve yanına gitti. Birbirlerine yaklaştıkları zaman, Müslüman bir şeyi merak ettiğini, Hıristiyan'a inandığı dinin hatrına cevap vermesini söyledi. O halde söyle bana dedi Müslüman, Dün akşam neden sevinçle bağıryordunuz ve neden ordunuzda büyük ateşler yakıyordunuz? Hıristiyan, ordunun beraberinde getirdiği gerçek Haç'ın önüne gökyüzünden ışık huzmesi düştüğünü söyledi. Müslüman bunu duyunca atını çevirdi ve mahmuzlayıp dosdoğru Selahaddin'in huzuruna vardı ve haberi verdi. Hıristiyan ise ordu saflarına döndü. Senyörüne bir Müslümanla konuştuğunu, Müslümanın ona söylediklerini anlattı. O krala başından geçenleri anlatırken, Müslüman ordusundan tarafa baktıklarında, Müslümanların kampı dağıttıklarını gördüler. Selahaddin gökyüzünden gerçek Haç'ın üzerine ışık düştüğünü duyunca, kampın kaldırılması emrini vermişti.”*⁴⁷³ Bu anlatıdan çıkaracağımız bazı sonuçlar vardır. Bunun ilki Haçlı saflarında savaşan Hıristiyanlaşmış paralı Türk askerleri bulunmaktadır. Türkopolün sanısına göre ihtida olayı sıradan bir durumdur. Zira öyle düşünmese Müslüman askerinin kendisiyle konuşmak istemesini ilk etapta ihtida etme ihtimali dâhilinde değerlendirmez. Bunun yanında asıl sonuç Haçlıların Selahaddin'in geri çekilmesini Tanrı'nın kendilerine bahşettiği desteğe bağlamalarıdır. Gerçek Haç'ın üzerine düşen ışığı Selahaddin'in yorumlayıp geri çekilmeye karar vermesi ise oldukça manidar bir durumdur. Bu durumda Selahaddin'e göre Tanrı batıl yol üzere olan Haçlılara da bazı işaretler vermekte ve Müslümanlar da buna inanmaktadır. Bu anlatının Selahaddin tarafından bilinip geri

⁴⁷² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 473; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 148-151; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 149; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 2, 16; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 89-90; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 205-206; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 250-253; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 367-368.

⁴⁷³ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 91-92.

çekilmenin gerçekleştiği varsayımını göz önünde bulundurmadığımız takdirde ise, Haçlı ruhunu besleyen manevi bir hikâyenin varlığıyla karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Geri çekilmedeki asıl sebep ise Selahaddin'in Haçlıları çatışmaya sokamadığından ötürü burada daha fazla bekleyerek zaman kaybetmek istemeyişidir.

Selahaddin Beysan seferinden sonra yönünü Kerek'e çevirdi. Mısır'daki kardeşi ve naibi Melik Âdil'e de haber yollayıp askerleriyle Kerek üzerine gelmesini emretti. Melik Âdil de ordusu ve birtakım tüccar grubuyla Kerek'e doğru yola çıktı. Selahaddin'in ordusuyla Kerek önlerinde birleştiler. Müslüman askerler Kerek Kalesi'nin varoşlarına çıkıp buraları ele geçirdiler. Sonrada bu yerlerden ana kaleyi muhasaraya başladılar. Selahaddin yedi tane mancınık getirtmişti ve bu mancınıklarla Kerek Kalesi gece gündüz demeden taş yağmuruna tutuldu. Bu kuşatma esnasında Kerek Kalesi'nde bir düğün olmaktadır. IV. Baudouin'in kız kardeşi Isabelle, Onfroy de Toron'la evleniyordu. Bu gelinin kayın babası Chatillonlu Renaud idi. Renaud'un karısı bir rivayete göre Selahaddin'e düğün yemeğinden bile göndermişti. Selahaddin de bu ikramın karşılığında yeni evli çiftin kaldığı kuleyi taşlamadan masûn tutmuştu. Ayrıca Kudüs Haçlı Kralı'ndan yardım da talep edilmişti. Bunun üzerine Selahaddin Kerek Kalesi'nin ele geçirilemeyeceğini anlayınca geri çekilme emri verdi. 2 Aralık 1183'te Selahaddin ordusuyla Kerek'ten geri dönüşe başladı. İstikâmet Dımaşk'tı ve Melik Âdil'i de yanına almıştı. Melik Âdil'in yerine Mısır'a naib olarak yeğeni Takiyyüddin Ömer'i yolladı. Melik Âdil'i ise Haleb şehrinin yönetimi için görevlendirdi.⁴⁷⁴

Kerek gerçekten önemli bir mevkiide bulunuyordu. Suriye ve Mısır'ın güvenli bir şekilde bağlantı halinde olması için Kerek'in ele geçirilmesi gerekliydi. Buranın güvenli olmamasından ötürü bir kervan güçlü bir askeri destek olmadan yola çıkamıyordu. Bu da Mısır - Suriye ticaretini olumsuz etkiliyordu. Ayrıca Müslüman hacıların rahat seyahati için de Kerek Kalesi'nin ele geçirilmesi önem arz etmekteydi.⁴⁷⁵ Böylece Selahaddin Kerek'e yeniden bir sefer düzenlemeye karar

⁴⁷⁴ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 151-153; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 474; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 107-108; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 149-150; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **İgdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 16-17; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 93-94; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 369-370.

⁴⁷⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 111; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 369; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 15.

verdi. Ordusunu hazırladıktan sonra Temmuz-Ağustos 1184'te Dımaşk'tan harekete geçti. Her taraftan askerler gelmeye başladı, Mısır, Dımaşk ve el-Cezîre askerleri ortak hareket edeceklerdi. Gelenler içinde Hısn-ı Keyfa hâkimi Nureddin Muhammed b. Kara Arslan da vardı. Kısa sürede toplanan ordu Kerek önlerinde karargâh kurup muhasaraya başladılar. Kaledeki Haçlılar Kudüs Krallığı'ndan yardım talep ettiler. Bu talep üzerine istedikleri yardım onlara ulaştı. Selahaddin Haçlıların sıkı mukavemetini görünce Akdeniz şeridine yönelip Nablus'a⁴⁷⁶ saldırmayı emretti. Nablus'a yapılan akınlar sonucunda pek çok ganimet ve esir ele geçirildi. Burada bulunan Müslüman esirler de kurtarıldı. Selahaddin Nablus'tan sonra Dımaşk'a geri döndü.⁴⁷⁷ Selahaddin Eyyübî bu seferle Kerek'i ele geçirememişti ama gerekli gözdağını vermişti. Kerek kuşatması devam ederken Halife'nin elçisi Şeyhu's-şüyûh Sadreddin Abdurrahim geldi. Selahaddin'e değerli giysiler hediye getirmişti. Hatta Selahaddin bu gelen giysilerden Hısn-ı Keyfa emiri Nureddin'e de giydirdi. Selahaddin gelen elçiden Musul hâkimi İzzeddin ile barış yapıncaya kadar beklemesini istedi. Ancak Şeyh Sadreddin'in ömrü beklemeye vefa etmeyecek Kasım-Aralık 1184'te vefat edecektir.⁴⁷⁸

Selahaddin Beysan ve Kerek seferlerinden toprak fethederek dönmemişti ama Haçlıların toplanıp gelmelerine rağmen savaşa girişemeyecek durumda olduklarını idrak etmişti. Guy de Lusignan'ın bu seferler esnasındaki zayıf ve işbilmez tutumu gerek baronları gerekse de Kralı düşünceye sevk etmişti. Hatta Kudüs'e döndüklerinde Guy ve Kral IV. Baudouin'in tartışma yaşadıkları da bilinmektedir. Tartışma üzerine Kral yüksek danışma kurulunun fikrine de başvurarak Guy'u naibi olmaktan men etti. Onun yerine kızkardeşi Sibylle'nin ilk evliliğinden doğan ve henüz altı yaşında olan oğlu Baodouin'i kendine veliaht ilan etti. Ayrıca kızkardeşine de Guy'den boşanmasını rica etti. Tüm bu olanlar karşısında Guy isyan ederek kendi

⁴⁷⁶ Nablus şehrinin nerede olduğu ve nasıl kurulduğu hakkında Ernoul kroniği biraz efsanevi bilgiler içermesinin yanında detaylı aktarımda da bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 96-101.

⁴⁷⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 476-477; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 110-112; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 150-151; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **İgdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 27-28; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 157-159; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li-Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 83-84; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 202-209; Süryanî Mikhail, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 267; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 15.

⁴⁷⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 112; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 479; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 162; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **İgdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 32.

hâkimiyet arazisi olan Askalan ve Yafa'ya çekildi. IV. Baudouin Yafa'yı Guy'dan alsa da Askalan'ı ele geçiremedi ve Guy burada kalmayı başardı. Ayrıca Sibylle de ondan boşanmamıştı. Templier ve Hospitalier tarikat büyükleri de Guy'ü desteklediklerinden Kralla araları açıldı ve saraydan kovuldular. Bu hizipleşmeler Kudüs Haçlı Krallığı için hiç hayra alamet değildi. Baudouin Kral'dan sonrası için veliaht seçilmişti ama yaşının küçük olmasından ötürü ona naiblik yapmak için birisinin seçilmesi de şarttı. Zira kimse Guy'ün naib olmasını istemiyordu. Bu durum üzerine baronların da görüşlerine başvuran Kral, Trablus Kontu Raymond'u naib ilan etti.⁴⁷⁹ Raymond naibliği aldı fakat bazı şartları vardı. Bu şartlara baktığımızda: Raymond Kudüs Krallığı'na dair itimadının ve itibarının zedelenmemesi için Krala ait kale ile çiftliklerin Hospitalier ve Tapınak şövalyelerine bırakılması gerektiğini belirtti. Kendi yönetimi sırasında hiçbir masraf yapmayacak ve ordu giderlerini üstlenmeyecekti. Hâli hazırda Müslümanlarla bir barış olmadığından ve ülkenin içinde bulunduğu mâlî sıkıntılardan ötürü Müslümanlara karşı kısa vadede külli bir ordu toplayamayacağını açıkladı. Hasbel kader çocuk Kral küçük yaşta ölecek olursa 10 yıl boyunca ülkeyi naib olarak yöneteceğini söyledi. Ayrıca Raymond yönetim süresi zarfında Roma'dan Papa başta olmak üzere, Alman İmparatorundan, İngiltere ve Fransa Krallarından naibliğini muhafaza etmelerine yönelik söz aldı.⁴⁸⁰ Böylece Kudüs Krallığı'nın kaderi Avrupa Krallarının gözetimi altına girdi. Bundan sonraki süreçte Avrupa'dan gerçekleşecek Haçlı akınlarının sağlam zemini kurulmuşa benziyordu. Kudüs Kralı IV. Baudouin bu önlemleri aldıktan sonra çok geçmeden cüzam hastalığından muzdarip olarak öldü (Mart 1185).⁴⁸¹ IV. Baudouin'den sonra tahta çocuk yaştaki yeğeni V. Baudouin geçti. Krallığın ileri gelen baronları çocuk Kralı Kutsal Kabir Kilisesi'nde taçlandırıdılar. Ancak çocuk Kral çok yaşamadan vefat edecekti.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Willermus Tyrensis, **Haçlı Kroniği III (1143-1184)**, 317-320; William of Tyre, **A History of Deeds Done Beyond the Sea**, Cilt II, 505-509; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 103-105; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 368.

⁴⁸⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 105; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 371.

⁴⁸¹ Süryanî Mikhaîl, **Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)**, 267; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 438; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 107; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 372; Oldenbourg, **The Crusades**, 402-404.

⁴⁸² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 106; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 438; Oldenbourg, **The Crusades**, 405.

V. Baudouin'in ölümü Trabluslu Raymond'un Krallığı idame ettirme vazifesini hızlandırıcı bir rol oynamıştı. Filistin Haçlı topraklarında siyasi anlaşmazlıkların yanında, açlık ve saldırı gücü yoksunluğu da önemli bir sorun olarak duruyordu. Bu sebepten Raymond Selahaddin'le bir anlaşma yapmanın gerekliliğine inanıyordu. Çünkü Avrupa'dan herhangi bir Haçlı desteği gelmeden Müslümanlara karşı toptan bir saldırı yapamayacakları aşikârdı. Ayrıca açlık sorunu da önemliydi ki hububat yoksunluğu orduyu savaştıkları derman gücünden düşürüyordu. Bu sebeplerden ötürü Raymond'un Selahaddin'den 4 yıllık bir anlaşma talep etmesine kimse ses etmedi. Selahaddin açısından bakıldığında da böyle bir barışın olması iyi olacaktı. Çünkü Musul cephesi ve İzzeddin ile uğraşması için Güney'den gelecek Haçlı tehdidinden emin olmalıydı. Bu da ancak anlaşmayla sağlanırdı. Böylece iki taraf arasında anlaşma yapıldı. Barış sonrası yapılan buğday sevkiyatları Haçlıları açlıktan kurtarmış oldu. Trablus Kontu Raymond'un Selahaddin'le yaptığı barış ülke halkının da takdirini topladı.⁴⁸³ Eyyübî - Haçlı ilişkisinin seyrine yön veren sebeplerin çeşitliliği aşikârdır. Ancak bu barışın Ortaçağlarda büyük çoğunlukla karşılaştığımız açlık sorununun (bunun ileri boyutları ölümler, salgın hastalıklar vs.) sonrasında gerçekleşmesi Müslüman - Haçlı ilişkilerini daimî mücadeleler evreninden çıkarıp, daha pratik ve insanî boyutlarda anlamamıza sebep teşkil etmektedir.

1.4.4. Suriye - Mısır Birlikteliğinde Son Dönemeç: Selahaddin Eyyübî'nin Musul'u Zaptı (1186)

Selahaddin Eyyübî Raymond'la yapılan barış sonrasında yönünü Musul'a çevirdi. Mart-Nisan 1185'te Dimaşk'tan başladığı yolculuğunu Haleb, el-Cezîre ve Harran istikâmetince sürdürdü (Haziran). Selahaddin'in Musul'a doğru bu ilerleyişi esnasında Hısn-ı Keyfa, Dârâ, el-Cezîre kuvvetleri ile Musul hâkimi olan İzzeddin'in yeğeni Muizzeddin Sencerşah'ın askerleri de Selahaddin'e katıldı.⁴⁸⁴ Selahaddin Harran'dan Res'ul-Ayn'a doğru ilerlerken Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç

⁴⁸³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 111; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 372-373.

⁴⁸⁴ İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 480-481; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 112-113; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 435; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 16.

Arslan'ın elçisi geldi ve şöyle dedi: “*Bütün Şark emirlikleri; Sultan Selahaddin'in, Musul ve Mardin bölgelerinden vazgeçmemesi ve bunları kontrolü altına almada ısrarlı olması halinde, hepsinin ona karşı çıkıp cephe oluşturacakları konusunda söz birliği etmişler.*” Elçinin getirdiği haber sonrasında Selahaddin Düneyser'e hareket etti.⁴⁸⁵ Bu şartlar altında Selahaddin Musul üzerine yürümeyi meşru bir sebebe dayandırmak zorundaydı. Bundan ötürü Ziyaeddin Şehrezûrî'yi Halife'ye elçi olarak yolladı. Amacını ise Musulluları tekrar hilafet merkezinin yönetimi altına dâhil etmek olarak açıkladı.⁴⁸⁶ Musul cephesi de kendince bir strateji tayin etmişti. İzzeddin kendi annesi başta olmak üzere Nureddin Mahmud'un kızı ve bazı hanedan kadınlarını Selahaddin'e yolladı. İzzeddin bilhassa Nureddin Mahmud'un kızının bu aracı heyette bulunmasını önemsiyordu. Zira Selahaddin'in bu günlere gelmesinde Nureddin Mahmud'un büyük katkısı vardı. İzzeddin bu şekilde Musul'a saldırıyı önlemeyi hedeflemişti. Ancak Selahaddin'e emirleri tarafından salık verildiği üzere “*Musul gibi bir şehir bir kadının hatrı için*” verilemezdi. Bu fikir Selahaddin'e göre de mantıklıydı. İzzeddin böyle davranarak acizliğini ortaya koymuştu.⁴⁸⁷ Zengî Hanedanlığı'na meyyal olan İbnü'l-Esîr İzzeddin'in böyle davranmasındaki sebebin kesinlikle acizlik olmadığını söyler. Ona göre İzzeddin böyle davranarak şerri güzel bir şekilde uzaklaştırmak istemiştir.⁴⁸⁸ Ancak bunda başarılı olamayınca Musul surlarını tahkim ettirip canla başla savunmaya geçmiştir. Efendisinden gördüğü iyiliği Ebû'l Farac'ın tabiriyle “*nankörlükle*” karşılayan Selahaddin'e karşı direniş başlatmıştır.⁴⁸⁹

Selahaddin'in Musul'u ele geçirmeye yönelik bu atağına Kadı Fâdıl ve İmadedddin Kâtip İsfehânî sıcak bakmıyorlardı. Selahaddin'in bu davranışını cihad olarak değerlendirmiyorlardı. Bilhassa Kadı Fâdıl iğneli dilini tutamıyordu. Ona göre Selahaddin cihadı öncelemiyor ve dikkatini başka yönlere dağıtıyordu. Hatta Kadı Fâdıl bir keresinde Kâtip İsfehânî'ye şöyle yazmıştı: “*Arzu edilen amaç için araçların beklentileri karşılamakta yetersiz kaldığıyla ilgili belirtmediğim ve*

⁴⁸⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 113; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 89.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 16.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 480-481; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 152; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 435.

⁴⁸⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 481.

⁴⁸⁹ Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 435.

bahsedemeyeceğim şeyler var."⁴⁹⁰ Görüldüğü üzere Selahaddin Musul'u ve onun askeri gücünü arkasına almayı uzun soluklu politikasını hayata geçirmek adına öncelerken; bu durum kendi bürokratları tarafından dahi eleştiri oklarına hedef olmuştur. Musul kuşatması devam ettiği esnada şehir ahalisinden olan Bağdatlı bir kişi Selahaddin'in huzuruna gelerek Dicle nehrinin yatağının değiştirilmesini tavsiye etti. Eğer Dicle Musul'dan başka tarafa akıtılırsa Musul halkı susuz kalırdı ve bu durum Selahaddin'e büyük kolaylık sağlardı. Selahaddin adamın fikrini parlak bulup Dicle'nin yatağını değiştirmeye koyulsa da suyun tamamen çevrilemeyeceğini anlaması gecikmedi. Tabi bu sürede ordu içindeki homurtu ve eleştirilerde gün yüzüne çıkmaya başlamıştı.⁴⁹¹ 10 Temmuz 1185'te Ahlât hâkimi Şah-ı Ermen'in ölümü ise Musul kuşatmasının kaldırılmasına sebebiyet vermişti. Şah-ı Ermen kendisinden sonra bir veliaht bırakmadan ölünce idare Seyfeddin Begtemür adında bir memlûkun eline geçmişti. Selahaddin de ordusuyla Ahlât'a yürüyüp burayı ele geçirmenin mantıklı olduğuna kanaat getirmişti. Selahaddin'den başka Ahlât'a hâkim olmak isteyen bir diğer isim de Azerbaycan ve Hemedan hâkimi Pehlivan Ahmed idi. Ahlât halkı iki ateş arasında kalacaklarını bildiklerinden Selahaddin'e taktik gereği bir davet mektubu yollayıp onu Pehlivan Ahmed'e karşı kullanmayı amaçlamışlardı. Ancak kısa sürede Pehlivan Ahmed ile anlaşan Ahlât yönetimi hutbeyi onun adına okutmuş ve Selahaddin'in Ahlât üzerindeki başarı payını en aza düşürmüştü.⁴⁹² Selahaddin Ahlât'a ilerlerken Meyyâfârikîn'i de (Silvan) almayı arzuluyordu. Ahlât'tan umduğunu bulamayınca Meyyâfârikîn'i muhasaraya başladı (Temmuz 1185). Kourdurduğu mancınıklarla kısa sürede baskın konuma gelen Selahaddin Eyyûbî şehri emir Esedüddin Barankuş'tan sulh yoluyla aldı (29 Ağustos 1185).⁴⁹³ Selahaddin Eyyûbî bundan sonra yeniden Musul üzerine yürüme kararı verdi. İbn Şeddad'a göre bu Sultan'ın Musul'a düzenlediği üçüncü seferdi.⁴⁹⁴ Mevsimin yaz olması ve aşırı sıcaklıklar orduya sıkıntı vermekteydi. Selahaddin Musul şehrinde biraz uzakta Kefer-Zemmâr denilen yerde hastalandı. Zaten dizanteri salgını çıkmıştı

⁴⁹⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 481; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 211.

⁴⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 481-482.

⁴⁹² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9,482; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 114; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 47; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 436.

⁴⁹³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 483-484; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 115; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 436; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 169-170.

⁴⁹⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 115.

ve bu salgın Sultan'a da sirayet etmişti. Hastalığından ötürü maiyetiyle Harran'a döndü. Haleb'ten doktorları yanına alan Melik Âdil Selahaddin'in yanına geldi.⁴⁹⁵ Musul hâkimi İzzeddin Mesud Selahaddin'in kuşatmasını kaldırmak adına Halife'nin desteğine başvurmuştu. Bahaaddin İbn Şeddad'ı elçi olarak Halife'ye yollamış ancak hilafet katından istediği yardımı görememişti. Daha sonra Selahaddin'in hastalandığı Musullulara ulaşınca bunu fırsata çevirmeye çalıştılar. Zira Selahaddin'in oldukça ince kalpli olduğunu ve bu durumda daha kolay anlaşma sağlanacağını düşündüler. Bu sebepten Bahaaddin İbn Şeddad Selahaddin'e elçi olarak gönderildi. Hatta Bahaaddin anlaşma şartları olarak “*güç ve çabalarınızın ulaşabildiği sonucu*” imzalayın yollu bir talimat aldığını da ifade etmektedir.⁴⁹⁶ Selahaddin ve Musullular arasındaki barış antlaşması 3 Mart 1186'da imzalandı. Bu antlaşmaya göre İzzeddin Mesud Şehrizûr ve çevre vilayetler ile Büyük Zap ırmağının doğusunda kalan yerleri Selahaddin'e verecek. Büyük ve Küçük Zap ırmakları arasında kalan topraklar Musullulara verilecek. Selahaddin Eyyübî Musul'dan ordusuyla çekilecek ancak Musul Eyyübî Devleti idaresinde yer alacak: Selahaddin istediğinde hizmetine girecekler ve Haçlılara karşı yapılacak savaşlara katılacaklar. Selçuklular adına okunan hutbeler yerini artık Eyyübîlere bırakacak.⁴⁹⁷ Ayrıca darb edilen paralarda Selahaddin Eyyübî'nin ismi zikredilecek.⁴⁹⁸

12. Yüzyıl seyyahı Gırnâti'nin eserinde geçen bir ibarede: “*Kim Musul'da bir yıl yaşarsa ve gücünü yoklarsa kuvvetinin arttığını görür*” denmektedir. Bu ifade

⁴⁹⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 115; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 484-485; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 436-437; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 16; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 2, 36; Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, 128-129.

⁴⁹⁶ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 115-116.

⁴⁹⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 116; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 235-236; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 484; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 437; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 16; Süryanî Mikhail, *Süryani Mikail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, 267; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 89-90; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 152-153; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 172; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 2, 36; Hindley, *Bir İslam Kahramanı Selahaddin*, 202-203; Şeşen, *Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi*, 128; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 373; Lane-Poole, *Selahaddin*, 178-179.

⁴⁹⁸ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 153; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 90; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 172; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 235.

Musul'un yaşanması güzel bir yer olduğuna işaret ettiği gibi, stratejik konumunun öneminden ayrı düşünülemez.⁴⁹⁹

Selahaddin Eyyûbî 1174'te Fatimî hilafetini ortadan kaldırdıktan sonra gücünü Haçlılara karşı uyumlu bir şekilde kullanma arzusunu şimdi gerçekleştirmişti. Geçen 12 yıl süresince elde ettiği başarı: Kahire, Dımaşk, Haleb ve Musul askerlerini kendi askeri gücü altında toplaması olmuştu. Ve bu hiç de azımsanmayacak, kolay elde edilemeyen bir zaferdi.⁵⁰⁰ Vaktiyle Nureddin Mahmud Zengî'nin hayalini şimdi Selahaddin Eyyûbî yaşamaktaydı.

Musul ile anlaşmaya varılsa da Selahaddin Eyyûbî'nin hastalığı şiddetini arttırmıştı. İbn Kesîr'in ifadesiyle *"kâfirler ve dinsizler onun öleceğini duyarak"* sevinmişlerdi. Bunun üzerine kardeşi Melik Âdil vasiyetini yapmasını önerdi. Selahaddin de ardında *"Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi bıraktığıma göre"* vasiyetin önemi yoktur dedi. Bu benzetmeden çıkan sonuçtaki şahıslar: kardeşi ve Haleb hâkimi Melik Âdil Ebu Bekir, yeğeni ve Mısır naibi Takiyyüddîn Ömer, oğulları Aziz Osman ve Efdâl Ali'dir.⁵⁰¹ Selahaddin hasta yatağında bile sağlam politikacı kimliğini devam ettirmektedir. Böyle konuşarak bilhassa kardeşi Melik Âdil'e duyduğu güveni dile getirmiş olması muhtemeldir. Çünkü çocukları küçük yaştadır ve böylesi bir güvene mazhar olan Melik Âdil'in Selahaddin'den sonra ahde vefakâr davranması istenmektedir. Sonra Harran'da hasta yatağında Allah'ın lütfuyla iyileşen Selahaddin artık *"yegâne amacının Kudüs'ü fethetmek olacağına dair bir adakta"* bulunur. Sahip olduğu her ne varsa onların hepsi Kudüs yolunda feda olunacaktır. Kâtip İsfehânî'ye göre bu hastalık *"onu gaflet uykusundan uyandırmak için Allah tarafından"* gönderilmiştir.⁵⁰² Kudüs Haçlı Krallığı üzerine yürümenin aciliyeti her ne kadar hastalığın uyarıcı işaretine atfolunsa da bu yorum kadercî bir anlayışın tarihe yansması olarak düşünülebilir. Aksi düşünülüğünde Selahaddin hastalanmasaydı bile önceliği artık Kudüs Haçlı Krallığı idi. Zira Suriye ve el-Cezîre'nin Müslüman ordusunu arkasına aldıktan sonra gerçek İslam komutanı

⁴⁹⁹ Ebu Hâmid Muhammed el-Girnâtî, **Girnâtî Seyahatnamesi**, Fatih Sabuncu (haz.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2018, 101.

⁵⁰⁰ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 215.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 13, 16-17; Bedreddin Mahmud el-Aynî, **Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 26.

⁵⁰² İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 13, 17; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 213-214; Lyons-Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 290.

olmanın gereğini yerine getirmesi gerekiydi. Ayrıca Kahire'den Dımaşk'a ve oradan Haleb ve Musul'a giden yolda Kudüs ayırık otu gibi Hıristiyanların elinde duramazdı.

II. BÖLÜM

SELAHADDİN EYYÛBÎ'NİN KUDÛS'Ü FETHİ: EYYÛBÎ SİYASETİNDE FİLİSTİN VE ÖNEMİ (1186 - 1193)

2. Selahaddin Eyyûbî'nin Filistin'e Yürüyüşü (1186 - 1187)

2.1. Kerek Hâkimi Renaud ve Bozulan Barış

İbnü'l-Esîr Kudüs Haçlı Krallığı ile olan barışın bozulmasını Haçlıların “*en büyyüğü ve en adisi*” olarak nitelediği Prens Renaud'un saldırganlığına bağlar. Selahaddin Renaud'un hâkimi olduğu Kerek'i alabilmek için birkaç kez sefer düzenlemiş ancak başarılı olamamıştır.⁵⁰³ Renaud yaptığı taşkınlıklar sonrasında barış talebinde bulunduğu anda ise Selahaddin onu samimi bulmamasına rağmen barış ortamının devamı için kabul etmiştir. Çünkü hac yolculuklarının yapılması ve ticaretin aksamaması için barış hâli oldukça önemlidir. Mısır ve Suriye arasındaki ticaretin aksamaması için Kerek bölgesinin sorun çıkarmaması elzemdir.⁵⁰⁴

1186 yılı Kudüs Haçlı Krallığı için iç mücadelelerin yoğun olduğu bir dönemin habercisidir. Çocuk Kral V. Baudouin Eylül 1186'da hayatını kaybettiğinde Kudüs

⁵⁰³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 492.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 492.

Haçlı Krallığı'nda tahta kimin geçeceği sorunu baş göstermişti.⁵⁰⁵ Haçlılar içinde önemli bir prens olan Renaud Haçlıların içine düştüğü bu çıkmaz dönemde yapılabilecek en ağır hatayı yaparak Eyyûbîlerle olan anlaşmayı bozucu bir faaliyet içerisine girmiştir. Evvelinde yapılmış olan anlaşmanın gereği olarak ticaret ve hac maksatlı kervanlar Kerek'e uğrayabilir ve güvenli bir şekilde geçebilirken; Renaud büyük bir ticaret kervanını Kerek'e uğradıkları esnada yağmalamıştır. Bu kervanda Eyyûbî ordu mensubu pek çok asker de bulunmaktadır. Birçok taşınabilir mal, silah ve hayvana el koyan Renaud esir ettiği insanları da hapsedmiştir. Selahaddin bu olay üzerine Renaud'u kınamış ve zararın tazminini talep etmiştir. Eğer ki esirleri serbest bırakıp el koyduğu malları geri vermezse Kerek'e saldıracağını belirtmiştir. Tüm bunlara rağmen Renaud geri adım atmamıştır. Selahaddin de Renaud'un bu taşkınlığının cezasını bizzat elleriyle vermeye and içmiş, onu yaşatmayacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁶ Selahaddin'in Renaud'u öldürmeye and içmesine sebep olan ana nedenlerden biri de onun İslam'a hakaret dolu sözler söylemesiyle alakalıdır. Zira Renaud kervana saldırıda bulununca "*Hani Muhammed'iniz nerede? Çağırın da yardımınıza gelsin*" kabilinden sözler sarf etmiştir. Kadı Fâdıl da Selahaddin'in onu öldürmek adına adak adamasına ön ayak olmuştur.⁵⁰⁷ Çünkü bu da bir bakıma cihadın parçasıdır. Kadı Fâdıl cihadı Selahaddin adına daima öncelemektedir. Renaud'un bu saldırısı sonrasında Kudüs Haçlı Krallığı ile Eyyûbîler arasında yapılan barış ihlal edilmiştir. Bu ihlalde Kudüs Krallığı'nın içinde bulunduğu karışık durumun da etkisi vardır. Trablus Kontu Raymond her ne kadar arayış bulmaya çalışsa da Renaud'u geri adım atmaya ikna edememiştir.⁵⁰⁸ Renaud'un bu saldırısı Eyyûbî- Haçlı barışını geri döndürülemez bir şekilde ortadan kaldırmıştır.

⁵⁰⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 115-116; Oldenbourg, **The Crusades**, 405.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 492-493; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 17; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 309.

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 17; Lane-Poole, **Selahaddin**, 185; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, 193.

⁵⁰⁸ Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 300-301.

2.1.1. Kudüs Haçlı Krallığı'ndaki Anlaşmazlıklar: Trablus Kontu Raymond'un Selahaddin Eyyûbî ile Anlaşması

V. Baudouin'in ölümünün ardından Kudüs Haçlı Krallığı'nın başına öncesinde kararlaştırıldığı üzere Trablus Kontu Raymond geçecekti. Ancak Kudüs Krallığı'nın içindeki hizipler Raymond'un idareyi ele almasına müsaade etmeyecektir. V. Baudouin Akka'da son nefesini verirken yanında Raymond ve Joscelin de bulunmaktaydı. Joscelin V. Baudouin'in annesinin amcasıydı. Raymond'un naibliğine destek oluyor gibi gözükken şenesal Joscelin Raymond'a Taberiye'ye giderek bütün asilzadeleri toplamasını ve kendisine bağlılık yemini ettirmesini tavsiye etti. Bu sürede kendisi de kralın cenazesini Kudüs'e götüreceğini söyledi. Raymond ona inanmış vaziyette Taberiye'ye doğru yol alırken, Joscelin Akka'dan ayrılmadan Askalan'da bulunan Kraliçe Sibylle'ye haber gönderip baronlarını ve şövalyelerini güçlendirerek Kudüs'e gitmesini salık verdi. Kendisi de bu esnada adamlarını göndererek Akka Kalesi'ni ve Beyrut'u ele geçirdi. Kralın cesedini Templier şövalyelerinin gözetiminde Kudüs'e yolladı. Bunlar yaşanırken Raymond'un naibliğine hiç hoş bakmayan Kerek hâkimi Renaud da Kudüs'e gelmek için yola çıkmıştı.⁵⁰⁹ Görüldüğü üzere Raymond'a karşı güçlü bir cephe oluşturulmuş vaziyetteydi.

Kral'ın gömülmesinin ardından Sibylle Tapınak ve Hospitalier şövalyelerinin üstadı azamlarına başvurarak onların fikirlerini aldı. Tapınak şövalyelerinin üstadı azamı ve aynı zamanda da patrik makamında olan Gerard de Ridefort Raymond'a ve onun destekçilerine rağmen Sibylle'nin tacın asıl sahibi olduğunu vurgulayarak ona krallık tacını takmasında hiçbir engelin olmadığını söyledi. Gerard'ın Raymond'a karşı duyduğu nefret Sibylle'yi desteklemesine sebebiyet vermişti.⁵¹⁰ Hatta Ernoul Gerard'ın Sibylle'ye verdiği bu desteği Kudüs topraklarının kaybedilmesine sebep teşkil eden olayların başlangıcı olarak yorumlar. Gerard'ın Raymond'a karşı nefretinin sebebi ise Trablus Kontluğu'nda bulunan soylu bir hanımla evlenme arzusunun Trablus hâkimi Raymond tarafından engellenmiş olmasıdır. Bu olaydan sonra Gerard kendisini o kadar küçük düşmüş hisseder ki Raymond'a karşı ölümcül

⁵⁰⁹ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 115; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 374.

⁵¹⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 116.

bir kin beslemeye başlar. İşte bu nefret Ernoul'a göre kutsal Kudüs'ün kaybedilmesine giden yolu açan önemli bir sebep olmuştur.⁵¹¹ Kudüs baş Patriği Heraclius da Sibylle'nin ateşli destekleyicisidir. Heraclius'un bu desteğinde Sibylle'nin annesine duyduğu aşkın etkili olduğu zikredilmeden geçilmeyecek bir etkidir.⁵¹² Kerek Prensi Renaud da Raymond'un naibliği için edilen yemini kesinlikle dikkate almayacağını vurgulamıştır. Vakit kaybetmeden Prens Renaud, Tapınakçıların ustası azamı Gerard ve Patrik Heraclius Sibylle'ye tacını giydirmek için harekete geçtiler. Kutsal Kabir Kilisesinde yapılan tören hazineden getirilen iki tacın yerini bulmasıyla gerçekleşti. Renaud'un hazineden çıkardığı krallık tacını Patrik Heraclius aldı ve birini Sibylle'nin başına takarken; diğerini Kutsal Kabir Kilisesinin altarına (sunak) koydu. Kraliçe'ye tacı takan patrik daha sonra ona sunaktaki tacı ülkeyi birlikte yöneteceğiniz avoenezin (vasi) başına yerleştireceğiniz dedi. Sibylle de o esnada yanında bulunan kocası Guy'e seslenerek öne çıkmasını rica etti. Böylece tacı kocasının başına takarak ülkenin yeni kralını tayin etmiş oldu.⁵¹³

Kudüs'te tac takma töreni gerçekleştirilirken Trablus Kontu Raymond olanı biteni öğrenebilmek için bir adamını keşiş kılığında şehre yolladı. Casusluk için şehre giren bu asker olanı biteni öğrendikten sonra derhal gördüklerini ve öğrendiklerini anlatmak için Raymond'un yanına döndü. Raymond'un sıkı destekçisi olan Ibelinler ailesinden Baudoin de Ibelin, Sibylle'nin ve kocası Guy'ün tahta çıktığını duyunca büyük bir üzüntü duyarak şu öngöründe bulundu: "*Guy de Lusignan Kudüs kralı oldu! Yemin ederim ki bir yıl bile krallık edemeyecek.*" Ernoul onun bu öngörüsünün kesinlikle doğru olduğunu belirterek şu yorumda bulunur: "Eylül 1186'da tahta çıkan Guy Temmuz 1187'de Selahaddin karşısında büyük bir mağlubiyete uğrar. Kudüs'ü bir yıl dahi yönetememiş olur." Baudoin Raymond'a teselli vererek elinden geleni yaptığını belirtir. Ve bu saatten sonra Guy'ün budala bir adam olduğundan ötürü Kudüs'ü kısa sürede kaybedeceğini dillendirir. Bu zillet halini görmemek adına

⁵¹¹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 102.

⁵¹² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 116.

⁵¹³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 117-118; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 375; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 492; İbnü'l-Esîr Sibylla ve Guy'un Kudüs krallık tacını takmalarına değinir. Ayrıca din adamlarının (patrik, rahip, papaz), ve Hospitalier – Templier şövalye tarikatlarının törene şahit olup itaat ettiklerinden de kısaca bahseder; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 440; Oldenbourg, **The Crusades**, 405-406.

topraklarını boşaltacağını söyler.⁵¹⁴ Boudoin'in Guy'e karşı bu olumsuz tutumunda Sibylle ile öncesinde yaşadığı talihsiz gönül ilişkisinin de etkisi olabilir.

Raymond Baudouin'e hak verse de bir kurtuluş yolu aramaktan vazgeçmez. Sibylle'ye karşı Kral Amaury'nin kızı Isabella ve kocası Onfroy'i Kudüs'te taçlandırmayı tasarlar. Böylece Sibylle ve Guy'e meydan okuyacaktır. Ancak işler planladığı gibi gitmez ve Onfroy Sibylle'ye iltica ederek ona bağlılık yemini eder. Ayrıca Raymond'un planını da anlatmaktan geri durmaz. Bu sırada Nablus'ta bulunan Raymond, Onfroy'nin Kudüs'e kaçıp Sibylle'ye itaat ettiğini duyunca çok öfkelenir fakat artık bu mücadelede sona geldiğini fark eder. Nihayetinde krallık tacı için kullanacağı son kozu da kaybetmiştir.⁵¹⁵

Bundan sonra krallığın muhalif baronları da itaatten başka çare bulamayacaklar ve Kudüs'e giderek Guy'e bağlılık yemini edeceklerdir. Asilzadelerin nüfuzlularından olan Balien de Ibelin bile itaatten başka çarenin kalmadığını söyleyecektir. Ancak kardeşi Baudouin de Ibelin asla Guy'ün önüne çıkıp itaat arz etmeyeceğini ifade edecektir. Bunun için kendisi adına oğlunu ricacı olarak yollayacaktır. Kralın bu şekilde bağlılık yeminini kabul etmesini ve topraklarını genç oğluna bağışlamasını arz edecektir. Ancak Guy bunu kesin bir dille reddederek Baudouin'in bizzat gelerek yemin etmesini isteyecektir. Baudouin bu olaya çok öfkelenirse de gitmek zorunda kalmıştır; çünkü topraklarındaki hâkimiyetinin bir şekilde yeni kral tarafından onanması gerekmektedir. Baodouin kralın huzuruna çıkırsa da onu selamlamadı ve önünde eğilmedi alel usul bağlılık yeminini etti ve huzurdan ayrıldı. Ayrıca kutsal topraklarda artık kalamayacağını belirterek Guy'den izin istedi. Bütün bunları yaptıktan sonra kardeşi Balian'ın yanına giderek genç oğlunu ve topraklarını ona emanet etti ve onlarla vedalaşıp kutsal topraklardan ayrıldı.⁵¹⁶ Baudouin de Ibelin'in kutsal topraklardan bu şekilde ayrılmasını Ernoul büyük bir üzüntüyle tasvir eder. Ernoul Baudouin'in gidişini şöyle dillendirir: *“Krallıkta infial ve üzüntüye sebep oldu. Müslümanlar ise tam tersine çok sevindiler; çünkü ülkede korkacakları kardeşi Balian dışında kimse kalmamıştı.”* Baudouin bundan sonra Kudüs Haçlı

⁵¹⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 118-119.

⁵¹⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 119-120; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 376; Lane-Poole, **Selahaddin**, 186; Oldenbourg, **The Crusades**, 406-407.

⁵¹⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 120-121; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 376.

Krallığı'ndan ayrılarak Antakya Haçlı Krallığı'na iltica eder. Antakya Prensi ise Baudouin'i saygıyla kabul ederek ona araziler tahsis etmekten geri durmaz.⁵¹⁷ Muhalif bir ismi korumadaki gayretine bakıldığında Antakya Haçlı Kontluğu'nun Guy'un Kudüs'teki hâkimiyetini tasvip etmediği düşünülebilir.

Trablus Kontu Raymond kendisine verilen sözlerin tutulmamasına oldukça içerlemiş bir vaziyette ve nasıl bir strateji izleyeceğini kestiremediği zamanda çocuk krala vekâlet ettiği kısa dönemin mâlî hesabı kendisinden istendi. Kont Raymond her ne harcama yaptıysa kral için yaptığını ifade etse de; kendisinden hesap sorulması onun Kudüs Haçlı Krallığı'na olan öfkesini biraz daha arttırdı.⁵¹⁸ Bundan sonra Raymond Selahaddin Eyyûbî ile haberleşip Haçlılardan intikam alma duygusuyla kendisine yardım edilmesini talep etti. *“Selahaddin tarafına katılarak kraliçe ile kendi dindaşları aleyhine çukurlar kazmaya başladı.”*⁵¹⁹ Hatta İbn Kesîr'e göre Raymond Haçlılara karşı o kadar öfkeliydi ki *“Neredeyse Müslüman olacaktı.”* Ancak Selahaddin onun Müslüman olmasını istemedi.⁵²⁰ İbn Kesîr'in *“Neredeyse Müslüman olacaktı”* yorumu gerçeklikten uzak olsa da bu çıkarım Raymond'un Kudüs Haçlı Krallığı'na olan nefretinin en zirve göstergesidir.

Selahaddin ve Raymond arasında yapılan antlaşmaya göre Selahaddin Eyyûbî Raymond'a Haçlılara karşı gerektiğinde istifade edeceği yardım vaadinde bulundu. Bu anlaşmaya Müslümanlar oldukça sevindiler. Selahaddin Raymond'a bütün Haçlıların kralı olacağını taahhüt etti. Devamında daha önceden esir düşmüş olan Raymond'un askerlerini serbest bıraktı. Bu olumlu ve onore edici karşılama sonrasında Raymond Selahaddin'e itaat arz etti. Haçlı cephesinden birtakım kimseler de Raymond'un bu hareketini desteklemekteydi. İbnü'l-Esîr'in mantıklı çıkarımıyla bu antlaşma Haçlıların aralarındaki dirlik ve düzenin resmen bozulduğunun göstergesiydi: *“Bu hadise Selahaddin'in Haçlı hâkimiyetindeki toprakları ele geçirmesini ve Kudüs'ü kurtarmasını gerektiren en büyük sebeplerden”* biriydi.⁵²¹

⁵¹⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 121.

⁵¹⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 492; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 184-185; Küçüksipahioğlu, **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)**, 193.

⁵¹⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 492; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 440.

⁵²⁰ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 21.

⁵²¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 492; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 21; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 377-378.

Eyyûbî ve Bizans ilişkileri de Haçlı cephesini düşündürücü vaziyetteydi. Selahaddin Bizans'ı daima özenli bir siyasetle gündeminde tutuyordu. İmparator Andronicos ile geliştirilen dostça ilişkiler ondan sonra Bizans tahtına geçen Isaac II. Angelus (1185-1195) ile de devam ettirildi. Andronicos döneminde Balkanlardan gelen Norman tehdidi karşısında Bizans Eyyûbîler ile bir ittifak gerçekleştirdi. 1185 yılında yapılan bu ittifaka göre Selahaddin Eyyûbî Bizans'ın da desteğiyle Kudüs'ü ve Filistin topraklarını ele geçirdiği takdirde Askalan'ı⁵²² Bizans'a verecekti. Kudüs'teki Katolik kiliseleri de Ortodoks kiliselerine çevrilecekti. Ayrıca Selahaddin'in Anadolu Selçuklularından aldığı bir toprak parçası olursa bunu Bizans'a iade edecekti. Böylesi iyi niyetle kurulan ilişkiler II. Isaac döneminde de devam ettirildi. İmparator Isaac'ın 1186 yılında Selahaddin Eyyûbî ile yenilediği anlaşmada Andronicos döneminde varılan şartlar yine devam ettirilecekti. Hatta bu ittifaktan dolayı II. Isaac Angelus Avrupalı Hıristiyanların görüşüyle: Selahaddin'e dalkavukluk yapmakla suçlandı. Bu konuda Hıristiyan dünyası çok da haksız sayılmazdı.⁵²³ Ancak başta Venedik olmak üzere Batılı Hıristiyan devletlerle yaşadığı sorunların Bizans'ı kendisine Doğulu bir müttefik bulmaya ittiği de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçekliktir. Zira Isaac bu gerçekliği çok iyi görmekteydi ki: *“Normanların gene bir taarruzundan veya Bizans imparatorluğu aleyhine düzenlenecek bir Haçlı seferinden”* gözü korkmaktaydı.⁵²⁴ Hatta Isaac, Raymond ve Selahaddin'in ittifakını bile kendi yararına kullanmaktan çekinmiyordu. Selahaddin'e yazdığı bir mektupta Isaac, Raymond'a esir düşen kardeşinin serbest bırakılmasını talep etmekteydi. Raymond da Selahaddin'in aracılığını geri çevirmedi ve fidye karşılığında esiri serbest bırakacağını bildirdi.⁵²⁵

⁵²² Doğu Akdeniz sahil şeridinin en önemli şehirlerinden birisi Askalan'dır. Limanı bulunmamaktadır ve Gazze'ye 12 mil mesafededir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu'l Fida, **Takvimü'l-Büldan**, 206; Zekeriyâ b. Muhammed Kazvinî, **Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, 652-653; Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 4, 122; Şerif el-İdrisî, **Nüzhetu'l Müştak fî İhtirâku'l Afâk**, Cilt 1, 357: Askalan güzel bir şehirdir, çarşıları vardır. Ziraî üretim konusunda gelişmiştir; zetin ağaçlarının çokluğuyla bilinir. İncir, nar ve muz şehrin ikliminde rahatlıkla yetişmektedir.

⁵²³ Paul A. Blaum, Güneşteki Kartallar: Selahaddin'den Sonra Eyyubiler, **Selahaddin'in Mirası**, Serdar Şengül-Bilal Öztunç (çev.), İstanbul: Avesta yayınları, 2000, 188-189; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 136.

⁵²⁴ Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 241-245.

⁵²⁵ Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 304.

Bizans'ın Haçlı devletlerine karşı korumacı olmaktan çok uzak olan tutumu ve Selahaddin'in Raymond'la yaptığı ittifak Haçlı cephesinden idrakli kimseleri düşünmeye sevk etti. Guy tacı taktığı andan itibaren zaten hoşnutsuz bir hava yaratmış, Baudouin de Ibelin gibi zengin bir şövalyenin desteğini kazanamamıştı. Şimdi Müslümanlar karşısında Raymond'un desteğini alamamanın yanında Raymond-Selahaddin müttefikliğini de karşısında bulursa Kudüs Haçlı Krallığı'nı zor günler bekliyordu. Guy'e yapılan bir uyarı herşeyi açıklar mahiyetteydi: “*Trablus Kontunun yardımını ve hizmetlerini de yitirirseniz, her şeyi kaybedeceksiniz.*”⁵²⁶ Bu ittifaka karşı dillendirilen öngörü oldukça gerçekçidir. Zira Haçlılar çağında müttefiklik dengesi İslamlık - Hıristiyanlık bağlamında uzun süreli olamamaktaydı. Çünkü cihad çağrısı oldukça ateşli bir silah görünümünde gün yüzüne çıkmaktayken; Selahaddin'in Raymond ile ittifakı uzun bir süreyi kapsayamazdı. Ancak herşeye rağmen Selahaddin Haçlı cephesinin parçalı yanlarını bu anlayışla görmüş bulunmaktaydı.

2.1.2. Savaşın İlk Sinyalleri: Selahaddin Eyyûbî'nin Kerek Seferi ve Akka'nın Yağmalanması

1187 yılı Eyyûbî Hanedanlığı için önemli bir dönüm noktasıydı. Selahaddin Eyyûbî senenin başlarında sahibi olduğu ve sözü geçtiği memleketlere yani el-Cezîre, Erbil, Musul ve diğer Doğu vilayetlerine; merkezleri olan Mısır ve Suriye'ye mektuplar yollayıp cihada çağırmişti. Kendisi de bu esnada Dımaşk'ta bulunmaktaydı. 11 Nisan 1187'de hassa ordusuyla Ra'su'l-Mâ'ya ve akabinde Busra'ya gitti. Dımaşk'ta bulunan oğlu Melik Efdâl Ali'yi de Raymond'la yaptığı anlaşma gereği Haçlı topraklarını yağmalamaya göndermişti. Selahaddin Renaud'un hacıların yolunu kesip mallarını yağmalayacağını önceden öğrenmişti. Hatta bu hac kafilesinde Selahaddin'in kız kardeşinin oğlu Muhammed b. Lâcin de bulunmaktaydı. Renaud yapacağı saldırıdan Selahaddin'in haberdar olduğunu ve hac kafilesini korumak adına Busra'ya kadar ordusuyla geldiğini haber alınca Kerek'ten ayrılmadı. Hac kafilesine Renaud'un saldırısından kurtulmuştu ancak Selahaddin Renaud'a bir ders

⁵²⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 122-123.

vermek istiyordu; önceki ticaret kervanına yaptığı saldırının da hesabını soramamıştı. Bu sebepten yanında bulunan ordusuyla Kerek üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Mısır'dan destek kuvvet de Kerek önlerine gelince Selahaddin saldırı emrini verdi. Kerek ve Şevbek bölgelerine yapılan saldırılar neticesinde Kerek bölgesi önemli derecede tahribata uğradı.⁵²⁷

Guy de Lusignan mizacı gereği çevresindekilerin önerisine kulak asmasa da bu sefer durumun farklı olduğunu görmekteydi ve Raymond'a bir elçilik heyeti yolladı. İki taraf arasında mutabakatın sağlanmasını arzu ettiğini belirtti. Bu esnada Eyyûbî ordusunun Dimaşk birliği Kont Raymond'a haber gönderip, topraklarından güvenle geçmek suretiyle Kudüs Haçlı topraklarını yağmalamak istediklerini belirttiler. Öncesinde yapılan anlaşmaya binaen Raymond bunu kabul etti. Eyyûbî askeri birliği Selahaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik Efdâl Ali kumandasında güven içinde Raymond'un topraklarından geçtiler ve asla onun arazisinde bir taşkınlık çıkmayacağını temin ettiler. Raymond Selahaddin'i küstürmemek istiyordu ancak Guy'un yolladığı elçilerden de haberdardı ve bu durum Haçlılarca aranının bulunmasına fırsat olabilirdi. En nihayetinde Raymond Guy'den ne kadar nefret etse de uzun vadede Müslümanlarla müttefik olamayacağını biliyordu. Anlaşmalı olarak ilerleyen Dimaşk birliği Nasıra ve Taberiye önlerinde Haçlı askerlerine ciddi kayıplar verdirdi. Müslüman askerlerin öldürdükleri Haçlıların kellelerini mızrakların ucuna takarak taşımaları ise halk nazarında oldukça üzüntüyle karşılandı. *"Halk öyle büyük bir teessür içindeydi ki içlerinden canlarına kıyanlar bile oldu."* Bu ganimet elde etme seferi söz verildiği üzere Trablus Kontluğu'na hiç zarar verilmeden sonlandırıldı. Ernoul'a göre bu sefer Aziz Philippe ve Aziz Jakame bayramlarının denk geldiği 1 Mayıs 1187'de gerçekleşmişti.⁵²⁸ Trablus Haçlı Kontluğu'nun izniyle yapılan bu akın sayesinde Haçlılara verilmek istenen en önemli mesaj: kendi içlerinde dahi müşterek hareket edemediklerinin gösterilmiş olmasıdır. Raymond'un Selahaddin'in safında yer almasını asla kabul etmeyen patrik onu

⁵²⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 494-495; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 120; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 22-23; el- Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 92-93; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 154-155; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 186; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 276.

⁵²⁸ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 123-127; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 379; Lane-Poole, **Selahaddin**, 187-188.

haklarından mahrum etmek ve karısıyla olan nikâhını dahi feshetmekle ihtar etmiş.⁵²⁹

Bu mütteliklik Haçlı büyüklerinin Selahaddin'e karşı böylesi bir koz vermenin kendi zararlarına olacağını fark etmelerini sağlamıştır. Guy'ün önceden yolladığı barış elçilerinin de etkisiyle Raymond ve Guy arasında mutabakata varılmış ve iki Haçlı lideri birbirlerini kucaklayarak aralarındaki düşmanlığa son vermişlerdir. Yapılan bu barışta Raymond'un Hıristiyan patriği tarafından nikâhının feshine kadar tehdit edilmesi durumu da onu endişeye sevk etmiş olmalı ki bu kaygı iki tarafın birbirine olan kinini rafa kaldırmasına vesile olmuştur. Raymond Selahaddin'in artık durmayacağını bildiğinden Guy'e Antakya Prensi'ne haber yollayarak yardıma çağırmasını istemiştir. Ayrıca Tapınak ve Hospitalier şövalyelerinin de hali hazırda beklemelerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Böylece Selahaddin ile Raymond arasında yapılan antlaşma sonlanmıştır.⁵³⁰ Raymond'un Guy ile arayı bulması Haçlılar açısından sevindirici olsa da Selahaddin Eyyûbî Haçlı cephesindeki ayrışmaları ve Guy'ün birleştirici bir lider kafasına sahip olmadığını bu süreçte görmüştü. Raymond'un Kudüs Haçlı Krallığına küstürülüp Eyyûbîlerle yakınlaşmasına sebep olanlar bundan sonra Selahaddin'i durdurmanın yollarını arayacaklardı.

Selahaddin Eyyûbî hiç vakit kaybetmeden oğlu Melik Efdâl Ali'ye ordusunu alarak Akka üzerine yürüyüp orayı yağma ve tahrip etmelerini emretti. Babasının bu emri üzerine Melik Efdâl Ali de Urfa ve Harran Emiri olan Muzaferüddin Gökbörü'yü bu işe memur etti. Ayrıca destek olmaları için Gökbörü'nün yanına Kaymaz en-Necmî ile Duldurum el-Yarukî gibi güngörmüş iki büyük Emiri de vazifelendirdi. Bu durumdan haberdar olan Haçlı birlikleri de yerlerini almıştı. Hatta Templier ve Hospitalier tarikatlarına mensup şövalyelerin hazırlıklı olması da Müslüman ordusunu zorlayıcı bir etken olmuştur. İki taraf Saffûriye'de karşılaşınca aralarında İbnü'l-Esîr'in ifadesiyle "*siyah saçlara ak*" düşecek kadar çetin çarpışmalar yaşanmıştır. Bu şiddetli çarpışmada üstün taraf Eyyûbî cephesi olmuştur. Öldürülen Haçlılar arasında Hospitalier tarikatının önemli üyelerinin de olması Müslüman tarafını oldukça sevindirmiştir. Sonrasında Eyyûbî müfrezesi Akka'yı yağmalayıp

⁵²⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 496.

⁵³⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 128-130; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 496; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 380; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 220-221; Lane-Poole, *Selahaddin*, 188.

pek çok ganimet ve esirle Taberiye yolunu takip ederek geri dönmüştür.⁵³¹ Artık geri çekilmenin söz konusu olmadığı bir sürece girilmiş bulunulduğu gerek Haçlılar gerekse de Müslümanlar açısından çok net görülmekteydi; büyük savaş kaçınılmaz bir hâl almıştı.

2.1.3. Büyük Karşılaşmaya Hazırlık ve Taberiye Kalesi'nin Ele Geçirilmesi

“Çünkü işler insanların kararıyla olmuyor. Sonra ömrümüzden ne kadar kaldığını da bilmiyoruz. Bu kadar gayret ve zorlukla topladığımız bu orduyu dağıtmamız lazım.” Selahaddin Eyyûbî bu sözleri zihin dünyasından çıkarıp dillendirdiğinde takvimler Temmuz 1187 yılının başlarını işaret ediyordu. Melik Efdâl Ali Haçlı büyüklerine (Templier ve Hospitalier tarikat mensupları) verdirdiği kayıptan sonra ordusunu babasınınkiyle birleştirmişti.⁵³² Ayrıca Fırat'ın doğusundan Irak birlikleri; Şam, Haleb ve Musul orduları; Sincar, Nusaybin, Âmid, Erbil ve Diyarbakır'ın askeri birlikleri de gelip Selahaddin'in sancağı altında toplanmışlardı. Mısır'dan gelen askerlerin varlığı da hesaba katıldığında Haçlılar çağında bu o zamana değin bir komutanın topladığı en büyük orduydü. Ordunun sayısının 30.000 civarında olup yürüyüş halindeyken çıkan tozun Güneş'i gölgelediği zikredilen rivayetler arasındaydı. İbnü'l-Esîr ordunun gönüllü katılanlar hariç iktâlı ve maaşlı olan kısmını 12.000 süvari olarak zikreder. Bu rakam İbn Kesîr, İbnü'l Cevzî ve Zehebî'de de 12.000 atlı olarak geçmektedir.⁵³³ İbn Şeddad ise Selahaddin'in orduyu toplamasını ele alırken her hangi bir sayı zikretmez.⁵³⁴ Haçlıların Papa'ya yazdıkları bir mektupta ise Selahaddin'in ordusunun 80.000 civarında olduğu söylenir. Bu rakam muhakkak abartıdır; çünkü böylesi bir ordunun o dönem şartlarında toplanması imkânsızdır.

⁵³¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 495; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 187; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 276-277; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 2, 58-59; Sibt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 317; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 302-302; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 143.

⁵³² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 495-497.

⁵³³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 494-496; Sibt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 21, 317; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-Alâm*, Cilt 12, 674; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 23; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 221; Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 143-144.

⁵³⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 120-121.

Zira eğitilmiş asker sayısı olarak düşündüğümüzde ise kesinlikle gerçekçi olmaktan uzak bir rakamdır. Selahaddin'in topladığı ordunun 12.000 eğitimli süvariyle birlikte 30.000 civarında olduğu rivayetlere göre en ihtimal dâhilinde olanıdır. Selahaddin karşısında Guy de Lusignan'ın ordu sayısı ise 12.000 ila 18.000 arasında değişen bir rakama tekâbül etmektedir. Haçlı cephesini 18.000 olarak düşündüğümüzde bile Selahaddin'in ordusunun sayıca üstünlüğünü görebiliriz.⁵³⁵

Selahaddin'in topladığı orduyu ve hazırlıkları gören Haçlılar Akka yakınlarında Saffuriye düzlüğünde tüm imkânlarıyla toplanmaya başladılar. Selahaddin Haçlıların toplandığı haberini alınca Taberiye gölüne ilerledi e es-Sinnabre⁵³⁶ isminde bir köyde biraz durduktan sonra Taberiye'nin batısına yürüyerek savaş hazırlıklarını başlattı.⁵³⁷ Haçlıların toplandığını duyan Selahaddin Eyyübî emirleriyle yaptığı istişarenin sonunda Taberiye şehrine ilerleyerek kuşatmaya başladı. Şehirde Raymond'un karısı ve çocukları da bulunmaktaydı. Selahaddin kısa sürede şehrin kalesini ele geçirdi ve Taberiye'nin yağmalanmasını emretti. Haçlılar bu saldırı üzerine Kont Raymond'a müracaat edip karşı bir saldırı yapmayı teklif ettiler. Raymond ise bu fikri olumlu karşılamadı. İslam ordularını daha önceden de tanıdığını ve Selahaddin'in asla bir kadına zarar vermeyeceğini belirtti. Nasılsa Selahaddin Taberiye'den ayrılacaktı, işte o zaman Haçlılar tekrar Taberiye'yi alabilirlerdi. Raymond'un bu fikri Renaud'u memnun etmedi ve Renaud Raymond'u Müslümanları sevmek ve onlardan korkmakla itham etti. Renaud'un ateşli konuşmasının da etkisiyle Haçlıların Müslümanlarla savaşma azmi arttı ve Saffuriye düzlüğünden ilerleyerek Taberiye'ye yaklaştılar. Selahaddin de Haçlıların yaklaştıklarını duyunca koruyucu bir müfrezeyi Taberiye'de bırakıp geri çekildi.⁵³⁸ Selahaddin'in toplanan bu büyük orduyla yapması gereken şey artık çok açıktı. İbn Şeddad'ın ifadesiyle: *“Verilen bu nimetlere karşı Allah yolunda çalışarak ve çabalayarak cihad kanunlarını gerçekleştirmekten*

⁵³⁵ Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 305-306.

⁵³⁶ Ürdün'de bir köy ve Taberiye ile arasında üç mil vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 122.

⁵³⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 122; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyübî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 51.

⁵³⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 496-497; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 122-123; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 132-135; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 21, 317; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 293-294; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 188; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 23; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 60; el-Makrizî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 93; Lane-Poole, **Selahaddin**, 189.

daha iyi bir şükürün olmayacağı” kesindi.⁵³⁹ Kudüs Kralı Guy için ise Taberiye’nin bu şekilde yağmalanmış olması ve kurtarmaya gitmemek zelillik olarak değerlendirilebilirdi. Tapınak şövalyesi üstad-ı azamının Kral Guy’e tavsiyesi: “Bütün orduya silahlarını, zırhlarını kuşanmaları için haber salın, safları düzenleyip ve gerçek Haç’ı sancağınız yapıp, peşinden yürüyün. Çünkü altı fersah uzaklıktaki bir şehri kaderine terk edip kaybetmek bu topraklarda bu kadar büyük bir orduyu, bu kadar kısa bir zamanda toplayan sizin gibi yeni bir Kralın şerefini lekeleyecektir” şeklinde idi.⁵⁴⁰ Görünürdeki bu tablo büyük bir savaşın çanlarını çalmaktaydı.

2.2. Hittîn Bozgunu: Kudüs Haçlı Krallığı’nın Ortadan Kaldırılması (1187)

Hittîn Savaşı’nın yapıldığı mevsim yazdı ve aylardan Temmuz’du. Selahaddin’in Taberiye’ye yaptığı saldırı sonrası Haçlı ordusu bulunduğu Saffuriye düzlüğünden hareket ederek Müslüman ordusu üzerine yürüyüşe geçti (3 Temmuz 1187). Haçlıların yürüyüşe geçtiği bu esnada Selahaddin’in ordusu Taberiye Gölü’ne sırtını vermiş vaziyetteydi. Haçlı ordusu üç grup halinde ilerliyordu: öncü kuvvetlerin başında Kont Raymond; ortada yani ordunun merkezinde Kral Guy de Lusignan ve Renaud; arkada ise Templier ve Hospitalier tarikat şövalyeleri ile Balian de Ibelin bulunmaktaydı. Haçlıların yol güzergâhı Saffuriye-Hittîn yolunu takip edip Taberiye’ye ulaşmaktı. Saffuriye ve Taberiye arası yaklaşık olarak 25 km kadardı. Takip edilecek bu yol Turan Dağı’nın güney batısından geçmekteydi.⁵⁴¹ İlerlenen yol boyunca neredeyse hiçbir yerde su yoktu. Öğleden sonrasında Haçlı ordusu Hittîn köyünün biraz üst tarafında bulunan yaylaya ulaşmışlardı. Önlerinde yükselen kayalık halindeki iki tepeye Hittîn Boynuzları denilmekteydi. Ordu oldukça yorulmuş vaziyetteydi. Bu yürüyüş esnasında Müslümanların oklarına hedef olmaktan da kurtulamamışlardı. Kral Guy bu saatten sonra Hittîn tepelerini aşip Taberiye’ye ulaşmayı arzuluyordu. Ancak ordunun yorulduğu hesaba katıldığında o

⁵³⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 122; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 72; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 50.

⁵⁴⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 135.

⁵⁴¹ Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 145.

geceyi dinlenerek geçirmeye karar verdi.⁵⁴² Haçlı ordusunun Saffuriye'den ilerleme kararının en sıkıntılı yanı yol boyunca su temin edilecek bir yerin olmamasıydı. Yazın sıcaklığı da buna eklendiğinde karşılaşmak için yürünülen bir günlük yürüyüş Haçlı ordusunu oldukça yıpratmış ve süvarilerin ağzı susuzluktan açık kalmıştı.⁵⁴³ O gece iki tarafın ordugâhı birbirine o kadar yakındı ki Haçlı ordu saflarından bir kedi kaçmaya teşebbüs etti ancak Müslüman safından geçemeyerek kısıvrak yakalandı.⁵⁴⁴ O gece Haçlılar için oldukça zorlayıcıydı; “*öfkeli bir susuzluk çok insan ve at tüketti.*” Müslüman ordusundan yükselen Allahu Ekber nidaları da Haçlılar için büyük bir psikolojik baskıya sebebiyet verdi. Bu nidalar sanki bir zaferin habercisi gibi duyuldu Hıristiyan ordugâhında.⁵⁴⁵ Böylesi bir bekleyiş halinde, Ernoul'un kaydettiği Nasıralı bir Müslüman kadının Haçlı yürüyüşünün başladığı günlerdeki büyümlü sözleri de akla gelmişti belki. Bu kadının Selahaddin tarafından büyü yapması için tutulduğu da yayılan şayialar arasındaydı.⁵⁴⁶ Ancak hayra yorulmayan alametlerin anımsanması için tam bir yenilgi gerekirdi. Ve şimdi bunun üzerinde durulmamalıydı. Çünkü Haçlı ordusu önceden yenilgiyi kabul ettiği bir savaşa girmezdi; bu doğa kanunlarına aykırıydı.⁵⁴⁷

Selahaddin Haçlıların ilerleyişini görünce 4 Temmuz Cumartesi günü Haçlı ordusunun üzerine yürüme emri verdi. Bu arada bizzat ordu saflarında dolaşp onları cesaretlendiriyor ve savaşa teşvik ediyordu. Haçlı ordusu havanın oldukça sıcak olmasından ve susuzluktan kırılma korkusundan ötürü bir an evvel Taberiye Gölü'ne yaklaşmayı arzuluyordu. Selahaddin Haçlıların bu niyetini kestirdiğinden onların ilerleyişini durdurmak adına saldırıya geçilmesi emrini verdi. Artık her iki taraf da iyi biliyordu ki “*yenilgiye uğrayanın canı da amacı da tarumar*” olacaktı. Bu esnada genç bir memlûk Haçlı tarafına tek başına saldırıya geçti. Onun bu kahramanca ilerleyişi ve sonunda Haçlıların onu bir çemberin içine alıp öldürmeleri Müslüman ordusunu galeyana getirdi. Kont Raymond savaşın oldukça kızıştığını ve durumun aleyhlerine döndüğünü kestirmiş olmalı ki hemen kendi komutasındaki grubun

⁵⁴² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 383; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 145.

⁵⁴³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 139-140; Lane-Poole, **Selahaddin**, 192-193.

⁵⁴⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 139; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 229.

⁵⁴⁵ Lane-Poole, **Selahaddin**, 192.

⁵⁴⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 136.

⁵⁴⁷ Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 227.

saldırıya geçmesini emretti. Raymond'un karşısındaki askeri kolu Takiyyüddîn Ömer komuta etmekteydi. Kont Raymond'un saldırısı karşısında taktik değiştiren Takiyyüddîn onların saldırısına karşılık vermek yerine ordu safının açılmasını emretti. Raymond bu açılan saftan bir grup adamıyla geçerek savaş meydanını terk etti. Raymond Balien de Ibelin, Renaud de Sidon ve Antakya Prensi'nin oğlunu da yanına alarak Sur taraflarına kaçtı.⁵⁴⁸ Ernoul'a göre Raymond savaş meydanını terk etmeden önce Selahaddin'le haberleşip Haçlılara ihanet etmişti.⁵⁴⁹ Ernoul'un bu çıkarımını Raymond'a karşı olumsuz olan genel havanın etkisiyle açıklayabiliriz. Zira böyle bir haberleşmenin olduğu incelediğimiz İslam kaynaklarında geçmemektedir. Gerçekten böyle bir haberleşme olsaydı bunun Müslüman yazıcılar tarafından teğet geçilmeyeceği kesindi; çünkü Ortaçağ tarih yazımı algısıyla böylesi bir durum her daim ilahi bir yardım kapsamında değerlendirilmekteydi.

Hittîn tepesinde kurulan Kral Guy'un çadırı artık savaşın son karşılaşmasının nerede olacağını gösterir mahiyetteydi. Kudüs Krallığı için büyük önem taşıyan Salibu's-Salbut adı verilen büyük haç da kralın yanında bulunmaktaydı. Hıristiyan inancına göre bu haçın üzerinde Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği andan izler vardı. Bu haçın ellerinden alınması tam bir felaket olarak algılanmaktaydı. Eğer ki haç Müslümanların eline geçerse artık tam manasıyla yenilmiş duruma düşerlerdi. Haç'ın varlığı bir anlamda onlara manevi güç vermekteydi.⁵⁵⁰ 4 Temmuz Cumartesi gününün öğleden sonrası çok daha zor geçeceğe benziyordu. Zira o zamana kadar Haçlılar kayıplar vermişti. Ancak öğle sıcaklığının bastırması ve Selahaddin'in nefli paçavraları kuru otlara attırmasıyla işin rengi farklı bir hâl aldı. Susuzluktan kırılan Haçlılar için bu yangının verdiği hararet ve duman oldukça yakıcıydı.⁵⁵¹ Ernoul

⁵⁴⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 498-499; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 123-124; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 140-142; Şeşen, **Selâhaddin Eyyübî ve Dönemi**, 146; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 355-356.

⁵⁴⁹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 140.

⁵⁵⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 499.

⁵⁵¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 498-499; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 124; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyübî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 52; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 45; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 23-24; Lane-Poole, **Selahaddin**, 194; Azzam, **Selahaddin Eyyübî**, 231.

yakılan bu ateşin sıcaktan daha vurucu olduğunu ifade eder ve Haçlılar için “*yine de iyi dayandılar*” der.⁵⁵²

Selahaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik Efdâl Ali'den Hittîn'le ilgili ilk savaş deneyimi olarak şu ifadeler aktarılır: “*Bu benim şahit olduğum ilk savaştı. Kral yanındaki süvarilerle o tepede kalınca karşılardaki Müslümanlara öyle korkunç saldırıda bulundular ki onları babamın yanına kadar sürdüler. Babama baktığımda yüzü mahzun, rengi kaçmıştı. Sonra sakalından tutup ilerledi ve: “Şeytan yalan söylemiştir” diye bağırdı; bunun üzerine Müslümanlar tekrar Haçlıların üzerine döndüler ve tepeye çıktılar. Haçlıların dönüp gittiğini ve Müslümanların da onları takip ettiğini görünce sevincimden: “Onları yendik” diye bağırdım. Bunun üzerine Haçlılar tıpkı birinci saldırı gibi ikinci saldırıda bulundular ve Müslümanları babamın yanına kadar sürdüler. Babam yine biraz önceki gibi yaptı. Müslümanlar onlara saldırıp tepeye kadar sürdüler. Ben de yine: “Onları yendik” diye bağırdım. Bunun üzerine babam bana dönüp “sus! O çadır yıkılmadıkça onları yenmiş olmayız” dedi. Babam benimle konuşurken birden o çadır da yıkıldı. Bunun üzerine sultan atından inip Allah'a şükür secdesine kapandı ve sevincinden ağladı.*”⁵⁵³ Melik Efdâl'in anlattıklarına bakılırsa Hittîn boynuzlarında hiç de kolay olmayan bir savaş verilmiştir. Selahaddin'in güçlü ordusuna rağmen telaşa kapıldığı, Haçlıların atak davranışları karşısında tedirgin olduğu anlar olmuştur. Bu sebepten Selahaddin Eyyûbî Kral Guy'ün çadırının ele geçirilip yıkılmadan savaşın sonlanmayacağını ifade etmiştir.

Son saldırılar sonrasında Haçlılar kurtulamayacaklarını anladıklarında atlarından inerek yere oturdular. Müslüman ordusu ilerleyerek Kral Guy'ün çadırını yıktı. Orada bulunanların hepsi esir olmaktan kurtulamadı. Esir alınan Haçlı büyükleri arasında Kral Guy, Kerek hâkimi Renaud de Chatillon, Guy'ün yeğeni Onfroi de Toron, Taberiye Kontesi'nin oğlu, Templier ve Hospiteler üstatları ve şövalyeleri bulunmaktaydı.⁵⁵⁴ Trablus Kontu Raymond daha önce kaçtığı için esir olmaktan

⁵⁵² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 140.

⁵⁵³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 499; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 191.

⁵⁵⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 124-125; Baha'al-din İbn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 74; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 52; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 499-500; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 144; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 47;

kurtulmuştu. Önce Sur'a daha sonra Trablus'a giden Raymond Hıristiyan dünyasının başına gelen bu felaketten sonra çok yaşamadı. Kin ve öfkeyle dolu bir vaziyette hayatını kaybetti.⁵⁵⁵ Savaş meydanında o kadar çok ölü vardı ki: *"Maktülleri görenler bir kişinin bile esir alınmadığını, esirleri görenler de onlardan bir kişinin dahi öldürülmediğini zannederlerdi."* İbnü'l-Esîr'in gerçekçi yorumuyla Haçlılar Suriye sahillerine geldiklerinden beri *"böyle bir felakete maruz kalmamışlardı."*⁵⁵⁶ İbnü'l-Esîr savaştan bir yıl sonra savaş meydanına bizzat gittiğini ve hala birçok insan kemiğinin yığınlar halinde göze çarptığını kaydeder.⁵⁵⁷ Hittîn Savaşı'nın sonucunun Haçlılar için ne denli ağır olduğuna dair zikredilen önemli bir ayrıntıyı İbn Şeddad kaydetmiştir. İbn Şeddad'ın savaş sonrası Haçlı esirlerinin çokluğu ve köle ucuzluğu hakkında söylediğine bakılırsa bir çadır ipine bağlanan otuz kölenin bir kişi tarafından ganimet alındığını vâkîdir.⁵⁵⁸ Bu esirlerin bir çift ayakkabı karşılığında satılması da oldukça manidardır.⁵⁵⁹ Kölenin bolluğu ve ucuzluğu kazanılan zaferin ihtişamına işaret etmektedir.

Selahaddin Eyyûbî Kral Guy'ü yenip esir aldıktan sonra otağına çekilmiş ve Guy ile Kerek hâkimi Renaud'u karşısına getirtmiştir. Ernoul'a göre Selahaddin Kudüs Kralı'nın ve önde gelen baronların kendi insafına kaldıklarını gördüğünde çok sevinmişti. Guy sıcaktan ve yenilginin verdiği harareten ötürü çok susamış bir vaziyetteydi. Selahaddin adamlarına Guy'e ikram edilmesi için buz gibi bir su-veya şurup-gülsuyu/içecek- getirmelerini emretti. Guy ikram edilen soğuk içeceği içtikten sonra arta kalanını yanında bulunan Renaud'a uzattı. Selahaddin bunu görünce biraz hiddetlendi. Çünkü esir durumunda olan şahsa uzatılan ikram mutat ananeye göre onun emanda olduğunu gösterirdi. Selahaddin Renaud'a eman vermeyi hiç düşünmüyordu. Bu yüzden Guy'ün içeceği en nefret ettiği kişiye uzatmasına tahammül edemedi. Guy'e ben sana içmen için vermiştim ona değil dedi. Ve

Helen j. Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, England, 1997, 33-34; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâ'u'l Kulub fî Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 120; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 310; Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, 63-64.

⁵⁵⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 500; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 125; İbn Şeddad Raymond'un zatürreden öldüğünü söyler.

⁵⁵⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 500.

⁵⁵⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 501.

⁵⁵⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 125; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 74; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 192.

⁵⁵⁹ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 24.

Renaud'un bundan önce yaptığı hainlikleri ve bozduğu barış ortamını dile getirdi; onu sözünde durmadığı için kınadı. Barışı bozduğu zaman ve Harem-i Şerif'e saldırma arzusundan ötürü saldırganlık gösterdiğinden vaktiyle Renaud'u öldüreceğine dair yemin ettiğini söyledi. Sonra Selahaddin onları dışarı çıkarttı ve çok geçmeden tekrar huzuruna getirtti. Bu esnada çadırda yakın adamlarından başka kimse yoktu. Renaud'u bizzat karşısına alarak. Belki de onun daha önce İslam dinini ve Hz. Muhammed'i alaya almasından ötürü *"işte ben Muhammed'in yardım timsaliyim"* dedi. Sonrasında Renaud'a İslam dinini seçmesini teklif etti. Renaud bu teklifi kabul ederse ölümden kurtulabilirdi. Ancak Renaud kabul etmedi ve Selahaddin nemcat denilen kısa ve kavisli hançeriyle Renaud'un omzuna gelecek şekilde ona bir darbe indirdi. Ağır yaralanan Renaud çadırda bulunan askerler tarafından öldürüldü. Daha sonra kesik başı Kral Guy'e götürüldü. Sonra Selahaddin etrafındakilere *"Rasulullah'a (s.a.v.) sövmesinin cezasını buldu"* dedi. Templier ve Hospitalier tarikat üyeleri de savaş sonrasında öldürüldüler. Çünkü Selahaddin bu tarikat mensuplarını diğer Haçlılardan daha azgın ve tehlikeli görmekteydi.⁵⁶⁰ Guy Renaud'un başına gelenleri görünce kendi akıbetinin de aynı olmasından korktu. Ancak Selahaddin onu çadırına alınca gönlünü hoş tutarak: *"Krallara kralları öldürmek adet olmamıştır; bu ise haddini aştı ve olanlar oldu"* dedi.⁵⁶¹ Selahaddin Haçlıların büyük Haçını ele geçirdikten sonra onu Kadı İbn Ebû Asrun refakatinde Dımaşk'a yolladı. Bu büyük Haç'ın Haleb Kalesi'ne baş aşağı çevrilerek konmasını emretti. *"O gün görülmeye layık muazzam bir gündü."*⁵⁶² Bu simgesel haçı İmparator

⁵⁶⁰ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 125-126; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 499-500; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 144-145; Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 34; Renaud ve Tapınak şövalyelerinin öldürülmesine kısaca değinilmiştir. Nicholas isminde bir şövalyenin öldürülmesinin üzüntüsü de aktarılanlar arasındadır.; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 47-48; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 24-25; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 93; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 155; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 192-195; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 295-296; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 62-64; Lane-Poole, **Selahaddin**, 196-197; Paul M. Cobb, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, Ekin Duru (çev.) İstanbul: Say yayınları, 2018, 274; Hindley, **Bir İslam Kahramanı Selahaddin**, 223-224; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 385-386.

⁵⁶¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 126-127; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 53; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 296-297; Oldenbourg, **The Crusades**, 416.

⁵⁶² İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 25; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 2, 64.

Heraclius'un Persleri yenilgiye uğrattıktan sonra Kudüs'e getirdiği bilinmektedir.⁵⁶³ Hittîn zaferinin ardından Halife'ye ve diğer yerlere gönderilen tebşirnâmelerde esir düşen ve öldürülenlerin sayısının 20.000 ila 40.000 arasında değiştiği ifade edilmektedir.⁵⁶⁴ Bu rakam biraz abartılı olsa da asıl odaklanılması gereken konu Selahaddin Eyyûbî'nin Hittîn'de kazandığı zaferdi. Bu zafer Kudüs ve Hristiyan dünyası için tehlike çanlarının çalmasına işaret ediyordu.⁵⁶⁵

2.2.1. Kudüs'e İlerleyiş ve Gerçekleştirilen Fetihler

Selahaddin Eyyûbî Hittîn zaferinin ardından hemen Taberiye'ye yöneldi ve aynı gün Taberiye'yi ele geçirdi. Şehirde bulunan Kontes'in maiyetiyle birlikte salimen Trablus'a gitmesine müsaade etti.⁵⁶⁶ Taberiye'nin fethinden sonra Selahaddin hiç vakit kaybetmeden Akka'ya yöneldi. Müslüman ordusu 9 Temmuz Cuma günü Akka'yı emanla ele geçirdi. Bu fetihle Akka'da bulunan yaklaşık 4.000 esir de kurtarılmış oldu. Gitmek ve kalmak konusunda Haçlılara serbestlik tanındı; dileyen güvenli bir şekilde şehirden ayrıldı ve Sur'a gitti. Akka ticari kapasitesi yüksek bir liman şehriydi. Bu yüzden Selahaddin Eyyûbî yiyecek, giyecek ve ticari mallara el konulmasını emretti.⁵⁶⁷ Akka arazisi Melik Efdâl Ali'ye verilirken, burada bulunan şeker fabrikası da Takiyyüddîn Ömer'e verildi.⁵⁶⁸ Akka Doğu Akdeniz sahil şeridinin

⁵⁶³ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 162.

⁵⁶⁴ Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 97.

⁵⁶⁵ *Annals of Roger de Hoveden*, Henry T. Riley (Latince'den İngilizce'ye çev.), Vol II, London, 1853, 65.

⁵⁶⁶ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 127; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 75; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 500-501; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 443; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, basım yeri ve ty, 48-53; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, Muhammed Mahmud Subh (Tahkik), Kahire: Dâru Kavmiyye, ty, 76-85; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 48; *Annals of Roger de Hoveden*, Vol II, 65.

⁵⁶⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 127; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 75-76; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 35; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 501; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 443; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 308; İbn Hallikan, *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, Cilt 7, 177; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 88-90.

⁵⁶⁸ Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 325; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 55; İmâdeddin

en önemli limanlarından biriydi. Haçlılar buraya ilk yerleştikleri esnada burada bulunan camiye kiliseye çevirmişlerdi. Selahaddin bu kiliseyi tekrar camiye çevirmekte gecikmedi ve şehre girilen Cuma günü burada Cuma namazı kıldırdı. Bu Cuma namazı Haçlıların Suriye bölgesine yerleştikten beri Suriye sahilinde kılınan ilk Cuma namazı olma özelliği taşımaktadır.⁵⁶⁹

Selahaddin Mısır'da bulunan kardeşi Melik Âdil'e Haçlıları büyük bir mağlubiyete uğrattığına dair mektubunu süratle yolladı. Ve hemen ordusunu toplayıp Mısır'dan Haçlı topraklarına hareket etmesini tembih etti. Melik Âdil hemen harekete geçip yolu üzerinde bulunan Mecdelyâba Kalesi'ni ele geçirdi.⁵⁷⁰ Selahaddin Akka'da bulunduğu esnada askerlerini Akka'nın civarında bulunan liman şehirleri ve iç bölgelerin fethine memur etti. Bu sayede Kaysariyye, Hayfa, Saffuriye, Ma'laya, eş-Şakif, Fûla ve Nasıra gibi yerler ele geçirildi. Buralardan pek çok ganimet ve esir alındı. Hüsameddin Ömer b. Lâcin komutasındaki bir ordu da Nablus üzerine yöneldi. Nablus muhasara edilince halkın isteği üzerine eman verilerek ele geçirildi. Kale halkı Nablus'ta kaldı ve kimsenin malına zarar verilmedi.⁵⁷¹ Bu fetihlerin akabinde Ebu'l Farac şunları demektedir: *“Hıristiyanların bu sırada uğradıkları istihza ve hakaretin derecesini kelimelerle tasvire imkân yoktur.”*⁵⁷²

el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 90: İmadeddin Akka'nın Melik Efdâl Ali'ye hibe edildiğini yazar.

⁵⁶⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 501; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 25; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 55; Akka'nın sahil şeridi için önemi hakkında 17. Yüzyıl Osmanlısında yaşamış ve Filistin'de yaklaşık 3 yıl kadar kalmış Molla Hıfzî Efendi'in Kudüs'ün faziletleri hakkında kaleme aldığı eserinde şu ifade yer almaktadır: *“Sevâhil-i Akka ki büyük Dimaşk'tır.”* Burada Akka'nın ve liman kapasitesinin Dimaşk (Şam) ile aynı tutulduğunu görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Molla Hıfzî Efendi, **Menkıbelerle Kudüs Tarihi**, İbrahim Demirci (haz.), Ankara: Atlas kitap, 2016, 98.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 502; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 90-91.

⁵⁷¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 502; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 127; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 25; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 308; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyüb**, 124; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 56-58; İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 93-98.

⁵⁷² Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 444.

Selahaddin Akka'yı ele geçirdiği esnada Tıbnin'i kontrol etmek ve Sur⁵⁷³ şehrine giden ikmalî önlemek adına Takiyyüddîn Ömer'i Tıbnin önlerine yollamıştı.⁵⁷⁴ Daha sonra kendisi de Tıbnin üzerine yönelen Sultan 19 Temmuz 1187'de oldukça korunaklı bir kale olan Tıbnin önlerine mancınıklar yerleştirdi. Kale kuşatıldıktan yedi gün sonra kılıç zoruyla ele geçirildi.⁵⁷⁵ İbnü'l-Esîr'e göre ise Tıbnin emanla ele geçirilmiştir.⁵⁷⁶ Tıbnin'den sonra mamur ve güzel bir şehir olan Sayda üzerine yürüyen Selahaddin zorlanmadan burayı da ele geçirdi.⁵⁷⁷ Sayda reyhan kokularıyla bilinen ve narenciye yetiştirdiği hoş bir sahil şehridir.⁵⁷⁸ Yafa da bu esnada ele geçirilen liman şehirlerindedir. İbnü'l-Esîr'in bu sıralarda Haleb'te olması ve burada Yafalı bir cariye ile karşılaşması akabinde ikili arasında geçen konuşma oldukça ilginçtir. İbnü'l-Esîr cariyeyi ağlar bulunca ona neden ağladığını sorar ve o da: *"Başımıza gelen musibetlere ağlıyorum. Altı kardeşim vardı hepsi öldüler.*

⁵⁷³ Sur şehri antik çağlardan beri önemli, ticaretin yapıldığı bir şehirdir. Bkz. **Tevrat**, Ankara: Yason yayınları, 2017, İşaya: Bap 23, 612: *"Taçlar giydiren Sur, o şehir ki tüccarı reislerdi, bazirganları dünyanın itibarlı adamları idiler."*; Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 3, 433-434; Zekerîya b. Muhammed Kazvinî, **Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, 431: Dimaşk ve Irak halkı tarafından kullanılan Suri dinarlar burada darbedilir.; Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, **Fütuhu'l Büldân**, Mustafa Fayda (çev.), İstanbul: Siyer yayınları, 2013, 138-139: Muaviye Kıbrıs seferi öncesinde Sur şehrini onarmış ve burayı üs olarak kullanmıştır. Hişam b. Abdülmelik döneminde Akka'da bulunan tersane Sur'a nakledilmiştir. Bu sebepten ötürü Sur şehri Akka ile beraber müşterek icraatların yapıldığı önemli bir Doğu Akdeniz liman şehridir.; Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İstahrî, **Ülkelerin Yolları**, Murat Ağarı (çev.), İstanbul: Ayışığı yayınları, 2015, 64: Sur şehir deniz kenarında ve oldukça gelişmiş mamur bir şehirdir.; Guy Le Strange, **Palestine Under The Moslems**, 1890, 342-345; Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, **İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)**, 193: Sur şehrinden şeker, ince cam, konik cam ve cam boncuk ihraç edilmektedir.; İbn Rüsteh, **el-A'laku'n-Nefise (Dünya Coğrafyası)**, Ali Fuat Eker (çev.), Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2017, 115-116: İbn Rüsteh, Sur'un dünya üzerindeki 7 iklim bölgesi içinde 3. İklimde yer aldığını söyler.

⁵⁷⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 502; el- Feth İbn Ali el Bundârî, **Senâü'l-Barkî's- Şâmî**, 304.

⁵⁷⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 128; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 58-59; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 99-101; Baha'al-din İbn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 76.

⁵⁷⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 503; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li-Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 95.

⁵⁷⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 128; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 503; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 25; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 95; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 206; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 59-60; el- Feth İbn Ali el Bundârî, **Senâü'l- Barkî's- Şâmî**, 304-305; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Cilt 7, 177; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 125.

⁵⁷⁸ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 103.

Kocamla kız kardeşimden de hiçbir haber alamadım ” der.⁵⁷⁹ Muhtemelen bu kadın Yafa'nın düşüşü akabinde köle olarak satılıp Haleb'e gelmiştir.

Selahaddin bu fetihlerden sonra ilerleyişini sahilin en önemli ve müstahkem şehirlerinden Beyrut'a yöneltti. Beyrut halkı başta kendi teçhizatlarının çokluğuna güvenerek savaşa da Selahaddin'in kararlılığından dolayı başlarına bir şey gelmesinden korkarak eman dilediler. Böylece 6 Ağustos 1187 günü Selahaddin Beyrut'u ele geçirdi. Beyrut'un düşmesinin ardından ona bağlı Cübeyl kalesi de teslim olmak zorunda kaldı. Böylece Cübeyl emanla ele geçirildi. Selahaddin Eyyübî Cübeyl hâkiminin ve kalenin ileri gelenlerinin canını bağışladı. Onlar da salimen şehri terk ettiler.⁵⁸⁰

Beyrut ve Cübeyl'in ele geçirilmesinden sonra Selahaddin Askalan ve Kudüs'ün fethine öncelik verdi. Çünkü Mısır ve Suriye'nin bağlantısı Askalan ve Kudüs şehirleri üzerinden gerçekleşmekteydi. Selahaddin ordusunun rahat hareket etmesi için Kudüs'ün fethini öncelikliyordu.⁵⁸¹ Bunun için hemen Askalan üzerine yürüdü. Kardeşi Melik Âdil'in maiyetindeki Mısır kuvvetleriyle de birleşerek 23 Ağustos 1187 tarihinde Askalan önünde karargâh kurdu. Selahaddin Askalan'ı kuşatmaya başlamadan önce elinde esir bulunan Kral Guy'ü ve Templier tarikatının kumandanı Gerard'ı yanına getirerek şunları söyledi: “Askalan'ın bana verilmesini sağlarsanız ben de sizi serbest bırakırım”. Bunun üzerine Kral Guy Askalan'da bulunan Haçlılara haber gönderip şehri teslim etmelerini tavsiye etti. Ancak Askalan halkı Guy'ün tavsiyesini hiçe sayıp savaşıcakları haberini gönderdiler. Hatta bu tekliften ötürü kralı ve kumandanı rencide edici ifadeler kullanmaktan da çekinmediler. Selahaddin bunun üzerine mancınıklar kurdurarak Askalan'ı muhasaraya başladı. Guy ise bu esnada vazgeçmiş değildi. Şehre haberciler yollayarak savunmaktan vazgeçmelerini salık vermekteydi. Onlara serbest kaldığı takdirde Müslümanlara

⁵⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 502-503.

⁵⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 503-504; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 128; Baha'al-din İbn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 76; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 104-108; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 60-62; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 206-207; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 323; el-Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 95; el- Feth İbn Ali el Bundârî, *Senâü'l- Barki's- Şâmî*, 305-306; *Annals of Roger de Hoveden*, Vol II, 66; Lyons-Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 328-329; Aşûr, *el- Hareketü's-Sâlibiyye*, Cilt 2, 93.

⁵⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 506.

karşı topyekûn harekete geçeceğini ve deniz yoluyla asker getireceğini bu sayede başarılı olacağını anlatmaya çalıştı. Ancak Askalan halkı Guy'ün söylediklerine itibar etmedi. Muhasara uzadıkça Askalan halkının umudu azaldı ve esir bulunan krallarıyla haber gönderip Selahaddin'den eman dilediler. Böylece anlaşma sağlandı ve 5 Eylül 1187'de Askalan ele geçirildi. Sonrasında Selahaddin'den aldıkları sözün mahiyetine güvenerek Askalan halkından olan kadın, çocuk ve taşınabilir mallar Kudüs'e gönderildi.⁵⁸² Askalan, Haçlılar Doğu'ya geldiklerinde Müslümanların elinde uzun süre kalmayı başarmış tek kıyı kentiydi. Haçlılar karşısında bu sağlam duruşu ve direnişinden ötürü Müslümanlar arasında Askalan'a "*çölün bakiresi*" denilmekteydi.⁵⁸³

Askalan'ın ele geçirilmesi sonrasında Kral Guy serbest bırakıldı. Bunu Selahaddin'in kasıtlı yaptığını kaydedenler de vardır. Selahaddin Guy'ün önde gelen Haçlı liderleriyle olan çatışmasını bildiğinden onu serbest bırakarak Sur şehrine göndermiş. Bu sayede Sur'da toplanan Haçlılar arasına nifak sokmayı hedeflemiştir.⁵⁸⁴ Selahaddin böyle bir planı başından kurgulamamış bile olsa Guy ve Haçlı önde gelenlerinin arasındaki anlaşmazlığı kesinlikle biliyordu. Ayrıca Guy'ün Hittin'deki başarısızlığını da hesaba kattığında Sur'da toplanan Haçlılar arasında Guy'ün kabul edilebilirliği tartışma yaratacağa benziyordu.

Askalan'ın fethinden sonra sırasıyla Remle, Darum, Gazze, Meşhed-i Halil İbrahim, Yubna, Beytü'l-Lahim, Beytü'l-Cibril, en-Nazarûn gibi yerler ele geçirilmiş ve bu bölgede bulunan Templier tarikat üyelerinin hâkim olduğu yerler de alınmıştır. Bu sayede Kudüs'e ilerleyişin yolu açılmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸² İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 506; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 129; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 76-77; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 209-210; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 326-327; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 64-65; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 112-113; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 444; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 152-153; Lyons- Jackson, *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, 330-331; Şeşen, *Kudüs Fatih Selâhaddin Eyyûbî*, 99.

⁵⁸³ Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 60-61; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 119; Askalan'a Haçlılar karşısında oldukça muhkem duruşundan ötürü "*Suriye'nin nişanlısı*" da denilmektedir.

⁵⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 153-154: 247. Dipnotun açıklamasına bakılabilir.

⁵⁸⁵ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 507; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 3, 327; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Cilt 12, 677; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-*

2.2.2. Kudüs'e Giriş ve İlk Hutbe'nin Okunması

Selahaddin Eyyûbî Askalan ve civarını ele geçirdikten sonra hiç vakit kaybetmeden ve yaz mevsimi nihayet bulmadan Kudüs'ü ele geçirmeyi istiyordu. Bu yüzden Mısır'a haber yollayıp donanma komutanı Hâcip Hüsameddin Lü'lü'nün ordusuyla denize açılmasını emretti. Bu donanmanın vazifesi denizden gelebilecek her hangi bir Haçlı saldırısını önlemektir. Bu sayede Selahaddin rahat bir şekilde Kudüs'e ilerleyebilecekti.⁵⁸⁶ Bu onun için kaçınılmaz bir fırsattı ve İbn Şeddad'ın da işaret ettiği gibi Selahaddin şu hadisten ilham almaktaydı: *“Kime bir hayır kapısı açılırsa onu fırsat bilip değerlendirsin, çünkü ardında ne zaman kapanacağı bilinmiyor.”*⁵⁸⁷

Hittîn yenilgisinden sonra kurtulan şövalyeler Kudüs'te toplanmışlardı. Ayrıca Kudüs Patriği Heraclius ve Ibelin de Balian da Kudüs'te bulunmaktaydı. Selahaddin'in Kudüs'e ilerlediği duyulunca Kudüs halkı kendi aralarında canları ve mallarıyla Kudüs'ü korumayı kararlaştırmışlardı. Balian Kudüs'te bulunan ve yaşı on altıyı geçmiş çocukları şövalyeliğe yükseltti ve şehri savunmak adına onları yüreklendirdi. Ayrıca İngiltere Kralı II. Henry'nin Hospitalier tarikatına yolladığı hazineye el koyarak orduyu tahkim etmede kullandı. Kısa sürede şehrin surlarını güçlendirip; Müslümanları şehre yaklaştırmamak için burçlara mancınıklar kurdu. Selahaddin Kudüs önlerine geldiğinde dikkat çeken husus bağırıp çağırma ve feryat sesleriydi. Bu durum gerçekten şehrin oldukça kalabalık olduğuna işaret etmekteydi. İbn Şeddad ve İbn Kesîr'in yazdıklarına göre şehirde kadın ve çocukların dışında savaşacak kişi sayısı 60.000 veya biraz daha fazlaydı. Selahaddin beş gün boyunca Kudüs çevresini dolaşarak nereden hücumla geçileceğinin hesabını yapmaktaydı; şehir gerçekten çok muhkemdi. Selahaddin saldırının yapılacağı yer olarak Davud Kulesi önünde ve kadınlar hastanesinin yakınında bir karargâh kurdu. Şehre saldırı için adamlar hazır ve saldırıya geçildi. İki taraf arasında gerçekleştirilen çarpışmalar Selahaddin'in ordusunun surları aşmasına olanak tanımamıştı ve sekiz gün süren bu çatışma sonrasında Selahaddin Davud Kulesi önündeki ordugâhı

Fethü'l Kudsi, 114; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 65; **Annals of Roger de Hoveden**, Vol II, 66-67; Lyons-Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 331.

⁵⁸⁶ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 507.

⁵⁸⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 129; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 77; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 54.

kaldırma emri verdi.⁵⁸⁸ İkinci bir saldırı yeri olarak Saint Etienne kapısı ile Yehoşafat kapısı arasına bir karargâh kuruldu. Bu karargâh Zeytindağı manastırına doğru ilerleyen bir yol üzerindeydi. Selahaddin şehirde bir gedik açmak adına neredeyse bir günde 40 kadar mancınık kurdurdu. Ayrıca şövalyeler saldırıya hazır beklerken usta okçular da atışa geçmişti. Lağımçılar ise surların dibini kazmaya başlamışlar ve iki gün içinde iki metre lağım açmışlardı. Açılan bu lağım içine konulan odunların ateşe verilmesiyle surların bir kısmı açılan çukura çökmeye başlamıştı.⁵⁸⁹ Haçlılar bu saldırı karşısında uzun süre direnemeyeceklerini anlayıp kendi aralarında bir fikir teatisi yapma yoluna gitmişlerdir. İleri gelen Haçlı liderleri Kudüs'ü Selahaddin'e vermenin en mantıklı yol olduğuna kanaat getirmişlerdir. Savaşarak ölmeleri durumunda şöyle bir öngöründe bulunmuşlardır: *“Eğer bizler ölürsek Müslümanlar kadınlarımızı ve çocuklarımızı esir alacak. Onları öldürmeseler bile dinlerini değiştirecekler. Tanrı katında bu ruhlar kaybedilecek. Tanrı'nın da yardımıyla Müslümanlara karşı elimizden geleni yapmalı, dışarı çıkabilirsek de Hıristiyanlık âlemine gitmeliyiz.”* Bu konuda gerçekten de Haçlı cephesi oldukça haklıydı ve sözcü olarak İbelin de Balian'ı Selahaddin'e barış dilemesi için gönderdiler.⁵⁹⁰ Selahaddin kendisine teklif edilen Kudüs'ü emanla alma fikrine karşı çıktı. Siz 1098 yılında Kudüs'ü Müslümanlardan nasıl aldıysanız ve onlara ne muamele ettiyseniz bende aynı surette Kudüs'ü alacağım dedi. Haçlılar umdukları emanı bulamayınca Selahaddin'e şunları söylediler: *“Şunu iyi bilmelisin ki ey Sultan! biz bu şehirde güçlü bir kalabalığız. Senin daha önceden verdiğin emanları bildiğimizden senden eman talep ettik; biz yaşamak istiyoruz ölmek değil. Ancak sen bize eman vermezsen ölümden başka çaremiz kalmıyor. Ve bu durumda Tanrı'ya yemin olsun ki kadınlarımızı ve çocuklarımızı size esir düşmemesi için ellerimizle öldürürüz. Sonrasında Kubbetü's-Sahra'yı, Mescid-i-Aksa'yı ve diğer kutsal yerleri tahrip ederiz ve elimizde bulunan Müslüman esirleri öldürürüz. Sen de bu sayede şehri ele geçirdiğinde tek bir esir elde edemezsin. Kaybedecek birşeyimiz kalmadığından da kanımızın son damlasına kadar savaşır, onurumuzla ölürüz”.* Bu tehditvâri

⁵⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 507-508; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 169-174; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 129; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 26; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, 388-389.

⁵⁸⁹ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 170-171.

⁵⁹⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 171; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 508.

başkaldırıya karşılık Selahaddin adamlarıyla yaptığı görüşme sonrasında Haçlılara eman vermeyi kabul etti. Bu şekilde esir olacıklardan alınacak fidye önemli bir yekûn tutacaktı.⁵⁹¹ Ernoul'un naklettiğine göre Kudüs'ün kuşatılması esnasında Haçlı kadınları Calvaire Dağı önüne taşıdıkları tekneleri soğuk suyla doldurdular ve Hıristiyan genç kızları çırılçıplak soyup boyunları dışarıda kalacak şekilde suya daldırdılar. Daha sonra bir yas alameti olarak kızların saçlarını kesip attılar. Keşişler ve rahipler de başlarının üzerinde taşıdıkları haç ile Tanrı'ya kendilerini bu zillet halinden kurtarması için yakarıшта bulundular. Ernoul'un bu matem ve yakarışın sonunda yaptığı yorum ise şöyledir: “*Fakat Rabbimiz şehirdekilerin yakarışlarını ve dualarını duymadı. Çünkü zina ve açgözlülüğün, doğaya karşı işlenen günahın kötü kokusu dualarının Tanrı katına yükselmesine mani oluyordu.*”⁵⁹²

Selahaddin ve Kudüs Haçlıları arasında yapılan görüşmeler sonrasında Kudüs'ün emanla alınması karşılığında her Hıristiyanın bedeni rehin olacaktı. Bu rehinelikten ancak zengin-fakir farketmeksizin erkeklerin 10 dinar, kadınların 5 dinar, kız ve erkek çocuklarının da 2 dinar ödemeleri karşılığında kurtulunacaktı. Bu fidyenin ödenmesi için tam 40 gün izin verildi. Eğer ki bu 40 gün içinde fidyesini ödemeyen olursa esir düşecekti. Fidyelerini ödeyen şehirden salimen çıkıp gidebilirdi.⁵⁹³

Ibelin de Balian'ın şahsi çabaları sonrasında Kudüs anlaşmayla Selahaddin Eyyûbî'nin hükümdarlığı topraklarına dâhil oldu. 2 Ekim 1187 günü Müslüman ordusu Kudüs'e girdi. Kaynakların ifade ettiği tasvire göre: “*Görölmeye değer bir gündü*”. İslam sancakları geciktirilmeden Kudüs surlarına dikildi. Selahaddin şehrin çıkışlarına vergi memurları tayin etti ki herhangi bir suiistimal yapılmıyordu. Balian ilk etapta 30.000 dinar ödeyerek ücretini ödeyemeyen 18.000 kişiyi serbest bıraktı.⁵⁹⁴

⁵⁹¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 508-509; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 173; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 27; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 444-445; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 213-214; İbn Aybek ed- Devâdârî, *Kenzü'd- Dürer ve Camü'l- Gurur*, Cilt 7, 85-86.

⁵⁹² Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 172.

⁵⁹³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 509; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 130-131; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 173-175; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 38; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 27; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 445; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 96; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 156-157; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 214; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Cilt 12, 677; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 310; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb*, 128.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 509.

Ernoul'a göre serbest kalan kişi sayısı aynı fiyata karşılık 7.000 kişidir.⁵⁹⁵ Balian bu yoksul taifesini kurtardıktan sonra önde gelen Haçlı liderleriyle bir görüşme yaptı. Toplantı sonucunda Tapınak ve Hospitalier tarikatları başta olmak üzere burjuva sınıftan bazı kimseler de yoksullara yardımda bulunacaklarını ve onların fidyelerini ödeyeceklerini ifade ettiler.⁵⁹⁶ Zaten ilk etapta ödenen 30.000 dinarın bir kısmı Hospitalier binasında tutulan II. Henry'nin yolladığı paralardan karşılanmıştı.⁵⁹⁷ Fidyelerin ödenmesi meselesi gerçekten büyük bir sorun olmuştu. Zaten daha öncesinde Selahaddin Kudüs'ü kuşatma altına aldığı da Kudüs halkı varını yoğunu savunmaya tahsis etmişti. Şimdi ise fidye ödemek oldukça müşkildi. Şehir oldukça kalabalıktı ve Hittin Savaşı'nın hasat zamanı öncesinde gerçekleşmesinden ötürü kıtlık baş göstermişti. İbnü'l-Esîr'e göre kadın ve çocuklar hariç 60.000 süvari ve piyade Kudüs'te fidyelerinin ödenmesi için çaba sarfediyordu.⁵⁹⁸ Bu hengâmeyi gören Selahaddin fidyeyi ödeyemeyecek durumda olan yaşlıların serbest bırakılmasını emretti.⁵⁹⁹ 2 Ekim Müslümanların Kudüs'e girişlerini kutladıkları kutlu bir gün olsa da; Haçlılar için tarihe "*acı bir gün*" olarak geçmiştir.⁶⁰⁰

Kudüs'ten ayrılıştta en dikkat çekici sima kuşkusuz Patrik Heraclius idi. Patrik kendisi ve metresi için 15 dinar ödedikten sonra pek çok altın ve mücevherle (Bu değerli menkuller yaklaşık 15.000 Haçlının fidyesi olabilecek nitelikteydi.) Kudüs'ü terk etti. Onun bu kadar çok değerli eşyayla Kudüs'ten ayrılması Selahaddin'in yanında bulunan Emirleri kızdırsa da Selahaddin yükselen homurtuyu kesmekte gecikmedi: "*Ben ahdi bozup hainlik etmem, böylece müminleri sözünü tutmamakla suçlayamazlar*". Heraclius geride bıraktığı dindaşlarına acımadan Kudüs'ten böylece ayrıldı. Ve patriğin bundan sonraki hayatına dair çok şey bilinmemekle birlikte; alçakça yaşayıp bilinmez bir sebepten öldüğüne dair bir söylence mevcuttur.⁶⁰¹

⁵⁹⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 176-177; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 61.

⁵⁹⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 178.

⁵⁹⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 174; Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 42: Kral Henry'nin yardım için yolladığı paranın miktarı Itinerarium'da da 30.000 mark olarak zikredilmektedir.

⁵⁹⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 509; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 243-244.

⁵⁹⁹ Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 246.

⁶⁰⁰ Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 39.

⁶⁰¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9 510; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 246.

Kudüs'ü terk edenlerin içinde Guy'ün karısı Sibylle ve Kerek hâkimi Renaud'un karısı da bulunmaktaydı. Bilhassa Selahaddin'in bu soylu kadınlara nezaketli davranışı onun tarihe centilmen bir Sultan olarak geçmesine vesile olmuştur.⁶⁰² Kudüs'e yerleşip rahibeliği tercih eden bir Bizans Kraliçesi de Selahaddin'in bu nezaketli davranışına mazhar olarak ülkesine yolcu edilmiştir.⁶⁰³ Esirlerin fidyelerini ödemeleri esnasında yapılan yolsuzluklar hakkında edinilen bilgiye göre: bazı vergi memurları anlaştıkları Hıristiyanları Müslüman askeri kılığında şehrin dışına çıkartıyor ve onlardan aldıkları fidyeyi kendi hesaplarına sayıyorlardı. Bu sebepten Selahaddin'in hazinesine girecek rakamda önemli azalmalar oldu. Bunun yanında Selahaddin'in azad ettikleri de düşünüldüğünde hazineye “ *çok az bir meblağ intikal etti* ”. Her şey usulüne uygun yapılsa ve Selahaddin oldukça cömert davranmasa hazineler dolup taşacaktı.⁶⁰⁴ Selahaddin o denli merhametli davranıyordu ki Patrik Heraclius'a 700 esir ve Balian'a da 500 esir bağışlamıştı. Bu esirler bu şekilde hürriyetlerine kavuşurken, esarete bulunan kocaları da kadın ve çocuklarının yanlarına gitmeleri için serbest bırakılmıştı. Selahaddin dul ve yetimlerin gönlünü alıcı hediyeler vermeyi de ihmal etmemişti. Runciman, Selahaddin'in bu davranışını tek cümleyle özetler: “*İlk Haçlı seferine iştirak eden Hıristiyan galiplerin kötülükleri ile garip bir tezat teşkil etmekteydi* ”.⁶⁰⁵ Ortodoks Hıristiyan ve Yakubî olanlar Kudüs'te kalmaya devam ettiler. Bunlar fidye vermenin yanında Zımmî statüsünde cizye vermekle sorumlu tutuldular.⁶⁰⁶ Muzafferüddin Gökbörü'nün Süryani ve Ermeni cemaatinden 1000 kişi kadar satın aldığı da bilinmektedir.⁶⁰⁷ 40 günün sonunda fidye ödenmesinin bittiğinde kendini kurtaracak fidyeyi ödeyemeyenlerin sayısı 7.000 erkek ve 8.000 kadın olarak bilinmektedir. Toplanan meblağın ise 100.000 ve 220.000 dinar arasında bir rakam olduğunu söyleyebiliriz. Bu oldukça az

⁶⁰² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 510; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 64.

⁶⁰³ Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 446; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 510.

⁶⁰⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 509-510.

⁶⁰⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 301.

⁶⁰⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 392.

⁶⁰⁷ Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 446.

bir rakamdır.⁶⁰⁸ Kudüs'ü ele geçirdikten sonra orada esir bulunan yaklaşık 3.000 civarındaki Müslüman da özgürlüğüne kavuşmuştur.⁶⁰⁹

Müslüman ordusu fidye tahsilinin yanında şehre girdiklerini ve artık hâkim konumda olduklarını göstermek adına 2 Ekim Cuma günü Kubbet'ü-Sahra'nın üzerinde bulunan büyük ve yaldızlı haçı yerinden çıkarıp, indirdiler. Haçın indirildiğini gören Kudüs Hristiyan halkı başlarına gelen musibetten ötürü feryat ederken; Müslüman askerler de tekbir getiriyorlardı.⁶¹⁰

Kudüs'ün Hristiyanlardan alınmasının ve fidye ödenme sorununun ardından şehirdeki kutsal binaların temizlenmesi emri verildi. Öncelikli olarak Mescid-i-Aksa ve Kubbetü's-Sahra gül suyu ile temizlenip necis şeylerden arındırıldı. Mescid-i-Aksa'nın batısına Templier tarikatı üyeleri barınacak meskenler inşa etmişler ve mescidin bir kısmını da kendilerine tahsis etmişlerdi. Şimdi Templier tarikatının yaptığı bu "süprüntü" mahiyetindeki yapılar ortadan kaldırılmış Mescid-i-Aksa ve Kubbetü's-Sahra temizlenmişti.⁶¹¹ Kudüs'e giriş tarihi olan ve aynı zamanda da İsrâ ve Miraç gecesinin yıl dönümüne denk gelen 2 Ekim'den bir hafta sonra yani 9 Ekim günü Mescid-i-Aksa'da ilk Cuma namazı kılınmıştır. Bu namazda imamlık görevini ve Cuma hutbesini irad etme vazifesini Dımaşk Kadısı Muhyiddin İbn Zekî üstlenmiştir.⁶¹² Oldukça etkileyici ve belîğ bir hutbe veren Kadı hutbenin açılış konuşmasını "zulüm ve haksızlık eden toplumların kökü kazındı, âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun" ayetiyle başlatmıştır.⁶¹³ Hutbe'de Allah'ın Müslümanlara olan

⁶⁰⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 131; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 78; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 335-336.

⁶⁰⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 131.

⁶¹⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 510-511; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 311.

⁶¹¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 511; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 183; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 679; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 392.

⁶¹² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 511; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 679; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 139; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 390-392; Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, 66.

⁶¹³ Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 384; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 218-219; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 679; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 29; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 130; Mahmut Kısa, **Kısa Açıklamalı Kuran'ı-Kerim Meali**, Konya: Armağan Yayınları, 2012, 6/45-132.

lütfundan ve İsra-Miraç hadisesinden bahs olunmuştur.⁶¹⁴ Ayrıca Selahaddin'in Kudüs'ü küfür ehli olan Haçlılardan kurtarması da hutbede geniş ve övgü dolu sözlerle yer bulmuştur. Kudüs'ün fethi İslam ümmetine aşağılanmış şerefin geri iadesi olarak değerlendirilmiştir. Kudüs'ün kurtarılışı Selahaddin'in şahsıyla bütünleştirilerek Eyyübî devlet siyasetinde Haçlılarla olan mücadelede yeni bir döneme girilmiştir.⁶¹⁵

Selahaddin Eyyübî bir menşur çıkartarak Mescid-i-Aksa'da beş vakit namaz kıldırması için bir imam ve hatip tayin etmiştir.⁶¹⁶ Ayrıca bu kutsal mekân için bir minberin yapılmasını emretmiştir. Bunun üzerine Emirleri Nureddin Mahmud'un vaktiyle Kudüs'ü fethettiğinde Mescid-i-Aksa'ya yerleştirmek için bir minber yaptırdığını söylemişler ve o minberin konulmasını rica etmişlerdir. Senelerce marangozlar tarafından ustaca yapılan bu minber Haleb'ten Kudüs'e getirilerek Mescid-i-Aksa'ya yerleştirilmiştir.⁶¹⁷ Kudüs'e girişin ardından bir grup Müslüman Selahaddin'e Haçlılar için oldukça önemli bir yer olan Kutsal Kabir Kilisesi'ni yıkmasını tavsiye etmişlerdir. Selahaddin de bunu hiç hoş karşılamayıp biz orayı yıksak da Hıristiyan hacılar oraya gelmeye devam edecektir diye oranın korunması gerektiğini ifade etmiştir. Selahaddin muhakkak 637 yılında Hz. Ömer'in Kudüs'e girdiği esnada "kilisenin yıkılmamasını ve Hıristiyanlara ibadet hakkının tanınması gerektiğini" söylediğini bilmekteydi.⁶¹⁸ İbnü'l-Esîr'in haklı çıkarımıyla: "*Kudüs'ün fethinden doğan bu şeref Hz. Ömer'den sonra Selahaddin'den başka hiç kimseye nasip olmamıştır. Bu şeref olarak Ona yeter*".⁶¹⁹

Selahaddin Kudüs'ü ele geçirince İslam'ın bu topraklarda hâkim olduğunu gösterir mahiyette eserlerin yapılmasına öncelik verdi. Şafîiler için yaptırdığı medrese Selahiyye ve Nasırıyye ismiyle anılmaktadır. Bu medreselerin yapıldığı yer Hz.

⁶¹⁴ Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 384-385; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 29-30.

⁶¹⁵ İbn Aybek ed- Devâdârî, **Kenzü'd- Dürer ve Camü'l- Gurer**, Cilt 7, 88-89; Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, 185; Çekiç, Eyyübî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılmayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler, 83.

⁶¹⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 511.

⁶¹⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 511; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb**, Cilt 2, 228-229; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 3, 392; ez- Zehbî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 12, 679; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 31; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 157; el- Feth İbn Ali el Bundârî, **Senâü'l- Barki's- Şâmî**, 314-315.

⁶¹⁸ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 32; Azzam, **Selahaddin Eyyübî**, 249-250.

⁶¹⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 512.

Meryem'in doğum yeri olarak bilinen Azize Anne Kilisesi'ydi. Ayrıca Kamame Kilisesi'nin yanına da sûfiler için bir dergâh vakfedildi. Sûfiler burada vakitlerini Allah'ı anmaya ve Kura'n-ı Kerim okumaya vakfedeceklerdi. Ayrıca mescitlere ziyaretçilerin faydalanması için cüzler ve Kur'anlar da konuldu. Babasının yolunu takip eden Melik Efdâl Ali de Malikîler için bir medrese yaptırdı. Selahaddin'in kardeşi Melik Âdil ise İslam'ın en vazgeçilmez düsturu olan temizliğin halk içinde rahatça yapılması için abdesthaneler ve yıkanmak için yerler (hamam) inşa ettirdi.⁶²⁰

Selahaddin Eyyûbî'nin "zamanın İskender'i" yakıştırmasıyla Kudüs'e ilerleyişi ve orayı fethi kasidelere ve şiirlere konu olmanın yanında,⁶²¹ bu konuda en güzel betimlemelerden birisini Mısırlı ünlü edebiyatçı İbn Sena el-Mülk yapmaktadır. İbn Sena'nın Selahaddin'e sunması için Kadı Fâdıl'a gönderdiği şiirinde Cebrail'in evi olarak adlandırdığı kutsal Kudüs'e Cebrail'in tekrar döndüğünü şu dizelerle anlatır: "Cebrail bile evi Beytu Cibril'in özlemi içerisinde çıka geldi. Sen oradaki işgalcileri çıkardın, ev sahibi layık olduğu evde oturmaya geldi".⁶²²

2.3. Selahaddin Eyyûbî'nin Sur'u Muhasarası ve Akabinde Gelişen Olaylar

Selahaddin Eyyûbî Kudüs'ü fethinin akabinde Bizans İmparatoru II. Isaac'a Haçlılara karşı kazandığı büyük zaferini bildirmek adına elçiler yolladı. Bu elçiler birçok hediyenin yanında özgürlüğüne kavuşturulmuş 190 Yunanlı esiri de getirmişlerdi. Isaac bu haberden oldukça memnun kalarak iadei ziyaret babında üç özel elçisini Selahaddin'e yollamıştır (1188). Elçiler Akka'da Selahaddin ile görüşüp Kralın hediyelerini sunmuşlar ve Haçlıların Kudüs'ü geri almak için bir sefer hazırlığı içinde olduklarını haber vermişlerdir. Bu gelişmelerin yaşandığı esnada Fransız Kralı Philip Augustus Isaac'a Doğu dünyasından bilgiler almak adına elçiler yollamıştır. Gelen bu heyetin Fransa'ya döndüğünde İmparator'a sundukları bilgiye göre: Selahaddin Bizans nezdinde oldukça itibarlı ve Selahaddin'in elçileri Bizans sarayında diğer elçilerden daha değerli bir konumda. Hatta İmparator'un rızası

⁶²⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Cilt 13, 31-32; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 250-251.

⁶²¹ Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, Cilt 3, 403-410; Polat, *Haçlılara Kılıç & Kalem Çekenler*, 167-172.

⁶²² Polat, *Haçlılara Kılıç & Kalem Çekenler*, 167-168.

dâhilinde Selahaddin bir heykelini İstanbul'a gönderecekmış ki halk o heykele tapınsın. Allah'tan Venedikliler bu heykeli çalıp Sur şehrine götürmüş. Ayrıca elçilerin Philip'e verdiği haberlerin içinde, Isaac'ın Selahaddin'e yüz kadırgalık bir yardım donanmasında bulunduğu ve Selahaddin de buna karşılık olarak Haçlıların Bizans topraklarında engellenmesi şartıyla kutsal toprakları Bizans'a vermeyi vaat ettiğini belirttiği kabilinden bilgiler vardır.⁶²³ Avrupa'ya giden bu haberde gerçek dışı şeyler mevcutsa da asıl odaklanması gereken nokta Bizans sarayıyla Selahaddin'in arasının oldukça iyi olduğu gerçeği idi.

Selahaddin Kudüs'teki işleri yoluna koyduktan sonra Sur şehrine hareket etti. Sur Kudüs'ün düşüşünden sonra Haçlıların toplandığı bir şehir olmuştu. Ölümünden kurtulan Haçlılar akın akın Sur'a gelip burada toplanmışlardı. Sur İbn Meştûb'un deyişiyle “ *kâfirlerin sadağında kalan tek oktu* ”. Sur'un mevcut konumdaki lideri Montferrat Markisi Conrad idi. Bu adam Hittîn savaşı devam ederken kutsal toprakları ziyaret maksadıyla Bizans'tan ayrılarak Akka'ya gelmeye azmetmişti. Akka'ya yaklaştığı esnada Akka'nın düştüğünü ve Müslümanların şehre hâkim olduğunu görünce hemen harekete geçip Sur'a gitmişti. Sur şehrindekiler de bu soylunun gelişini ilahi bir lütuf sayıp onu kendilerine lider seçmişlerdi. Conrad İbn Esir'e göre “ *iyi bir idareci ve şehri muhafaza hususunda kabiliyetli bir şeytandı* ”. Böylece Sur şehri kısa sürede korunaklı bir hâle getirilmişti.⁶²⁴

Selahaddin ordusuyla birlikte Kasım 1187'de Sur önlerine gelmişti. Sur şehri hendeklerle çevriliydi ve bu hendeklerden kuşların uçuşması dahi imkân dâhilinde değildi. Selahaddin bir yandan mancınıklar kurarak şehre saldırı hazırlıkları yaparken; bir yandan da Mısır'daki kardeşi Melik Âdil'e haber yollayarak savaş gemileriyle harekete geçmesini emretmişti. Bunun üzerine on parçalık gemi Abdüsselam el-Mağribî kumandasında yola çıkmış ve kısa sürede yardıma yetişmişti.

⁶²³ Blaum, Güneşteki Kartallar: Selahaddin'den Sonra Eyyubiler, **Selahaddin'in Mirası**, 189; Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 48-49.

⁶²⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 504-505; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 156; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 242-243; Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 36; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 51; **Annals of Roger de Hoveden**, Vol II, 66; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, Işın Demirkent (çev.), İstanbul: Dünya yayınları, 2006, 196-197; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 252; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt II, 394-395; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 336-339; Harun Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, İstanbul: Kitabevi yayınları, 2019, 48.

Bu sayede Selahaddin karadan ve denizden Sur şehrini kuşatma imkânı elde etti. Saldırıya geçmeden önce Conrad'a haber yollayarak Kudüs'ü fethettiğini ve Sur'u teslim etmesi karşılığında esir bulunan babasını serbest bırakacağını teklif etti. Conrad ise babasının yeterince yaşadığını söyleyerek teslim olmayı reddetti. Conrad Selahaddin'in saldırısını önlemek adına karaya yakın gidebilen deri kaplı tekneler yaptırarak saldırıya geçti. Kısa sürede Müslüman donanmasına ani saldırılar yapılarak gemilerin çoğu batırıldı ve mürettebatın bir kısmı öldürüldü. Conrad'ın denizden verdiği bu zayıat kuşatmanın seyrini değiştirdi. Donanmada kalan birkaç geminin de geri çekilmesiyle Sur sadece karadan kuşatılmış durumda kaldı. Kış mevsiminin yaklaşması ve askerlerin yorgunluğu da hesaba katılınca Selahaddin beklemenin faydasız olduğunu düşünerek kuşatmayı kaldırdı. Selahaddin kuşatmayı kaldırmadan önce de orduyu teşvik etmek adına kesenin ağzını açmıştı. Şimdi para sıkıntısı çekiliyordu, zengin Emirler Selahaddin'in kendisinden borç para istemesinden korkuyorlardı. İbnü'l-Esîr'e göre: "Sur'un alınamamasının tek suçlusu Selahaddin'dir". Çünkü bundan önce Kudüs'ün fethi sonrasında kurtulabilen Haçlıların Sur'a gitmesine ses etmemişti. Şimdi ise bunun ceremesini çekmekteydi.⁶²⁵

Selahaddin Sur'dan Akka'ya geldi ve bundan sonra iç kesimlerde bulunan Kerek, Şevbek, Kevkeb, Safed, Hûnin ve Şakif Arnun gibi önemli Haçlı kalelerini almaya yöneldi.⁶²⁶ Hûnin Kalesi Tıbnin ele geçirildikten sonra direnmiş ve teslim olmamıştı. Selahaddin Sur'u kuşattığında ise Hûnin zor durumda ve erzaksız kaldı. Bunun üzerine eman dileyip teslim oldular.⁶²⁷ Devamında Selahaddin Kevkeb ve Safed Kaleleri üzerine yoğunlaştı. Bu kaleler Hittîn mevkiine yakın olmakla beraber; Kevkeb Hospitalier tarikatının Safed ise Templier tarikatının sığınak yeri idi. Bu kalelerin muhasara edilmesiyle şövalyelerin azgınlıkları ve yol kesmeleri son

⁶²⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 512-515; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selâhaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 184-188; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 446-447; el-Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 97; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 32; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 157; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 103-105; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 49.

⁶²⁶ Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 103.

⁶²⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 515; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 157.

bulmuştu.⁶²⁸ Selahaddin Kevkeb muhasarası devam edip uzayınca şehrin müstahkemliğini de göz önünde bulundurup Kaymaz en-Necmî'yi muhasaraya devam etmesi için burada bırakıp Kevkeb önlerinden ayrıldı (Mayıs-1188). Ayrıca Safed kuşatmasının da devam ettirilmesi emrini vererek Dımaşk'a doğru yola çıktı.⁶²⁹ Haçlı tarikat mensuplarının ellerinde olan bu kaleler ancak Kasım 1188'de Selahaddin'in eline geçmiş bulunmaktaydı. Böylece Hicaz-Şam ve Mısır yollarına hâkim ve daima saldırganca davranan bu Haçlı kaleleri ele geçirildi.⁶³⁰

Selahaddin Dımaşk'tan 13 Haziran 1188'de ayrıldı ve Hıms'a doğru yola çıktı. Hıms'ın batı kısmında kalan Kades Gölcüğü (Buhayratu Kades) kenarında konakladı. Çevredeki emirlerden Nusaybin, Sincar ve Habur hâkimi İmaadeddin Zengî önce geldi. Sonra Musul, el-Cezîre ve civar bölgelerin askerleri Selahaddin'e katılmak için geldiler. Selahaddin yeğeni Takiyyüddîn Ömer Haleb sahibi olan oğlu el-Melik Zâhir'e Trablus topraklarına gitmelerini emretti. Etraftan gelen orduyla beraber Selahaddin vakit kaybetmeden Trablus Kontluğu topraklarına akınlarda bulundu.⁶³¹ Bu sırada Cebele Kadısı Mansur b. Nebil isimli bir zat Selahaddin'e Cebele, Lazkiye ve Antakya Kontluğu topraklarına yürümesini teklif etti. Bu sayede Selahaddin Sur'u ele geçirememiş bile olsa Sur'un kuzeyinde kalan liman şehirlerini Haçlılardan alabilirdi. Bunun üzerine Selahaddin Mansur'un teklifini mantıklı bularak harekete geçti.⁶³² Selahaddin öncelikle Antartus'a vardı ve orasını tahrib ederek ilerledi. Devamında Marakiyye'ye geldi. Bunun üzerine Marakiyye halkı korkup şehri boşalttı ve yakınlarda olan el-Markab Kalesi'ne sığındılar. Bu kale oldukça yüksek burçlara ve korunaklı bir yapıya sahipti; hiç kimse bu kalenin zapt edileceğini tahayyül dahi edemezdi. El-Markab Hospitalier tarikat mensuplarının elinde bulunmaktaydı ve bu Cebele'ye gitmek isteyen birisi için önem arz etmekteydi. Cebele yolunun sağ tarafına düşen bu kaleden emin olmadan yolu geçmek imkânsızdı. Selahaddin Cebele'ye ilerlerken Sicilya donanmasından 70

⁶²⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 516; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 37-38; Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 111-112.

⁶²⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 521; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 158; Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 112.

⁶³⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 533-534; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 143-148; Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 117.

⁶³¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 521-522; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 158; Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 112-113.

⁶³² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 522.

parça savaş gemisi Trablus'ta bulunan Haçlılara yardıma gelmişti. Selahaddin'in ordusunun Cebele yolunda olduğunu görünce el-Markab Kalesi'ne yakın bir yere demirleyen donanma Müslüman ordusunun geçmemesi için ok atışlarını başlatmıştı bile. Selahaddin bu durum üzerine muhasara aletlerini deniz kıyısına kurdurtup, donanmaya karşı saldırıda bulunarak ordunun bu sıkıntılı ve dar yoldan geçişini sağladı. 15 Temmuz 1188'de Selahaddin Cebele şehrine ulaşmış ve şehre hâkim olmuştu. Bu zaferde Cebele Kadısı Mansur b. Nebil'in büyük yararlılığı görülmüştü. Selahaddin Cebele'deki işleri yoluna koyduktan sonra şehirden ayrıldı. Şehirdeki Haçlı taifesi aileleriyle beraber Antakya'ya gittiler.⁶³³ Cebele'den Lazkiye'ye hareket eden Selahaddin 21 Temmuz'da şehre indi ve muhasaraya başladı. Bir iki gün şiddetli çarpışmalar gerçekleşti. Cebele Kadısı Mansur'un Lazkiye halkının gözünü İslam ordusuyla korkutmasının sonrasında yapılan anlaşmayla Lazkiye teslim oldu. Şehir halkından isteyen malı ve ailesiyle şehirden ayrılacaktı. Lazkiye oldukça mamur ve güzel inşa edilmiş bir liman şehriydi.⁶³⁴ Sicilya donanması da denizden Lazkiye önlerine gelmiş ve şehrin kolayca teslim olmasını Haçlılar adına zillet saymışlardı. Bunun için şehirden ayrılan Haçlıları yakalayıp cezalandırmayı dahi düşünmüşlerdi. Donanma komutanı Lazkiye'nin düşüşünün verdiği üzüntüyle Selahaddin'in huzuruna çıkmış ve ona: "Sen âli bir Sultan ve merhametli bir Hükümdarsın! Franklara daha ne yapabilirsin; onları itaat boyunduruğuna soktun. Şimdi onları salıver ve tekrar şehirlerine hâkim olsunlar; bu sayede senin emrin altında çalışır, kölelerin olurlar. Bu şekilde onlara memleketlerini geri ver aksi halde denizden gelecek Haçlılara karşı koyamayabilirsin" dedi. Ancak Selahaddin bu donanma komutanının önce yumuşak sonra cüretkârlaşan teklifini "*biz çok güçlüyüz, denizden gelecek askerlerin hiçbir önemi yoktur*" sözleriyle reddetti. Lazkiye'de cizye

⁶³³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 522-523; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 127-128; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 256-259; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 4, Beyrut: Müessesesi-i Risale, 1997, 15-20; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 233-234; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 195; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 43; Burada Cebele'nin 16 Temmuz'da alındığı yazmaktadır.; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 113-114.

⁶³⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 524; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 259-261; İbn Haldûn, *Tarih-i İbn Haldûn*, Cilt 5, 365; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 195; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 43; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 114; Aşûr, *el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam*, 67.

vererek yaşamayı kabul eden Hıristiyan ve Ermenilerden bazı kimseler şehirde kaldı. Bu kalışta Sicilya donanmasının Lazkiye halkını dışarı çıkıktıkları takdirde cezalandırma yollu söylemlerinin de etkisi olmuştur. Selahaddin Lazkiye'yi yeğeni Takiyyüddîn Ömer'e vermiştir. O da kısa sürede Lazkiye'deki yıkımın izlerini silmiş ve şehri müstahkem bir görünüme kavuşturmuştur.⁶³⁵

Selahaddin Eyyûbî 24 Temmuz 1188'de Lazkiye'den Sahyun Kalesi'ne harekete geçti. Sahyun Kalesi bir dağın tepesinde sarp bir mevkiye bulunmaktaydı ve oldukça korunaklıydı. Etrafını derin bir vadinin çevrelediği Sahyun Kalesi kuzey yamacından vadi ile bitişik konumdaydı. Selahaddin saldırıyı bu taraftan gerçekleştirdi ve atılan oklar kaleden pek çok Haçlıyı yaraladı. Saldırının şiddeti ardınca Sahyun Kalesindekiler eman dilediler ve sonrasında kurtuluş fidyelerini ödeyenler kaleden ayrılarak Antakya'ya gitti. Selahaddin Sahyun Kalesi'ni Kubeys Kalesi Emiri Nasıruddin Mengüpars'a verdi. Sahyun'dan sonra Belâtunis, el-Aydû, Cemâhertin Kaleleri de ele geçirildi.⁶³⁶ Selahaddin buradan sonra Bekas ve Şuğr Kaleleri üzerine yoğunlaştı. Bu iki kale Lazkiye-Cebele geçişini kolaylaştırmanın yanında Suriye'ye yapılan yolculuklarda da geçişini kolaylaştırıyordu. Bekas Kalesi'ndeki Haçlılar Selahaddin'in yaklaştığını duyunca kaçıp Şuğr Kalesi'ne sığınmışlardı. Bu yüzden Bekas zahmetsizce ele geçirildi. Şuğr Kalesindekiler de Selahaddin'in saldırısı sonrasında ondan üç gün mühlet istediler ve üç günün sonunda haber saldıkları Antakya Haçlı Kontluğu'ndan yardım gelmeyince kaleyi 11 Ağustos'ta emanla teslim ettiler. İbnü'l-Esîr'e göre eğer kaledekiler korkup teslim etmeseydi, kalenin müstahkemliğinden ötürü Müslümanlar asla ele geçiremezlerdi.⁶³⁷ Selahaddin bu fetihlerle uğraşırken oğlu Melik Zâhir Gazi de Serminiye Kalesi'ni ele geçirdi (19

⁶³⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 524-525; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 114.

⁶³⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 525; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 132-133; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 241-244; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 261-264; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 4, 25-28; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 114-115; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 50: Selahaddin Eyyûbî'nin Sahyun'u ele geçirdiği kısa bir cümleyle dile getirilmektedir.

⁶³⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 526; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 133-135; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 264; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 4, 29; Şeşen, *Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî*, 115.

Ağustos 1188). Cebele'den Serminiyye'ye kadar olan Antakya Haçlı toprakları bir buçuk ay gibi kısa bir sürede ele geçirilmişti.⁶³⁸

Selahaddin Şuğr Kalesi'nden sonra Berzeve (Burziye) Kalesi'ne yürüdü. Bu kalede bulunanlar Müslüman halka zarar veriyor, yol kesicilik yapıp taşkınlık çıkarıyorlardı. Kale müstahkem olmasının yanında içindeki Haçlıların kendilerini savunmalarından ve ok saldırılarında bulunmalarından ötürü Selahaddin'in ordusu zorluk yaşadı. Selahaddin kalenin doğu tarafındaki asker sayısının azlığından ötürü buradan yoğun saldırı yapılması emrinden sonra Berzeve cebren ele geçirilerek kale ve içindekiler yağmadan kurtulamadı. Kale sahibi ve maiyeti de Selahaddin'e esir düşmüşlerdi. Selahaddin onların canını bağışlayarak Antakya'ya gitmelerine müsaade etti.⁶³⁹

Selahaddin Berzeve'den sonra Antakya yakınlarında bulunan Derb-i Sâk Kalesi üzerine yürüdü ve 2 Eylül'de kale önlerinde görüldü. Derb-i Sâk Templier tarikat üyelerinin barındığı müstahkem bir kaleydi. Askerler kaleyi muhasara edip lağımlar açmaya başlayınca kaledekiler de Antakya Haçlı Kontluğu'na haber salıp yardım istediler. Yardım gelmezse kurtulma şanslarının olmadığını belirttiler. Beklenen yardım gelmeden lağımcılar ilerleyerek kale burcunu yıkmayı başardılar. Böylece kaledeki Haçlılar karşı duramayacaklarını anlayarak 13 Eylül'de teslim oldular. Üzerlerindeki kıyafetleri dışında silah, zahire ve mallarını kalede bırakarak Antakya'ya iltica ettiler.⁶⁴⁰

Selahaddin Derb-i Sâk'tan Bagras üzerine yürüyerek burayı kuşattı. Bagras Antakya'ya oldukça yakın bir konumdaydı. Bu sebepten Antakya tarafından gelebilecek olası bir saldırıyı önlemek adına bir miktar Yezek (Selahaddin Eyyûbî'nin istihbarat örgütü) askerini Antakya'dan haber getirmesi için

⁶³⁸ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 527; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 264-265; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 4, 30; İbn Haldûn, *Tarih-i İbn Haldûn*, Cilt 5, 366.

⁶³⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 527-529; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 142-143; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 61; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 2, 265-267; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 135-138.

⁶⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 529-530; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 143-144; Bahaaddin İbn Şeddad, *Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, 62; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, 139; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi*, 255-256; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 4, 38-40; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 50.

görevlendirdi. İbn Şeddad kendisi de Yezek gücünün içinde bulunuyordu ve bu sırada Habib-i Neccar'ın mezarını ziyaret ettiğini söyler. Bagras Kalesi içinde çok sayıda Haçlı'nın bulunmasında dolayı alınması zor bir kaleydi. Selahaddin'in kuşatma azmini gören kale efradından birisi eman talep etti ve bu sayede Bagras ele geçirildi. Buradan pek çok silah, zahire ve mal alındıktan sonra Selahaddin kaleyi yıktırdı. Çünkü bu kaleden Müslümanlar çok zarar görmüştü; bilhassa Haleb halkı yapılan saldırılardan muzdarip olmuştu.⁶⁴¹ Selahaddin'in Antakya'ya bu kadar yaklaşmış olması Antakya Haçlılarını tedirgin etmişti. Bu yüzden Selahaddin'e elçiler yollayıp barış talebinde bulundular. Bu teklif Selahaddin için de fırsat oldu; bu sulh ile yorulmuş ve sıkılmış ordusunu dinlendirebilecekti. İki tarafın da istekli olmasıyla kısa sürede barış yapıldı. Ekim 1188'den Mayıs 1189'a kadar sürecek olan barış ortamında Antakya Haçlı Kontluğu Selahaddin'e sadık kalacak ve elindeki Müslüman esirleri serbest bırakacaktı. Hittîn'den beri süren savaş ortamı bir ateşkes yüzü görmüştü. İbn Şeddad'ın yorumuyla: “*Bizimle Frenk memleketinden sadece Antakya arasında sulh*” yapılmış oldu.⁶⁴² Selahaddin bu sulhten sonra güneye yönelerek Dimaşk'a indi. Burada Abbâsî Halifesi'nin elçisi olarak gelen İbn Sekine'yi huzurunda ağırladı. Geri dönüş yolunda elçiyle beraber Abbasî Halifesi'ne Haçlı esirleri, değerli hediyeler ve Kral Guy de Lusignan'ın tacını yolladı. Haçlılardan alınan gerçek haçı da Halife'ye yolladı. Bu hediyeler bir süre halk görsün diye Bağdat sokaklarında dolaştırıldı.⁶⁴³ 1189 yılında Haçlı tehdidinin öngörüldüğü noktalar Sur şehri ve Şakif-i Arnun Kalesi'ydi; Antakya Haçlılarının güneyinde kalan ve Askalan'a kadar olan bölgede sadece bu iki yerde Haçlılar tutunmayı başarmıştı. Ele geçirilen Haçlı kalelerinden sağ kurtulanlar ya Sur'a ya da Antakya'ya gitmişlerdi.⁶⁴⁴ Ayrıca Sur'daki Haçlılar azimlerini güçlendirerek

⁶⁴¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 144-145; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 87-88; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 62-63; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 530-531; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudûsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 139-140; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudûsî**, 257-259.

⁶⁴² İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 531-532; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 145; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 87; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudûsî**, 260-261; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudûsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 141; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 269-270; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 43-44; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 368.

⁶⁴³ Şeşen, **Kudûs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 119.

⁶⁴⁴ Şeşen, **Kudûs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 118.

harekete geçmenin yollarını arıyorlardı. Endülüs'e, Sicilya'ya ve Avrupa'ya haberler yollayarak asker talebinde bulunmuşlardı. Gelen Haçlılarla Selahaddin'e karşı başarılı olmayı umuyorlardı.⁶⁴⁵

2.4. Kudüs'ün Düşüşünün Avrupa'daki Yankıları ve III. Haçlı Seferinin Başlaması

Temmuz 1187'de Hittin yenilgisinden bir ay sonra Hospitalier şövalyeleri tarafından savaşın seyrinin anlatıldığı ve Kudüs'ün hala kurtarılma ümidinin olduğunu anlatan bir mektup İtalya'ya yollanmıştı.⁶⁴⁶ Bu mektuba gereken ve acil bir cevap verilemediğinden Antakya Patriği Aimery Ekim 1187'de İngiltere Kralı II. Henry'e yolladığı mektubunda Kral Guy'ün esaretinden, Kudüs'ün düşüşünden ve kutsal haçın “*Türklerin alayına maruz kalmasından*” üzülen bahsetmek zorunda kaldı.⁶⁴⁷ Kudüs'ün kaybedilmesi haberi Papa III. Urbanus'un üzüntüden ölümüne sebep olurken, Haçlı seferlerine katılma isteğiyle tanınan İngiltere Kralı II. Henry'nin şaşkınlıktan dili tutuldu ve dört gün tek kelime edemedi.⁶⁴⁸ Urbanus'tan sonra Papalık makamına gelen VIII. Gregorius hemen sefer hazırlıklarını başlatma emri verdi. Kutsal topraklardan gelen acı haberleri tüm Hıristiyan âlemine mektuplarla bildirdi. Hıristiyan krallardan, soylulardan, kontlardan, düklerden, burjuvadan sefere katılma noktasında yemin etmelerini istedi. Bu sayede itiraf edilen bütün günahların da affedileceğini açıkladı. Ayrıca Hıristiyan hükümdarlar arasındaki savaş ve çatışmaların son bulması noktasında da beyannamede bulundu. Sefere katılacak Haçlı askerlerinin donatılması ve lojistik masraflar için “*Dîme Saladin/Selahaddin öşrü*” adıyla bir vergi de yürürlüğe kondu. Selahaddin Eyyûbi'nin ismine atfen konulan bu vergi sefere katılmayan İngiltere ve Fransa halkından taşınabilir malları ve servetleri üzerinden onda bir oranında tahsil edilmiştir. Yapılan bu hazırlıkların

⁶⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 534.

⁶⁴⁶ Çalışır, *Denizşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)*, 44-47; Dana Carleton Munro, *Letters of The Crusaders*, ABD, 1902, 18-20.

⁶⁴⁷ *Annals of Roger de Hoveden*, Vol II, 84; Çalışır, *Denizşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)*, 49; Malcolm Barber- Keity Bate, *Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, İngiltere, ty, 84-85; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Fikret İşıltan (çev.), Cilt III, Ankara: TTK, 2008, 5

⁶⁴⁸ Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 257.

hepsi Selahaddin'in ele geçirdiği kutsal şehri geri kazanmak içindi.⁶⁴⁹ Papa Gregorius hızlı ve kapsamlı Haçlı seferi faaliyetlerinin sonuçlarını görece kadar uzun yaşayamadı ve yerine III. Clemens Papalık makamına getirildi. Yeni Papa Almanları da Haçlı seferleri safına dâhil etmek için Alman İmparatoru Frederich Barbarossa ile iletişime geçti. Barbarossa Kudüs'te dindaşlarının uğradığı zillet karşısında büyük üzüntü duymuş ve Müslümanlara karşı hemen harekete geçme arzusu hissetmişti. Zaten başarısız geçen II. Haçlı seferinden amcası Conrad ile beraber döndüğünden beri ruhu huzur bulmamıştı. Şimdi 70 yaşlarında bir ihtiyar olmasına rağmen yeni bir Haçlı seferinde yer almak onun için II. Haçlı seferinin intikamını almak gibi bir şerefi de içinde barındırmaktaydı.⁶⁵⁰

İngiltere Kralı II. Henry ile Fransa Kralı Philippe Auguste arasında yıllardan beri süregelen bir anlaşmazlık mevcuttu. Bu anlaşmazlık zaman zaman savaşa da dönüşüyordu. Ancak şimdi içinde bulunulan durum Hıristiyanlık adına ortak hareket etmeyi gerekli kılıyordu. Sur Başpiskoposu Josias'ın da etkili vaazlarıyla İngiltere ve Fransa arasındaki düşmanlığa bir süreliğine ara verildi ve öncelik olarak Kudüs'ün kurtarılması noktasında Haçlı seferlerine katılmaya and içildi. Fransa'dan katılan Haçlı askerlerinin kırmızı, İngiltere'den katılanlarınsa beyaz haç işaretleri taşımaları kararlaştırıldı.⁶⁵¹ İngiltere Hanedanlığı içerisinde sular duru değildi; II. Henry kendisi kutsal topraklara gitmeden evvel yerine oğlu Yurtsuz John'u geçirmeyi planlıyordu. Bu durum diğer oğlu Richard'ın hoşuna gitmemişti ve Richard Fransa Kralı Philippe'nin kız kardeşiyle nişanlıydı. Richard bu gelişmelerin üzerine Philippe'e giderek daima kendisinin ve nişanlısının hakkını koruyacağını tahtın asıl varisi olarak yönetimi devralacağını bildirdi; ancak bu noktada Fransa'nın yardımına ihtiyacı vardı. Philippe bu konuda Richard'a zevkle yardım etti. Verilen mücadele ve savaş sonrasında Richard Fransa'nın askeri desteğiyle babasına iyi bir ders vermiş oldu. Sonrasında barış sağlandı ve II. Henry Fransa'yla yapılan sulhten sonra çok yaşayamadı. Babasının ölümü üzerine Richard baskın bir şekilde İngiltere'nin yönetimini üstlendi. Bundan sonra kutsal topraklarda devletini şerefle temsil

⁶⁴⁹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 191; **Annals of Roger de Hoveden**, Vol II, 67-68; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 4-6; Avner Falk, **Franks and Saracens Reality and Fantasy in The Crusades**, England, 2010, 150.

⁶⁵⁰ Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 75; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 5-9.

⁶⁵¹ Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 76; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 5.

edebilirdi. Fransa Kralı Philippe'ye de seferden döndükten sonra kız kardeşiyle evleneceği sözünü verdi; çünkü şimdi evlenmesi sefere çıkacak bir adam için uygun değildi. Fransa Kralı'ndan aldığı destekle ele geçirdiği Tours ve Le Mans topraklarını da Richard ülke topraklarına kattı. Ülkesinde krallık tacını takıp, işlerini yoluna koyduktan sonra sefer hazırlıklarına başladı.⁶⁵² Böylece Kudüs'ün kurtarılması noktasında düzenlenecek olan sefere üç büyük Avrupa İmparatoru Frederich Barbarossa, Philippe Auguste ve Arslan Yürekli Richard katılım yemini etti.⁶⁵³

Haçlıların en acilietli yetişmesi gereken yer Sur şehriydi. Sur'a hâkim olan Conrad durumun vehametini göstermek ve bir an önce Avrupa'dan yardım getirtmek için Hristiyanların dinsel duygularını harekete geçirici bir yöntemle başvurdu. Büyük bir levhaya Kudüs şehrini çizdikten sonra Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yer olarak bilinen Kıyamet kilisesinin de tasvirini ekletti. Kutsal mezarın resmini de levhaya ilave ettirip, bir Müslüman atlı askerinin mezarın üzerinde durduğunu ve mezarı kirlettiğini resmettirdi. Haçlılar Bunun yanında Hz. İsa'nın bir bedevi tarafından dövülüp kanlar içinde olan resmini de çizdirip Müslümanların Peygamberi Hz. Muhammed'in Hristiyanların Peygamberi Hz. İsa'yı bu şekilde yaralayıp öldürdüğünü resim yoluyla anlatmaya çalıştılar. Tahrik edici bu resimler "*işte zillet-işte felaket*" naralarıyla Avrupa sokaklarında dolaştırılıp görenleri derinden etkilemekteydi.⁶⁵⁴ Hatta bu çağrı o kadar etkili olmuştu ki zinakâr kadınlar dahi gurbette bulunan Haçlı askerlerine yardım etmek ve onları tatmin etmek için yardıma gelmişlerdi. Çünkü Hristiyanlık, peygamberleri ve hac mekânları onların nazarında bile çok mukaddesti.⁶⁵⁵ İmadeddin de III. Haçlı seferi esnasında gemiler vasıtasıyla gelen 300 Frenk (Haçlı) kadınından bahseder. Bu kadınların sefiş hayatlarının olduğunu ve hepsinin zinakâr olduklarını da eserinde zikreder.⁶⁵⁶ İmadeddin'den daima alıntılar yapan İbn Kesîr bu bilgiyi de muhtemelen ondan almıştır.

⁶⁵² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 198-199.

⁶⁵³ Ephrem-İsa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 258-259; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 374; Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, 59.

⁶⁵⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 203-204; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 541; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 162; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 312.

⁶⁵⁵ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 44.

⁶⁵⁶ İmadeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 347.

Selahaddin Haçlıların hazırlanıp sefere çıkacaklarından haberdardı. Gelen haberler bu seferin niteliği noktasında oldukça aydınlatıcı veriler içermekteydi. Fırat nehri kenarında bir kalede ikâmet eden Ermeni Katalikos'un Selahaddin'e yazdığı mektupta Almanlar hakkında oldukça detaylı bilgi ulaşılmış bulunmaktaydı.⁶⁵⁷ Bu haber ağının Selahaddin için daha öncesi de vardı. Selahaddin Bizans İmparatoru II. Isaac ile de irtibat halindeydi. Isaac gerçekleşecek Haçlı seferine sıcak bakmıyordu çünkü Balkanlar'da Bulgar ve Sırp'larla mücadele içindeydi ve Batı'dan gelen Haçlılar önceliği olamazdı. Bu sebepten Selahaddin'le ortak hareket etmek ona göre mantıklıydı; hatta Selahaddin Isaac'ın Bulgar ve Sırp'larla olan mücadelesinde ona destek olmak için asker yardımını sözünün yanında savaş mühimmatı, zehirli un ve zehirli şarap vazosunu Isaac'a yolladı. Isaac bu zehirli kimyasalları düşmanları yenmek için kullanacaktı. Zehirli şarap vazosunun içindeki kimyasal öyle habis bir etkiye sahipti ki kokusu bile öldürmeye yetiyordu. Guy'ün karısı ve Kudüs Kraliçesi olan Sibylle Bizans-Eyyûbî ilişkisinin Haçlılar için ne kadar tehlikeli olabileceği yolundaki düşüncesini Alman İmparatoru Frederich Barbarossa'ya yazdığı mektupla bildirmişti.⁶⁵⁸ Batılıların ikiyüzlülük olarak değerlendirdiği Isaac'ın bu politikası Selahaddin için bir gururdu. İkili arasındaki sıcak diplomatik ilişki Isaac'ın Selahaddin'in arzusu üzerine Konstantinopolis'te bir cami yapımına müsaade etmesine dahi olanak tanımıştı. Haçlıların Selahaddin'e karşı olan kinleri karşısında Isaac farklı bir tavır takınmıyor, İbn Şeddad'ın ifadesiyle ikili arasında daima elçiler gidip geliyor ve yazışmalar devam ediyordu. Caminin yapımının bitmesine yakın bir zamanda Selahaddin inşa edilen bu cami için minber, müezzin, hatip ve kurrallar göndermişti. Bu görevlilerin İstanbul'a ulaştığına dair bir mektup 1190 yılının sonunda Selahaddin'e gelmiş bulunmaktaydı. Mektupta camide okunan hutbenin Abbasî Halifesi Nâsır adına okutulduğu ifade edilmekteydi. Konstantinopol'de irad edilen ilk hutbede orada bulunan tüccarlara ve Müslümanlara İslam'a davet konusu işlenmişti. O gün “ *İslam'ın tanık olduğu en büyük günlerden biriydi* ”.⁶⁵⁹ Niketas eserinde Selahaddin Eyyûbî ve İmparator Isaac arasındaki dostluğun göstergesi

⁶⁵⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 186-189.

⁶⁵⁸ Blaum, Güneşteki Kartallar: Selahaddin'den Sonra Eyyubiler, **Selahaddin'in Mirası**, 191; Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 55-56; Munro, **Letters of The Crusaders**, 21-22.

⁶⁵⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 196-199; İbn Kesir, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 47; Blaum, Güneşteki Kartallar: Selahaddin'den Sonra Eyyubiler, **Selahaddin'in Mirası**, 192-193; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 104.

olarak göğüslerinden açılan bir damardan birbirlerinin kanlarını içip kan kardeşi olduklarını dahi yazar. Ancak bu durum gerçek dışıdır. Çünkü Selahaddin'le Isaac yüz yüze görüşmemişlerdir. Görüşmeler bile böyle bir seremoniyi muhakkak surette düzenlemezler. Bu benzetme Bizans - Eyyûbî ilişkilerinin dönemsel samimiyetini vurgulamak üzere yapılmış olmalıdır.⁶⁶⁰

Avrupa'dan sefer yolculuğuna çıkan ilk grup Almanlar oldu (Mayıs-1189). Alman Haçlıları Macaristan, Bizans ve Anadolu Selçuklu topraklarından geçerek kutsal topraklara ulaşmayı amaçlamışlardı. Haziran ayının sonlarında Almanlar Bizans'a ulaştılar. Isaac daha önce Selahaddin'le anlaşma yaptığından Almanları oyalama yoluna gitti. Ancak onları Bizans'ta da tutamazdı; çünkü her ne kadar dindaşları da olsa onlardan gelebilecek tehlikeyi göz ardı edemezdi. Bu sebepten Barbarasso ile anlaşıp onların Çanakkale boğazını kullanarak Anadolu'ya geçmelerine olanak tanıdı. Frederich Barbarossa kara yolunu takip ederek geliyordu ve Alman İmparatoru'nun yaklaştığına dair haberler Selahaddin'e ulaşmaya başlamıştı. Haçlılar Anadolu Selçuklu topraklarında ilerlerken sorunlar ve çatışmalar da çıkmaktaydı. Bu durum Haçlı askerleri için de boşa zaman ve enerji kaybıydı. Haçlıların Konya üzerine yürümesi ve çıkan çatışmalarda Anadolu Selçuklularının zor durumda kalmasından ötürü II. Kılıç Arslan Haçlılarla bir anlaşma yaptı. Buna göre Haçlılar Anadolu Selçuklu topraklarından geçip kutsal topraklara gidebilecekti.⁶⁶¹ Frederick Barbarossa Anadolu'ya ulaşınca Selahaddin Eyyûbî'ye Dietzli Henry başkanlığında gönderdiği heyetle isteklerini sıraladı. Barbarossa Selahaddin'e kutsal toprakları kurtarmak için geldiğini ve bu yüzden Kudüs'ün Hıristiyanlara geri verilmesini istedi. Selahaddin Eyyûbî ise Kudüs'te bulunan Haçlı manastırlarının geri verilebilirliğini söyledi ancak şehrin geri verilmesi konusunda bir vaatde bulunmadı. Ayrıca Selahaddin Eyyûbî savaşmaktan çekinmediğini de dile getirdi.⁶⁶²

⁶⁶⁰ Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, 218.

⁶⁶¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 186-187; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 191-192; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 553-554; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, 207-228; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 387-388; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 10-13; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 66-73.

⁶⁶² Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 67; Frederik Barbarossa ve Selahaddin Eyyûbî'nin mektuplaşmasına dair bkz. Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 49-54; Frederick'in mektubu hakkında ayrıca bkz. **Annals of Roger de Hoveden**, Vol II, 100-102.

10 Haziran 1190 tarihinde Alman Haçlıları Silifke ovasındaydılar ve ordu Göksu (Kalykadnos) nehri kenarında konakladı. İmparator Frederich biraz yemek yedikten ve uyuduktan sonra Göksu nehrinde yıkanmak istedi; ya suyun soğukluğu ani bir kalp krizine sebep verdi ya da nehrin akış hızı boğulmasına neden oldu. Her iki durumda da Alman ordularını komuta edecek büyük İmparator ölmüştü. “ *Böylece Allah Müslümanları O’nun şerrinden korudu* ”.⁶⁶³ İbnü'l-Esîr'in çarpıcı yorumuyla: eğer Allah'ın lütfu yetişip Alman İmparatoru'nu öldürmeseydi “ *Suriye ve Mısır bir zamanlar Müslümanları denilecekti* ”.⁶⁶⁴ Haçlı bakış açısıyla ise: Barbarossa gibi güçlü bir İmparatorun ölümü kutsal toprakların kurtarılması ve Hıristiyanlık adına büyük bir kayıptı.⁶⁶⁵

Sultan II. Kılıç Arslan Almanların ülkesinden geçip kutsal topraklara gitmesine zorunluluk gereği müsaade etmişti. Çünkü onların saldırısını durduramadı. Ancak Almanlar hakkında istihbaratı Selahaddin'e bildirmekten ve Haçlıların Anadolu topraklarından geçmesine mani olamadığı için de özür dilemekten geri durmadı.⁶⁶⁶ Barbarossa ölünce Alman Haçlıları arasında ihtilaf çıktı. Bazı Haçlı grupları geri dönmeyi isterken, bazıları da Barbarossa'nın kardeşini Kral seçip yola devam etmek istediler. Zaten Anadolu içinden geçip gelene dek gerek ordu gerekse mühimmat zayıyatına uğrayan Almanlar şimdi de kendilerini yönetecek birinin eksikliğini yaşamaktaydı. Garip bir içtenlikle Führer'e/lidere tapınan Almanlar şimdi önemli bir sorun yaşıyorlardı. Nihayetinde tekrar yürüme kararı alındı. Yaz mevsiminde yürümenin de zorluğuyla verilen kayıplar sonrasında 21 Haziran 1190'da Alman Haçlıları sefil bir vaziyette “*adeta mezardan çıkmış gibi*” Antakya'ya ulaştı. Antakya hâkimi Bohemond onları memleketinde tutmanın kendine vereceği zararı hesaba katarak Akka önlerine yönlendirdi. Böylece Selahaddin'le savaşmalarına vesile

⁶⁶³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 188; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 192; Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 64-65; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 88; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 554; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, 229; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 164; Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 234; M.T. Stead (ed. by), **Itinerarium Regis Ricardi**, London, 1920, 11-12; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 314-315; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 13; Oldenbourg, **The Crusades**, 449; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 75-77; Ebru Altan, **Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar**, **Belleten**, Cilt LXV, Sayı 243, Ankara: TTK, 2001, 582.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 542.

⁶⁶⁵ Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 88.

⁶⁶⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 554.

olacaktı.⁶⁶⁷ Selahaddin Alman Haçlılarının bu denli zayıf ve istekleri kırılmış bir halde Suriye'ye ulaşmış olmalarını haber aldığıında bu durumun kendileri için iyi bir talih olduğunun farkındaydı.⁶⁶⁸ Şimdi odaklanılması gereken nokta Sur ve çevresinde güçlü durumda olan Haçlıların faaliyetlerini dizginleyebilmektir.

2.4.1. İmparatorların Gelişi ve Akka'nın Düşmesi (1191)

Kudüs'ün düşmesinden sonra Sur'da toplanan Haçlılar ve onların lideri olan Conrad, devrik Kral Guy Sur'a geldiğinde onu şehre almamış ve korkaklıkla itham etmişti. Conrad İngiltere ve Fransa Kralları gelinceye kadar şehre göz kulak olacağını belirtmişti. Guy ise bunun üzerine Selahaddin'in elinden kurtulduğunu fırsat bilerek ve önceki yenilgisinin intikamını da almak için Akka üzerine yanında az bir kuvvet bulunmak suretiyle yürümüştü (Ağustos-1189). Guy'ün bu ani çıkışına herkes şaşırılmıştı ve Ernoul'a göre Guy'ün bir adamına karşılık Akka'da dört Müslümanın olması Guy'ün bu taarruzunu delice bir cesaretin ürünü kılıyordu.⁶⁶⁹ Guy'ün Akka'ya yürüyüşünde İbnü'l-Esîr'in şu öngörülerini de mantıklı gözükmemektedir: Haçlıların Sur şehrine sığmaması ve deniz yoluyla gelen erzak ve mühimmatın Haçlıların cesaretini arttırması.⁶⁷⁰ Haçlıların Akka önlerinde toplandıkları esnada Selahaddin için sürneşen bir sorun mevcuttu. Selahaddin Hittîn'den sonra Haçlılar için müstahkem bir kale olan Şakîf-Arnûn üzerine yürümüş ve kaleyi muhasara etmişti (Nisan-Mayıs 1189). Kale hâkimi kurnaz Reynold Selahaddin'i oyalamayı başarmış ve ondan üç ay mühlet koparmıştı. Dahi birisi olan Reynold Selahaddin'in huzuruna çıkıp: *"Ben seni severim, senin iyiliklerini de unutmadım; fakat Merkis'in (Conrad) aramızdaki bu dostluktan haberdar olup yanında bulunan çocuklarıma işkence etmesinden korkuyorum ve bu sebeple onları Merkis'in yanından kurtarıncaya kadar bana mühlet vermeni istiyorum"* dedi. Çocuklarını ve ailesini kurtaracağı üç ayın sonunda kaleyi teslim edeceğini söyledi. Ancak söylediğinin

⁶⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 554; Niketas Khoniates, *Historia (1180-1195)*, 230-231; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 89; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 14-15.

⁶⁶⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 190-191.

⁶⁶⁹ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 196; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 18-19; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 256-257.

⁶⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 542.

hilafına hareket ederek kalesini savunmak için faaliyetlere girişti. Nihayetinde Selahaddin kendisine oynanan oyalama taktiğinden sıkılıp kaleyi 22 Ağustos 1189'da kuşatma altına aldı. Ancak kuşatmadan dört gün sonra Haçlıların Akka üzerine yürüdüğünü ve kısa süre içinde çoğaldıklarını öğrenince bir askeri birliği Şakîf-Arnûn önlerinde bırakıp Akka üzerine yöneldi. Bu kale ise uzun süre dayandıktan sonra Mart 1190 yılında teslim olmak zorunda kalacaktı.⁶⁷¹

Akka kuşatması Haçlılar için Selahaddin'e karşı girişilen bir ölüm kalım savaşıdır. Kudüs'ün düşmesinden sonra ilk direnişe geçilen mevkiidir. Bundan sonraki süreçte de Avrupa'dan alınan yardımlarla Haçlıların eli daha da güçlenmiştir. Bilhassa deniz yoluyla gelen yardım Haçlıların Akka önlerinde güçlü durmalarına olanak sağlamıştır. Selahaddin Haçlı taifesini Akka'ya ilerlerken takip etmek yerine kendi ordu gücünü dizayn etmenin yoluna bakmıştı. Bu görüşü benimsemesinde ileri gelen Emirlerin rolü büyüktü. Savaşacak askeri olduğu sürece onların karşısında başarılı olunabilirdi. İbnü'l-Esîr bu noktada Selahaddin'in yanlış yaptığını söyler: O'na göre Franklar Akka'ya ulaşmadan sıkıştırıp yok edilmeli yoksa Akka önlerinde yerleşirlerse daha zor mücadeleyle karşılaşılır. Ancak Selahaddin İbnü'l-Esîr'in bu görüşünü benimsemez ve uzun sürecek olan Akka kuşatması böylece başlamış olur.⁶⁷² Haçlılar için Akka'nın ele geçirilmesi: Doğu Akdeniz'de Sur şehrinden başka önemli ve tutunabilecekleri bir liman şehrinin Haçlılara barınak olması demektir. Zira Avrupa'yla bağlantı çoğunlukla deniz yoluyla olmaktadır.

Selahaddin Akka önlerinde Tell-Keysân'da karargâhını kurduğunda Haçlıların deniz tarafından gelip Akka önlerine indiklerini görmüştü. Artık Akka'daki Müslüman garnizonu ile bağlantı bu şekilde kesilmiş bulunmaktaydı. Selahaddin yeni bir cihad çağrısı yaparak; Harran, Urfa, Musul, Diyarbakır, Sincar ve el-Cezîre bölgesinden yardım talebinde bulunmuştu. Müslümanlara gelen yardım karadan olurken Haçlılar yardımı deniz yoluyla alıyorlardı.⁶⁷³ Selahaddin Müslümanların dini lideri konumunda olan Abbâsî Halifesi'nden de yardım istemişti. Bu yardım talebini bizzat

⁶⁷¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 537-539; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 156-159-177; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 258; Şeşen, **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbî**, 119-120.

⁶⁷² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 542-543.

⁶⁷³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 543; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 174-175; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 171.

Selahaddin'in biyografi yazarı İbn Şeddad üstlenmişti.⁶⁷⁴ Hilafet merkezi ise bu çağrıya naft⁶⁷⁵ ve bunu kullanabilecek teknik elemanın yanında cihad için yirmi bin dinarlık borç alınması adına resmi çek yollamıştı. Bu borç ise Bağdat Halifesi adına zengin olanlardan ve tüccar taifesinden temin edilecekti. Halife'nin cihad adına verdiği paranın miktarı oldukça azdı. İbn Şeddad Selahaddin'in bu parayı Halife'yi zora sokmamak için temin etmediğini yazdığında, aslında Selahaddin'in bu paraya tenezzül etmediğini gizlemek istemiştir.⁶⁷⁶ Akka önlerinde gerçekleşen ilk büyük çarpışma Ekim 1189'da yapılmıştır. Bu savaşta Haçlı ordusu önemli kayıplar verse de Müslüman ordusunun başıbozuk davranması Haçlıların Akka önlerinden sökülüp atılmasına olanak tanımamıştır. Haçlı tarafından öldürülenlerin çoğu süvariye. Esir alınanlar içinde Haçlı kadın süvarileri de bulunmaktaydı. İbn Şeddad'a göre öldürülen Haçlıların sayısı 7.000'e yakındı. İbnü'l-Esîr'de bu rakam 10.000 civarındadır.⁶⁷⁷ Selahaddin kuşatmayı yarıp Akka'daki Müslümanları kurtarmak için deniz yolundan gelecek yardıma da ihtiyaç duyuyordu. Bu yüzden Mısır'dan donanmanın yardıma gelmesini istemişti. Kasım 1189'da Mısır donanması Akka'ya ulaştı. Gelirken bir Haçlı gemisini de ele geçirmişti. Bu esnada Mısır'dan gelen Melik Âdil de karadan yardıma yetişti. Pek çok muhasara aleti, ok, yay ve mühimmatla gelen Melik Âdil Akka halkının cesaretini arttırdı.⁶⁷⁸ Kış yaklaşmaktaydı ve Haçlılar için takviye kuvvet gelmeye devam ediyordu. Bundan önce Frizon-Danimarka donanması ile ünlü şövalye olan Jacques d'Avesnes komutasında İtalyan gemileri yardıma gelmişti. Sonbahar sonlarına doğru ise Fransa, Flandre, İtalya ve Londra asalet sınıfından kimselerle Haçlı grupları Akka'ya ulaşmışlardı.⁶⁷⁹ İngiltere ve Fransa Kralları da yola çıkmak üzere anlaşmışlardı ve yakında onlar da Doğu'daki dindaşlarına yardıma yetişeceklerdi.⁶⁸⁰ Akka'daki Müslüman garnizonu Guy ve etrafındakiler tarafından kuşatılmıştı ancak kuşatan

⁶⁷⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 174; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 371.

⁶⁷⁵ Petrolvari yanıcı madde. Özel bir boru vasıtasıyla püskürtülen naft, ateşi ve dumanıyla zarar verir. Naftı boru vasıtasıyla püskürten teknisyene zerrak veya naftçi denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 179; Demir, **Selahâddin'in Gemileri**, 84-87.

⁶⁷⁶ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 179; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 377; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 259-260.

⁶⁷⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 544-546; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 166-174; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 21-22.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 548; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 183-184.

⁶⁷⁹ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 21-22.

⁶⁸⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 199-200; Niketas Khoniates, **Historia (1180-1195)**, 231-232; Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 234.

Haçlılar da Selahaddin'in ordusu tarafından çevrelenmişti. Bu yüzden Haçlı ordu kampında pahalılık ve kıtlık baş göstermişti. Elma, arpa, buğday, yumurta fiyatları ederinden çok daha fazlasına satılmaktaydı. Hatta şarap ve et bulmak o denli zordu ki ölen atlar atılmak yerine yeniyordu. Bu şartlar altında açlık ve sefalet Haçlı ordugâhını kasıp kavurmaktaydı. Hatta bir defasında Haçlı askerleri açlığa dayanamayıp Müslüman ordugâhına disiplinsiz saldırıp, çadırlardan yiyecek yüklendiler. Aldıkları yiyecek malzemeleriyle geri dönmeye kalktıklarında Müslüman askerler tarafından kılıçtan geçirildiler.⁶⁸¹ Haçlılar gibi Akka içindekiler de açlıkla yüz yüze geldiklerinde Selahaddin İskenderiye'den Akka'da kuşatılmış bulunan Müslüman garnizonuna et ve erzak getirtilmesini emretti. Bu gelen gemi Akka'ya aleni bir şekilde yanaşıp malı indiremeyeceğinden bir Haçlı gemisi gibi kamufile edildi. Gemidekiler Haçlı kıyafetleri giydiler ve gemiye haçlar astılar. Bu sayede Akka'daki Müslümanlara erzak ulaştırıldı.⁶⁸² Ayrıca Akka garnizonu ile iletişim de kurulmaktaydı. Yüzgeç İsa adında bir asker denizden hiç farkedilmeden yüzerek haber getirip götürmekteydi. Bu sayede Selahaddin'in direktifleri Akka'daki Müslümanlara ulaştırılmaktaydı.⁶⁸³

Akka kuşatması Haçlılar için oldukça zorlayıcı olmakla beraber Müslümanlar da bu savunmadan sıkılmış ve muzdarip bir vaziyetteydiler. İbn Şeddad'ın anlattığı bir hadisede Akka önlerindeki Haçlılarla savunmadaki Müslümanların ne denli yorulduklarını ve kendilerine -savaşa küçük çocukları alet etme pahasına- buldukları uğraş ile mücadeleyi belki de daha eğlenceli hale getirmek istediklerini görebiliriz. Anlatıya göre: *“Hem Akka şehir halkı hem Frenk adamları, çatışmadan usandıkları bir sırada bir birine şunu söylediler: “Ne zamana kadar büyükler dövüşecek, küçüklerin de payı yok mu? İsteriz ki, iki çocuk da güreşip kozlarını paylaşsınlar biri sizden bir bizden ”.* Bunun üzerine Akka şehrinde iki Müslüman çocuğun karşısına Haçlılardan iki Hıristiyan çocuğu çıkartan taraflar çocukların dövüşmesini izledi. Müslüman çocuklardan biri Hıristiyan çocuğu yenince Haçlı tarafı çocuğun yenilip esir olduğunu görmüş ve yenen Müslüman çocuğa iki dinar ödeyerek çocuklarını

⁶⁸¹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 201-202.

⁶⁸² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 557; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 201.

⁶⁸³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 202; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 92-93.

almışlardır.⁶⁸⁴ Bu durum Haçlılar ve Müslümanların uzayan savaş esnasında çocuklarını savaştıracak kadar psikolojik yılgınlığa düştüklerinin göstergesidir. Ayrıca savaşın çocuk zihnine bu şekilde yer ettirilmesi, savaşların her çağda çocuk masumluğuna büyük bir tehdit olduğunu gösterir mahiyettedir.

Haçlılar Akka önlerinde üç adet büyük burç inşa ederek burçların etrafını sirkeye batırılmış derilerle kaplamışlardı. Bilinene göre sirkeyle ıslatılan deriye ateş işlemezdi. Burçların büyüklüğü Müslümanların dehşete kapılmasına sebep olmuştu. Akka garnizonunun gördüğüne göre burçlar “*dağlar gibi*” yükselmekteydi. Hatta burçların boyu Akka surlarından bile yüksekti. Tekerlekler üzerine inşa edilen burçlar 500 savaşçıdan fazla asker almakla beraber; tekerlekli olmasından ötürü hareket manevrası oldukça iyiydi. Bu burçlar “*anlatılmayacak derecede Müslümanların kalbine korku ve endişe salmıştı*”. Selahaddin bu burçların bir an evvel yakılıp zarar görmesi için askerlerini harekete geçirmişti. Burçların nasıl yakılacağına dair araştırmalar yapılmaya başlanmıştı. Tam bu esnada Dımaşklı genç bir demirci Selahaddin’in huzuruna çıkararak: “*Onları yakma sanatı ben de bulunmaktadır; yeter ki Akka şehri içine girebilme imkânıyla birlikte tarif edeceğim yakıcı elementlerin temini sağlansın*” dedi. Selahaddin gencin teklifini memnuniyetle kabul etti ve demirci genci Akka’ya girdirdiler. Bu demirci bazı elementleri naft ile birlikte bir bakır tencerede, bileşenlerin ateş cemresi haline gelene dek kaynattı. Bu kıvama gelen tencereyi içindeki yanan alevle bir burca fırlattılar. Burcun kısa sürede alev almasına sebep olan bu atış öyle bir yangın çıkardı ki burçtan yükselen alevler göğe yükseldi. Bu manzara karşısında Müslümanlar tekbir sesleriyle şaşkınlıklarını gizleyemediler. Genç hiç vakit kaybetmeden bir tencere daha hazırladı ve ikinci Haçlı burcunu da aynı şekilde vurdu. Bu esnada her iki taraftan da atılan çığlıklar yeri göğü inletmekteydi. Bir saat daha geçmemişti ki üçüncü burç da aynı şekilde vuruldu. Tecübeli pek çok adamın yapamayacağı bu işi demirci bir gencin yapmış olması Müslümanları sevindirmenin yanında hayrete düşürdü. Burçların yakıldığı günün sonunda Selahaddin başta olmak üzere Müslüman ordusunun inancı pekişmişti.⁶⁸⁵

⁶⁸⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 165-166.

⁶⁸⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 180-182; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü’s Sultaniyye ve’l Mehâsinü’l Yûsufiyye)**, 81-82.

Haçlıların Akka kuşatmasında, İbn Şeddad'ın deyimiyle büyük bir gemi üzerine yerleştirdikleri hortumlu bir burç vardı. Bu burcun hortumu hedef alınacak yere çevriliyor ve yapılan atışla hedeflenen noktada tahribat ve yangın çıkarıyordu.⁶⁸⁶ İbn Şeddad'ın hayretle bahsettiği ve hortumlu burç dediği alet muhtemelen topun ilk versiyonlarından biridir.

İngiltere ve Fransa Krallarından önce Kont Henri de Champagne'nin gemileri Akka kuşatmasına yetişti (Temmuz-1190). Onun gelişi Haçlılar için moral oldu. Baba tarafından Fransız Krallığı'yla akraba olan Henry Avrupa'dan gelecek yardımı da haber ettiğinde Akka önlerindeki Haçlıların Akka'yı almaya cesaretleri arttı.⁶⁸⁷ Haçlıların Akka'ya olan saldırıları ve Müslüman ordusunun onları sıkıştırması bu yılın sonuna değin devam etti.⁶⁸⁸ Kışın bastırmasıyla Akka Müslümanları artık dayanamayacaklarını bildiren bir haberi Selahaddin'e yollamışlardı. Haçlılar kış geldiği için Akka önlerindeki gemilerini ihtiyaten Sur önlerine çekmişlerdi. Selahaddin de Akka'nın deniz yolundan açılmasını değerlendirerek Akka garnizonunu değişime tabi tuttu. Böylece yılgın emirlerin yerine yeni kan takviyesi yaptı. Lakin bu şekilde şehre giren Emir ve asker sayısı çıkanlardan azdı. Bu da şehrin savunması adına olumsuz bir durum oluşturmuştu.⁶⁸⁹ Bunun yanında bir diğer olumsuz hava yorulan ordunun geri dönmek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Selahaddin'le birlikte Akka kuşatmasında bulunan Emirler yorulmuş ve memleketlerine dönmek arzusu duymuşlardı. Bu konuda ilk adımı atan Seyfeddin Gazi b. Mevdud'un oğlu Muizzüddin Sencerşah olmuştu. Sencerşah emrinde bulunan askerlere çadırlarını söküp dönmeyi emretmiş ve bu çıkışının üzerine Selahaddin'den ihtar almıştı. Selahaddin yaptığı yanlıştan dönüp orduda kalmasını emrediyordu ancak Sencerşah bunu çok önemsememişti. Bunun üzerine Takiyyüddîn Ömer'in "*istesen de istemesen de döneceksin*" tarzındaki tehdit yollu sözleri Sencerşah'ın ordu da kalmasını sağlamıştı.⁶⁹⁰ Sencerşah'ın bu atılımından az sonra ordudan ayrılmak isteyen bir diğer isim onun amcası olan İmadeddin Zengî'dir. İmadeddin de

⁶⁸⁶ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 210; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 97.

⁶⁸⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 200; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 556; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 180.

⁶⁸⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 555-558.

⁶⁸⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 226-227; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 559; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 186-187.

⁶⁹⁰ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 215-217; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 562-563; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 262-263.

kendi birliğini alıp bu bekleyiştten kurtulmayı dilemişti. Bunun için çadırlarını söküp geri dönmenin yolunu tutmuştu. Selahaddin'den izin istediğinde Selahaddin'in tavrı öncesine göre daha net olmuştu: “*Benim gibi bir insanı kaybedenin kazancı ne olur, keşke bilseydim*”. İmadeddin, Selahaddin'in yolladığı bu nottan sonra gitmeyi dillendirmekten vazgeçmiştir.⁶⁹¹ Selahaddin'in Haçlılar karşısında sağlam durma sevdasından sıkılanlar sadece Zengî aile üyeleri değildi; onlardan daha teklikeli olabilecek kopmaların gerçekleşiyor olması tedirgin ediciydi. Takiyyüddîn Ömer'in ordudan ayrılıp Harran ve el-Cezîre bölgelerine düzenlediği sefer oldukça düşündürücüydü. Zira Takiyyüddîn Selahaddin'in yıllarca hizmetinde bulunmuş ve önemli yararlıkları olmuş bir hanedan üyesiydi. Şimdi Selahaddin'i dinlemeyip fetihlere girişmesi ana orduyu Haçlılar karşısında güçsüz kılardı.⁶⁹² Tüm bu olumsuzluklara ve ordunun yorulmuş olmasına rağmen 1191 yılının Baharından itibaren Müslüman ordusu yeniden toplanmaya başlamıştı. İbn Şeddad'ın tabiriyle “*her taraftan İslam askerleri birbiri ardı sıra gelmeye başladı*”. İstihbarat ağının (Yezek) verdiği bilgiye göre Fransa Kralı Philippe de yakın zamanda Akka önlerinde olacaktı. Kral gelinceye dek ise İslam ordusu gücünü toparlamak zorundaydı.⁶⁹³

9 Nisan 1191'de Fransa Kralı Philippe Auguste altı büyük gemiyle (butsa/şileb) Akka önlerine ulaştı. Akka'yı kuşatmakta olan Haçlılar bu duruma çok sevindiler. Selahaddin Philippe'nin geldiğini görünce Beyrut müstahfızı olan Emir Üsâme'ye haber yollayıp Beyrut'taki savaş gemilerini hazırlayıp denizci muharip güçlerle birlikte Akka önlerine gelmesini emretti. Üsâme Beyrut'tan Akka'ya gelirken denizde İngiltere Kralı Richard'ın gemilerine rastladı. Üsâme bu gemileri ele geçirdiğinde şunu öğrenmişti: Richard bu öncü gemileri önden yollamış ve kendisi Kıbrıs'a uğramıştı. Kıbrıs'ı aldıktan sonra Akka'ya gelecekti. Üsâme gemileri ve içindekileri ganimet alarak Akka'ya ulaştığında bu önemli haberi de getirmişti. İngiltere Kralı az zaman sonra Akka önlerine gelecekti.⁶⁹⁴

Yiğitlik ve cesaret konusunda adından sıklıkla bahsettiren Richard Kıbrıs adasına ulaştığında burayı ele geçirmeden Akka'ya gelmek istemedi. Richard'ın geldiğinde

⁶⁹¹ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 217-218; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 263.

⁶⁹² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 564; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 263-264.

⁶⁹³ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 232-233; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 145.

⁶⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 565; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 232-235; İbn Haldûn, *Tarih-i İbn Haldûn*, Cilt 5, 377-378.

Kıbrıs adası Bizans'ın zayıf hâkimiyeti altında bulunmaktaydı. Richard bunu iyi değerlendirerek adayı kısa sürede ele geçirdi. Bu sırada adaya Richard'ın kızkardeşi Kraliçe Jeanne ve Richard'ın annesinin yolladığı gelin adayı Navarra Kralı VII. Sancho'nun kızkardeşi Berengaria'da gelmiş bulunmaktaydı. Richard adayı ele geçirince Berengaria ile Kıbrıs'ta evlendi.⁶⁹⁵ Philippe Richard'ın bu evliliği yapmasına çok kızmıştı zira daha öncesinde Richard Fransa Kralı'nın kız kardeşiyle evlenme sözü vermişti.⁶⁹⁶ Richard Kıbrıs adasında işleri yoluna koyup muhafızlığını Tapınak şövalyelerine bıraktıktan (sattıktan) sonra Akka'ya gitmek üzere yola çıktı.⁶⁹⁷ Richard Kıbrıs'ı ele geçirerek Haçlıların cesaretini ve gücünü arttırmıştı. 8 Haziran 1191'de 25 tam teçhizatlı savaş gemisi ve mühimmatla Akka önlerine ulaştığında Haçlılar büyük sevinç yaşadı. Bunu kutlamak için gece boyunca çadırların arasından dumanları göğe yükselen ateşler yaktılar.⁶⁹⁸ Büyük ateş yakmak Haçlılar için bir anlaşma işaretiydi. Böylece gelen yardımın Haçlılar arasında duyulması sağlanırdı.⁶⁹⁹ İngiltere Kralı'nın yaklaştığını duyan Selahaddin derhal büyük bir geminin mühimmat ve erzakla donatılıp Beyrut'tan gönderilmesini emretti. Bu gemiyle yolda karşılaşan Richard hemen savaşa tutuştu. Geminin komutanı olan Yakup el-Halebî Richard karşısında yenileceğini anlayınca gemiyi alttan deldi. Bu sayede gemide bulunan Müslüman denizciler ile zahire ve mühimmatın Richard'ın eline geçmesini önledi. Bu korkunç büyüklükteki gemi denizin dibini boyladığında bu talihsizliğin Akka'nın düşeceğine kehanet olarak yorumlandığı görülür. İbn Şeddad'a göre gemide 650 yiğit savaşçı bulunmaktaydı ve İngiltere Kralı'nın donanmasındaki

⁶⁹⁵ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 203-205; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 182-189; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 102-104; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 234-235; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 565; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 100-104; T. Andrew Archer, *The Crusade of Richard I, 1189-1192*, London, 1900, 61-68.

⁶⁹⁶ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 206-209.

⁶⁹⁷ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 206; İbn Haldûn, *Tarih-i İbn Haldûn*, Cilt 5, 377-378; Aşûr, *el- Hareketü's-Sâlibiyye*, Cilt 2, 135; Necmettin Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE Tarih ABD, 2014, 61-62.

⁶⁹⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 239-240; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 565; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 202: Haçlılar Kralın gelmesini büyük bir sevinçle karşıladılar, bu sevincin yansıması olarak trampetler çaldılar. Antik kahraman hikayeleri okuyup, dans ettiler.; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 106-109; Archer, *The Crusade of Richard I, 1189-1192*, 79-81.

⁶⁹⁹ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 94; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 239.

yelkenlilerden kurtulma şansları neredeyse yoktu.⁷⁰⁰ Bu yenilgi Akka müdafası için Müslümanlar adına büyük kayıp olsa da batan gemiden Haçlılar da fayda sağlayamadı.

Savaşın ve çatışmanın yanında ordugâhlarda hırsızlık ve yıpratma faaliyetleri de yapılıyordu. Müslüman ordusunun bazı hırsız ve kapkaççıları vardı. Bunlar Hristiyan ordugâhına gizlice girip değerli eşyalarını çalıyordu. Böylece ganimet elde ederken; Haçlıların elini zayıflatmaya çalışıyorlardı. Bir gece bu grup Haçlı ordugâhından üç aylık, annesini emmekte olan bir süt çocuğunu kaçırdı. Annesi çocuğunun olmadığını fark edince sabaha kadar umutsuzca ağladı. Günün ışımasıyla beraber Haçlı büyüklerine durumu anlattı. Onlar da: “*Sultan Selahaddin merhametli bir insandır. Biz de sana izin veriyoruz; git ve bebeğini ondan iste. O, bebeğini sana verecektir*” dediler. Bunun üzerine kadın Haçlı ordugâhından ayrıлып Yezeke ekibine dâhil olan birilerine gitti ve durumu bir tercüman vasıtasıyla anlattı. Daha sonra Yezeke askerleri kadını Selahaddin’in huzuruna getirdiler. Kadının Selahaddin’in huzuruna çıktığı esnada İbn Şeddad da orada bulunduğunu söyler. Kadın Sultan’a yaklaşınca ağlayıp feryat etmeye başladı, yüzüne toz toprak sürerek acısını göstermek istedi. Kadın süt emen çocuğunun kaçırıldığını söyleyip durumu anlatınca Selahaddin kadının haline çok acıdı ve gözleri yaşardı. Bunun üzerine adamlarına çocuğun derhal bulunmasını emretti. Adamlar kısa süren araştırmalarının ardından bebeğin pazarda satıldığını söylediler. Bunun üzerine Sultan bebeğin geri alınmasını emretti. Selahaddin bebeğin geri alınıp annesine teslim edilmesine kadar bu işin peşini bırakmadı. Nihayetinde kadın bebeğine kavuşturulup sağ salim geri gönderildi.⁷⁰¹ Bu anlatı Selahaddin Eyyûbî’nin çocuklar ve kadınlara olan merhametini gözler önüne sermenin yanında; savaş durumunun köle pazarlarıyla olan doğrusal orantısını da göstermektedir. Haçlı önde gelenlerinin kadını Selahaddin’e gönderip ondan yardım istemesini salık vermeleri de Selahaddin’in düşmanlar nezdinde bile kalbi yumuşak bir Sultan olarak bilindiğinin işaretidir.

Richard’la birlikte Doğu topraklarına gelenler arasında kralın kız kardeşinin iki hizmetçisinden bahsedildiği olay da oldukça çarpıcıdır. Richard’ın kız kardeşinin

⁷⁰⁰ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 240-241; Baha’al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 151; İbnü’l-Esir, **el- Kâmil Fi’- Târih Tercümesi**, Cilt 9, 566; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 110-111.

⁷⁰¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 235-236.

maiyetinden olan iki kadın hizmetçi gizliden gizliye Müslüman inancındaydılar. Müslümanlığı benimsemiş olmalarında Sicilya'da ikamet etmelerinin büyük payı vardı; zira Sicilya İslam kültürünün olabildiğince yer bulduğu bir adayıdır. Kralın kız kardeşi de Sicilya sarayında gelin idi. Bu şekilde Doğu'ya gelen hizmetçi kızlar bir yolunu bulup Müslüman askerlerine sığındılar. Müslüman olduklarını söyleyip Selahaddin'e ulaşmak istediler. Selahaddin Eyyûbî de dinlerini açıkça yaşamak isteyen bu kızları kabul etti, onlara ihsanda bulundu.⁷⁰² Bu münferit bir örnek olmanın yanında; Haçlı ordusuyla Müslümanların da geliyor olması garip bir ironidir.

8 Haziran 1191'de borazan sesleri eşliğinde Akka istilası başlamıştı. Müslümanlar Akka içlerinde Haçlıların kendilerini ele geçireceği korkusuyla umutsuzca beklemekteydiler. Kale Emiri Seyfeddin el-Mâştûb Fransa Kralı Philippe'ye başvurup Müslümanların canına zarar gelmeden şehirden çıkıp gitmeyi ve Akka'yı Haçlılara bırakmayı teklif etse de bu kabul edilmedi. Şehir halkının bu durum üzerine moralleri iyice bozuldu. Artık Haçlıların şehre zorla gireceklerine inanmaya başladılar. Zira Selahaddin'den gelebilecek bir yardımın da kalmadığını gördüler. Çünkü Haçlılar güçlü durumda şehrin kapısında bulunuyorlardı. Bunun üzerine Seyfeddin el-Mâştûb tekrar Haçlılarla görüşmeye gitti ve Akka'yı bazı şartlarla Haçlılara bırakmayı vaat etti. Bu şartlar şunlardı: Müslüman halk canı ve malı zarar görmeksizin Akka'dan ayrılacak. Büyük Haç Haçlılara iade edilecek. Beş yüz Haçlı esiri (tanınmış/önde gelen) serbest bırakılacak. Akka'dan salimen çıkan Müslümanlar kurtuluş parası olarak 200.000 dinar ödeyecek. Ayrıca Sur hâkimi Conrad'a 14.000 dinar ödenecek. Bu şekilde anlaşmaya varıldıktan sonra Haçlılar anlaşmaya bağlı kalacaklarına yemin edip şehre girdiler. Fakat şehre girince yeminlerini bozup Müslümanları hapsettiler. Selahaddin'e haber yollayarak istenen paranın ve büyük Haç'ın teslim edilmeden Müslümanların gönderilmeyeceğini söylediler. Bunun üzerine Selahaddin para toplamaya çalıştı. Zira o kadar nakdi toparlamak uzun yıllar seferde ve savaşta olan bir Sultan için hiç kolay değildi. Selahaddin 100.000 dinarı toplayınca Emirleriyle toplantı yaptı ve onların görüşünü dinledi. Emirler Selahaddin'e Haçlıların yeniden yemin edip Müslüman halka zarar vermeyeceğini taahhüt etmedikçe ve bu yemine Templier tarikatını (ahde vefa oldukları

⁷⁰² Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 244-245.

bilindiğinden) kefil yapmadıkça tek kuruş ödememesi gerektiğini tavsiye ettiler. Ancak Templier tarikatı asla kefil olmayacaklarını bildirdi, zira Haçlıların yeminlerini bozma temayülü içinde olduklarını bilmekteydiler. Zaten Haçlılar da ne yemin etti ne de parayı almadan Müslümanları serbest bırakmayı taahhüt etti. Sadece siz 100.000 dinarı verir, gerçek Haçlı ve Haçlı esirleri bırakırsanız biz de dilediğimiz Müslüman esirleri serbest bırakırız dediler. Selahaddin onların sözüne asla güvenilmeyeceği için parayı ve haçı göndermedi, esirleri serbest bırakmadı.⁷⁰³ Richard Akka'ya girince şehirdeki Müslüman halkı bir araya topladı. Selahaddin'le görüşmesi sözlerinde durmadıkları için pek fayda sağlamamıştı. Şimdi ise çabuk karar vermek zorundaydı. Burada yeterince zaman kaybetmişti. Sayıları 2.700 olarak bilinen Müslüman esirleri eşleri ve çocuklarıyla meydana toplayıp iplerle bağlayan Richard çocuk kadın farketmeksizin kılıçtan geçirtti. Gün ağardığında Müslümanlar gördükleri manzara karşısında dehşete kapıldılar; nice yiğitler ve eli mâhir kişiler yerde cansız vaziyette yatmaktaydı (20 Ağustos 1191). Richard'ın niçin bunu yaptığı tam olarak bilinemese de İbn Şeddad'ın yorumuyla bu katliamı ya Akka önlerinde verdikleri mücadelede kaybettikleri Haçlıların kanına bedel için yaptığı ya da bundan sonra Askalan'ı istila etmek istediği için ardında Müslüman bir güç bırakmak istemediği için yaptığı düşünülebilir. Selahaddin bu gelişme üzerine çok öfkelenmiş ve büyük Haçlı Dımaşk'a yollamıştır. Bundan sonraki günlerde de ele geçirilen Haçlıların öldürülmesini emretmiştir.⁷⁰⁴ Müslümanların öldürülmesinin sorumluluğunun Haçlılar nezdinde de sadece Richard'a yüklendiğini görmekteyiz. Selahaddin'e esir düşen bir Haçlının şöyle söylediğini yazar İbn Şeddad: “Çirkin bir şeydi ve sadece Kralın emriyle gerçekleşti bu iş”.⁷⁰⁵ Itinerarium'da Akka garnizonunun katlinden evvel şöyle bir açıklama yapılmaktadır: “Kral Richard, oldum olası Türklerin kökünü kazımaya, onların aşırı şişkin kibrini söndürmeye ve

⁷⁰³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 566-568; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 248-260; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 206-208; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 265-268; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 120-131.

⁷⁰⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 260-268; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 568; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 528; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 208; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 268-270; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 231; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 134-135; Archer, *The Crusade of Richard I, 1189-1192*, 126.

⁷⁰⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 266; Baha'al-din Ibn Shaddad, *The Rare and Excellent History of Saladin*, 169.

*Hz. Muhammed'in buyruklarını ortadan kaldırıp Hıristiyanlığı önplana çıkartmaya kendini adanmış biriydi ”.*⁷⁰⁶ Görüldüğü üzere gerek Müslüman kaynaklarında gerekse de Haçlı kaynaklarında olayın müsebbibi olarak Richard gösterilmektedir.

Böylece Kral Guy'ün ani bir manevrayla başlattığı ve yaklaşık iki yıl süren Akka kuşatması Müslümanlar için bir şehrin düşmesinin kaybından daha acıklı bir sonla neticelenmiştir. Sur'dan başka Haçlılar için önemli bir mevki olacak Akka şehriyle birlikte Akka Müslüman garnizonu da kaybedilmiştir.

2.4.2. Mücadele Evresi: Arslan Yürekli Richard ve Selahaddin Eyyûbî

Akka alındıktan sonra Haçlılar yürüyüşlerini kıyı şeridi boyunca devam ettirmeye karar verdiler. Fransa Kralı Philippe Akka kuşatması esnasında hastalanmıştı ve biraz iyileştikten sonra memleketine dönmek için yola çıktı (3 Ağustos 1191). Selahaddin Haçlıların ne yapacaklarını kestirebilmek adına Yezek gücünü harekete geçirmiş ve onların getirdiği haberler doğrultusunda adım atmaya karar vermişti. Selahaddin için ufacık bir yanlış hesabın bile yapılmaması gerekliydi. İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard Akka'yı iyice tahkim ettirdikten sonra kıyı boyunca kara ordusunun başında yürümeye başlamıştı. Ayrıca denizden Haçlı donanması da onlarla at başı ilerliyordu. Gerek Haçlılar arasında gerekse de İslam ordugâhı ve konak yerlerinde pahalılık baş göstermeye başlamıştı. İbn Şeddad Richard'ın başını çektiği bu Haçlı yürüyüşünün intizamlılığı ve kararlılığına dikkat çekmek adına şunları hayretle kaydetmiştir: *“Bu adamların zor ve tehlikeli işler üzerindeki sabır ve tahammül sınırlarına bakın! Ortada uğruna savaşacakları layık bir inanç, manevi bir değer ve haklı bir sebep yok iken, bunca gayret göstermeleri hayret verici bir şeydir ”.* Bu ilerleyiş esnasında iki taraf arasında çatışmalar ve ok atmalar hiç eksik olmuyordu.⁷⁰⁷ Selahaddin Haçlıların

⁷⁰⁶ Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 137; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 231.

⁷⁰⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 261-270; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 568-569; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 208-212; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 232; Azzam, *Selahaddin Eyyûbî*, 270-273; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 138-139.

Yafa üzerine ilerlediklerini ve orayı ele geçirme niyetlerinin olduğunu bildiğinden onları Yafa'ya varmadan durdurmalıydı. Haçlılar Kaysariyye üzerinden Arsuf'a ilerledikleri esnada Selahaddin Arsuf'a onlardan önce gelmişti. Selahaddin ordunun buradaki ağaçlık mevkiye sırtını verdirterek bölgenin avantajını lehine kullanmak istedi. Orduyu Arsuf ormanını arkasına alır vaziyette mevzilendirdi. Bizzat karargâh içinde dolaşarak onları savaşmaya ve cihada teşvik etmekteydi. Selahaddin ilk saldırıyı Haçlıların yapması için beklemede kalıyordu. Ancak Richard da bu konuda Selahaddin gibi düşünüyor ve Müslümanların mevkilerinden çıkmasını beklemeyi ordusuna salık veriyordu. Bu duruma oldukça kızan Hospitalier şövalyeleri Richard'ın genel saldırı emrini vermesini beklemeden harekete geçtiler. Bu saldırı Selahaddin'in ordusu için hiç beklenmedik bir anda gerçekleşti. Richard bunu fark edince hemen genel saldırı emri verdi. Selahaddin'in ordu safları kısa sürede bozuldu. Müslüman ordusu Arsuf ormanlarına doğru geri çekildi. Richard bunun bir taktik olduğunu düşünerek takip etmedi. İbnü'l-Esîr'in yorumuyla: "Eğer Franklar bunun bir bozgun olduğunu anlamış olsalardı, onları mutlaka takip eder ve peşpeşe gelen bu bozgun sırasında Müslümanlar mahvolurlardı ". Gerçekten İbn Şeddad'ın da dediği gibi Müslümanların kalplerini yaralamış bir vakaydı Arsuf savaşı. Savaşın sonunda Selahaddin, kâtibi İbn Şeddad'ın tüm çabasına rağmen teselli olmaktan çok uzak bir üzüntü duymaktaydı. Bu yenilgi Müslüman halk üzerinde hem kalben hem bedenen bir yara açmıştı.⁷⁰⁸ Arsuf bozgunu Selahaddin'i oldukça kızdırmıştı.⁷⁰⁹ Ancak herşeye rağmen bu savaş Haçlılara kesin bir galibiyet vermezken; İslam orduları için de ümitsiz bir sonuç değildi. Moral bakımından Haçlıların lehine bir sonuç doğurmuştu.

Yezek gücünün verdiği bilgiye göre Richard Arsuf zaferinden sonra yönünü Yafa'ya çevirmişti. Selahaddin de Arsuf yenilgisinin sonrasında yanındaki askeri güçle Remle'ye çekilmişti. Burada Emirlerini bir mecliste topladı. Emirler Yafa'nın Haçlı yürüyüşüne direnemeyeceğini biliyorlardı ve artık Richard'ın bundan sonraki hamlesini durdurmanın yolunu düşünmüşlerdi. Haçlılar Yafa'dan sonra Askalan'a inerlerse ve orayı ele geçirirlerse onları durdurmak daha zordu. Bu yüzden Askalan

⁷⁰⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 275-278; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 569; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 213-214; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 273-275. Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 142-156.

⁷⁰⁹ Stead (ed. by), *Itinerarium Regis Ricardi*, 37-38; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 261.

tamamen tahrip edilmeli ve bu sayede Haçlı güçleri Askalan'dan istifade etmemeliydi. Selahaddin'in Askalan'ı tahrip etmeye gönlü razı olmasa da Emirlerin dediğinin haklılığını göz önünde bulundurarak şehri yıktırdı (Eylül 1191). Askalan'ın yıkılması stratejik açıdan önemliydi. Hem Kudüs'ün korunmasında önemli bir paya sahipti; çünkü Askalan denizden bakıldığında Kudüs topraklarına paralel bir konumdaydı. Hem de Mısır'ın korunmasında önemli bir köşe başıydı; Askalan'a Suriye'nin gelini denilse de o aynı zamanda Mısır'ın gerdanlığıydı.⁷¹⁰ Zira Sur hâkimi Conrad Askalan'ın tahrip edilmesinden sonra Richard'a gönderdiği haberde onu Selahaddin'in Askalan'ı yıktığı zaman boş durmakla suçlar. “*Ey cahil adam senin gibi biri Krallığa ve ordu kumandanlığına layık değildir. Selahaddin'in Askalan'ı tahrip ettiğini duyunca süratle üzerine yürüyüp oradan uzaklaştırsaydın hiçbir muhararaya veya savaşa lüzum kalmadan şehri ele geçirirdin; çünkü O, orayı muhafazadan aciz olmasaydı zaten tahrip etmezdi. İsa'ya yemin ederim ki eğer ben senin yanında olsaydım Askalan bugün bizim elimizde olurdu*”.⁷¹¹ Conrad'ın bu öngörüsü oldukça gerçekçidir.

Richard Yafa'yı zorlanmadan ele geçirdikten sonra sefere çıkma sebebi olan Kudüs'e gitmek kararlılığında olduğunu gecikmeden belli etti. Selahaddin de bunun üzerine Kudüs'e giderek şehri tahkim etmenin yolunu tuttu.⁷¹² Richard'ın yaptığı kahramanlıklar ve gösterdiği cesaret Doğu dünyasında şimdiden nam salmıştı. Müslüman çocukları ağladıklarında annelerinin onlara: “*Şışt! Kral Richard burada*”, susmazsan seni ona veririm demesi adet olmuştu.⁷¹³ Bir zamanlar İslam orduları Frank topraklarında ilerlerken büyük İslam komutanı Abdurrahman el-Ğafikî'nin Frank kadınları üzerindeki etkiyi şimdi Richard yapıyordu. Frank çocukları ağladıklarında sus “*Abderame geliyor*” denmesinin rövanşı alınmış olmaktadır.⁷¹⁴

⁷¹⁰ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 570; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 278-283; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 262-263; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 277-278; Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi İşğında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 156-161.

⁷¹¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 570.

⁷¹² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 570-572; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 212-213; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 276-278.

⁷¹³ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 213; Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıratı*, Cüneyt Kanat (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2016, 80.

⁷¹⁴ İsmail Hakkı Atçeken, Puvatya (Balâtu's-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/8, 1998, 258.

1 Kasım 1191 tarihinde Selahaddin'e ulaşan bir mektup yeğeni, sağ kolu ve tüm işlerinde yanında olan Takiyyüddin Ömer'in ölüm haberini taşıyordu. Selahaddin'in çetin bir düşman karşısında bulunduğu zamanda yeğenin ölmesi ona çok acı geldi; bütün ailesi içinde en çok itimat edip güvendiği kişiydi. Ancak danışmanlarının tavsiyesiyle Sultan bu üzüntüyü düşmana sezdirmemede kararlıydı.⁷¹⁵ Haçlı ordusu Kudüs üzerine yürümek için Remle'den Natrun'a hareket etmişti. Ancak Kış mevsiminin gelmesi ve yağmurların bastırması her iki tarafta da sıkıntıların yaşanmasına sebebiyet vermekteydi. Selahaddin de bu fırsattan istifade ederek Kudüs surlarının onarılmasını emretti ve hatta kendisi de işçilerle birlikte taş taşıyarak şehrin güçlendirilmesine bilfiil katkıda bulundu.⁷¹⁶

Ocak 1192'de Haçlılar tekrar Remle'ye çekilmişlerdi ve kendi aralarında sorunlar bulunmaktaydı. Fransa Kralı memleketine döndükten sonra Fransız Haçlıları Richard'ın emri altında Kudüs'ü fethederlerse bu şanın sadece İngiltere'ye yarayacağını düşündüklerinden Richard'a destek olmaktan vazgeçmişlerdi.⁷¹⁷ Sur hâkimi olan Conrad Richard'ı eleştirmenin yanında ona karşı Selahaddin'le de haberleşiyordu.⁷¹⁸ Richard Conrad'ı hiçbir zaman kendisine yakın bulmamakla birlikte onun evvelden düşmanı olarak gördüğü Guy'e sempati duymaktaydı. Bu sebepten ötürü Richard kutsal topraklardan ayrıldığında Conrad'ın yönetimde kalmasını istemiyordu. Conrad'ın Nisan 1192'de iki İsmailî fedai tarafından öldürülmesi ise bu ölümün azmettiricileri arasında Richard'ın adının geçmesini gerekli kılmaktaydı. Bazı kaynaklarda bu suikastın azmettiricisi olarak Selahaddin geçse de Haçlılar asıl suçlu olarak Richard'ı gördüler ve onun azmettirici olduğuna inandılar. Zaten Selahaddin Conrad'ın ölümünü isteseydi onunla görüşüp bir sulh yapma peşinde olmazdı; zira Selahaddin Conrad ile yapılacak barışın Müslümanların faydasına olacağını idrak etmekteydi. Azmettiricinin gerçekten kim olduğu net değilse de bu cinayetin en çok Richard'a yaradığı kesindi. Conrad'ın yerine Sur hâkimliğine Henri de Champagne geçti ve Conrad'ın hamile olan eşiyle evlendi. Bu durum kaynaklara Haçlıların geniş mezhepli olduklarına dair yorumların geçmesine sebep olmuştur. Henry Richard'ın yeğeniydi ve Fransa Krallığı'yla da akrabalığı

⁷¹⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 297-298; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 144; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 279.

⁷¹⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 572.

⁷¹⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 211.

⁷¹⁸ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 287.

vardı. Selahaddin'e göre ise azılı olarak nitelenen Conrad'dan daha cazip bir Haçlı lideri konumundaydı ki Richard memleketine döndükten sonra Selahaddin Henry'e değerli hilatlar, kaftan ve serpuş hediye etmekten geri durmayacaktı. Henry ise kaftan ve serpuşun Haçlılar tarafından giyilmesinin ayıp ve zillet hali olduğunu bildiği halde Selahaddin'e olan sevgisinden (ya da korkusundan) bu hediyeleri giyeceğini söyleyecekti.⁷¹⁹ Fransız Haçlılar da Conrad'ın ölümüyle ilgili olarak Richard'ı suçluyorlardı. Ancak *Itinerarium*'un yazarı bu suçlamanın Fransızların kıskançlığından ötürü olduğunu söylemekten kendini alamamaktadır.⁷²⁰ Görünüşe bakıldığında Conrad'ın ölümü Richard'ın Sur'da tahakkümünü artırmasına vesile olurken⁷²¹ Selahaddin için de iyi bir gelişmeydi. Zira Richard her halükarda Avrupa'ya dönecekti, o gittiğinde sert Conrad yerine daha uysal Henry ile geçinmek Selahaddin için daha kolay olacaktı.

Haçlı cephesinde yaşanan karmaşanın yanında Takiyyüddin Ömer'in ölümünden sonra Selahaddin'in aile efradı içinde de bazı sorunlar baş göstermişti. Takiyyüddin Ömer'in ölmeden az önce Selahaddin'in onayı olmaksızın Fırat'ın doğusuna düzenlediği seferler sonrasında, Bağdat Abbâsî Halifesi bu durumdan rahatsız olmuş ve Selahaddin'e ihtar mesajı yollamıştı.⁷²² Selahaddin bu durumun açıklamasını hilafet merkezine şu sözlerle yapmıştı: "Takiyyüddin Ömer Haçlılarla daha iyi savaşmak ve cihad etmek için asker toplamaya gitti".⁷²³ Şimdi Takiyyüddin'in ölümü üzerine onun hâkim olduğu topraklar üzerinde hak iddia eden toy oğlu Melik Mansur Selahaddin'i tedirgin etmekteydi. Zira Takiyyüddin oldukça deneyimliydi şimdi ona ait olan toprakların genç oğlu Melik Mansur'a geçmesi endişe vericiydi. Bir ara Selahaddin Melik Mansur'un dik başlılığı karşısında oldukça sinirlense de kardeşi Melik Âdil'in aracı olmasıyla iş tatlıya bağlandı ve Selahaddin Melik Mansur'u

⁷¹⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 575-576; Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 312-313; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 218-221; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 305-309; Stead (ed. by), *Itinerarium Regis Ricardi*, 46-47; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 115; Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, Cilt 4, 298-299. Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 186-194.

⁷²⁰ Korunur, *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, 195-196; Nicholson, (çev.), *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, 307-308; Stead (ed. by), *Itinerarium Regis Ricardi*, 47; Archer, *The Crusade of Richard I, 1189-1192*, 227-228.

⁷²¹ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, 589-590.

⁷²² Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 298-299; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 280.

⁷²³ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 299.

affetti.⁷²⁴ Çünkü Selahaddin önceliğini ailevi tartışmalara endeksleyemezdi. Zira güngörmüş Emiri Hüsameddin Ebu'l-Heycâ'nın da dediği gibi aynı anda iki cephede savaş olmazdı. Ya Haçlılarla barışıp ailevi sorunlara yönelinmeliydi ya da cihad önceliğimiz ise iç sorunlarımızı hoşgörüyü karşılayıp, enerjimiz Haçlılara odaklanmalıydı. Selahaddin her zamanki gibi cihadı öncelediği için bu öneriyi akıllıca buldu ve yeğeninini çocuğunu affetti.⁷²⁵

Richard 1192 yılı başlarında maiyetindeki adamlarına kendisine bir Kudüs haritası getirilmesini emretmişti. Bu sayede Kudüs'ün zayıf noktalarını ve şehrin planını öğrenmeyi amaçlamıştı. Haritayı inceledikten sonra çıkan sonuç ise Kudüs ele geçirildiği takdirde bile orada tutunmak zor olacaktı.⁷²⁶ Bu yüzden Richard şimdilik Kudüs'e ilerlemek yerine gidip Askalan'ı tamir etmeye öncelik verdi. Selahaddin Haçlılara zayıf vermek için öncü birlikler yollayıp saldırıda bulunmalarını sağladı. Bu sayede Haçlılardan ganimet de alınmış oluyordu.⁷²⁷ Ancak Richard Kudüs'e ilerlemenin mi yoksa Mısır üzerine yürümenin mi faydalı olacağı yönünde daima ikilemde kalıyordu. Esasında Askalan'a yürüme ve surlarını onarma düşüncesi de Richard'ın Mısır'a yürüme ihtimalini taşıyordu. Richard Selahaddin Mısır'dayken Kudüs'ü ele geçirmenin uzun vadede mümkün olmayacağını biliyordu. Kudüs'ü alıp hacı olunca geri ülkesine dönecekti. Müslümanlar da Kudüs'ü geri alacaktı. Bu uzun düşüncelerden sıyrılmanın tek yolu kısa sürede amacına ulaşarak tekrar Avrupa'ya dönmek olacaktı. Eyyübîlerin kalbi olan Mısır'a yürüme fikri ne şekilde ve kaç zamanda sonuçlanır kestirmesi güçtü. Bu yüzden asıl amaç olan Kudüs'e ilerlemek mantıksal açıdan sürekli fayda sağlamayacağına benzese de seferin amacı açısından ilk hedefti. Bu yüzden Richard kendisinden sonra Doğu'da kalacak olan Haçlıların akıbetini düşünmek mecburiyetinde değildi. Selahaddin her ne kadar Richard'ın bu ikilemini tahmin etse de Haçlı ordusunun Askalan'a yürümesiyle Dimyat'taki kadın ve çocuklarını Kahire'ye göndermekten geri durmamıştı.⁷²⁸ Tüm bunlar yaşanırken mevsimin Bahar'a doğru yön değiştirmesiyle birlikte durum Selahaddin'in lehine evrilmekteydi. Gruplar halinde Selahaddin'in ordusuna katılmak için dinlenmiş

⁷²⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 313-314; Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 281; Humphreys, *From Saladin to The Mongols*, 65.

⁷²⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, *Selahaddin-i Eyyubi*, 314-315.

⁷²⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 573.

⁷²⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 575; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 317.

⁷²⁸ Azzam, *Selahaddin Eyyûbi*, 284.

askeri birlikler gelmekteydi.⁷²⁹ Haçlılar tam Yaz ayı gelmeden ve Selahaddin'in ordusu daha da güçlenmeden son bir gayretle Darum'u yağmalayıp istila ettikten sonra Kudüs'e harekete geçtiler (Mayıs 1192). Müslümanlar Haçlıları ok ve mızrak yağmuruna tuttular ve Haçlılar Kudüs'e daha fazla yaklaşırlarsa başlarına büyük bir felaketin geleceğinden emin bir vaziyette geri çekildiler.⁷³⁰ Bu geri çekilişten çok az sonra Haziran 1192'de Mısır'dan gelen bir Müslüman ticaret kervanını yağmalayan Haçlılar büyük ganimet ele geçirdi. Bu durum Haçlıların moralini biraz olsun düzeltmenin yanında Müslümanların moralini yeterince bozmuştu.⁷³¹

Richard karadan hareket etmek yerine kıyıda şehirler ele geçirmenin daha avantajlı olacağını öngördüğünden, Akka'ya döndüler ve buradan da Beyrut limanını ele geçirmeyi planladılar. Selahaddin Haçlıların çekilmesini fırsat bilerek hemen Yafa üzerine yöneldi ve 11 Ağustos 1192'de kılıç zoruyla şehre hâkim oldu. Askerler ganimet sevdasına kapılmışken ve Selahaddin de şehrin teslimine dair belgeyi ileri gelenlerle düzenlerken Richard'ın Beyrut'a gitmeyip Yafa'ya döndüğü haberi geldi. Çok geçmeden ordusuyla Yafa önlerinde beliren İngiltere Kralı Müslüman ordusunun şaşkınlığından istifade ederek şehri tekrar ele geçirdi. Selahaddin bu yenilgiden sonra Remle'ye çekilmek zorunda kaldı.⁷³² Richard bile Yafa'yı nasıl bu denli kolayca aldığına şaşırması olmalı ki şu sözleri sarfetmeden kendini alamamıştır: *"Bu sultan Selahaddin var ya, gerçekten büyük bir insandır; İslam ülkelerinde ondan daha büyük ve daha muhteşem bir insan yoktur. Sadece benim buraya gelişimle nasıl yerini terk etti? Hayret ederim. Yemin ederim ben savaş zırhlarımı bile üstüme almadım ve böyle bir şeye hazırlık yapmadım. Hatta ayaklarımda bile bir deniz zerbülü bulunmaktadır; nasıl geriye çekildiğini bir türlü anlayamıyorum "*⁷³³ İbnü'l-Esîr'de geçen pasaja göre ise Yafa'nın kaybedilmesi tamamen ordunun serkeşliğinden kaynaklanmaktadır. Seyfeddin el-Mâştûb'un Selahaddin'e söylediği

⁷²⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 317; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 155.

⁷³⁰ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 318-320; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 577.

⁷³¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 578; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 320-323; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 157-159; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haç Seferi (1189-1192)**, 231-236.

⁷³² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 579-580; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 336-344; Azzam, **Selahaddin Eyyûbî**, 289-291; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haç Seferi (1189-1192)**, 263-285.

⁷³³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 345; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 223.

sözler ordunun İngiltere Kralı geldiğindeki tasvirini çok iyi çizer. Selahaddin orduyu gelen Haçlılara karşı cesaretlendirmeye çalışsa da başarılı olamaz ve el-Mâştûb “*ey Selahaddin sen bu sözleri dün ganimeti alan ve halkı aptalca döven memlûklere söyle de ileri çıkıp savaşınlar*” der.⁷³⁴ Bu durum ordunun yılgınlığını çok iyi anlatmaktadır. Ayrıca Richard’ın durumu da bundan çok farklı değildir ki Yafa’yı Selahaddin’den aldıktan sonra haber göndererek Allah hakkı adına sulh için görüşmelerin başlamasını rica eder.⁷³⁵

Selahaddin Richard’a karşı Kudüs’ü müdafaa ederken Bizans ile görüşmeyi de ihmal etmez. 1192 Yaz başlarında Konstantiniye’den gelen elçiyi saygı ve ilgiyle ağırlar. Gelen elçi Selahaddin’in Richard ve Haçlılarla Kudüs için savaştığını yeterince iyi bilmektedir. Bu yüzden bazı isteklerde bulunur. Elçinin ağzıyla Bizans İmparatoru’nun Sultan Selahaddin’den istekleri şunlardır: Kudüs’ün düşüşünde Müslümanların eline geçen büyük haçın kendilerine teslim edilmesi, Kıyamet Kilisesi başta olmak üzere Kudüs’teki tüm kiliselere Bizans’ın atama yapması ve dini işlerin Konstantiniye’den tayin edilmesi, Bizans-Eyyûbî ikili ilişkilerinde dostluk ilkesinin benimsenmesi; her bir taraf dost olan devlete dost, düşman olan devlete düşman olacak ve son olarak Kıbrıs adasının geleceği iki taraf arasında konuşulup karara bağlanacak. Gürcü Krallığı da Bizansla birlikte Selahaddin’le müttefik olmayı amaçlıyordu. Hatta büyük haçın kendisine teslim edilmesi için haça 200.000 dinar değer biçip haber bile yollamıştı.⁷³⁶ Bizans bu çıkışıyla Avrupa’dan gelen Haçlı taifesinin yerleşik olarak Doğu’da kalamayacağını biliyordu. Ve eninde sonunda onlar gittiklerinde Bizans İmparatoru Selahaddin’le dost kalmayı yeğlediğinden böyle bir yaklaşımda bulunmuştur. Ancak Selahaddin Bizans’ın isteklerini reddetmiştir.⁷³⁷ Eylül 1192’ye gelindiğinde Richard ve Selahaddin olanca güçlerini harcamış olduklarından barış yolunu tutmakta gecikmeyeceklerdir.⁷³⁸

⁷³⁴ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 580.

⁷³⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 345; Baha'al-din Ibn Shaddad, **The Rare and Excellent History of Saladin**, 223.

⁷³⁶ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 313-314; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 65.

⁷³⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 314.

⁷³⁸ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 581; Lane-Poole, **Selahaddin**, 311-313.

2.4.3. III. Haçlı Seferinde Son Evre: 1192 Müslüman - Haçlı Barışı

Richard ve Selahaddin arasında Richard'ın Doğu'ya ayak bastığı 1191'den 1192 Eylül'e değin enerjik, lakin fasilalarla ve dinlenerek sürdürülen bir savaş söz konusudur. Bu süregelen mücadele iki tarafın ordusu ve komutanları için dayanılmaz bir hâle geldiğinde barışa yanaşılmıştır. Ancak nihai barıştan önce Richard ve Selahaddin arasında elçiler daima gidip gelmiş ve önerilerde bulunmuşlardır. Richard 1191'de Akka önlerine ulaştığı ilk zamanlarda Selahaddin ile yüz yüze görüşmeyi istediğini bildiren haberi elçisi vasıtasıyla Sultan'a iletmişti. Ancak Selahaddin Kralların bazı prensip ve kurallar çerçevesinde görüşebileceğini; ayrıca birbirlerinin ziyafet sofrasına oturmanın savaşın sonucunun kestirilemediği bir vakitte yapılacak olmasının yakışık almayacağını belirtmiştir. Böylece Selahaddin Richard'ın teklifini kendince makul sebeplerle reddetmiştir.⁷³⁹ Daha sonra Richard'ın bu isteği onun karşısına görüşmesi için çıkarılan Melik Âdil ile devam ettirmeye çalışılmıştır. Selahaddin kardeşi Melik Âdil'in Richard'la görüşüp konuşmasına müsaade etmiştir. Bu olay sonrasında Richard'ın elçisi Kralların Krallara layık hediyeler sunmasının adetten olduğunu ifade ederek Selahaddin'e bir hediye sunmak istediklerini belirtmiştir. Ancak bu hediye canlı olduğunu ve denizler ötesinden geldiğinden zayıf düştüğünü söylemiştir. Onu beslemek için kuş ve tavuklar rica etmiştir. Melik Âdil ise bu isteğin hayvan için mi yoksa aç kalan Kral için mi olduğu yolunda bir espri yapmıştır. Ancak elçi kuş ve tavukların kesinlikle hayvanı beslemek için olduğunu ısrarla dile getirmiştir. İbn Şeddad'ın mantıklı yorumuyla Haçlıların elçi gönderme sebebi Müslümanların askeri ve psikolojik durumunu ölçmek ve ona göre davranmaktır.⁷⁴⁰ Bu sebepten Haçlı elçileri her geldiklerinde Selahaddin onların ordu pazarını görmelerini sağlıyordu. 7.000 dükkân ve 1.000 hamamın olduğu bir ordu pazarı Haçlıları her şekilde psikolojik açıdan olumsuz etkiliyordu.⁷⁴¹

Richard'ın Melik Âdil ile görüştüğü esnada yaptığı en çarpıcı teklif kız kardeşiyle Melik Âdil'in izdivacını talep etmesi olmuştur. Bu evlilik gerçekleştiği takdirde çift Kudüs yönetimini üstlenecekti. Bu sayede kutsal kent gerek Müslümanlara gerekse de Hıristiyanlara aynı yakınlıkta kalabilirdi. Richard bu evlilik gerçekleştiği takdirde

⁷³⁹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 243.

⁷⁴⁰ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 246-248.

⁷⁴¹ Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 267.

Akka ve kıyı şeridindeki Haçlı şehirlerinin de kız kardeşine verilmesini talep etti. Ancak Richard'ın kız kardeşi ve Papazlar bu durumu büyük bir zillet olarak değerlendirdi ve Richard'ın nasıl olur da kız kardeşini bir Müslümanın çıplak görmesine tahammül gösterebileceğini sert bir dille eleştirdiler. Daha sonra evlilik gerçekleşmedi, zaten Selahaddin de bu evliliğe olumlu bakmamıştı.⁷⁴² Bunun yanında Richard Selahaddin'e yolladığı bir mektubunda da Kudüs'ün kendi dinleri için kutsal olduğunu ve teslimini istemiştir. Ayrıca gerçek haçın da bir tahta parçasından ibaret olduğunu ama kendi inançları için oldukça ehemmiyet arzettiğini söylemiştir. Richard'a göre haçın teslim edilmesi ve Kudüs'ün iadesiyle, yorulan ordular dinlenecek ve daha fazla asker mahvolmayacaktır. Selahaddin Richard'ın bu sözlerine oldukça sert cevap verir. Kudüs'ün Hıristiyanlık için önemli olduğu kadar İslamiyet için de önemli olduğunu söyler; İsrâ ve Miraç olayını vurgular. Haç'ın ise imhasının kendisi için büyük bir ibadet olacağını ifade eder.⁷⁴³ Zaman zaman sertleşen söylemler olsa da Richard'ın Melik Âdil'den Müslüman şarkısı dinletmesini istemesi üzerine Melik Âdil'in şarkıcı bir kadını Richard'ın huzuruna çıkarttığı da bilinmektedir.⁷⁴⁴

Selahaddin'in de en başta belirttiği gibi esas barış savaşın sonunda gerçekleşmiştir ve Richard'ın baskın isteği üzerine antlaşma safhasına geçilmiştir. Bunda Richard'ın İngiltere'ye dönme konusunda sabırsızlanması da etkili olmuştur. Zira İngiltere topraklarındaki hâkimiyeti Richard için öncelikli bir mevzu olmanın yanında, Kral'ın sağlık sorunları da onu endişelendirmektedir. Ayrıca Selahaddin'in de savaşacak gücü kalmamıştır ve Richard'ın bir Kış daha Doğu'da kalmasına gerek yoktur. 1 Eylül 1192'de yapılan antlaşma ile 3 yıllığına karada ve denizde barış

⁷⁴² Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 294-295; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 571; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 555-557; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 316; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 167-171; Edbury (çev.), **The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade**, 120: Richard evliliğin gerçekleşmesi için Melik Âdil'in önce Hıristiyan olmasını sonra kardeşiyle evlenebileceğini dile getirmiştir. Selahaddin bu evliliğin olması durumunda kazandıkları bütün zaferin ellerinden gideceğini düşünmüştür. Bu yüzden evliliğe sıcak bakmamıştır.

⁷⁴³ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 292-293; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 286-287; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 164-166.

⁷⁴⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 571.

sağlanmışır.⁷⁴⁵ Aylar kaynaklarda değişik zikredilse de, barışın 3 yıllığı ihtilaf arz etmemektedir.

Antlaşma şartlarına göre Haçlılar Sur'dan Yafa'ya kadar olan⁷⁴⁶ bölgeyi alacaklar. Ancak Yafa'ya ait karada kalan kısımlar olan Remle, Lüdd, Gazze, Darum, Yünba ve Mecdel-Yâbâ Müslümanlarda kalacaktır. Böylece Haçlı hâkimiyeti karadan Kudüs'e yaklaştırılmamaya çalışılmıştır. Bunun yanında Akka şehrine dâhil olan Nasıra ve Saffuriye de Haçlılara bırakılmamıştır. Askalan da yıkılıp öylece bırakılacak; Richard onarmaya çalıştığı yerleri de yıkacak. Bunun karşılığında ise talep etmesine karşılık bir tazminat almayacak. Richard Askalan'a yaptığı harcamaların karşılığını almak istiyordu ve bu konuda Selahaddin'e yolladığı yazısında *“fazla bir şey vermekte bana iyilikte bulunursan, bu senin iyiliğini ve büyüklüğünü ifade edecektir”* demiştir. Ancak Askalan konusunda bir taviz koparamayacaktır. Çünkü Askalan'ın yıkık bir vaziyette tampon bölge olarak kalmasına Selahaddin büyük önem vermiştir. Bu sayede Haçlılar buraya yerleşemeyeceklerdir. Görüşmelerin yapıldığı esnada Richard oldukça hastadır ve bir an önce barışın bu şartlarda yapılmasını onaylar. Nihayetinde Haşhâşîlerin Müslümanlar tarafından Trablus ve Antakya Kontluğu'nun da Haçlılar tarafından antlaşmaya dâhil edilmesiyle barış yapılır. Richard'dan sonra Doğu'da kalacak olan Kont Henry ile birlikte Selahaddin'in önde gelen Emirleri de barışı teyit ettiklerini yeminle pekiştirirler. Böylece III. Haçlı seferi son bulmuştur ve çıkarılan tellalların duyurduklarına göre: *“Taraflar arasında barış gerçekleşti. Frenk memleketlerinden bizim memleketlerimize, bizim memleketlerimizden Frenk memleketlerine girmek isteyen olursa, bundan böyle girebilecekler”*.⁷⁴⁷ Barış sonrası Haçlılar Kudüs ziyaret

⁷⁴⁵ İbnü'l-Esir'de 3 yıl 8 ay olarak geçen bu barış; Makrîzî'de 3 yıl 3 ay; Nüveyrî'de 3 yıl 3 ay; İbn Şeddad da ise 3 yıl olarak yer bulur.: İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 581; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 169; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 605; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 110; Nicholson, (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 370-371; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 292; Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 235; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 354; İbn Aybek ed- Devâdârî, **Kenzü'd- Dürer ve Camü'l- Gurer**, Cilt 7, 111; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkib-ı Benî Eyyûb**, 177; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 317; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 434; Korunur, **Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)**, 307-310; Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, 60.

⁷⁴⁶ Kıyı şeridi boyunca düşündüğümüzde Sur, Akka, Hayfa, Kaysariyye, Arsuf ve Yafa antlaşma şartlarına dâhil edilen liman şehirleridir.

⁷⁴⁷ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 352-357; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyübî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 225; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't-**

için üç kabile şeklinde hazırlanmışlardır. Birinci kabileye Andrew of Chavigny, ikinci kabileye Ralph Taissun ve üçüncü kabileye ise Salisbury Piskoposu Hubert Walter'in öncülük etmesi kararlaştırılmıştır. Haçlıların Kudüs'ü ziyaretlerinde savaş esnasında yakınlarını kaybeden bazı Müslümanların olumsuz tavır sergilediği görülse de Selahaddin Eyyûbî'nin bu tür davranışların yapılan barışa aykırı olduğu yolundaki söylemi ve tavsiyeleri yaşanabilecek çatışmaların önüne geçmiştir. Böylece Haçlılar hac farizalarını yerine getirdikten sonra salimen Akka'ya dönmüşlerdir.⁷⁴⁸

Yapılan mücadelenin bilançosunu Selahaddin'e, evvelinde Remle ve Nablus topraklarının hâkimi olan Balian şu sözleriyle açıklar: *“Şunu bil ki İslam tarihinde hiç kimse senin yaptığını yapmadı ve Franklar bu müddet içinde helak oldukları kadar hiçbir dönemde helak olmadılar. Deniz yoluyla gelen muhripleri saydık. Altı yüz bin kişiydiler. Halbu ki bunların ancak onda biri ülkelerine geri döndüler, bazılarını bizzat sen öldürdün; bazıları öldü, bazıları da boğuldu.”*⁷⁴⁹ Savaş sona ermişti *“ Kudüs Müslümanların elinde kalmaya devam ediyordu. Üçüncü Haçlı seferinin sonucu hayal kırıcıydı ”.*⁷⁵⁰

Selahaddin Eyyûbî'nin III. Haçlı seferi sonrasında İngiltere Kralı ve Haçlılarla yaptığı barış Kudüs'ün kesin olarak Müslümanlara ait olduğunu vurgular nitelikte kasidelerin yazılmasına vesile olmuştu. Necmeddin Yusuf b. Hüseyin b. Mücavir yazdığı kasidesinde Mescid-i-Aksa'nın kutsallığından bahsetmekle beraber Haçlılara karşı *“İngiliz köpeği”* tabirini kullanması gerçekten ilginçtir. Ayrıca Haçlılarla yapılan bu barışı Ebu'l- Hasan b. Saatî de kasidesinde Selahaddin'in başarısı olarak nakleder.⁷⁵¹

Târîh Tercümesi, Cilt 9, 581; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 461; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi-Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 169; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 110; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Cilt 7, 199-200; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 382-383; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 65-66; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereğ Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 292-293; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 177; Lyons- Jackson, **Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları**, 433-434; Azzam, **Selahaddin Eyyûbi**, 292-294; Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, 223-224; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 64-65; Oldenbourg, **The Crusades**, 464-465.

⁷⁴⁸ Nicholson (çev.), **Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)**, 374-379.

⁷⁴⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 581.

⁷⁵⁰ Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 235.

⁷⁵¹ Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 328-329.

Haçlı seferleri tarihi incelenirken en yoğun mücadelenin verildiği; gerek insan gerekse de zaman bakımından büyük çabaların harcandığı III. Haçlı seferi sona ermişti. Sanıldığı gibi Haçlılar adına bir felaket telakki edilmemeliydi. Zira Haçlılar Doğu Akdeniz sahilinde tutunmayı başarmışlardı. Doğal olarak seferin düzenleniş amacı olan Kudüs'ün kurtarılamaması dönemin kaynaklarına başarısızlık olarak yansımış olsa da; gerçekçi bakıldığında Haçlıların Doğu'da hala tutunacakları önemli liman şehirleri bulunmaktaydı. Bilhassa Akka ve Sur şehrinin ticari kapasitesi düşünüldüğünde İtalyan denizci devletlerin Doğu Akdeniz ticaretleri sekteye uğramayacağına benziyordu. Haçlıların, İslam hâkimiyetinin Akdeniz boyunca yükseldiği ticaret kapasitesi yüksek kentler olan Kahire ve İskenderiye karşısında hâlâ ellerinde bulundurdukları güçlü kaleleri mevcuttu. Hatta Batılı tüccarların Akka'dan Haleb'e kadar uzanan yolculukları Haçlı - Müslüman ilişkisinin ticari boyutta sorunlu olmadığını - ve olmayacağını - ortaya koymaktaydı.⁷⁵² Bu durumda Kudüs'ün kaybının Haçlılarca - prestij ve moral kaybını saymadığımızda - Doğu topraklarında var olmalarına engel teşkil etmediğini görebiliriz. Akdeniz ekseninde gelişen Eyyübî-Haçlı ilişkilerini anlamlandırmak adına “*nedir bu Akdeniz?*” Diye sorduğumuzda “*bir uygarlığın değil birbiri üzerine yığılmış birçok uygarlığın*” yaşama alanı olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁵³ Yaşam alanı olarak nitelenen yerde her ne kadar savaşlar ve mücadeleler olsa da ticaretin aksamayacağı açıktır.

Selahaddin ve devleti açısından bakıldığında ise Kudüs'ün Müslümanlar tarafından yeniden fethi, alışlagelen Haçlı algısını tamamen yıkmıştır. Selahaddin Haçlılara karşı İmadeddin Zengî'nin başlattığı savunmadan saldırıya geçip Urfa'yı alması eşliğini, saldırıdan büyük fethe olacak tarzda geliştirip Kudüs'ü tekrar Müslüman dünyasına kazandırarak bir ileri seviyeye taşımıştır. Bu aşamada kurucusu olduğu devletin dayanak noktasını ise cihad eksenine oturtmuştur. Bundan sonraki Eyyübî liderleri de Haçlılara karşı kurgulayacakları siyasette Selahaddin'i ve Haçlılara karşı geliştirdiği siyaseti referans alacaklardır.

⁷⁵² Abulafia, **Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi**, 369-371.

⁷⁵³ Fernand Braudel (ed.), **Akdeniz (Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras)**, İstanbul: Metis yayınları, 2015, 9.

2.5. Bir Devrin Kapanışı: Arslan Yürekli Richard'ın Avrupa'ya Dönmesi ve Selahaddin Eyyûbî'nin Ölümü

Barışın sağlanmasından sonra Haçlıların Kudüs'ü ziyaret etmelerine izin verildi ve güven içinde Kudüs'e girdiler. Selahaddin Hıristiyan hacılara oldukça misafirperver davrandı.⁷⁵⁴ Richard ise artık memleketine dönmeyi arzuluyordu. Yolculuk için bütün hazırlıklarını tamamladı, gemileri hazırlattı.⁷⁵⁵ Ele geçirip Tapınakçılara bıraktığı Kıbrıs adasının da gitmeden geleceğini tayin etti. Zaten Tapınakçılar adadaki Greklerden yılmış durumdaydılar ve Richard'a artık adayı koruyamayacaklarını haber etmişlerdi. Richard da eski Kral Guy'ün adayı Tapınakçılardan satın almasını istedi. Böylece Kıbrıs adasında Haçlı uzantısı bir üs kurulmuş olacaktı. Filistin topraklarında hiçbir zaman takdir görmeyen Guy de bu fırsatı kaçırmadı. Satın aldığı Kıbrıs adasını şenlendirmek için Akka, Antakya ve diğer Haçlı beldelerine haber yollayarak Kıbrıs'a yerleşmeye gelenlere toprak vermeyi vaat etti. Yetimleri, bekârları ve dulları evlendirerek mülk sahibi yaptı. Şövalyelere ve atlı askerlere yurtluklar tahsis etti. Böylece kısa sürede Kıbrıs'ı kendi yönetimine minnettar insanlarla doldurdu.⁷⁵⁶ Ernoul Guy'ün bu yönteminin oldukça beğeni topladığını; hatta IV. Haçlı seferi sonrasında Bizans Haçlılar tarafından zapt edildiğinde ilk Latin İmparatoru Flandre Kontu Baudouin'in de bu şenlendirme politikasını Konstantinopol için uygulamak arzusunda olduğunu söyler.⁷⁵⁷ Ayrıca Guy Kıbrıs'ı nasıl yöneteceğine dair Selahaddin Eyyûbî'ye de danışmıştır. Sultan'a sorduğu sorulara cevabî bir mektup ile karşılık alan Guy'e Selahaddin Eyyûbî'nin oğlum diye hitap ederek önerilerde bulunması oldukça dikkat çekicidir.⁷⁵⁸ Bu

⁷⁵⁴ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 581; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 461; Stead (ed.by), *Itinerarium Regis Ricardi*, 61; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 65.

⁷⁵⁵ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 223-224.

⁷⁵⁶ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 216-217; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 112-114; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 59; Güneş Tilki, *Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205)*, (Basılmamaış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE Ortaçağ Tarihi ABD, 2018, 62-63-65.; Kral Guy'ün Kıbrıs'ı tapınakçılardan alması hakkında ayrıca bkz.: Leontios Makhairas, *Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus Entitled "Cronicle"*, R.M. Dawkins (Ed.-Transleted and Noted), Vol. 1, Oxford, 1932, 21.

⁷⁵⁷ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 217.

⁷⁵⁸ Makhairas, *Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus Entitled "Cronicle"*, 21- 23; Edbury (çev.), *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, 113; Ayan, *Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)*, 67; Tilki, *Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205)*, 64-65; Seyhun Şahin- Ergun Üstün, *Kıbrıs Adasında Haçlı Hâkimiyetinin Kuruluşu*, *CAHIJ*, Vol. 7, 2016, 275.

rivayetin gerçekliği su götürür tarzda olsa da asıl çıkarımsanması gereken nokta Guy ve Selahaddin arasında keskin bir düşmanlığın olmadığıdır.

Richard dönüş yolunda Almanya'da tutsak edilip türlü sıkıntılara maruz kaldıktan sonra güç bela ülkesine ulaşmayı başarmıştır. Tutsaklığının uzamasında Fransa Kralı Philippe'nin büyük payı vardır. O Richard'dan kız kardeşiyle sözlenip evlenmediği için öc almıştır. Böylece kız kardeşinin kırılan onurunun diyetini ödetmiştir.⁷⁵⁹

Selahaddin Richard'la anlaşkıktan sonra Kudüs'e gelmiş ve burada bimâristan, medrese, ribât gibi hayır müesseseleri inşa ettirmiş; bu kurumların giderleri için akarlar tayin etmişti. Ramazan ayını Kudüs'te geçirdikten sonra hacca gitmek niyetinde olduğunu açıklamıştı.⁷⁶⁰ Ekim 1192'de Kudüs'ten Dımaşk'a gitmek için yola çıktı. Beyrut'ta Antakya hâkimi Bohemond ile görüşen Selahaddin ona değerli hilatler giydirdi. Bohemond'un Selahaddin'in hizmetinde olduğunu ifade etmesini İbn Şeddad maddi çıkarlar kapsamında değerlendirir. Bu buluşmada Bohemond Selahaddin'den bazı yerlerin gelirlerinden faydalanmayı talep etmiştir. Selahaddin ise ona ihsanlı yanını göstererek Amik ovasını ve ona bağılı tarlaların senelik 15.000 dinar olan gelirini bağışlamıştır.⁷⁶¹

3 Kasım 1192'de Dımaşk'a ulaşan Selahaddin Eyyûbî halkın büyük sevgi gösterisine mazhar olmuştur.⁷⁶² Bu Selahaddin'in Dımaşk'a son gelişi idi; Dımaşk'a bu son giriş Mısır, Suriye-Filistin ve el-Cezîre'nin Sultanı ünvanıyla gerçekleşmişti.⁷⁶³ Dımaşk'a geldikten az bir zaman sonra hastalanan Selahaddin Eyyûbî Şubat/ Mart 1193'te vefat etti. Safer ayının yirmi yedisi Çarşamda günü sabaha karşı öldüğünde 56

⁷⁵⁹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 224-225.

⁷⁶⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 582; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 610-611; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zaman**, Cilt 7, 200; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 383; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 332; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 226; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 177-178.

⁷⁶¹ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 365; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 582; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 462; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 322; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 618; Takkuş, **Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Ference Fi'l-Meşrik 1096-1291)**, 519.

⁷⁶² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 582; İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 619; Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 366; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 178.

⁷⁶³ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 587.

yaşındaydı.⁷⁶⁴ Selahaddin'in cenazesini Fâkih ed-Devlâ yıkadı ve namazını Kadı Muhyiddin İbn Zekî kıldırdı; naaşı Dımaşk Kalesi'ne defnedildi.⁷⁶⁵ Haçlılar çağının önemli bir şahsiyeti Selahaddin Eyyûbî ölmüştü ama Haçlılara karşı bir İslam komutanı olarak gösterdiği sağlam duruşu kendisinden sonrakilere miras bırakmıştı.⁷⁶⁶ Selahaddin Eyyûbî'nin Haçlılarla olan mücadelesi sonrasında Haçlıların elinden aldığı yerlerin genel listesini (bu fetih listesi oldukça kabarıktır) Hanbelî'nin eserinde görmekteyiz ki bu bize Selahaddin'in Haçlılara karşı verdiği mücadelenin kaynaklara yansıyan yoğunluğunu gösterir mahiyettedir.⁷⁶⁷ İmâdeddin, Selahaddin öldüğünde hazinesinin neredeyse tamtakır olduğunu yazar; 1 sûrî dinar ve 36 dirhem onun gibi bir sultanın geride bıraktığı nakdi idi. Hazinesinin bu durumu ömrü boyunca “Allah yolunda” cihad eden Selahaddin Eyyûbî'nin hayatını ve parasını ne yolda harcadığını açıklar nitelikteydi.⁷⁶⁸ Selahaddin Eyyûbî'nin siyaset hayatı, kurguladığı politika ve Haçlılar karşısındaki duruşu daima İslamî değerlerle bütünleşik ve ona sahip çıkan savunucu bir lider olarak resmedilir. Bu genel tablonun oluşmasında Selahaddin Eyyûbî'nin biyografi yazarları Bahaaddin İbn Şeddad ve İmâdeddin Kâtib İsfahânî'nin eserleri önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca Selahaddin'in en yakınlarında olan Kadı Fâdil'in şahsiyeti ve yeri geldikçe Sultan'a verdiği tavsiyeler devrin siyasi atmosferini çözümlemeye aydınlatıcı olmaktadır.⁷⁶⁹

⁷⁶⁴ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 370-374; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 228-230; İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 9, 587; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 463; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 229; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 112; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 172-173; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, İbrahim Zeybek (Tahkik), Cilt 22, Beyrut: Risaletül Alemiyye, 2013, 22; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 416-419; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes**, 326-327; İbn Hallikan, **Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman**, Cilt 7, 202-203; Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 364; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 28-29, 293; Takkuş, **Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Ference Fi'l-Meşrik 1096-1291)**, 519-520; Lane-Poole, **Selahaddin**, 316-317; Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, 71.

⁷⁶⁵ Bahaaddin İbn Şeddad, **Selahaddin-i Eyyubi**, 375-376; Bahaaddin İbn Şeddad, **Siret-i Selahaddin Eyyûbî (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)**, 229; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 173; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 22; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 2, 421.

⁷⁶⁶ Aşûr, **el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam**, 71.

⁷⁶⁷ Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 187-188.

⁷⁶⁸ İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsi**, 629- 656.

⁷⁶⁹ Yaacov Lev, **Saladin in Egypt**, Leiden, 1999, 197.

Selahaddin Eyyûbî Avrupa muhayyilesinde de derin izler bırakmış bir İslam komutanıdır. Rönesans devrinin önemli şairlerinden Dante *İlahi Komedya*'sında Selahaddin'i Cehennem'de tasvir eder. Selahaddin burada Dante'nin gördüğüne göre yapayalnız bir köşede durmaktadır. Selahaddin'in anlatıldığı beyitte çoğunlukla kadınların anlatılması bir bakıma Selahaddin'e karşı bir hoşnutsuzluğun tezahürüdür.⁷⁷⁰ Hristiyan algısına göre ise Selahaddin'in Cehennem'deki tasviri onun dünyadaki başarılarına rağmen, ahirette inancının kendisini kurtaramayacağı gerçeğini vurgular mahiyettedir.

Selahaddin'in Richard'la yaptığı uzun soluklu mücadele evresi Semavî dinlerin müntesiplerince sürdürülecek bir mücadelenin de - ki bu öncesinde de vardı - sembolleşmesine zemin oluşturacaktır. Rönesans İtalya'sında yetişen ve Dante'den de edebi açıdan etkilenen Giovanni Boccaccio'nun (ö.1375) ünlü *Decameron*'un da anlattığı bir öykü ilgi çekicidir. Anlatıya göre: “*Selahaddin bir halk çocuğuydu. Ama öyle yetenekliydi ki, hem Babil sultanı olmuş, hem de Sarazen ve Hristiyan hükümdarlara karşı zaferler kazanmıştı*”. Uzun süren seferleri sonrasında hazinesi suyunu çekince İskenderiye'de tefecilik yapan ve oldukça zengin olan Musevî Melkisedek'i huzura çağırtmıştı. Melkisedek biraz cimriydi. Bu yüzden ona dostça yaklaşan Selahaddin asıl para meselesinden evvel biraz konuşarak ortamı yumuşatmak istedi. Melkisedek'in dini konularda iyi olduğunu bildiğinden gururunu okşamak için şu soruyu yöneltti: “*Duydum ki bilgili bir kişiymişsin, hele din konusunda bilgin çok derinmiş. Söyle bakalım hak dinlerden hangisi en doğru din, Musevîlik mi? Sarazenlik mi? Hristiyanlık mı?*”. Melkisedek bu soruya bir hikâyeyle yanıt vermeyi tercih etti ve Selahaddin'e anlatmaya başladı: kudretli, varlıklı ve sözü geçen bir adamın değerli ölçülemeyen bir yüzüğü varmış. Adam yüzüğe o denli kıymet veriyormuş ki kendisinden sonra yüzük hangi oğluna intikal ederse onun varisi olacakmış. Yüzüğü alan evlat da aynı yöntemi takip edecek ve

⁷⁷⁰ Dante Alighieri, **İlahi Komedya**, Rekin Teksoy (çev.), İstanbul: Oğlak yayınları, 2011, Cehennem/IV: 60; Dante Alighieri, **The Divine Comedy** John Ciardi (Translated by), Penguin Books, 2009, Cehennem/IV: 31; Dante Alighieri, **Divina Comedia**, 1886, Cehennem/IV: 94.; Dante Alighieri, **La Divina Comedia**, Mexico, 1921, Cehennem/IV: 42; Bazı modern eserlerde Selahaddin Eyyûbî'nin Araf'ta olduğu yazılmaktadır. Ancak İlahi Komedya'nın Türkçe çevirisinde, İngilizcesinde, İtalyancasında ve İspanyolcasında Selahaddin'in Araf'ta değil Cehennem'de olduğunu görmekteyiz. Karşılaştırmak için bkz.: Çeçen, Ortaçağ'da Şövalyelik Ethosu ve Selahaddin Eyyubi, **Ortaçağ'a Yeni Yaklaşımlar: Ekonomi, Savaş, Kilise, Yaşam**, 156; Vera Beaudin Saeedpour, Selahaddin'in Mirası, **Selahaddin'in Mirası**, Serdar Şengül-Bilal Öztunç (çev.), İstanbul: Avesta yayınları, 2000, 78.

böylece yüzük aile içerisinde kalacak, yüzyıllarca süren bir veraset nişanesi olacaktır. Ancak adam üç oğlunu da çok sevdiğinden ve onları ayırt etmediğinden bir hileye başvurmuş. Asıl yüzüğün aynısından işin ehlinin dahi zor ayırt edeceği iki kopyasını yaptırmış. Ölmeden evvel de farklı vakitlerde üç oğluna bir yüzük bırakmış. Babanın ölümünden sonra üç oğul da ortaya çıkarak asıl varisin kendisi olduğunu iddia ederek yüzükleri göstermişler. Yüzükler “*öyle benziyormuş ki birbirine, hangisini sahici olduğu belirlenememiş, kimin mirasçı olacağı sorusu da askıda kalmış. Bu güne dek de çözüme bağlanamamış*”. Melkisedek anlattığı hikâyeyi bitirirken “*Yüce Tanrı'nın üç ümmetine indirdiği üç dine ilişkin sorunuza yanıtım, işte böyle sultanım*” demiş.⁷⁷¹ Bu hikâyeye parçacığında Selahaddin hitap alınarak verilen mesaj dinler arası mücadelenin sonsuza dek süreceği esasına dayanır. Bu mücadelede de daima güçlü olan kazanacaktır; tıpkı hikâyede diğerlerini alt eden oğulun asıl varis olacağı gibi. Birtakım temelleri Haçlı-Müslüman çatışmasında yatan bu fikriyatın 20. Yüzyılın sonlarında çok tartışılan teoriye dökülmesi⁷⁷² *Decameron*'da geçen hikâyedeki algının gerçek bir tarihsel yansıma olduğunu gösterir niteliktedir.

Selahaddin Eyyübî'nin İslam dünyasındaki kahraman rol model kimliği Osmanlı'nın son döneminde dahi öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Beyrut'ta doğmuş ve Mısır'da yetişmiş bir gazeteci olan Necib Süleyman el-Haddâd (ö. 1899) tarafından kaleme alınan piyes esasında Selahaddin ve III. Richard'ın arasında geçen olayları anlatmaktadır. Burada Selahaddin'in adil bir Sultan olduğuna işaret edilmektedir. Bu eser 1909'da Osmanlı Türkçe'sine çevrilmiş ve Trabzon'da Meşveret matbaasında basılmıştır. Piyenin sonunda Richard Selahaddin'in hoşgörüsü ve kudretini anlayarak ona övgülerde bulunur. Selahaddin ise onun övgüleri karşılığında “*ben insanîyetin gerektirdiği güzel hasletlerin sevkiyle adaleti zulmü istibdatın pençe-i hırs ve*

⁷⁷¹ Giovanni Boccaccio, **Decameron**, Göksu Birol (çev.) Ankara: Yason yayınları, 2016, 41-43; Giovanni Boccaccio, **The Decameron**, Penguin Books, 2003, 41-44; Ayrıca *Decameron*'dan seçmeler şeklinde yayınlanan baskıda da bu hikâyenin yer bulması dikkat çekicidir. Bkz. Giovanni Boccaccio, **Tales From The Decameron**, Peter Hainsworth (Translated and Notes by), Penguin Books, 2015, 47-49; Nuccio Ordine, **Faydasızlığın Faydası: Manifesto**, Leyla Tonguç Basmacı (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları, 2018, 116-118; Selahaddin Eyyübî ve Yahûdî Melkisedek arasında geçtiği anlatılan bu yüzük hikâyesi XVIII. Yüzyılda Lessing'in “*Nathan der Weise*” (Bilge Nathan) isimli oyununda işlenmiştir.

⁷⁷² Huntington'un önemli tezi olan “*Medeniyetler Çatışması*”nda din unsuru önemli bir yer tutmaktadır. Medeniyetlerin oluşumunda ve davranış biçimlerinde (stratejik ve sosyolojik açıdan) dinlerin yeri daima önemlidir ve yaşanan çatışmada da din olgusu oldukça kapsayıcı niteliktedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (derleyen), İstanbul: Vadi yayınları, 2017.

tegallübünden kurtardım” der. Bu sözler bir bakıma saltanat yılları istibdat tabiriyle özdeşleşen devrin Osmanlı Sultanı Abdülhamid’in yönetimine bir eleştiri niteliğindedir. El-Haddâd bu eleştiriye İslam dünyasının zihninde önemli bir yer edinen Selahaddin Eyyûbî’nin ağzından yapmıştır.⁷⁷³

Gerek Doğu dünyasında gerekse de Batı dünyasında daha pek çok şekilde eserlerde işlenen Selahaddin Eyyûbî’nin ünü Haçlılarla olan mücadele evresinde şekillenmiştir. Kudüs Haçlı Krallığı’nı ortadan kaldırması ise Eyyûbî siyasetinin ana çizgisini oluşturmuştur. Selahaddin’in ardılları da bu siyaset çizgisini Haçlılara karşı daima gündemlerinde tutmuşlardır. Mısır, Suriye ve Filistin’i İslam Devleti çatısı altında toplayan Selahaddin Eyyûbî devletinin varoluşsal yöntemini öncesinde de daima söyleme döktüğü üzere “cihad” politikası eksenine oturtmuştur. Nureddin Mahmud’un ideali olan Sünnî-İslam devlet siyasetini Mısır ve Suriye ekseninde birleştirmeyi başaran Selahaddin Eyyûbî Filistin’i de ele geçirdiğinde kendisinden sonra gelecek olan ardıllarının hâkim olacakları siyasal çizgiyi belirlemiş bulunmaktadır. Eyyûbîlerin Selahaddin devrinde oluşturulmuş bu siyasal çizgisi Hanedanlığın yıkılışına değin Haçlılarla olan ilişkilerinde ekseriyetle yol ve yöntem gösterici bir niteliğe bürünecektir. Dış ilişkilerde “cihad” iç meselelerde “Sünnî-İslam” söylemiyle şekillenen bu devlet siyaseti Eyyûbîlerin Haçlılar karşısında kurguladıkları politikayı anlamamız açısından önemli parametreler içermektedir.

⁷⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Necib Süleyman el-Haddâd, **Âdil Sultan Selahaddin-i Eyyûbî**, İstanbul: Avesta yayınları, 2012.

III. BÖLÜM

SELAHADDİN'İN HALEFLERİ DÖNEMİ EYYÛBÎ - HAÇLI İLİŞKİLERİ

(1193 - 1250)

3. Melik Âdil Devri Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1200 - 1218)

3.1. Melik Âdil'in Eyyûbî Yönetimini Ele Geçirmesi

Selahaddin Eyyûbî çoğunlukla baskın karakterinin altında gizlediği yumuşak yüzüyle Mısır merkez olmak üzere Suriye ve Filistin'i de çevreleyen bir Hanedan devleti inşa etmişti. Bu inşa sürecinde bazı çatlak sesler ve isyancı tavırlarla karşılaşmış olsa da bu durumu daima kendi lehine çevirmeyi başarmıştı. Selahaddin öldüğünde ardında biri kız olmak üzere sayıları kaynaklarda bir iki rakam farklılaşmakla birlikte 17 ila 19 arasında evlat/varis bırakmıştı ve bunların en büyüğü Melik Efdâl Nureddin Ali idi.⁷⁷⁴ Selahaddin hasta yatağında kendisinden sonra büyük oğlu Melik Efdâl'e biat edilmesi noktasında Emirlerinden söz almıştı.⁷⁷⁵ Selahaddin Dımaşk'ta öldüğü esnada Melik Efdâl de babasının yanındaydı ve vasiyeti gereği Dımaşk başta olmak üzere Kudüs, Baalbek, Sarhad, Busra, Banyas, Hunin, Tibnin ve Darum'a kadar

⁷⁷⁴ Ebu Şame, **Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye**, Cilt 4, 405-406; İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî, **El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî**, 629; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 196; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 72; Muvaffakuddin Abdüllatif b. Yusuf b. Muhammed el-Bağdadî, **Kitabu'l-İfâde ve'l- İtibâr**, Ahmed Gassân Sebânû (Tahkik), Dımaşk: Dâru Kuteybe, 152.

⁷⁷⁵ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 112; Önder Kaya (ed.), **Bir Eyyubi Melikin Portresi: Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin Eyyubi**, **Eyyubiler: Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat**, İstanbul: Küre yayınları, 2012, 20.

genişleyen beldeler Melik Efdâl'in hâkimiyet sahasına dâhil edildi. Diğer oğulları olan Melik Aziz Osman Mısır'da yönetime gelirken; Melik Zâhir Gazi de Haleb yönetimini üstlendi. Melik Âdil ise Haçlılardan alınan Kerek, Şevbek Kaleleri ile Caber ve el-Cezîre topraklarının yönetimini devraldı. Eyyûbîlerin Hama kolunu yöneten Mahmud b. Takiyyüddîn Ömer Melik Zâhir'e tabi oldu. Hıms Selahaddin'in amcası Esedüddin Şirkûh'un torunu II. Şirkûh'un yönetimindeydi ve II. Şirkûh Melik Efdâl'e tabi olmak taraftarı değildi. Selahaddin'in kardeşi Melik Âdil ise kardeşler arasından herhangi birine yanaşmak noktasında çekimser kalmıştı. Melik Efdâl amcasının bilhassa kendi safında bulunmasını önemsiyordu. Çünkü Musul hâkimi İzzeddin Mesud her an karşı atağa geçebilirdi. Ayrıca İzzeddin Melik Aziz'le anlaşma sağlayıp Mısır cephesinden emin olduktan sonra kolaylıkla Suriye içlerine ilerleyebilirdi. Zaten Suriye halkının Zengî ailesine evvelinden gelen bir sempatisi bulunmaktaydı. Durumu bu şekilde tahlil eden Melik Efdâl Haleb'te bulunan kardeşi Melik Zâhir'e de haber yollayarak amcalarıyla ortak hareket etmenin önemini vurgulamıştı. Aksi takdirde ne kendisi Dımaşk'ta ne de Melik Zâhir Haleb'te zor tutunurdu. Bu sebepten amcaları Melik Âdil'in komutası altına bir birlik teçhiz edip el-Cezîre'ye doğru yola çıkardılar. Musul hâkimi İzzeddin Mesud Selahaddin'in ölüm haberine oldukça sevinmişti. Emirleriyle yaptığı istişare sonucunda Erbil hâkimi Muzafferüddin b. Zeyneddin'i, Ceziret-i İbn Ömer (Cizre) hâkimi olan yeğeni Sencerşah'ı ve kardeşi Sincar ile Nusaybin hâkimi İmadeddin Zengî'yi de kendi safına dâhil ederek Eyyûbî ailesine karşı harekete geçmeyi planladı. Kendisine karşı duran olursa topraklarını ilhak etmeyi de hesaba kattığında İzzeddin Mesud'u durdurabilecek bir güç olamazdı. Bu müttefiklik fikrini Dımaşk yakınlarında bulunan Melik Âdil'in şaşırtmalı mektubu engelleyecekti. Mektubunda Mardin Artuklularının çıkardığı kargaşayı bastırmak üzere Melik Efdâl'in Emiri olarak Mardin üzerine yürüdüğünü yazan Melik Âdil müttefik Zengî gücünün hedefini şaşırtmayı başardı. Bu esnada Harran civarında bulunan Melik Âdil Dımaşk güçlerinin de kendisini takviye etmesiyle gücünü arttırdı. Bunun üzerine kandırıldığını idrak eden İzzeddin Mesud Nusaybin'e giderek kardeşi İmadeddin ile buluşup gücünü perçinledi. Daha sonra iki kardeş Urfa yolundan Sincar'a gittiler.

Bu esnada Melik Âdil de Sincar yakınlarında konaklamıştı. Melik Âdil Zengîlerle savaşa tutuşmaktan çekindiğinden harekete geçmedi. İzzeddin Mesud bu yolculuk

esnasında hastalanmış ve şiddetli ishalden ötürü çok kan kaybetmişti. Bu şekilde ilerleyemeyeceğinin farkına vardığından 3 Temmuz 1193'te Musul'a döndü. Bu hastalıktan kurtulamayan İzzeddin Mesud bir süre hasta yattıktan sonra 30 Ağustos'ta hayatını kaybetti. İzzeddin Mesud'un ölümü Eyyûbîlere karşı Zengî birliğini sağlayacak bir Emir'in ortadan kalkması demekti.⁷⁷⁶ Ahlât hâkimi olan Seyfeddin Begtemür de bu yıl içinde hayatını kaybetti.⁷⁷⁷ Bir bakıma bu ölümler Selahaddin döneminin siyasilerinin yerine yenilerinin ikâmesi anlamını taşıyordu. Bilhassa İzzeddin'in ölümü Zengî müttefik güçleri Eyyûbîlere karşı güçsüz kılmıştı. İzzeddin Mesud'un ölümünden sonra Musul yönetimine oğlu Arslanşah geçmiş ve onun akıl danışmanlığını Mücahidüddin Kaymaz üstlenmişti.⁷⁷⁸ Zengî tehlikesi geçtikten sonra Mısır hâkimi Melik Aziz Dımaşk'ta bulunan ağabeyi Melik Efdâl üzerine yürümüş ve amcası Melik Âdil'den de askeri yardım talep etmişti. Daha sonra Melik Âdil ile beraber Haleb, Hama ve Hıms askerleri de yardıma gelince Melik Aziz'in Dımaşk'ı alması aile fertleri arasında çok isabetli bir karar olarak görülmemiştir. Çünkü Melik Aziz Mısır ve Dımaşk'ı birleştirdiği takdirde Melik Âdil başta olmak üzere diğer aile fertlerinin ikta bölgeleri de Melik Aziz'in saldırısına uğrayacağından iki kardeşin arası yapılarak Melik Aziz'in Mısır'a dönmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁷⁹

Kardeşler arası bu çıkar çatışmaları Eyyûbîlerin hayrına gözükmemekteydi. Melik Aziz Dımaşk'ı ele geçirmeyi kafasına koyduğundan ikinci kez Melik Efdâl üzerine yürüdü (1195). Melik Aziz Mısır'da yönetime gelince büyük amcasından kalma Esediye birliklerine yüz vermezken; Memalik-i Nasırıyye olarak adlandırılan babasının döneminden kalma askeri birliği önemli mevkilere getirmekteydi. Bu durum da Mısır askeri gücünü Melik Aziz aleyhine zayıflatmaktaydı. Esediye birlikleri Melik Âdil ve Melik Efdâl'e haber yollayarak Mısır'a yürümelerini istediler. Bu esnada saf değiştireceklerdi ve Melik Aziz güçsüz duruma düşüp Mısır'ı kaybedecekti. Plana göre Melik Efdâl Mısır'da yönetime gelirken Dımaşk'ı da amcası Melik Âdil'e bırakacaktı. Ancak Melik Âdil yeğeni Melik Efdâl'in Dımaşk'ı

⁷⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 589-592; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 75; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 320-321.

⁷⁷⁷ İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 76; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 176.

⁷⁷⁸ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 176.

⁷⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 9, 598-599; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 178.

kendisine vermemesinden korktu. Bu sebepten Mısır üzerine kesin bir yürüyüş yapılmasını engelledi. Melik Aziz ise bu şartlar altında Dımaşk'a giremeyeceğini anlayınca Mısır'a geri döndü.⁷⁸⁰ Görüldüğü gibi Melik Âdil yeğenleri arasında herhangi birinin kendi aleyhine olacak şekilde güçlenmesini istememektedir. Bu durumda kardeşlerin yönetiminde olan Mısır, Dımaşk ve Haleb üçgeni Selahaddin devrinde olduğu gibi birleşime gidemeyecektir.

Melik Efdâl amcası Melik Âdil'in babası devrinde yaptıklarını ve Selahaddin Eyyûbî'nin Melik Âdil'e ne denli kıymet verdiğini biliyordu. Bu sebepten Melik Efdâl amcası Melik Âdil'e çok güveniyordu. Bu konuda Haleb hâkimi olan Melik Zâhir Gazi ağabeyini amcalarına karşı temkinli olma noktasında uyarıyordu. Melik Zâhir ağabeyini, *“ben onu senden daha iyi tanırım ve senden daha yakınımdır. O senin amcan olduğu gibi benim de amcamdır. Üstelik ben damadıyım. Eğer bize hayır geleceğini bilsem and olsun ki ben ona senden daha yakın olurum”* sözleriyle uyarmaktaydı.⁷⁸¹ Melik Âdil yeğeni Melik Efdâl'in kendisine olan bu güvenini iyi bilmekteydi. Bu sebepten Melik Aziz'i ve Mısır güçlerini yanına çekerek onları hep birlikte Dımaşk'a ortak bir saldırı düzenlemeye ikna etti. Dımaşk'ı alınca da Melik Aziz'e vereceğini söyledi. Melik Âdil yeğeni Melik Aziz'i çok rahat ikna edebiliyordu. Böylece Dımaşk'ı Melik Efdâl'den alan Melik Âdil şehrin görünürdeki yönetimini yeğeni Melik Aziz'e verdi. Daha sonra Melik Aziz'in serkeş tavırlarından ve bir sarhoşluk anında Dımaşk'ı tekrar ağabeyi Melik Efdâl'e bırakacağı sözlerinden ötürü Dımaşk yönetimi üzerindeki baskısını arttırdı. Hatta halk arasında Melik Efdâl'in kendisine karşı bir suikast planı içerisinde olduğunu yayarak toplum vicdanını kendi lehine çevirmeye gayret etti.⁷⁸² Melik Efdâl kardeşi Melik Aziz ve amcası Melik Âdil'in kendisine yaptığı bu saldırganlığı Abbâsî Halifesi Nasır'a yazdığı mektubuyla haber etmiştir. Böylece kendi haklılığını toplum nezdinde ve hilafet nazarında gözler önüne sermeye çalışmıştır.⁷⁸³ Görüldüğü üzere Melik Âdil büyük kozunu Selahaddin'in ölmeden evvel veliahtı olarak gösterdiği Melik Efdâl üzerine oynamaktadır. Melik Âdil bu yüzden Dımaşk'ı denetimi altına aldıktan sonra hiç vakit kaybetmeden yönünü Kudüs'e çevirmiş ve burasını da Melik Aziz'le

⁷⁸⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Heyet (çev.), Cilt 10, İstanbul: Ocak yayınları, 2016, 6-8; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 179.

⁷⁸¹ Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 468-469; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 9-10.

⁷⁸² İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 10-11; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 180-181.

⁷⁸³ Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 181.

birlikte ele geçirmiştir.⁷⁸⁴ Melik Aziz'i yanında tutması ise kardeşler arası birleşmenin olmasını zorlaştırmaktadır.

Selahaddin'le 1193 yılında yapılan Haçlı barışı Kudüs Haçlı Krallığı'nın kalıntısı olan Akka Krallığı için önemliydi ve bu barışın bozulmaması için çaba harcanıyordu. Selahaddin Eyyûbî'nin oğlu Melik Aziz babasından sonra Henri de Champagne ile mevcut anlaşmayı yenilemiş ve barış süresini uzatmıştı.⁷⁸⁵ Trablus Haçlı Kontluğu ise Selahaddin'in ölümünü fırsat bilerek Cübeyl'i Müslüman güçlerin elinden almayı başarmıştı.⁷⁸⁶ Eyyûbî ailesi bu sırada kendi içlerinde verdikleri mücadeleden ötürü buna pek ses etmemişlerdir. III. Haçlı seferinde Alman Kralı'nın ani ölümü ve bu sefer esnasında Almanların, İngiliz ve Fransızlara nazaran daha pasif kalması Kral VI. Henrich'i üzmekteydi. Bu üzüntünün verdiği şevkle Haçlı gayesine bir hizmet aşkının yanında Henrich, Almanların Haçlı siyasetinde baskın olmasını da istemektedir. Bu yüzden Suriye'de bulunan Haçlılara destek olması için çoğunluğu Hohenstaufen Hanedanlığı'ndan oluşan soylulardan derlediği birliği Akka'ya gitmeleri için yola çıkardı. İlk ekip 1197 Ağustos'unda Akka'ya ulaştı. Sefere katılan düklerden bazıları Kıbrıs'ta kalmıştı. Çünkü yeni Kıbrıs Kralı Amaury'nin tac takma törenine denk geldiklerinden bu merasimde bulunmayı yeğlemişlerdi.⁷⁸⁷ Alman Haçlılarının geldiği esnada Akka Krallığı için önemli bir tehdit unsuru oluşturan mesele Beyrut Emiri Usame idi. Usame Beyrut şehrinin yönetimini üstlenmiş ve burada oluşturduğu küçük çaptaki savaş gemileriyle denizden Haçlılara saldırı düzenleyerek korsanlık faaliyetleri yapmaktaydı. Bu konuyu Haçlılar birkaç defa Melik Aziz'e ve Melik Âdil'e şikâyet etseler de Eyyûbî melikleri bu şikâyeti önemsememişlerdir. Bu esnada gelmiş olan Alman Haçlıları ise yerleşik Haçlı güçleri için bir umut olmuştur. Melik Âdil Alman Haçlılarının geldiğini öğrendiğinde Mısır, el-Cezîre ve Musul'dan takviye güçler isteyerek saldırı hazırlıklarını başlatmıştır. Melik Âdil'in ordusu ilk olarak Yafa üzerine yürümüş ve şehri zorlanmadan Haçlılardan almıştır. Frankların ani bir hücumla geçmeyip Yafa'yı kaybetmeleri ise kaderin bir tecellisidir. Şöyle ki Akka Kralı Henri Yafa'nın kuşatıldığını duyunca Alman Haçlılarından müteşekkil öncü bir kuvveti önden

⁷⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 12.

⁷⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 13.

⁷⁸⁶ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 229; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 86.

⁷⁸⁷ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 80; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 86.

yollamıştı. Kendisi de ordusunun ücretlerini peşinen verip ve birkaç önemli işi hallettikten sonra ertesi gün yola çıkmayı planlamıştı. Ancak akşam yemeği esnasında ellerini yıkarken kaldığı kulenin üst katındaki pencereden düşmesi sonrasında hayatını kaybetmesi Yafa'nın Müslümanların eline geçişini hızlandırmıştı. Kont Henri'nin bu ölümü biraz şüphelidir. Ernoul'da anlatılana göre: Kont pencereden sıçrayıp aşağı düştüğü zaman eline su döken hizmetçisi de ardından atlamış ve Kont'un üzerine düşen hizmetçi ufak bir kalça kırığıyla durumu atlatırken Kont hayatını kaybetmiştir. Bu durum Kont'un düşmesinden sonra hizmetçinin kendi canından korkarak ardınca atladığı izlenimini uyandırır. Ya da hizmetçi Kontu önce itip ardından onun üzerine düşecek şekilde atlayarak hayatta kalmayı başarmış olabilir. Her halükarda bu ölüm Haçlılar için kayıp olmuştu. Kont'un defninden sonra geride kalan karısı Akka yönetimini mecburen devralmıştı. Melik Âdil de Haçlıların bu sorunlarından dolayı yavaş hareket etmelerini fırsat bilerek hızlıca Beyrut'a haber gönderip şehrin tahkimatının yıkılmasını ve Haçlıların burayı alsalar bile Beyrut'ta kalamamalarını planlamıştı. Ancak Usame şehrinin harap olmasını istemediğinden Beyrut'u koruyacağına dair Melik Âdil'e güvence vermiştir. Böylece Âdil, Sayda ve civarına saldırı düzenlerken Haçlılar da Beyrut önlerine gelip şehri kuşatmışlardır. Usame Haçlıların saldırılarına direnme sözü vermiş olsa da bunu başaramayıp şehri terkedince Haçlılar kolaylıkla Beyrut'a girmişlerdir. Buradan Tıbnin kalesi üzerine yürüyen Haçlılar burasını muhasara edince Melik Âdil çevre bölgelerden asker takviyesi yaparak Tıbnin'e yardıma gitmiştir. Haçlılar bu kuşatmayı devam ettirse de Henri'nin ölümü sonrasında Krallığın bir kadın tarafından (Henri'nin karısı) idare edilmesi sorunu Haçlıları kendi aralarında fikir ayrılığına düşürmüştü. Bundan ötürü bazıları Kıbrıs Kralı Amaury'e haber yollayıp Henri'nin karısıyla evlenmesini salık vermişlerdir. Bu sırada Kış ayının bastırması ve Eyyûbîlerin kendi içindeki çıkar çatışmaları da olunca her iki taraf için barış görüşmelerinin yapılması aciliyet gerektirmişti. Nihayetinde Melik Âdil'in Haçlılarla görüşmesi sonrasında savaşa son verilmiş ve barış yapılmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Yafa Eyyûbîlerde kalacak; kolaylıkla ele geçirilen Beyrut ise Haçlılarda kalacak ve Sayda iki taraf arasında taksim edilecek. Böylece her iki taraf topraklarına geri döneceklerdir (Haziran-Temmuz 1198). Anlaşmanın süresi 5 yıl 8 ay olacaktır.⁷⁸⁸

⁷⁸⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, Cemaleddin Şeyyal (Tahkik), İskenderiye, 1960, 74-78; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 13-15; Ebu'l Fida,

Çok müstahkem bir kale olan Beyrut Kalesi'nin kayda değer bir zorluk çekilmeden alınması Haçlıları sevindirmişti. Beyrut Kalesi'nin alınmasına dair Lorraine ve Brabant dükü olan I. Henry'nin kaleme aldığı bir mektupta yazılanlara bakılırsa bu başarı Haçlıları cesaretlendirmişti. Bundan sonra ordu çok yakın bir zamanda kutsal Kudüs'ü ele geçirmeyi ummaya başlamıştı. Bu yüzden Henry'nin Köln Başpiskoposuna yazdığı mektupta "*Hıristiyanlık davasına yardım etmeye herkesi zorlayın. Dahası herhangi biri vaat edilmiş topraklarda kalmak isterse, o topraklarda onlara yeterli kazançlar tahsis etmeye*" vesile olacağız demektedir.⁷⁸⁹ Görüldüğü üzere Alman Haçlıları Avrupa'dan yeni Haçlı güçlerinin gelmesi sonrasında Kudüs'e yürüyebileceklerini vurgularken aynı zamanda gelen Haçlıların istihdamı noktasında onlara teminat da vermektedirler. Haçlıların bu cesareti kendilerinde bulmalarında Eyyûbîlerin iç mücadelelerinden kaynaklı olarak Haçlılar karşısında atıl kalmalarının etkisi aşikârdır.

Kral Henri'nin ölümüyle Akka Kontluğu önemli bir dönüşüm yaşayacaktır. Bu ölümle beraber III. Haçlı seferi sonrasında Haçlıların yönetimine giren Kıbrıs adasıyla Akka Krallığı'nın birleştirilmesi fikri Haçlılar için büyük bir fırsat olmuştur. Kral Amaury'nin Henri'nin dul kalan eşi Isabella ile evlenip Akka ile yönetimini birleştirmesi bundan sonraki Haçlı gücünü arttıracaktır. Kıbrıs gibi Doğu Akdeniz siyasetinde etkin olan bir adanın Suriye sahilindeki yerleşik Haçlılarla siyaseten birleşmesi stratejik açıdan Haçlıların elini güçlendirecektir. Beyrut'un Usâme'nin elinden alınmasında da Amaury'nin baskın karakteri etkili olmuştur. Kıbrıs ve Akka Kralı olarak Amaury'nin Beyrut'un alınması sonrasında Melik Âdil ile yaptığı barış ise onun Suriye topraklarındaki ilk diplomatik icraatı olmuştur.⁷⁹⁰ Melik Âdil ise bu barış sonrasında Akdeniz ticaretini geliştirebilmek adına İtalyan denizci devletlerle ticari ilişkiler geliştirmeyi hesaplıyordu.⁷⁹¹

Melik Âdil Selahaddin'den sonra Eyyûbî ailesinin en güçlü lideriydi. Haçlılarla yapılan barışta başat rol oynadıktan sonra Mardin Artukluları üzerine sefere çıktı.

el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer, Cilt II, 182-183; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 230-237; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 87-88; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 80-86; Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 173-177.

⁷⁸⁹ Çalışır, **Denizsızı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 70-71; Munro, **Letters of The Crusaders**, 22-23.

⁷⁹⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 233-237.

⁷⁹¹ Ephrem-Isa Yousif, **Süryani Vakanüvisler**, 260.

Mardin Kalesi hâkimi Hüsameddin Yavlak Arslan idi ve yaşı küçük olduğundan idareyi babasının önemli bir memlûkü olan Nizameddin Yarankuş üstlenmişti. Melik Âdil'in Mardin'in varoşlarına yaptığı saldırıda askerler halka pek çok kötülükte bulundular.⁷⁹² Melik Âdil kuşatmayı sürdürdüğü esnada Mısır hâkimi olan yeğeni Melik Aziz'in ölüm haberini aldı (Kasım 1198). Bunun üzerine süratle kuşatmayı kaldırarak geri çekilmesi istendi. Mısır'ın Melik Âdil yanlısı Emirlerinden gelen habere göre Melik Âdil Mısır'a geldiği takdirde idareyi zorlanmadan ele geçirebilirdi.⁷⁹³ Melik Aziz'in ölümü üzerine Mısır'ın başına kimin geçeceği konusunda Mısır ordu mensupları ikileme düştü. Esediye ordu mensupları ve Kürt Emirler Melik Efdâl'in Mısır'a gelerek yönetimi devralmasını isterken; Nasıriye ismiyle anılan askeri grup Melik Efdâl'den hoşlanmıyorlardı. Bu konuyu danışmak için Mısır'ın ileri gelenleri Selahaddin devrinin önemli devlet adamı olan Kadı Fâdıl'a danışmaya gittiler. Bundan sonra yönetime kimin gelmesi gerektiğini ona sordular. Kadı Fâdıl ise Melik Efdâl'in bu göreve uygun olduğunu onlara söyledi. Bunun üzerine Melik Efdâl'i yönetim bölgesi olan Sarhad'dan getirmek için gizlice bir ekibi yola çıkardılar. Ocak 1199'da Bilbis'e giren Melik Efdâl kardeşi Melik Aziz'in çocuk yaştaki oğlu Melik Mansur'a naib olarak Mısır yönetimini devraldı. Haleb hâkimi olan Melik Zâhir ağabeyine haber göndererek, amcası Melik Âdil'in toprağı olan Dımaşk'a yürümesini tavsiye etti. Melik Zahir'in bu fikrini Hıms hâkimi olan amcaoğulları Esedüddin Şirkûh da desteklemekteydi. Melik Âdil bu sırada Mardin kuşatmasında olduğundan kolaylıkla Dımaşk'ı ele geçireceklerini kestirmekteydiler. Melik Efdâl bu fikri yerinde bularak Dımaşk'ı muhasara etmek için yola koyuldu. Melik Efdâl'in ordusu 10 Haziran 1199'da Dımaşk önlerine geldi. Melik Âdil de bu saldırıdan haberdar olmuştu ve Mardin kuşatmasının başına oğlu Melik Kâmil'i bırakarak hemen Dımaşk'a döndü ve Melik Efdâl'den iki gün önce şehre ulaştı. Melik Âdil Mısır, Haleb ve Hıms müttefik güçlerine karşı tedirginlik yaşadığından Mardin kuşatmasında bıraktığı oğlu Melik Kâmil'in de yardıma gelmesi için haber yolladı. Ayrıca Kudüs'te bulunan Nasıriye memlûkleri de Melik Âdil'e yardıma yetişti. Bunun üzerine Melik Efdâl bir süre daha kuşatmayı sürdürse de kesin sonuç alamayacağından geri çekilmeye karar verdi. Aralık 1199'da Dımaşk önlerinden ayrılan Melik Efdâl Mısır'a doğru yola koyuldu. Melik Âdil yeğenleri

⁷⁹² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 22-23; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 183.

⁷⁹³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 24.

tarafından kendisine karşı girişilen bu son ve en güçlü saldırıyı def etmeyi başarmıştı.⁷⁹⁴

Melik Efdâl Dımaşk'tan çekilip Mısır'a giderken Haleb ve Hıms askerleri de memleketlerine dönmüştü. Melik Âdil ise bu çekişmeyi sonlandırmak için Mısır'a yürüme kararındaydı. Hatta Mısırlı Nasıriye birlikleri Melik Âdil'i bu konuda teşvik dahi etmekteydiler. Melik Âdil Mısır önlerine geldiğinde Melik Efdâl ülkenin ikta bölgelerindeki askerleri bile toparlayamamıştı. Melik Âdil ilk olarak Bilbis'e girdi. Buradakiler Melik Âdil'e Bilbis'in surlarını yıkarak Kahire'ye yürümesini ve Melik Efdâl'i yenilgiye uğratmasını tavsiye ettiler. Bu tavsiye üzerine Melik Âdil Kahire üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Melik Efdâl bu saldırı karşısında ne yapacağını danışmak için Emirleriyle bir toplantı yaptı. Toplantıdan çıkan sonuç ise Melik Efdâl'in bazı yerler karşılığında Mısır'ı amcasına bırakmasıydı. Melik Efdâl de amcası karşısında savaşmanın başarı getirmeyeceğini görmekteydi. Bu sebepten ötürü bir elçilik heyetini amcasıyla konuşmaları için ona gönderdi. Talebi ise Mısır'ı amcasına vermenin karşılığında eski yönetim merkezi Dımaşk'ı tekrar almak oldu. Bu talebi Melik Âdil kabul etmeyince Melik Efdâl isteklerini biraz daha yumuşattı ve Mısır karşılığında Dımaşk'tan vazgeçip Harran ve Urfa'nın kendisine verilmesini istedi. Ancak amcası Melik Âdil yeğenin bu talebini de kabul etmedi. Daha sonra Melik Efdâl amcasından Meyyafârikîn, Hani ve Cebel-i Cûr'u (Cûr Dağı) istedi. Melik Âdil bu isteği kabul etti ve anlaşma sağlandı. Daha sonra amca yeğen bizzat görüştü ve Melik Efdâl Mısır'dan çıkarak Sarhad'a gitti. Melik Âdil 6 Şubat 1200'de Kahire'ye Mısır'ın yeni hâkimi olarak girdi. Melik Âdil'in Kahire'ye girdiği gece Selahaddin devrinin en önde gelen fikir adamı Kadı Fâdıl hayata gözlerini yumdu.⁷⁹⁵ Bu bile Mısır'da Selahaddin devrinin artık tamamen kapandığını simgelemektedir.

Melik Âdil Mısır'a ilk girdiğinde Melik Aziz'in oğlu Melik Mansur'a atabey olduğunu ve bu çocuğun hakkına vasi olacağını ifade etmişti.⁷⁹⁶ Bunun üzerinden

⁷⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 24-28; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 186-187; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 471; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 93-94-98.

⁷⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 35-36; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 108-109; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 187; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 472; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 150-151; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Cilt 12, 939-940.

⁷⁹⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 110; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 151.

çok geçmeden asıl niyetini ortaya koyan Melik Âdil Mısır'da Melik Mansur adına okunan hutbeyi kendi adına çevirdi.⁷⁹⁷ Mısır sikkelerini de kendi adına bastıran Melik Âdil kendisinden sonra oğlu Melik Kâmil'i Mısır'a vâli tayin etti.⁷⁹⁸ 1200'de Melik Âdil'in Mısır'a yerleşmesi bundan sonra Mısır merkez Eyyûbî ailesinin Sultanlarının Selahaddin oğullarından kardeşi Melik Âdil'in soyuna geçmesi demektir. Melik Âdil'in saltanatı kendi soyuna bağlayan hamlesine karşılık Melik Efdâl ve Melik Zâhir tarafından önce Dimaşk ardından Mısır'ın alınması yolunda bir anlaşma yapıldı. Bunun için ilk etapta Dimaşk alınacak ve Suriye güçleriyle Mısır'a yürünecekti. Ancak kardeşlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları onları amcalarına karşı savaştan alıyordu. Bu sebeple başlanılan işte ne Dimaşk alınabildi ne de Mısır'a yönelindi. Sonrasında amcaları Melik Âdil ile anlaşan Melik Efdâl ve Melik Zâhir Dimaşk'tan çekildiler.⁷⁹⁹ Bundan sonra Melik Âdil'in ülke içinde büyük sultan olma durumu daha da güçlendi. Ayrıca Selahaddin sonrası girilen bu mücadelelerde Nasırıye ve Eseye birliklerinin siyasette etkin rol oynamaları Mısır tarihi açısından gelecek yıllar adına önemli sinyaller taşıyordu. Askeri güçlerin siyasette bu denli aşikâr tavır takınmaları Eyyûbîler döneminde askeri darbelerle sebebiyet verirken; Eyyûbîler içinde oluşumunu tamamlayamamış memlûk güçlerinin de bir devlet çatısı altında birleşmelerine imkân tanyacaktır.

Melik Âdil'in Mısır'da yönetimi ele geçirdiği 1200 ve akabinde 1201 yılı Nil nehrinin yeterinden fazla taşmasından ötürü tarım arazilerinin zarar görmesine sebebiyet vermişti. Mısır halkı korku ve endişe içindeydi. Şiddetli açlık nedeniyle ölümler yaşanmaktaydı. Hatta o dereceye gelmişti ki hayatta kalmayı başaranlar ölü eti ve köpek yemek zorunda kalmışlardı.⁸⁰⁰ Melik Âdil zorlukla ele geçirdiği Mısır yönetiminin sosyal sorunlarıyla karşı karşıyaydı ve bu durumda önceliği iç refahın sağlanması olmalıydı. Abdüllatif Bağdadî 1202 yılı olaylarını anlatırken,

⁷⁹⁷ Ebu Şame, *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyye ve's-Salahiyye*, Cilt 4, 460; el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 152; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 472; Kaya (ed.), *Bir Eyyubi Melikinin Portresi: Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin Eyyubi, Eyyubiler: Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, 41; Humphreys, *From Saladin to The Mongols*, 116.

⁷⁹⁸ Bedreddin Mahmud el-Aynî, *Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 3, Kahire: Dârül Kütüb, 2007, 104; el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 152.

⁷⁹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 39-41; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 472-474.

⁸⁰⁰ Abdüllatif el-Bağdadî, *Kitabu'l-İfâde ve'l-İtibâr*, 85.

Mısır'da açlıktan ölenlerden ve hayat pahalılığının devam ettiğinden bahsetmektedir. Bu müşkil durum karşısında her sınıftan insanın zor durumda olduğunu yazmaktadır. Açlık ile gelen ölümlerden ötürü salgın hastalıkların olduğu ve vebadan Feyyum, Dimyat, İskenderiye'de pek çok insanın öldüğü ifade edilmektedir.⁸⁰¹ Gerek Eyyûbî iç çatışmaları gerekse de Mısır'ın ekonomik kaynaklı sosyal sorunları Melik Âdil döneminin Haçlılarla olan ilişkilerinde barışçıl bir sürecin başlayacağını sinyallerini taşımaktadır.

3.1.1. IV. Haçlı Seferi ve Eyyûbîler

Haçlı seferi iştiağıyla yanıp tutuşan Alman İmparatoru VI. Henrich 1197'de ölmüştü. Ardında yaşlı bir İmparatoriçe ve tahta geçemeyecek kadar küçük bir çocuk (Friedrich)⁸⁰² bırakmıştı. Kraliçe bunun üzerine ülkenin önde gelenlerinden zor da olsa oğluna biat etmelerini sağlamış ve Papa'ya bir mektup yollayarak ülkesine ve varisi olan oğluna sahip çıkmasını talep etmişti. Papa bunun üzerine Sicilya'ya haber yollayarak üç kardinali vazifelendirdi. Daha sonra taht namzeti çocuk Sicilya'nın başkenti Palermo'ya getirilerek koruma altına alındı. Almanya bir anlamda Papalığın güdümüne girmiş durumdaydı.⁸⁰³ İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard zor bela ülkesine döndüğü III. Haçlı seferi sonrasında Fransa ile mücadelesine kaldığı yerden devam etmişti. Daha sonra Fransa Kralı Philippe ile yaptığı savaşlarda da umduğunu bulamamış ve barış yapmak zorunda kalmıştı. Ayrıca Richard Almanya'da Henrich ölünce yerine Poitiers Kontu olan Otto'nun gelmesini istemişti. Çünkü Otto yeğeniydi ve ona sözü geçeceğinden Almanya İmparatorluğu üzerinde söz sahibi olabilirdi. Richard'ın bu arzusu Almanya'da bazı sorunlar yaşansa da gerçekleşti; lakin Richard Otto'nun Krallığını manipüle edebilecek kadar bile yaşayamadı. Kendi iç sorunlarıyla ilgilendiği ve yerel bir baronunun kalesini kuşattığı esnada fırlatılan

⁸⁰¹ Abdüllatif el-Bağdadî, *Kitabu'l-İfâde ve'l- İtibâr*, 96-98.

⁸⁰² Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 242-243: Friedrich'in annesi ona hamileyken oldukça ileri bir yaşta idi. Bu yüzden bir çocuk doğurmuş olabileceğine kimse inanmadı. Oğluna biat edilmesini istediğinde ise krallığın önde gelenleri kadına çocuğun kendisinden olduğuna ikna etmesini salık verdiler. Bunun üzerine Kraliçe azizler üzerine yemin ederek krallık veliahtı olan bu çocuğu kendisinin doğurduğunu söyledi. Azizler üzerine yemin etmesi ise inandırıcılık noktasında bağlayıcılık arz etmiştir.

⁸⁰³ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 242-243; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 96-97.

bir okla yaralanan Richard Mart 1199'da öldü. Kendisinden sonra kardeşi Yurtsuz John ve yeğeni Arthur İngiltere'nin mirası üzerinde çatışmaya başladılar.⁸⁰⁴ Almanya'da tüm karşı çıkmalara rağmen Otto tahta çıkmıştı; İngiltere ve Fransa Krallığı on yıllardır sürdürdüğü çatışmalardan olumlu sonuçlar elde edememişti. Ayrıca İngiltere'nin güçlü Kralı Richard da hayatını kaybetmişti. Görünüşe bakıldığında Fransa daha iyi durumdaydı. Ancak Avrupa'daki bu parçalı durumu yeniden Haçlı ruhu toparlayabilirdi. Yeniden Haçlı olma ruhuna kaynaklık edecek moderatör ülke ise Fransa olacaktı.

Bizans İmparatorluğu Isaac Angelos döneminde Eyyübîler ile iyi ilişkiler içindeydi. Selahaddin'in ölümü sonrasında Isaac da tahtta çok kalamayacak ve kardeşi Aleksios'un darbesiyle tahtını kaybedecektir. Bir av esnasında kumpasa getirilen Isaac imparatorluk çadırının içinde kardeşi Aleksios'un kendisini İmparator ilan ettirdiğini görecektir. Aleksios'a yardım edenler arasında Isaac'tan aradığını bulamayan Teodoros Branas, Georgios Palaiologos, Ioannes Petraliphas gibi isimler vardır. Niketas bu Aleksios destekçilerini zayıf karakterli adamlar olarak nitelendirir. Isaac kendisine karşı bu girişimi görünce kaçmaya çalışsa da başarılı olamaz ve yakalanır (1195). Bir manastırda gözlerine mil çekilmek suretiyle kör edilen Isaac'ın bundan sonra esaret hayatı başlamıştır. Isaac tahttan indirildiğinde kırk yaşındaydı. Aleksios böylece çok zorluk yaşamadan Bizans İmparatorluk tacını ele geçirmişti.⁸⁰⁵

III. Aleksios'un Bizans'ta tahta çıktığı dönem esnasında Bizans'ın en zor yıllarının başlangıcını simgelemekteydi. Bilhassa 12. yüzyılın son çeyreğinde daha baskın olan İtalyan denizci devletler Bizans'ı elde ettikleri ticari imtiyazlarla zora sokmuşlardı. Yerel halktan daha iyi şartlarda olan imtiyazlı denizci devletler (Ceneviz, Piza ve son zamanlarda istediğini tam alamasa da Venedik) Bizans'ta sorun çıkartacağı benziyordu. Bizans'ın imtiyazlar vererek bazen dizginlediği ve bazen de kendi aralarında rekabete teşvik ettiği bu devletler Bizans'ın sonunu getirecek gibiydi. Isaac hükümdarlık süresi boyunca Akdeniz hâkimiyetinde üstün konuma gelmek isteyen Normanlardan çekindiği kadar Haçlı akınlarından da çekinmişti. Tahttan indirildiği esnada ise Avrupa'dan yeni bir Haçlı seferi sinyalleri verilmeye

⁸⁰⁴ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 245-248; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 97.

⁸⁰⁵ Niketas Khoniates, *Historia (1180-1195)*, 270-273.

başlanmıştı bile.⁸⁰⁶ Isaac devrinde Bizans'ta bulunan Latinlerin imtiyazları o denli genişti ki yerli tüccarlar ve esnaflar bu denizci Latinlerden nefret ediyorlardı.⁸⁰⁷ Aleksios devrinde ise Venediklilerin ticari faaliyetleri ve onlara tanınan kolaylıklar azaltılırken bu ayrıcalıklı imtiyazlar Pizalılara veriliyordu. Aleksios böyle yaparak kendince bir imtiyazlılar dengesi kurmaya çalışıyordu.⁸⁰⁸ Ancak bu durum Venediklileri kızdırmaktaydı: “ *Romalılarla uzun süre devam eden anlaşmalarını hatırlayan Venedikliler, kendilerine gösterilen dostluğun şimdi Pizalılara yöneldiğini görmeye tahammül edemiyorlardı. Belliydi ki yavaş yavaş Romalılara karşı olmaya başlamışlardı ve hesabı görmek için uygun zaman kolluyorlardı* ”.⁸⁰⁹ Şimdi imtiyazları azaltılmış olsa da Venedik Bizans karşısında diğer denizci devletlere göre daha tecrübeli ve bu oranda daha çok tehlike arz etmekteydi.

Avrupa III. Haçlı seferinden sonra Kudüs'ün kurtarılması meselesini asla rafa kaldırmamıştı. Aksine Kudüs'ün yeniden Haçlıların eline geçmesini yeni siyasi konjonktüre göre yapılandırmıştı. Haçlılar Kudüs'ü Eyyübîlere bırakmak zorunda kaldıklarından Eyyübîlerin Mısır'da hâkim olmaları önemli bir sorun teşkil etmekteydi. Şöyle ki 1098'de Kudüs ilk ele geçirildiğinde Mısır ve Suriye coğrafyası siyasi istikrarsızlık içindeydi. Bu istikrarsızlık o zaman Haçlıların işine yaramıştı. Şimdi ise Eyyübîler Mısır merkez olmak üzere Suriye'ye hâkim konumdaydı. Bu durum Kudüs'ün yeniden ele geçirilmesi kapsamında Haçlıların işini daha da zorlaştıracağına benziyordu. Bu sebepten Haçlılar Kudüs'ü ele geçirmenin Mısır'ı ele geçirmekle gerçekleşeceğini idrak etmiş vaziyetteydiler. Zira Mısır cephesinden güvende olunmadan Kudüs alınamazdı; alınsa dahi elde tutulamazdı. Bu minvalde gelişen düşünce IV. Haçlı seferine tesir ettiği gibi Eyyübîler çağında gerçekleştirilen bütün Haçlı seferlerini de derinden etkileyecektir.

III. Haçlı seferinin hedefine ulaşamaması sonucunda ilk yakarışlar öncesinde olduğu gibi tabandan azizler sınıfından geldi. Fransa'da Foulques de Neuilly adında bir aziz çıkararak halka Hıristiyanlığın kutsallarını mucizevi bir şekilde anlatmaya başladı. Kısa sürede Fransa'da ünü yayılan bu adamı Papa III. Innocentius yeni bir Haçlı seferinin çağrısı adına vazifelendirdi. Ardından Papalık makamınca yapılan bildiriye

⁸⁰⁶ Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 241-247.

⁸⁰⁷ Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 252.

⁸⁰⁸ Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 260; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 383.

⁸⁰⁹ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, Işın Demirkent (çev.), İstanbul: Dünya yayınları, 2004, 105.

göre Haçlı olmayı kabul edenler günah çıkarma şansına sahip olacak ve günahlarının hepsi affolunacaktı. Bu genel seferberlik çağrısıyla 1199'da Fransa'da Hanedanlığa bağlı Champagne ve Brie Kontu Thibaut ve Chartres Kontu Blouis Haçlı yemini ettiler. Bu genç adamların Haçlı olmaları Fransa'da geniş topraklara sahip kontların, önemli piskoposların ve mareşallerin Haçlı yemini edeceği bir silsilenin başlangıcı oldu. Bu esnada yemin edip Haçlı olanların içinde Champagne mareşali olan ve IV. Haçlı seferinin ana kaynağını yazan Geoffroi de Villehardouin de bulunmaktaydı. Fransa kendi içinde birleştiği yeni Haçlı seferi yapma düşüncesini Venedik'e bildirmek için 6 kişiden oluşan bir haberci ekibini yola çıkardı, Villehardouin'in de içinde bulunduğu bu ekip Şubat 1201'de Venedik'e ulaştı.⁸¹⁰ Fransa'nın Venedik'e haberci göndermesi, düzenlenmesi kararlaştırılan Haçlı seferinin lojistik sorununun çözümüne ilişkin yardım çağrısından kaynaklanmaktaydı. Çünkü karadan gitmek hem zor hem de zahmetliydi; oysa denizden daha çabuk ve daha az kayıpla gidilebilirdi. Bu amaçla giden haberciler Venedik Doju Enrico Dandolo'ya Kudüs'ü yeniden fethetmek için oluşturulan Haçlı ordusuna savaş gemileri tahsis etmesini rica ettiler. Bu teklif Venedik için de iyiye işaret ediyordu, çünkü bu durum Dandolo'ya ve ülkesine hem dünyevî hem de uhrevî fayda sağlayacağına benziyordu. Dandolo gelen heyetle yaptığı görüşmeler sonrasında bazı şartlarla onların isteğini kabul etti. Yapılan anlaşma şartlarına göre: Venedik 4500 at ve 9000 seyisi taşıyabilecek kapasitede yelkenli inşa edecek, 4500 şövalye ve 20.000 yaya Haçlıyı da navelerde Doğu'ya taşıyacak. Sefere katılan Fransız Haçlıları kendilerine ve atlarına 9 ay boyunca yetecek kadar erzağı yanlarında bulunduracak. Tüm bu gemi yapımı ve taşıma ücreti olarak ise Haçlılar at başına 4 mark ve adam başına 2'şer mark olmak üzere borçlarını ödeyecekler. Bunun yanında Venedik silahlı ve levazımatlı 50 kadırgayı Haçlıların hizmetine sunacaktır. Sefer boyunca karada ve denizde toprak yahut nakit, ele geçirilen her ne olursa ganimetin yarısı Venedik'e verilecektir. Bu

⁸¹⁰ Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, Ali Bertkay (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası yayınları, 2016, 3-6; Geoffroi de Villehardouin, **Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest**, 2002, 4-6; Villehardouin- De Joinville, **Memory of the Crusades**, Frank Marzials (Translated by), Londra, 1908, 1-4; Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, Ali Bertkay (çev.), İstanbul: İletişim yayınları, 2001, 37-40.

şartlar altında anlaşma sağlanacak ve 1202'de yola çıkılmak üzere Venedik ile anlaşılacaktır.⁸¹¹

Venedik'in Haçlıları Doğu'ya taşıyacağımin teminatını verdikten sonra onları daha Doğu'ya getirmeden Melik Âdil ile bir ittifak yapmış olması ihtimal dâhilindedir. Ernoul'a göre Melik Âdil Haçlı seferi hazırlıklarından haberdardı ve bunun için Venedik ile irtibata geçmiştir. Bir elçilik heyetini Venedik Doju'na göndererek selamlarını iletmekle birlikte; Venedik'e Mısır'a karşı herhangi bir Haçlı seferi yapılmaması karşılığında İskenderiye Limanı'nda büyük imtiyazlar tanıyacağını söylemiştir. Böylece Melik Âdil ülkesini Haçlı tehdidine karşı taşıyıcı güç olan Venedik cephesinden aldığı teminatla koruma yolunu tutmuştur. Elçiler Venedik ile görüşmelerini yapıp olumlu haberlerle geri dönmüştür.⁸¹² Venedik Doju Dandolo'nun Eyyûbîleri yakından müşahedesi daha önceki yıllara dayanmaktaydı. Dandolo Hıristiyanların düşmanı Selahaddin Eyyûbî'nin ölümünün ardından İngiltere Kralı Richard'a yazdığı mektupta Eyyûbî ailesinin birbirleriyle olan mücadelesinden ve anlaşmazlıklarından bahsediyordu. Ayrıca Dımaşk'ın ve Mısır'ın ayrılıkçı tutumlarını da iyi gözlemlemekteydi.⁸¹³ Dandolo'nun bu bilgisi muhtemelen Venedik tüccarları kanalıyla sağlanmaktaydı. Bu bilgi bize Dandolo'nun Mısır'la olan iletişiminin kuvvetle muhtemel olduğunu gösterir mahiyettedir. Melik Âdil ve Dandolo arasında yapıldığı düşünülen anlaşmanın dönemin Avrupa kronikçisi Villehardouin de geçmeyip Ernoul'da geçiyor olması dikkat çekicidir. Bu durumda ya Venedik yapılan bu görüşmeyi çok iyi saklayıp Avrupa kroniklerine geçmesine müsaade etmedi; ya da bu anlaşma Venedik'e büyük şükran duyan Villehardouin'un gözünden kaçtı. Zira Villehardouin Haçlı seferinin taşıyıcısı olan Venedik ve Doju Dandolo'ya karşı büyük kutsiyet atfetmekteydi. Sonuç itibariyle olduğunu varsaydığımız takdirde bu anlaşma Eyyûbî-Haçlı ilişkileri bağlamında Eyyûbîlere daha fazla yaramıştır. Melik Âdil mevcut Haçlı tehdidine karşılık elini güçlü tutabilmek adına bazı güçlü din adamlarının topraklarını da bu aşamada müsaadere

⁸¹¹ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 7-11; Villehardouin- De Joinville, **Memory of the Crusades**, 4-9.

⁸¹² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 252-254; Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 448-449: Böyle bir ilişki ağının sadece Ernoul'da geçiyor olması ve buna dair bir anlaşma metninin ya da sefâret kaydının olmayışından ötürü Heyd böylesi bir anlaşmayı çok düşük bir ihtimal (veya uydurma) olarak görür. Ancak Eyyûbîlere coğrafya itibariyle yakın olarak bir kronik yazan Ernoul'un böyle bir konuya değinmesi göz ardı edilmemelidir.; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 100-101.

⁸¹³ **Annals of Roger de Hoveden**, Vol II, 294.

etmiştir. Bunu yaparken ise olası bir tehdide karşı devletin imkânlarını daha atik kullanmak amacıyla olduğunu söylemiştir.⁸¹⁴

2 Haziran 1202’de Haçlılar kendi aralarında anlaşıp Venedik’e doğru yola koyuldular. Bu esnada Flandre bölgesinden içinde mahir savaşçıların olduğu bir Haçlı donanması hareket etmişti ve Venedik’te Haçlılarla birleşecekti. Bourgogne ve Lombardiya’dan pek çok atlı asker de halklarının hayır duaları ve gözyaşları eşliğinde Venedik’e doğru yola çıkmışlardı. Talihsizlik yolculuğun ilk evresinde kendini göstermeye başladı ve bazı Fransız Haçlılar Venedik yerine Fransa’nın güney doğusunda bulunan Marsilya şehrine gittiler. Onlar hareket noktası olarak Venedik yerine Marsilya’yı seçmişlerdi. Villehardouin, bu ayrı baş çeken grubun başına gelmeyen kalmadı demektedir. Bu sırada Flandre Kontu Baudouin başta olmak üzere birçok Haçlı da Venedik’e varmıştı. Ancak önceden yapılan anlaşma gereği taşıma ücretine mukabil Venedik’e gelen Haçlı sayısında azalma olduğundan bazı önde gelenler başka limanlardan Doğu’ya gitmenin hem tehlikeli hem de daha pahalı olacağını yaydılar. Yine de Haçlılar bazı liderlerin cömertçe varını yoğunu ortaya koymalarına rağmen Venedik ile anlaştıkları parayı onlara ödeyemediler. Diğer limanlara gidenlerin ardından “*ne büyük bir talihsizlik oldu! Gelselerdi, Hıristiyanlık kazançlı, Türkler kayıplı çıkacaklardı*” dediği rivayet olunur.⁸¹⁵ Bu gelişen durum üzerine Venedik yeni bir şart sunarak Haçlılara imkân tanıdığını söyleyecektir. Bu bağlamda yıllardan beri Macaristan’la sorunlu bölge olarak aralarında anlaşmazlığa neden olan Zara şehrinin ilk etapta ele geçirilmesi karşılığında Haçlıları taşıyacaklarını bildireceklerdir. Venedik Doju Dandolo Zara’nın ele geçirilmesine yardım edildiği takdirde Haçlıların 34.000 mark gümüş tutarındaki borçlarına vade tanıyacaklarını söyledi. Bu anlaşmayla Venedik’ten hareket edecek olan Haçlı ordusunun ilk rotası çizildi. Dandolo da Haçlılara katıldı.⁸¹⁶

Haçlıların yola çıkmaya hazırlandığı esnada inanılması güç bir fırsat Venedik’in ayağına kadar gelmişti. Isaac’ı bir darbe sonucu tahttan indiren III. Aleksios tahta geçerken, İmparator ve oğlunu hapsedmişti. Isaac gözlerinin kör edilmesine rağmen

⁸¹⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs’ün Fethi)**, 253-254.

⁸¹⁵ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 15-18.

⁸¹⁶ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 19-21; Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis’te Haçlılar**, 50-51.

taht için planlarından vazgeçmiş değildi. Oğlunu tahta geçirebilmek adına Alman İmparatorluğu'na gelin verdiği kızı İrene'nin yardımına başvurdu. İrene'yle mektuplaşan Isaac kızına intikamını almasını söyledi. İrene VI. Henrich'in kardeşi Schwaben dükü Philippe ile evliydi. Isaac'ın oğlu genç Aleksios bir yolunu bulup zindandan çıkınca babasının telkinlerinin de etkisiyle doğruca ablasına gidip yardım istemeyi uygun gördü. Önce Sicilya'ya ardından Almanya'ya ablasının sarayına ulaşmayı başaran Aleksios Avrupa'da hazırlıklarını tamamlamak üzere olan Haçlı ordusunu da müşahede etti. Aleksios Bizans tahtını kendisine kazandırmaları karşılığında kutsal toprakların geri alınmasında Haçlılara yardım edeceğini vaat etti. Mısır'a düzenlenecek seferlerin masrafını üstlenmenin yanında 50 adet üç kürekli gemi vermeyi de taahhüt etti. Mısır'a düzenlenecek Haçlı seferine katılabilirse kendisi bizzat katılacak; yok eğer katılamazsa da 10.000 askeri Haçlılara Mısır seferinde destek olması için hazırlayacaktı. Ayrıca Bizans kilisesi Vatikan'ı, yani Roma'nın üstünlüğünü kabul edecekti. Böylece yıllardan beri süren Ekümeniklik çatışmasını Roma kazanacaktı. Niketas'a göre çocukvari olan Aleksios kurnaz Venediklilere kanmıştı “ *hepsinden beteri ve adi olanı ise inancını değiştirmesi ve Latin inancını ve öğretilerini benimsemesini istemeleri idi* ”. Aleksios Bizans adetlerinin yerini Roma adetleriyle değiştirecekti.⁸¹⁷ Aleksios'un Haçlılarla anlaşması Alman kanalına yaramasından çok Venediklilere yarayacaktır. Venedik Doju Dandolo hakkında Niketas'ın söylediği sözler oldukça mantıklı gözükmektedir. Bizans'ın Venedik'i diğer denizci devletlere karşı gözden düşürmesi büyük bir kinin oluşmasına sebebiyet vermişti. Dandolo “ *milletine hakaretin bedeli olarak Romalıların yok olmasını istiyordu* ”.⁸¹⁸

Venedik'ten kutsal toprakları kurtarmak ve Mısır'ı ele geçirmek adına düzenlenip yola revan edilen Haçlı ordusu ilk olarak Macaristan'ın Zara şehrini kuşattı (Kasım 1202). Zara sakinleri eman dilemeye çalışsa da bu konuda başarılı olamadılar. Haçlıların içinden Vaux Manastırı'nın başrahibi olan Gui bu saldırının Haçlı ruhuna aykırı olduğunu ve bu saldırıyı Papa adına yasakladığını söylüyordu. Ancak bu durum Venedik'in hoşuna gitmiyor ve daha önceden Haçlıların verdiği sözü

⁸¹⁷ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 102-108; Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, Bilge Umar (çev.), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat yayınları, 2008, 18-19; Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, 52-53; Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 21-27; J.Julias Norwich, **Bizans (M.S. 1082-1453)**, Selen H. Riegel (çev.), İstanbul: Kabcacı yayınları, 2013, 161-162.

⁸¹⁸ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 106.

hatırlatan Dandolo bu şehrin alınmasında yardımcı olmaları gerektiğini vurguluyordu. Kuşatmanın devam ettiği sırada Macar Kralı Papa'ya mektup yazarak Hristiyanlığa aykırı olan bu davranışa son verilmesini rica etti. Papa da bu duruma çok kızdı ve şehri kuşatanları aforoz etmesi için bir kardinalini Zara'ya yolladı. Bu aforoz edilme meselesi Venedik başta olmak üzere çoğu Haçlı üzerinde önemli bir tesir bırakmadı. Nihayetinde Zara şehri ele geçirildi. Şehirden elde edilen malları Venedik ve Haçlılar yarı yarıya bölüştü. Zara'da kalınan süre boyunca Venedik ve Haçlılar arasında çetin çatışmalar yaşandı. Bu durumu güçlkle aşan Haçlılar Zara'nın alınışını Papa'ya haber vermek için haberci yolladılar. Papa Zara'nın zaptını büyük bir hata olarak değerlendirse de Haçlı ordusundan başka güveneceği bir grup olmadığından onların kutsal yolculuklarına devam etmelerini salık verdi. Haçlılar Zara'dan ayrılmadan önce Almanya'dan aldığı kadirge desteğiyle Aleksios önceden anlaşığı üzere Haçlılara katıldı. Şimdi rota Bizans'tı ve sabık kral namzeti Aleksios tahta geçirilmeliydi.⁸¹⁹ Zara'nın yağmalanmasını hoş karşılamayan bazı önde gelen Haçlı liderleri gruptan ayrılarak bireysel bir şekilde kutsal topraklara geçme kararı aldılar. Bunların başını Flamanlar çekiyordu. Bu Haçlı grubu önce Kıbrıs'a ardından Trablus ve Antakya'ya geçtiler. Müslümanlara karşı önemli başarı sağlayamayan bu grup Antakya Kralı Bohemond ile Ermenistan Krallığı arasındaki savaşta Antakya Haçlılarına destek oldular.⁸²⁰

Haçlıların büyük bir çoğunluğu Zara'dan Bizans üzerine yürüme kararıyla yola çıktılar. Aleksios da yanlarında olduğundan dolayı bu sefer bir anlamda Bizans içişlerine Haçlı müdahalesi anlamına gelmekteydi. Kudüs'ü Müslümanlardan kurtarmak gayesiyle⁸²¹ toplanan Haçlılar önce Bizans işlerini yoluna koyacaklar sonra Aleksios'un vaat ettiği yardımlarla kutsal topraklara ve Eyyübîler üzerine sefer düzenleyeceklerdir. Önceki Haçlı seferlerinden daha doğaçlama gelişen IV. Haçlı seferi Haçlıların Bizans'ı ele geçirince gördükleri manzarayla bugünden bakıldığında doğal seyrinden çıkmışa benzer. Yoksa dönemin kroniklerinden edinilen genel intiba önceki seferlerde olduğu gibi Haçlı ruhunu ve kutsiyetini genel manada taşımaktadır. Bu sebepten baştan beri gayesinden sapan bir Haçlı seferi nitelemesi çok da doğru gözükmemektedir. Zira Zara'dan Bizans üzerine yürüme fikriyatında Aleksios'u

⁸¹⁹ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 22-32; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 255-257.

⁸²⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 257-258.

⁸²¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 61.

tahta çıkarma amacının yanında, Eyyûbî-Haçlı ilişkileri ekseninde değerlendirilmesi gereken husus Dandolo ile Melik Âdil'in daha önceden anlaşmasıdır.⁸²² Burada şu soruyu sormamız yerindedir: eğer Aleksios Haçlılardan yardım istemek için Avrupa'ya gitmeseydi, Haçlılar Bizans içişlerine bu denli karışır mıydı? Esasında bu soru bize Venedik özelinde Haçlı ruhunun sorgulanmasını icab ettirmektedir. Soruyu tersten okuduğumuzda Aleksios'un Avrupa'ya hiç gitmediğini düşündüğümüz takdirde bile Venedik ve Bizans'ın arası ticari imtiyazlar konusunda sorunluymuş ve Bizans'ta mukim olan Venedikli tüccarlar ayaklarına gelen fırsatı değerlendirirlerdi. Buradan şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki Aleksios'un yardım çağrısı Haçlılara bir fırsat vermiş olabilir ama Aleksios bu çağrıyla ortaya çıkmasaydı dahi Venedik taşıyıcılığını yaptığı bu orduyla Zara'dan intikamını alıyorsa Bizans'tan da alırdı. Bu durum onlara göre Haçlı seferinin niyetinden sapması anlamını taşııyordu. Aksine Venedik ve Fransa'nın fikir babalığını yapacağı bir Latin devleti Bizans'ta oluşturulabilirdi. Bu durumda kutsal topraklara daha rahat ulaşım sağlanırdı.

Zara'dan ayrılan Haçlı ordusu Bizans üzerine harekete geçti ve Haziran 1203'te önce Kadıköy'e ardından Üsküdar'a ulaştılar. Haçlıların Bizans önlerinde belirmesi İmparator III. Aleksios'u oldukça tedirgin etti. Aleksios Haçlılara bir elçi yollayarak Haçlı soylularına hitaben şunları söylemiştir: "Sizin buralara kadar kutsal amaçlar için geldiğinizi biliyorum ama benim ülkeme niçin bu denli yaklaştığınızı merak etmekteyim. Eğer erzak sıkıntınız varsa bunu karşılayayım ve siz kutsal topraklara hemen yola çıkın. Yok niyetiniz başka yöndeysenize size hiçbir kötülük yapmak istemediğim halde hepinizi kılıçtan geçirmek zorunda kalırım".⁸²³ III. Aleksios Haçlıların niyetini öğrenmek istemenin yanında içten içe olan korkusunu da gözdağı vererek dile getirmiştir. Ancak Haçlılar III. Aleksios'un hak etmediği bir tahtta oturduğunu ve orasının yeğeni genç Aleksios'un hakkı olduğunu vurguladıklarında kaçınılmaz bir savaşın sinyallerini de III. Aleksios'a vermişlerdi. Bizans kuşatılıp genç Aleksios taht namzeti olarak tanıtıldıktan çok geçmeden III. Aleksios alabildiği kadar hazinesini alarak tahtını bırakıp kaçmıştır. Önce kör ve sabık İmparator Isaac'a

⁸²² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 264.

⁸²³ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 38-41.

ardından genç Aleksios'a (IV.) tac giydiren Haçlılar bir anlamda Bizans İmparatorunun üzerinde yetkili konuma yükselmişlerdir.⁸²⁴

Bizans'a girildikten sonra bazı Haçlılar burada durmanın mantıklı olmadığını gemilerle Suriye'ye gidilmesini ve Babilyon'a (eski Kahire) saldırılmasını söylediler. Ancak Bizans'ın zenginliğini gören menfaatperest Haçlılar - buna haçlı kronikçisi Villehardouin de dâhildir - böyle düşünenleri ayrı baş çekme ve Haçlı ordusunu zayıflatma istemiyle suçladılar.⁸²⁵ Buradan bakıldığında (Villehardouin'in Eyyûbî-Venedik anlaşmasını bildiği ancak çıkarları doğrultusunda sessiz kaldığı) Villehardouin'in bu tutumunda Eyyûbî -Venedik haberleşmesinin etkisi olabileceği ihtimali zihnimizde uyanmaktadır. Zira Melik Âdil ile Dandolo'nun anlaşmasından hiç bahsetmeyip Bizans'a gelince Mısır'a gitmek istemeyişi böyle bir haber ağının Villehardouin tarafından da bilindiği ihtimalini çağrıştırmaktadır.

Haçlılar Aleksios'u tahta çıkardıktan sonra Bizans'ın merkezinde rahatça dolaşmaya da başlamışlardı. Bu yerel halkın hiç hoşuna gitmiyordu ve bu hoşnutsuzluk şehirde büyük bir yangının patlak vermesine sebebiyet verdi. Yeni İmparator IV. Aleksios Haçlılara karşı temkinli davranmaya başladı ve Villehardouin'in kendi bakış açısına göre "*böbürlendi*". Bu durum Aleksios ile ona tahtı bahşeden Haçlıların arasının açılmasına sebebiyet verdi. Zaten Aleksios Haçlılara önceden verdiği sözleri de yerine getirmemişti. Aleksios ve Haçlılar arasında bir meydan okuma durumu başlayınca ardından çatışmalar da gecikmedi. Bu durumda ne yapacağını kararlaştırmak üzere istişare etmek için meclisini toplayan Aleksios bir darbeye kurban gitti. Sabık İmparator III. Aleksios'un damadı olan Murtzuphlos - asıl adı Aleksios Dukastır - V. Aleksios olarak Ocak 1204'te tahta çıktı. Görünürdeki bu darbe Haçlıların işini daha da kolaylaştıracağı benziyordu, zira her ne kadar savaşsalar da elleriyle taht sahibi yaptıkları IV. Aleksios alaşağı edilmişti. "*Böyle korkunç ihanet hiç duyulmuş muydu*".⁸²⁶ V. Aleksios lâl rengi çizmelerini imparatorluk alameti olarak giymişti⁸²⁷ ve Niketas bu durumu *Kitab-ı Mukaddes*'ten

⁸²⁴ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 40-56; Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 110-119.

⁸²⁵ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 58; Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, 81-82; Geoffroi de Villehardouin, **Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest**, 31.

⁸²⁶ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 60-65; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 385.

⁸²⁷ Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, 87.

acıklı bir şekilde alıntılanarak ifade etmişti: “*Kıyafetin var, bizim hükümdarımız ol!*”⁸²⁸ Bu esnada şehirde çıkan arbede hakkında Niketas farklı bir anlatım sunar. Haçlılar Bizans’a girince şehirde bulunan Müslüman tacirlere saldırıp hazinelerini ele geçirmek istemişlerdir. Bu durumda Müslüman tacirlerin deposuna saldıran Haçlılar yerel Bizans halkının Müslümanlara yardım ettiklerini görmüşler ve bu durum karşısında büyük bir yangın çıkarmayı düşünmüşlerdir. Çünkü yangın kargaşası esnasında diledikleri vurgunu yapabileceklerdir ve neticede zarar gören taraf yerleşik halk olacaktır. Bu sebeple çıkartılan yangında önemli kayıplar verilmiştir.⁸²⁹ Villehardouin, bu yangını kimin çıkardığı hakkında oldukça şüpheli durmaktadır. Zira, “*kimliğini bilmediğim birtakım insanlar kötülük olsun diye kenti ateşe verdi*” demesi bile yangını Haçlıların çıkardığına işaret gibi durmaktadır. Bizans’ta olan herşeyi incelikle gören Villehardouin, bu konuda savunmacı bir yaklaşım sergilemiştir ve yangın suçunu Latinlere yıkmak istememiştir.⁸³⁰

V. Aleksios’un meşru İmparator olarak görülmediği ortamda Haçlılara düşen iş Bizans’ı tamamen ele geçirmektir. Hainlikle tahta geçen Aleksios’a haddini bildirmek Haçlıların boynunun borcuydu. Kör Isaac darbeden sonra çok yaşamadan kahrından ölmüştü ve oğlu IV. Aleksios ise yeni İmparatorun suikastına kurban gitmişti. Ancak V. Aleksios genç Aleksios’un eceliyle öldüğünü yayarak cani konumuna düşmek istememiştir. Ocak 1204’ten Nisan’da şehri terk edinceye kadar 4 ay boyunca V. Aleksios Haçlılarla mücadele etti ancak verdiği savaşı kaybedince şehri terk etmek zorunda kaldı. Haçlılar 12 Nisan 1204’te Bizans’a hâkim oldular. Kısa sürede İmparatorluğu ele geçirdiler.⁸³¹ Aleksios’un kaçmasından sonra Teodoros Laskaris - bu şahıs III. Aleksios Angelos’un damadıdır - Bizans’ın başına geçmeye çalışsa da arkasında destek bulamadı. Bunun üzerine 13 Nisan’da ülkesini terk etti. İznik’te tutunmayı başaran Laskaris İznik Rum Devleti’nin kurucusudur.⁸³² Bizans’ın

⁸²⁸ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 133.

⁸²⁹ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 122-123.

⁸³⁰ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 60; Villehardouin-De Joinville, **Memory of the Crusades**, 51.

⁸³¹ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 64-74; Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 134-145; Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, 20-21.

⁸³² Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 145-146; Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, 23-24; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 393.

Latinlere geçmesinden sonra I. Andronicos'un torunları tarafından Bizans'ın uzantısı sayılabilecek bir diğer devlet de Trabzon'da teşkil edilmiştir.⁸³³

Haçlıların Bizans'a girişi ve şehri ele geçirmeleri Niketas'ın kayıtlarına göre oldukça acı olmuştur. Haçlı askerleri hiçbir kutsala saygı duymamışlardır. Taşkınlık şehrin her köşesinde kendini hissettirmiştir. Ayasofya Kilisesi'ndeki kutsal ikonalar, değerli kupalar ve sayılamayacak kadar çok nefis eserler "serseriler" arasında pay edilmiştir. Ayasofya Kilisesi'ne değerli eşyaları taşıyabilmek adına katırlar ve eşekler de sokulmuştur. Bazı hayvanlar kilise içinde öldürüldüğünden hayvan pisliğinin yanında hayvan kanları da kutsal mekânı olabildiğince kirlenmiştir. Kötülük namına herşeyi yapan bu çılgınlar dindar Hıristiyanlara, genç kızlara ve rahibeliği tercih eden bakirelere de tecavüz etmişlerdir. Ayasofya'da bir fahişenin kutsalları ayakaltına alıp müstehcen şarkılar söylemesi de Niketas'ın çok ağırına gitmişti. *"Bütün başlar acı içindeydi. Dar sokaklarda acı acı haykırmalar ve ağlamalar vardı, geniş caddelerde ağıtlar duyuluyordu, kiliselerden inlemeler, erkeklerin haykırışları, kadınların çığlıkları yükseliyordu"*. Bizanslıların kaçıp sığınabilecekleri hiçbir yer yoktu. Haçlılar onları aşağılamak için Greksiniz hepiniz diyorlar ve kendilerinin İsa'nın hizmetkârları olduklarını vurguluyorlardı. Esasında hiçbir sözlerine güvenilmez bu azgın adamlar sahtekârdan başka bir şey değildiler. Kutsal mezarın intikamını alma bahanesiyle İsa'ya ve onun dinine en büyük kötülüğü yaptılar. Öyle ki onların yaptıkları alçaklığı "İsmailoğulları" (Müslümanlar) yapmamıştı. *"Onlar Sion'u (Kudüs) zaptedince Latinlere merhamet ve iyilikle davranmışlardı. Onlar Latin kadınların peşinde kişnemediler ve İsa'nın mezarını kirlenmediler; adi bir mezarlığa çevirmediler. Aksine herkesin birkaç altın kurtuluş parası ödemek karşılığında rahatça gitmesine izin verdiler; sadece fidyeyi aldılar ama halkın bütün mallarına - isterse bu mallar denizdeki kum taneciklerinden çok olsun - sahip çıkmalarını önlemediler...Fakat bu iyi Hıristiyanlar (Latinler) biz dindar kardeşlerine karşı, biraz önce belirttiğim gibi, farklı davrandılar. Biz ki, İsa'yı seviyoruz, onlarla aynı dindeniz"*. Bizans'ın şu anda başına gelen felaket Sodom ve Gomorra'nın başına gelen felaket gibiydi. Bu vahşilikle kuşanmış millet-hayır daha doğrusu bu insanlar aslında millet değil, belirsiz dağılık kabileler-

⁸³³ Georgios Akropolites, **Vekayinâme**, 25; Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, 393.

Bizans'ı mahvetmişti.⁸³⁴ Niketas yazdığı bu satırlarda Selahaddin'in Kudüs'e girdiği esnada gösterdiği hoşgörüyü Haçlıların Bizans'ta yaptıkları taşkınlığı edebi bir dille kıyaslarken Müslümanların Haçlılar karşısındaki insani bakımdan üstünlüklerini de vurgulamıştır. Villehardouin de Niketas'ta anlatılan bu acıklı hâle yer verilmez ve ganimetin niteliğine odaklanılır. Villehardouin'e göre: “*Dünya yaratıldığından beri hiçbir şehirde bu kadar büyük ganimet*” kazanılmamıştır. Taşkınlık çıkarıcı açgözlü az bir zümre ise ayıplanmıştır.⁸³⁵

Haçlılar Bizans'ı ele geçirince kendi aralarında bir yönetim aygıtı oluşturmaya çalışmışlardır. Bunun için bir meclis toplanarak karar almaya çalışsa da bu pek de kolay olmamıştır. Çünkü Bizans gibi bir merkeze İmparator olmak için pek çok aday ortaya çıkmıştır. Bu adaylar arasındaki en çekişmeli iki kişi seferin başından beri isimlerinden sıklıkla söz ettiren Flandre Kontu Baudouin ile Fransızların lideri konumunda olan Marki del Monferrato'dur. Bu ikili arasında herhangi bir seçim yapmak Haçlı ordusunun dağılmasına sebebiyet verir diye korkan Haçlı önde gelenleri bu seçimi her iki tarafı da üzmeden yapmayı kararlaştırmıştır. Aksi halde bir anlaşmazlık çıkarsa Bizans'ı kaybetmekten korkmuşlardır. Kralı seçmek için yarısı bir taraftan yarısı ise karşı taraftan 12 kişiden oluşan seçim meclisi kral olarak Baudouin'i seçmiştir. “*Ayrıca dağların ötesinden (Frankların Alplerin kuzeyinde kalan bölge için kullandıkları terim) birini İmparator yaparlarsa dağın berisinden birini patrik yapmaya; dağların berisinden biri İmparator olursa, dağların ötesinden birini patrik yapmaya karar verdiler*”. İbnü'l-Esîr imparatorluk seçiminin kura ile yapıldığını ve çekilen üç kurada da Baudouin'in çıktığını söyler. Böylece Bizans'ta İmparator seçimi yapılmış olur. Marki Monferrato da çok üzülmez çünkü imparator olamasa da boğazın Anadolu yakasındaki toprakları ve Yunanistan'ı alacağına dair teminat almıştır.⁸³⁶ Daha sonra Marki önceden kararlaştırılan yerleri alamamış olmalı ki onun yerine Selanik'e razı olacaktır. Villehardouin kendisinin de içinde bulunduğu Haçlı zümresini küçük düşürmemek adına Marki'nin önceden söz verilen toprakları

⁸³⁴ Niketas Khoniates, **Historia (1195-1206)**, 147-155; Ayrıca bkz. Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 271-272.

⁸³⁵ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 73-75.

⁸³⁶ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 76-78; İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 62; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 272.

alamayışına kızmadığını hatta Selanik'i aldığına çok sevindiğini yazar.⁸³⁷ Daha sonraki süreçte Selanik iki taraf arasında nüfuz mücadelesine sahne olacaktır.⁸³⁸

Melik Âdil'in korktuğu başına gelmemiştir. Avrupa'dan yola çıkan ordu Bizans'a uğrayınca ve orada yerleşik bir düzen kurmaya çalışınca doğrudan Mısır üzerine topyekûn bir saldırı olmamıştır. Ancak Haçlıların Bizans'ı ele geçirmesi İslam dünyasında bir tehdit olarak algılanmıştır. Çünkü Selahaddin döneminin müttefiki olan Bizans şimdi siyaseten farklı çizgide bulunmaktadır ve Eyyûbîlerle nasıl bir ilişki içerisine girecekleri çok da kestirilememektedir. Bizans'a Haçlıların geldiği esnada bir grup ordu Haçlılardan ayrılıp Suriye'ye gelmek için yola çıkmış ve Suriye limanlarına yaklaşmıştı. Bu grup ana ordunun Bizans'ı işgal etmelerinin akabinde kendilerine kolaylık sağlayacaklarını düşünmekteydi.⁸³⁹ 1204 yılının son günlerinde Akka'ya demirleyen Haçlı gemileriyle gelen taife Kudüs'ü kurtarmak emelindeydi. Bir süre dinlenen ordu Ürdün içlerine doğru ilerleyerek Müslüman topraklarına saldırmışlar ve pek çok kişiyi esir etmişlerdir. Bu durum üzerine Melik Âdil Mısır ve Suriye'den askerlerini hızlıca toplayarak Akka yakınlarına ilerleyerek Akka'ya yakın mesafede olan et-Tûr denilen yerde (Tabor dağı) konaklamıştır. Melik Âdil 1204'ün sonuna kadar burada kalmıştır ancak geniş çaplı bir misilleme yapmamıştır. Daha sonra Akka'ya yardıma gelen Haçlıların da gidecek olmasından ötürü Akka ve Kıbrıs Kralı Amaury Melik Âdil'le anlaşmanın yerinde olacağına inandı. Bu durum Melik Âdil'in de işine yaradı çünkü kış yaklaşmıştı. Nihayetinde iki taraf arasında barış yapıldı (1204). Yapılan barışa göre Melik Âdil Yafa, Sayda, Lüde ve Remle gibi yerlerden Haçlılar lehine hak feragatında bulunmuştur. Ayrıca Hıristiyanların Kudüs ve Nasıra'yı ziyaretlerinde de yeni kolaylıklar sağlanmıştır. Varılan uzlaşma sonrasında Melik Âdil Mısır'a dönmüştür.⁸⁴⁰ Anlaşma sonrasında Suriye topraklarına gelen Haçlılar burada işlerinin bittiğini düşünerek Bizans'a gitmişlerdir. İmparator Baudouin Suriye'den gelen Haçlıları çok iyi bir şekilde

⁸³⁷ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **Konstantinopolis'te Haçlılar**, 98.

⁸³⁸ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 82-84.

⁸³⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 64-65.

⁸⁴⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 262-263; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 64; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 160-162; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 195-196; İbn Haldûn, **Tarih-i İbn Haldûn**, Cilt 5, 394; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 3, 159-162; ez- Zehabî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Beşşâr Avvâr Marûf (Takhik), Cilt 13, Dârul Garbil İslâmî, 2003, 7; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 89-90.

karşılamaştır.⁸⁴¹ 1204 yılının sonunda bir Frank donanması Mısır önlerine kadar gelip Fövve şehrini yağmalasa da ilerleyemeyeceğini anlayıp geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁸⁴² Görüldüğü gibi IV. Haçlı seferi Eyyûbîlere neredeyse hiçbir zarar vermeden sonlanmıştır. Yukarıda da üzerinde durduğumuz Venedik-Eyyûbî anlaşmasının seferin bu şekilde sonuçlanmasında bir etkisi olabilir. Ancak Venedik'in Bizans'la olan çatışması seferin sonucunu Eyyûbîlerle yapılan anlaşmadan (bu anlaşmanın gerçekleştiğine şüpheli yaklaşıldığı takdirde bile) daha çok etkilemiştir. En nihayetinde böylesi bir anlaşma yapıldıysa bu anlaşmanın seferin başlangıcında Eyyûbîlerin içini bir nebze de olsa rahatlattığı söylenebilir.

Melik Âdil'in ağabeyi Selahaddin'den sonra ülkeyi yeni ele geçirdiği bir esnada Avrupa'dan yola çıkan ve IV. Haçlı seferi olarak adlandırılan bu seferle gelen Haçlılar, Eyyûbîlere ve onların elinde bulunan Kudüs'e karşı ciddi bir saldırı gerçekleştirememiştir. Bu gelişen durumda Haçlıların taşıyıcısı olan Venedik'in Bizans'la olan sorunlu ilişkisi etkili olmuştur. Venedik kutsal Haçlı idealini dilinden düşürmeyerek kendi çıkarları doğrultusunda Bizans yönetiminin Haçlılarca ele geçirilmesinde taşıyıcı rol üstlenmiştir. Bu durum Venedik'e yaradığı kadar güçlü bir saldırıyla karşılaşmayan Eyyûbîlere de yaramıştır.

3.1.2. 1207 Yılı Eyyûbî - Haçlı Çatışması ve Haçlılara Karşı Tûr Kalesinin İnşası

Akka ve Kıbrıs Kralı olan II. Amaury Melik Âdil'le yaptığı barış sonrasında çok yaşayamadan hayatını kaybetti (1205). Onun ölümüyle Kıbrıs ve Akka Krallığı birbirinden ayrıldı. Doğu Akdeniz için Kıbrıs ve Akka'nın müşterek bir krallık olarak devam ettirilememesi tamamen Haçlıların aleyhine oldu. II. Amaury'nin ölümünden sonra Kıbrıs'ta ilk karısı Eschiva d'Ibelin'den olan 6 yaşındaki oğlu I. Hugue Lusignan başa getirildi. Hugue'nin ablasının kocası yani eniştesi olan Guillaume de Monrbeliard ise Hugue'nin naibi olarak vazifelendirildi. Kudüs'ün

⁸⁴¹ Geoffroi de Villehardouin-Henri de Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, 94.

⁸⁴² İbnü'l-Esir, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 67; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 485; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 3, 161; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li-Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 163-164.

bakıyesi olan Akka Krallığı ise Amaury'nin son eşi Isabella'ya intikal etti. Ancak hayatı boyunca siyasi ihtirasları olmayan ve “*kendisini bir kocadan bir başka kocaya takdim ettirmede*” oldukça başarılı olan Isabella da çok geçmeden öldü.⁸⁴³ Isabella'nın ölümünden sonra ardında 5 kız çocuğu kalmıştı. Bunlar en büyükleri Marie de Montferrat olmak üzere; Alice, Philippa de Champagne, Sibylle ve Melisende de Lusignan isimlerini taşımaktaydılar. En büyükleri olan Marie Akka Krallığı'na varise oldu ve ona naib olarak Jean de Ibelin görevlendirildi. Ibelinler ailesinin önde gelen bir üyesi olan Jean Beyrut hâkimiydi. Haçlılar arasında kahramanlığı ve zekâsıyla bilinmekteydi. Varise Marie evlilik çağına gelinceye kadar Jean ona 4 yıl boyunca naiblik edecekti. Bu süreç Akka Krallığı adına sakin ve barışçıl bir siyasetin güdüldüğü bir dönemdir. Çünkü 1204'te yapılan barış ortamının devam ettirilmesi Haçlılar için böyle bir dönemde oldukça elzemdir.⁸⁴⁴

Melik Âdil 1204 barışını korumayı daima öncelikliyordu. Ağabeyi Selahaddin devrinde olduğu gibi toptan bir savaş içine girilmesi artık mantıklı değildi; çünkü Kudüs Müslümanların elindeydi. Bu durumda yapılacak tek şey mevcut kurulu düzende ülkesinin refahını arttırıcı yollara sapmaktı. Bu da savaştan çok barış ortamının ve ticaretin öncelik halini almasıyla olurdu. Bu fikrin uygulanma geçerliliği Haçlıların da aynı düsturu benimsemesine bağlıydı. Zira Haçlı safından bir saldırı barış ortamını bozmaya yeterdi. Bu yüzden 1204 barışını ihlal eden Melik Âdil değildi ancak kendisine yapılan saldırıya asla göz yumamazdı. Kıbrıs ve Akka Krallığı Amaury'nin ölümüyle ayrıldıktan sonra Kıbrıs adası sakinleri Akka Krallığı ile Eyyûbîler arasında yapılan barışı önemsemedi. İlk fırsatta da Mısır donanmasına ait birkaç parça gemiye saldırı düzenleyip gemi personelini esir aldılar. Bir bakıma bu saldırı Kıbrıs Haçlılarıyla Akka Haçlılarının artık kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğine işaret ediyordu. Bu durum üzerine Melik Âdil Akka yönetimine haber yollayarak Kıbrıs adasının yaptığı saldırıyı kınadı ve barışın ihlalinin bedelini ödemelerini istedi. Ancak Akka ile Kıbrıs adası müşterek hareket edemediğinden Melik Âdil çağrısına olumlu cevap alamadı. Bunun üzerine Akka'ya bir sefer düzenleme faaliyetlerine girişti.⁸⁴⁵ Bu olayların yaşandığı esnada Trablus Haçlıları ve Hısnu'l-Ekrad'da bulunan şövalyeler Humus ve çevresine akınlar düzenleyerek

⁸⁴³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 90-91.

⁸⁴⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 292; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 91.

⁸⁴⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 127; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 491.

Müslümanlara zayıf vermişti. Humus hâkimi olan Esedüddin Şirkûh Haleb hâkimi Melik Zâhir Gazi'den ve büyük sultan Melik Âdil'den yardım istemişti. Melik Âdil de bunun üzerine ordusunu hazırlayarak Mısır'dan çıkmış ve Akka önlerine gelerek kuşatmaya girişmişti. Akka Krallığı çetin bir savaşa mevcut şartlar altında girmek istemediğinden anlaşma yolunu tutmuşlardı. Bu yüzden Akka'da bulunan bütün Müslüman esirlerin de serbest bırakılmasıyla Melik Âdil Akka önlerinden çekilmiştir. Daha sonra Humus'a gelen Melik Âdil el-Cezîre bölgesinden gelen destek kuvvetle birlikte Trablus Haçlıları üzerine harekete geçmiştir. Trablus ve çevresini yağmaladıktan sonra pek çok ganimet ve esir alan Melik Âdil Trablus Haçlı Kontluğu'na Humus üzerine yaptıkları saldırıların bedelini ödetmiştir.⁸⁴⁶ Sonrasında Trablus Haçlı Kontu'yla anlaşan (1207-1208) Melik Âdil Dımaşk'a çekilmiştir.⁸⁴⁷

1208 yılında Marie 17 yaşını tamamladığında Krallığın önde gelenleri artık onu evlendirerek tahta bir kral çıkarmayı uygun gördüler. Bunun için iyi bir koca adayı arayışına giren Akka önde gelenlerinden bazıları Fransa'da bu evlilik için uygun bir soylunun bulunduğunu söylediler. Jean de Brienne adındaki bu Fransız soylusuna durumu anlatmak için bir elçi yollandı. Elçi Fransa'ya gidip Jean'e durumu anlattı ve kendisine kutsal toprakların kralı olmasını istediklerini söylediler. Jean bu teklifi düşünmek için biraz izin istedi, Fransa Krallığı'na bu durumu açıklayınca kralın da onayıyla teklifi kabul etti. Hemen yola çıkan Jean Eylül 1210'da Akka'ya ulaştı. Büyük bir saygı gösterisiyle karşılanan Jean Sur şehrinde Marie ile evlenerek kutsal toprakların krallık tacını takma şerefini elde etti.⁸⁴⁸ Marie için koca adayının Fransa'dan getirilmesi çok da şaşırtıcı değildir. Çünkü Doğu'daki yerleşik Haçlılara Avrupa kanalıyla gelen destek daima Fransız iştiyakıyla yapıyordu ve Avrupa'dan destek gelmeden yerleşik Haçlılar topyekûn bir saldırıya geçemiyorlardı. 60 yaşlarında geçkin bir damat olan Jean de Brienne'nin tahta geçmesinden sonra Avrupa'ya haber yollayıp Mısır'a saldırma fikri üzerine yoğunlaşması da bu savı kanıtlar niteliktedir.⁸⁴⁹

⁸⁴⁶ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 126-127; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 491.

⁸⁴⁷ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 199; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 166-167.

⁸⁴⁸ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 292-293; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 117-118.

⁸⁴⁹ Ephrem-Isa Yousif, *Süryani Vakanüvisler*, 263.

Jean de Brienne Akka Kralı olduktan sonra bölgede güçlü müttefikler oluşturma yolunu tutmuştur. Baldızı Alice'yi Kıbrıs Krallığı'nın başına geçen Hugue de Lusignan ile evlendirmeye niyetlenmişti. Zaten Amaury ölmeden evvel bu evliliğin sözünü vermişti. Jean de bu evliliğin yapılmasını sağlayarak Alice'yi Kıbrıs'a kraliçe yapmıştır. Jean evlilik bağıyla Akka Krallığı'na daha da yakınlaşmak için kuzeni Erard de Brienne'yi de diğer baldızı Philippe ile evlendirmiştir. Philippe Kont Henri'nin Isabella'dan olma kızıydı. Marie'nin izniyle gerçekleştirilen bu evlilik sonrasında Erard eşi Philippe'yi de yanına alarak Fransa'ya gitti.⁸⁵⁰ Jean de Brienne Fransa'dan gelen bir soylu olarak Avrupa'da da sözünün geçeceğini bilmekteydi. Bu sebepten Papa'ya bir haberci yollayarak yeni bir Haçlı seferinin oluşturulması için faaliyete geçilmesini ve Hıristiyanlığın kurtuluşu adına çok sayıda askerin Doğu'ya gelmesinin gerekli olduğunu haber etmişti.⁸⁵¹ Bu çağrı bir anlamda V. Haçlı seferinin başlangıcını teşkil edecektir. Böylesi bir başlangıcın yapılması Kudüs Haçlı Krallığı'nın bakiyesi olan Akka'yı yeni Haçlı seferinin kurgulandığı merkez kılacaktır ki bu durum çok da şaşırtıcı değildir. Çünkü Eyyûbî tehdidinin en çok hissedildiği yer Akka'dır. Ve bu tehdit durumu, yeni bir Haçlı seferinin maddi manevi teşekkülüne hizmet edecektir.

Melik Âdil Trablus Haçlı Kontluğu'yla anlaşmaya varmış olsa da Akka Kralı Jean de Brienne'nin Haçlı ruhunu yeterince iyi taşıdığını ve bunu ilk fırsatta icraata geçireceğini biliyordu. Bu yüzden barış ortamını bozmadan kendince önlem almanın yolunu tuttu. Akka Krallığı'na yakın olan Tabor dağının tepesine bir kale inşa ettirdi. Bu kaleden Akka'daki Haçlıların faaliyetlerini gözlemleyebilecekti. 1211 yılında inşası tamamlanan bu kale Akka'daki Haçlıları telaşa düşürmüştür. Hatta bu kalenin yapımı görünür Müslüman tehdidinden ötürü V. Haçlı seferine de dayanak teşkil etmiştir. İbnü'l-Esîr'e göre Tabor dağına inşa edilen Tûr kalesi oldukça sarp bir mevkiye olduğundan fethedilmesi zor bir kaledir.⁸⁵²

⁸⁵⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 293.

⁸⁵¹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 293.

⁸⁵² İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 3, 215-216; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 173; el- Mekin İbn Georges, **Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn**, Kahire: Mektebetüs Sekafetüd Diniyye, 1991, (Bu baskı Claude Cahen'in "*Chronique des Ayyoubides*" adıyla neşrettiği "**BEO**, XV [1958], 127-184" kısmın Kahire'de yeniden basılmış halidir.), 5; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 100; Cobb, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri**, 300.

Jean de Brienne Akka Kralı olmuştur ama bölgedeki gücünü tam manasıyla gösterememiştir. Bunun için herkese müsamahakâr ve yüce gönüllü davranan Kral Templier şövalyelerinin de desteğini alarak Dimyat'a bir sefer düzenledi. Bu kuşatmadan istediğini elde edemeyen Jean Melik Âdil'in isteği üzerine barışa yanaştı ve Temmuz 1212'de 5 yıllığına bir barış akdedildi. Öncesinde de Avrupa'dan gelecek desteği oldukça önemseyen Kral Jean artık bu destek gelmeden harekete geçmenin faydasız olduğuna Dimyat üzerine düzenlediği seferinde kesinlikle kanaat getirdi. Anlaşmayı yaptıktan sonra Roma'ya gönderdiği elçiyle beş yılın sonunda Eyyübîlerle yapılan anlaşmanın bitmesi üzerine iyi bir Haçlı ordusunun Filistin'e yollanmasını rica etti.⁸⁵³ Kral Jean'ın eşi Marie 1212'de bir kız çocuğu dünyaya getirdikten sonra ölünce Jean bu ölümü fırsata çevirmeye çalışmıştır. Eşinin ölümünden sonra Ermeni Kralı'na haber yollayarak kızlarından birisinin izdivacına talip olduğunu söylemiştir. Ermeni Kralı da bunu kabul edip kızlarından birini Jean ile evlenmesi için Akka'ya yollamıştır.⁸⁵⁴ Jean yeni bir Haçlı seferi arefesinde hem bekâr kalmamak hem de Ermenilerin desteğini kazanmak adına böylesi bir evlilik yapmıştır. Böylece Eyyübîler ve Mısır üzerine düzenlenecek bir Haçlı seferinin daha temelini Doğu topraklarından istekte bulunarak atan Kral Jean Haçlıların gelmesini sabırsızlıkla ve mevcut barış ortamını bozmadan beklemeye koyulacaktır.

Doğu'da bunlar olurken 1212 yılı Avrupa'da da Haçlı seferleri bağlamında ilginç olayların yaşanacağı habercisiydi. Fransa'da Etienne isminde ortaya çıkan bir çocuğun kendisini Hz. İsa'dan mesajlar aldığı şeklinde takdim etmesi, Haçlı olma fikriyatının yaşını düşürmüştür. 12 yaşlarında çobanlık yapan bu çocuk hitabet gücünün oldukça iyi olmasından ötürü Fransa'daki St. Denis Manastırı'nda verdiği etkili vaazlarla din adamlarını yanına çekmiştir. Hz. İsa'nın kendisine gözüktüğünü ve Kudüs'ü kurtarma görevinin ruhu temiz çocuklara verildiğini vaaz eden bu çocuk kısa sürede ününü yaymıştı. Bu çocuğun sefer çağrısına yaklaşık olarak 30.000 çocuğun kulak asması ve ailelerin fütursuzca çocuklarını yola çıkarması gerçekten ilginçtir. Çocuklar yol boyunca ihtiyaçlarını halktan kimselerin ihsanıyla karşılamaya çalıştılar, ancak çoğu çocuk seferin başlayacağı Marsilya Limanı'na varamadan öldü. Burada ilgi çekici bir nokta da çocukların Marsilya Limanı'na vardıklarında tıpkı Kızıldeniz'de Hz. Musa'ya olduğu gibi, denizin önlerinde yarılacağına inanmalarıdır.

⁸⁵³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 118; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 101.

⁸⁵⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 294.

Bu inançlarının gerçekleşmediğini gördüklerinde ise büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardır. Buna benzer bir Haçlı çocuk grubu da Almanya'da ortaya çıkmış ve bunlar da denizin kendilerine yarılarak yol vermesi mucizesini beklemişlerdir. Tabii öncesinde olduğu gibi Alman çocuklar da büyük hayal kırıklığı ile karşılaşmışlardır. Toplanan bu çocuklardan faydalananlar yine tüccar taifesi olmuştur. Bu çocuklar Marsilyalı tüccarlar tarafında gemilerle önce Kuzey Afrika'ya sonra Mısır'a, Bağdat'a ve Suriye pazarlarına taşınmışlardır. Bu pazarlarda köle olarak satılanlar yolda ölenlere göre daha şanslılardır. Hiç değilse bir şekilde yaşamaya devam etmişlerdir. Bu çocuklardan bir kısmı Melik Kâmil'in maiyetine dâhil olmuştur. Melik Kâmil bilhassa yabancı dil bilen bu çocuklardan kâtiplik ve tercüme faaliyetlerinde istifade etmiştir. Onlara herhangi bir dini zorlamada da bulunmamıştır. Avrupa'dan Doğu'ya gelen bu çocuklar hakkında geride kalan aileleri uzun yıllar bir haber alamamıştır. 1230'larda Fransa'ya ulaşan bir Papazın söylediklerinin dışında aileler çocuklarından bir daha haber alamayacaktır.⁸⁵⁵ Çocuk Haçlı seferinde ilginç olan bazı noktalar vardır. Bunun ilki kutsal Kudüs'ün yeniden Hıristiyanların eline geçmesi ideali Avrupa'da saplantı şekline bürünmüş ki çocuklardan dahi umut eder duruma düşmüşlerdir. Ayrıca çocukların kendilerine güvenmesi ise durumun başka bir psikolojik boyutudur. Şöyle ki o dönemin Avrupasında doğup büyüyen çocuklar Haçlı olma ruhunun saplantısıyla yetişmişlerdir. Sonucunda ise binlerce masum çocuk - kendileri Haçlı olduklarına inanmış bile olsa - bu uğurda can vermiştir. Bir diğer dikkat çekici noktaysa bu çocukların beklediği mucizenin, Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkışta Kızıldeniz'in ortadan ikiye yarılmasında⁸⁵⁶ yaşanan mucizeyle benzeşim göstermesidir. Muhtemeldir ki bu mucize beklentisi Mısır merkez olmak üzere hüküm süren Eyyübî Hanedanlığı'nın tehlikesiyle ilişkilidir. Çünkü Selahaddin Kudüs'ü ele geçirdiğinde Mısır sultanıydı. Ve bundan sonra Kudüs'ü ele geçirmek için düzenlenen Haçlı seferlerinde Mısır'ın ele geçirilerek Eyyübîleri ortadan kaldırmak da amaçlanmıştı. Bu durumda Doğu dünyasında Müslümanların hâkim olduğu bu toprak parçası, Haçlı çağının Avrupasında çocuklara sirayet edecek kadar önem arz etmiştir. Alınması ise onların tahayyülüne göre tıpkı Hz. Musa'ya bahşedildiği gibi ilahi bir inayetin yardımıyla gerçekleşebilecektir.

⁸⁵⁵ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 123-127.

⁸⁵⁶ **Tevrat**, Çıkış: Bap 14, 73-74: "Çünkü Rab onlar için Mısırlılara karşı cenk ediyor."; **Kuran'ı-Kerîm**, 26/ 62-66.

3.1.3. V. Haçlı Seferi: Dimyat Muharasası ve Melik Âdil'in Ölümü

IV. Haçlı seferi kutsal toprakların faydasına bir başarı elde edememişti. Ufak çaplı çatışmalar Eyyûbiler ve Haçlılar arasında yaşansa da sağlam bir Haçlı desteği gelmeden Mısır'a karşı genel bir taarruzun yapılamayacağı ve Kudüs'ün kurtarılamayacağı Akka Krallığına çok iyi bilinmekteydi. Kral Jean Papalık makamına yeni Haçlı seferi çağrısını ısrarla yaptığından, III. Innocentius 1215 yılında yeni Haçlı seferinin görüşülüp ne şekilde olacağı konusunda karara varılması için Lateran konsilini topladı.⁸⁵⁷ Konsil sonrasında Papa bütün Hıristiyan âlemine haberciler yollayarak yeni Haçlı seferi çağrısını yaptırdı. Sayı ve nitelik itibarıyla çokça Haçlı askerine ve mühimmata ihtiyaç duyulduğunu bildiren Papa, bunu halka etkili bir şekilde duyurmak için hitabet gücü yüksek vaizleri verdiği buyrukla vazifelendirdi. Bu din adamları şehir şehir köy köy dolaşıp halka Haçlı olmanın ehemmiyetinden bahsederek vaazlar verdi. Vaizlerin yanında pek çok kardinal de bu kutsal mesajı yaymak adına vazifelendirildi. Bu sefer çağrısında bilhassa öne çıkan bir isim Fransa'da Haçlı seferi vaazı veren Jacques de Vitry adında bir din adamıdır. Bu din adamının vaazları o denli etkili olmuş ki bu hizmet daha sonra denizler ötesinde kendisine piskoposluk payesi kazandırmıştır.⁸⁵⁸ Jacques de Vitry'nin Doğu topraklarından edindiği izlenimleriyle kaleme aldığı eseri de dönem itibarıyla, Kudüs şehrini anlatması ve Doğu dünyası hakkında bilgiler vermesi açısından önemli bir kaynaktır.⁸⁵⁹ Jacques Doğu topraklarında uzun yıllar kaldıktan sonra Fransa'ya kesin dönüş yaparak Roma kardinalliğine yükselmiştir.⁸⁶⁰

Papa III. Innocentius V. Haçlı seferinin başarıya ulaşacağına o denli inanmaktaydı ki bu inancını Yohannes İncil'inde anlatılan Deccal'in ortaya çıkışı anlatısıyla ilişkilendirmekteydi. Papa İncil'den hesapladığına göre Deccal'in ortaya çıkacağı 666. yılın sona ermek üzere olduğunu keşfetmişti. Onlara göre deccal Hz.

⁸⁵⁷ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 128; Stevenson, **The Crusaders In The East**, 301-302; Paul Moses, **The Saint and The Sultan**, New York: Doubleday, ty, 79: Konsil'de Müslümanların Mısır'dan atılarak gerek Mısır'ın stratejik konumundan gerekse de Nil nehrinin avantajlarından Haçlılar lehine istifade edilmesi (en azından Müslümanların bu avantajlardan yoksun bırakılması) konuşulan konular arasındadır. Bu sebepten Mısır'ın fethedilmesi Doğu Hıristiyanları için büyük önem arz etmektedir.

⁸⁵⁸ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 293-294.

⁸⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Jacques de Vitry, **History of Jerusalem**, London, 1896.

⁸⁶⁰ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 294.

Muhammed idi ve doğumunun üzerinden yaklaşık altı buçuk asır geçmişti.⁸⁶¹ Papa belki de bu inancın verdiği güvenle Melik Âdil'e bir mektup yazmıştır. Mektubunda zorluk çıkarmadan ağabeyi Selahaddin'in Hıristiyanlardan aldığı Kudüs'ü teslim etmesini salık vermiştir. Aksi halde Tanrı'nın gazabıyla kutsal Haçlılar üzerinize gelecektir demiştir. Gökyüzünde parlayan kutsal Haçların gözükmemesi de Haçlılar arasında yayılan ve zafere işaret eden önemli nişanelerden sayılmıştır.⁸⁶² Papanın Haçlı seferi kaynaklarını sağlamada ortaya çıkardığı kampanya gerçekten ilginçtir. Papa III. Innocentius'un daha önceden de kullandığı kutsal savaş için verilen maddi yardımların günahların affına kefarete olacağı söylemi V. Haçlı seferi öncesinde farklı bir forma bürünmüştür. Bu sefer savaşamayacak durumda olanlar adına yapılan bağışlar da tıpkı Haçlı teslim alanların bağışları gibi değerlendirilecekti. Bu geniş çaplı af reformu daha sonraki yüzyıllarda kilisenin en handikaplı meselesi haline gelecektir.⁸⁶³ Papanın Haçlı seferinin düzenlenmesine ve Kudüs'ü kurtarmaya duyduğu iştiaak onun uzlaşmacı yanını da devreye sokuyordu. Papa Innocentius 1216 Mayıs'da Pizalılar ve Cenovalılar arasındaki sorunları hallederek bu iki denizci devletin Haçlı kuvvetlerini Doğu topraklarına taşımaya ikna etmişti. Temmuz 1216 yılında öldüğünde Haçlı seferinin hazırlıkları neredeyse bitmişti.⁸⁶⁴ Papa Innocentius'un Haçlı ruhuna verdiği öneme binaen hakkında yazılan bir şiirde Roma'nın ve dünyanın babası öldü denilmektedir.⁸⁶⁵ Burada Roma Papanın dini kimliğini vurgularken; dünya seküler kimliğine işaret etmektedir. Papa Innocentius'tan sonra onun yerine büyük kardinal olan Savelli, III. Honorius ünvanıyla Papa oldu.⁸⁶⁶ Innocentius'un "Haçlı olma" şerefine daima vurgu yaptığı makamından göç edişini ve yerine Honorius'un gelişini Dante büyük bir kutsallıkla anlatır: Honorius "*ondan, mezhebi için ilk mührü aldı. Örnek yaşamı (Innocentius) göklerin katında daha iyi döküldü ezgilere, peşindeki yoksullar sürüsü çoğalınca Honorius da, kutsal ruh adına...*" gerekeni yapacaktı.⁸⁶⁷ Buradan yola çıkarak Dante'nin edebi kimliğini görmediğimizde tarihi yansımaları Batılı penceresinden

⁸⁶¹ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 128; John C. Moore, **Pope Innocent III (1160/61-1216)**, Leiden, 2003, 210; Sophia Rose Arjana, **Batı Tahayyülünde Müslümanlar**, M. Murtaza Özeren (çev.), İstanbul: Ketebe yayınları, 2019, 65.

⁸⁶² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 128; Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 535; Moore, **Pope Innocent III (1160/61-1216)**, 208.

⁸⁶³ Asbridge, **Haçlı Seferleri**, 535-536.

⁸⁶⁴ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 129.

⁸⁶⁵ Moore, **Pope Innocent III (1160/61-1216)**, 288-289.

⁸⁶⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 129.

⁸⁶⁷ Dante, **İlahi Komedya**, Cennet, XI: 628.

değerlendirdiği eserinde, Innocentius ve Honorius'un *İlahi Komedya*'nın "Cennet" kısmında resmedilmesi Haçlı hedefine hizmet etmiş olmalarıyla açıklanabilir.

V. Haçlı seferine ilk iştirak eden ve kendi maiyetinde büyük bir orduyu Haçlı seferine memur eden ilk kişi Macar Kralı II. Andreas'tır.⁸⁶⁸ Macar Kralı'na eşlik eden Avusturya dükü Leopold da ordusuyla yolculuğa çıkanlar arasındadır. Bunun yanında Papalığın desteğiyle İtalya ve Fransa'dan toplanan Haçlılar ile Frizon donanması da sefere çıkacaklardır. Kıbrıs Kralı Hugue de elinden geldiğince toplayabildiği ordusuyla Akka'ya yardıma gelecektir.⁸⁶⁹ Müslüman kaynaklarda bu yıl (1217) deniz yoluyla Roma'dan ve diğer Frank memleketlerinden büyük bir yardımın geldiğini yazmaktadır. Bu gelen yardımda Akka Kralı Jean de Brienne'nin Franklar nezdindeki saygınlığı da etkili olmuştur.⁸⁷⁰ Gelen ilk Haçlı birliğinin yanında Avrupa'ya ve Papalığa giden haberler çok iç açıcı gözükmemektedir. Çünkü az zaman önce vaaz vermek adına görevlendirilip Filistin'e gelen Jaques de Vitry Akka'daki yerleşik Haçlılar hakkında moral bozucu bir rapor yazmıştı. Ona göre bölgedeki yerli Hristiyanlar mevcut Haçlı idaresinden memnun değillerdi; Müslüman idaresini Haçlılarınkine tercih etmekteydiler. Haçlı ruhanileri olabildiğince yolsuzdular ve ihtiras peşinde koşmaktaydılar. Selahaddin Eyyübî'nin ölümünden sonra Müslümanlar ve Haçlılar arasında yapılan barış ticareti canlandırmıştı. Bilhassa İtalyan kolonileri Doğu Akdeniz ticaretinde Mısır'dan aldıkları ticari kolaylıkla büyük kâr elde ediyorlardı. Batıdaki Haçlıların şevki bu sebepten ötürü Doğu'daki Haçlılarda mevcut değildi.⁸⁷¹ Yine de herşeye rağmen yapılan hazırlıklar ve ele geçen fırsat değerlendirilmeliydi. Zira Eyyübîlerin ihsanıyla Doğu Akdeniz ticaretinde önemli bir köşe başı olan Mısır tamamen Haçlı idaresine geçerse durum daha da kârlı olabilirdi. Müslümanlar ve Haçlılar arasında ticaret ilişkileri gelişmiş de olsa, bölgedeki Müslüman hâkimiyeti daima tehdit ediciydi. Bilhassa Akka yakınlarındaki Tabor dağı üzerine inşa edilen kale Hristiyanlık için yaralayıcı olabilirdi. Bu sebepten kutsal Roma'dan istenen yardım günden güne artış gösterecekti.⁸⁷² Melik Âdil de Haçlılarla arasında barış olmasına rağmen tedirginlik yaşamaktaydı. Başta Venedik olmak üzere denizci devletlerle ilişkileri iyiydi.

⁸⁶⁸ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 294; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 129.

⁸⁶⁹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 130-131.

⁸⁷⁰ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil Fi't-Târih Tercümesi*, Cilt 10, 171.

⁸⁷¹ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 129-130.

⁸⁷² Jacques de Vitry, *History of Jerusalem*, 119.

Eyyûbîlerin merkezi Mısır'da sayısı üç binden fazla tüccar vardı ve bunlar sorunsuz ticaret yapmaktaydılar. Bir ara İskenderiye Limanı'na iki asilzadeyi taşıyan gemilerin gelmesi Melik Âdil'in ülkedeki Batılı ticaret erbabını yakalatıp hapsettirmesiyle sonuçlanmıştı. Bu durum bile ticari ilişkilerin kısa sürede eski haline dönmesini engelleyememişti. Melik Âdil'in korkusu ve tüccarları hapsettirmesi içerideki Frenk tüccarlarının dış destekli olarak Mısır'a taarruz etme ihtimalinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁸⁷³

Macar Kralı başta olmak üzere Akka'ya gelen ilk Haçlı birlikleri Kasım 1217'de harekete geçtiler. Dimaşk'a doğru ilerleyen ordu Ürdün bölgesine girerek Beysan'da karargâh kurdu. Haçlıların harekete geçtiğini haber alan Melik Âdil hemen harekete geçti. Yanındaki askerleriyle Merc-i Suffar'da karargâh kurdu. Melik Âdil saldırı taraftarı değildi. Daima temkinli davranıyordu. Hatta Melik Âdil'in Merc-i Suffar'da karargâh kurup hazırlığa girişmesi üzerine Beysan halkı da rahatlamış ve memleketlerini terk etmemişlerdi. Ancak Haçlıların ani saldırısı karşısında Melik Âdil'den herhangi bir savunma gelmemiş ve bölge halkından çok azı bu saldırıdan kurtulabilmişti. Beysan'ı yağmaladıktan sonra buradan aldıkları şevkle Banyas üzerine yürüyen Haçlılar burayı da yağmalayıp Akka'ya dönmüşlerdi. İbnü'l-Esîr Melik Âdil'in bu saldırılar esnasında yeterince atik davranmadığını söyler. *“Tedbirde son derece aşırı hareket edip, yanındaki kuvvetlerle mağlup olma ihtimalini düşünerek düşmanla çatışmaya girmemiş ve askerlerini sözüm ona tehlikeye”* sokmayarak Haçlıların yağmasına bir anlamda müsaade etmiştir der.⁸⁷⁴ Macar Kralı, Kıbrıs Kralı Hugue ile yaptığı bu saldırı sonrasında Haçlı yeminini yerine getirdiğini söyleyerek memleketine dönmüştür. Kıbrıs Kralı da Macar Kralı'nın taktikini uygulayarak Kıbrıs'a gitmek için yola çıkmış ancak Trablus'ta hayatını kaybetmiştir (Ocak 1218). Macar Haçlılarının başı çektiği bu saldırı hiçbir yarar sağlayamamıştır. Avusturya dükü Leopold ise kutsal topraklarda biraz daha kalmaya karar vermiştir.⁸⁷⁵

Haçlı birliklerinin ikinci bir atağı kendilerine karşı yapılan Tûr Kalesi kuşatması olmuştur. Melik Âdil'in Akka'daki Haçlıları gözetim altında tutmak için yaptırdığı bu kale Haçlıları büyük ölçüde tedirgin etmekteydi. Ayrıca kalenin inşa edildiği

⁸⁷³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 133; Heyd, **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, 453.

⁸⁷⁴ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 171-172; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 186-187.

⁸⁷⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 294-295; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 131-132.

Tabor dağının da Haçlılar için kutsal olması⁸⁷⁶ Haçlıların yönünü bu kaleye çevirmişti. Beysan ve Banyas saldırıları sonrasında Akka'da dinlenen Haçlı ordusu muhasara aletleri, mancınıklar ve gerekli savaş aletleriyle Tabor dağının tepesinde bulunan Tûr kalesini muhasaraya başlamışlardır. Tûr kalesi o kadar sarp bir mevkiye yapılmıştı ki korunması güç olduğu kadar ele geçirilmesi de güçtü. Haçlılar 17 gün müddetle kuşattıkları bu kaleden elleri boş bir şekilde geri dönmek zorunda kalmışlardır. Melik Âdil ise kalenin oldukça zor şartlarda korunduğunu ve müdafaa için çok sayıda askerin gerekli olduğunu hesaba katarak kendi eliyle yaptırdığı kaleyi yine kendisi yıktırmıştır. Daha sonra buradaki Müslüman garnizonu Dimyat'a nakletmiştir. Melik Âdil'in Dimyat'ı güçlendirme çabası yeni bir Haçlı saldırısının sinyallerini almış olmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁷⁷ Nisan 1218'de Frizon donanması Akka'ya ulaşmıştır. Gelen bu donanma İtalya'da ve Fransa'da toplanan Haçlıların da yakın zamanda Akka'ya gelecekleri haberini getirmiştir.⁸⁷⁸

Akka Kralı Jean maiyetini ve Haçlı önde gelenlerini Tapınak ve Hospitalier şövalyelerini toplayarak nasıl bir yol izlenilmesi gerektiğini danışmıştır. Toplantıda Kral Jean: *“Senyörlerim Tanrı aşkına size anlatacağım konusunda bana bir akıl verin. Elimizde kalabalık bir ordu ve Hıristiyan âleminden sefere çıkan hala da yolda olan birçok Haçlı var. Eğer siz de uygun bulur ve razı gelerseniz Mısır'a gidecek ve İskenderiye veya Dimyat'ı kuşatacağım. Zira Tanrı izin verir de bu şehirlerden birini zapt edebilirsek, benim fikrim odur ki bu ikisinden birine karşılık Kudüs Krallığını”* geri almayı umabiliriz dedi. Kralın bu fikri yerinde bulunarak kabul edildi ve sefer rotası Dimyat'a gitmek üzere kararlaştırıldı. Böylece Mısır'ın anahtarı konumunda olan Dimyat ele geçirilecekti.⁸⁷⁹ Haçlı önde gelenlerinin Kudüs'e karşılık Dimyat'ı ele geçirdikten sonra geri verme fikri oldukça mantıklıdır. Bunun yanında Haçlılar Selahaddin'in yaptığı gibi Mısır'a hâkim olup Kudüs'ü oradan ele geçirmeyi de

⁸⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Çekiç, Haçlılara karşı Stratejik Bir Yapının İnşası: Tabor Dağında Tûr Kalesi, *Eyyûbilerde Siyasî ve Ekonomik İlişkiler*, Abdülhalim Oflaz vd. (ed.), İstanbul: Hiperyayın, 2020, 235-247.

⁸⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 173; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 187-188; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 211; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 257; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 180-181-184; Şeşen, *Eyyûbiler (1169- 1260)*, 102.

⁸⁷⁸ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 132.

⁸⁷⁹ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 296; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 132-133.

düşünmüş olabilir. Çünkü yakın zamanda bu stratejinin uygulandığına şahit olmuşlardır. Mısır'ı Kudüs'ten öncelikli hale getirmelerinin ana sebebi de budur.⁸⁸⁰

Kral Jean ve Avrupa'dan gelen Haçlılar 1218 İlbaharında Akka'dan harekete geçtiler. Dimyat yakınlarında olan el-Cize⁸⁸¹ sahiline gelerek burada konumlandılar. El-Cize ile Dimyat arasından Nil nehri geçmekteydi. Dimyat yakınındaki Nil yatağının kolunda bir kale burcu bulunmaktaydı. Bu kale burcundan Dimyat surlarına kadar zincirler ve kalınca demirler uzatılmıştı. Bu sayede saldırı amacıyla gelen gemilerin Dimyat'a ve oradan da Mısır'a ulaşımı engellenecekti. Eğer ki zincirlerle yapılan bu set olmasa idi Haçlı gemileri kolaylıkla Dimyat'a girerlerdi. Haçlılar durum değerlendirmesi yaptıktan sonra el-Cize'de karargâhlarını kurmuşlardı. Haçlılar karargâhlarını kuşatan bir sur inşa ettikten sonra etrafına hendekler kazarak herhangi bir saldırının önüne geçmişlerdi. Daha sonra savaş aletlerdi, yürüyen seyyar burçlar ve mancınıklarını hazır hale getirerek saldırıya hazırlanmışlardı. Tüm bu hazırlıkların karşısında Eyyûbî cephesi de boş durmamıştı. Melik Âdil'in oğlu olan Mısır hâkimi Melik Kâmil Dimyat yakınlarında el-Âdiliye adıyla bilinen yerde karargâhını kurmuştu. Haçlıların ilk yapmaları gereken şey Nil nehri üzerinde bulunan ve Dimyat'ı muhafaza eden burcu ele geçirmek olacaktı. Bu sebepten ötürü Haçlılar 4 ay boyunca bu kale burcunu almaya çalışmışlar ancak ele geçirememişlerdir. Daha sonra bu burç ile Dimyat arasına bir set olarak gerilen demirleri bir şekilde keserek ilerlemeye çalışsalar da bu seferde başarılı olamamışlardır. Çünkü demirlerin biraz gerisine Melik Kâmil tarafından yaptırılan köprü Haçlıların ilerlemesine mani olmuştur. Daha sonra bu köprüyü de ele geçiren Haçlılar başka bir engelle karşılaşmışlardır. Melik Kâmil donanmasındaki en büyük gemilerden birkaçını içini doldurarak batırması, bu şekilde Haçlı gemilerinin ilerlemesini engellemeye çalışmıştır. Nil nehrinde yollarının bu şekilde kesildiğini ve Dimyat'a ulaşmanın mümkün olmadığını gören Haçlılar başka bir yola başvurmuşlardır. Nil'in eski kollarından biri olan ve zamanla kapanan el-Ezrûk körfezine yanaşan Haçlılar, kapanan bu kolu açmaya ve Akdeniz'e çıkmaya gayret etseler de bunu başaramamışlardır. Dimyat önlerinde karargâhı bulunan Melik Kâmil

⁸⁸⁰ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 3, 258.

⁸⁸¹ El- Cize Mısır'ın firavunlar devrinden kalma antik şehirlerindendir. Hz. Yusuf'un zindana atıldığı yer olarak da bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zekeriya b. Muhammed Kazvinî, **Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, 40; Ayrıca bkz. el- Makrîzî, **Hıtat**, Cilt 1, 575: el-Cize'nin her gün açık olan büyük bir çarşısından ve çok sayıda esnafı barındırdığından bahsedilmektedir.;Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 2, 200: Fustat'ın batısında bulunan bir beldedir.

üzerine birkaç saldırı düzenleseler de kesin bir netice elde edememişlerdir. Tüm bunlar yaşandığı sırada Dimyat sakinleri normal hayatlarını sürdürmekteydiler. Çünkü Haçlıların Nil'i aşması mümkün olmamıştı. Melik Kâmil'in Dimyat yakınlarında ordusuyla bulunması da Dimyat halkına ayrıca bir rahatlık vermekteydi.⁸⁸² Haçlıların Dimyat'ı kuşatmalarını büyük bir takdirle karşılayan Papa liman şehirlerindeki piskoposlara haber yollayarak sıradan halkın haçı kabul edip yardıma gitmelerini emretti. Artçı Haçlı kuvveti için Papalık makamının maddi dayanak sağlayacağını bildiren Papa, Dimyat önlerindeki Haçlılara katılmaları için iki tane kardinali görevlendirdi. Bunlardan biri İngiliz kardinal Robert de Courson'dur, diğeri ise Poertekizli kardinal Pelagio'dur. Ancak gelen bu kardinaller ordu içerisinde faydadan çok zarar oluşturacak ve fikir ayrılıklarının derinleşmesine sebebiyet vereceklerdir.⁸⁸³

Mayıs'tan Haziran'a kadar çeşitli çatışmalar yaşandı ve Haçlılar 22 Haziran'da Dimyat burcuna saldırılarını şiddetlendirdi. Devamında kesif çatışmalar sürdü ve 25 Ağustos 1218'de Dimyat burcu uzun uğraşları sonucunda Haçlıların eline geçti. Burc düştüğünde Melik Kâmil Dimyat'ın doğusunda karargâhında bulunmaktaydı. Bu haberi Şam'daki babası Melik Âdil'e acilen bildirdi. Haberi hasta yatağında alan Melik Âdil Dimyat'ın düşüşünü kaldıramayıp, Haçlıların devletinin kalbini tehdit ettiği bir anda hayatını kaybetti (31 Ağustos 1218). Selahaddin'den sonra ülkeyi toparlayan ve Haçlı kaynaklarında Saphadin olarak anılan Melik Âdil öldüğünde 74 veya 75 yaşındaydı.⁸⁸⁴ Cenazesi Dımaşk'ta defnedildi.⁸⁸⁵ Haçlı tehlikesinin oldukça yakın hissedildiği bir zamanda hayatını kaybeden Melik Âdil'in yerine oğlu Melik Kâmil geçecektir.⁸⁸⁶ Melik Âdil ölmeden az önce yazdırdığı vasiyetnamesinde oğlu Melik Kâmil'den Haçlıları Dimyat'tan çıkarmasını istemiştir.⁸⁸⁷

⁸⁸² İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 173-175; el- Makrîzî, *Kıtabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 188-189; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 258-261; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 498-499; Abdülhalim Oflaz, *Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Eyyûbîler (Melik Âdil Dönemi)*, İstanbul: Siyer yayınları, 2019, 287-288.

⁸⁸³ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 297-298.

⁸⁸⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 270; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 298; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb*, 226; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 103-104.

⁸⁸⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 276.

⁸⁸⁶ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 298: Ernoul Melik Kâmil'e "*Lekemer*" demektedir.

⁸⁸⁷ Oflaz, *Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Eyyûbîler (Melik Âdil Dönemi)*, 288.

Dimyat burcunu ele geçiren Haçlılar bu duruma oldukça sevinirken, devlet olma anlayışını Haçlılara karşı zafer elde ederek inşa eden Eyyûbîler bir çıkmazın içine gireceklerdir. Hayatı boyunca barış sürecini korumaya çalışan Melik Âdil'in Haçlıların Mısır önlerine dayandığı bir esnada hayatını kaybetmesi Eyyûbî Hanedan üyelerini tedirgin edecektir. Melik Âdil Selahaddin'in ölümünden sonra ülkeyi Haçlılarla barışın olduğu bir evrede devralmıştı; çocukları ise şimdi Haçlıların kapıya kadar dayandığı bir dönemde ülke yönetimini devralacaklardır. Melik Âdil dönemi Eyyûbî - Haçlı ilişkileri bağlamında daima barış yanlısı bir tutum sergilemenin yanında ihtiyatın da elden bırakılmadığı bir dönem olmuştur.

3.2. Melik Kâmil Devri Eyyûbî - Haçlı İlişkileri (1218 - 1238)

3.2.1. Melik Kâmil'in Yönetimi Devralması ve Dimyat'ı Haçlılardan Temizlemesi

Melik Âdil'in kızı Sittü Şam ile beraber 19 çocuğu olduğu bilinmektedir.⁸⁸⁸ Bu çocuklardan Melik Kâmil Mısır hâkimi olmuştur. Melik Muazzam İsa babasının sağlığında olduğu gibi Dımaşk yönetimini üstlenmiştir. Melik Aziz Osman Banyas'a hâkim olurken, Melik Eşref Muzafferüddin Musa ise Şark bölgeleri ile Ahlât'a hâkim olmuştur. Melik Muzaffer Şihabeddin Gazi de Meyyafârikîn yönetimini devralmıştır.⁸⁸⁹ Eyyûbîlerin merkezîyetçilikten uzak yönetim anlayışı Melik Âdil sonrası dönemde bu şekilde devam ettirilmeye başlanmıştır.

Haçlıların Dimyat'ın eşğine geldikleri esnada Eyyûbî cephesinde bazı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Melik Âdil'in ölmesi ülke içinde yeterince üzüntü yaratmıştı. Bunun yanında oğlu Melik Kâmil'in Mısır yönetimini devralmasını kabul edemeyen bir grubun başkaldırışı Dimyat'ın Haçlıların eline geçmesine yol açmıştı. Selahaddin devrinden kalma önde gelen ve oldukça itibarlı bir emir olan İbn Meştûb'un Melik Kâmil'in Mısır tahtında olmasını kendi çıkarları adına uygun bulmaması üzerine onun yerine Melik Âdil'in diğer oğlu Melik Fâiz'i tahta çıkarmak istemesi Eyyûbîleri

⁸⁸⁸ Murtaza ez-Zebidî, *Tervîhu'l- Kulub Fi- Zikri Ben-i Eyyûb*, 49-52.

⁸⁸⁹ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 3, 274; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâu'l Kulub fî Menâkıb-ı Benî Eyyûb*, 227.

Haçlılar karşısında zayıf düşürmüştür. İbn Meştûb bilhassa Kürt askerlerin çoğunluğuna sözü geçen bir emir olduğundan Melik Kâmil'i alaşağı edip yerine kardeşi Melik Fâiz'i geçirerek yönetimde başat olarak söz sahibi olmak istemiştir. Melik Kâmil kendisine karşı düzenlenen bu komployu duyduğunda el-Âdiliye'de bulunan karargâhını gün ağarmadan terk ederek Eşmum Tanah'a gitmiştir. Melik Kâmil başına birşeyin gelmesinden korktuğundan karargâhtan ayrılınca günün ağarması başsız kalan Eyyübî ordusunun dağılıp geri çekilmesine zemin hazırlamıştır. Nil nehrinin karşı tarafından olan biteni gözlemleyen Haçlılar bu kargaşa durumunu değerlendirerek Nil'i geçip Dimyat'a girmişlerdir. Kendilerine karşı hiçbir mukavemetle karşılaşmayan Haçlılar Şubat 1219'da Eyyübî karargâhını ele geçirerek sayılamayacak kadar çok ganimet elde etmişlerdir.⁸⁹⁰

Melik Kâmil kendisine düzenlenen komplo karşısında neredeyse Mısır'dan çıkmayı düşünüyordu. Çünkü isyancıların canına kast etmelerinden korkmaktaydı. İçinde bulunduğu durumdan ötürü Mısır askerlerine güvenmiyordu. Tam bu kritik anda Dımaşk hâkimi Melik Muazzam Mısır'a gelerek kardeşi Melik Kâmil'e destek olmuş ve İbn Meştûb'u etkisiz hale getirerek Mısır'dan çıkartmıştı. İbn Meştûb'un yakalanıp Dımaşk'a yollanması Melik Kâmil'e cesaret verse de Franklar bu boşluktan istifade edip Dimyat'ı karadan ve denizden kuşatarak Müslüman saldırılarının önüne geçmek adına Dimyat'ın etrafına hendekler kazmışlardır. Dimyat halkı Haçlı saldırılarına karşı koymaya çalışsa da bu konuda çok başarılı olamayacaklardır. Kasım 1219'da Dimyat'ta bulunan Müslüman halk son direnişlerinin de fayda vermediğini görünce şehri Haçlılara terk ederek Dimyat'tan ayrılmışlardır. Haçlılar Dimyat'a tam anlamıyla hâkim olduktan sonra civar şehir ve köylere saldırarak ganimet elde etmişler ve bu sayede Dimyat'a karşı gerçekleşecek olan Müslümanların karşı saldırısına karşı ellerini güçlü kılmışlardır.⁸⁹¹

Haçlılar Dimyat'ı ele geçirmişlerdi ama kendi aralarında ortak hareket edemiyorlardı. Akka Kralı Jean ile Avrupa'dan Papa'nın yolladığı kardinal Pelagio arasında anlaşmazlık had safhadaydı. Pelagio kralın safındakileri aforoz etmekten

⁸⁹⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 175-176; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 196-197; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Hüseyin Muhammed Rebia-Said Abdulfettah Aşûr (Tahkik), Cilt 4, Kahire, ty, 15-17; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, İbrahim Şemseddin (Tahkik), Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 2002, 176-177.

⁸⁹¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 176-177.

geri durmuyordu. Ayrıca onun krallık vasfını artık taşımadığını belirtmekten de çekinmiyordu. Çünkü tahta karısı vasıtasıyla geçmiş ve kraliçe öldüğünden dolayı Jean'ın krallığının meşruluğu tartışılır bir hâl almıştı. Ayrıca Pelagio'ya göre orduyu yönetecek kişi Papa'dan onaylı olarak yola çıkacak olan II. Friedrich idi. Papa Dimyat'taki Haçlı galibiyeti sonrasında Hıristiyan ülkelere yolladığı haberle yeni bir hac kafilesinin yola çıkmasının gerekliliğini duyurmuştu. Bununla birlikte Alman İmparatoru ve Sicilya Kralı olan II. Friedrich'i de kutsayarak sefere memur etmişti.⁸⁹² Papa III. Honorius II. Friedrich'i Roma'ya davet etmiş ve bu davet üzerine Friedrich Almanya'da yerine oğlunu bırakarak karısıyla birlikte Roma'ya gitmişti. Papa Friedrich'e tac takıp kutsadıktan sonra kutsal topraklara gitmesini ve orada Hıristiyanlık için elinden gelen gayreti göstermesini istemişti. Friedrich ise bu teklifi büyük bir onurla kabul edeceğini ancak hemen sefere çıkamayacağını dillendirmişti. Buna sebep olarak ise Sicilya'daki Müslümanları öne sürmüştü. Ona göre şimdi sefere çıkarsa Sicilya'da bulunan kalabalık Müslüman nüfus Afrika'dan aldıkları yardımla büyük bir isyana teşebbüs edebilirlerdi. Bu durumda Sicilya adası Müslümanların eline bile geçebilirdi. Bu sebepten ötürü II. Friedrich hemen sefere çıkmanın özelde kendi ülkesi adına ve genelde ise Hıristiyanlık adına yarardan çok zarar getireceğini öne sürdü. Bu yüzden seferi erteledi.⁸⁹³

Haçlılar Dimyat'ı kuşattıkları esnada Melik Kâmil Abbâsî Halifesi'nden yardım talebinde bulunmuştu. Halife de bu talep üzerine bir ordu göndermişti.⁸⁹⁴ Ancak Melik Kâmil Dimyat'ı Haçlılara kaptırdıktan sonra iyice güçlendirilmiş bir ordu olmadan Haçlıları Mısır'dan atamayacağını farketmişti. Bu sebepten ötürü Eyyübî meliklerinin Mısır'da tek vücut olarak Haçlılara karşı taarruza geçmeleri aciliyet taşımaktaydı. *“Hıristiyan Franklar dünyanın dört bir tarafından akın etmeğe başlamış ve sanki Dimyat onların hicret yurdu haline gelmişti.”* Dımaşk hâkimi Melik Muazzam bu durumda Kudüs'ü Haçlılardan korumak için şehri tahrip ettirip surlarını yıktırmaya başlamıştı. Böylece Kudüs'ün Haçlılara geçmesini önlemeyi düşünüyordu. Mısır halkı ise kapıya dayanan Haçlı tehdidinden o denli korkmuş bir vaziyetteydiler ki Mısır'ı terk edip başka yerlere göç etmeyi bile düşünüyorlardı. Ancak Melik Kâmil kimsenin memleketini terk etmesine izin vermeyip vatanları için

⁸⁹² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 304-310; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 136.

⁸⁹³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 310-311.

⁸⁹⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 301.

direnmelerinin gerekli olduğunu vurgulamıştı. Melik Kâmil'in bu dirayeti Mısır'ı büyük bir felaketten kurtaracaktı. Melik Kâmil ve Melik Muazzam'ın müşterek hareketine diğer kardeşleri el-Cezîre ve Armenia bölgesinin hâkimi Melik Eşref de katılmakta gecikmeyecekti. Melik Eşref bu yardım çağrısına gecikmeden cevap verecek ve Mısır'a ordusuyla gelecektir. Melik Eşref'in yardıma gelmesi ordu içinde büyük coşkuyla karşılanmıştır. Kardeşlerin Haçlılar karşısında birlik olma isteği takdir toplamıştır. Melik Muazzam da çok geçmeden Mısır'a kardeşinin yardımına gelecektir. Melik Kâmil ve Melik Eşref'in fikriyle Eyyûbî ordusu Nil deltasında bulunan ve Bahr'ul-Mahalle olarak isimlendirilen körfeze konuşlandırıldı. Bu mevkiden Haçlılara karşı saldırı yapılması kararlaştırıldı. Nil nehrinde bulunan Müslüman gemileri de saldırı için hazırlıklarını tamamladı. Haçlılar da Nil nehrindeki bu kıpırdanış üzerine harekete geçtiler. Çıkan çatışmada içi asker, mal ve mühimmat dolu 3 Haçlı gemisi Müslümanların eline geçti. Bu küçük zafer Eyyûbîler için büyük moral oldu ve bunun kesin muzafferiyet için ilahi bir işaret olduğu düşünüldü.⁸⁹⁵ Ernoul'a göre: Müslümanlar Haçlıların deniz gücünün azaldığını görüp 20 kadırgadan oluşan bir donanma inşa ettirmişlerdi. Bu sayede Haçlıları Dimyat'ta deniz yönünden sıkıştırıp yenmeyi planlıyorlardı. Hıristiyan gözcüler hazırlanan donanmadan baş kardinali haberdar etseler de o bu haberi pek önemsemedi. 1220 yılının yaz mevsiminde denize indirilen bu donanma Haçlılara karşı Eyyûbî gücünü göstermek için Kıbrıs'a ilerledi. Kıbrıs Limanı'nda bu esnada Hıristiyan hacı gemileri bulunuyordu. Bu hac gemilerini yakan donanma Akka'dan Dimyat'a giden Haçlı gemilerini de yolda imha etti. Ernoul'a göre önceden söylenenlere kulak asmadığı için bu Müslüman donanmanın Haçlılara ve Hıristiyanlara zarar vermesine bir anlamda kardinal Pelagio sebep oldu.⁸⁹⁶ Çatışmalar devam ederken Haçlı safından iki din adamı Hıristiyanlığı anlatmak ve doğru yolu göstermek için Melik Kâmil'le görüşmeye bile gelmiştir. Melik Kâmil din adamlarını büyük bir hoşgörülle dinleyip onlara hediyeler vererek sağ salim geri dönmelerine müsaade etmiştir.⁸⁹⁷ Melik Kâmil dilediği takdirde tutuklatabileceği bu din adamlarını engin hoşgörüsü gereği serbest bırakmıştır.

⁸⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi*, Cilt 10, 177-179.

⁸⁹⁶ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 306; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 145.

⁸⁹⁷ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 307-309.

Melik Kâmil Haçlıların Dimyat'tan biran evvel çıkmalarının gerekliliğine inanmaktaydı. Çünkü Mısır Haçlıların eline geçtiği takdirde ne Kudüs Müslümanlarda kalabilirdi, ne de Suriye bölgesindeki İslam hâkimiyeti devam ederdi. Bu sebepten Melik Kâmil bir yandan çatışmalar devam ederken bir yandan da barış görüşmelerini başlatmıştı. Haçlı cephesi II. Friedrich'in Haçlı yemini ettiğinden haberdardı ve bir yardımın gelmesi sanılarına göre yakındı. Bu yüzden Dimyat'ta kalmak mantıklı değildi. Hazırlıklarını tamamlayıp Kahire ve Babilonya üzerine yürünmeliydi. Böylece gelen ordu da onlara katılır tüm Mısır'a hâkim olurlardı. Melik Kâmil de bu ciddi tehlikeden oldukça muzdaripti ve Haçlıların Dimyat'tan çıkmalarına karşılık sunduğu ilk teklif Haçlılar için oldukça iyi bir teklifti. Melik Kâmil amcası Selahaddin Eyyûbî'nin büyük zorluklarla fethettiği Askalan, Sayda, Cebele ve Lazkiye gibi liman şehirlerinin yanında Kudüs ve Taberiye'yi de vererek Haçlılara Dimyat'tan çıkmalarını teklif etmiş ve 30 yıllık bir mütareke yapılmasını önermişti. Tapınak ve Hospitalier şövalyeleri ile bazı önde gelen baronlar bu teklifi çok iyi bulmuşlardı. Çünkü hem alınacak yerler iyiydi hem de bu süre içinde askeri açıdan daha da güçlenirlerdi. Ayrıca Kudüs'ün tahrip edilen yerleri için de İbnü'l-Esîr'e göre 300.000, Makrîzî'ye göre de 500.000 dinar istediler. Böylece kutsal Kudüs için de bir savaş vermelerine gerek kalmazdı. Fakat kardinal Pelagio bu teklifi kesinlikle reddetti; din düşmanlarıyla barış yapmaya gelmemişti.⁸⁹⁸

Bu barış görüşmeleri olumlu netice vermeyince yeniden savaş durumuna dönüldü. Haçlılar Temmuz 1221'de yeniden hazırlıklara başladı. Pelagio Akka Kralı Jean'e de haber yollayarak hemen Dimyat'tan genel bir taarruz yapılmasını istedi. Pelagio Kahire üzerine yürüyeceğini ve hemen yardıma gelinmesini rica ettikten sonra, Jean'e olan 100.000 bezant tutarındaki borcunu da ödeyeceğini belirtti. Jean önceki barış şartlarını yeterince yerinde bulmuştu ve savaş yanlısı değildi. Ayrıca bu mevsimde Kahire'ye yürümek aptallıktı eğer Nil taşkını orduyu vurursa büyük bir kayıp yaşanacağını biliyordu. Ancak Hıristiyanlığa ihanet etmemek adına Pelagio'nun isteğini kabul ederek hazırlıklarını tamamlayıp yola koyuldu. Ordunun önde gelenleri arasında II. Friedrich'in vekili olarak Bavyera dükü I. Ludwig'in yanında Tapınak ve Hospitalier üstadları ile Töton tarikatının üstadları

⁸⁹⁸ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 312-313; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 180; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 206-207; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 95.

bulunmaktaydı. Dimyat'ta yapılan konsil sonrasında ordunun ilerlemesine karar verildi. 12 Temmuz'da Haçlılar Fariskar'a doğru yola çıktılar, ordu oldukça heybetliydi. Haçlılar 5.000 şövalye, 4.000 okçu, 40.000 yayanın yanında; deniz gücü olarak 630 gemiden oluşan bir donanmaya sahipti.⁸⁹⁹ Melil Kâmil'in de kendince bir planı vardı ve Haçlıların Dimyat'tan ayrılışlarını fırsata çevirebilirdi. Bunun için Nil nehrinin önemli bir kolu olan Eşmum'da köprüler kurdurarak Müslüman ordusunu karşı tarafa geçirdi. Bu sayede Haçlıların Dimyat'a dönüş yolunu tutmuş olacaktı.⁹⁰⁰ Bu arada Melik Kâmil aile efradının yardımlarına da başvurmuştu. Melik Muazzam, Melik Eşref, Humus hâkimi II. Şirkûh, Hama hâkimi II. Melik Muzaffer Melik Kâmil'e yardıma gelenler arasındaydı.⁹⁰¹ Eyyûbî ordusu Haçlı ordusuna karşı harekete geçse de Haçlı ordusunun büyüklüğünden ötürü vurucu bir çatışmaya girmektense beklemeyi tercih ettiler. Böylece Dimyat'ın doğusunda kalan Menzaleh gölüne doğru ilerlediler. Daha sonra Nil'in kıyısında olan Mansure⁹⁰² şehrinde mevzilenerken beklemeye başladılar. Haçlılar bu esnada Mansure'nin kuzeyinde olan Şerimşah'ı işgal ettiler. Kral Jean burada durulmasının gerekli olduğunu hatırlattı. Zira şimdi Kahire'ye ilerlemek akıllıca değildi Nil her an taşabilirdi. Ancak Pelagio bu fikre asla kulak asmadı. Haçlı ordusu 24 Temmuz'da Nil'in bir kolu olan Bahrü's Sagir'de ilerleyerek Müslüman ordusunun bulunduğu Mansure'ye yaklaştı.⁹⁰³

Bu sırada Akka Kralı Jean'in öngördüğü gibi Nil nehri ziyadesiyle taşmıştı. Bu taşkınla Melik Kâmil beklediği fırsatı yakaladı. Haçlılar durumun aleyhlerine işlediğini görünce hızlı bir manevra yapmaya karar verdiler. Buldukları mevkidenden bir an önce Dimyat'a dönmeyi kararlaştırdılar. Ancak bu hiç kolay olacağına benzemiyordu. Çünkü Melik Kâmil Menzaleh gölü çevresinde bıraktığı ordusuyla Haçlıları kuzeyden kuşatmış; Mansure şehrindeki ordu sayesinde de Haçlıların etrafını sardırmıştı. Nil'deki kabarmadan da istifade etmek isteyen Melik Kâmil

⁸⁹⁹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 314; Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 82-85; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 146-147.

⁹⁰⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 180; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 207; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 96; Aşûr, **el- Hareketü's-Sâlibiyye**, Cilt 2, 225.

⁹⁰¹ Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 83.

⁹⁰² el- Makrîzî, **Hitat**, Cilt 1, 643: Eşmum Tanah'ın üzerindedir-Batısında- (Talha'ya doğru). Bu şehri Melik Kâmil inşa ettirmiştir (H. 615/1218-1219). Bu esnada Haçlılar Dimyat'ta idiler. Bir bakıma Mısır'ı Haçlılara karşı korumak için inşa edilmiş bir şehirdir.; Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemül- Büldân**, Cilt 5, 212.

⁹⁰³ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 147.

nehirdeki setleri yıktırarak Hıristiyan ordugâhının sular altında kalmasını sağlamıştır. Bu sel baskısıyla Haçlı ordugâhındaki askerler çenelerine kadar suya battılar, pek çok Haçlı askeri boğularak öldü. Ayrıca bu esnada ordunun erzak ve mühimmatı da ziyan oldu. Dört bir yandan kuşatıldıklarını ve artık kurtuluş ümitlerinin olmadığını kabullenen Haçlı ordusu Melik Kâmil ve Melik Eşref'e haber yollayarak Dimyat'ı teslim edeceklerini söyleyerek eman dilemişlerdir. Böylece sağ kalan Haçlı askerlerini kurtarmaya çalışmışlardır.⁹⁰⁴ Melik Kâmil ile barış görüşmesine Akka Kralı Jean ve Akka piskoposu Jacques de Vitry gitmiştir. Melik Kâmil büyük bir ziyafetle karşıladığı krala “*size ve açlıktan ya da boğularak acı içinde ölen ordunuza çok acıyorum. Onun için merhamet edeceğim*” demiştir. Melik Kâmil Dimyat'tan tamamen çekilmeleri karşılığında sağ kalan Haçlı ordusunun güvenli bir şekilde geri dönebileceğini garanti etmiştir. Kral Jean bu teklifi sadece kendi adına kabul edeceğini ancak Dimyat'ın alınışında pek çok kişinin hakkı olduğundan diğer Haçlı önde gelenlerinin şehri şartsız teslim edip etmeyeceğini kestiremediğini ifade etmiştir. Bu yüzden bu teklifi karargâha iletmesi gerektiğini söylemiştir. Melik Kâmil de bunu kabul etmiştir. Daha sonra Haçlı ordugâhına dönen Jean kardinal Pelagio ve Haçlı ordugâhına Melik Kâmil'in teklifini anlatmış ve bu teklifi büyük bir sevinçle kabul eden Haçlı ordugâhında hayatta kalmak adına bir umut doğmuştur. Bunun üzerine Piskopos Jaques Melik Kâmil'e giderek teklifini kabul ettiklerini iletmiştir.⁹⁰⁵

İki taraf arasında yapılan barışa göre Dimyat herhangi bir şart öne sürülmeksizin Müslümanlara verilecek, Haçlı topraklarında ve denizin ötesindeki (Avrupa) Hıristiyan topraklarında zindanda olan bütün Müslüman esirler serbest bırakılacak. Eyyûbî zindanlarında bulunan Hıristiyan esirler de buna mukabil serbest bırakılacak. Gerçek Haç Hıristiyanlara iade edilecek diye bir şart ortaya konulmuş olsa da; bu haç Hittîn'de Müslümanların eline geçen haç olmadığı gibi herhangi bir haç da verilmeyecektir. Karşılıklı yemin edilerek 8 yıllığına barış tesis edilecektir.⁹⁰⁶ Melik

⁹⁰⁴ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 180-181; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 314-315.

⁹⁰⁵ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 315.

⁹⁰⁶ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 4, 97-99; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 315-316; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li-Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 208-209; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 181; Çalışır, *Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)*, 85; Aşûr, *el- Hareketü's-Sâlibiyye*, Cilt 2, 226-227; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 148-149; Demirkent, *Haçlı Seferleri*, 193-194.

Kâmil Dimyat'a girerken herhangi bir sorun yaşanmaması için Haçlılardan rehineler talep etmiştir. Bunun üzerine Akka Kralı Jean ve piskopos Jaques de Vitry rehine olarak sultanın yanında kalmışlardır. Makrîzî rehineleri sayarken Jaques'in yerine kardinal Pelagio'yu zikreder.⁹⁰⁷ Dimyat 29 Ağustos 1221'de Eyyûbîlere teslim edilmiştir.⁹⁰⁸ Dimyat'a Müslümanların yeniden hâkim olduğu bu gün görülmeye değer kutlu bir kurtuluş günü ve Allah katından bahşedilen güzel bir ihsan olarak değerlendirilmiştir.⁹⁰⁹ Haçlılar Dimyat'a 1 yıl 10 ay ve 24 gün süreyle hâkim olmuşlardır.⁹¹⁰

Dimyat'ın teslimi esnasında Alman İmparatorluğu'nun gönderdiği 100 kadırgalık bir donanma Dimyat önlerine gelmişti. Ancak barıştan çok kısa bir süre sonra gelen bu büyük donanma amacına hizmet edememişti. İbnü'l-Esîr'in de dediği gibi "*şayet bu yardım kuvvetleri Müslümanların Dimyat'ı almalarından evvel ulaşmış olsaydı Franklar burayı kolay kolay teslim etmezlerdi.*" Bu Haçlı yardımı vaktinde yetişemediğinden bir fayda sağlayamamıştır.⁹¹¹

Melik Kâmil'in Dimyat'a girdiğinde Kral Jean hıçkırarak ağlamaya başlamıştı. Bunun üzerine Melik Kâmil ona neden ağladığını sormakla beraber krallara ağlamanın yakışmadığını da söylemiştir. Bunun üzerine Jean Haçlı ordugâhını selin mahvettiğini ve pek çok askerinin açlıktan öldüğünü söylemiştir. Bu vahim durum onun içinin acımasına ve ağlamasına sebep olmuştur. Melik Kâmil düşmanı da olsa bir kralın böylesi acıklı durumuna çok üzülmüş ve Haçlı askerleri arasında taksim edilmesi için 30.000 somun ekmek göndermiştir. Bundan sonraki 15 gün boyunca da gönderdiği ekmeklerle pek çok Haçlı askerini ölümden kurtarmıştır.⁹¹²

V. Haçlı seferinde Haçlılar ilk etapta başarılı olsalar da bunu nihaî bir zafere dönüştürememişlerdir. Melik Kâmil'in babasının ölümünden sonraki ülke içindeki karışıklarla uğraşması esnasında Haçlılar da kendi iç çekişmeleriyle meşgul

⁹⁰⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 316; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 99; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 208.

⁹⁰⁸ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 99; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 181.

⁹⁰⁹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 99; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 209.

⁹¹⁰ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 209.

⁹¹¹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 181-182; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 314.

⁹¹² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 316-317.

olduklarından bu fırsatı değerlendirememişlerdir. Daha sonra Melik Kâmil'in Dimyat karşılığında verdiği yerleri alıp, sonraları ne yapmaları gerektiğine dair bir strateji geliştiremediklerinden 1221'de büyük bir hezimet sonrası Dimyat'ı şartsız teslim etmek zorunda kalmışlardır. Melik Kâmil'in Dimyat'ı ele geçirmesi Müslüman dünyasında Haçlılara karşı önemli bir zafer olarak nitelendirilmiş ve bu galibiyete ithafen kasideler kaleme alınmıştır. Bu kasidelerde dile getirilen bir dize oldukça manidardır. Burada Akka Kralı Firavun olarak resmedilirken; onun karşısındaki İslam ordusu Hz. Musa'nın mucizevi kurtuluşu ile mükâfatlandırılmıştır. Kasidelerde Melik Kâmil'in yanında Melik Muazzam ve Melik Eşref de methodilmiştir.⁹¹³

Sonucu Haçlılar için iyi olmasa da V. Haçlı seferi Mısır'ın tam kalbine yapılan bir saldırıdır ve eğer başarıya ulaşmış olsaydı Eyyûbîler Mısır'ı Haçlılara terketmek zorunda kalırlardı.⁹¹⁴

3.2.2. İslam Dünyasına Yeni Bir Tehdit: Moğolların (Tatarlar) Ortaya Çıkışı

Melik Kâmil zorlu bir süreçte yönetimi devralıp, Haçlıları Dimyat'tan uzaklaştırmıştı. Bir süreliğine tesis edilen barış ortamı Eyyûbîleri rahatlatacağı benziyordu ki yeni bir tehdit ortaya çıktı. Bu tehdit Ortaçağların en önemli olaylarından birisi olan Moğol istilasidir. Uzun vadede Orta Doğu'nun, Anadolu'nun ve Kuzey Afrika'nın kaderinde önemli değişimlere sebep olacak Moğol istilası; kısa vadede Eyyûbîler açısından bölgedeki mevcut dengelerin değişimine sebebiyet verecek bir durumun tetikleyicisidir.

Eyyûbîlerin Haçlıları Dimyat'tan uzaklaştırmaya çalıştıkları 1220 yılı aynı zamanda Moğolların (İslam kaynaklarında Moğollara Tatar denilmektedir) İslam beldelerine girdikleri yıldır. Dönemi en yakından müşahede eden tarihçi İbnü'l-Esîr Moğol istilasını yazmaktan duyduğu imtinayı "*keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu*

⁹¹³ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 209- 212-260; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 4, 100-105; Ebu Şame, *Zeyl-i Ravzateyn*, 195-196.

⁹¹⁴ Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 149.

büyük felaketten evvel ölüp gitseydim” sözleriyle ifade eder.⁹¹⁵ Cengiz Han’ın liderliğinde (Temuçin) 13. Yüzyılın ilk yarısında güçlü bir siyasi yapılanma olarak ortaya çıkan Moğollar yaptıkları tahripten ve gelişmiş şehirlere uyguladıkları kıyımdan ötürü Yecüc Mecüc kavmiyle kıyaslanmışlar veya kıyamet alameti olarak değerlendirilmişlerdir.⁹¹⁶ Moğol lideri Cengiz Han 1211 yılında başlattığı Kuzey Çin seferini büyük bir zaferle taçlandırdıktan sonra yönünü Türkistan’a ve Müslüman halklar üzerine çevirecektir.⁹¹⁷ Moğol tehdidinin Abbâsî sarayına haber olarak ulaştığı tarihe bakıldığında 1217-18 yıllarını görmekteyiz ki bu durumda İslam dünyası kapıdaki tehditten olabildiğince hızlı haberdar olmuştur.⁹¹⁸ Ancak bu hızlı haber ağı savunma ve saldırı noktasında aynı hızı taşıyamamıştır. Nasıl ki Haçlıların geldiği ilk yıllarda Müslüman dünyası kendi meseleleriyle uğraşmaktan Haçlılarla yeterince mücadele etmeyip onların işini kolaylaştırdıysa, aynı durum Moğollar için de söz konusudur.

Moğolların İslam dünyasına saldırıları dönem kaynaklarında Hârizmşahlarla olan sorunlarından kaynaklı olarak işlenmektedir. Hârizmşahlar 1097-1231 yıllarında İran ve Hârizm bölgesinde hüküm sürmüş ve bölgede etkin bir siyasi rol oynamış Türk - İslam devletidir. Kuzeyde Seyhun nehrinden Güney’de Basra körfezine Doğu’da Hindistan’dan Batı’da Irak ve Azerbaycan topraklarına kadar geniş bir coğrafyaya yayılan Hârizmşahlar kültürel ve coğrafi olarak Selçuklu mirası üzerine inşa edilmiştir.⁹¹⁹ Gelişen Moğol İmparatorluğuyla coğrafi olarak yakınlaşan Hârizmşahlar Moğol Hakanı Cengiz Han’ın yolladığı ticaret kervanına yaptıkları saldırı sonrası Moğol - Hârizmşah savaşının fitilini ateşlemişlerdir. Bu olay kaynaklarda şu şekilde zikredilmektedir: Cengiz Han fetihleri sayesinde Türkistan topraklarına yaklaşmıştı. Hârizmşah Sultanı Muhammed’e gönderdiği bir elçilik heyeti ve tüccar taifesiyle iki ülkenin arasında ticaretin yapılmasını ve bunun

⁹¹⁵ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 210; Abdüllatif el-Bağdadî, **Kitabu’l-İfâde ve’l- İtibâr**, 136: Bağdadî de İbnü’l- Esîr’in üzüntüyle bahsettiği Tatarların lanetli bir millet olduğunu yazar.

⁹¹⁶ İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 211; Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, Mustafa Uyar (çev.), İstanbul: Ötüken yayınları, 2016, 39-41.

⁹¹⁷ **Moğolların Gizli Tarihi**, Ahmet Temir (çev.), Ankara: TTK, 1986, 169-181; İbnü’l-Esîr, **el- Kâmil Fi’t- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 211; Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, Ankara: TTK, 2019, 250-251.

⁹¹⁸ Bertold Spuler, **İran Moğolları**, Cemal Köprülü (çev.), Ankara: TTK, 2011, 29-30.

⁹¹⁹ Aydın Taneri, Hârizmşahlar, **DİA**, Cilt 16, TDV, 1997, 228-229; A. Constantin d’ohsonn, **Moğol Tarihi**, Bahadır Apaydın (çev.), İstanbul: Nesnel yayımlar, 2008, 83.

devletlerin güvencesinde olmasını talep etmek için kervan hazırlatmıştı. Çoğunlukla tüccarlardan oluşan bu kervanı pek çok değerli eşya, bolca altın ve gümüşle Semerkand ve Buhara'ya yollayarak alım satım gerçekleştirmelerini ve kendisine de değerli elbiseler almalarını tembihlemişti. Tabii bu taife sadece ticaret için gelmemişti, aynı zamanda Cengiz han bölgeden haberdar olmayı da istemekteydi. Yola çıkan ve 450 kişiden oluşan bu tüccar grubu Hârizmşahların Doğu'daki en uç vilayeti Otrar mevkiine gelince buranın valisi olan İnalçık (Kayır Han) onları durdurdu. İnalçık tüccarların elindeki mallara ve değerli eşyalara el koyarak tüccarların hepsini öldürdü (1218). Ele geçirdiği değerli malları Muhammed Hârizmşah'a yolladı ve sultan bu değerli malları Buhara ile Semerkand'ın önde gelen tüccarlarına bedellerini ödemeleri karşılığında pay etti. Tüccarlara yapılan bu saldırıda Cüveynî'nin dediğine göre İnalçık'ın tamahkârlığının büyük etkisi olmuştu.⁹²⁰ Muhammed Hârizmşah'ın tüccarlara böyle sert davranılmasına göz yummasındaki sebep ise Cengiz Han'ın kendisine "oğlum" diye hitap etmesinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü böylesi bir hitap ancak bir Emire sarfedilirdi. Bu yüzden Muhammed Hârizmşah bunu asla kabul edemezdi, zira kendisi de tıpkı Cengiz Han gibi cihan imparatoru olmanın peşindeydi. Hatta Muhammed Hârizmşah Abbâsî Halifesi'ne de bu sebepten ötürü rest çekmişti.⁹²¹

Cengiz Han Otrar faciasından kurtulan bir tüccardan olan biteni dinlediğinde bu duruma çok öfkelenmişti. İçinde bulunduğu kızgınlık haliyle bir dağın tepesine çıkarak üç gün yemeden içmeden kesilmiş ve Tanrı'ya yalvarmıştı. İntikam almaya yemin içen Cengiz Han hiç vakit kaybetmeden harekete geçecektir.⁹²² Cengiz Han'ın Batı'ya yaptığı bu sefer esnasında Eyyûbîler Haçlıların Dimyat saldırısıyla uğraşmaktaydı. Cengiz Han Otrar'ın intikamı için Çin, Tamgaç ve Türkistan

⁹²⁰ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 213-214; Alaaddin Ata Melik el-Cüveynî, **Tarih-i Fâtihü'l-Âlem Cihangüşâ**, Cilt 1, Kahire, 2007, 107-109; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celaaddin Mengübertî**, Hafız Ahmed Hamdî (Tahkik), Kahire: Dârül Fikrül Arabî, 1953, 87-88; Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, 52-54; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 481-482; Ebû'l Farac, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, Şerafeddin Yalçıkaya (çev.), Ankara: TTK, 2011, 7-8; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 190; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, Mürsel Öztürk (çev.), Ankara: TTK, 2018, 471; Mustafa Alican, **Tarihin Kara Yazısı Moğollar**, İstanbul: Timaş yayınları, 2017, 58-60; d'ohsonn, **Moğol Tarihi**, 93-94; İbrahim Kafesoğlu, **Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, Ankara: TTK, 2000, 240-242.

⁹²¹ d'ohsonn, **Moğol Tarihi**, 89-90-93; Alican, **Tarihin Kara Yazısı Moğollar**, 56-58.

⁹²² Alaaddin Ata Melik el-Cüveynî, **Tarih-i Fâtihü'l-Âlem Cihangüşâ**, Cilt 1, 109-110; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 482-483; Ebû'l Farac, **Târîhu Muhtasari'd-Düvel**, 9; Kafesoğlu, **Harezmsahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, 246.

askerlerinden oluşan muazzam bir ordu hazırladı. Ordu için 300.000 at hazırlandı.⁹²³ Cengiz Han bu hazırlıkları yaptıktan sonra hız kesmeden Hârizmşah topraklarına hareket etti. Önce Otrar'a gelen ordusu burada tüccarlarına yapılan katliamın misillemesini fazlasıyla yaptı.⁹²⁴ Cengiz Han'ın ordusu bundan sonra yoluna devam ederek önce Buhara, Semerkand ve Horasan'ı ele geçirdi. Ortaçağların bu öne çıkan medeniyet merkezleri Moğol saldırılarından payını aldı. Moğollar ele geçirdikleri bu şehirlerde kadın ve çocuklara dahi acımadılar.⁹²⁵ Muhammed Hârizmşah ülkesinin bu şekilde istila edilmesi karşısında geri çekilmekten başka çare bulamadı. Hazar denizine kadar kaçan Muhammed Hârizmşah burada hastalanarak vefat etti (Aralık 1220).⁹²⁶

Moğollar ile Hârizmşahlar arasında yaşanan bu mücadele Hârizmşahların sonunu hazırladı. Eyyübîler Müslüman topraklarında beliren Moğol tehdidini şimdilik kendilerine uzak görmektedirler. Çünkü Dimyat'ta bulunan Haçlılar Eyyübîler için öncelik arz etmekteydi. Abbâsî Halifesi'nin Melik Eşref'e yolladığı ve Moğollara karşı ordusuyla birlikte sefere çıkmasını arzu ettiği mektup Melik Eşref tarafından olumlu karşılanmamıştı. Çünkü Melik Eşref bu esnada Mısır'a gidip ağabeyi Melik Kâmil'e yardım edeceğini beyan etmişti. Zira Moğollar Haçlılar kadar tehlikeli değildi.⁹²⁷ Ülkeleri Moğollar tarafından istilaya uğrayan Gürcüler de Melik Eşref'e yardım çağrısında bulunmuşlardı. Melik Eşref bu yardım çağrısını da aynı gerekçeyle geri çevirmişti. Çünkü Haçlılar "*gerçekten çok daha cesur bir ulus idiler. Onlar bir yere girdiklerinde veya saldırıya geçtiklerinde mutlaka orayı ele geçirmeyi düşünür ve bir köy bile olsa meskûn bir yere girdiklerinde kolay kolay çıkmazlardı.*"⁹²⁸ Bu sebepten Eyyübîler Haçlıların Moğollardan daha tehlikeli olduğu savından hareketle öncelikli mücadelelerini Moğollara yöneltmemişlerdir.

⁹²³ Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, 55.

⁹²⁴ Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celaleddin Mengübertî**, 89-91; Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, 55.

⁹²⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 216-221; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celaleddin Mengübertî**, 100-119; Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, 56-59; Ebû'l Farac, **Târihu Muhtasari'd-Düvel**, 9-14; Alaaddin Ata Melik el-Cüveynî, **Tarih-i Fâtihü'l-Âlem Cihangüşâ**, Cilt 1, 122-171; Hamdullah Müstevfi-yi Kazvinî, **Tarih-i Güzide**, 472; Kafesoğlu, **Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, 253-275.

⁹²⁶ Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)**, 59; Taneri, **Hârizmşahlar**, 230; Kafesoğlu, **Harezşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)**, 283.

⁹²⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 230-231.

⁹²⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi**, Cilt 10, 249-250.

Moğol istilasının başladığı yıllarda Mısır'ın kalbine yapılan bu saldırı Eyyûbîler için “büyük düşman” olan Haçlıların öncelikli mücadele cephesi olmasına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan bakıldığında Moğolların Türk - İslam topraklarına yönelik istilası Eyyûbîlerin siyasetinde güncel bir denge olarak yer edinemeyecektir; ta ki Moğolların Anadolu kapılarına dayanmalarına değin. Haçlıların Moğollara bakış açısı ise Eyyûbîlerinkinden daha farklı olmuştur. Müslüman olmayan Moğollar İslam dünyasında yerleşik hayata geçen Haçlılar için müttefik olma potansiyelini taşımaktaydı. Bu durumda Hristiyan dünyanın Moğollara bakış açısı, Orta Doğu siyasetinde onlarla müttefik olma çabasını güdecekti.⁹²⁹

3.2.3. Akka Kralı Jean'ın Avrupa Seyahati: VI. Haçlı Seferi Hazırlıkları

Dimyat muhasarasının başarısızlıkla sonuçlanması ve Kral Jean'ın kardinal Pelagio ile olan çatışması sonrası Jean olan biteni Papa'ya anlatmaya karar verdi. Bunun için Avrupa'ya bir seyahat düzenleyecekti. Akka Kralı Jean Outremer (deniz aşırı) topraklarını baskıdan kurtarmak ve Avrupalı büyük krallarla (İngiltere, Fransa, Almanya) görüşmek için bu yolculuğa çıkacaktı. Jean kendisinden sonra krallığın işlerini düzenlemesi için Akka'ya Oedes de Montbeliard adındaki bir yakınına da naib bırakarak yolculuğa çıktı (1222).⁹³⁰ Kral Jean maiyetiyle birlikte Akka'dan başladığı yolculuğunun ilk kısmını Ekim sonlarında Brindisi Limanı'na çıkararak tamamlamıştı. İtalya'da Papa III. Honorius tarafından büyük bir şerefle karşılanan Jean bu durumdan oldukça memnuniyet duymuştu. Papa Akka Kralı'nın gelmesini büyük bir törenle karşıladı ve kutlama merasimi düzenledi. Kral Jean kendisi için hazırlanan bu törende Papa'ya Dimyat'ı nasıl kaybettiklerini, kardinal Pelagio'nun başına buyruk hareket ettiğini ve sonuç olarak büyük zahmetlerle kazandıkları Dimyat'tan çekilmek zorunda kaldıklarını anlattı. Ayrıca bu konuşmada Papa'dan da bir söz aldı: bundan sonra Kudüs için yapılacak seferler ve elde edilen yerler paylaşımına tabî tutulmaksızın Kudüs Krallığı'na verilecekti. Kral Jean'ın Dimyat'ta yaşanan ayrılıkçı fikirlerden

⁹²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür Türker - S. Serkan Ükten, Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu'da Haçlı-Moğol Münasebetleri, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 54, 1 (2014), 319-344.

⁹³⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 318; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 152.

sonra böyle bir güvence alması oldukça mantıklıdır.⁹³¹ Jean bu seyahatinde kızına müstakbel bir koca bularak ülkesinin geleceğini de tayin etmek istiyordu. Jean'ın İtalya'ya vardığı sıralarda İmparator II. Friedrich'in eşi Constance d'Aragon ölmüştü ve II. Friedrich hâlihazırda evlenmeye müsait dul bir adam olmuştu. Bundan önceki Haçlı seferine katılma yeminini de göz önünde bulunduran Papa, II. Friedrich ile Akka Krallığı'nın kaderini birbirine bağlamak için Jean'ın kızıyla İmparatoru evlendirme fikrini ortaya attı. Jean bu duruma oldukça sevindi çünkü II. Friedrich Avrupa'nın en önde gelen İmparatoru'ydu. II. Friedrich için de oldukça makul olan bu evlilik teklifi geciktirilmeden kabul edildi. İmparator ile Jean'ın kızı Jolande Papa'nın huzurunda nişanlandı. Gıyabi nişan esnasında Jolande Filistin'de bulunmaktaydı.⁹³²

Kral Jean Papa ile görüşükten ve kızının nikâhını kararlaştırdıktan sonra eski dostu olan Fransa Kralı Philippe Auguste ile görüşmek için Fransa'ya gitti. Philippe eski dostu Kral Jean'i çok onore edici bir şekilde karşıladı. Jean'ın Fransa'da olduğu esnada Kral Philippe hayatını kaybetti (Temmuz 1223). Haçlı ruhuna son derece bağlı olan Philippe vasiyetinde bildirdiği üzere kutsal topraklarda sarfedilmesi için Kral Jean'e büyük bir serveti miras bıraktı. Ayrıca Philippe Hospitalier ve Templier tarikatlarına da iyi miktarda bağış yapılmasını vasiyet etmişti. Kudüs Krallığı Fransa'nın bu cömert bağışından oldukça memnun kalmıştı. Fransa'dan sonra hacı olmak için Santiago de Compostela'ya giden Jean burada görevini ifa ettikten sonra dönüş yolunda Kastilya Kralı tarafından karşılanır. Kastilya Kralı III. Ferdinand Jean'e kız kardeşi Berengar de Castille'yi verir ve ikili evlenir. Jean bekâr gittiği hac ziyaretinden nikâhlanarak ayrılır ve 1224 yılında tekrar İtalya'ya döner.⁹³³ Kral Jean artık vakit kaybetmek istememektedir ve kızıyla evlenmek için bekleyen II. Friedrich'i bir an önce Kudüs Krallığı ile bağlantılı hale getirerek sefere çıkmasını sağlamaya çalışır. Puglia'ya İmparator II. Friedrich ile görüşmeye giden Jean kızını nikâh için getireceğini söyler. Bunun üzerine Kudüs Krallığı'na haber yollayarak

⁹³¹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 318; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 152.

⁹³² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 318-319; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 152-153.

⁹³³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 319; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 152-153; Thomas William Smith, **Pope Honorius III and The Holy Land Crusades 1216-1227: A Study in Responsive Papal Government**, (Basılmamış Doktora Tezi), London, 2013, 138-145-146.

kızı Jolande ile çeyizinin İtalya'ya gönderilmesini emreder. 1225 yılının Ağustos'unda Malta Kontu Heinrich Kraliçe ve müstakbel gelin olan Jolande'yi İtalya'ya götürmek için Akka'ya gelir. Gelini götürecektir olan maiyet Akka'ya geldiğinde Jolande 14 yaşındadır ve bülüğa erdiğinden ötürü Friedrich'e götürülmeden Kıbrıs Kraliçeliği de kendisine takdim edilir. Kıbrıs Kraliçelik tacını da takan Jolande artık hem Kudüs hem de Kıbrıs'ın Kraliçesi olarak Friedrich'le evlenebilecektir. 1225 Kasım'ında Brindisi katedralinde İmparator II. Friedrich ile evlenen Jolande gerçekleştirdiği bu evlilikle denizaşırı topraklar için yeni bir Haçlı seferinin liderini tayin etmiştir.⁹³⁴ İmparator Friedrich evlilik gerçekleşmeden sefere çıkmayacağını beyan etmişti ve evlilik gerçekleştiğine göre sefere çıkmasında bir mani bulunmamaktaydı. Ancak şimdi de II. Friedrich'in gönül işleri Haçlı seferinin ikinci planda kalmasına sebep olacaktı; Jolande ile İtalya'ya giden genç kuzeni İmparator II. Friedrich tarafından yoldan çıkarılmıştı. Kuzenin kocası tarafından metres yapıldığını anlayan Jolande bu duruma oldukça öfkelenmişti. Bu çirkin aldatma olayından babası Kral Jean'i de haberdar eden Jolande babasının İmparatoru aşığılamasını büyük bir zevkle izlemişti. Kral Jean yaptığı bu sadakatsizlikten dolayı Friedrich'e İmparator dahi olsa selamlanmayı ve saygınlığı asla hak etmediğini söylemişti. Bu duruma oldukça kızan Friedrich kayınpederi olan Jean'in derhal topraklarından çıkmasını ve Fransa Kralı Philippe'den aldığı paraları teslim etmesini talep etmişti. Jean paraları vermeyi kabul etmese de, Friedrich'in ülkesinden ayrılmayı kabul etmişti. Roma'ya giden Jean mağdur olarak orada büyük hürmetle ağırlandı. II. Friedrich karısının olan biteni babasına anlatmasından ötürü ona çok kızmış ve suçlamıştı. Hatta o kadar çok dövmüştü ki kızcağız bebeğini düşürme noktasına gelmişti. Daha sonra bu hatalı davranışlarından vazgeçen Friedrich karısının gönlünü alarak kayınpederine barış yolunu açmıştı. Geri adım atmasındaki en önemli sebep evlilik yoluyla kazandığı Doğu topraklarındaki üstünlüğü kaybetmemek içindi. Kral da zaten Avrupa'ya kavga etmek için gelmemişti, İmparator'un geri adım atması onun için de bir fırsat oldu. Kudüs Haçlılarının menfaati düşünüldüğünde kızının kırılan onurunun lafı bile olmazdı. Bu sebepten İmparator ve Kral arasında barış yapıldı. Papa III. Honorius bu barışın yapılmasını

⁹³⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 319-320; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 153; Lionel Allshorn, **Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250**, London, 1912, 68-69; David Abulafia, **Frederick II A Medieval Emperor**, New York, 1988, 150.

memnuniyetle karşılamış olmalı ki uzlaşının akabinde Kral Jean'i Roma'ya davet ederek ihsanda bulunmuştur.⁹³⁵ Yine de II. Friedrich hemen sefere çıkma yanlısı değildi. Çünkü İtalya'daki hâkimiyetini Almanya ile sağlamca birleştirmeden Doğu'ya yola çıkmak istemiyordu. Hatta bunun için Papalıktan iki yıllığına müsaade istemişti. İki yılın sonunda yani 1227 Ağustos'unda Haçlı olarak kutsal topraklara gideceğini temin etmişti. Bu vaadini yerine getirmediği takdirde Papalık makamına 100.000 ons altın/625 pound Sicilya altını ödeyeceğine dair yemin etmişti.⁹³⁶

1227 yılına gelindiğinde II. Friedrich'in sefere çıkmamak için görünür bir bahanesi kalmamıştı. Papa III. Honorius da sefere gideceklerin bir an önce toparlanması için hazırlıkları başlatmıştı. Hacılar Brindisi'de toplanarak İmparatorla yola çıkacaktı. Bunun için kadirgalar ve gemiler hazırlanmış Haçlı olacaklar gelmeye başlamıştı.⁹³⁷ İmparator II. Friedrich'in sefere çıkmadan evvel Mısır Sultanı Melik Kâmil ile diplomasi yoluyla haberleştiği ve savaşmaksızın orta yolu bulmaya çalıştığı da kaynaklarda zikredilmektedir.⁹³⁸

Haçlı seferi için büyük çaba sarfeden III. Honorius yola çıkış hazırlıklarının yapıldığı esnada hayatını kaybetti (Mart 1227).⁹³⁹ Papa III. Honorius'un ölümünden sonra yerine IX. Gregory Papa oldu.⁹⁴⁰ Mizaç olarak III. Innocent'e ve onun katı disiplinli haline benzetilen yeni Papa döneminde Haçlı yolculuğu için sürdürülen faaliyetler hız kesmeden devam etti.⁹⁴¹

II. Friedrich Doğu'ya yola çıkmak için Brindisi'ye gelmişti ve artık gitmekten başka çaresi yoktu. Sefere çıkılmazdan evvel geniş çaplı bir sıtma salgını Haçlı ordusunu kasıp kavurmuştu. Friedrich buna rağmen yola çıkmış ancak biraz yol aldıktan sonra kendini hasta hissedince iyileşmek için geri dönmüştü. Hastalık yüzünden olan bu geri dönüşü açıklamak için Papa'ya bir haberci göndermişti. Ancak Papa Friedrich'e

⁹³⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 320-322.

⁹³⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 155; Abulafia, **Frederick II A Medieval Emperor**, 151.

⁹³⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 323.

⁹³⁸ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 323.

⁹³⁹ Ernst Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, New York, 1957, 163; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 156; Smith, **Pope Honorius III and The Holy Land Crusades 1216-1227: A Study in Responsive Papal Government**, 168-169.

⁹⁴⁰ Abulafia, **Frederick II A Medieval Emperor**, 161; Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, 163.

⁹⁴¹ Allshorn, **Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250**, 76-77; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 156; Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, 163.

kesinlikle inanmamış ve onu boş yere seferden dönmekle itham etmişti. Bunun cezası olarak da Papa Gregory İmparator'u aforoz etti. Papa İmparator'un Haçlı ruhuna ve hacılara ihanet ettiğini her yerde duyurdu.⁹⁴² Friedrich aforoz edilip Haçlı olma şerefinden mahrum bırakılmasına rağmen Papa'ya aldırmadan iyileştikten sonra hazırlıklarını tamamlayıp Haziran 1228'de Brindisi'den gemiye binerek yola çıktı.⁹⁴³ İmparator'un yola çıktığı esnada önemli bir sorun daha oluşmuştu ki bu durum eşi Jolande vasıtasıyla Kudüs Krallığı'ndaki hakkıyla ilgiliydi. Çünkü Jolande ile yaptığı evlilik onun elini güçlü kılmaktaydı ama şimdi Jolande yoktu. II. Friedrich'ten bir erkek çocuk dünyaya getirdikten sonra Nisan 1228'de ölmüştü.⁹⁴⁴ II. Friedrich aforoz edilmesinin yanında, eşi Jolande'nin ölmesini bile kendisine engel olarak görmeyerek söz verdiği üzere Kudüs'ü kurtarmak için Haçlı seferine çıkmıştır.

3.2.4. VI. Haçlı Seferi ve Eyyûbîler

İmparator Brindisi'den başladığı yolculuğuna devam etti. Akka'ya varmadan evvel Kıbrıs Krallığı'na uğradı. Kıbrıs adasında bir süre kalmayı düşünen İmparator bir mareşalini ve bazı soylu kimseleri Mısır'a Melik Kâmil'e yolladı. Friedrich'in bu heyeti Melik Kâmil'e yollamasındaki amaç Dimyat'ta akdedilen barışın sona ermiş olduğunu haber etmek ve müzakere için Eyyûbîleri yoklamaktı. Bu süre zarfında da Kıbrıs'ta işlerini yoluna koymuş ve rotasını Akka'ya çevirmişti.⁹⁴⁵

1225 yılında Musul merkezli Irak ve el-Cezîre'de orta ölçekli deprem meydana geldi. Deprem sonrasında ortaya çıkan kıtlık ve pahalılık bölge halkını büyük sıkıntıya soktu. İnsanlar açlıktan ölü etleri ve hatta kedi, köpek dahi yediler. Sebzeler, meyveler ve tahıl o kadar fahiş fiyata satıldı ki İbnü'l-Esîr'e göre: bu kıtlıkta

⁹⁴² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 323; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 156; Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, 65-66.

⁹⁴³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 324-325; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 157.

⁹⁴⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 322; Allshorn, **Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250**, 85-86.

⁹⁴⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 324-325; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 330; Ayan, **Haçlı Seferleri'nde Kıbrıs'ın Rolü (1191-1310)**, 89-90.

seyrinde gitmeyen birşeyler vardı. Çünkü yağmurlar yeniden yağıp ürünler artınca bu pahalılık ortadan kalkardı. Ancak şimdi öyle olmamıştı. Ayrıca günden güne artan hastalıklar ve yayılan veba pek çok insanın ölümüne sebep olmuştu. Cenazeler o kadar fazlaydı ki aynı teneşir üzerine birkaç ceset üst üste konulup, taşınıyordu.⁹⁴⁶ İbnü'l-Esîr'in şüphe ettiği şey muhtemelen Moğol tahribatıyla ilişkiliydi; kıtlık sonrası yayılan hastalıklarda ve hayat pahalılığında Moğol istilasının ve oluşturduğu tahribatın önemli bir payı bulunmaktaydı.

Melik Kâmil Dimyat'ı savunurken kardeşleri Melik Muazzam ve Melik Eşref'in desteğini almıştı. Haçlıların ülkeden uzaklaştırılması sonrasında ise Eyyübîler gelenek haline getirdikleri mücadelelerine devam etmişlerdir. Mısır'da Melik Kâmil büyük Sultan olarak otururken, Dimaşk'ta Melik Muazzam, Ahlât ve el-Cezîre'de Melik Eşref yönetime hâkimdi. Haçlı tehdidinden sonra Melik Eşref ağabeyi Melik Kâmil'in yanına Mısır'a gitmiş ve bir süre orada ikamet etmişti. Bu durum Melik Muazzam için tedirgin ediciydi. Zira iki kardeşinin Mısır'da neyi planladıklarını kestiremiyordu. Ayrıca Melik Eşref Mısır diyarına giderken yolu üzerinde bulunan kardeşi Melik Muazzam'a da uğramamıştı. Melik Kâmil ve Melik Eşref'in bu yaklaşması Melik Muazzam'ı onlara karşı tedbirli olmaya itmiş ve biraz da bu kardeş yaklaşmasına kin duymasına sebebiyet vermişti. Melik Muazzam'ın kardeşleriyle arasının bu şekilde açılmasına sebep olan bir başka rivayet ise: birtakım kimselerin Melik Kâmil ve Melik Eşref'in Melik Muazzam'a karşı ittifak edip plan kurmalarını söylemesiyle başlamıştı. Kardeşler arasında gerçekleşen bu gerginliği derinleştirici bir durum da Abbâsî Halifesi en-Nâsır Lidinillah'ın Melik Muazzam'la yakınlık kurmasıyla ilişkilendirilir. Halife Irak hac Emirinin Eyyübî ailesinin hâkimiyetinde olan Yemen yönetimi tarafından rahatsız edilmesini kendine yedirememişti. Bu duruma Melik Kâmil'in göz yumduğunu düşünüyordu. Halife bu olay yüzünden Melik Kâmil ve ona yakın olan Melik Eşref'le ilişkisini kesti. Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü vasıtasıyla da Melik Muazzam'ı kendi safına çekmeye çalışan Halife kardeşlerin arasındaki sürtüşmeden yararlanmayı tasarladı. Melik Muazzam'ın kardeşlerine olan kırgınlığı da onun hilafet kanalına temayül etmesini kolaylaştırmıştı.⁹⁴⁷ İmparator Friedrich'in Doğu topraklarına geldiği esnada Eyyübîler böylesi parçalı bir durumdaydılar. Dahası Eyyübîlerin doğusunda bulunan

⁹⁴⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 299-300.

⁹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 314-315.

Hârizmşahlar Devletiyle Melik Muazzam'ın arasının iyi olması ve bir Eyyübî meliki olan Muazzam'ın kendi devletinin aleyhine olanlarla işbirliği içine girmesi, Melik Kâmil açısından tedirginlik vericiydi. Celalaeddin Hârizmşah'ın Ahlât civarına sefer düzenleyip Melik Eşref'in topraklarını tehdit etmesi Melik Kâmil tarafından endişeyle karşılandı. Hârizmşahlar Moğollar karşısında büyük sınavdan geçseler de bölgede güçlü devlet olma durumlarını korumaktaydılar. Bu durum da Melik Kâmil'i farklı müttefikler bulmaya itecektir.⁹⁴⁸

İmparator II. Friedrich'in sefere çıkacağı önceden Melik Kâmil'in bildiği bir durumdu. Bu yüzden İmparatorla iletişime geçmenin faydalı olacağına inanmaktaydı. Zaten mevcut durumda Eyyübî aile mensuplarının içinde bulunduğu çekişme ortamı Eyyübîleri Haçlılar karşısında birleştiremeyebilirdi. Hârizmşahlar tehdidi de her an kapıdaydı. Zaten Moğollar Doğu'dan baskınlarına devam edeceğe benziyordu. Bu sebepten Melik Kâmil mevcut ortamda Haçlılarla savaş yapma taraftarı değildi. 1226 yılında İmparator II. Friedrich'e Fahreddin eş-Şeyh'i elçi olarak yollamış ve ondan yardım talep etmişti. Sicilya'da ağırlanan elçiye İmparator kesin bir vaatde bulunmamıştı. Çünkü yakın zamanda bir Haçlı seferi yapma arzusu vardı. Sefere çıkmadan Melik Kâmil'le anlaşması onun Haçlı lideri olma vasfına gölge düşürürdü. Melik Kâmil Dimyat muhasarasında olduğu gibi Kudüs'ü Haçlılara vermeyi teklif etmişti. Bu teklifin karşılığında İmparator'dan sefere çıkıp Doğu'ya gelmesini istiyordu. Geldiğinde Friedrich Kudüs'e girebilirdi. Melik Kâmil'in bu teklifi sunmasındaki temel sebep kardeşi Melik Muazzam ile arasındaki çekişmedir. Zira Kudüs Melik Muazzam'ın hâkimiyet sahasındadır ve Melik Muazzam yaşadığı sürece tek başına Melik Kâmil onu durduramayacağını bilmektedir. II. Friedrich'in Haçlı seferine çıkacağını duyunca da ona böyle bir teklif sunmuştur. İmparator bu teklife olumlu yanıt vermemenin yanında tüm kapıları da kapatmamıştır. Sultan'ın elçisine çok iyi davranmış ve hediyelerle Kahire'ye geri göndermiştir. Bu durumu duyan Melik Muazzam ise asla Kudüs'ü savaşız vermeyeceğini hiddetli bir şekilde ifade etmiştir.⁹⁴⁹

⁹⁴⁸ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 315-316; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 221-222; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 161; H. Mustafa Helal el-Berî, *Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fi Ahdi İmparator Frederick es-Sanı(1212-1250)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ürdün, 2004, 124-126.

⁹⁴⁹ el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 357; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 161-162; el-Berî, *Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes*

Melik Kâmil Eyyûbîlerin devlet siyaseti açısından bakıldığında hiç masum olmayan bir adım atmıştır. Varoluşlarını Haçlılarla mücadeleye adayan bir devletin kanla kazandığı simgesel şehri (Kudüs) Melik Kamil'in bu şekilde bir anlaşmayla vermeyi teklif etmesi gerek devlet gerekse de toplum nezdinde eleştirilerin odağı haline gelecektir. İmparator ve Sultan arasındaki görüşmeler 1227 yılının sonuna kadar devam etmiştir.⁹⁵⁰ Makrîzî'de geçen kayıtlara göre elçilerin gidiş gelişleri esnasında Sultan ve İmparator arasında cömertçe hediyeleşmeler gerçekleşmiştir. Melik Kâmil “*Hint'den Yemenden; Irak'tan Şam'dan; Mısır'dan Acem'den*” düzdüğü hediyeleri gururla Haçlılara yollamıştır.⁹⁵¹ Ernoul'a göre İmparator Sultan'a yolladığı bir meraşeli vasıtasıyla anlaşmaya vardıktan sonra Kıbrıs'tan hareket ederek Akka'ya gelmiştir.⁹⁵²

II. Friedrich Akka'ya gelir gelmez Papalık makamına bir elçi yollamış ve kutsal krallığa geldiğini haber etmiştir. Papadan aforozunu kaldırmasını talep eden Friedrich Kudüs'ü Müslümanlardan alıp Hıristiyanlara teslim etmeden geri dönmeyeceğine dair yemin etmiştir. Friedrich bu kararlılığını göstererek sefere çıkma arefesindeki gecikmeyi affettirebileceğini ummuştu. Ancak Papalıktan gelen haber hiç iç açıcı olmadı. Papa aforozu asla kaldırmayacağını söyledikten sonra Friedrich'i bir Hıristiyan olarak bile görmediğini ifade etti. Ayrıca Hospitalier ve Tapınak şövalyelerine de haber göndererek onları “*hain, hilekâr ve imansız*” bir adam olan Friedrich'e karşı temkinli olmaya davet etti.⁹⁵³ İmparator Akka'dayken Papalığın sert tavrını net bir şekilde müşahede etmişti. Şövalye tarikatları da Papalık safında yer almaktaydılar. İmparator ise bunun acısını Tapınak şövalyelerinden çıkarmayı kafasına koydu. Belki de böyle davranarak bir güç gösterisinde bulunmak istedi. Tapınakçıların Castiaus Pelerins adında oldukça muhkem bir kaleleri vardı.

İf Ahdi İmparator Frederick es-Sanî(1212-1250), 127-128-133; İbrahim Yasin el-Hatib, **El-Kudüs Beyne Etmaa' Salibiyîn ve Tefritü'l Melikü'l Kâmil el-Eyyûbî,** Ürdün, 2001, 274.

⁹⁵⁰ el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım,** 358; Çekiç, Eyyûbî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılmayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler, 85.

⁹⁵¹ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk,** Cilt 1-1. kısım, 223; Ayrıca bkz. Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250,** 183.: Burada II. Friedrich'e elçi Fahreddin aracılığıyla bir fil hediye edildiği geçmektedir.

⁹⁵² Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi),** 325.

⁹⁵³ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi),** 325-326; Çalışır, **Denizsırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252),** 87-88: Kudüs Patriği Gerald tarafından kaleme alınan bir mektupta İmparator'un Suriye'ye vaktiyle yardıma gelmemesinin açık bir şekilde Haçlıları zora soktuğu anlatılmaktadır. Bu durumun Tüm Hıristiyan âlemine yayılması ise Friedrich'in Papalıktan aforozlu durumunun kaldırılmasının olumlu cevaplanmamasına tesir ettiği düşünülebilir.

İmparator kaleye girerek Tapınakçıların kaleyi kendisine teslim etmelerini istedi. Kendi adamlarını kaleyi almaları için bazı yerlere konuşlandırdı. Bunun üzerine Tapınak şövalyeleri kalenin kapılarını kapatarak İmparator'un buradan çıkamayacağını söylediler. İmparator II. Friedrich Tapınakçıların oldukça kararlı olduğunu görünce kaleyi almaktan vazgeçti ve Akka'dan ayrılarak Yafa'ya gitti. Yafa'dayken Melik Kâmil'e haber yollayarak denizler ötesinden geldiğini ve Kudüs'ün önceden kararlaştırıldığı üzere teslimini talep etti.⁹⁵⁴ Melik Kâmil için bu teklif artık çıkarlarına muhalifti çünkü Friedrich'le yaptığı anlaşmayla İmparator'u kardeşi Melik Muazzam'ın başına musallat edecekti. Ancak Kudüs'e hâkim olan kardeşi Melik Muazzam şimdi dizanteriden muzdarip olarak hayatını kaybetmişti (11 Kasım 1227).⁹⁵⁵ Melik Kâmil'in Friedrich'e yaptığı tekliften vazgeçtiğini söylemesinde Kudüs Krallığı önde gelenlerinin ve şövalye tarikatlarının İmparatoru desteklemediklerini bilmesinin payı da vardı. Melik Kâmil Haçlıların kendi aralarında birlik olmadıklarını bildiğinden böyle rahat davranmıştır.⁹⁵⁶ Ancak İmparator II. Friedrich de bunca yolu boşa gelmiş olamazdı; Kudüs'ü bir şekilde ele geçirmeliydi. Bunun için hemen harekete geçmekte gecikmedi. Sultan Melik Kâmil'e haber yollayarak: *"Eğer anlaşmalarına sadık kalmazsa, sultanın topraklarını elinden almadan rahat tek bir gün bile"* geçirmeyeceğini söyledi. İmparator ölçsüz bir servete sahip olduğunu ve bunun gereği olarak da Avrupa'dan sayısız Haçlı getirebileceğini söyleyerek Melik Kâmil'e gözdağı vermekten geri durmamıştır.⁹⁵⁷ Çok geçmeden Sayda üzerine yürüyen İmparator burayı ele geçirmiştir. Önceki anlaşmalara göre Sayda şehri Eyyûbîler ve Haçlılar arasında paylaştırılmıştı ama şimdi Haçlılar şehre hâkim oldular.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 326.

⁹⁵⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 323; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 358; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 224; Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Necip M. Fevvaz- Hikmet K. Fevvaz (Tahkik), Cilt 29, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, ty, 93; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, 229-230; el- Mekin İbn Georges, **Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn**, 15; el-Berî, **Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fî Ahdi İmparator Frederick es-Sani(1212-1250)**, 140; Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, 184.

⁹⁵⁶ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 326; Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, 184.

⁹⁵⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 326.

⁹⁵⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 330; Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayda'nın Haçlılar ve Müslümanlar arasındaki paylaşımı hakkında: Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 239.

Melik Kâmil Haçlıların bu ilerleyişi karşısında oldukça korkmuş bir vaziyette Dımaşk'a yola çıktı. Dımaşk Melik Muazzam'ın ölümünden sonra oğlu Nâsır Davud'un yönetimine geçmişti. Amcasının Dımaşk üzerine geldiğini gören Nâsır diğer amcası el-Cezîre hâkimi Melik Eşref'e haber yollayarak kendisine yardıma gelmesini rica etmişti. Melik Kâmil'in daha öncesinde Dımaşk üzerinde hâkimiyet kurma çabası yeğenini korkutmuştu. Melik Eşref, Melik Kâmil'in niyetini öğrenmek için vakit kaybetmeden Dımaşk'a gelmiş ve kardeşler arasında barış yolu tutulmuştu. Melik Kâmil Haçlı tehdidinin kapıda olduğu bu evrede Dımaşk'ı onlardan korumak için geldiğini söylemişti: *"Benim bu diyara gelmemin asıl sebebi Haçlılara karşı koymaktır."* İbnü'l-Esîr Melik Kâmil'in bu açıklamasını samimi bulur. Çünkü Suriye'de Haçlıları gayelerinden alıkoyacak kimse yoktu. Melik Muazzam'ın ölümü bölgede önemli bir boşluk yaratmıştı.⁹⁵⁹ Melik Kâmil İmparator'un ciddi olduğunu görünce Eyyübî meliklerini toplayarak onlarla durum değerlendirmesi yaptı. Bu görüşmelerden çıkan sonuç ise harpte kaybetmenin sulhte kaybetmeden daha ağır olduğu gerçeğiydi. Bu sebepten ötürü Melik Kâmil kardeşi Melik Eşref'in de fikrine başvurarak Almanya İmparatoru ve Sicilya Kralı olan II. Friedrich'le anlaşmaya karar vermiştir.⁹⁶⁰ İmparator'un Sayda'yı iyice tahkim ettikten sonra Doğu Akdeniz'in önemli bir liman şehri olan Kaysariyye'yi de alması⁹⁶¹ Melik Kâmil'e II. Friedrich'in hafife alınmaması gerçeğini olanca açıklığıyla göstermişti.

3.2.5. Melik Kâmil ve II. Friedrich'in Anlaşması: Kudüs'ün Haçlılara Verilmesi

18 Şubat 1229'da VI. Haçlı seferini sonlandıran Yafa anlaşması Melik Kâmil ve II. Friedrich arasında gerçekleşti. Barışın şartlarına baktığımızda: Kudüs, Beytül Lahim⁹⁶², Nasıra, Tibnin ve Sayda Haçlılara teslim edilecek. El- Halil, Nablus ve

⁹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 332-333; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 238-240.

⁹⁶⁰ Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 327; İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 335-336; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 163-164;

⁹⁶¹ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 332-333.

⁹⁶² Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İstahrî, *Ülkelerin Yolları*, 62: Hz. İsa'nın doğduğu yer olarak bilinmektedir. Burada bir hurma ağacı vardır ve Hz. Meryem doğum esnasında bu hurma ağacından meyve yemiştir. Hristiyanlar önemine atfen bu hurma ağacını kutsal sayar ve korurlar.; İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası (Suretü'l Arz)*, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2014, 150.

Gavr bölgeleri Müslümanlarda kalacak. Haçlılar Kudüs'ü saldırı ve savunma amacıyla kullanmayacak; bu sebepten ötürü şehrin surları tahkim edilmeyecek. Müslümanlar için kutsal kabul edilen Mescid-i Aksa, Kubbetü's Sahra ve Harem-i Şerif gibi yerler yine Müslümanların yönetiminde kalacak; Hıristiyanlar ibadet ve ziyaret amaçlı geldiklerinde bu kutsal mekânlara girebilecekler. Anlaşma 10 yıl geçerli olacak. Bu barış Bohemond'un yönetiminde olan Antakya-Trablus Haçlı Kontluğu'nu kapsamayacak.⁹⁶³ İmparator II. Friedrich bu barış sayesinde önemli avantajlar elde ettiğini ifade ediyordu. Bilhassa Sayda şehrinin ve limanının Haçlılar için oldukça faydalı olacağına inanıyordu. Çünkü şimdiye kadar Sarazenlere (Müslümanlar) büyük yararı olmuştu bu şehrin. Ticari açıdan Doğu Akdeniz'den gelen malların Dımaşk ve Kahire arasındaki dağıtım merkezi burasıydı ve şimdi gerek silah gerekse de mühimmat açısından Haçlılar buradan büyük fayda sağlayabilirdi.⁹⁶⁴

İbnü'l-Esîr yapılan bu barışı şu sözlerle dile getirmektedir: “*Allah belalarını versin Haçlılar Kudüs'ü sulh yoluyla ele geçirdiler.*”⁹⁶⁵ II. Friedrich verdiği sözü tutmuş ve Kudüs'ü ele geçirmişti. Ancak Haçlılar nazarında Friedrich'in aforozlu olması ve bu halde Kudüs'ü Müslümanlardan alması onun muzaffer komutan olarak değerlendirilmesinin yolunu kapatmıştı. 17 Mart 1229'da Kudüs Krallığı'ndan ve tarikatlardan önemli bir destek yoksunluğuyla Kudüs'e giren İmparator hiç de zafer kazanmış edasını taşııyordu. Ama buna aldırış ettiği de söylenemezdi. Kudüs'ün

⁹⁶³ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi*, Cilt 10, 335-336; Ernoul, *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, 327; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb*, Cilt 4, 241-242; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 230; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 240; Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 523; Sibt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 22, 296; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Mahmud Rezzak Mahmud (Tahkik), Cilt 4, Kahire: Dârül Kütüb, 2010, 204-205; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, *en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, 271-272; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, *Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyüb*, 311; el- Mekin İbn Georges, *Ahbârü'l-Eyyübiyyün*, 15-16; Çalışır, *Denizsırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)*, 93-94; Munro, *Letters of The Crusaders*, 25- 26; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt III, 163-164; Kuşçu, *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, 170; Çekiç, *Eyyübî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılamayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler*, 86; el-Berî, *Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fi Ahdi İmparator Frederick es-Sanî(1212-1250)*, 150-152; el-Hatib, *El-Kudüs Beyne Etmaa' Salibiyyîn ve Tefritü'l Melikü'l Kâmil el-Eyyübî*, 288-290; el-İbadi, *Fi Tarihi Eyyübiyyin ve el- Memâlik*, 75; Allshorn, *Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250*, 94-95; E. John Dewis, *The İnvasion of Egypt 1249 (H. 647): By Louis IX. of France*, London, 1897, 4; Maher Y. Abu- Munshar, Sultan al-Kamil, Emperor Frederik II and the Submission of Jerusalem, *International Journal of Social Science and Humanity*, Vol 3, No 5, September, 2013, 445.

⁹⁶⁴ Çalışır, *Denizsırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)*, 94.

⁹⁶⁵ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi*, Cilt 10, 335.

kapısında Eyyübîleri temsilen Nablus Kadısı Şemseddin tarafından karşılanan İmparator şehrin anahtarlarını teslim aldı. Müslüman ahali bu esnada sessizce şehri terk etmişti; ama Hıristiyanlardan da sevinç çığlıkları yükselmüyordu. İmparator 18 Mart'ta Kutsal Mezar Kilisesi'nde tac takma törenini icra etti. Törende bir Papaz dahi yoktu ve İmparator tacını kendi elleriyle takmak mecburiyetinde kaldı.⁹⁶⁶ İmparator Kudüs'e girişini ve tac takma merasimini İngiltere Kralı III. Henry'e yazdığı mektubunda şu satırlarla anlatır: *"Mart ayının 17. Gününde bizimle Tanrı'nın oğlu Mesih'i inançla izleyen hacıların eşliğinde kutsal kent Kudüs'e girdik ve Kutsal Mezar'da ibadet ettikten sonra ertesi gün Katolik bir İmparator olarak herşeye gücü yeten Tanrı'nın görkemli tahtından bize sağladığı tacı bizi dünyanın yüce prensleri arasına yükseltti. Hükümranlık hakkıyla bize ait olan bu yüksek itibarın onurunu desteklerken tüm bunların Tanrı eliyle yapılmış olduğu gitgide belirgin olmaktadır. O'nun kulu David'in (Davud) evinde bizim için kurtuluş borusunu öttürdüğünü dünyanın her yanına, uzak ve geniş yerlerine bildirmelerine izin verin."*⁹⁶⁷ İmparator bu mektubunda Kudüs'ü Melik Kâmil'le yaptığı anlaşmanın hilafına tahkim edeceğini ve yıkılan surlarının yeniden yapılacağını da yazmaktaydı.⁹⁶⁸ Tac takma töreninden sonra Davud Kulesi önündeki krallık sarayını Alman Haçlı şövalyelerine bahşeden İmparatorun, bu ihsanı onlara kendisine daima destek oldukları için yaptığı bilinmektedir.⁹⁶⁹

II. Friedrich Kudüs'ü almıştı ve biraz gezmek istiyordu, gezisine Müslüman camilerini görerek başladı. Melik Kâmil bir incelik göstererek İmparator Kudüs'te bulunduğu sırada müezzinlere yüksek sesle ezan okumamaları talimatını vermişti. Bilhassa Mescid-i Aksa müezzini bu noktada sıkı tembihlenmişti. İmparator Friedrich bu konuda Sultanla aynı düşünmüyordu; kendisi geldi diye Müslümanlar adetlerini değiştirmek zorunda değildi. Zaten karanlık gecede ezan sesi işitmeyi kendisi de arzulamaktaydı. Bu sebepten ezanların rahatça okunmasını emretti.

⁹⁶⁶ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 165; Barber- Bate, **Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, 127-133; Kudüs Patriği Gerold'un (Friedrich'e hep muhalif olmuştur ve onu tasvip etmez) Papa IX. Gregory'e yazdığı 26 Mart 1229 tarihli mektubunda İmparator'un Kudüs'e girdiği ve sonrasında gerçekleşen tac takma merasimi anlatılmaktadır.; Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 201.

⁹⁶⁷ Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 95; Munro, **Letters of The Crusaders**, 26.

⁹⁶⁸ Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 95; Munro, **Letters of The Crusaders**, 26-27.

⁹⁶⁹ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 328; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 165.

Mescid-i Aksa'ya izinsiz ve nahoş bir vaziyette Hıristiyanların girmemesini emretti. Hatta kendisi o mahaldeyken bir Hıristiyanın İmparator'dan güç bularak izinsiz girme çabası onun hayatına mâl oldu. Daha sonra Kubbetü's Sahra'ya giden İmparator burada Selahaddin'in mescidi putperestlerden temizlediğine dair yazdırdığı kitabeyi görünce gülümseyerek “*acaba bu putperestler kim ola ki*” diye durumu mizansenleştirdiği nakledilir. Kubbetü's Sahra'nın penceresindeki parmaklıkların niçin yapıldığını soran İmparator, serçelerin mabede girip pisletmemesi yolundaki cevabı alınca ilginç bir şekilde şunları söyledi: “*Ve şimdi Allah sizlere domuzları gönderdi.*” Onun bu sözleri yanında bulunan Müslümanları şaşırttığı kadar; Haçlıları da sinirlendirdi.⁹⁷⁰ Müslümanlar açısından II. Friedrich önceki gelen Haçlı krallarına pek benzemiyordu. Bilhassa dinlere olan bakışı; Yahûdîliği, Hıristiyanlığı ve Müslümanlığı alaya alması tepki çekiyordu. Madem din için savaşmaya gelmiş bir imparatordu, onun böyle sözler sarfetmesi ciddiyetine zarar vermekteydi. Önceden verdiği söz olmasa Kudüs'ü bile almayacağını söylemesi ise onun tam bir “dinsiz” olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermişti. Gerek Hıristiyan gerekse de Müslüman olsun o çağın insanları kutsallara ve dine saygılı olunması gerektiğine inanmaktaydı. Bu yüzden II. Friedrich hayret verici karakteriyle samimi ve iyi bir izlenim bırakmamıştı.⁹⁷¹ İmparator tüm ikircikli davranışına rağmen kendisinin zevkli biri olduğunu da göstermekten çekinmiyordu; bilhassa Mescidi Aksa'nın minberini şaşırtıcı şekilde güzel ve incelikli bulması onun estetik yanının gelişmişliğine işaret etmekteydi.⁹⁷²

Kudüs'ü Haçlılara bırakan barışın genel bir değerlendirmesini İmparatora daima muhalif bir taraf olan Kudüs Patriği Gerold'un Hıristiyan âlemine yolladığı ikinci mektubunda görmekteyiz (Mayıs 1229). Gerold Mektubuna şu sözlerle başlar: “*Eğer imparatorun başından sonuna kadar doğu topraklarındaki davranışının, hayret*

⁹⁷⁰ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 231; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 299-300; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 4, 207-208; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâ'u'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyûb**, 313; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 165-166; el-Berî, **Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fi Ahdi İmparator Frederick es-Sanî(1212-1250)**, 154-157; Allshorn, **Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250**, 99-100.

⁹⁷¹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 243; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 166; Friedrich'in materyalist bir düşünceye sahip olduğu hakkında bkz. M. Rosa Menocal, **Dünyanın İncisi Endülüs: Orta Çağ İspanyasında Örnek Bir Medeniyet**, Sinan Coşkun (çev.), İstanbul: Ketebe yayınları, 2020, 208.

⁹⁷² İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 244.

verici olsun ya da olmasın İsa Mesih'in davasına verdiği büyük hasarın ve Hristiyan inancına verdiği büyük zararın ne kadar içler acısı olduğu tam olarak bilinirse baştan ayağa akliselim olmadığı" görülecektir. Mektubun serzeniş kısımları dışarıda bırakıldığında belli başlı maddelerin öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu maddeleri sıralayacak olursak:

1. İmparator'un uyumsuz hali, Haçlı önde gelenlerini takmaması ve aforozlu bir lider olarak seferi devam ettiriyor olması onun meşru bir Haçlı olarak kabul görmediğini göstermektedir.
2. Melik Kâmil'le yaptığı görüşmelerde uyanık davranmadığından Melik Kâmil'in Friedrich'in ardında çok da güçlü bir grubun olmadığını görmesine sebep olmuştur. Ayrıca Akka Krallığı'nın önde gelenleriyle yaşadığı çatışmalardan da elçisi vasıtasıyla haberdar olan Sultan İmparator'un savaşımaya gücünün yetmeyeceğini idrak etmiştir.
3. İmparator'un daha önceden Papa'ya yazdığı mektupta Kudüs'ü kuvvetlendireceğine ve surları yeniden inşa edeceğine dair verdiği sözün tam aksini yapıyor olması hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Bu durumda İmparator'un güvenilirliğine büyük darbe vurmuş ve hatta onun ikiyüzlü birisi olduğuna dair kuvvetli delil teşkil etmiştir.
4. Akka Haçlı Krallığı'nın önde gelenleri içlerindeki anlaşmazlığa rağmen Melik Muazzam'ın ölümünü kendi lehlerine çevirmeye çalışsalar da bunu başaramamışlardır. İmparator'a Melik Muazzam'ın yerine toy oğlu Nâsır Davud'un geçtiğini ve bu durumda Dimaşk'a hâkim olabileceklerini söylemelerine rağmen İmparator'u harekete geçirememişlerdir. Bu gelişmeler İmparator'un savaştan ziyade barış yanlısı olduğunu ve Sarazanlere karşı mücadeleye girişmeyeceğini bölgenin yerleşik Haçlılarına göstermiştir.
5. II. Friedrich'in Tapınakçıların üstadını karalama kampanyası, Dominiken ve Fransisken rahiplerin bazı tahriplere maruz kalması, İmparator'un gerçek bir Haçlı olmadığını göstermektedir.

6. Kutsal toprakları kurtarmak için arbalet ve savaş aletlerinden bazılarının İmparator tarafından Sultan Melik Kâmil'e verilmesi ise Haçlı savaş gereçlerinin Eyyûbîlere peşkeş çekildiği izlenimini uyandırmıştır.⁹⁷³

Bu mektuptan anlaşıldığı üzere İmparatorun Kudüs'ü alması yerleşik Haçlılara faydadan çok zarar sağlamıştır. Zaten İmparator da bu meseleyi dile getirmişti: kendisine Kudüs'ü gezmesinde eşlik eden Şeyh Fahreddin'e söylediğine bakılırsa Avrupa'daki itibarı Kudüs'ü ele geçirmesine bağlıydı ve Kudüs'ü o yüzden almıştı, yoksa başka bir amacı yoktu. Fahreddin İmparator'un bu sözlerini büyük bir şaşkınlıkla karşılamıştı.⁹⁷⁴

II. Friedrich istediğini yapmış ve Kudüs'ü almıştı. Onun kimsenin onamasına ihtiyacı olmadığını da kutsal topraklarda sergilemişti. Avrupa'dan gelen haberlere göre eski kayınpederi Kral Jean Papa'nın desteğiyle topraklarına hücum etmişti. Bu yüzden bir an önce geri dönmesi gerekiyordu. Kudüs'e kendisini temsilen bir naib atayan İmparator yola çıkma hazırlığına girişti.⁹⁷⁵ Acilen gitmesi gerektiği için yanında götüremeyeceği kadırgasını bölge Haçlılarına bırakmaktansa imha etmeyi yeğleyip, ardından 3 Mayıs 1229'da gizlice Yafa'dan ayrıldı ve Kıbrıs'a gitti.⁹⁷⁶ Batı'ya ulaştıktan 1230 yılına değin verdiği mücadeleler sonrasında düşmanlarını sindiren II. Friedrich, üzerindeki afroz lanetini de kaldırtmayı başaracaktır.⁹⁷⁷

Melik Kâmil'in İmparatorla yaptığı barış ve Kudüs'ü Haçlılara teslim ettiği haberi Dımaşk'a ulaştığında büyük üzüntüye sebebiyet verdi. Melik Nâsır'ın bu olay üzerine topladığı mecliste Şeyh Şemseddin Yusuf'un Kudüs'ün faziletleri üzerine verdiği vaaz insanları yeterince duygulandırmıştı. Ayrıca bu anlaşmayla neyin kaybedildiğinin vurgulanması amaçlanmıştı. Meclisteki insanların kutsal mekânların Frankların istilasına maruz kaldığını düşüncelerinin hüznü dönem kaynaklarında

⁹⁷³ Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 96-100; Munro, **Letters of The Crusaders**, 27-31; Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 328: Mektupta bahsi geçen ve 5. Maddede zikrettiğimize dair bilgi kıyıtları Ernoul'un kroniğinde de geçmektedir. Ernoul, İmparatorun Kudüs'e girince Tapınak şövalyelerinin uhdesinde olan binalara el koyup, tapınakçıların ülke dışına çıkmalarını emrettiğini söyler.

⁹⁷⁴ Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 300; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **İgdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 4, 208; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 166.

⁹⁷⁵ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 328.

⁹⁷⁶ Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 100.

⁹⁷⁷ Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**, 329.

nakledilir. Hatta Şeyh Şemseddin'in bu acıklı durumu ve Kudüs'ün kutsallığını 300 beyitlik bir kasideyle ifade ettiği de bilinmektedir.⁹⁷⁸

Melik Kâmil'in Kudüs'ü imparatora barış yoluyla vermesi Eyyübîlerin Haçlılarla olan genel siyasetine aykırı bir durumdu. Bu durumu böylesi bir olaya aşına olmayan Müslüman ahali de zillet olarak değerlendirmişti. Melik Kâmil Kudüs'ü anlaşma yoluyla vererek Eyyübî politik ekseninden gerçekten kaymış mıydı? Yoksa Dimyat'ın ve Mısır'ın Haçlılarca büyük bir tehdit altında kaldığı dönemde tahta çıkmış olan Sultan'ın bu hamlesi Mısır'ı korumak için miydi? Bu soruları cevaplandırdığımızda yapılan anlaşmanın bölgedeki dengeler açısından neyi ifade ettiğini görebiliriz.

İlk olarak Eyyübîlerin Haçlılara karşı geliştirdikleri siyaset Kudüs'ü onlardan almalarıyla başlamış ve bundan sonraki süreçte Kudüs'ün Müslümanlarda olması Eyyübîlerin devlet olma nişanı olmuştu. Şimdi ise Melik Kâmil bu nişanı geri Haçlılara vermişti. Bu anlaşmanın görünür yanısırdır. Reel açıdan baktığımızda ise Haçlılar Kudüs'ü askeri amaçla kullanamayacakları gibi etrafını da korunaklı hale getiremeyeceklerdir. Yani Kudüs merkez olarak bir karşı saldırıyı asla düzenleyemeyeceklerdir ve Melik Kâmil bunun farkındadır. Bu açıdan bakıldığında Eyyübîler ilk fırsatını bulduğunda şehirdeki genel insiyatifi yeniden ele geçireceklerdir. Melik Kâmil muhtemelen böyle düşünerek İmparatorla anlaşmaya yanaşmıştır. Sadece Kudüs'te askeri olmayan varlıkları ise Mısır'a zarar verecek cinsten bir durum değildir. Bu açıdan bakıldığında amcası Selahaddin Eyyübî ile babası Melik Âdil'in Haçlılara karşı sert ve çoğunlukla baş eğmez siyasetleri Melik Kâmil'de daha ılımlı ve diplomatik yollarla sürdürülen bir şekle bürünmüştür. Genel manada ana gayenin Eyyübî topraklarını Haçlılara karşı koruma düsturu bu sefer savaşla değil anlaşmayla gerçekleştirilmiştir. Hedefe gidilen yolda farklı alternatiflerin değerlendirilmesi Melik Kâmil'in Eyyübî politik ekseninden kaydığını ve devleti aleyhine taviz verdiğini göstermez. Melik Kâmil'in bu öngörüyle barış yaptığı düşünülebilir. Bu anlaşmanın Melik Kâmil'in öngördüğü gibi olduğuna en

⁹⁷⁸ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyüb**, Cilt 4, 245-246; el- Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 233; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 240; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 296-298; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 99; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l-Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 4, 206; Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî, **Şifâu'l Kulub fi Menâkıb-ı Benî Eyyüb**, 312-313.

önemli delil ise “Kudüs’ün birinci Haçlı seferindeki fethinin coşkulu yankısını” Haçlıların duymuyor olmasıdır.⁹⁷⁹ Ayrıca Melik Kâmil’in bu anlaşmayı yapmasındaki sebep olarak Haçlılardan korktuğu ve bu anlaşmanın bir acizlik olduğu yönünde değerlendirmelerde yapılmıştır.⁹⁸⁰ Kanaatimizce bu barışın yapılmasında Melik Kâmil’in savaş yanlısı olmamasının da etkisi vardır. Holt’un da dediği gibi: “Bu bir diplomasi zaferiydi, ama her iki tarafta da küskünlük ve nefret yarattı”.⁹⁸¹ Melik Kâmil’in belki de bu sırada yaptığı en büyük politik kayış kardeşler arası mücadeleye Kudüs’ü verme pahasına dış güç olarak Haçlıları müdahale etme girişimidir. Onun bu tavrının hiçbir surette aklanır yanı yoktur.

1229 Eyyûbî - Haçlı anlaşmasının yapılmasına önemli bir etken de İmparatorun şahsından kaynaklıdır. Çünkü Friedrich önceki nesil Haçlı krallarının olduğu gibi derinden bir Haçlı olma ruhu duymamaktadır. Sicilya’daki hâkimiyet sahasında Müslümanlarla olan ilişkisi de onun Eyyûbîlere karşı tutumunda esnemeye vesile olmuş olabilir. Sonuç olarak bu anlaşmanın Eyyûbî - Haçlı ilişkilerindeki önce savaş sonra barış (muzaffer - mağlup belli olana dek) algısına muhalif bir yanının olduğunu söyleyebiliriz ve bu bir ilktir. Bu algı Haçlı dünyasının da alışık olmadığı bir şey olduğu için II. Friedrich’in icraatı başarı kapsamında değerlendirilmeye tabi olamamıştır. Çünkü İmparatorun bunca sene ertelediği seferini Avrupa’dan hiç kimse savaşız sonlandıracağını ummazdı. Kansıız bir şekilde Kudüs’ü alması Friedrich’i alışlagelen Haçlı liderleri sınıfından - ki aforozlu olarak sefere çıkması başlı başına onu alışlagelenin dışında tutmaktaydı - ayrı tutuyor ve onu siyaseten değerli kılmıyordu.⁹⁸² Bu algılara rağmen İmparator II. Friedrich aforozlu bir lider olarak Kudüs’ü ele geçirmişti ve bunun da Hıristiyan kamuoyunca ne kadar makbul gördüğü noktasında pek kafa yormamıştı. Esasında onun bu siyaseti Avrupa dünyasında kanun koyucu İmparatorların gelişmesine ön ayak olacaktı. II. Friedrich

⁹⁷⁹ Çekiç, Eyyûbî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşlamayan Kudüs’ü Paylaşan Liderler, 86-87.

⁹⁸⁰ el-Hatib, **El-Kudüs Beyne Etmaa’ Salibiyyîn ve Tefritü’l Melikü’l Kâmil el-Eyyûbî**, 291.

⁹⁸¹ Holt, **Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu**, 66; Moses, **The Saint and The Sultan**, 67-70; Moses, Melik Kamil’in babası Melik Âdil’den tevarüs ettirdiği diplomatik inceliklerin kendi saltanatı döneminde gün yüzüne çıktığına işaret etmektedir. Melik Âdil’in III. Haçlı seferi esnasında İngiltere Kralı Richard ile yaptığı barış görüşmeleri onu diplomatik yönden geliştirirken; oğlu Melik Kamil’in de diplomasiye olan eğiliminin gelişmesine önayak olmuştur.

⁹⁸² Kantrowicz, **Frederick The Second 1194-1250**, 187-188.

böyle davranarak ve Papalığı takmayarak dini ve dünyevi kimliğinin şahsından yansımalarına katkı sunacaktır.⁹⁸³

Bölge dengeleri açısından bakıldığında ise yerel Haçlıların bu anlaşmayı makbul görmemeleri ellerine geçmiş az bir fırsatı da değerlendirememelerine sebep olmuştur.

3.2.6. Eyyûbîlerin Düşüşü Geçiş: Melik Kâmil Devri'nin Sonu

Celeleddin Hârizmşah babasının ölümünden sonra Moğollarla mücadele etmişse de Otrar olayı sonrasında Hârizmşahların girdiği dağılma sürecinden ülkesini kurtaramamıştı.⁹⁸⁴ Melik Nâsır Davud'un amcaları Melik Kâmil ve Melik Eşref'e güvenmemesinden kaynaklı olarak Celaleddin'le yakınlaşması Eyyûbî - Hârizmşah mücadelesini sıcak çatışmaya dönüştürmüştür. Babasından miras kalan Dımaşk'ı amcalarına vermeyi kabul etmek istemeyen Melik Nâsır Celeleddin Hârizmşah'a haber yollayarak onu amcası Melik Eşref'in toprağı olan Ahlât'ı kuşatmaya teşvik etmiştir. Celeleddin de Doğu'dan Moğolların baskısını hissettiğinden bu teklifi uygun bularak harekete geçmiştir. Ağustos 1229'da Ahlât'ı kuşatma altına alan Celeleddin bütün kış boyunca şehri büyük bir metanetle muhasara etmiştir. Nisan 1230'da şehri kılıç zoruyla ele geçiren Celeleddin şehir halkının büyük kısmını kılıçtan geçirmiştir. Ahlât halkı o kadar zor durumda kalmış ki fareleri dahi yakalayıp yedikleri üzüntüyle anlatılanlar arasındadır. Melik Kâmil ve Melik Eşref'in zamanında yardım etmemeleri üzerine şehir tamamen harabeye dönmüştür.⁹⁸⁵ Bu olayları fırsat bilen Haçlılar ise Dımaşk bölgesinden Barin'i ele geçirip etrafını yağmalamışlardır. Barin şehrine bağlı olan kasaba ve köylere de saldıran Haçlılar pek çok kadın ve çocuğı esir etmişlerdir.⁹⁸⁶

⁹⁸³ Ernst Kantrowicz, **Kralın İki Bedeni**, Ü. Hüsrev Yolsal (çev.), Ankara: Bilgesu yayınları, 2018, 196-197; II. Friedrich'in karakter analizinin yapıldığı ve Avrupa dünyası için önemini vurgulandığı öz ve açıklayıcı bir çalışma için ayrıca bkz. Yusuf Yıldız, Filozof Kral II. Friedrich: Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Friedrich (1194-1250) ve İslam Bilim Mirası, **History Studies**, Vol. 9, Mart-2017, 175-198.

⁹⁸⁴ Taneri, Hârizmşahlar, 230.

⁹⁸⁵ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 340-341; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 280-281-294-295; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 118-119.

⁹⁸⁶ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 341.

Celaledin Ahlât'ı ele geçirirken ona yardım eden kişi Anadolu Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad'ın Erzenirûm (Erzurum) Emiri olan amcaoğlu Rükneddin Cihanşah idi. Cihanşah'ın evvelinden beri Alaaddin Keykubad ile arası iyi değildi. Şimdi de Hârizmşah safında yer alıyor olması Alaaddin'i endişeye sevk etti. Bu sebepten ötürü bölgede müttefik arayışına giren Alaaddin Keykubad o sırada Harran'da bulunan Melik Kâmil'e haber yollayarak Melik Eşref'in kendisine yardım etmesini talep etmişti. Bu konu için birkaç defa da elçi yollayan Alaaddin Keykubad Hârizmşah tehlikesi karşısında bir an önce harekete geçilmesinin her iki devlet açısından da faydalı olacağını altını çizmişti. Bunun üzerine Melik Eşref Dımaşk ve el-Cezîre bölgesinden topladığı ordusuyla Sivas'a Alaaddin Keykubad'ın yanına gelmişti. Birleşen Eyyûbî-Selçuklu ordusu vakit geçirmeden Ahlât üzerine harekete geçti.⁹⁸⁷ Eyyûbî ve Anadolu Selçuklularının müşterek hareket etme konusunda hızlı davranmalarının önemli bir sebebi de Celaledin Hârizmşah'ın Ahlât'ı ele geçirdikten sonra Abbâsî Halifesi'ne bir elçi yollayıp durumu tasdikletmesidir. Bu durum Melik Eşref'i çok korkutmuştur.⁹⁸⁸ Kendisine karşı kurulan bu ittifaktan haberdar olan Celalaeddin hemen ordusunun başına geçerek yola koyulmuştur. İki tarafın ordusu Erzincan'a bağlı Bâsîhimâr (Yassıçimen) denilen yerde karşılaşmış ve savaşa tutuşmuşlardır. Bu savaşta Alaaddin Keykubad'ın yanında 20.000 atlı Melik Eşref'in yanında ise 15.000 atlı olduğu bilinmektedir. Celalaeddin Hârizmşah ordular karşı karşıya geldiğinde karşı tarafın ordusunun büyüklüğü karşısına dönmüştü. Celaledin'in ordusunun da 40.000 civarında olduğu bilinmektedir. Yapılan savaşta Hârizmşahlar büyük bir yenilgi almış ve Celaledin'in pek çok askeri hayatını kaybetmiştir. Bu yenilgi üzerine önce Ahlât'a oradan da Azerbaycan'a kaçan Celaledin'in bu savaşı, hayatında verdiği son savaştır.⁹⁸⁹ Çok

⁹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 342-343; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 297-298; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara: TTK, 2014, 572-573; Ayrıca bkz. Celaledin Hârizmşah ile Erzurum Emiri Rükneddin Cihanşah'ın ittifak kurmaları hakkında: Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celaledin Mengübertî**, 301-303-329-330.

⁹⁸⁸ Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme**, Erdoğan Merçil (haz.), İstanbul: Bilge Kültür Sanat yayınları, 2011, 304-305.

⁹⁸⁹ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 343; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 298-300; Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, **Sîret-i Sultan Celaledin Mengübertî**, 329-332; Ahmed b. Mahmud, **Selçuknâme**, 305; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 528-529; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 245-246; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 303-305; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 150; İbn Kesîr, **el-Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 256-257; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman**, Cilt 4, 232-235; İbn Bîbî, **Selçuknâme**, M. Halil Yinanç (çev.), İstanbul: Kitabevi yayınları, 2015, 122-129; Sevim- Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, 573.

geçmeden Amid'in bir dağ köyünde Celaleddin'in hayatını kaybetmesi (1231) Hârizmşahları tarih sahnesinden silmiştir.⁹⁹⁰ Bu zaferin sonrasında Melik Eşref Ahlât'ı; Alaaddin Keykubad ise Erzurum'u almıştır.⁹⁹¹ Celaleddin Hârizmşah bir rivayete göre bu yenilgiden sonra Azerbaycan'da bulunduğu esnada Melik Eşref ve Alaaddin Keykubad'a haber göndererek “*fitne ve fesat baştan aştı*” demişti. Moğolların tehditkâr bir vaziyette ilerlediğini ve Hârizmşahlar ülkesinin tam manasıyla bir “*İskender seddi (Yecüc ve Mecüc)*” olduğunu ifade etmişti. Eğer ki kendisi ortadan kalkarsa Moğollar daha kolay yayılabilirlerdi. Bu sebepten ötürü kendisine yardım etmeleri gerektiğini vurgulamıştı. Ancak bu yardım çağrısına Melik Eşref ve Alaaddin Keykubad kulak asmadı.⁹⁹² Ayrıca Celaleddin bu Moğol tehdidinden Abbâsî halifeliğini de haberdar etmiş, yardım ummuştu.⁹⁹³ Esasına bakılırsa Moğol tehdidi bölgenin hiçbir İslam devleti tarafından yeterince ciddiye alınmamıştır. Celaleddin de kendi sonunun geldiğinde böylesi bir tehdidin çanlarına işaret edince belki de samimi bulunmamıştı.

Eyyûbîlerin Selçuklularla ittifak yapıp Celaleddin Hârizmşah'la savaşmasını fırsat bilen Haçlılar Hama'ya bir saldırı düzenlemişlerdir. Bu saldırılarda bazı Müslümanları öldürmüşler; birçoğunu da ganimet sayıp esir almışlardır.⁹⁹⁴

Hârizmşahlar Devleti'nin ordusu Yassıçimen'de neredeyse olan gücünü tüketmişti. Bu durum Moğollar için bulunmaz fırsattı. Bu durumu iyi tespit eden Haşhâşiler Moğollara haber göndererek Celaleddin'in aldığı mağlubiyeti anlatmışlar ve Azerbaycan'a yürümleri için onları teşvik etmişlerdir. Celaleddin'i bu zor zamanında sıkıştırırlarsa muhakkak zafer kazanacaklarını garanti etmişlerdir.⁹⁹⁵

⁹⁹⁰ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 251; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 241; İbn Verdî, *Tarih-i İbnü'l Verdî*, Cilt 2, 153; Taneri, *Hârizmşahlar*, 230; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 4, 322; Bedreddin Mahmud el- Aynî, *İgdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, Cilt 4, 266.

⁹⁹¹ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 343-344; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 4, 299-300.

⁹⁹² Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 305; Moğollarla İslam dünyası arasında Hârizmşah ülkesinin korunaklı bir set olduğu vurgusu için ayrıca bkz. Muhammed b. Ahmed en-Nesevî, *Sîret-i Sultan Celaleddin Mengübertî*, 333-334; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, *en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, 277; Ahmet Demir, *Ahlât Eyyûbîleri Tarihi*, İstanbul: Nûbihar yayımları, 2019, 198-199.

⁹⁹³ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 247; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 4, 321.

⁹⁹⁴ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 240; Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 246.

⁹⁹⁵ İbnü'l-Esir, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 348; İbn Kesîr, *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, Cilt 13, 258.

Bölge dengelerini daima gözlemleyen Haşhâşîler yeri geldiğinde Eyyûbîlere karşı Haçlılarla haberleşip ittifak kurarken; bu sefer oylarını Moğollar tarafına kullanmışlardır. Haşhâşîlerin böyle davranmasında Celaleddin'in İsmailî kalelerini yağmalamasının büyük etkisi olmuştur.⁹⁹⁶ Moğol ordusu kısa sürede Rey ve Hemedan'a girip buraları yağmalamıştır. Bölge halkı bu saldırılardan dolayı büyük korkuya kapılmışlardır. Moğollar daha sonra Merağa'yı da ele geçirmişlerdir. İbnü'l Esîr Moğolların İslam beldelerine yaptığı bu saldırıları şu sözleriyle ifade etmektedir: *“Maalesef İslam hükümdarları arasında Allah yolunda cihada ve bu dini savunmaya hevesli olan kimseyi her nedense göremiyoruz. Değil cihada çıkmak, her biri kendi heva ve hevesine dalmış olarak reayasına zulmetmekle diğerlerinden geri kalmamaktadır. İşte bu ise bence düşmandan daha tehlikelidir”*. Bu tenkit oldukça gerçekçi ve yerinde bir özeleştirmedir.⁹⁹⁷

Moğollar Azerbaycan topraklarındaki ilerlemelerine karşılına etkili bir güç çıkmadığı için seri bir şekilde devam etmişlerdir. El-Cezîre bölgesine yaptıkları saldırılarda büyük katliamlar yapan Moğollar gerilerinde kendilerine saldırmabilecek bir güç bırakmadan yakıp yıkmışlardır. Nusaybin, Sincar, Habur, Araban bu saldırılardan payına düşeni almıştır. *“Allah için”* öldürmeyin diyenlere dahi acımayan Moğollar geçtikleri yerleri de ateşe vermişlerdir. Azerbaycan halkının Moğollara itaat etmesi Moğolları Eyyûbîler ve Anadolu topraklarına oldukça yaklaştırmıştır. Rey halkından olan bir tüccarın Musul'da bulunan bir ahabına yazdığı mektup durumun ciddiyetin yeterince ortaya koymaktadır: *“Bu kâfir düşmanı -Allah belasını versin- anlatmamız, ondan söz etmemiz pek uygun düşmez. Hatta Müslümanların kalbine büyük bir korku girmesin diye kalabalık ordularından da söz etmek istemiyoruz. Çünkü gerçekten durum son derece ciddidir. Sakın zannetmeyiniz ki Nusaybin, Habur, Erbil ile Dakûkâ taraflarına gelen Moğol askerleri bunlardan ibarettir. Asıl ordu bu değildir. Bunların gayeleri de sadece etrafı yağmalamak, bir de bu diyarlarda onlara karşı savaşmak isteyen, onları geri çevirmeye niyetli askerlerin olup olmadığını öğrenmek idi. Bu gayelerini tahakkuk ettirip buralara ulaşanlar geri dönüp hükümdarlarına bölgenin kendilerine karşı koyacak gücü bulunmadığını, bu şehirleri savunacak herhangi bir hükümdarın ve orduların olmadığını, bütün bu bölgelerin tamamen boş ve hükümdarsız olduğunu anlatınca*

⁹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 349.

⁹⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi*, Cilt 10, 348-350.

*Moğol kumandanının morali düzelmiş, kendisini son derece güçlü hissetmişti. Şunu iyi bilin ki şu önümüzdeki baharda üzerimize gelecekler ve orada durabilme imkânımız kalmayacaktır. Ancak Batı taraflarına çekip giderseniz kurtulursunuz. Bunlar bütün bu diyarları istila edecek, her tarafı kasıp kavuracaklardır. Onun için başınızın çaresine bakınız”.*⁹⁹⁸ Bu mektup Eyyûbî ülkesindeki sıradan bir insana yazılıyorsa Eyyûbî meliklerinin kapıdaki düşman hakkında yeterli malumatları vardı. Ancak bu sefer Hârizmşahlar karşısında olduğu gibi Anadolu Selçuklularıyla Moğollara karşı bir ittifak kurma gereği duyulmamıştır. Bu da İbnü'l Esîr'in Müslüman idareciler hakkında yaptığı yorumu doğrulamaktadır.

Moğolların bu saldırılarını fırsat bilen Akka Krallığı'na mensup Haçlılar 1231 yılında Haleb'e bağlı olan Cebele'ye saldırmışlardır. Cebele'yi kısa sürede yağmalayıp halkını esir alsalar da; Haleb emiri Melik Aziz'in atabeyi Şehabeddin Haçlılara ani bir saldırı düzenleterek aldıkları esirleri kurtarmıştır.⁹⁹⁹ Görüldüğü üzere Moğolların bölgeye gelişi Haçlıların işine gelmişe benziyor.

Melik Kâmil Haçlılarla 10 yıllığına akdettiği Yafa antlaşmasını bozmak istemiyordu. Çünkü aklında yönelmesi gereken başka meselelerin olduğunu düşünüyordu. Hârizmşahların yıkılması bölgedeki iki İslam devleti olan Eyyûbîler ile Anadolu Selçuklularını karşı karşıya getirecekti. 1232 yılında Alaaddin Keykubad'ın Ahlât, Van, Bitlis ve Adicevaz'ı kendi ülke topraklarına dâhil etmesi Melik Kâmil'le karşı karşıya gelmesine sebep olacaktı. Bu bölgede Hârizmşahların kalıntısı olan 12.000 civarındaki askeri gücün de Selçuklu hizmetine girmesi Alaaddin Keykubad'ın elini güçlendirecekti.¹⁰⁰⁰ Alaaddin Keykubad'ın Ahlât ve çevresine hâkim olması Melik Kâmil'i harekete geçirdi. Diğer Eyyûbî meliklerini de yanına alan Mısır Sultanı Melik Kâmil yaklaşık olarak 100.000 kişilik (abartı bir rakam olarak durmaktadır) bir orduyla Haleb-Kayseri kervan yolunu takip ederek Anadolu topraklarında ilerledi. Alaaddin Keykubad bu durum karşısında Kemaleddin Kamyar komutasında bir orduyu onları durdurmak üzere yola çıkardı. Eyyûbîlerin geçiş güzergâhı olan Akçaderbent boğazında (bu boğaz ordunun geçişi için en güvenilir istikamettir) bir set oluşturarak Melik Kâmil'in ilerleyişi durdurulmak istendi. Bu yüzden Melik

⁹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 351-357; İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n-Nihâye**, Cilt 13, 258-259.

⁹⁹⁹ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 4, 310-311; İbnü'l-Esîr, **el- Kâmil Fi't- Târîh Tercümesi**, Cilt 10, 358.

¹⁰⁰⁰ Sevim- Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, 574.

Kâmil Göksu civarında durdurulmuş oldu ve Anadolu içlerine ilerleyemedi. Yapılan savaşta Melik Kâmil'in ordusu yenilgiye uğradı. Melik Kâmil'in oldukça fazla bir orduyla yenilmesinin en önemli sebebi olarak Anadolu'ya girdiğinde sarfettiği sözler işaret olunur. Rivayete göre Melik Kâmil Anadolu topraklarını aldıktan sonra Suriye meliklerini Anadolu'ya yollayacak ve bu suretle Mısır-Suriye yönetimini kendi uhdesine alacaktı. Bu fikrin melikler arasında duyulması ordunun huzurunu kaçırıp bütünlüğünü bozmuş ve Melik Kâmil Alaaddin Keykubad'ın ordusuna yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştı (1234). Eyyübî meliklerinin birbirleriyle olan anlaşmazlıklarına bu durum tuz biber olmuştur diyebiliriz.¹⁰⁰¹

Melik Kâmil'in Eyyübî meliklerini Anadolu'ya geçirme fikri zaten var olan aile anlaşmazlıklarını daha ileri boyutlara taşımıştı. Melik Kâmil'in bu yaşananlar üzerine Melik Muazzam'ın oğlu Nâsır Davud'a karşı nefreti had safhaya ulaşmış ve ondan kızıyla boşanmasını istemişti. O da amcasının dediğini yapıp kızı boşayarak babasına göndermişti.¹⁰⁰² Bu kavgada hâkim olarak Abbâsî Halifesi'ni seçen Nâsır Davud amcasının yaptıklarını şikâyet yollu ona anlatmış ve kendisine destek olmasını istemişti.¹⁰⁰³ Alaaddin Keykubad Eyyübîleri yenilgiye uğratarak Anadolu'dan çıkardıktan sonra Kemaleddin Kamyar komutasındaki bir ordusunu el-Cezîre bölgesine yollayarak Melik Kâmil'in yönetiminde olan Urfa, Harran, Rakka, Siverek gibi yerleri Selçuklu yönetimine dâhil etti. Bu durum karşısında Melik Kâmil cevap vermede gecikmeyerek Melik Eşref başta olmak üzere Eyyübî meliklerini de yanına alarak Ocak 1236'da Fırat'ın doğusuna ilerledi. Çok geçmeden Urfa, Siverek ve Harran'ı Selçuklu valilerinden aldı. Anadolu askerlerine bu esnada oldukça sert davrandı ve bazılarını çuvallara koyarak Mısır'a yolladı. Buna misilleme yapan Alaaddin Keykubad aynı yıl Âmid üzerine bir ordu yollasa da bölgeyi ele geçiremedi. 1237'de tekrar Eyyübîler üzerine yürümeyi planlayan Alaaddin Keykubad Moğolların Doğu Anadolu'da görünmeleri üzerine telaşa kapıldı.

¹⁰⁰¹ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 247-249; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Hüseyin M. Rebia-Said A. Aşûr (Tahkik), Cilt 5, Kahire, 1975, 74-80; Sıbt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 326; İbn Bîbî, **Selçuknâme**, 140-141; İbn Bîbî, **el-Evâmirü'l- Ala'ıye fi'l Umûri'l-Ala'ıye**, Mürsel Öztürk (haz.), Cilt 1, Ankara: Kültür Bakanlığı yayınları, 1996, 434-437; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 365; Sevim- Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, 574-575; Demir, **Ahlât Eyyübîleri Tarihi**, 208-211; İlyas Gökhan, **Kahramanmaraş Tarihi**, Niğde: Akbaba İletişim Matbaası, 2019, 162- 165.

¹⁰⁰² el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 365-366.

¹⁰⁰³ İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 159; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 366.

Eyyûbîlerle Moğollara karşı işbirliği yapma çabası içine girdi.¹⁰⁰⁴ Ancak ne Eyyûbîlerle işbirliği yapmaya ne de Moğolları karşılamaya ömrü yetmeyen Alaaddin Keykubad düzenlediği bir şölen esnasında zehirlenerek vefat etmiştir (1237).¹⁰⁰⁵

Melik Kâmil Anadolu Selçuklularıyla verdiği mücadele esnasında kızdığı yeğeni Nâsır Davud'u yanına çekebilmek adına boşandırdığı kızıyla tekrar evlendirdi ve onun Melik Eşref'le ortak hareket etmesinin önüne geçti.¹⁰⁰⁶ Bu ittifakın üzerinden çok az bir zaman sonra Melik Eşref hayatını kaybetti (Ağustos 1237).¹⁰⁰⁷ Melik Kâmil saltanatı boyunca temkinli yaklaştığı kardeşini kaybetmişti ve şimdi Dımaşk'ı ele geçirmek için kardeşinin yasını çok tutması manasızdı. Melik Kâmil yanına Melik Nâsır Davud'u da alarak Ekim 1237'de Dımaşk'a yola çıktı. Dımaşk'ı alınca Nâsır Davud'a vereceğini vaat eden Melik Kâmil yeğenine önceki yaşanan tatsızlıkları unutturmaya çalışmıştı. Dımaşk kuşatması uzayıp halk bu durumdan muzdarip olunca Abbâsî Halifesi tarafından yollanan elçi şeyh Ebu'l Ferec İbnü'l Cevzî'nin arabuluculuk yapmasıyla Melik Kâmil Dımaşk'ı ele geçirdi (Ocak 1238).¹⁰⁰⁸ Halife Eyyûboğullarının kendi aralarında savaşmasını istemiyordu çünkü Moğollara karşı onların desteğine ihtiyacı vardı; aksi takdirde Moğollar bu ilerleyişle az zaman sonra Bağdat'a ulaşabilirlerdi.¹⁰⁰⁹ Abbâsî hilafet merkezi Moğollar karşısında birlik olunması gerektiğini savunuyordu. Bu yüzden daha önce de Hind, İran, Mısır ve Endülüs'e bile gaza yapma çağrısında bulunmuştu.¹⁰¹⁰ Melik Kâmil'in Alaaddin Keykubad ile el-Cezîre bölgesi için verdiği mücadele sırasında Moğollar Azerbaycan'ı ve İran'ı yakıp yıkmışlardı. Hilafet merkezinden gelen Moğollara karşı

¹⁰⁰⁴ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Ala'ıye fi'l Umûri'l-Ala'ıye*, Cilt 1, 443-454; Şeşen, *Eyyûbîler (1169-1260)*, 124-125.

¹⁰⁰⁵ İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l- Ala'ıye fi'l Umûri'l-Ala'ıye*, Cilt 1, 455-457; Ahmed b. Mahmud, *Selçuknâme*, 305-306; İbn Bîbî, *Selçuknâme*, 151-152; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 254; Sibt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 22, 344.

¹⁰⁰⁶ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 255; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 125.

¹⁰⁰⁷ en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb*, Cilt 29, 142; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 137-138; Ebu Şame, *Zeyl-i Ravzateyn*, 253; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 256; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, *en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, 300-301; el- Mekin İbn Georges, *Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn*, 21; Şerefhan Bitlisî, *Şerefname*, Abdullah Yegin (çev.), İstanbul: Nûbihar yayımları, 2018, 120; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 125.

¹⁰⁰⁸ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 150-152; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 256-257; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb*, Cilt 29, 145-147; el- Mekin İbn Georges, *Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn*, 21; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 126-127.

¹⁰⁰⁹ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 257.

¹⁰¹⁰ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1-1. kısım, 242-243.

savaşma önerileri de ne Eyyûbîleri ne de Selçukluları harekete geçirebilmişti.¹⁰¹¹ Melik Kâmil Haçlı tehdidini bilhassa yaşayan bir Sultan olarak Moğolların saldırılarına karşı Eyyûbî meliklerini toplu hareket etmeye yönlendirememiştir. Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra Halifelikten gelen Moğollara yardım çağrısına olumlu cevap verdi. 1000 Mısır dinarıyla beraber Melik Nâsır'ın komutasında bir orduyla Tatarlara karşı savaşma sözü verdi.¹⁰¹² Ancak kısa zaman sonra hastalanan Melik Kâmil bu hastalıktan kurtulamadı ve 10 Mart 1238'de Dımaşk kalesinde vefat etti.¹⁰¹³

Melik Kâmil dönemi Eyyûbîlerin iki Haçlı seferi yaşadığı bir dönemdir. Melik Kâmil bu seferler esnasında Haçlılarla daima diplomasi yoluyla anlaşmayı tercih etmiş ve bu olmadığı takdirde savaşa başvurmuştur. Amcası Selahaddin Eyyûbî ve babası Melik Âdil'in Mısır-Suriye bütünlüğünü sağlayıp kısmen ve göreceli bir merkezî yapıya kavuşma idealini o da taşımakla birlikte bu ideali başarmaya yaklaştığı esnada ölmesi Eyyûbîler için son ihtimalin de kaçırılması olarak değerlendirilebilir. Melik Kâmil'in dışı kardeşlerinin kendi sağlığında ölmeleri ise bundan sonra Eyyûbîlerin düşüşe geçmesinde önemli bir faktör olmuştur. Moğolların İslam beldelerinde etkin oldukları bir dönemde Eyyûbî-Selçuklu çekişmesi de İslam dünyası için büyük bir talihsizliktir.

¹⁰¹¹ Spuler, **İran Moğolları**, 44-46.

¹⁰¹² el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 257-258; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 127.

¹⁰¹³ İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 5, 154-155; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1-1. kısım, 258; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 263; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 347; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 147-148; el- Mekin İbn Georges, **Ahbâru'l- Eyyûbiyyûn**, 22; Şerephan Bitlisi, **Şerefname**, 121; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 127.

3.3. VII. Haçlı Seferi ve Eyyûbîlerin Yıkılışı (1238 - 1250)

3.3.1. Melik Kâmil Sonrası Eyyûbîlerin İç Sorunları

Melik Kâmil'in ölümünden sonra devletin önde gelenleri Mısır tahtına II. Melik Âdil Seyfeddin'i çıkardılar. II. Melik Âdil babasının sağlığında Mısır naibiydi ve şimdi mutat gelenek üzere Mısır yönetimini üstlenmişti. II. Melik Âdil Melik Kâmil'in büyük oğlu değildi. Gerek yaşının küçüklüğü gerekse de tecrübesiz olmasından ötürü ona naib olarak Dımaşk hâkimi olan amcaoğlu Melik Cevad Yunus vazifelendirildi. Mart 1238'de II. Melik Âdil Mısır'da tahta çıktı. Melik Kâmil sonrasında Eyyûbî ülkesinin diğer bölgelerinde ise yönetim ağı şu şekilde idi: El-Cezîre ve Diyarbakır'da Melik Kâmil'in büyük oğlu Melik Salih Necmeddin; Haleb'te annesi Dayfa Hatun'un vasilğinde Nâsır Selahaddin; Kerek ve Ürdün'de Nâsır Davud; Hıms'ta II. Esedüddin Şirkûh; Hama'da II. Muzaffer Takiyyüddîn; Baalbek'te Melik Salih İmadeddin; Meyyafârikîn'de Necmeddin Gazi hâkim durumdaydılar. Nâsır Davud, Melik Kâmil sağlığındayken ona verdiği desteğin karşılığında Dımaşk'ta hâkim olmayı arzuluyordu ancak Dımaşk'ın şimdi Melik Cevad Yunus'a verilmesi canını sıkıyordu. Bu duruma misilleme olarak Filistin'deki Melik Kâmil'e ait olan yerleri işgal ettikten sonra Mısır'da bulunan Melik II. Adil'e haber yollayarak Dımaşk'ın kendisine verilmesini istemişti.¹⁰¹⁴ Dımaşk'ın Melik Cevad'da olması II. Adil'in de istediği bir durum değildi. Mısır tahtına kim oturursa otursun, Mısır ve Dımaşk'ın ortak hareket etmesini isterdi; bu bir Eyyûbî saltanat geleneğine dönüşmüştü. Melik II. Âdil de bunu istiyordu. Dımaşk'ın babası Melik Kâmil'den ötürü kendi hakkı olduğunu söylüyordu. Eğer Dımaşk'ı Melik Cevad kendisine teslim ederse Mısır'da kendisine uygun iktalar vereceğini ve rahat bir yaşam süreceğini vaat ediyordu. Ancak bu teklif Melik Cevad tarafından kabul görmedi. Daha sonra II. Melik Âdil Melik Cevad'ı büyük sultan sıfatıyla Dımaşk hâkimliğinden azletti. Ancak bunu kabul etmeyen Melik Cevad derhal hutbelerden II. Melik Âdil'in adını kaldırttı. Bu gelişmeler üzerine II. Melik Âdil iyi vaatlerle Melik Cevad'ı Mısır'a davet etti. Ancak Melik Cevad bunun bir tuzak olduğunu bilerek bu davete icabet etmedi. Melik Cevad Mısır yönetiminin bu baskısı üzerine

¹⁰¹⁴ Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 174; Melik Nâsır Davud ve Cevad Yunus arasındaki çekişme için bkz. Sibt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 22, 349-350.

oldukça korktu ve el-Cezîre hâkimi olan Melik Salih Necmeddin'e haber yollayarak Dımaşk'ı, Rakka-Sincar ve Ani şehirleriyle değiştirmek istediğini bildirdi. Bu teklif Melik Salih Necmeddin'e çok cazip geldi. Ocak 1239'da Dımaşk'a gelen Melik Salih Necmeddin yönetimi ele geçirdi. Dımaşk'ta adına hutbe okutup para bastırıldı.¹⁰¹⁵ Melik Salih şimdi Mısır hâkimi olan kardeşi II. Melik Âdil'le karşı karşıya gelmiş durumdaydı.

Mısır'da II. Melik Âdil tecrübesizliğinden kaynaklı olarak sağlam bir yönetim icra edemiyordu. Devlet işleriyle uğraşmak yerine etrafına tecrübesiz insanları toplayıp eğlence işleriyle uğraşıyordu. Dımaşk'ı o kadar arzulayıp almaya nail olamayan Kerek hâkimi Nâsır Davud da bu durumdan faydalanmak için Mısır'a gelmişti. Kısa sürede II. Melik Âdil'in itimadını kazanmış ve onun etrafındaki az olan akıllı kimseleri yönetimden uzaklaştırmayı başarmıştı. Daha sonra da Dımaşk hâkimi olan Melik Kâmil'in büyük oğlu II. Melik Salih Necmeddin'e haber yollayarak Mısır'a gelmesini tavsiye etmişti. Onun Mısır yönetimini kolaylıkla ele geçireceğini söyleyen Nâsır Davud bu iyiliği karşılığındaysa Dımaşk'ın kendisine verilmesini istemişti. Bunun üzerine Melik Salih Necmeddin vakit kaybetmeden Dımaşk'tan yola çıktı. Yola çıktığı haberini alan kardeşi II. Melik Âdil de Mısır askerlerini harekete geçirerek Melik Salih Necmeddin'in üzerine yolladı. Yolda bazı askerler Melik Salih safına geçtiler. Melik Salih herşeyin kendi lehine olmasına rağmen içi rahat ilerleyemiyordu. Çünkü Busra ve Baalbek'in hâkimi olan amcası İmadeddin İsmail'in Dımaşk üzerine gelmesinden çekiniyordu. İmadeddin İsmail Hıms hâkimi Esedüddin Şirkûh'la da ittifak halindeydi. Melik Salih amcasına orduya katılması için haber gönderiyor idiyse de amcası bu konuda çok istekli gözüküyordu. Bu yüzden Dımaşk yönetimini korumak adına Melik Salih oğlu Melik Mugis'i Dımaşk'a savunma tedbirleri alması adına vazifelendirdi. Hama hâkimi Melik Muzaffer de Dımaşk'ı korumak için asker yolladı. Ancak müttefik güçler II. Şirkûh'un ordusu karşısında yenildi. Eylül 1239'da amcası İmadeddin İsmail ile II. Şirkûh Dımaşk iç kalesinde Melik Mugis'i kuşatma altına aldı. Dımaşk'ın düştüğü haberini Mısır'a varmadan alan Melik Salih şimdi ne Mısır'a gidebilirdi ne de Dımaşk'a dönebilirdi.

¹⁰¹⁵ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 202-205; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z-Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 22, 358-359; Ebu'l Fida, *el-Muhtasar Fi Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 266; el-Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li-Marifeti Düveli'l-Mülûk*, M. Abdülkadir Ata (Tahkik), Cilt 1, Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1997, 389; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 370; Şeşen, *Eyyûbiler (1169- 1260)*, 132-133.

El-Cezîre'ye geçebilmek ise bulunduğu konum itibariyle hiç kolay değildi. Zira Suriye'den geçmeden el-Cezîre'ye gidemezdi. Bu işlerin başına gelmesindeki baş aktör Melik Nâsır Davud ise Melik Salih ve eşi Şecerüddür'ü Kerek kalesine götürdü. II. Melik Âdil bu gelişmeye çok sevindi ve Melik Nâsır Davud'a haber yollayarak ağabeyini demir bir kafes içinde Kahire'ye yollamasını istedi. Bunun karşılığında Nâsır Davud'a 400.000 altın ile Dımaşk'ı vereceğini vaat etti. Davud bunu yapması için Dımaşk'ın öncelikle kendisine teslim edilmesini istedi. Bu süreç elçilerin gidip gelmesiyle devam ederken, Melik Salih taraftarları da boş durmuyordu. Hama şehri Melik Salih'in taraftarlığını yapanların merkezi konumundaydı. Hama'da başlatılan Melik Salih'i kurtarma faaliyetleri çok geçmeden olumlu sonuçlandı. Melik Salih yandaşları Nâsır Davud'u da kendi saflarına çekmeyi başardılar. Melik Salih, Nâsır Davud'un hâkimiyetinde olan Kerek Kalesi'nden çıkartılarak Nablus'a getirildi ve sultan ilan edildi. Melik Salih'in Mısır'a yürüme kararı verdiği esnada kararlaştırıldığı kurallar üzere anlaşma yapıldı: Melik Salih Mısır'a hâkim olacak ve Dımaşk Nâsır Davud'a verilecekti. Şimdi bunu gerçekleştirmek için kolları sıvama vaktiydi. Melik Salih ve Nâsır Davud bu anlaşmayı Kudüs'te Kubbetü's Sahra'nın yanında birbirlerine yemin vererek pekiştirdiler.¹⁰¹⁶

Mısır'da bulunan II. Melik Âdil durumun ciddiyetinden uzak bir vaziyette zevk ve eğlence hayatına dalmıştı. Bir gün sarhoş bulunduğu esnada ordu içindeki Eşrefî ve Kâmilî asker zümrelerinin liderlerini tutuklatıp derdest edeceğini söylemişti. Bu durum ordu içinde tedirginliğe sebebiyet verdi. Eşrefîler ve Kâmilîler anlaşarak sultanı tahttan indirmeyi kararlaştırdılar. 31 Mayıs 1240 Cuma gecesini otağına düzenledikleri ani bir saldırıyla II. Melik Âdil'i tutsak ettiler. Kâmilîler Eşrefîlere göre güçlü ve baskındı. Onlara göre Mısır tahtına Melik Salih geçmeliydi. Kâmilî önde gelenleri bu yüzden Nablus'ta olan Melik Salih'i Mısır'a çağırdılar. Bu durum pusuda bekleyen Melik Salih ve Nâsır Davud'u çok sevindirdi. İki birlikte bu davet üzerine Mısır'a gittiler. II. Melik Âdil'i Mısır askerlerinin elinden Bilbis'te teslim aldılar. Böylece yaklaşık iki yıl süren II. Melik Âdil devri bitti. Haziran 1240'da

¹⁰¹⁶ Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 266-269; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 134-137.

Kahire, Hama ve civar beldelerde Melik Salih Necmeddin adına hutbe okundu.¹⁰¹⁷ Yaklaşık iki yıl Eyyûbîler iç sorunlarıyla uğraşmaktan başlarını kaşıyacak zaman bulamamışlardı. 1240 yılına gelindiği esnada ise 1229 Haçlı-Eyyûbî barışı sona ermiş bulunmaktaydı.

3.3.2. Kudüs'ün Yeniden Fethi: Gazze Savaşı (1244)

Melik Salih Mısır yönetimini ele geçirmişti. Ancak Nâsır Davud'la yaptığı barışta samimi değildi. O da Mısır tahtına oturunca selefleri gibi Dımaşk'ı başka birinin yönetimine vermeyi kabul edemiyordu. Nâsır Davud da Melik Salih'in bu düşüncesini kestirebiliyordu. Şimdilik tam bir cepheleşme olmamalıydı bu Melik Salih için iyi olmazdı. Melik Nâsır Kahire'de vezirlik sarayına yerleşti. Halk Melik Salih'e biat etti. Melik Salih kardeşi II. Âdil döneminde ülke hazinesini soyanların üzerine yoğunlaştı ve onlardan devletin kaybını büyük ölçüde tazmin etti. Hama ve Haleb Melik Salih'in Mısır'da yönetime gelmesine çok sevinmişti ama bu durum Dımaşk'ı zorla ele geçiren İmadeddin İsmail için öyle değildi.¹⁰¹⁸ Melik Salih'in kendisinden intikam alması için şimdi hiçbir engel gözüküyordu.

Melik Salih Sicilya-Alman imparatoru II. Friedrich'e Siraceddin el-Urmevî'yi elçi olarak göndererek 1229 barışı bitmiş olmasına rağmen barışçıl ilişkiler kurmayı istiyordu.¹⁰¹⁹ Babası Melik Kâmil gibi o da diplomasinin gücüne savaştan çok inanıyordu.

Melik Salih Mısır'da yönetimi ele geçirince Nâsır Davud'a daha önce vaat ettiği 200.000 dinarı verdi. Ancak Dımaşk'ı teslim etmeye yanaşmadı. Nâsır Davud kendisinin tutuklanmasından korktuğu için bir an önce Mısır'dan çıkıp Kerek'e gitti. Bu esnada Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail'in Mısır yönetimine karşı Haçlılarla ittifak yaptığını ve Haçlılardan aldığı destek karşılığında Filistin'de bazı yerleri Haçlılara vereceğini öğrendi. Bu durumu Mısır'a Melik Salih'e haber edip bu ittifaka

¹⁰¹⁷ Ebu'l Fida, *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, 269; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 402-403; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 138.

¹⁰¹⁸ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 403; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 138-139.

¹⁰¹⁹ Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 139.

karşı hazırlıklı olmasını ve kendisine yardım etmesi gerektiğini söyledi. Ancak Melik Salih Mısır işleriyle ilgilenmekten buna fırsat bulamayınca Nâsır Davud da İmadeddin İsmail safına yanaştı. Dımaşklıların Haçlılarla ittifak yapması ve Filistin topraklarını onlara verecek olması halk arasında oldukça tepki toplamıştı.¹⁰²⁰

Melik Salih Mısır'da yönetimin dizginlerini tam ele geçirememişti. Eşrefiler Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail'i destekliyorlardı. Bu yüzden Melik Salih kendi askeri birliğini teşkilatlı hale getirmek için Ravza adasında kale ve evler yaptırarak oraya yerleşti. Bu askerlere (mendlük) Ravza adasında oturdukları için Bahrî mendlükler denilecektir.¹⁰²¹ Melik Salih dışarıdan Haçlıların çıkar çatışmalarına karışmasını, içeriden Eyyübî meliklerinin çatışmasını yaşarken bir de Hârizmşahlardan kalma disiplinsiz ama güçlü askerlerin bölgede çıkardıkları sorunlarla karşı karşıyaydı. El-Cezîre bölgesinde oldukça rahat hareket eden Hârizmşahlar ordusunun kalıntı güçleri Kasım 1240'da Haleb'e saldırarak bölgeyi yağmaladılar. Bir bakıma onların geçimi yaptıkları yağmayla doğrudan ilişkiliydi. Halebliler bunun üzerine Dımaşk sahibi İmadeddin'den ve Humus sahibi Melik Mansur'dan yardım istediler. Müttefik Eyyübî güçleri Nisan 1241'de Hârizmlilere Urfa yakınlarında ciddi bir darbe vurdu. Ancak bu hezimet Hârizmlileri durdurmaya yetmedi. Musul sahibi Bedreddin Lülü'nün desteğiyle Nusaybin'e yerleşen Hârizmliler Meyyafarikîn sahibi olan Şihabeddin Gazi ile ittifak kurdular.¹⁰²² Dımaşk yönetimi karşısında dirayetle duran Hârizmliler Mısır hâkimi Melik Salih'in gözünden kaçmayacaktı.

Melik Salih Mısır işlerini biraz düzene soktukten sonra Haçlıların yerel bölge Emirleriyle ilişki halinde olmasından ve Dımaşk Emirine olan güvensizliğinden kaynaklı olarak 1241 Ağustos'unda Kemaleddin b. Şeyhüşşuyuh komutasındaki bir orduyu Filistin'e gönderdi. Bu ordu Kudüs dağı eteklerinde Melik Nâsır Davud karşısında yenilse de Melik Salih'in bu çıkışı tedirgin ediciydi. Kuzey'de Hârizmlilerin tehdidinden sonra şimdi de Melik Salih'in ordu göndermesi hayra alamet değildi. Bu durum karşısında Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail daha önceden

¹⁰²⁰ Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 139.

¹⁰²¹ Muhibbedin Ebu Hamid Makdisî, **Türk Memlûklerin Faziletleri**, Ramazan Şeşen (çev.), İstanbul: Yeditepe yayınları, 2019, 31; Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 145-146; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 139-140; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyübiyyin ve el- Memâlik**, 78.

¹⁰²² Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 271-273; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 371-372; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 140-141; Ahmet Demir, **Urfa ve Çevresi Eyyübîler Tarihi**, İstanbul: Kent yayınları, 2008, 108-110.

de ittifak kurduğu Haçlılarla yeniden işbirliğine yöneldi. Bu sefer Haçlılara kendisine destek olmaları karşılığında Safed, Şakif Arnun, Taberiye, Cebeliâm ile topraklarını vermenin yanısıra Dımaşk çarşısından da arzu ettikleri silahları alma izni verdi. Dımaşk yönetiminin böyle davranması halk arasında olumsuz tepkiler almalarına neden oldu. İmadeddin İsmail'in bu davranışı vaktiyle Melik Kâmil'in II. Friedrich'e Kudüs'ü savaşız bırakma teklifine benzetildi.¹⁰²³ İbn Vâsıl'ın yorumuyla İmadeddin İsmail'in bu davranışı Müslümanlara çok zarar vericiydi.¹⁰²⁴ Hatta Şeyh İzzeddin b. Abdüsselam İmadeddin İsmail'i Müslüman topraklarını Haçlılara satmakla suçladı ve Dımaşk camiinde okunan hutbeden İmadeddin İsmail'in adını çıkarttı.¹⁰²⁵

Doğu Anadolu bölgesinde Anadolu Selçuklularla mücadele halinde olan bazı Eyyûbî melikleri ise bundan sonra bu çekişmeye tamamen son vereceklerdir. Çünkü Moğolların Anadolu içlerine kadar ilerlemesi ve 1243 Köseadağ savaşında Selçukluları büyük bir mağlubiyete uğratması el-Cezîre ve Doğu Anadolu bölgesindeki Eyyûbî-Selçuklu çekişmesini sonlandıracaktır.¹⁰²⁶ Moğolların Selçukluları yenilgiye uğratması Melik Salih için korkutucu gözükmekteydi. Şimdi yapması gereken tek şeyin Eyyûbî yönetimini güçlendirmek olduğuna inanıyordu. Bu sebepten Haçlılarla ittifak yapan Dımaşk'ın başını ezmeliydi. Bunu yaparken Hârizmlilerin desteğine başvurdu ve bu gerçekten mantıklıydı. Çünkü kendisi Mısır'dan gelirken; Hârizmliler de kuzeyden yürüyüp hem Dımaşk'a hem bölgedeki Haçlılara saldırabilecekti. Hârizmliler askeri güçler Melik Salih'le anlaştıkları üzere el-Cezîre'den harekete geçtiler ve ilerledikleri bölgeleri yağmalayarak Filistin topraklarına girip Kudüs'e hücum ettiler. Hârizmliler Kudüs'teki Haçlılara ani bir baskın düzenleyip çoğunu öldürdüler, kalanları da esir ettiler. Daha sonra Haçlı büyüklerinin mezarlarını tahrip ettiler. Melik Salih Hârizmlilerin Gazze yakınlarına geldiklerini haber alınca memlûkü Rükneddin Baybars ve Hüsameddin b. Ebu Ali komutasındaki Mısır ordusunu Gazze'ye gönderdi. Bu ilerleme karşısında Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail ve müttefikleri Humus hâkimi Melik Mansur komutasında

¹⁰²³ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 300-302; el- Makrîzî, *Kitabu's-Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 407; ez- Zehebî, *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Beşşâr Avvâr Marûf (Takhik), Cilt 14, Dârul Garbil İslamî, 2003, 346-347; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 142; Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilatı*, 176.

¹⁰²⁴ İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 302.

¹⁰²⁵ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 407.

¹⁰²⁶ Ebû'l Farac, *Tarih*, Cilt II, 541-543; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 372; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, Cilt 5, 326-327; el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 417.

oluşturdukları orduyu yola çıkardılar. Akka Haçlı Krallığı'ndan da bu orduya destek sağlandı. Dımaşk için daima yanıp tutuşan Kerek hâkimi Nâsır Davud bu sefer tarafsız kalıp savaşın sonuçlanmasını bekleyenler arasındaydı. Haçlı-Dımaşk ittifakı karşısında Mısır ve Hârizmlilerin ittifak ettiği askeri güçler 17 Ekim 1244'de Gazze yakınlarında karşı karşıya geldiler. Çok çetin bir savaşa tutuşan taraflar arasında Mısır askerleri ilk etapta çekilmeye başladılarsa da Hârizmli güçlerin baskın savaşmaları sayesinde Haçlı-Dımaşk ittifakıyla kurulan orduyu bozguna uğrattılar. Savaşta pek çok Haçlı öldürüldü. Kudüs, Gazze ve sahil şeridi ele geçirildi. Kudüs Melik Kâmil'in anlaşmayla verdiği tarihten bu yana Haçlılardaydı ve şimdi Hârizmlilerin desteğiyle tekrar Eyyûbî yönetimine girdi.¹⁰²⁷ Bundan sonra 1244 yılından 1917'ye yani İngilizlerin işgaline kadar Müslüman hâkimiyeti Kudüs'te devam edecekti.¹⁰²⁸ Nüveyrî'de geçen bir beyite göre Kudüs'ün “*evvelinde de ahirinde de*” Haçlılardan temizlendiği (Eyyûbî ailesi eliyle) ifade edilmektedir.¹⁰²⁹ Bu sefer Eyyûbîler kendi iç mücadelelerinde asıl darbeyi Haçlılara vurmuşlardır. Bir bakıma Haçlılar için daima fırsat olan Eyyûbî iç çekişmeleri bu sefer Haçlıları yenilgiye uğratmıştır.

Melik Salih Filistin'de müttefik güçleri dağıttıktan sonra Kuzey'e Dımaşk'a yönelmiştir. Bu esnada ise Melik Salih'in idaresindeki Hârizmli askerler kendilerinin yaptıkları işe göre yeteri kadar kıymet görmediklerini dillendirmişler ve istedikleri iktaları alamadıkları için Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail'e katılmışlardır. Bu birleşime rağmen 1246 yılında Humus yakınlarında yapılan savaşta Melik Salih'in ordusu büyük bir zafer kazanarak Dımaşk yönetimini ele geçirmiştir. Dımaşk'taki İmadeddin İsmail'in aile efradı ve yandaşlarının önde gelenleri Kahire'ye yollanmıştır.¹⁰³⁰ Ertesi yıl 1247'de Dımaşk'a gelen Melik Salih burada halka oldukça

¹⁰²⁷ Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 276-277; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 5, 336-340; Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 381-382; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 319-320; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm**, Cilt 14, 347; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 165-166; el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 373; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, 267-268; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 143-144; Kuşçu, **Eyyûbî Devleti Teşkilatı**, 176; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, 82-83; Bedreddin Basuğuy, **Eyyûbîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, İstanbul: Siyer yayınları, 2017, 101-102.

¹⁰²⁸ Curtis, **Şarkiyatçılık ve İslam**, 29.

¹⁰²⁹ en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 166.

¹⁰³⁰ Sibt İbnü'l Cevzî, **Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan**, Cilt 22, 395-397; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 280; ez- Zehebî, **Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-**

müşfik davranmış; medreselere, hankahlara ve fakirlere ihsanda bulunmuştur.¹⁰³¹ Melik Salih almak için uzun süre mücadele ettiği Dımaşk yönetiminin Mısır'la birleştirilmesini artık sağlamıştı. Lakin Eyyûbî yönetim algısında merkezîlik diye bir kavram/idea olmadığından bu birleşme kısa süreli sükûneti temin edebilirdi ancak. Dımaşk'ı almaya giden bu zafer yürüyüşü Eyyûbîler için yeni bir Haçlı seferinin kapısını da aralayacaktır. Gazze savaşında Haçlıların yenilgiye uğraması ve Kudüs'ün tekrar Müslümanların eline geçmesi Avrupa'dan gelecek Haçlıların manevi ihtiyaçlarını Eyyûbî ülkesine karşı bir kez daha tetikleyici güç olacaktır.

3.3.3. VII. Haçlı Seferi ve Eyyûbîlerin Sonu

VII. Haçlı seferi öncesi Avrupa dünyasına baktığımızda karşımızda bir önceki seferi Papalığın istediği başarıyla tamamlamak şöyle dursun, Haçlı ruhuna leke sürerek gerçekleştirmiş İmparator II. Friedrich'in hala güçlü olduğunu görmekteyiz. İtalya, Sicilya ve Almanya'nın hâkimi sıfatıyla Papalık makamına karşı bir savaş veren, kendisini "*Roma-Bizans*" İmparatoru olarak tasvir eden Friedrich bir Haçlı seferi daha yapmayacağını aşikâr etmişti. Zaten Papalığın da ondan böyle bir beklentisi yoktu. Çünkü Papalığa karşı olan bir kralın bu kutsal vazifede yeri yoktu. Bu yüzden Papa IV. Innocent'in 28 Haziran 1245'te Lyon'da topladığı konsile Friedrich şahsen katılım göstermedi. Hatta Papalık makamının çeşitli ithamlarına maruz kaldığı bu konsilde, temsilcisi İmparator Friedrich'i Papalığa karşı savundu. Fransa, İspanya, İtalya, Almanya ve İngiltere'den gelen katılımcıların toplandığı Lyon'da Papalığın üzerinde durduğu bazı başlıklar vardı. Bu başlıkların biri 1244 Gazze savaşı sonrasında Kudüs'ün tekrar Müslümanların eline geçmesiyle hortlayan İslam tehdidiydi; diğeri Avrupa içlerine kadar yayılan Moğolların büyük sorun teşkil etmesi idi. Bu sorunların çözümünde İslam tehdidine karşılık bir sefer düzenleme teklifi sonrasında gerçekleşen VII. Haçlı seferi Eyyûbîlere karşı son gayret

Alâm, Cilt 14, 355; el-Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, 374; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 144-146.

¹⁰³¹ el- Makrîzî, *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, Cilt 1, 428; ez- Zehebî, *Târîhü'l- İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, Cilt 14, 356; Sıbt İbnü'l Cevzî, *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, Cilt 22, 398; Şeşen, *Eyyûbîler (1169- 1260)*, 146.

düzenlenen bir karşı ataktır.¹⁰³² 1240 yıllarından itibaren Eyyûbî iç mücadelelerini gözlemleyen Haçlıların Dımaşk hâkimi İmadeddin İsmail'in teklifiyle Mısır karşısında yer almaları karşılığında Filistin topraklarında üstün konuma geldiklerini anlattıkları mektup Haziran-Temmuz 1240 yıllarına işaret etmektedir.¹⁰³³ Gazze savaşından çok az bir zaman önce Tapınak şövalyelerinden olan Perigordlu Hermann'ın İngiltere'deki üstadı Robert'a yazdığı mektup Dımaşk-Haçlı birlikteliğini daha aşikâr bir şekilde anlatmaktadır. Haçlılar bu birliktelikten Gazze'yi ele geçirmek adına faydalanmak istemektedirler. Böylece Mısır sultanlığına daha da yaklaşacaklardır.¹⁰³⁴ Kudüs Patriği Robert'ın Gazze savaşı sonrasında yazdıkları ise Katolik dünyasını yeni bir sefere çağırmanın içgüdüleriyle kaleme alınmıştır. Tatarların (Moğollar) tazyikiyle yersiz kalan “zalim” Hârizmlilerin Mısır Sultanıyla yaptığı ittifakın kendileri için felaket olduğunu belirten patrik, Hz. İsa'nın kutsal mekânının ayaklar altında çığnendiğini söylerken durumun ciddiyetinin bir mektupla anlatılamayacağından ötürü Beyrut Piskoposuyla Dominiken tarikatının (Vaizler Tarikatı) biraderi Arnulph'u olan biteni anlatmaları için yola çıkardıklarını da mektubunda yazmaktadır. Kudüs Patriğinin Akka'dan gönderdiği bu mektup acilen yardıma gelmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.¹⁰³⁵

Tarihe VII. Haçlı seferi olarak geçen bu seferin başını Fransa çekmiştir. Fransa Avrupalı halklar nazarında Haçlı seferlerine İngiltere kadar ehemmiyet gösterse de bu yanını yeterince ön plana çıkaramamıştı. Bilhassa Kudüs'ün kaybı üzerine düzenlenen III. Haçlı seferinde Kral Philippe yeterince cevval davranmadığı için İngiltere Kralı Richard'ın gölgesinde kalmıştı.¹⁰³⁶ Fransa İngiltere'nin gölgesinde kalmayı asla kendine yediremezdi. İngiltere de Fransa'nın 1242'de çıkan iç sorunlarını kendi lehine kullanmayı arzuluyordu. Bu sebepten İngiltere Fransa'ya savaş açtı. İngiliz Kralı'nın yanında baronlarının da dize getirildiği bu savaşta Fransa

¹⁰³² Francis Dvornik, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, Mehmet Aydın (çev.), Ankara: TTK, 2019, 47-48; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 219; Frederick Perry, **Saint Louis (Louis IX. Of France) The Most Christian King**, London, 1901, 135-136.

¹⁰³³ Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 106.

¹⁰³⁴ Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 107-108; Barber-Bate, **Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, 140-142.

¹⁰³⁵ Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 114-121; Barber-Bate, **Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, 142-146.

¹⁰³⁶ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 79-80.

büyük bir galibiyet elde etti.¹⁰³⁷ Kazandığı zaferin ardından İngiltere ile barış yapan Fransa Kralı IX. Louis Paris'te bir hastalığa yakalandı. Kral bu hastalıktan ilahi bir lütufla kurtulunca haçı eline aldı ve kutsal sefere çıkmaya karar verdi. Kral Louis ile beraber haçı alıp sefer yemini edenler arasında kralın kardeşlerinden Poitiers (Puvatya) Kontu Alfonsoe, Artois Kontu Robert, Sicilya Kralı ve Anjou Kontu Charles, Burgundy dükü Hugh, Flandre Kontu William, St. Paul Kontu dindar Hugh ve yeğeni, La Marche Kontu ve oğlu, Sarrebruck Kontu ve kardeşi Apremont lordu Gobert vardı. VII. Haçlı seferine bizzat katılan ve sefer hakkında gördüklerini kaleme alan Joinville Kontu Jean Apremont Kontu Gobert'le kuzen olmalarından ötürü bir gemi kiralayıp daha az masrafla sefere çıktıklarını ifade etmektedir.¹⁰³⁸

Fransa Kralı Louis Haçlı yemini ettikten sonra vakit kaybetmeden sefer hazırlıklarını başlattı. Kral ülkenin tüm baronlarını Paris'e davet etti ve kendisine bir şey olması durumunda çocuklarına itaat etmeleri için onlardan yemin aldı. Böylece ülkesinin geleceğini teminat altına almaya çalıştı.¹⁰³⁹ Ağustos 1248'de bütün hazırlıkları tamamlayan Fransa Kralı emrindeki Haçlılarla birlikte Marsilya Limanı'ndan “*ey Yaratici ruh gel naralarıyla*” manevi güçlerini pekiştirerek ayrıldılar. Sıkıntısız yolculuktan sonra Haçlı ordusu Eylül'de Kıbrıs adasına ulaştı. Kral Kıbrıs'ta dinlendiği esnada Moğolların elçisi geldi ve Haçlılara bazı vaatlerde bulundu. Moğol Hanlığı'nın vaadine bakılırsa Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmelerine Moğol ordusu yardım edecekti. Joinville'nin anlattıklarına göre oldukça nazik karşılanan Moğol elçileri geri dönerlerken Louis'in elçileriyle gitmişlerdir. Fransa Kralı elçilerini Moğol Hanına gönderirken oldukça cömert davranmış: değerli ve cezbedici kırmızı kumaştan yapılmış kiliseyi andıran bir çadırı Han'a hediye olarak yollamıştır. Çadırın üzerine Meryem ana tasvirini ve Hıristiyan kutsal işaretlerini de ekleten Kral tebliğ için keşişler (misyoner) ve Arapça bilen iki misyonerini de elçilik heyetiyle yollamıştır. Böylece Moğollara Hıristiyan dinini anlatarak onları kendi inancına dâhil etmeyi amaçlamıştır.¹⁰⁴⁰ Moğolların İslam dünyasını ve Avrupa'yı istila hareketi

¹⁰³⁷ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 87-89; İngiltere ve Fransa'nın 13. Yüzyılda yaptıkları mücadeleler hakkında ayrıca bkz. Jeremy Black, **Kısa İngiltere Tarihi**, Ekin Duru (çev.), İstanbul: Say yayınları, 2019, 56-59.

¹⁰³⁸ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 90-91; Kralın hastalanması ve adağı hakkında bkz. Perry, **Saint Louis (Louis IX. Of France) The Most Christian King**, 131-132.

¹⁰³⁹ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 92; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 219.

¹⁰⁴⁰ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 95-98; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 219-222; Perry, **Saint Louis (Louis IX. Of France) The Most Christian King**, 162-164; Basuğuy, **Eyyûbiler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 143-145.

zaten Louis'den önce Hristiyan dünyasını, Moğolları Haçlıların müttefiki yapma noktasında harekete geçirmişti. 1245'de Papa IV. Innocent'in topladığı konsil sonrasında Moğollara Hristiyanlığı kabul ettirip Haçlı dünyasının uğrayacağı felaketi önlemek adına, Plano Carpini'nin Moğol sarayına gittiği düşünüldüğünde Fransa Kralı Louis'nin gönderdiği elçilik heyeti Avrupa dünyasının düşüncesini daha anlaşılır kılmaktadır. Haçlı dünyası Müslümanlarla giriştiği mücadelede Doğu Müslüman ülkelerinin dengelerini olumsuz yönde değiştiren Moğollarla kader birliği oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Bunu da onları Hristiyanlaştırarak gerçekleştireceklerini düşünmektedirler.¹⁰⁴¹ Ancak Haziran 1249'da şövalye Melunlu Guy tarafından kaleme alınan mektupta Tatarlar (Moğollar) hakkında söylenenlere bakılırsa Haçlı - Moğol ittifakının olamayacağı çok geçmeden anlaşılmiş gözükmektedir. Guy'ün ifadesiyle Moğollara yönelik olarak şöyle sözler sarfedilmiştir: *“Ne kalles, ne insanlık dışı insanlardan, ne de köpeklerden gelen hayırlardan iyi niyet bekleyebiliriz”*.¹⁰⁴² Görüldüğü gibi Haçlı dünyasının Moğolları Hristiyanlaştırma düşüncesi ve Müslüman dünyasına karşı ittifak kurma çabası sonuç vermemiştir.

Kral Louis Kıbrıs'ta bulunduğu esnada Konstantinopolis Latin İmparatoru II. Baldwin'in eşi İmparatoriçe Mary, kralı ziyarete gelmişti. Bu ziyaretinin amacı İmparator eşine yardım dilenmekten ibaretti. Ancak Louis'nin önceliği Mısır Sultanı olduğu için kesin bir cevap vermekten kaçındı. Ermeni Kralı'nın elçisi de Louis'ye bu esnada ulaşmış ve öncesinde Ermeni Krallığı'na Anadolu Selçuklu Sultanlığı'ndan gelen çok kıymetli bir çadırı krala hediye olarak getirmişti. Eyyübî Sultanı Melik Salih Kış mevsiminin yaklaşmasından dolayı, Louis'in bir sonraki yıl Bahar ayına ancak Mısır'a ulaşacağını bildiğinden biraz rahatlamıştı.¹⁰⁴³ Melik Salih Haçlılar gelmeden gerekli tedbirleri almanın yolunu tuttu. Melik Kâmil ve Melik Muazzam dönemindeki mücadelelerden ötürü yıkılan Kudüs surlarını yeniden yaptırdı. Kudüs'ün Selahaddin dönemindeki korunaklı haline gelmesini

¹⁰⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Plano Carpini, **Moğolistan Seyahatnamesi**, Ergin Ayan (çev.), İstanbul: Kronik yayınları, 2018; Papa IV. Innocent Moğolların Macaristan'ı tahribi sonrası Moğol sorununun çözümünün gerekliliğini 1245 Lyon konsilinde önemli bir madde olarak dile getirmiştir. bkz. Dvornik, **Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a**, 48; Fatih Yahya Ayaz, **Memlük-Kıbrıs İlişkileri (Kıbrıs'ta İlk Türk Hâkimiyeti)**, Ankara: TTK, 2016, 38.

¹⁰⁴² Çalışır, **Denizası Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 131.

¹⁰⁴³ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 99-101.

sağladı.¹⁰⁴⁴ Ayrıca Taberiye ve Askalan'ı ele geçirip Haçlılardan arındırarak Akka'dan gelebilecek bir saldırının savunmasını önceden planladı.¹⁰⁴⁵

Mart 1249'dan itibaren Kral Louis baronlara ve hacılara gemileri hazırlatmaya başladı. Gerekli erzak, şarap ve mühimmatın hazırlanmasıyla beraber Mayıs 1249'da Haçlı ordusu Mısır'a doğru yelken açtı. Ordu denizde o kadar heybetli ilerliyordu ki "gözün görebildiği her yer yelkenlerle kaplanmıştı". Gemilerin sayısı küçüklü büyüklü toplamda 1800 olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁰⁴⁶ Haçlılar 4 Haziran 1249'da Dimyat önlerine gelmiştir. Sultan Melik Salih'in kuvvetlerinin deniz kenarında hazır bulunması Haçlıları dehşete düşürmüştür. Eyyübî ordusunun çaldığı kösler ve borular dinleyenler üzerinde olumsuz bir psikolojik etki bırakıyordu. Melik Salih bu esnada Eşmum Tanah'daki karargâhında hasta bir vaziyetteydi. Dimyat'ta Haçlıların karşısında vezir Fahreddin ve maiyetindeki ordu bulunmaktaydı. Haçlılar bir önceki seferlerde de olduğu gibi Mısır'ın kilidi konumundaki Dimyat'a girmeyi arzuluyordu. Bu yüzden vakit kaybetmeden çıkarma yapmaya başladılar. Karaya ilk çıkartma yapanlar arasında Rheimsli Baldwin ve Yafa Kontu bulunmaktaydı. Yafa Kontu Dimyat'a ayak basar basmaz bulunduğu yere çadırlar kurdu muştı. Bunu gören Müslüman askerleri ise çadırların bulunduğu yere doğru saldırıya geçseler de Haçlıların geri çekilmediklerini gördüklerinde biraz korku biraz da umutsuzlukla geri çekilmişlerdir. Öncü Haçlı kuvvetlerinin karaya çıkmasının ardından Kral Louis de Dimyat'a çıkma kararı verdi. Miğferini takıp mızrağını ve kalkanını bir muzaffer edasıyla kuşandıktan sonra Dimyat'a girdi. Müslüman ordusu kralın Dimyat'a girmesini Melik Salih'e posta güvercinleriyle haber ettiler ancak Melik Salih'in hasta olmasından ötürü bir cevap alamayınca çaresizce Dimyat'tan çekilmeye başladılar. Çekilirken de Dimyat pazarını ateşe verdiler, böylece Haçlıların buradaki malları kullanmalarının önüne geçtiler. Kral Louis Dimyat'ı aldığına (7 Haziran) büyük şükretti. V. Haçlı seferinde Dimyat'tan aç ve sefil bir vaziyette çekilen atalarını bu zaferiyle yâd etti.¹⁰⁴⁷ Dimyat'a giren Kral Louis ve Haçlı ordusu arasında tıpkı

¹⁰⁴⁴ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 323.

¹⁰⁴⁵ İbn Kesîr, **el- Bidâye ve'n- Nihâye**, Cilt 13, 323; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 282; İbn Vâsıl, **Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb**, Cilt 5, 378; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, 276; Basuğuy, **Eyyûbîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 131-133.

¹⁰⁴⁶ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 102.

¹⁰⁴⁷ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 102-107; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, 281-282; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 216-217; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 149-150; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 223-225; Perry, **Saint Louis (Louis IX. Of France)**

önceki Dimyat seferinde olduğu gibi bir anlaşmazlık çıktı. Anlaşmazlığın sebebi ganimet paylaşımıydı. Louis Dimyat'ı alan Haçlı ordusuna 6.000 livre miktarında para dağıtmak isteyince bu Haçlılar tarafından kabul edilmedi. Çünkü mutat geleneğe göre bir düşman şehri ele geçirildiğinde ganimet alınan malların üçte birini kral, üçte ikisini de hacılar yani sefere iştirak edenler alırdı. Bu yüzden kralın ilk teklifi ordu mensuplarını memnun etmedi. Ancak üçte ikilik kısmın orduya bağışlanmasına da Louis razı olmayınca Dimyat'ta VII. Haçlı seferinin ilk krizi yaşandı. Ayrıca Louis'in Dimyat'a girecek tüccarlardan yüksek kira bedeli istemesi de ordu da erzak kıtlığının başlamasına sebebiyet verdi. Baronların ellerindeki erzak ve malları düzenledikleri ziyafet sofralarında müsrifçe harcamaları ve “*iffetsiz kadınları*” ordunun içine sokmaları Haçlı ruhunu yaraladı.¹⁰⁴⁸ Ancak herşeye rağmen Dimyat'ın ele geçirilmesi büyük bir coşkuyla karşılandı. Şövalye Guy'ün efendisine yazdığı mektupta Haçlıların Dimyat'a girmesi coşkuyla anlatılır: “*Kral şehre sevinç çılgınlıklarıyla girerek, derhal dua etmek ve Tanrı'ya şükretmek için Sarazenlerin mabedine gitti. Yemekten önce tüm Hıristiyanlar hoş ve mübarek sevinç gözyaşları akıttılar ve legatin öncülüğünde meleklerin ilahisini kutsal bir şekilde söylediler. Tutsakların bize söylediğine göre burada dört gün önce hilekâr Muhammed'e berbat kurbanlarla, gürültülü bağrıışmalarla ve trampetlerin sesiyle ibadet edilmişti*”. Şimdi ise Müslümanların ibadetgâhı Hıristiyanların elindeydi.¹⁰⁴⁹ Kral Louis'in Tanrı'nın kendilerine bahsettiği bu zaferin ardından Mısır Sultanı Melik Salih'e yazdığı Haziran 1249 tarihli mektup oldukça çarpıcıdır: “*Senin Muhammed'in yasalarına boyun eğenlerin prensi olduğunu, benim İsa Mesih'in inancını izleyenlerin prensi olduğumu biliyorsun. Gücün ben de korku uyandırmıyor. Nasıl uyandırırın? Ben İspanya'da Müslümanları titrettim! Onları bir çobanın koyun sürüsüne yaptığı gibi sürdüm. İçlerinden en cesurlarını telef ettim ve kadınları ile çocuklarını zincire vurdum. Beni hediyelerle yatıştırmaya çalıştılar ve silahlarımı başka yere çevirdim. Sancaklarımın altında yürüyen askerler ovaları kaplar ve süvarilerim de daha az korkunç değildir. Seni tehdit eden fırtınadan kurtulman için tek yol var: Hıristiyan dinini öğretecek rahipleri kabul et. Yoksa her yerde peşinde olacağım ve benim mi*

The Most Christian King, 165-169; Dewis, **The Invasion of Egypt 1249 (H. 647): By Louis IX. of France**, 24-27; Basuğuy, **Eyyûbîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249)**, 148-150.

¹⁰⁴⁸ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 108-109.

¹⁰⁴⁹ Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 130; Munro, **Letters of The Crusaders**, 38-39.

yoksa senin mi Mısır'ın efendisi olacağına Tanrı karar verecek".¹⁰⁵⁰ Kral Louis Melik Salih'e bu mektubuyla bir gözdağı vermeye çalışmıştır. Onun Hıristiyanlığa geçmeyeceğini bilmesine rağmen bunu dillendirerek kendi davasının haklı olduğunu vurgulamış ve sultanı kurtuluşu adına zorunlu ihtidaya davet etmiştir. Louis mektubunun sonunda da asıl niyetinin Mısır olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Melik Salih bu mektubu aldıktan sonra Louis'e söylediklerine binaen cevabî bir mektup hazırlatmıştır. Mektubu yazışma kâatibi (Kâtibü'l İnşa) olan Kadı Bahaaddin Züheyr b. Muhammed'e yazdırmıştır. Besmele ve Hz. Muhammed'e salatla başlanılan mektupta Melik Salih kendilerinin kılıç ehli olduklarını ve geçmişte Haçlılara karşı nasıl zafer kazandıklarını dillendirmiştir. Allah'ın izniyle sabırları ve karşı koyuşları sayesinde zaferi elde edeceklerini ayetlerle de mektuba eklemiştir.¹⁰⁵¹ Görünüşe bakıldığında her iki taraf da tavizsiz bir şekilde savaşa hazırды. Yine de Melik Salih atası Melik Âdil'in V. Haçlı seferinde Haçlılara yaptığı Dımaşk karşılığında Kudüs'ü verme teklifini dillendirdi. Ancak Louis bunu kabul etmedi. Müslümanlara karşı kesin bir zafer kazanmadan barış yapmak dindarlığına yakışmazdı.¹⁰⁵² Görünüşe bakılırsa Dimyat karşılığında Kudüs'ü vermek bir Eyyûbî diplomasisine dönüşmüştü.

Melik Salih Haçlıların Dimyat'a girmelerine çok kızdı. Çünkü Dimyat'ta bulunan mühimmat ve askerler Dimyat'ı savunacak güçteyken bırakıp kaçmışlardı. Melik Salih 9 Haziran'da babasının Haçlılara zafer kazandığı Mansure şehrine geldi ve ordugâhını buraya nakletti. Melik Salih bundan sonra saldırıya geçme emri verdi. Haçlılara aralıklarla saldırılar düzenlendi.¹⁰⁵³ Joinville'nin anlattıklarına göre: *"Müslümanlar her gece ordugâhımıza yürüyerek giriyorlar ve uyurken buldukları adamlarımızı öldürüyorlardı, daha sonra bu durum Courtenay Lordu'nun nöbetçisini öldürdüklerinde değişti, çünkü onlar bu nöbetçiyi kafası kesilmiş bir halde bırakıp kestikleri kafayı yanlarında götürmüşlerdi. Bunu yapmalarının sebebi ise, sultanın onlara her Hıristiyan kellesi için bir altın besant vermesiydi"*.

¹⁰⁵⁰ Çalışır, **Denizasırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 134-135; Böyle bir mektubun Kral Louis tarafından Sultan'a gönderilmesine dair ayrıca bkz. el- Makrîzî, **Kitabu's-Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 437.

¹⁰⁵¹ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 437-438.

¹⁰⁵² Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 225.

¹⁰⁵³ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 438-440: Müslümanların Dimyat'ta geride bıraktığı savaş aletleri ve zahirenin çokluğu özellikle vurgulanır.; Şeşen, **Eyyûbîler (1169- 1260)**, 150; Basuğuy, **Eyyûbîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 153-154.

Müslümanlar gece çadırlara sızmakta o kadar mahirdiler ki bu durum Dimyat'ta bulunan Haçlıları yeni tedbirler almaya zorluyordu. Kral Louis kardeşi Poitiers Kontunun Fransa'dan yardımcı kuvvetlerle gelmesine değin Dimyat'tan ayrılmamayı kararlaştırdı. Bu esnada da Dimyat'ta Müslüman saldırılarına karşı güçlü olmak adına hazırlıklar yaptı. Ordunun manevi gücünü ayakta tutabilmek için Dimyat merkez camiini Meryem Ana Kilisesi yaptı ve burada hacılara vaazlar verdirdi. Kralın kardeşi Poitiers Kontu gelince orduda kontların, baronların ve soyluların katıldığı bir konsey toplandı. Burada üzerinde durulan ana konu Haçlı ordusunun ilerleyeceği güzergâhtı. Kral Louis maiyetine Kahire'ye mi? yoksa İskenderiye'ye mi? yürümenin faydalı olacağını danıştı. Baronların büyük bir kısmı oylarını İskenderiye'den yana kullandılar. Çünkü İskenderiye Limanı gemilerin kolaylıkla yanaşması açısından oldukça elverişliydi. Artois Kontu ise Kahire dışında bir yere yürünülmesinin mantıksız olduğunu savunmaktaydı. Çünkü Kahire Mısır'ın başkentiydi ve Eyyübîlerin başını ancak Kahire'yi alarak ezebileceklerini savundu. Kral ise çoğunluğun fikrini benimseyerek İskenderiye üzerine yürüme kararı verdi.¹⁰⁵⁴ Gerçekten de Dimyat'tan çıkıp kıyı boyunca ilerleyip İskenderiye'ye gitmek daha mantıklıydı; çünkü Kahire'ye gitmek için güneye inmek yani Nil'in kollarında hareket etmek Haçlılar için bilinmezlikler taşıyordu.

Eyyübî ordusu ve Haçlılar arasında çatışmalar Ekim sonuna değin devam etti. Haçlılar harekete geçmek için Nil taşkınının dinmesini beklediler. Bu konuda acı bir tecrübeleri bulunmaktaydı ve fevri hareket etmekten kaçındılar. Bu esnada Melik Salih'in hastalığı iyice artmıştı. Devlet işlerinde kendisine eşi Şecerüddür yardımcı olmaktaydı.¹⁰⁵⁵ 23 Kasım 1249'da ise Melik Salih Mansure'de hayatını kaybetti.¹⁰⁵⁶ Sonu tıpkı dedesi Melik Âdil'e benzemekteydi. Her ikisinin de ölümü Haçlıların Dimyat'a girdikleri esnada gerçekleşmişti. Sultanın eşi Şecerüddür Türk kökenli bir cariyeye olup, çok yetenekli bir kadındı. Bahrî memlûkleri Şecerüddür'ü kendilerinden

¹⁰⁵⁴ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 110-113; Çalışır, **Denizasırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 131: Melun Vikontluğundan olup sefere katılan Guy'un Paris'teki efendisine yazdığı Haziran 1249 tarihli mektubunda sefer güzergâhının nereye olacağını tartışıldığı konseye yer verilmektedir.

¹⁰⁵⁵ Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 150; Joinville kroniğinde Nil'e dair kısa bir anlatı sunmaktadır. Muhtemelen bu başlığı harekete geçmedikleri esnada Nil nehrinin taşkın vakti olduğundan ötürü kaleme almıştır. Bkz. Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 114-116.

¹⁰⁵⁶ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 441; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 218; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 150; Dewis, **The Invasion of Egypt 1249 (H. 647): By Louis IX. of France**, 28; Basuğuy, **Eyyübîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 159.

sayardı. Bu yüzden ordu içinde de muteber bir yeri vardı. Melik Salih'in ölümü üzerine Şecerüddür vezir Fahreddin ve Bahrî memlûklerin reisi Tavâşî Cemaledin Muhsin'le bir durum değerlendirmesi yaparak sultanın öldüğünü bir süreliğine gizleme kararı aldılar. Melik Salih'in oğlu Turanşah'ın Hısn-ı Keyfa'dan gelip tahta oturuncaya kadar bu ölümü gizleyeceklerine dair anlaştılar.¹⁰⁵⁷

Haçlı ordusu Sultan Melik Salih'in ölümüne oldukça sevindi. Melik Salih'in öldüğü esnada Louis Dimyat'tan Müslüman ordugâhının bulunduğu Mansure şehrine ilerlemeye başladı. Bu ilerlemede hem kara yolu hem deniz yolu kullanıldı. Bilhassa Kral Louis'in Nil'i geçmek için setler yaptırıp, saldırı için mancınıklar kurdurması Haçlıların elini güçlendirdi. Ama Joinville'nin de dediği gibi bu mancınıklar büyük miktarlarda hasar veremediler. Yapılan çatışmalarda Haçlı ordusundan Nil'e düşüp boğulanlar ordunun moralini bozuyordu. Ayrıca Eyyübî ordusunun Grek ateşi kullanması Haçlıların büyük zayıflarına sebep oluyordu. Müslümanlar bu savaş esnasında daha önce hiç kullanmadıkları bir mancınığı da (Petrary) kullanmışlardı ki bu mancınıkla atılan Grek ateşi Haçlıları oldukça zorlamıştı. Grek ateşini betimleyen Haçlılar: *"Gelirken çıkardığı ses gök gürültüsüne benziyordu. Görüntüsü ise göğe doğru çıkan bir ejderha gibiydi. Etrafına öylesine parlak bir ışık saçıyordu ki herhangi birisi bu ordugâhın bulunduğu yeri gündüzümüşçesine görebilirdi"* demekteydiler. Bazı kuleler de atılan bu ateşlerle yıkılmıştı ve bu şekilde Haçlıların Mansure'ye ilerlemesi olanaksızdı.¹⁰⁵⁸ Haçlılar Bahrü's Sagir kanalına yakın bir yerdeydiler ve bu kanalı geçerek Mansure'ye gideceklerdi. Ancak bu kanalı geçmek mevcut durumda çok kolay değildi. Müslüman ordugâhından yapılan saldırılar karşısında güvenli bir geçişe ihtiyaçları vardı. Tam bu esnada Kral Louis'e bir bedevi veya Mısırlı Kopt'un nehrin sığ bir yerini göstermesiyle ordu ilerleyişe geçti. Haçlılara yardım eden bu adam Louis'ten bu iyiliği karşılığında 500 besant aldı. Joinville'nin söylediğine göre gerçekten de nehri geçerken tam orta yerde askerlerin ayaklarının nehrin zeminine değdiği nakledilir. Haçlıların bu ani saldırısı karşısında pek çok Müslüman askeri silahlarını kuşanamadan öldürüldü. Öldürülenler arasında deneyimli devlet adamı vezir Fahreddin de bulunmaktaydı. Şecerüddür ve kumandasındaki Bahrî memlûkler şehrin tüm kapılarını açarak saraya

¹⁰⁵⁷ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 441-444; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 151; Basuğuy, **Eyyübîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 162-164.

¹⁰⁵⁸ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 116-123; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 446-447; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 151-152.

kadar geri çekildiler. Haçlılar bunu kendilerine bahşedilmiş bir zafer olarak görüp şehrin içine dağılınca birdenbire saldırıya geçtiler. Sayıca az olmalarına rağmen Haçlı ordusunun nizamsız hareket etmesinden faydalanarak onlara büyük bir darbe indirdiler. Bu saldırılar esnasında Kral Louis nehre düşme tehlikesi geçirdi. Bu zafer Müslüman ordugâhının moralini düzeltti (Şubat 1250).¹⁰⁵⁹ Mansure’de Haçlıların uğradığı yıkımı daha sonra Kral Louis kendi ağzından Fransa halkına yazdığı mektubunda şöyle anlatacaktır: “*Sarazenler adamlarımızın tedbirsizliğinin farkına vararak cesaretlerine yeniden kavuştular, onlara saldırdılar, onları her taraftan kuşattılar ve kalabalıkla ağır bir yenilgiye uğrattılar. Baronlarımızın, savaşçılarımızın ve din adamlarımızın yanı sıra (ölümüyle) acı duyduğumuz ve hala kaybettiğimiz kişilere üzüldüğümüz diğerlerine büyük bir katliam meydana geldi. Yürek acısıyla bu üzücü kaybın anısını hatırlıyoruz. Hıristiyan ordusunu yok etme niyetiyle her taraftan güçlerini toplayan lanet çocuklar, hayli küstahlıkla ve sonsuz kişiyle hatlarımıza saldırmaya geldiler...*”.¹⁰⁶⁰ Louis’in mektubunda da dile getirdiği gibi Mansure yenilgisinde Haçlıların şehre nizamsızca dağılmalarının büyük etkisi olmuştur. Savaş sonrasında katledilen askerlerin cesetleri bölgede salgın hastalıkların ortaya çıkmasına sebep oldu. Kral Louis nehrin yüzüne çıkan cesetleri 100 kadar serseri amele kiralarak yaklaşık 8 günde temizletti. Haçlı askerlerinin cesetlerini toplu olarak gömdürdü. Dizanteri ve tifüsün yayılması orduyu daha da zora soktu. Joinville’nin söylediğine göre: ölüm kaçınılmaz bir hal almıştı. Ölümün en belirgin işaretiyse burundan kan gelmesiydi. Burnundan kan gelenin ölümü kesindi.¹⁰⁶¹ Mansure zaferinden biraz sonra Turanşah önce Mısır’a ardından Eyyübî ana gücünün bulunduğu Mansure’ye geldi. Mansure’de yönetimi üvey annesi Şecerüddür’den teslim aldı. Melik Salih’in ölümü resmi olarak halka açıklandı.¹⁰⁶²

Turanşah yönetime gelince Haçlıları daha da zora sokmak için çok sayıda kadırgayı karadan taşıtarak (Makrizî’de deveyle taşındığı noklonulur) Nil’e indirtti. Bu küçük

¹⁰⁵⁹ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 123-147: Joinville burada Bahrî memlûkler hakkında da bilgi vermektedir. Sultan’ın muhafızları olarak adlandırılan Bahrî memlûklerin oldukça nizamlı bir yapıya sahip olduklarından bahsedilmektedir.; el- Makrizî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l-Mülûk**, Cilt 1, 447-448; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 230-231; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 152; Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 136; Basuğuy, **Eyyübîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 167-170.

¹⁰⁶⁰ Çalışır, **Denizaşırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 140-141.

¹⁰⁶¹ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 149-150.

¹⁰⁶² el- Makrizî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 448-450; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 152-153; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 229.

filo ile Nil’de Dimyat yönünden gelecek yardıma bir set oluşturuldu. Böylece Haçlılara erzak yardımı gelmesinin önüne geçildi. Bu set Dimyat tarafından bir yardımın gelmesini engellediği gibi Haçlılar böyle bir engelin de farkında değillerdi. Ta ki Flandre Kontunun teknesinin bu seddi yarararak Haçlı ordugâhına gelmesine değin. Ayrıca Flandre Kontunun verdiği bilgiye göre Dimyat’tan yardım için yola çıkan 52 adet Haçlı kadırgası da Müslümanların eline geçmiş ve mürettebatı öldürülmüştü.¹⁰⁶³ Mal kıtlığıyla birlikte Haçlı ordugâhında fiyat pahalılığı da ortaya çıkmıştı. Öküz, koyun, domuz, yumurta ve şarap fiyatlarındaki artış Haçlılar için sıkıntıyı daha da arttırmaktaydı.¹⁰⁶⁴ Haçlılar bu şartlar altında daha fazla direnemeyeceklerini idrak ettiklerinden Turanşah’a bir barış teklifinde bulundular. Teklife göre Haçlılar Dimyat’tan çekilecekler ve bunun karşılığında Kudüs’ü alacaklar. Bunların yanında Dimyat’ta bulunan hasta Haçlılar kurtarılacak, Müslümanlar domuz eti yemedikleri için Haçlı ordugâhında bulunan tuzlanmış etlere (konserve) dokunulmayacak ve Kral Louis sağ salim giderken geride kalan savaş aletlerine kendisi adam gönderip aldırıcaya kadar kimse dokunmayacak. Turanşah bu anlaşma oluncaya değin güvence namına kendilerine kimlerin rehin verileceğini sorduğunda, Haçlı heyetindekiler Kralın kardeşlerinden olan Anjou Kontunun ya da Poitiers Kontunun rehin verileceğini söylediler. Ancak Turanşah bizzat Louis’i rehin olarak istediğini söyleyince orada bulunan şövalye Lord Geoffry: “*Müslümanlara kralı rehin olarak bırakıp bu yüz karasını üzerinde taşımaktansa onlar tarafından öldürülmeyi ya da esir alınmayı tercih edeceğini*” söyledi. Joinville’nin benzetmesiyle Geoffry “*Lordunun kadehini hizmetçilerden koruyan iyi bir hizmetçi*” idi. Bu görüşmeler devam ederken Haçlılar arasındaki salgın hastalıklar da şiddetini arttırmıştı. Askerlerin diş etlerindeki ölü et katmanları o kadar büyümüşü ki askerler yemek yiyemiyordu. Berber cerrahlar askerlerin az da olsa bir şey yemeleri için diş etlerindeki o katmanları kestiğinde ordugâh içinden yükselen çığlıklar yürek parçalayıcıydı. Bu çığlıkları ancak doğum yapan kadınlar atabilirdi. Kral Louis ordugâhtaki bu durumun daha da kötü bir seyir takip etmesini istemediğinden her ne olursa olsun Dimyat’a geri çekilme emri verdi. Tüm zorluklara rağmen ordu yola

¹⁰⁶³ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 150; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l-Mülûk**, Cilt 1, 450; Şeşen, **Eyyûbiler (1169- 1260)**, 153; İsmail Yiğit, **Memlûkler 1250-1517**, İstanbul: Kayihan yayınları, 2008, 18; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 229; Basuğuy, **Eyyûbiler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 175-176.

¹⁰⁶⁴ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 150; Basuğuy, **Eyyûbiler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))**, 176.

çıkmişti ancak Louis yolculuğun başladığı gece ızdıraplı bir dizanteriye yakalandı. İdrar yollarındaki sıkıntıdan ötürü gece boyunca birkaç kez bayılan Kral çevresindekileri korkuttu.¹⁰⁶⁵ Bu şekilde yola devam edemeyeceklerini anlayan Haçlılar Kralı yakınlarındaki bir köye (Teli Elmünye) taşıdılar. Kral büyük acılar çekerken Lord Montfortlu Philip gelerek bir Müslüman Emir'in kendi aracılığıyla Müslümanlarla barışın yapılabileceğinden bahsettiğini, söyledi. Bu haber Kralı çok sevindirdi, zira daha önce de anlaşma yollarına başvurmuştu. Philip Kral'dan barış yapılması için o Emirle görüşmesi noktasında izin alınca hiç vakit kaybetmeden Emire geldi. Görüşme esnasında Emir başındaki sarığı ve parmağındaki yüzüğü barışın yapılması konusundaki samimiyetini göstermek adına çıkarmıştı. Bu görüşmeye Haçlılar büyük bel bağlamışlardı ve şimdi yapacakları barış onları içinde buldukları zor durumdan kurtarabilirdi.¹⁰⁶⁶ Tam bu esnada Haçlılardan birisi (Joinville'ye göre haindir; ama belki de içinde buldukları durumdan ötürü kurtuluş ümidiyle yapmıştır.) *“kralın emri gereği teslim olun ve onun ölümüne sebep olmayın”* diye bağırınca, bunu Louis'in emri olduğunu düşünen ordu kılıçlarını çıkarıp Müslümanlara teslim oldular. Böylece Haçlı ordusu savunmasız kaldı. Bazı Haçlılar bu durum karşısında savaşmayı daha onurlu bir davranış olarak gördüklerinden saldırıya geçtiler. Yapılan çatışmalarda Haçlıların bir kısmı öldü. Geriye kalan Haçlılar, baronlar ve Kral Louis esir edildi. Esir olanlar arasında seferin kroniğini yazan Joinville de bulunmaktaydı. Joinville öldürülmekten şans eseri kurtulduğunda acınası haldeydi. Savaş zırhı üzerinden çıkartılmış ve Müslümanlarca verilen kıyafeti giymek zorunda bırakılmıştı. Bu esnada şiddetli bir titremeye karşı karşıya kalan Joinville içecek herhangi bir şey istemiş ve bu isteği karşısında bir tas su elde etmişti. Suyu içer içmez su yutağından gitmeyerek burnundan dışarıya fişkırmıştı. Görünüşe göre boğazında tümör olan Joinville ölmek üzereydi. Yanındaki Haçlı askerleri Joinville'nin içtiği suyun burnundan ve boğazından fişkırdığını görünce ağlamaya başladılar. Ağlaşan Haçlıları gören Müslüman bir Emir onlara neden ağladıklarını sorduğunda Joinville'nin bir daha iyileşemeyeceğini söylediler, Haçlılara göre bu hastalık onu öldürecekti. Emir onlara telaşlanmamalarını Joinville'ye vereceği ilaç sayesinde onun iyileşeceğini söyledi.

¹⁰⁶⁵ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 153-155.

¹⁰⁶⁶ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 155-156; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 455-456. Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtinü'l Memâlik)**, M. Muhammed Emin (Tahkik), Cilt 1, Kahire: Dârül Kütüb, 2009, 21; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 177-178.

Gerçekten de Müslüman Emir in verdiği bir çeşit ilaç ile (içecek) Joinville bir iki gün içinde iyileşmiştir.¹⁰⁶⁷ Bu durum savaş esnasında bile olsa Müslümanların hamiyetini göstermenin yanında, tıbbî açıdan İslam dünyasının Haçlılardan oldukça iyi bir seviyede olduklarını da gösterir mahiyettedir. Joinville bu esaret döneminde Haçlı askerlerine Müslümanlar tarafından yapılanları aktarırken ilginç bir hikâyecik anlatır. Joinville hasta Haçlıların Müslümanlar tarafından öldürülmesine çok üzülür ve kendisini iyileştiren Emire niçin bu taşkınlığı yaptıklarını sorar. Bunun üzerine Emir onların hastalıktan kurtulamayacağını ve bu hastalığın yayılacağını bildiklerinden ötürü onların öldürdüklerini söyler. Yine de Joinville bu yapılan işin “*Selahaddin’in öğretisine ters düştüğünü*” ifade eder. Selahaddin’in Avrupa dimağında bu denli iyi bir yer edinmesi oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca Joinville esaret hayatında Haçlılara Müslümanlığın teklif edildiğini ve bunu kabul edenlerin yaşama hakkı elde edip hayatta kaldıklarını; ihtida etmeyenlerin ise öldürdüklerini anlatır.¹⁰⁶⁸ Din değiştiren Haçlıların bunu can korkusuyla yaptığı açıktır.

Kral Louis esir bulunduğu esnada Turanşah’ın Emirleri tarafından esaretten kurtulma pahasına nelerden vazgeçebileceği noktasında sınanmıştı. Louis’e Hospitalier veya Templier tarikatlarına ait olan kalelerden hangisini fidye olarak verebileceğini sorduklarında hiçbirini veremeyeceği cevabı karşısında Kralı “*sıkma aletine*” koymakla tehdit etmişlerdi. Sıkma aleti dişleri olan ve birbirine geçen esnek iki parça tahtadan oluşan bir işkence aletidir. Bu iki parça öküz derisinden yapılmış kayış ile bağlanarak kullanılmaktaydı. Ancak Louis bütün kemikleri kıran bu işkenceden bile korkmamıştı. Daha sonra Kral Louis’e eşi Fransa Kraliçesi tarafından 1.000.000 altının (500.000 livre) kurtuluş parası olarak ödenirse serbest kalabileceğini söylediler. Ancak Kral, Kraliçe eşi hakkında bir zorlamada bulunamayacağını isterse bu parayı verebileceğini söylemişti. Buna ilaveten esir Haçlıların özgürlüğü için 1.000.000 altın ödeyebileceğini ve Dimyat’ı teslim edebileceğini söyledi. Kendisine kurtuluş için para biçilmesinin yakışmadığını söylediğinde bu sözleri işiten Turanşah: “*Dinim adına söylüyorum ki bu Frank böylesine büyük bir meblağ için pazarlık yapmayacak kadar cömert ruhlu birisi, şimdi ona gidin ve söyleyin ben kendisine fidyenin ödenmesi çerçevesinde 200.000 altın (100.000 livre) vereceğim*”

¹⁰⁶⁷ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 156-160.

¹⁰⁶⁸ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 162-163.

dedi.¹⁰⁶⁹ Turanşah'ın Louis'nin gerek metanetinden gerekse de ordusunun kurtuluşu adına gösterdiği cömertlikten etkilendiği açıktır. Ama ona kurtuluş fidyesi adına para vermeyi ahd etmesinin altında Haçlıların bir an önce Mısır'dan çıkmalarını istemesinin de etkisi vardır. Çünkü Turanşah Mısır yönetimini tam anlamıyla ele almak için Haçlılardan kurtulup iç meselelerine yönelmeliydi. Ancak buna fırsat bulamayacaktır. Turanşah Şecerüddür ve Memlûkler'in desteğiyle Mısır tahtına oturmuştu. Buna rağmen gerek Şecerüddür'ün gerekse de Bahrî memlûklerin hoşnutluğunu elde edememişti. Çünkü maiyetine Hısn-ı Keyfa'da bulunduğu esnada etrafında bulunan kimseleri getiriyordu, bu durum da doğal olarak Şecerüddür ve memlûklerin hoşuna gitmiyordu. Hâl böyle olunca Turanşah'ı azl etmeyi kararlaştıran Şecerüddür ve ekibi bir yemek ziyafeti sonrasında Turanşah'a saldırı düzenledi. Bu saldırı esnasında memlûk önde gelenlerinden olan Baybars el-Bundukdârî tarafından parmakları kesilen Turanşah başına geleceği kestirdi ve Fareskur'da daha önceden yaptırdığı ahşap bir kuleye sığındı. Daha sonra bu kule de ateşe verilince Turanşah Nil'e doğru ilerledi bu esnada memlûklerden birisi elindeki mızrağı sultanın kaburgalarına doğru sapladı. Turanşah yaralı bir halde nehre girdi, Joinville'e bakılırsa Turanşah Haçlı kadırgalarının olduğu yere doğru yüzmeye çalıştığı esnada öldürülmüştür (2 Mayıs 1250). Turanşahın saltanatı 3 ay bile sürmemiştir.¹⁰⁷⁰

Turanşah'ın ölümünden sonra yönetime Şecerüddür getirilmiştir. Oldukça kabiliyetli bir kadın olan Şecerüddür Eyyübî ülkesini Melik Salih'ten sonra Haçlıların kapıya dayandığı esnada idare etmiş ve üvey oğlu Turanşah'ın yönetime gelmesinde başat rol oynamıştı. Turanşah'ın katlinden sonra memlûk güçlerinin de desteğiyle Mısır tahtına oturmuştu. Mısır halkı tarafından tedbirliliği, olgunluğu ve güzelliğiyle göz dolduran Şecerüddür İslam tarihinde bu açıdan önemli bir kadındır; Mısır yönetimine getirildiğinde adına hutbe okunup para darb edilmiştir. Kendisine akıl danışmanı

¹⁰⁶⁹ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 165-167; Sultan'ın Louis'in verdiği cevap karşısında hayran olması hakkında bkz. Perry, **Saint Louis (Louis IX. Of France) The Most Christian King**, 188.

¹⁰⁷⁰ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 457-458; Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 168-170; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 233-234; el- Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 378; Şeşen, **Eyyübîler (1169- 1260)**, 153; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 287-288; Ebu Şame, **Zeyl-i Ravzateyn**, 284-285; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtinü'l Memâlik)**, Cilt 1, 23-26; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 178; Yiğit, **Memlûkler 1250-1517**, 18; el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, 92-93; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 232.

olarak ise Muizz Aybek (Türkmanî) görevlendirilmiştir. Şecerüddür'ün Melik Salih'ten olan Halil adında bir oğlu olduğundan ötürü (bu çocuk küçük yaşta ölmüştür) kendisine Ümmü Halil yani Halil'in annesi de denilmektedir. Menşur ve fermanlarda Şecerüddür'ün adı Ümmü Halil olarak zikredilmiştir.¹⁰⁷¹ Şecerüddür'ün yönetime gelmesi Eyyübî ailesi içinde kabul edilebilir bir durum değildir. Çünkü Şecerüddür neseb olarak Eyyübîlerle aynı kandan değildi, ayrıca bir kadındı. Kadın olarak tahta gelmiş olması İslam tarihinde kabul edilebilir bir durum değildi; böyle bir uygulama daha önce görülmemiştir. Bu sebepten Turanşah'ın ölümü Eyyübîlerin Mısır yönetimini sonlandırmış ve Mısır'da Memlûk hâkimiyeti dönemini başlatmıştır. Şecerüddür 80 gün kadar tahtta kaldıktan sonra devletin önde gelenlerinin de önerisiyle Muizz Aybek ile evlenmiş ve böylece Muizz Memlûklerin Sultanı olmuştur.¹⁰⁷² Makrizî Şecerüddür'ü ilk Memlûk Sultanı olarak kabul eder.¹⁰⁷³ Eyyübîlerin hâkimiyeti bu şekilde bitti: Selahaddin'in torunları “*devlet gelinini bir daha geri almayacak şekilde boşadı*”.¹⁰⁷⁴

Haçlılarla sürdürülen barış koşulları Turanşah'ın katlinden sonra yeniden görüşülmüş ve Haçlı-Eyyübî mücadelesinin son barışı Şecerüddür'ün sultanlığı zamanında yapılmıştı. Yapılan anlaşmaya göre: Haçlılar Dimyat'ı boşaltacaklar ve Mısır yönetimi de buna mukabil esirleri 800.000 altın (400.000 livre) karşılığında serbest bırakacak. Müslümanlar 6 Mayıs'ta bu anlaşmanın gereği olarak Dimyat'a girdiler ve şehrin tüm burçlarına bayraklarını diktiler. Müslüman esirler serbest bırakıldı. Kral Louis ordusu için kurtuluş fidyesinin hepsini ödeyememiştir. İlk taksidini Mısır'dan ayrılmadan ödeyecekti, ikinci taksidini ise Akka'ya ulaştığında gönderecekti. Bunun

¹⁰⁷¹ el-Ömerî, **Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım**, 378; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 459; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, **en-Nücûmuz Zâhire (Parlayan Yıldızlar)**, Ahsen Batur (çev.), İstanbul: Selenge yayınları, 2013, 19; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 288; es-Suyûtî, **Hüsnu'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, Cilt 2, 36; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtinü'l Memâlîk)**, Cilt 1, 29; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 178; el-Mekin İbn Georges, **Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn**, 38-39; Yiğit, **Memlûkler 1250-1517**, 19.

¹⁰⁷² Baybars el-Mansurî ed-Devadâr, **Zübdetü'l Fikre fi Tarihü'l Hicre**, Donald Richard (Tahkik), Cüz 42, Beyrut, 1998, 3- 6; es-Suyûtî, **Hüsnu'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, Cilt 2, 37-38; Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 552; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 463-465; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 289-290; Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî, **en-Nücûmuz Zâhire (Parlayan Yıldızlar)**, 20; el- Mekin İbn Georges, **Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn**, 39; Kazım Yaşar Koprıman, **Memlûkler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt 6, İstanbul: Çağ yayınları, 1992, 440-443; Yiğit, **Memlûkler 1250-1517**, 19-20; Kuşçu, **Eyyübî Devleti Teşkilatı**, 179.

¹⁰⁷³ el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 459.

¹⁰⁷⁴ Şerefhan Bitlisî, **Şerefname**, 126.

için Dimyat'taki yaralı askerler ve kardeşini rehin olarak geride bırakacaktı. Ayrıca Dimyat'ta kalan hastalar, savaş alet edevatı, yay vs. ve tuzlanmış domuz etleri Kral onları kurtarıncaya kadar zarara uğratılmayacaktı. Fidyenin ödenmesi için Kral Templier tarikatından para aldı. Daha sonra bazı baronlarla beraber fidyesi ödenmeyenlerin kurtuluşu için Akka'ya gidip, orada elinden geleni yapmak adına gemiye binerek Mısır'dan ayrıldı.¹⁰⁷⁵ Akka halkı ve Papazlar Kral Louis'i büyük bir alay ve sevinçle karşıladılar.¹⁰⁷⁶ Kral Louis Akka'da imar faaliyetlerinde bulunmuştur.¹⁰⁷⁷ Kurtuluş akçesi ödenecek Haçlılardan bir kısmı Dimyat'ta kalmıştı ve bu Haçlılar kurtuluş fidyasının ödenmesi beklenmeden öldürüldüler.¹⁰⁷⁸ Bu bir bakıma Richard'ın Akka'da katlettiği Müslümanların akıbetine benzemektedir. Zira yeni yönetime gelmiş Memlûkler için bu esirler fazladan bir uğraş idi.

Uzun süre sürüncemede kalan bu barışın yapılması gerek Eyyübîler gerekse de Haçlılar için oldukça zorlayıcı olmuştur. Barış yapmak ve korumak adına her iki tarafın kutsalları üzerine ettiği yeminler oldukça şaşkıncıdır. Müslümanların barışın teminini sağlamak için ettikleri yemin şu şekildedir: *“Eğer Kral ile yaptıkları anlaşmaya sadık kalmazlar ise, başı açık olarak günahları omzunda Mekke'ye hacca giden şerefini kaybetmiş bir adam gibi olacaklardı ve yine karısını boşayıp onunla tekrar evlenen şerefini kaybetmiş bir adam gibi olacaklardı ve eğer ki anlaşmaya uymazlarsa domuz eti yiyerek şerefini kaybeden bir Müslüman gibi olacaklardı”*. Haçlıların içinde Müslümanların dilini (Arapça) oldukça iyi bilen Akkalı Nicholas'a göre Müslümanlar için bundan daha bağlayıcı bir yemin olamazdı.¹⁰⁷⁹ Kral Louis'e barışa sadık kalması için ettirilen yemin de hiç aşağı kalır bir ehemmiyet taşımıyordu. Zaten Louis ilk başta böylesi bir yemini etmek yerine ölmeyi tercih edeceğini söylemişti. Ancak başka çaresi kalmayınca kendisine ettirilen yemini tasdiklemişti. Kral Louis'in ettiği ve kayda geçirilen yemin şu şekildedir: *“Eğer Kral*

¹⁰⁷⁵ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 170-187; Çalışır, **Denizasırlı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 142-144; Ebu'l Fida, **el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer**, Cilt II, 288; el- Makrîzî, **Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk**, Cilt 1, 460; es-Suyûtî, **Hüsnü'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire**, Cilt 2, 36-37; en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb**, Cilt 29, 235; Bedreddin Mahmud el- Aynî, **Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtinü'l Memâlik)**, Cilt 1, 29-31; İbn Verdî, **Tarih-i İbnü'l Verdî**, Cilt 2, 178; Şerefhan Bitlisî, **Şerefname**, 125; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 232-233; Şeşen, **Eyyübîler (1169-1260)**, 154.

¹⁰⁷⁶ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 188.

¹⁰⁷⁷ Ebû'l Farac, **Tarih**, Cilt II, 552.

¹⁰⁷⁸ Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 234.

¹⁰⁷⁹ Jean de Joinville, **Bir Haçlının Hatıratı**, 172.

Emirlerle yaptığı anlaşmaya sadık kalmaz ise, İsa'yı ve kutsal Meryem'i inkâr eden ve efendimizin on iki havarisi ile bütün azizlerin dostluğunu kaybederek şerefinden olan bir Hıristiyan gibi olacaktı. Eğer Kral Emirler ile yaptığı anlaşmaya uymaz ise, Tanrı'ya ve onun kanunlarını inkâr eden, Tanrı'ya karşı çıkan ve Haç'a tükürüp onu ayakları altına alan şerefsiz bir Hıristiyan gibi olacaktı".¹⁰⁸⁰ Eyyübîler ve Haçlılar arasında gerçekleşen son Haçlı seferi mücadelesi böylesi kutsal yeminlerle sonuca bağlanmıştır. Eyyübîlerin Haçlılarla aynı coğrafyada bir asra yakın verdikleri mücadele süreci göz önünde bulundurulduğunda, her iki tarafın bu süre zarfında kutsallarının kutsallıklarından bir şey yitirmediğini görmekteyiz. Bu durum daha sonra Mısır Memlûklerine de Haçlılara bakış açıları bakımından tevarüs edecektir.

Fransa Kralı Louis büyük heveslerle çıktığı Hac yolculuğunu istediği gibi başarılı tamamlayamamıştı. Bu yüzden Akka'ya dönünce hemen Fransa'ya dönmeme kararı aldı ve bunu halka duyurdu. Böylece önceki yenilgisini telafi edebileceğini düşünüyordu. İsteyen Fransa'ya geri döndü bu konuda kimseye ısrarcı davranmadı.¹⁰⁸¹ Kral Louis Mısır'daki değişimi Haçlı lehine kullanabilme ihtimalini de düşünmekteydi. Çünkü Mısır ve Suriye mücadelesi başlayacaktı. Her halükarda Memlûk yönetimi Suriyeli Eyyübî aile mensuplarınca kabul edilmeyecek ve çatışmalar yaşanacaktı. Louis bu evreden başarılı çıkabileceğini ummaktaydı. Bu fikrini dile getirdiği bir mektup Ağustos 1250 tarihini taşımaktaydı.¹⁰⁸²

Kral Louis barış antlaşmasına uyma konusundaki sadakatini şartlarda yer alan kurtuluş fidesinin ödenmesi esnasında göstermişti. Bir Haçlının Louis'e parayı eksik koyma noktasındaki önerisine Louis "*Müslümanların bütün dünyadaki hesabını en iyi takip eden insanlar olduğunu*" söylemiş ve bu fikri reddetmişti.¹⁰⁸³ Bu yorum esasına bakıldığında bir Avrupa Kralı'nın Müslüman milletler hakkındaki değerlendirmesini ortaya koyar mahiyettedir.

Sonuç itibarıyla VII. Haçlı seferi Eyyübîlerin kendi iç sorunlarıyla cebelleştiği bir esnada başlamış ve en nihayetinde devletlerini kaybetmeleri de bu seferle gelen Haçlılarla mücadele ederken gerçekleşmiştir. Haçlılar bir kez daha Mısır'dan

¹⁰⁸⁰ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 172-173.

¹⁰⁸¹ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 192-199; Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, 234.

¹⁰⁸² Çalışır, **Denizası Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097- 1252)**, 145.

¹⁰⁸³ Jean de Joinville, **Bir Haçlı'nın Hatıratı**, 181.

yenilgiyle ayrılmak zorunda kalmışlardır. Mısır güçlerinin bu başarısında memlûk askerlerinin ve Şecerüddür'ün büyük katkısı olmuştur. Eyyûbîlerle karşı karşıya geldikleri III. Haçlı seferinden itibaren Haçlılar talihi yenilgilerini değiştirmeye muvaffak olamamışlardı. Ancak yenilgilerin keskin sonucu umut üzerinde aynı etkiyi bırakmıyordu. 1291'de Haçlılar Akka'dan atıldıktan sonra bile Müslüman dünyasını ele geçirmenin iştiağını duyuyorlardı. “*Fransız yazar Pierre Dubois'nin Kral IV. Philipp için yazdığı bir risale hâlâ Hıristiyan birliği ve Mukaddes topraklarda Müslümanları mağlup etme ümidini taşıyanların çaresizliğini yansıtıyordu. Dubois risalesinde Mukaddes topraklara güzel ve alımlı Fransız kadınlar göndererek Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasını teklif ediyordu*”.¹⁰⁸⁴ Bu fikir olabildiğince mantık dışı gözükse de Haçlı zihniyetinin ileriki yıllara bir yansıması olarak düşünülebilir.

¹⁰⁸⁴ A. James Fromherz, **İbn Haldun (Hayatı ve Dönemi)**, Y. Selman İnanç (çev.), İstanbul: Ketebe yayınları, 2018, 61.

SONUÇ

11. Yüzyılın sonları Avrupa milletlerinin Doğu İslam dünyasıyla yüz yüze geldiği bir sürecin başlangıcıdır. I. Haçlı seferi sonrasında Urfa, Antakya, Trablus ve Kudüs'te kurulan Haçlı Kontlukları Avrupalı Hıristiyan halkların üst isim olan "Haçlı" nisbesiyle İslam camiasında tanınmalarına olanak sağlamıştır. Haçlıların kutsal olanlarını kurtarmak amacıyla İslam dünyasına ayak bastıklarındaki dağınık siyasi atmosfer onların işini kolaylaştırıcı bir faktör konumundaydı. Haçlıların Doğu topraklarına gelmezden az evvel belirginleşen Selçukluların Abbasî Halifeliği'ni koruyucu tutumları ve onların karşısında yer alan odaklara karşı olan mücadeleleri daha sonra kendilerinden beslenen devletlere siyaseten ilham olmuştur. Haçlılar çağında İslam cephesinin savunuculuğunu yapan ve Selçuklu devlet geleneğinden beslenerek kurulmuş devletlerce: Dış politikada Haçlılara ve iç politikada Fatımîlere, Şîî (burada Sünnî devlet çizgisinin - çemberin - dışında kalan her grub veya şahıs) ve Bâtînlere (Haşhâşîler) karşı Sünnî-İslam'ı gerek devlet gerekse de toplum adına savunmak ve yaşatmak ideali oldukça tetikleyici/bütünleyici bir söylem halini almıştır. Selçuklu geleneğinden yetişen devletlerin bu düşünceyi devlet yapılarına tevarüs ettirmeleri ise Zengîler aracılığıyla tarih sahnesine çıkan Eyyübîleri anlamamız açısından oldukça önemlidir.

Zengî Atabeyliği içerisinde askeri kanallara temayüz ettikten sonra yükselişe geçen Eyyübî aile fertlerinden Necmeddin Eyyüb, Esedüddin Şirkûh ve Selahaddin Eyyübî, Nureddin Mahmud Zengî'nin itibar ettiği şahsiyetlerdir. Nureddin Mahmud'un, babası İmadeddin Zengî'nin ölümü üzerine Suriye'de güçlü bir yönetim ağı kurarak Haçlılara karşı kurguladığı dirayetli siyasetinde Eyyübî ailesinin desteği yadsınamaz.

12. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Nureddin Mahmud'un Suriye'nin olanaklarıyla Mısır'ın imkânlarını ve zenginliğini ele geçirme düşüncesi ise Eyyübî ailesi eliyle gerçekleşmiştir. Nureddin Mahmud Mısır'daki Şîî Fatımîlerin Haçlılara karşı oldukça müsamahakâr olmasını İslam dünyası adına hoş karşılamıyordu. Ayrıca Haçlıların Mısır'a yönelmesi durumunda güçsüz Fatımîler Haçlılara direnemezdi. Bu sebeplerden ötürü Mısır'ı Zengî hâkimiyet sahasına katmak adına Esedüddin Şirkûh ve yeğeni Selahaddin Eyyübî ile Mısır'a düzenlediği seferlerle Mısır'a hâkim oldu. Artık Abbâsîlere rakip olan Fatımîler ortadan kalktığı gibi;

Haçlıların Filistin ve Doğu Akdeniz hâkimiyetleri de tehdit altına girmişti. Mısır'da hutbe Sünnî Abbâsî Halifesi adına okunurken uzun süredir ayrı olan Mısır-Suriye coğrafyası yeniden birleştirilmişti.

Selahaddin Eyyûbî önce Nureddin Mahmud'a niyabeten Fâtımî veziri olmuş, akabinde Fâtımîlerin yıkılmasıyla Mısır'da Zengî valiliği yapmıştı. Selahaddin Eyyûbî bu dönemde kendi yönetim ağını oluşturmuştu. Bu süreç içerisinde yer yer Kudüs Haçlı Krallığı ile müttefiklerinin (Bizans ve Normanlar) saldırıları ve iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalsa da bu karşı çıkışları başarıyla savuşturabilmişti. Bu mücadeleler Selahaddin'e Mısır'da tutunmanın hiç de kolay olmadığını göstermişti. Nureddin Mahmud cephesinden de tedirgin olan Selahaddin Eyyûbî ona karşı oldukça bilendiği bir esnada talihi yüzüne gülmüş ve Nureddin Mahmud Zengî ölmüştü (1174). Çok geçmeden Kudüs Kralı I. Amaury'nin de ölümü Selahaddin Eyyûbî'nin yükseliş yolunu açtı. Selahaddin Eyyûbî 1174 yılından itibaren bütün enerjisini Suriye'yi ele geçirmeye harcadı ki bu süre 1186 yılına değin devam etti. Selahaddin bu zaman zarfında Suriye'ye yönelim amacının efendisi Nureddin Mahmud'un mirasını korumak adına olduğunu daima dillendirdi. Hedefinin Suriye güçlerini Mısır çatısı altında toplayarak Haçlılara karşı topyekûn bir mücadele olduğunu vurguladı. Bu vurgusu dönemin işleyişi açısından Zengîlerce onun gaspçı olarak algılanmasına sebebiyet verse de (ki bu algı kaynakların da işaret ettiği üzere hiç yersiz değildir) Zengî aile mensuplarının Haçlılar ve Haşhâşîlerle yaptıkları ittifaklar (Selahaddin'e karşı yapılan suikastlar da dâhil) genel tabloda Selahaddin'in söylemini haklı çıkarmaya yaradı. Zengîler ittifak cephesinde "Selahaddin'e düşman olan bize destek olur" anlayışını gütmeselerdi; Selahaddin Eyyûbî'nin Suriye-Mısır birlikteliğinin Haçlılara karşı zaruri olduğuna yönelik söylemine olanca güçleriyle hizmet etmeyeceklerdi. Sonuç itibariyle Selahaddin'in coğrafi bütünleşme öngörüsü bu süreçte büyük bir gerçeklik kazandı. Bu öngörü esasında Nureddin Mahmud'a aitti ancak onun ömrü öngörüsünü gerçekleştirilmeye vefa etmemişti. Selahaddin Eyyûbî Zengî mirasıyla çıktığı yolda Nureddin Mahmud'un idealini gerçekleştirdi; Mısır'ın zenginliği ile Şam ve Haleb'in stratejik önemini Haçlılara karşı eşgüdümlü bir kullanım alanı yaparken bunu Sünnî İslam dünyası için yaptığını Halife'ye bildirmekten de geri durmadı. Halife'den aldığı hilatlar ve tasdikler Selahaddin Eyyûbî'nin siyasal söylemini meşru bir zemine oturtuyordu. Selahaddin'in güçlü

devlet olma adına işaret ettiği Mısır-Suriye birlikteliği onun ardıllarınca da daima devletin kuruluşundan kalma bir siyasi miras olarak algılanacak ve bu coğrafi birliktelik mümkün olduğunca sağlanmaya çalışılacaktır.

Mısır ve Suriye'yi birleştirmesinin akabinde Kudüs Haçlı Krallığı'nda yaşanan iç sorunlar ve taht mücadeleleri Eyyübîlerin işini kolaylaştırdı. Kudüs yönetimine küstürülen Raymond'un onlara karşı Selahaddin ile ittifak kurması ise Selahaddin Eyyübî'ye Kudüs Haçlı Krallığı'nın zaafiyetlerini göstermenin yanında; bu durum Kudüs önde gelenlerinin Trablus Haçlı Kontluğu'yla olan çekişmesinin aşikâr olmasına ve buna mukabil Haçlıların ortak hareket edemeyeceklerine işaret etmekteydi. Genel manada ise Haçlı cephesindeki bu ayrılıkçı tutumlar Kudüs üzerine yürümeyi planlayan Selahaddin için cesaret verici olmuştur. 1187 yılında Taberiye yakınlarındaki Hittîn tepelerinde gerçekleşen savaş sonucunda Selahaddin Eyyübî'nin ve İslam ordusunun Haçlılara galip gelmesi Kudüs Haçlı Krallığı'nın sonunu getirmiştir. Savaş meydanında Kral Guy, Renaud ve Haçlı önde gelenlerinin esir edilmesi büyük bir zillet telakki edilmiştir. Selahaddin bu zaferinin ardından Renaud ve tarikat şövalyelerini öldürdükten sonra hiç vakit kaybetmeden Haçlı topraklarında ilerleyişe geçti. Taberiye, Akka, Kaysariyye, Sayda, Yafa, Beyrut, Cübeyl, Askalan; Antakya Haçlı Kontluğu topraklarından Lazkiye, Cebele en nihayetinde Haçlı seferlerinin başlangıç emeli olan Kudüs'ü ele geçirdi. Selahaddin'in bu fetihleri Avrupa Hıristiyan dünyasında büyük bir infial yaratmış ve İmparatorlar kendi çıkar çatışmalarını şimdilik bir kenara bırakarak sefer hazırlıklarını başlatmışlardır. Selahaddin'in faaliyetlerinin Avrupa'da yankılanması İngiltere ve Fransa'da Haçlı seferini ikmal edebilmek adına Selahaddin öşrünün alınmasına dahi sebep olmuştur. Bu bir İslam komutanının Haçlı seferleri çağında bu denli önemsendiğinin ilk örneğidir.

Kudüs'ün kaybının ardından Almanya İmparatoru Frederick Barbarossa sefere ilk çıkanlar arasındadır. Kara yoluyla gelen İmparator Bizans'ı gerisinde bıraktıktan sonra Anadolu topraklarında ilerlediği esnada Göksu nehrinde tam bilinmeyen bir sebepten ölmüştür. Alman Haçlılarının bu şekilde başsız kalması Selahaddin'i rahatlatmıştır. Deniz yoluyla gelen Fransa Kralı Philippe Auguste ve İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard kendileri gelmeden az evvel Müslümanların elinde olan Akka şehrinin kuşatılmasına yetişmişlerdir. Uzun süren kuşatmanın akabinde

Akka'yı geri almayı başaran Haçlı orduları yönlerini Güney'e Askalan ve Kudüs'e çevirmişlerdir. Bu zaman zarfında İngiltere Haçlıları ile Fransa Haçlıları arasında süregiden çekişme Haçlıları yavaşlatsa da Philippe'nin Akka'nın alınmasından hemen sonra Fransa'ya dönmesi Richard'ın hâkimiyet ve faaliyet sahasını rahatlatmıştır. Richard bir süre Kudüs'ü mü? Mısır'ı mı? alması konusunda ikilem yaşasa da asıl hedefe odaklanıp Kudüs üzerine yürüme kararı almıştır. Bu esnada Arsuf'ta Selahaddin'in Richard'ın ordusu karşısında bozguna uğraması ve Haçlı ordularının Yafa'yı Müslümanlardan geri alması Selahaddin'in gözünü korkutmuştur. Zaten ordusu da çok yorulduğundan yapacağı tek şey Kudüs'ün surlarını tahkim ettirip her ne surette olursa olsun şehre Haçlıların girmesinin önünü almak olacaktır. Richard da Doğu'ya geldiğinden beri oldukça yorulmuş, hastalıklar atlatmıştı. Şimdi yine ciddi bir vaziyette hastaydı ve Avrupa'dan gelen haberlere göre Fransa kralı Philippe İngiltere Krallığı aleyhine tehditkâr bir vaziyet sergilemekteydi. Bu durumu değerlendiren Richard Kudüs'ü alsın bile bütün ömrünü Doğu'da geçiremeyeceğine göre bir durum değerlendirmesi yaptı ve olaya kendi çıkarları doğrultusunda daha realist yaklaştı. Bu bağlamda zaten üzerine düşeni yapıp Kudüs'ü kâfirlere kurtarmak adına sefere çıkmıştı. Bu esnada elinden gelen kahramanlığı da göstermiş olduğundan bir an önce Selahaddin'le barış yapmanın yolunu tuttu. Richard'dan gelen nihaî barış teklifi Selahaddin için de kaçınılmaz bir şekilde gerekiyordu; hem kendisi hem de ordusunun dinlenmeye ihtiyacı vardı. 2 Eylül 1192'de yapılan barış III. Haçlı seferini sonlandırdı. Antlaşma şartlarına göre Sur'dan Yafa'ya kadar olan Doğu Akdeniz kıyı şeridi Haçlılara kaldı. Karadan Haçlılara ciddi anlamda toprak parçası verilmedi. Hristiyan hacılar ise rahat bir şekilde Kudüs'ü ziyaret edebileceklerdi. Richard antlaşmanın sonunda Akka'ya gelmeden önce ele geçirdiği Kıbrıs adasının Kral Guy'e verilmesini sağladı. Böylece Kıbrıs'ta bir Haçlı üssü kuruldu. III. Haçlı seferinin en önemli sonuçlarından biri gerek İslam dünyasında gerekse de Haçlı muhayyilesinde kahraman Sultan/İmparatorların şekillenmesine Haçlı-Müslüman savaşmaları bağlamında hizmet etmiş olmasıdır. Bu tür güçlü rol modellerin ön plana çıkarılması daha sonraki Haçlı seferlerinde Avrupa İmparatorlarını harekete geçirici bir argüman olmuştur. Ayrıca bundan sonraki Haçlı seferlerinde Kudüs'ü kurtarma söylemi her daim dillendirilmenin yanında; İmparatorların Kudüs'le birlikte Mısır'ı odak noktası haline getirmelerine de sebep olacaktır. Bunda Mısır'ın Eyyübîlerin merkezi

olmasının rolü büyüktür. Bir bakıma Kudüs'ün Müslümanların eline geçişi Haçlı seferlerini yeniden başlangıç evresindeki iştiyaklı ve tetikleyici duruma getirmiştir.

Selahaddin Kudüs'ü ele geçirip ilk hutbeyi okuttuğunda İslam dünyasının büyük teveccühünü kazanmıştı. Mısır-Suriye birlikteliği sonrasında Kudüs'e yürüyüp ele geçireceği yolundaki iddiasını gerçekleştirmişti. Kudüs'ün fethi Eyyübîlerin İslam dünyasının savunuculuğunu üstlendiklerini iddia etmelerinden ötürü çok anlamlıydı. Zira Selahaddin'in Kudüs'ü fethetmiş olması Eyyübîlerin bir devlet nişanı olmuştu. Selahaddin bu nişanı alırken Bizans İmparatoru'yla kurduğu olumlu ilişkiler de onun Bizans cenahından emin olmasına ve rahat hareket etmesine imkân tanımıştır. Varoluşsal amaçlarını İslam'ın birlikteliği ve Haçlılarla mücadele ile açıklayan Eyyübî Hanedanlığı Selahaddin eliyle kazandıkları bu nişanı kırmızıçizgileri addederek bundan sonraki hanedan üyelerince de bu çizgiyi korumaya gayret göstermişlerdir. Selahaddin Eyyübî'nin gerek İslam dünyasında gerekse de Avrupa'da edebi eserlere dahi konu oluşu esasında Kudüs'ü fethetmesiyle alakalıdır; bu durum zaman zaman ideolojik anokronizme sebebiyet verse bile. Selahaddin Eyyübî 1193 yılında öldüğünde ardıllarına Haçlılarla mücadele adına iki ana çizgi bırakmıştı. Bunun ilki coğrafi bütünlüğün (Mısır ve Suriye) büyük ölçüde korunması; ikincisi ise Kudüs'ün daimi surette muhafazası. Selahaddin ardıllarına devlet yapılanması adına net bir veraset sistemi bırakmasa da; Haçlılar karşısında inşa ettiği ve konumlandığı devletin sürerlilik çizgilerini saptamıştı. Haçlılar karşısında Eyyübî devletinin ideolojik ve siyasi konuşlanmasını ve bu konuşlanmanın etkinliğini tezimiz boyunca takip etmemizde bu iki faktör büyük önem arz etmektedir.

Selahaddin'den sonra Eyyübî Hanedanlığı bir kargaşa ve deyim yerindeyse bir fetret dönemine girdi. Selahaddin'in çocuklarının küçük olması onlara babalarının mirasını devralmalarına olanak tanımak şöyle dursun; bu mirasın farkına dahi varamamalarına sebep oldu. Bu durum hayatı boyunca daima Selahaddin'in yanında bulunan ve onun rahle-i tedrisinden geçen Melik Âdil'e yaradı. Kardeşler arası mücadeleleri kendi lehine çevirip Mısır tahtına oturması Melik Âdil'in yedi yılını aldı. Taht Selahaddin'in çocuklarından Âdil'e ve onun soyuna geçtiğinde takvimler 1200 yılını göstermekteydi. Melik Âdil bu mücadele evresinde Haçlı cephesinden herhangi bir saldırı gelmesin diye onlarla barış yapmaktan geri durmamıştı. Bu esnada da Haçlılar

Eyyûbî aile mücadelelerine dâhil olarak çıkar sağlayabileceklerini ilk defa müşahede etmişlerdi. Bu dönemde Bizans'ta Selahaddin'in daima müttefiki olmuş Isaac'ın yerine III. Aleksios'un (bir darbe ile) tahta çıktığını görmekteyiz. Bu durum Bizans-Eyyûbî ilişkilerini olumlu yönden duraksattığı gibi herhangi bir olumsuzluğa da sebebiyet vermemiştir. Alman İmparatorluğu'nda ise Haçlı sevdalısı VI. Henrich ölmüş ve ülkesi bir kargaşa içerisine girmiştir. Arslan Yürekli Richard'ın ülkesine dönerken yaşadığı sıkıntılı yıllar imparatorluğundaki iplerin gevşemesine sebebiyet verirken; bu ipleri yeniden ele geçiremeden hayatını kaybedince İngiltere de bir taht çekişmesiyle karşı karşıya kalacaktır. Akka da Kral olan Henri'nin talihsizlik sonucu ölümü ise onun yerine dul eşiyle evlenen Amaury'i Akka Kralı yapmıştır. Amaury tahta çıkınca Akka Krallığı ile Kıbrıs adası Haçlılarını birleştirme yoluna gitmiş ve böylece Doğu'daki Haçlıların gücünü bir nebze perçinlemiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı esnada büyük Avrupa imparatorluklarının iç karışıklıkları ve Bizans'ın taht ve ticari sorunları IV. Haçlı seferinin başrolünün Venedik'e verilmesine imkân tanımıştır. Ancak Venedik Doju Dandolo ile Melik Âdil'in arasında yapıldığı düşünülen barış bu seferin ne Doğu'daki Haçlılara bir fayda sağlamasına ne de Eyyûbîlere bir darbe vurmasına olanak tanımamıştır. Böylesi bir anlaşmanın olmadığını varsayanlara uyduğumuz takdirde bile Venedik - Bizans çekişmesi seferin sonucunu Kudüs'ün kurtarılmasıyla ilişkilendiremezdi. Ayrıca Bizans'ın Latinlerin eline geçmesiyle ağır aksak da olsa Haçlılara yapılan yardım bu dönüşümle sekteye uğramıştır. Kudüs için başlatılan bu sefer Bizans'ın alınmasıyla sonlanmıştır. IV. Haçlı seferinin önemli bir sonucu ise Papalık ve Haçlı seferine katılanlar arasında yaşanan sorunlar sonrasında Papa'nın Haçlıları afroz etmesine rağmen seferin hala devam ettirilmesidir. Bu durum bize Papa'nın seferi ikmal edip yola düzerken ki baskınlığını seferin kontrol edilmesi aşamasında gösteremediğini kanıtlamaktadır. Bundan sonra Papa tarafından afroz edilenlerin de kendilerince Haçlı olduğu fikrini taşıdıkları gerçeği Haçlı seferlerinin farklı bir boyutu olarak karşımıza çıkacaktır.

Damat sıfatıyla Avrupa'dan getirilip Akka Krallığı'na oturtulan Jean de Brienne Haçlıların kurtuluşunun sağlam bir Avrupa desteğine ihtiyaç duyduğunu her fırsatta dillendirip bunun gerçekleşmesi için Papalığa yalvarıyordu. Papalığın özverili uğraşı sonucu V. Haçlı seferini başlattığında seferin rotası yine şaşırılmamakla birlikte Mısır oldu. Melik Âdil'in saltanatı boyunca doğrudan ve olanca güçleriyle gelen ilk Haçlı

seferi olan bu saldırı 1218'de Haçlıların Dimyat burcuna girmeleriyle Eyyûbîlerin kalbini tehdit etmişti. Burcun düştüğü esnada ölen Melik Âdil ise Selahaddin'den sonra aldığı Eyyûbî mirasını oğlu Melik Kâmil'e bıraktı. Haçlılara karşı çoğunlukla barışçıl bir tavır takınan Âdil oğlu Kâmil'in saltanat devrine bu yönüyle önemli etki edecektir.

Melik Kâmil Haçlıların Dimyat'a girdiği esnada tahta geçtiğinde, Mısır'da kendisine muhalif olan ve hatta onu tahtından etmek isteyen bir zümreyle karşı karşıya kalınca imdadına kardeşi Melik Muazzam yetişti. Muazzam'ın desteği Kâmil'in Mısır'daki hâkimiyetini sağlama almanın yanında, diğer Eyyûbî meliklerini de Haçlılara karşı ortak hareket etme adına birleştirmişti. Haçlıların da kendi çekişmeleri ve stratejik hataları, kazançları olan Dimyat'tan geri çekilmelerine sebebiyet vermiştir. Haçlı tehlikesinin ortadan kalkmasıyla da meliklerin mücadeleleri başlamıştı. Bu süreç Melik Kâmil'in kardeşi Melik Muazzam'a karşı Almanya-Sicilya imparatoru olan II. Friedrich ile haberleşip anlaşmasına sahne olmuştu. Bu bir bakıma Melik Kâmil'in bir Haçlı lideri olabilecek potansiyele yeterince sahip olan Friedrich'i Muazzam'ın başına sarma girişimiydi. Ancak Friedrich'in Papalıkla çekişmesi ve iç meseleleri yüzünden geç geldiği Doğu'da Muazzam'ın ölmüş olması dengeleri değiştirmeye yetmişti. Yine de ne Melik Kâmil ne de II. Friedrich savaş yanlısı değildi. Bu sebepten gelen Haçlı ordusu ve İmparator Friedrich ile Sultan Kâmil bir antlaşma yaptı. Yafa antlaşmasıyla (1229) birlikte Kudüs ve çevresindeki bazı yerler İmparator'a verildi. Görünüşe göre kutsal toprakları kurtarmak için gelen Haçlılar II. Friedrich eliyle bunu başarmıştı. Ancak yerel Haçlı güçlerinin ve Papalığın savaşız zafer olmaz tutumundan kaynaklı yaklaşımı Friedrich'in kazanımlarını fırsata çevirmelerine engel oldu. Aksi düşünüldüğünde bu durum Melik Kâmil'in öngördüğü gibi "garnizon bulunduramadıkları Kudüs'te tutunmaları mümkün değil" görüşünü ortadan kaldırılabirdi. Melik Kâmil'i eleştirenler de kendilerince haklıydılar. Ancak Melik Kâmil'in de İmparator'un gerek Papalıkla gerekse de yerel Haçlı güçleriyle çatışmasını çok iyi bildiğini gözden kaçırmamalıyız. Bu durumda bir karşı taarruzda Kudüs'ün tekrar Müslümanların eline geçeceğini Melik Kâmil öngörmüştür. (Ki çok geçmeden Kudüs tekrar Müslümanların yönetimine geçecektir.) Olaya buradan yaklaştığımızda Melik Kâmil'in Eyyûbî devlet politikası çizgisinden Kudüs'ü Haçlılara bırakarak saptığını söylemek aceleci bir çıkarım

olabilir. Ama her ne surette olursa olsun Melik Kâmil'in Muazzam'a karşı Friedrich ile anlaşmasını hiçbir durum aklayamaz. (İşte bunu Haçlılara karşı çoğunlukla birleşen Eyyûbî meliklerini düşündüğümüzde bir siyasî sapma olarak görebiliriz.) Bu barışın bir diğer farkındalıklı yanı ise Eyyûbî-Haçlı ilişkilerinde savaşırsız bir barış yapılmıştır. Böylece diplomasının ikili ilişkiler açısından ilerleme kaydettiğini söyleyebiliriz. Melik Kâmil Friedrich ile yaptığı 10 yıllık barışın akabinde soluğu iç çekişmeler ve Anadolu Selçuklularla mücadele üzerine yoğunlaştıracaktır. Latin Bizans'ın bu dönemde Haçlı-Eyyûbî ilişkilerinde taraf olup çıkar sağlayacak bir gücünün olmayışı bu ikili ilişkide Bizans ayağı uzantısını dışarıda bırakmıştır.

Melik Kâmil 1238'de ölünce tahta oğlu II. Melik Âdil geçmiştir. Oldukça kabiliyetsiz ve kısa bir yönetim evresinden sonra yerine Kâmil'in büyük oğlu Melik Salih geçecektir. Melik Salih döneminde Haçlı-Eyyûbî ilişkilerinde belirgin yeni aktörlerin ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunun ilki Hârizmşahlardan arda kalan askeri güç ve ikincisi ise Moğollardır. Hârizmşah askerî kalıntıları Eyyûbî meliklerinin çıkar çatışmaları içerisinde aldıkları ihsanlara/iktalara bel bağlayan bir zümredir. Melik Salih içeride diğer hak iddia eden meliklere karşı onlardan istifade ettiği gibi; Gazze savaşında da (1244) Haçlılara Hârizmlilerden aldığı destekle büyük bir darbe vurmuştur. Böylece bu savaş sonrasında Melik Kâmil'in Friedrich'e verdiği Kudüs'ü, onun öngördüğü üzere geri alabilmiştir.

Gazze savaşı ve akabinde Kudüs'ün kaybı, Avrupa'da ve Papalık nezdinde Friedrich'in kazandığı zamanki umursamazlığa tezat oluşturacak bir şekilde tepki yaratmıştı. Bunun için düzenlenen konsilde yeni bir Haçlı seferi çağrısı yapıldı. Ayrıca bu konsilde alınan kararlardan birisi de bölgede ortaya çıkan Moğolları Haçlılar safına çekerek - Hıristiyanlaştırmak en makbülü - Eyyûbîlere karşı kullanmak istemeleridir. Bunun için Moğol sarayına elçiler dahi yollanmıştır. Hatta VII. Haçlı seferinin başını çeken IX. Louis de Kıbrıs'a ilk geldiğinde Moğollarla iletişime geçmiştir. VII. Haçlı seferinde Fransa'nın başı çekmesi önceki Haçlı seferlerinde (Bilhassa Richard'ın ününe ün kattığı III. Haçlı seferinde) Fransa'nın gölgede kalmasından kaynaklıdır. Fransa bu geri duruşunu telafi etmek istemektedir. Zaten İmparator Louis de oldukça dindar ve Haçlı ruhuna yatkın bir adamdır. Böylelikle başlayan Haçlı seferinin hedefi yine Mısır'dır ve bunu Dimyat'ı kuşatarak başlatırlar. Dimyat'ı aldıklarında İskenderiye'ye yürüyüp tüm Mısır'a hâkim olmayı

planlamışlardır. Ancak bu esnada Melik Salih'in ölmesi üzerine Şecerüddür ve memlûklerin dirayetli savunması Mısır'ın alınması şöyle dursun Louis'in esir düşmesine sebep olacaktır. Nihayetinde yapılan barışla Kral Louis fidye karşılığı hayatını ve bazı maiyetini kurtarıp Akka'ya dönecektir. Bu surette başlattığı seferi ve Mısır'ı alıp Kudüs'e yürüme fikri Haçlılar için geri dönülmez bir şekilde suya düşecektir. Haçlıların Mısır'dan kovulmasında büyük yararlıkları olan Memlûkler ise Eyyübî yönetimini Mısır'da sonlandıracaktır.

Eyyübî - Haçlı ilişkileri sürecinde savaşlar ile düşmanlığın açlık, yorgunluk ve insanî zaafiyetlerin önüne geçemediği zamanlar da olmuştur. Bu durum Müslüman-Haçlı ilişkilerinin -Eyyübîler özelinde- ideolojilerin oldukça baskın geldiği Ortaçağlarda bile sadece düşmanlık ve mücadele ile açıklanamayacağının açık göstergesidir. Zorunlu/Mecburi ve münferit ihtida olaylarını dışarıda bıraktığımızda din değiştirme vakalarına rastlamamız da çağın insanların dinî saiklerine olan güvenlerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ya da rakip din müntesiplerinde erdemli bir davranış görmemişler ve kalpleri din değiştirme noktasında mutmain olmamıştır. Veya kronik yazarları din değiştirme vakalarını çok fazla dillendirmek istememişlerdir.

Doğu'da kurulmuş olan Haçlı devletlerinin Kudüs, Antakya ve Trablus özelinde düşündüğümüzde çoğunlukla ortak hareket edemeyişi ve çıkar çatışmalarında Müslüman müttefiklere başvurmaları ise şaşırtıcı gözükmemektedir. Zira bir Krallığın/Kontluğun çıkarına olan durum diğeri için aksi olabilmekteydi. Böylece kendi aralarındaki fikir ayrılıkları siyaseten onları Müslümanların karşısında birlikte hareket etmekten alıkoyuyordu. Bu durumda Eyyübîlerin işine yarayan oluşumların ve ittifakların kurulmasına zemin oluşturuyordu. Bu bir anlamda Doğu'daki Haçlıların bölge devletleri ve Müslümanlarla siyaseten uyum ve entegre süreçlerine işaret etmekteydi. Çünkü aynı coğrafyada yaşıyorlardı. Buradan yaklaşıldığında Doğu topraklarındaki "Haçlı olma ruhu" Avrupa'da duyulan iştiyakla kıyaslandığında derin anlamlar taşııyordu ki Avrupa'da da yer yer bu ruhun kaybedildiği durumlar olduğu görülmekteydi.

Son söz yerine: Selahaddin'in çizdiği coğrafya ve Haçlılara karşı kırmızı çizgiler zaman zaman deformasyano uğrasa da büyük ölçüde korunmuştur. Melik Kâmil'den itibaren esneyen siyasi yaklaşım ve yumuşayan diplomasi dili Eyyübî politik çizgisine Haçlılarla olan alışma ve tanıma sürecinin katkısı/sonucu olarak düşünülebilir. Ayrıca sonraki kuşakların kurucu kuşağa nazaran daha az şevkli ve biraz esnek/tavizkâr olması da yumuşayan bu diplomasi sürecini açıklar niteliktedir. Çok yönlü etkileşime sahne olan ve Eyyübî Hanedanlığı sınırları içerisinde (buradan bilhassa Mısır, Suriye ve Filistin'e odaklanmalıyız) gerçekleşen Haçlı-Müslüman çekişmesi - savaşım, barışım ve ortak yaşama süreçlerini de ayrı düşünmemek kaydıyla - Avrupalı halkların Doğu topraklarına kesif seferler düzenlemesi neticesinde sonraki yüzyıllarda belirginleşen oryantalist çalışmaların da temelini atmıştır. Bilhassa Eyyübîlerin Avrupalı denizci tüccarlara karşı ılımlı vergilendirme politikası Avrupalı milletlerin sonraki yüzyıllarda coğrafi keşif ve açılımlarına ilham/dayanak/birikim olmuştur.

KAYNAKÇA

Abdurrahman İbn Haldûn (2000) *Tarih-i İbn Haldûn*, thk. Halil Şehade- Süheyl Zekkar, Cilt 4-5, (Dârül Fikr, Beyrut).

_____ (2016) *Mukaddime*, çev. Süleymen Uludağ, (Dergâh Yayınları, İstanbul).

Abdurrahman İbnü'l Cevzî (2014) *el-Muntazam Fî Târîhi'l Ümem'de Selçuklular*, haz. Ali Sevim, (TTK, Ankara).

Abu- Munshar M Y (September-2013) Sultan al-Kamil, Emperor Frederik II and the Submission of Jerusalem, *International Journal of Social Science and Humanity*, (Vol 3, No 5).

Abulafia D (1988) *Frederick II A Medieval Emperor*, (New York).

_____ (2012) *Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi*, çev. Gül Çağalı Güven, (Alfa Yayınları, İstanbul).

Ağırnaslı N (2013) *Büyük Selçuklu Devleti'nin Mısır ve Anadolu Politikaları*, (Basılmamış Doktora Tezi), (Gazi Üniversitesi SBE, Ankara).

Ahmed b. İbrahim el-Hanbelî (1978) *Şifâu'l Kulub fî Menâkıb-ı Benî Eyyûb*, thk. Nazım Reşid, (Bağdat).

Ahmed b. Mahmud (2011) *Selçuknâme*, haz. Erdoğan Merçil, (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).

Ahmed b. Yahya el-Belâzurî (2013) *Fütuhu'l Büldân*, çev. Mustafa Fayda, (Siyer Yayınları, İstanbul).

Ahmet Cevdet Paşa (2018) *Tarih-i Cevdet*, haz. Mehmet İpşirli, Cilt 1, (TTK, Ankara).

Alaaddin Ata Melik el-Cüveynî (2007) *Tarih-i Fâtihü'l-Âlem Cihangûşâ*, Cilt 1, (Kahire).

Alican M (2017) *Tarihin Kara Yazısı Moğollar*, (Timaş Yayınları, İstanbul).

Allshorn L (1912) *Stupor Mundi The Life & Times of Frederick II Emperor of The Romans King of The Sicily and Jerusalem 1194-1250*, (London).

Alptekin C (1978) *The Reign of Zangi (521-541/1127-1146)*, (Atatürk Üniversitesi yayınları, Erzurum).

Altan E (2003) *İkinci Haçlı Seferi (1147- 1148)*, (TTK, Ankara).

_____ (2001) Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar, *Belleten*, Cilt LXV, Sayı 243, (TTK, Ankara).

Altıkulaç T (2013) Zehebî, *DİA*, Cilt 44 , (TDV).

Anna Komnena (1996) *Alexiad*, çev. Bilge Umar, (İnkılap Kitabevi, İstanbul).

Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum Et Aliorum Hierosolymitanorum) çev. Ergin Ayan (2013), (Selenge Yayınları, İstanbul).

Archer T A (1900) *The Crusade of Richard I, 1189-1192*, (London).

Arjana S R (2019) *Batı Tahayyülünde Müslümanlar*, çev. M. Murtaza Özeren, (Ketebe Yayınları, İstanbul).

Asbridge T (2014) *Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, (Say Yayınları, İstanbul).

Aşûr S A (1996) *el-Eyyûbiyyûn ve el-Memâlik fi Mısır ve Şam*, (Dârül Nehzatül Arabiyye, Kahire).

_____ (2010) *el- Hareketü 's-Sâlibiyye*, Cilt 2, (Kahire).

Atçeken İ H (1998) Puvatya (Balâtu'ş-Şühedâ) Savaşı ve Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (8/8).

Ayan N (2014) *Haçlı Seferleri 'nde Kıbrıs 'ın Rolü (1191-1310)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE Tarih ABD, Ankara).

Ayaz F Y (2016) *Memlük-Kıbrıs İlişkileri (Kıbrıs 'ta İlk Türk Hâkimiyeti)*, (TTK, Ankara).

Azzam, A (2015) *Selahaddin Eyyûbi*, çev. Pınar Arpaçay, (Alfa Yayınları, İstanbul).

Bahaaddin İbn Şeddad (2012) *Siret-i Selahaddin Eyyûbi (en-Nevâdirü's Sultaniyye ve'l Mehâsinü'l Yûsufiyye)*, (Müessesesi-i Hindawi, Kahire).

_____ (2015) *Selahaddin-i Eyyubi*, çev. M. Selim Bilge (Lis Yayınları, Diyarbakır).

_____ (2002) *The Rare and Excellent History of Saladin*, Translated by: D.S. Richards, (USA).

Bakır A (2004) *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*, Cilt 1, (Bizim Büro Basımevi, Ankara).

_____ (2010) İbnu'l-Mücâvir'in Bakışıyla Eyyûbîler Döneminde Aden Şehrindeki Ticaret Hayatı, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Cilt XXV, Sayı 2).

Bar Hebraus Gregory Ebû'l- Farac (1999) *Tarih*, çev. Ömer Rıza Doğrul, Cilt I-II, (TTK, Ankara).

_____ (2011) *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, çev. Şerafeddin Yaltkaya, (TTK, Ankara).

Barber M – Bate K (ty.) *Letters From the East Crusaders, Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries*, (İngiltere).

Basuğuy B (2017) *Eyyübîler (el-Melikü's-Salih Dönemi (637-647/1240-1249))*, (Siyer Yayınları, İstanbul).

Baybars el-Mansurî ed-Devadâr (1998) *Zübdetü'l Fikre fi Tarihü'l Hicre*, thk. Donald Richard, Cüz 42, (Beyrut).

Bedreddin Mahmud el- Aynî (2007-2010) *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman*, thk. Mahmud Rezzak Mahmud, Cilt 1-2-3-4, (Dârül Kütüb, Kahire).

_____ (2009) *Igdu'l- Cuman Fi Tarih-i Ehl-i Zaman (Asr-ı Selâtînü'l Memâlik)*, thk. M. Muhammed Emin, Cilt 1, (Dârül Kütüb, Kahire).

Bennett M - Bradbury J - Devries K - Dickie J - Jestice P (2012) *Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ 500-1500*, çev. Özgür Kolçak, Cilt 1, (Timaş Yayınları, İstanbul).

Berkey J P (2015) *Ortaçağ Kahire'sinde Bilginin İntikali İslami Eğitimin Sosyal Tarihi*, çev. İsmail Eriş, (Klasik Yayınları, İstanbul).

Beyyûmî A (2015) *Kuruluş Devrinde Eyyübîler Selahaddin'in Devleti*, çev. Abdülhadi Timurtaş, (Nûbihar Yayınları, İstanbul).

Bezer G Ö (2013) *Zengîler, DİA*, Cilt 44, (TDV).

Black J (2019) *Kısa İngiltere Tarihi*, çev. Ekin Duru, (Say Yayınları, İstanbul).

Blaum P A (2000) *Güneşteki Kartallar: Selahaddin'den Sonra Eyyubiler, Selahaddin'in Mirası*, çev. Serdar Şengül-Bilal Öztunç, (Avesta Yayınları, İstanbul).

Bloch M (2015) *Feodal Toplum*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Doğu Batı Yayınları, Ankara).

Bosworth C E (2005) *İslam Devletleri*, çev. Hande Canlı, (Kaknüs Yayınları, İstanbul).

Braduel F ed. (2015) *Akdeniz (Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras)*, (Metis Yayınları, İstanbul).

Brokelmann C (2018) *İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, (TTK, Ankara).

Buzpinar Ş T (1997) Havran, *DİA*, Cilt 16, (TDV).

Cahen C (2000) *İslamiyet*, çev. E. Nermi Erendor, Cilt 1, (Bilgi Yayınları, Ankara).

_____ (2016) *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, çev. Mustafa Daş, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Cardini F (2004) *Avrupa ve İslam*, çev. Gürol Koca, (Literatür Yayıncılık, İstanbul).

Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî (1968) *Hüsni'l Muhadara fi Tarih-i Mısır ve'l Kahire*, thk. M. Ebu Fazıl İbrahim, Cilt 2.

Cemaleddin Ebu'l Hasan Yusuf bin Tagrıberdî (1936) *en-Nücûmuz Zâhire fi Mülûk-ı Mısır ve'l Kahire*, Cilt 6, (Kahire).

_____ (2013) *en-Nücûmuz Zâhire (Parlayan Yıldızlar)*, çev. Ahsen Batur, (Selenge Yayınları, İstanbul).

Cheyne J C (2016) *Bizans Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, (Dost Yayınevi, Ankara).

Cobb P M (2018) *Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri*, çev. Ekin Duru, (Say Yayınları, İstanbul).

Curtis M (2015) *Şarkiyatçılık ve İslam*, çev. Mehtap Çakır, (Matbu Yayınları, İstanbul).

Çalışır A O (2018) *Denizasıırı Ülke'den Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252)*, (Kutlu Yayınları, İstanbul).

Çeçen Z K (2019) Ortaçağ'da Şövalyelik Ethosu ve Selahaddin Eyyubi, *Ortaçağ'a Yeni Yaklaşımlar: Ekonomi, Savaş, Kilise, Yaşam*, (TVYY, İstanbul).

Çekiç A (2020) Haçlılara karşı Stratejik Bir Yapının İnşası: Tabor Dağında Tür Kalesi, *Eyyûbîlerde Siyasî ve Ekonomik İlişkiler*, ed. Abdülhalim Oflaz vd., (Hiperyayın, İstanbul).

_____ (2020) Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü: Selahaddin Eyyûbî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Halep İle Musul'u Zaptı, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Cilt 39, Sayı 67).

_____ (2017) Eyyûbî- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılamayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler, *CAHIJ*, (Vol. 9).

Çetin S (2014) *Yâkût el-Hamevi'nin Mü'cemül-Büldân'ında Kürtler*, (Nûbihar Yayınları, İstanbul).

Çoban B Z (2020) *Geçmişten Günümüze Papalık*, (İnsan Yayınları, İstanbul).

D'ohsonn A C (2008) *Moğol Tarihi*, çev. Bahadır Apaydın, (Nesnel Yayınlar, İstanbul).

Dante Alighieri (1921) *La Divina Comedia*, (Mexico).

_____ (1886) *Divina Comedia*.

_____ (2009) *The Divine Comedy*, Translated by: John Ciardi (Penguin Books).

_____ (2011) *İlahi Komedyâ*, çev. Rekin Teksoy, (Oğlak Yayınları, İstanbul).

Demir A (2019) *Ahlât Eyyûbîleri Tarihi*, (Nûbihar Yayınları, İstanbul).

_____ (2008) *Urfa ve Çevresi Eyyûbîler Tarihi*, (Kent Yayınları, İstanbul).

Demir D M (2019) *Selahâddin'in Gemileri*, (İstanbul, Babil Kitap).

Demirkent I (2007) Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (Dünya Yayınları, İstanbul).

_____ (1997) Haçlı Seferleri, (Dünya Yayınları, İstanbul).

Dewis E J (1897) *The Invasion of Egypt 1249 (H. 647): By Louis IX. of France*, (London).

Dündar M (2017) *Mısır Eyyûbîlerinde Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri*, (Çıra Akademi Yayınları, İstanbul).

Dvornik F (2019) *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın, (TTK, Ankara).

Eberhard W (2019) *Çin Tarihi*, (TTK, Ankara).

Ebu İshak İbrahim b. Muhammed İstahrî (2015) *Ülkelerin Yolları*, çev. Murat Ağarı, (Ayıışığı Yayınları, İstanbul).

Ebu Hâmid Muhammed el-Gırnâtî (2018) *Gırnâtî Seyahatnamesi*, haz. Fatih Sabuncu, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Ebû Muhammed Abdülmelik bin Hişâm bin Eyyûb el-Himyerî (2016) *Siret-i İbn Hişam*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Cilt 1-2, (Kahraman Yayınları, İstanbul).

Ebu Şame, Şihebeddin Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim b. Osman el-Makdîsî ed-Dımaşkî (1997) *Kitabu'r-Ravzateyn Fi Ahbari'd-Devleteyn en- Nuriyye ve's Salahiyye*, thk. İbrahim Zeybek, Cilt 1-2-3-4, (Müessesesi-i Risale, Beyrut).

_____ (2002) *Zeyl-i Ravzateyn*, thk. İbrahim Şemseddin, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

Ebu'l Fida, İmadeddin İsmail b. Ali (1997) *el- Muhtasar Fi- Ahbari'l Beşer*, Cilt II, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

_____ (2017) *Takvimü'l-Büldan*, çev. Ramazan Şeşen, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Ebu'l Hasan Habib el- Maverdî (2017) *el- Ahkâmü's Sultaniye*, çev. Ali Şafak, Bedir Yayınları, İstanbul).

Ebü'n- Necîb Şeyzerî (2013) *Nehcü's- Sülûk fî Siyaseti'l- Mülûk*, çev. Nahifî Mehmed Emin Efendi, haz. Ensar Köse- Hasan Karayiğit, (Büyüyenay Yayınları, İstanbul).

Edbury P W çev. (2004) *The Conquest of Jerusalem and The Third Crusade*, (Ashgate Publishing, England).

el- Azîmî (2006) *Tarih (Selçuklular Dönemiyle İlgili Bölümler)*, haz. Ali Sevim, (TTK, Ankara).

el- Feth İbn Ali el Bundârî (1979) *Senâü'l- Barki's- Şâmî*, thk. Fethiye en- Nebrâvî (Tahkik), (Mektebetül Hancı, Kahire).

_____ (2016) *Zubdat al-Nuşra va Nuşbat al- Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)*, çev. Kıvameddin Burslan, (TTK, Ankara).

el- Makrîzî, Takiyuddin Ahmed b. Ali (1956) *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, neşr. M. Mustafa Ziyade, Cilt 1-1. kısım, (Kahire).

_____ (1997) *Kitabu's- Sülûk li- Marifeti Düveli'l- Mülûk*, thk. M. Abdülkadir Ata, Cilt 1, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

_____ (1998) *Hıtat*, thk. Muhammed Zeynehüm-Medihe eş-Şerkavî, Cilt 1, (Kahire).

el- Matvî M (1982) *el- Hurubu's- Salibiyye Fi'l Maşrik ve'l Mağrib*, (Dârul Garbi İslamî, Tunus).

el- Mekin İbn Georges (1991) *Ahbâru'l-Eyyûbiyyûn*, (Mektebetüs Sekafetüd Diniyye, Kahire). (Bu baskı Claude Cahen'in "Chronique des Ayyoubides" adıyla neşrettiği "BEO, XV [1958], 127-184" kısmın Kahire'de yeniden basılmış halidir.)

el-Berî, H M H (2004) *Es-Siyasetü'l-Hariciye İmparatoriyetü'l-Romaniyet-i Mukaddes fî Ahdi İmparator Frederick es-Sanî (1212-1250)*, (Basılmamış Doktora Tezi), (Ürdün).

el-Haddâd N S (2012) *Âdil Sultan Selahaddin-i Eyyûbî*, (Avesta Yayınları, İstanbul).

el-Hafız İbn Kesîr ed-Dımeşkî (2000) *el- Bidâye ve'n- Nihâye*, çev. Mehmet Keskin, Cilt 12-13, (Çağrı Yayınları, İstanbul).

el-Hatib İ Y (2001) *El-Kudüs Beyne Etmaa' Salibiyyîn ve Tefritü'l Melikü'l Kâmil el-Eyyûbî*, (Ürdün).

el-İbadi A M (2014) *Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik*, (Dârul Nehzatül Arabiyye, Beyrut).

el-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali (1914-1915) *Subhu'l-Âşâ fî Sinâati'l - İnşa*, Cilt 4-6, (Kahire).

Ephrem-Isa Yousif (2009) *Süryani Vakaniüvisler*, çev. Mustafa Aslan, (Doz Yayınları, İstanbul).

Ernoul (2019) *Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, (Kronik Yayınları, İstanbul).

Erünsal İ E (2018) *Ortaçağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, (Timaş Yayınları, İstanbul).

er-Râvendî, Muhammed b. Ali b. Süleyman (1999) *Râhat-üs- Sudûr ve Âyet-üs- Sürûr*, haz. Ahmed Ateş, Cilt 1, (TTK, Ankara).

Eskikurt A (2014) *Musul Atabeyliği (Zengîlerin Son Devri ve Lü'lü' Ailesi)*, (Çamlıca Yayınları, İstanbul).

eş-Şankitî M (2016) *Haçlı Savaşlarının Etkisi Altında Sünni-Şii İlişkileri*, çev. İdris Çakmak, (Mana Yayınları, İstanbul).

ez- Zehebî, Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz (2003) *Târîhü'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l- Alâm*, thk. Beşşâr Avvâr Marûf, Cilt 12-13-14, (Dârul Garbil İslamî).

Falk A (2010) *Franks and Saracens Reality and Fantasy in The Crusades*, (England).

Fromherz A J (2018) *İbn Haldun (Hayatı ve Dönemi)*, çev. Y. Selman İnanç, (Ketebe Yayınları, İstanbul).

Fulcherius Carnotensis (2009) *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, İlcan çev. Bihter Barlas, (IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).

Genç S (1995) *Fâtımî- Âbbasî- Selçuklu Münasebetleri ve Besâsiri İsyanı*, (Basılmamış Doktora tezi), (Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir).

_____ (2010) Selçuklu Tarihinde İbrahim Yınal İsyanı ve Onun Tarihi Arka Planı, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sayı XXXI).

Geoffroi de Villehardouin- Henri de Valenciennes (2001) *Konstantinopolis'te Haçlılar*, çev. Ali Berktaş, (İletişim Yayınları, İstanbul).

_____ (2016) *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, çev. Ali Berktaş, (Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul).

Geoffroi de Villehardouin (2002) *Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and The Conquest*.

Georgios Akropolites (2008) *Vekayinâme*, çev. Bilge Umar, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

Giovanni Boccaccio (2003) *The Decameron*, (Penguin Books).

_____ (2015) *Tales From The Decameron*, Translated and Notes by: Peter Hainsworth, (Penguin Books).

_____ (2016) *Decameron*, çev. Göksu Birol, (Yason Yayınları, Ankara).

Gök H İ (2013) *Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146- 1233)*, (TTK, Ankara).

Gökhan İ (2019) *Kahramanmaraş Tarihi*, (Akbaba İletişim Matbaası, Niğde).

Günaltay Ş (1991) *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, (Endülüs Yayınları, İstanbul).

Gürbüz O (2012) XII. Yüzyıl İslam Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmadeddin Zengî, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sayı 38, Erzurum).

Hallaq W B (2018) *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Necmettin Kızılkaya, (Pınar Yayınları, İstanbul).

Hamdullah Müstevfî Kazvinî (2018) *Tarih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, (TTK, Ankara).

Hasan H İ (1988) *İslam Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Cilt 5, (Kayıhan Yayınları, İstanbul).

Herrin J (2016) *Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, (İletişim Yayınları, İstanbul).

Heyd W (2000) *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, çev. Enver Ziya Karal, (TTK, Ankara).

Hillenbrand C (2015) *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Nurettin El Hüseyini, (Alfa Yayınları, İstanbul).

Hindley G (2011) *Bir İslam Kahramanı Selahaddin*, çev. Süleyman Genç, (Doruk Yayınları, İstanbul).

Hodgson M G S (1993) *İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih*, çev. Heyet, Cilt 2, (İz Yayınları, İstanbul).

Holt P M - Lambton A K S - Lewis B (1997) *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, çev. Heyet, Cilt 1, (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Holt P M (1999) *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakındoğu*, çev. Özden Arıkan (TVYY, İstanbul).

Hourani A (2016) *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, (İletişim Yayınları, İstanbul).

Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib (2018), haz. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman-Murat Ağarı, (Ayışığı Yayınları, İstanbul).

Humphreys R S (1977) *From Saladin to The Mongols*, (New York).

Huntington S P (2017) *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, (Vadi Yayınları, İstanbul).

Ioannes Kinnamos (2001) *Historia (1118-1176)*, çev. Işın Demirkent, (TTK, Ankara).

İbn Aybek ed- Devâdârî (1972) *Kenzü'd- Dürer ve Camîü'l- Gurer*, thk. Said Abdulfettah Aşûr, Cilt 7, (Kahire).

İbn Bîbî, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî (2015) *Selçuknâme*, çev. M. Halil Yinanç, (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

_____ (1996) *el-Evâmirü'l- Ala'ie fi'l Umûri'l-Ala'ie*, haz. Mürsel Öztürk, Cilt 1, (Kültür bakanlığı Yayınları, Ankara).

İbn Cübeyr (2008) *Endülüsten Kutsal Topraklara*, çev. İsmail Güler, (Selenge Yayınları, İstanbul).

İbn Hallikan, Şemseddin Ebu'l Abbas Ahmed b. İbrahim b. Ebî Bekir (ty.) *Vefayâtü'l- Ayan ve Enbau Ebnai'z- Zaman*, thk. İhsan Abbas, Cilt 7, (Dârus Sadr, Beyrut).

İbn Havkal (2014) *10. Asırda İslam Coğrafyası (Suretü'l Arz)*, çev. Ramazan Şeşen, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

İbn Kalânîsî, Ebu Ya'la Hamza b. Esad et-Tamîmî (2015) *Şam Tarihine Zeyl*, çev. Onur Özatağ, (Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul).

İbn Memâtî (1991) *Kavânîn ed-Devânîn*, thk. Aziz Suryal Atiye, (Mektebeti Medbûlî, Kahire).

İbn Rüsteh (2017) *el-A'laku'n-Nefise (Dünya Coğrafyası)*, çev. Ali Fuat Eker, (Ankara Okulu Yayınları, Ankara).

İbn Vâsıl, Cemaleddin Muhammed b. Sâlim (1953) *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Cilt 1, (Kahire).

_____ (1957) *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Cilt 2, (İskenderiye).

_____ (1960) *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, thk. Cemaleddin Şeyyal, Cilt 3, (İskenderiye).

_____ (ty.) *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, thk. Hüseyin Muhammed Rebia-Said Abdulfettah Aşûr, Cilt 4, (Kahire).

_____ (1975) *Müferricü'l-Kürûb Fi Ahbâr-ı Benî Eyyûb*, thk. Hüseyin M. Rebia-Said A. Aşûr, Cilt 5, (Kahire).

İbn Verdî, Zeyneddin Ömer b. Muzaffer eş-Şehîr (1996) *Tarih-i İbnü'l Verdî*, Cilt 2, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

İbnü'l Adim, Kemaleddin Ebu'l Kasım Ömer b. Ahmed b. Hibetullah (1989) *Bugyetü't Taleb Fî Tarihi Haleb -Biyografilerle Selçuklular Tarihi*, haz. Ali Sevim, (TTK, Ankara).

_____ (1996) *Zübdetü'l- Haleb Fi- Tarihi Haleb*, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî (1963) *et- Tarihu'l- Bahir fi'd-devleti'l Atabekiyye bi'l- Mavsıl*, thk. Abdülkadir A. Tuleymat (Kahire).

_____ (2016) *el- Kâmil Fi't- Târih Tercümesi*, çev. Heyet, Cilt 7-8-9-10, (Ocak Yayınları, İstanbul).

İbnü'l- Ezrak, Ahmed b. Yusuf b. Ali (1992) *Meyyâfârikîn ve Âmid Tarihi*, çev. Ahmed Savran, (Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum).

İbnü't- Tiktaka El- Fahri (2016) *Devlet İdaresi, Halifeler, Vezirler Tarihi 632- 1258*, çev. Ramazan Şeşen, (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).

İmâdeddin el-Kâtib el-İsfahânî (1979) *el-Bark el-Şâmî*, neşr. Ramazan Şeşen, Cilt V, (İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul).

_____ (ty.) *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî*, thk. Muhammed Mahmud Subh, (Dâru Kavmiyye, Kahire).

_____ (ty.) *El-Feth'ül Kussî Fi'l-Fethü'l Kudsî-Hurûbu Selahaddin ve Feth Beytü'l Mukaddes*, (basım yeri yok).

İnalcık H (2015) *Adâlet Kitabı*, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

İncil (2016) (Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul).

İsa A - Ali O (2017) *Müslümanların Rönesansa Katkısı*, çev. Emre Miyasoğlu, (Mahya Yayınları, İstanbul).

Jacques de Vitry (1896) *History of Jerusalem*, (London).

James B (2011) *Selahaddin ve Kürtler*, (Avesta Yayınları, İstanbul).

Jean de Joinville (2016) *Bir Haçlının Hatıratı*, çev. Cüneyt Kanat, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Jensen K V - Salonen K - Vogt H ed. by (2013) *The View of the Crusades From Rome and Damascus. The Geo-Strategic and Historical Perspectives of Pope Urban II and Ali İbn Tahir al- Sulami, Cultural Encounters During the Crusades*, (University Press of Southern Denmark).

Kafesoğlu İ (2000) *Harezmşahlar Devleti Tarihi (485-618/1092-1221)*, (TTK, Ankara).

Kaleli E (2017) *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans ve Batılılar*, (Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara).

Kallek C (2003) *Meks, DÍA*, Cilt 28, (TDV).

Kantrowicz E (1957) *Frederick The Second 1194-1250*, (New York).

_____ (2018) *Kralın İki Bedeni*, çev. Ü. Hüsrev Yolsal, (Bilgesu Yayınları, Ankara).

Karaca S G (2012) *Kudüs Haçlı Krallığı (1098-1187)*, (Basılmamış Doktora Tezi), (Ege Üniversitesi SBE Tarih ABD, İzmir).

Karakuş N (2018) *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler*, (Mana Yayınları, İstanbul).

Kâtip Çelebi (2017) *Keşfü'z-Zunûn*, çev. Rüştü Balcı, Cilt 1 (TVYY, İstanbul).

Kaya Ö ed. (2012) *Bir Eyyubi Melikinin Portresi: Melik Efdal Nureddin Ali b. Selahaddin Eyyubi, Eyyubiler: Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat*, (Küre Yayınları, İstanbul).

Keleş N (2015) İnsanların En Kibarlarından: Bağdat Şihnesi Bihrûz el- Hâdim, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, (Cilt XXX, Sayı 2).

Kınalızade Ali Çelebi (2016) *Ahlâk-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol, (Fecr Yayınları, Ankara).

Kırpık G (2009) *Doğunun ve Batının Gözünden Haçlılar*, (Selenge Yayınları, İstanbul).

Kısa M (2012) *Kısa Açıklamalı Kuran'ı-Kerim Meali*, (Armağan Yayınları, Konya).

Kıyılı R (2011) *III. Bohemund Dönemi Antakya Haçlı Prinkepliği (1161-1201)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Tarih ABD, Hatay).

Kihtir T (2017) *Anadolu'da Bizans, Haçlılar, Selçuklular*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

Koprıman K Y (1992) Memlûkler, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Cilt 6, (Çağ Yayınları, İstanbul).

Korunur H (2019) *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi Işığında III. Haçlı Seferi (1189-1192)*, (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

Kök B (1993) Mısır'ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut'la Selahuddin Eyyübî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri, *Belleten*, Cilt LVII, Sayı 219, (TTK, Ankara).

Kuşçu A D (2013) *Eyyübî Devleti Teşkilatı*, (TTK, Ankara).

Küçükspahioğlu B (2007) *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109-1187)*, (Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul).

_____ (2002) Haçlı Devletleri, *Türkler*, Cilt 6, (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara).

Labib S (2009) Ortaçağ Boyunca Mısır'ın Ticaret Politikası, çev. Seyhun Şahin, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, (Elazığ).

Lambert M (2015) *Ortaçağda Dinsel Sapkınlıklar*, çev. Erdem Gökyaran, (Kabalıcı Yayınları, İstanbul).

Lane-Poole S (2012) *Selahaddin*, çev. Nice Damar, (Avesta Yayınları, İstanbul).

Lapidus I M (2016) *İslâm Toplumlari Tarihi*, çev. Yasin Aktay, Cilt 1, (İletişim Yayınları, İstanbul).

Leontios Makhairas (1932) *Recital Concerning The Sweet Land of Cyprus Entitled "Cronicle"*, Ed.-Transleted and Noted R.M. Dawkins, Vol. 1, (Oxford).

Lev Y (1999) *Saladin in Egypt*, (Leiden).

Lewis B (1995) *Haşişiler*, çev. Ali Aktan, (Sebil Yayınları, İstanbul).

_____ (2017) *İslam ve Batı*, çev. Çağdaş Sümer, (Akılçelen Kitapları, Ankara).

_____ (2019) *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi*, çev. Belgin Çınar, (Akılçelen Kitapları, Ankara).

Lyons M C - Jackson D E P (2006) *Selahaddin Kutsal Savaşın Politikaları*, çev. Zehra Savan, (Pınar Yayınları, İstanbul).

Maalouf A (2016) *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, çev. Ali Berktay, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).

Man J (2016) *Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı Selahaddin Eyyubi*, çev. Ekin Duru (Say Yayınları, İstanbul).

Menocal M R (2020) *Dünyanın İncisi Endülü's: Orta Çağ İspanyasında Örnek Bir Medeniyet*, çev. Sinan Coşkun, (Ketebe Yayınları, İstanbul).

Mez A (2014) *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti İslâm'ın Rönesansı*, çev. Salih Şaban, (İnsan Yayınları, İstanbul).

Michaud J F (2011) *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları*, haz. Güray Kırpık, (Lotus Yayınları, Ankara).

Minhâc- Sirâc el-Cûzcânî (2016) *Tabakât-ı Nâsirî (Moğol İstilasına Dair Kayıtlar)*, çev. Mustafa Uyar, (Ötüken Yayınları, İstanbul).

Moğolların Gizli Tarihi (1986), çev. Ahmet Temir, (TTK, Ankara).

Molla Hıfzî Efendi (2016) *Menkıbelerle Kudüs Tarihi*, haz. İbrahim Demirci, (Atlas Kitap, Ankara).

Montefiore S S (2016) *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, çev. Cem Demirkan, (Pegasus Yayınları, İstanbul).

Moore J C (2003) *Pope Innocent III (1160/61-1216)*, (Leiden).

Morrison C (2005) *Haçlılar*, çev. Nermin Acar, (Dost Yayınları, Ankara).

Moses P (ty.) *The Saint and The Sultan*, (Doubleday, New York).

Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî (2015) *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)*, çev. Ahsen Batur, (Selenge Yayınları, İstanbul).

Muhammed b. Ahmed en-Nesevî (1953) *Sîret-i Sultan Celaleddin Mengübertî*, thk. Hafız Ahmed Hamdî, (Dârül Fikrül Arabî, Kahire).

Muhammed b. Havendşah b. Mahmud Mirhand (2015) *Ravsatu's- Safâ Tabaka-i Selçûkiyye*, çev. Erkan Göksu, (TTK, Ankara).

Muhammed bin Takiyyüddîn Ömer (1968) *Mizmârü'l-Hakâik ve Sırrü'l-Halâik*, thk. Hasan Habeşi, (Alemül Kütüb, Kahire).

Muhibbedin Ebu Hamid Makdisî (2019) *Türk Memlûklerin Faziletleri*, çev. Ramazan Şeşen, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Munro D C (1902) *Letters of The Crusaders*, (ABD).

Murtaza ez-Zebidî (1983) *Tervîhu'l- Kulub Fi- Zikri Ben-i Eyyûb*, thk. Selahaddin el-Müneccid, (Beirut).

Muvaffakuddin Abdüllatif b. Yusuf b. Muhammed el-Bağdadî (ty.) *Kitabu'l-İfâde ve'l- İtibâr*, thk. Ahmed Gassân Sebânû, (Dâru Kuteybe, Dımaşk).

Nicholson H J çev. (1997) *Chronicle of the Third Crusade (A Translation of the Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi)*, (England).

Niğdeli Kadı Ahmed (2015) *El- Veledü's Şefîk ve'l Hâfidü'l Halîk*, çev. Ali Ertuğrul, Cilt 1, (TTK, Ankara).

Niketas Khoniates (1995) *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. Fikret Işıltan, (TTK, Ankara).

_____ (2006) *Historia (1180-1195)*, çev. Işın Demirkent, (Dünya Yayınları, İstanbul).

_____ (2004) *Historia (1195-1206)*, çev. Işın Demirkent, (Dünya Yayınları, İstanbul).

Nizamülmük (2012) *Siyasetnâme*, çev. Sadık Yalsızuçanlar, (Lacivert Yayınları, İstanbul).

Norwich J J (2013) *Bizans (M.S. 1082-1453)*, çev. Selen H. Riegel, (Kabalıcı Yayınları, İstanbul).

Oflaz A (2019) *Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Eyyübîler (Melik Âdil Dönemi)*, (Siyer Yayınları, İstanbul).

Oldenbourg Z (1966) *The Crusades*, (New York).

Ordine N (2018) *Faydasızlığın Faydası: Manifesto*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, (Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul).

Ostrogorsky G (2011) *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, (TTK, Ankara).

Önkal A (1991) Amr b. Âs, *DİA*, Cilt 3, (TDV).

Özdal A N (2019) *Ortaçağ İslam Dünyasında Ekonomik Ekosistem*, (Timaş Yayınları, İstanbul).

Pernoud R (2015) *Tapınak Şövalyeleri*, çev. Deniz Yüce Slyvestre, (Dost Yayınları, Ankara).

Perry F (1901) *Saint Louis (Louis IX. Of France) The Most Christian King*, (London).

Peter Tudedodus (2019) *Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk*, çev. Süleyman Genç, (Kronik Yayınları, İstanbul).

Plano Carpini (2018) *Moğolistan Seyahatnamesi*, çev. Ergin Ayan, (Kronik Yayınları, İstanbul).

Polat İ E (2016) *Haçlılara Kılıç & Kalem Çekenler*, (Vadi Yayınları, İstanbul).

Polat Z (2015) *Selâhaddin Eyyûbî'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığıyla Yaptığı Antlaşmalar*, (Basılmamış Doktora Tezi), (İstanbul Üniversitesi SBE, Tarih ABD).

Raimundus Aguilers (2019) *Haçlılar Kudüs'te (Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi)*, haz. Süleyman Genç, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

Ricoldus de Monte Crucis (2018) *Doğu Seyahatnamesi (Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu)*, çev. Ahmet Deniz Altunbaş, (Kronik Yayınları, İstanbul).

Riley H T (Latince'den İngilizce'ye çev.) *Annals of Roger de Hoveden* (1853), Vol II, (London).

Riley-Smith J (2002) *What Were The Crusades*, (New York).

Robinson C F ed. by (2010) *History of Islam (The Formation of The Islamic World Sixth to Eleventh Centuries)*, Cilt 1, (Cambridge University Press, New York).

Roux J P (2012) *Dinlerin Çarpışması*, çev. Lale Arslan Özcan, (Kabalıcı Yayınları, İstanbul).

Runciman S (2008) *Haçlı Seferleri Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Cilt I-II-III, (TTK, Ankara).

Saeedpour V B (2000) Selahaddin'in Mirası, *Selahaddin'in Mirası*, çev. Serdar Şengül-Bilal Öztunç, (Avesta Yayınları, İstanbul).

Sallabî A M (2010) *Selahaddin Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, çev. Şerafettin Şenaslan, (Ravza Yayınları, İstanbul).

Sevim A - Merçil E (2014) *Selçuklu Devletleri Tarihi*, (TTK, Ankara).

Seyyid E F (1995) Fâtımîler (siyasi tarih), *DİA*, Cilt 12, (TDV).

Sıbt İbnü'l Cevzî, Şemseddin Ebu'l Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu et-Türkî (2011) *Mir'âtü'z-Zamân Fî Târîhi'l-Âyân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, (TTK, Ankara).

_____ (2013) *Miratü'z- Zaman Fi Tarihi'l Ayan*, thk. İbrahim Zeybek, Cilt 21-22, (Risaletül Alemiyye, Beyrut).

Simbad (1946) *Vekayiname (951- 1334)*, çev. Hrant D. Andreasyan, (Yayınevi yok, İstanbul).

Smarandache B (2012) The Franks and the Nizari Ismailis in the Early Crusade Periods, *Al- Masaq*, Vol. 24, Number 3.

Smith T W (2013) *Pope Honorius III and The Holy Land Crusades 1216-1227: A Study in Responsive Papal Government*, (Basılmamış Doktora Tezi), (London).

Spuler B (2011) *İran Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, (TTK, Ankara).

Stead M T ed. by (1920) *Itinerarium Regis Ricardi*, (London).

Stevenson W B (1907) *The Crusaders In The East*, (Cambridge University Press).

Strange G (1890) *Palestine Under The Moslems*.

Süleyman et-Tacir (2012) *Doğu'nun Kalbine Seyahat*, çev. Ramazan Şeşen, (İstanbul, Yeditepe Yayınları).

Süryanî Mihail (1944) *Süryani Mihail Vekayinâmesi (1042- 1195)*, çev. Hrant D.Andreasyan, (yayınevi ve yayım yeri yok).

Şadrudin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali el-Hüseynî (1999) *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lügal, (TTK, Ankara).

Şahin S (2016) *Sicilya'da Normanlar ve Müslümanlar*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

Şahin S - Üstün E (2016) Kıbrıs Adasında Haçlı Hâkimiyetinin Kuruluşu, *CAHIJ*, (Vol. 7).

Şerefhan Bitlisî (2018) *Şerefname*, çev. Abdullah Yegin, (Nûbihar yayınları, İstanbul).

Şerif el-İdrisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah (2002) *Nüzhetü'l Müştak fî İhtirâku'l Afâk*, Cilt 1, (Mektebetüs Sekafetüd Diniyye, Kahire).

_____ (1874) *Nüzhetü'l Müştak fî İhtirâku'l Afâk*.

Şeşen R (1998) *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (İSAR, İstanbul).

_____ (1987) *Selâhaddin Eyyûbi ve Devlet*, (Çağ Yayınları, İstanbul).

_____ (2012) *Eyyûbiler (1169- 1260)*, (İSAM, İstanbul).

_____ (2002) *Eyyûbiler Türkler*, Cilt 5, (Yeni Türkiye Yayınları, Ankara).

_____ (2016) *Kudüs Fatihi Selâhaddin Eyyûbî*, (Yeditepe Yayınları, İstanbul).

_____ (2018) *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, (Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul).

Şeyban L (2016) *Reconquista Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*, (İz Yayınları, İstanbul).

Şihabeddin Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî (1931) *Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb*, Cilt 8, (Kahire).

_____ (2004) *Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb*, thk. Necip M. Fevvaz- Hikmet K. Fevvaz, Cilt 28-29, (Dârül Kütübül İlmiyye, Beyrut).

_____ (ty.) *Nihâyetü'l Ereb Fi Fünunü'l Edeb*, thk. Necip M. Fevvaz- Hikmet K. Fevvaz, Cilt 29, (Dârül Kütübül İlmiyye).

Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî (2014) *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, çev. Ahsen Batur, (Selenge Yayınları, İstanbul).

Takkuş M S (2011) *Tarih-i Hurubu's-Salibiye (Hurubu'l-Fereñç Fi'l-Meşrik 1096-1291)*, (Dârun Nafaes, Beyrut).

Taneri A (1997) *Hârizmşahlar, DİA*, Cilt 16, (TDV).

Tarih-i Âl-i Selçuk (Anonim Selçuknâme) (2014) haz. H. İbrahim Gök- Fahrettin Coşkuner, (Atıf yayınları, Ankara).

Tevrat (2017), (Yason Yayınları, Ankara).

Tilki G (2018) *Kıbrıs Haçlı Krallığı'nın Kuruluşu (1191-1205)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), (İstanbul Üniversitesi, SBE Ortaçağ Tarihi ABD).

Togan Z V (2019) *Tarihte Usul*, (Türkiye İş bankası Yayınları, İstanbul)

Tudela'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia (2013) *Ortaçağ'da İki Yahûdî Seyyahın İslam Dünyası Gözlemleri*, çev. Nuh Arslantaş, (İFAV, İstanbul).

Turan O (2003) *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (Ötüken Yayınları, İstanbul).

Türker Ö – Ükten S S (2014) *Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu'da Haçlı-Moğol Münasebetleri*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (54, 1).

Ulwan A N (2004) *Salah Ad-Din Al-Ayyubi (Saladin)*, (Kahire).

Urfalı Mateos Vekayi-Nâmesi ve Papaz Girgor'un Zeyli (2000) çev. Hrant D. Andreasyan, (TTK, Ankara).

Usâme İbn Munkız, Ebu Muzaffer Müeyyedü'd-Devle Mecdeddin (2015) *İbretler Kitabı*, çev. Y. Ziya Cömert, (Kitabevi Yayınları, İstanbul).

_____ (2018) *İbn Munkız Haçlılara Karşı*, çev. Selahattin Hacıoğlu, (Bordo- Siyah Yayınları, İstanbul).

Usta A (2007-Aralık) İmadeddin Zengi ve Artuklular, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Cilt 9, Sayı 2).

_____ (2008) Müslüman- Haçlı Mücadelelerinde Haşhaşîler, *Tarih Dergisi*, (Sayı 44, İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi).

Utku N Ş (2012) *Kızıldeniz, Çöl, Gemi ve Tacir*, (Klasik Yayınları, İstanbul).

Vasiliev A (2016) *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Tevabil Alkaç, (Alfa Yayınları, İstanbul).

Villehardouin- De Joinville (1908) *Memory of the Crusades*, Translated by: Frank Marzials, (Londra).

Watt W M (2013) *İslam'ın Ortaçağ Avrupası Üzerine Etkileri*, çev. Ü. Hüsrev Yolsal, (Bilgesu Yayınları, Ankara).

Willermus Tyrensis (2016) *Haçlı Kroniği (Başlangıçtan Kudüs'ün Zaptına Kadar)*, haz. Ergin Ayan, (Ötüken Yayınları, İstanbul).

_____ (2019) *Haçlı Kroniği III (1143-1184)*, çev. Ergin Ayan, (Kronik Yayınları, İstanbul).

William of Tyre (1943) *A History of Deeds Done Beyond the Sea*, Ed. Austin P. Evans, Cilt II, (Columbia University Press, New York).

Yâkût el-Hamevî, Ebu Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî (1977) *Mu'cemül-Büldân*, Cilt 1-2-3-4-5, (Darus Sadr, Beyrut).

Yıldız H D (1988) Abbâsîler (siyasi tarih), *DİA*, Cilt 1, (TDV).

Yıldız Y (Mart-2017) Filozof Kral II. Friedrich: Kutsal Roma-Cermen İmparatoru II. Friedrich (1194-1250) ve İslam Bilim Mirası, *History Studies*, Vol. 9.

Yiğit İ (2008) *Memlûkler 1250-1517*, (Kayhan Yayınları, İstanbul).

Zekeriya b. Muhammed Kazvinî (2019) *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, çev. Murat Ağarı, (Ayışığı Yayınları, İstanbul).

EKLER

Kudüs Kralı Amaury'nin İskenderiye Kuşatması (1167).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

Hittin Muharebesinde Selahaddin Eyyûbî'nin Kral Guy de Lusignan'ı mağlup etmesi.

Ernouf, Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).

15. Yüzyılda çizilmiş bir minyatürde Hattın Savaşı.

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 136.

Hittîn savaş mevkiisi 1187 (tarafımızdan çizilmiştir).

Kutsal Haç'ın Hittîn savaşı sonrasında Eyyûbî ordusu tarafından ele geçirilişi (14. Yüzyıl minyatürü).

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 140.

Hittin Savaşı sonrası Kral Guy'ün Selahaddin'e esir düşmesi; Selahaddin'in çadırı önünde.

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 143.

Selahaddin Eyyübî ordusuyla Kudüs Krallığı topraklarına akın düzenlerken.

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

Selahaddin Eyyûbî'nin Kudüs Kuşatması (1187).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

Selahaddin'in Hittin sonrası Kudüs garnizonunun idaresini eline alan Balien de Ibelin ile Kudüs'ü teslim şartlarını müzakeresi.

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

Kudüs'ün teslimi ve şehirdeki Latinlerin tahliyesi. Alttaki resimde Selahaddin Eyyûbî Hristiyan esirlere ihsanda bulunuyor.

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın Kıbrıs adasını fethi.

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

III. Haçlı Seferinde Akka'nın Kuşatılması.

Ernoul, Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).

Fransa Kralı Philippe Auguste'nin Akka'da karaya çıkışı (III. Haçlı Seferi).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

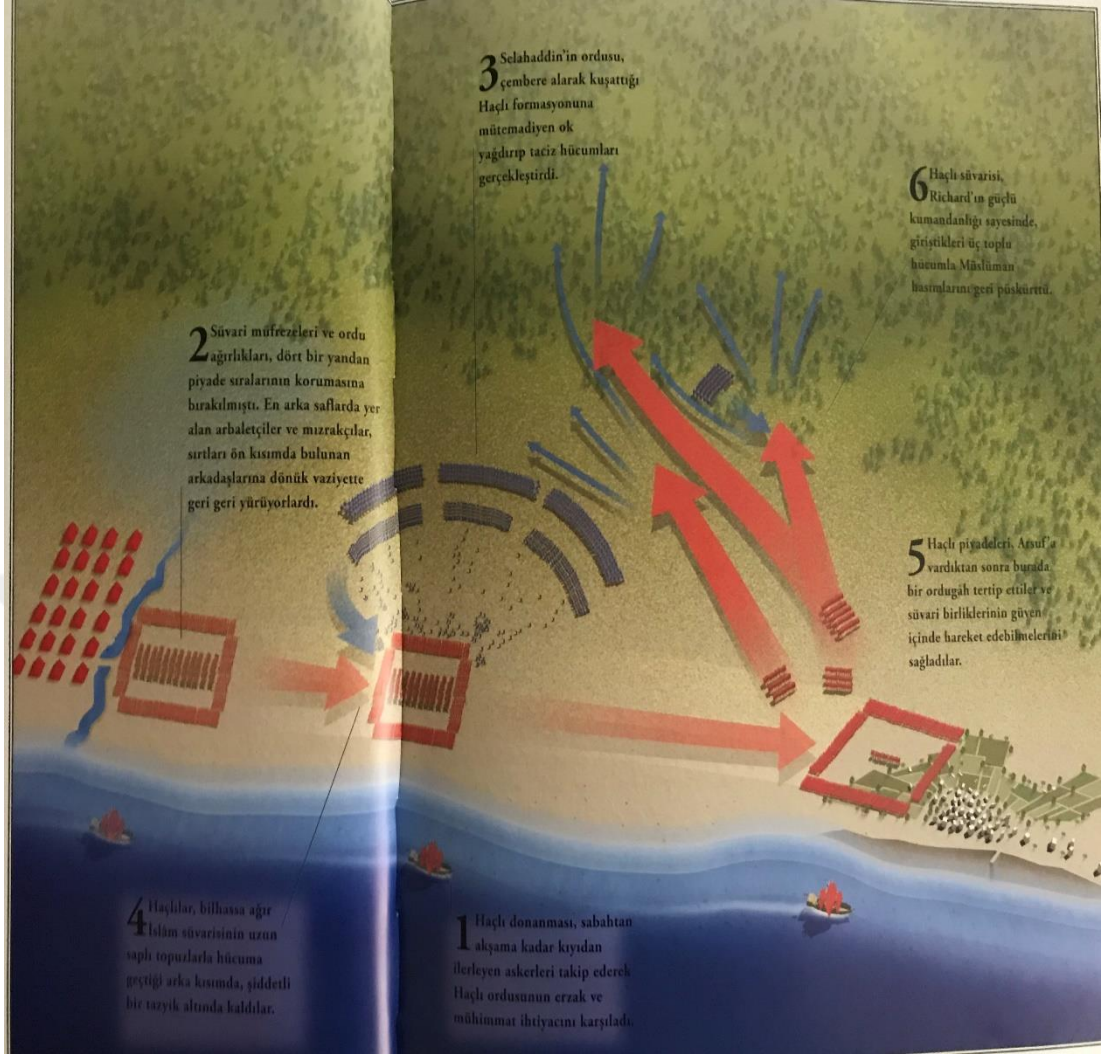
Fransa Kralı Phippe Auguste'nin Akka'yı ele geçirmesi.

Ernoul, Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).

Richard'ın Müslüman esirleri öldürmesi

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 159.

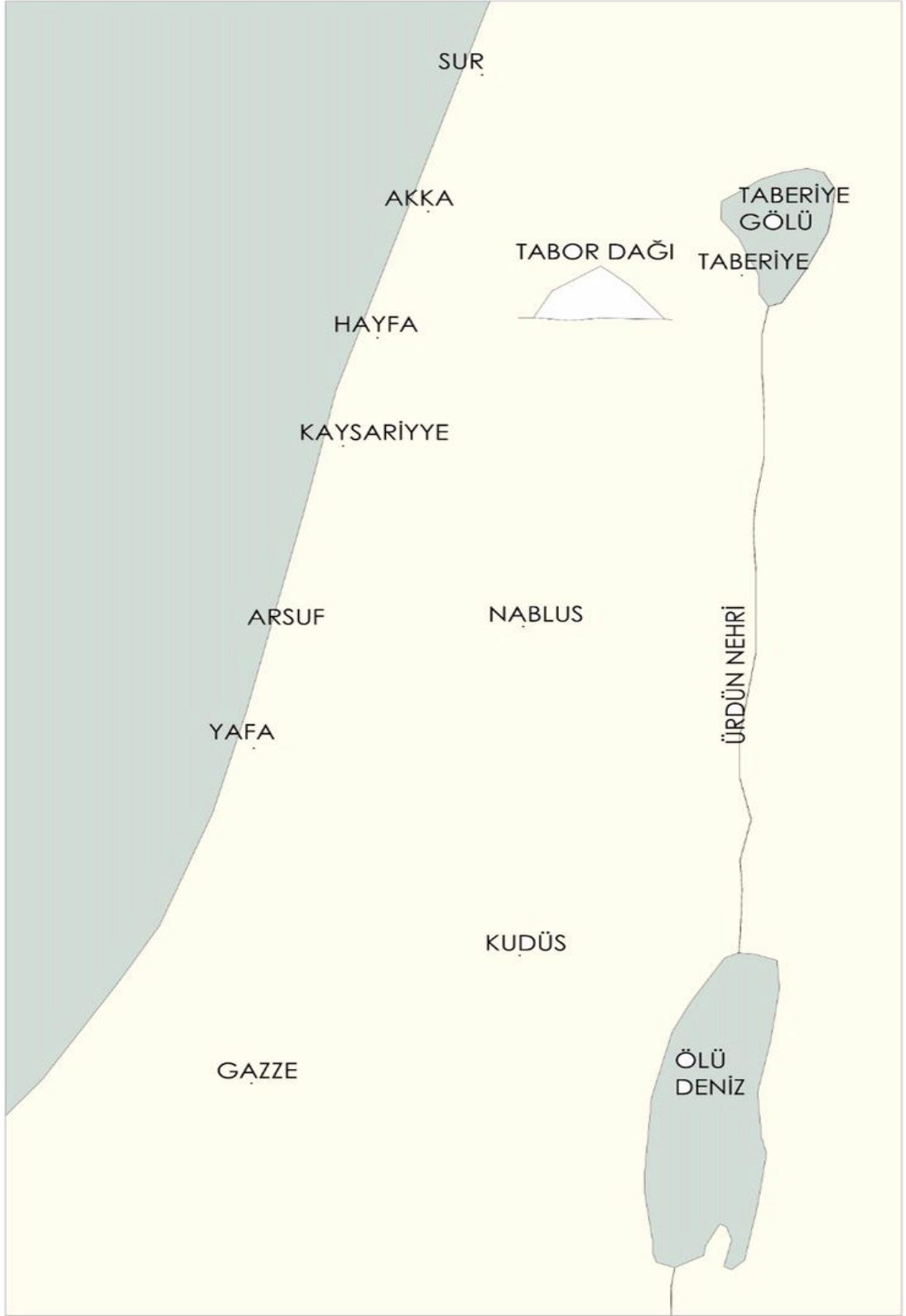
Arsuf savaşı (1191).

Matthew Bennett-Jim Bradbury- Kelly Devries- Jain Dickie- Phyllis Jestice, **Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ 500-1500**, Özgür Kolçak (çev.), Cilt 1, İstanbul: Timaş yayınları, 2012, 26-27.

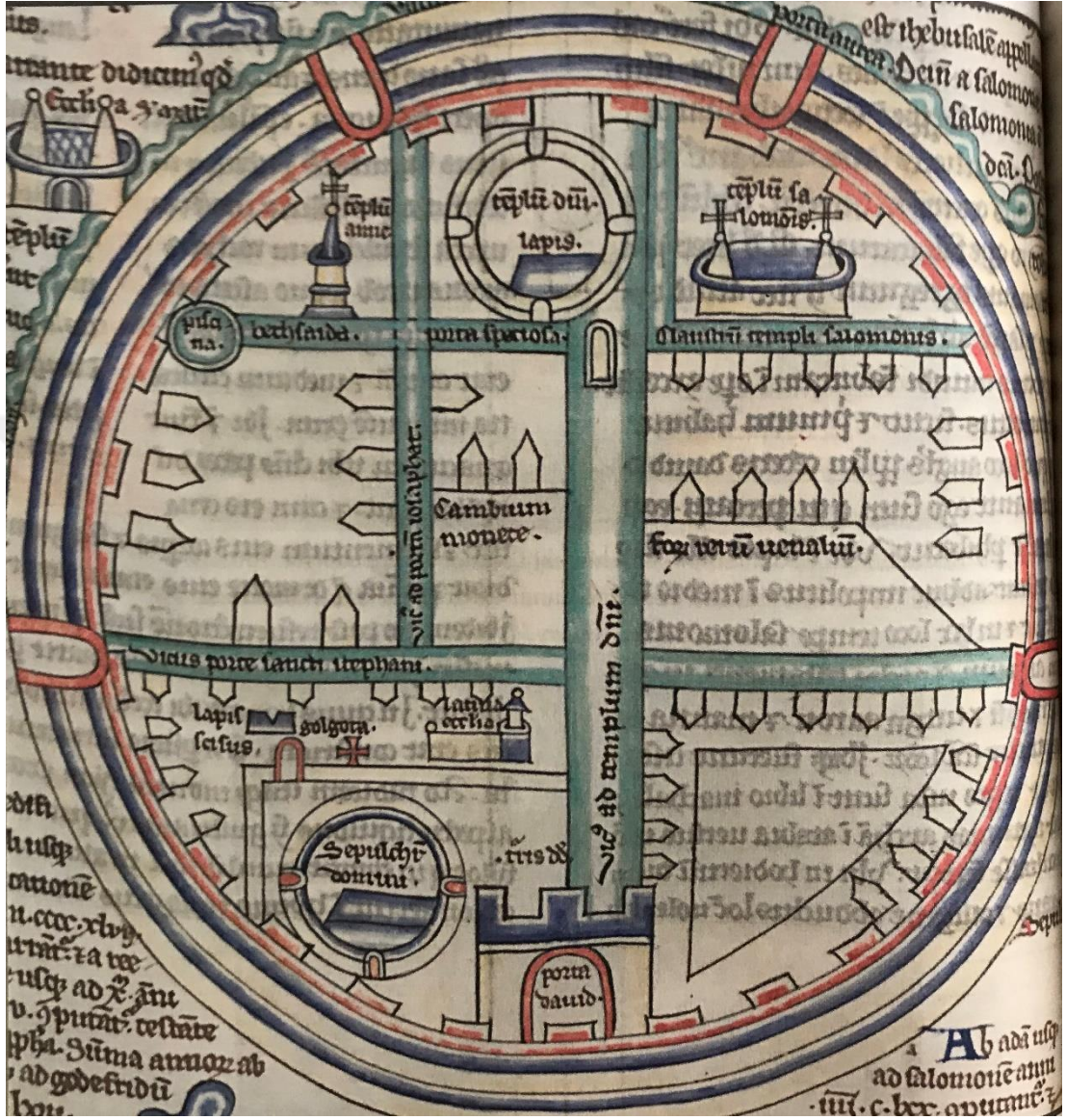

Selahaddin ile Kral Richard arasında gerçekleşen bir muharebe.

Ernoul, Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).

1192 barışı sonrası Haçlıların tutunduğu limanlar, Sur ve Yafa aralığı (tarafımızdan çizilmiştir).

1200'lü yıllarda çizilmiş Kudüs krokisi.

Ernoul, Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).

İstanbul Kuşatması (IV. Haçlı Seferi).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

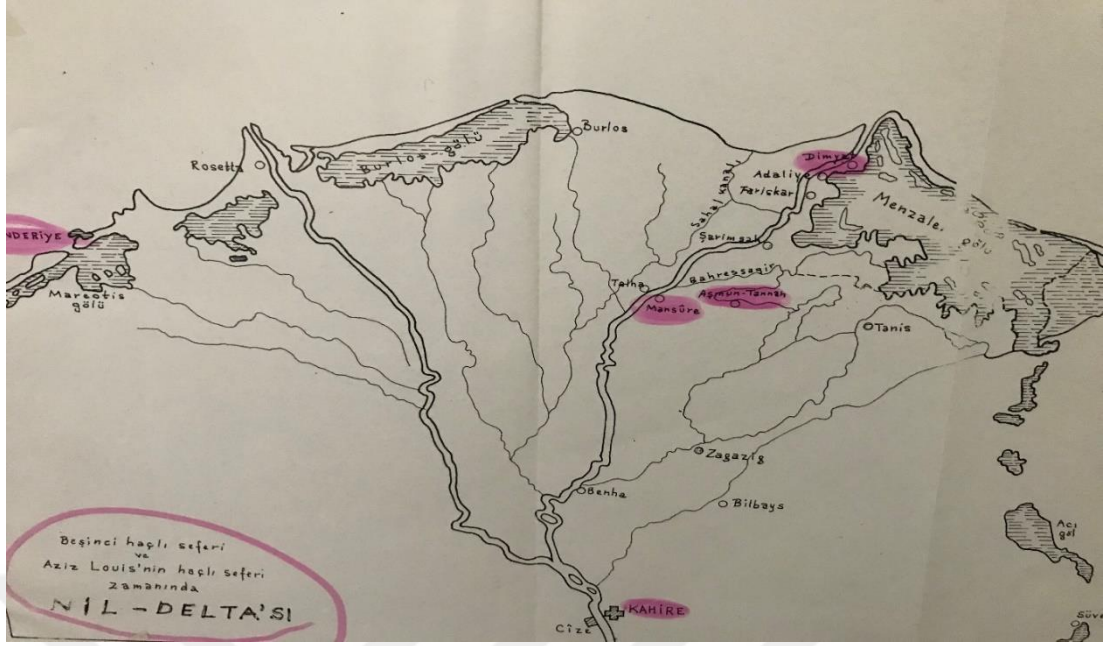
Haçlıların İstanbul surlarından şehre girişleri (IV. Haçlı Seferi).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

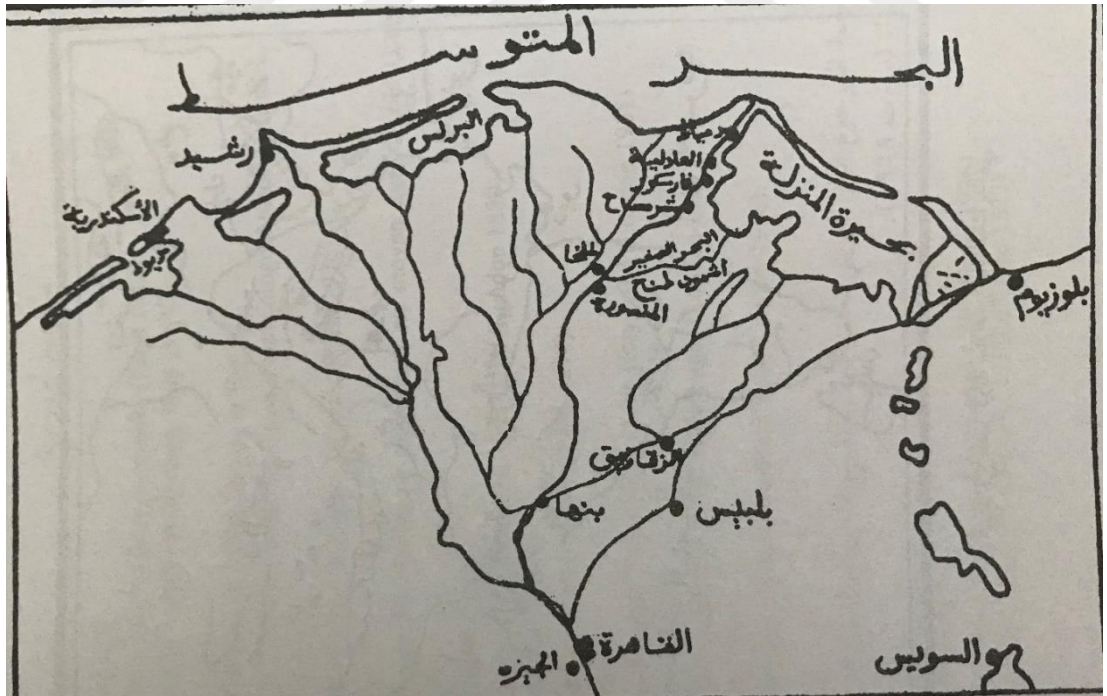
Dimyat'ın Haçlılar tarafından kuşatılması (V. Haçlı Seferi).

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi)**.

V. Haçlı seferi esnasında Nil deltası ve Mısır.

Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, Cilt III, Resimler ve Haritalar kısmından.

Ahmed Muhtar el-İbadi, **Fi Tarihi Eyyûbiyyin ve el- Memâlik**, 266.

VI. Haçlı seferi sonrasında II. Friedrich ve Melik Kâmil'in barış yapması.

Simon Sebag Montefiore, **Kudüs Bir Şehrin Biyografisi**.

VII. Haçlı seferi lideri Fransa İmparatoru IX. Louis (Dindar Louis) hasta yatağında.

J. F. Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 275.

Yaya Vaziyette Bir Haçlı Süvarisi (12. yüzyıl)

HAÇLI SÜVARİLERİNİN, İSLAM ordularıyla yapılan muharebelerde çoğu vakit göz önünde oldukları doğrudur; fakat Türk okçusu, çoğu kez, bu atlı savaşçıları bineklerinden mahrum bırakmıştı. Atlarını kaybeden birçok şövalye ve hizmetkârı, sefere yaya devam etmek durumunda kaldılar. Bu resim, bu hale düşmüş birisini tasvir etmektedir. Bu şahıs, üstüvani bir miğfer yerine, sesini etrafındakilere daha rahat duyurabilmesine yarayan yüzü açık bir miğfer giymektedir. Toprakta yürürken tökezlemesine sebep olabilecek mahmuzlarından kurtulmuş; daha kolay çekip çevirebilmek için gönderinin sapını keserek kısaltmıştır. Kalkan ve kılıcını ki, bu ikincisi hayli büyük önem taşıyan tamamlayıcı bir silahtır, her şeye rağmen muhafaza etmektedir. Atlarından yoksun vaziyette olsalar da, bu muharipler, piyadelerin savaşma gücünü takviye etmede ve baştan ayağa zırhlı donanımlarıyla, menzilli silah kullanan askerleri korumada hayati görevler üstlenebilirlerdi. Sürü William, vakayinamesinde II. Haçlı Seferi (1148) esnasında Şam dolaylarında vuku bulan bir çarpışmadan bahsederken, Almanların, tıpkı atalarının Julius Caesar'ın ordularında veya Roma İmparatorluğu'nun genişleme döneminde yaptıkları gibi, "muhataralı anlarda şövalyeleri atlarından indirdiklerini" zikreder.

Matthew Bennett-Jim Bradbury- Kelly Devries- Jain Dickie- Phyllis Jestice, **Dünya Savaş Tarihi: Ortaçağ 500-1500**, 29.

Eyyûbîler çağında Müslüman süvari.

Ramazan Şeşen, *Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi*, 140.

Tapınak Şövalyeleri.

Ernoul, **Kronik (Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi).**

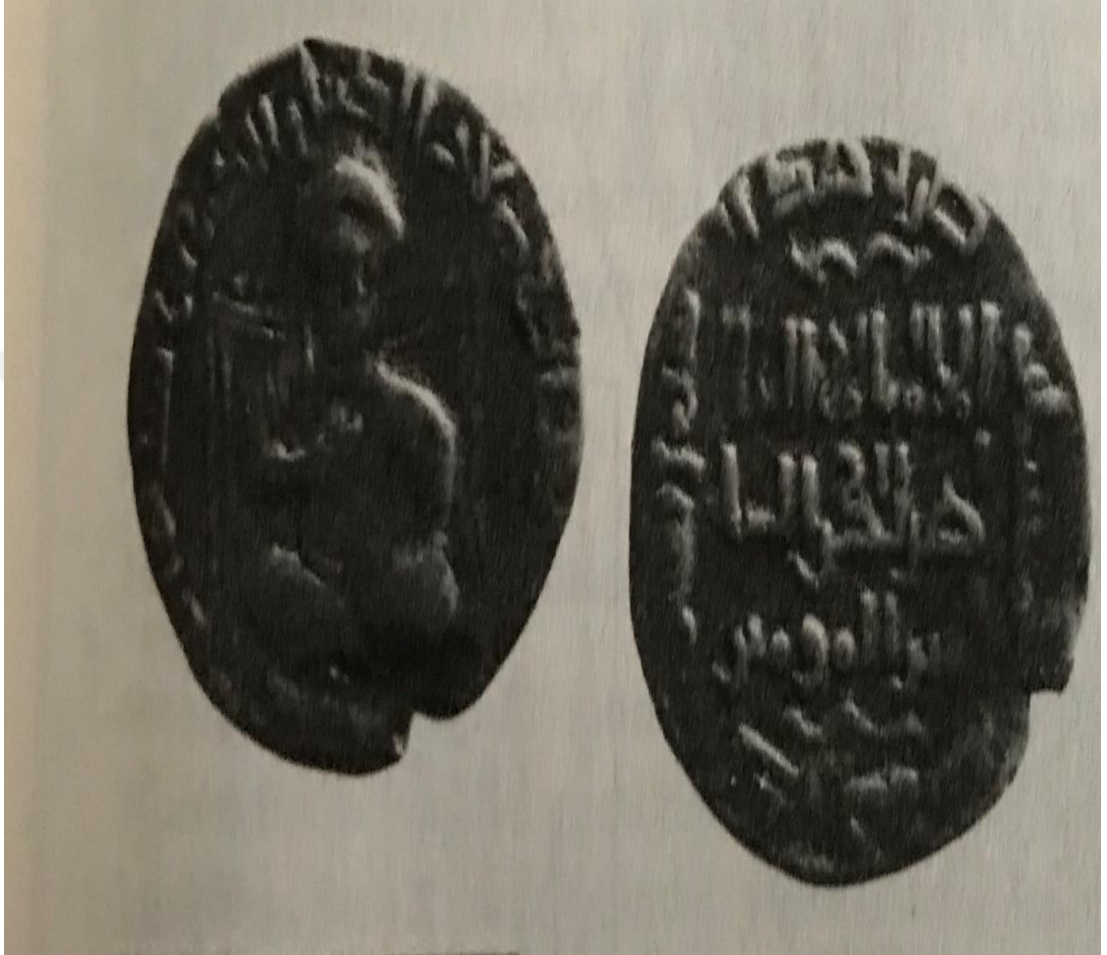

Haçlı seferine katılan (temsili) bir hacı adayı
Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**.

Yiyecek dolu Haçlı arabaları ve sefere çıkışın resmi (13. Yüzyıl).

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 20.

Selahaddin Eyyûbî'nin 12. Yüzyılın sonlarında bastırıldığı bakır sikke (Türkiye veya Irak'ta).

Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri**, 189.

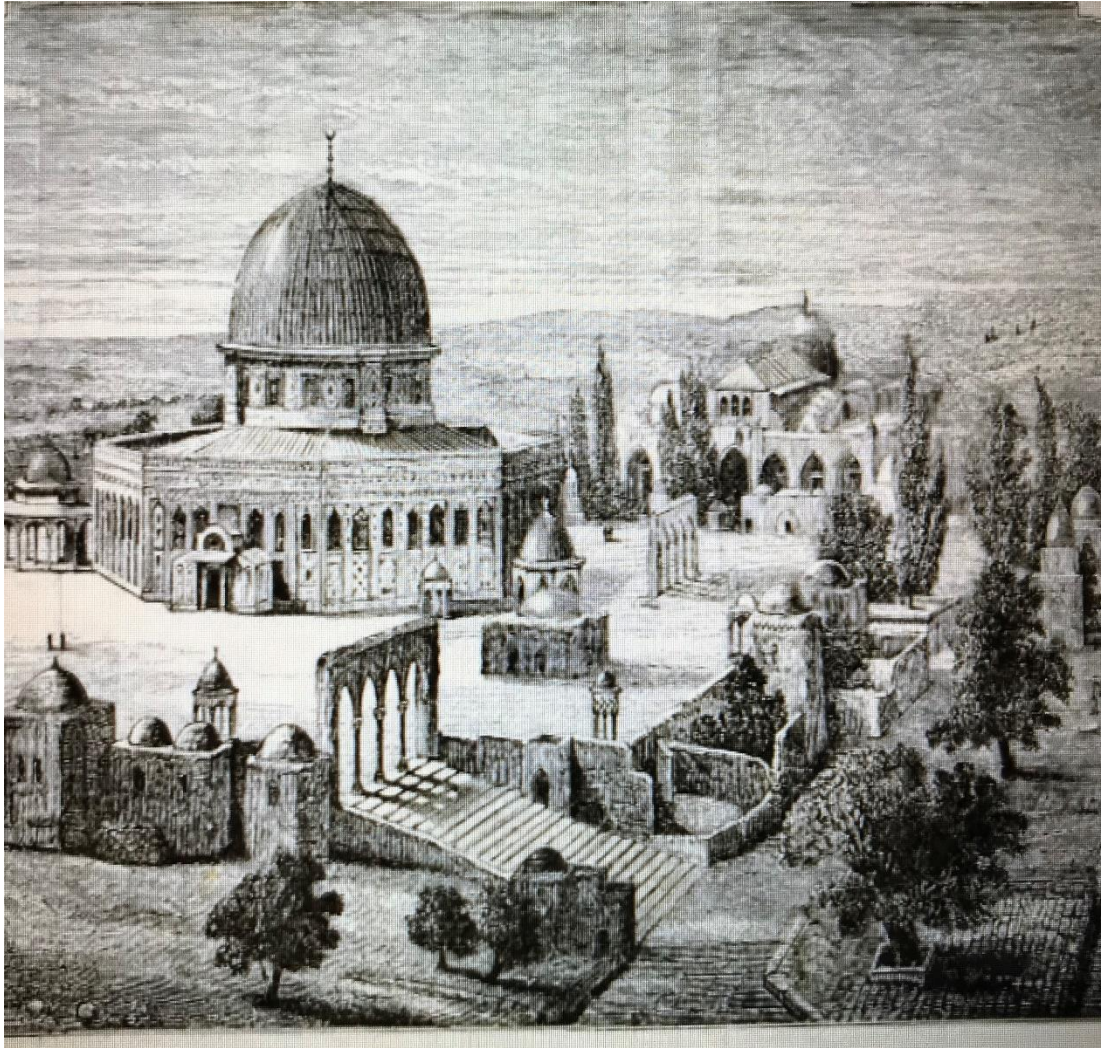
1230 dolaylarında Akka'da kullanılan bir Haçlı dinarı.

Paul M. Cobb, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri.**

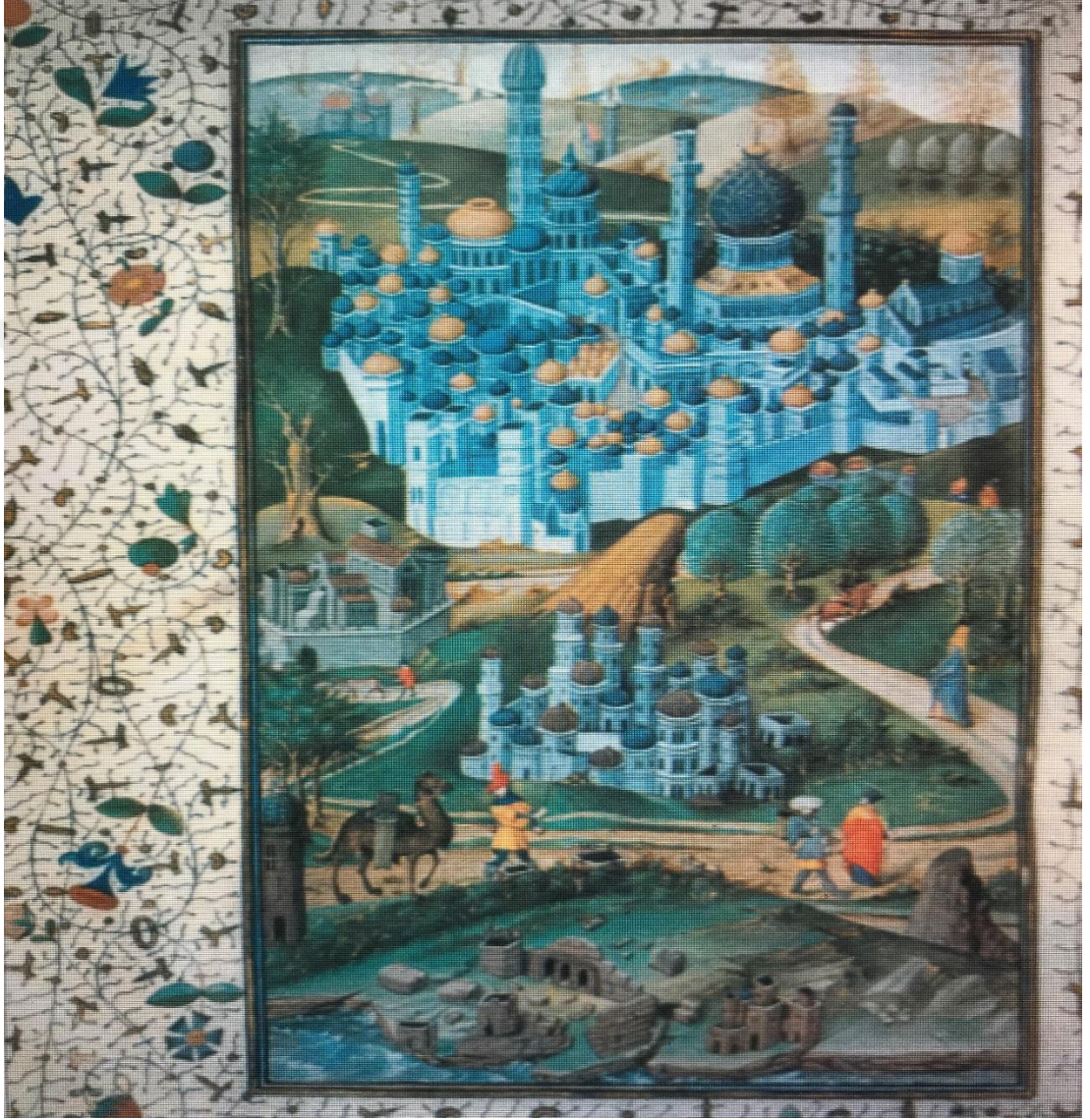
Kubbetü's-Sahra (Kudüs) dış görünümü.

Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri.**

Kudüs (Kubbetü's Sahra)

Walter Besant- E. H. Palmer, **Jerusalem and City of Herod and Saladin**, New York, 1889.

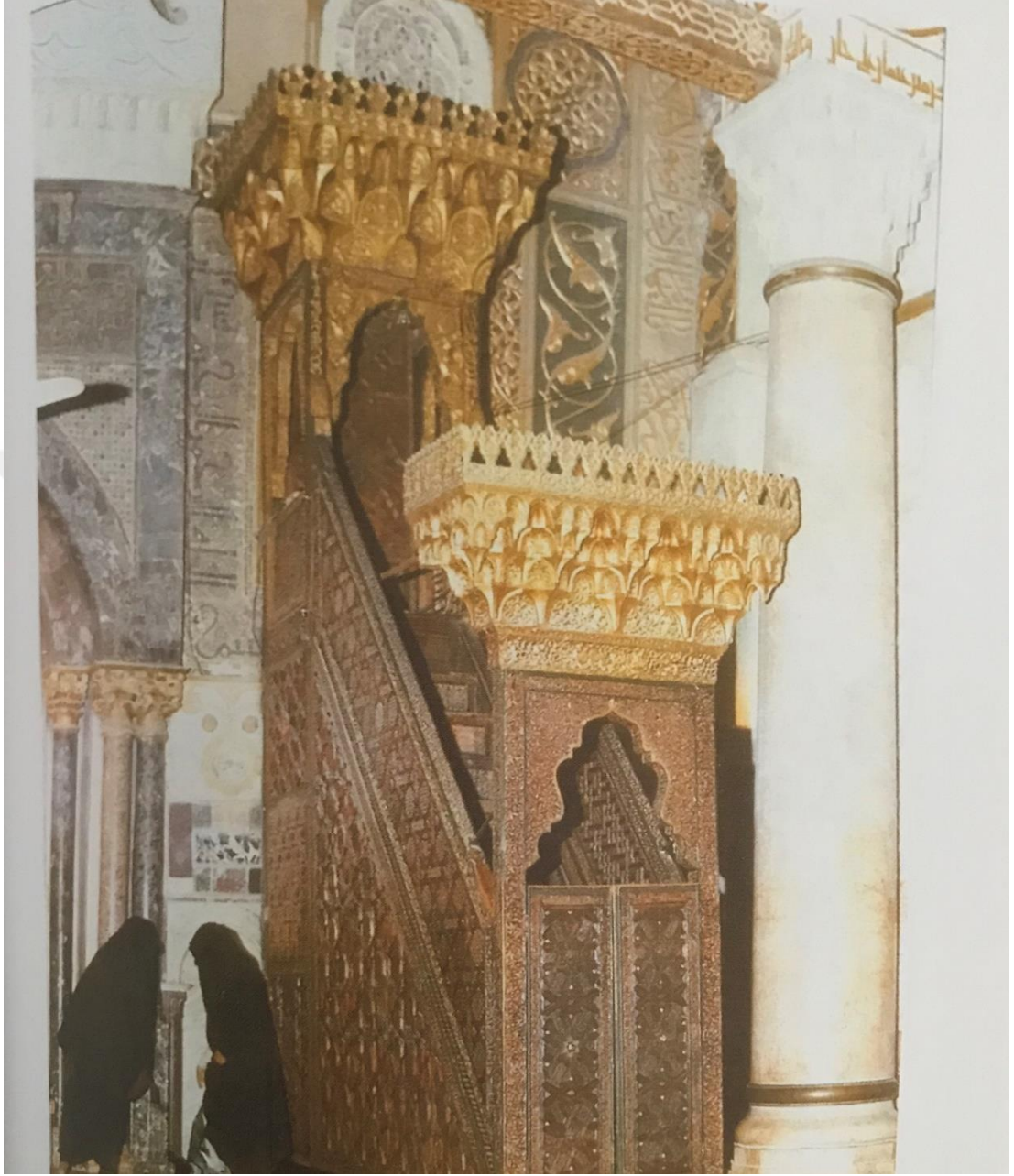
15. Yüzyılda çizilmiş bir Kudüs minyatürü.

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 51.

Kudüs (Jerusalem), Michaud'un eserinden.

J. F. Michaud, **Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları**, 285.

Mescid-i Aksa, Nureddin Mahmud Zengî'nin yaptırdığı minber.

Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri.**

Mescid-i Aksa, Selahaddin Eyyûbî tarafından restore edilen mihrab.

gezginuzlersitesi.com

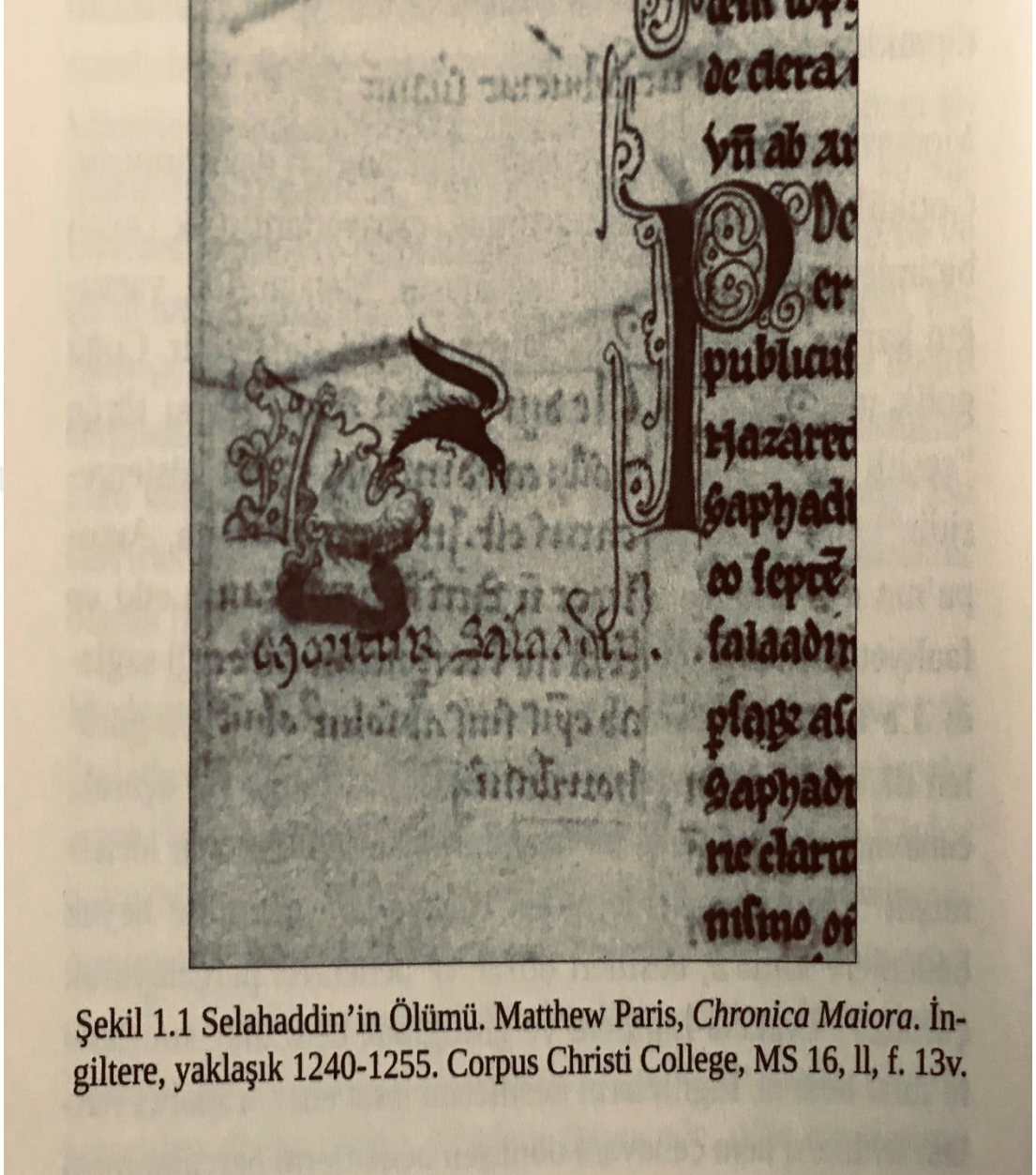
Kazvinî'nin *Acayibü'l-Mahlukat*'ında Kutsal Kabir Kilisesi (Kudüs/Altın Kubbe).

Carole Hillenbrand, **Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri.**

Selahaddin Eyyübî'nin Şam'daki heykeli.

Paul M. Cobb, **Müslümanların Gözüyle Haçlı Seferleri.**

Şekil 1.1 Selahaddin'in Ölümü. Matthew Paris, *Chronica Maiora*. İngiltere, yaklaşık 1240-1255. Corpus Christi College, MS 16, ll, f. 13v.

Matthew Paris'in *Death of Saladin* adlı eserinde Selahaddin Eyyûbî'nin ölümünün resmedilişi: bu an *Selahaddin'in ağzından siyah bir kuş çıkarken gösterilmiş ki bu "onun habis ruhunu temsil eder"*.

Sophia Rose Arjana, **Batı Tahayülünde Müslümanlar**, 36-37.

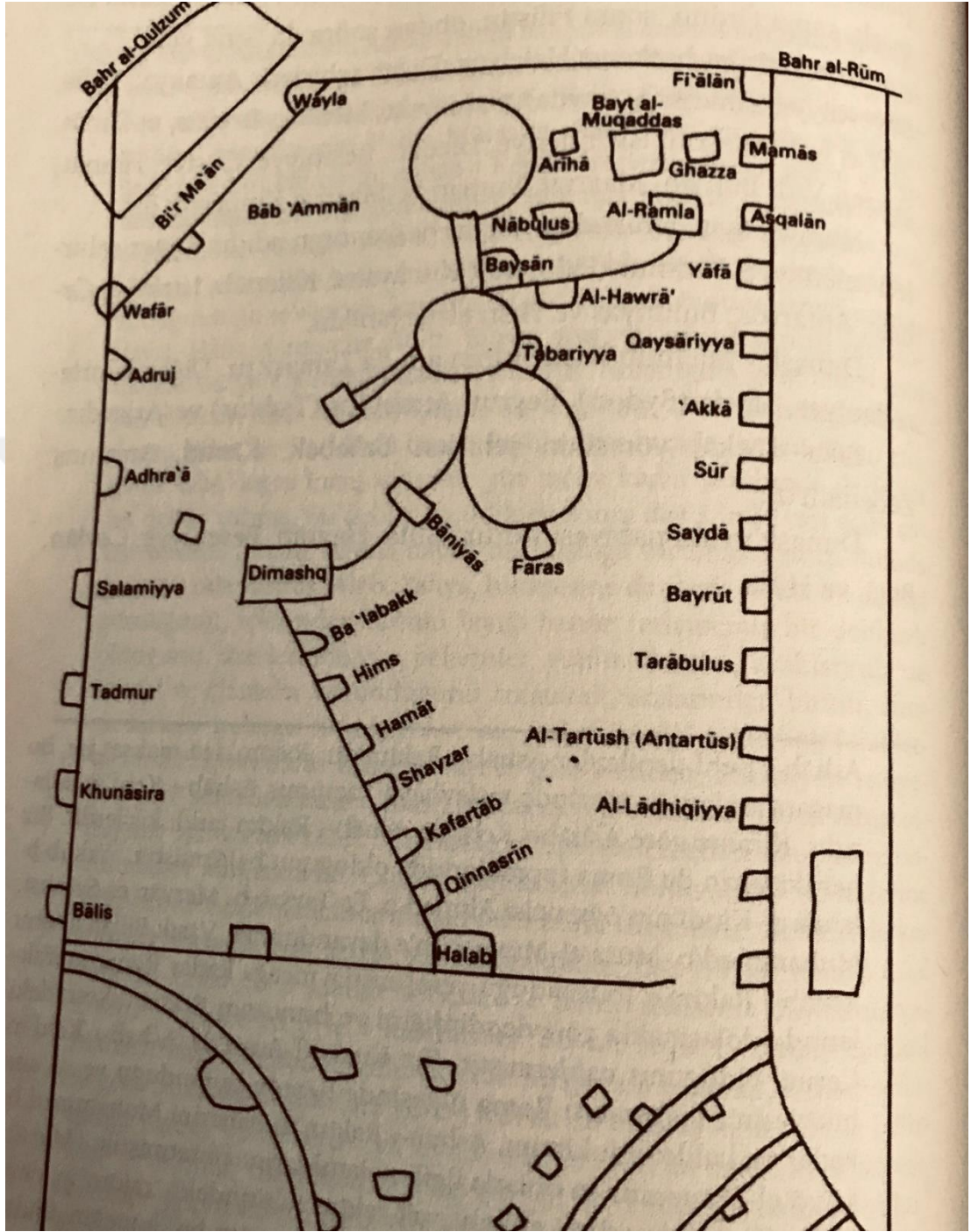
Kalatü'l-Cebel / Selahaddin Kalesi (Kahire).

islamstory.com

15. Yüzyılda çizilmiş Dımaşk/Damascus minyatürü.

Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, 111.

Doğu Akdeniz sahil şeridi; Suriye ve Filistin arazisi.

Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası (Ahsenü't-Takâsîm)*, 168.

Mısır arazisi ve Dimyat'ın kolları.

Şerif el-İdrisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah, **Nüzhetü'l Müstak fi İhtirâku'l Afâk**, 1874, 119-a.

Eyyübî - Haçlı çekişmesinin gerçekleştiği coğrafi alan (tarafımızdan çizilmiştir).

ÖZGEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Ayşe ÇEKİÇ

Doğum Tarihi: 06.09.1992

Doğum Yeri: Nevşehir/Merkez

Tel: 0553 001 80 18

E-Posta: aaysecekic@gmail.com

Medeni Hali: Bekâr

Öğrenim Bilgileri

2007 - 2011 Açık Öğretim Lisesi

2011 - 2015 Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Üniversite-Fakülte-Bölüm birincisi).

2012 - 2014 Anadolu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ön Lisans Programı

İngilizce: 76

Arapça: Orta seviye

Yayınlar

Türklerin İslamlaşması Sürecinde Abbasî İhtilalinin Etkileri Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, **Genç Kalemler**, S. 4, Aksaray, 2017.

Eyyubi- Haçlı İlişkilerinden Bir Kesit: Paylaşılamayan Kudüs'ü Paylaşan Liderler (el -Melik el -Kamil ve II. Friedrich), **CAHIJ**, Vol. 9, Nevşehir, 2017.

Kuruluş Devri Osmanlı Diplomasisi ve Nitelikleri (1299-1451), **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, C. 5, S. 16, 2018.

Selçuklulardan Eyyûbîlere Sünnî İslam Devlet Siyasetinde Mısır'ın Yeri ve Önemi, **Ortaçağ Araştırmaları Dergisi**, C. 1, S. 1, 2018.

Haçlılara Karşı Stratejik Bir Yapı: Tabor Dağında Tûr Kalesi, **Uluslararası Eyyûbîler Sempozyumu**, 20-21 Nisan, Iğdır, 2019.; Bildiri metni aynı başlıkla şu kitapta yayımlanmıştır: Abdülhalim Oflaz vd. (ed.), **Eyyûbîlerde Siyasî ve Ekonomik İlişkiler**, İstanbul: Hiperyayın, 2020.

Selahaddin Eyyûbî, **Tarih Kritik**, C. 6, S. 1, Ocak-2020.

Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü: Selahaddin Eyyûbî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Halep İle Musul'u Zaptı, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 39, S. 67, Mart-2020.